Ormos Mária

PADOVÁTÓL TRIANONIG

1918–1920

ORMOS MÁRIA

PADOVÁTÓL TRIANONIG

1918–1920

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1983

ISBN 963 09 2174 X

© Ormos Mária, 1983

(3595)

BEVEZETŐ

Több mint hatvan éve, hogy az első világháború véget ért, és a fegyverek elhallgattak. Előzményeinek és következményeinek felmérése azonban ma is tart, sőt, az utóbbi időben új ösztönzést kapott azáltal, hogy korábban zárt levéltári dossziék nyíltak meg a kutatás előtt.

Könyvünk témája a francia kormány szerepe a háború utáni békerendszer egyik elemének, a Magyarországgal kötött békének a megszületésében. A trianoni békeszerződés azonban nem választható el teljesen sem az Ausztriával kötött Saint Germain-i békétől, sem általában Franciaország közép-európai politikájától. Bár ez utóbbinak a német kapcsolatokkal összevetve csak másodlagos jelentősége volt, több körülmény folytán mégis eléggé fontosnak látszik ahhoz, hogy önálló tanulmány készüljön róla.

Franciaország számára a háború után megnövekedett Közép-Európa jelentősége. Mind a Balkánhoz, mind Ausztria-Magyarországhoz azelőtt is fűződtek ugyan francia érdekek, de a franciáknak mindig számolniuk kellett valamely más hatalom uralmával e régióban. A háború idején pedig szinte bizonyosra lehetett venni, hogy a cári birodalom befolyása nagyon megnő majd ebben a térségben. 1917–1918 folyamán azonban változott a kép: eltűnt az ellenséges Monarchia, de eltűnt az orosz szövetséges is. Párizs szempontjából merőben új helyzet állt elő, s ennek értékelésében és kihasználásában se kidolgozott elméletre, se előzetes gyakorlatra nem lehetett támaszkodni. Bizonyos csak az volt, hogy a Közép-Európában támadt űr betöltése fontos lenne, s hogy ennek bizonyos objektív feltételei is megvannak.

Fontossá vált Közép-Európa, mindenekelőtt Németország miatt, mert Franciaországnak feltétlenül szüksége volt arra, hogy gondoskodjék az orosz birodalmat helyettesítő ellensúlyról. Növekedett a térség jelentősége az orosz proletárforradalom fényében azért is, mert mind az eset-

leges szovjetellenes felvonulás résztvevőjeként, bázisaként és hátországaként, mind az úgynevezett védelmi vagy egészségügyi övezet terepeként számításba lehetett venni. Mindemellett, harmadik szempontként, a közép-európai övezetnek megvolt a maga gazdasági és pénzügyi jelentősége is a Nyugat számára.

Franciaország kormányai a XIX. század végén és a XX. század elején nagy gyarmatbirodalom kialakításán munkálkodtak, s e korszakot felgyorsuló gazdasági – ipari, kereskedelmi és tőkekihelyezési – tevékenység jellemezte. Végül megkoronázta e folyamatot a háborús győzelem. 1918–1919-ben a politikai elképzeléseket így a Harmadik Köztársaság megelőző sikersorozata befolyásolta. A gazdasági élet vezetői csakúgy, mint a politikusok nagy része, a sikerekből merítette a jövőre irányuló elképzeléseit. Ugyanakkor a háború minden korábbinál világosabban bizonyította, hogy a további növekedés lehetőségét jó előre biztosítani kell a német versennyel és a német terjeszkedési törekvésekkel szemben. Egy francia vezetésű Közép-Európa jelentősen megszilárdíthatta Franciaország biztonságát. Ugyanakkor már a háború vége felé világossá vált, hogy a politikai befolyás megszerzésén túl a francia tőkének is fontos a régióba való behatolás, nehogy ugyanezt a német tőke tegye meg.

A háború befejezésekor mind a nagy tőkeérdekeltségek vezetői, mind a korszak politikusai elég erősnek és mozgékonynak látták a francia gazdaságot ahhoz, hogy a Duna-medencében meghódítsa a döntő pozíciókat. Alkalmasnak látszott a térség arra is, hogy az elveszett oroszországi tőkepiacot pótolja. Az első időben, főként az intervenció idején, ez természetesen nem azt jelentette, hogy a francia kormány lemondott volna az Oroszországban befektetett tőkéről; ellenkezőleg, az intervenciót többek között éppen azért folytatta, hogy e hatalmas összegekről ne kelljen lemondania.[1] Közép-Európa mindenesetre pénzügyi szempontból is kínált előnyöket. Közepesen fejlett terület volt, vagy legalábbis nem nagyon elmaradott. Gazdasági szerkezete hinni engedte, hogy a befektetett tőke viszonylag hamar megtérül és a haszon is gyorsan mutatkozik. A gazdasági terjeszkedés e módja megfelelt a francia hagyományoknak: a Franciaországból kiáramló tőkét jó ideje az ilyesfajta területek vonzották, míg a gyarmatokon a befektetések csak szerény méretekben növekedtek. A szóban forgó terület ugyanakkor fejlesztési lehetőségeket is kínált nem jelentéktelen, de jórészt feltáratlan nyersanyagforrásaival, viszonylag jól kiépített közlekedésével, előnyös földrajzi helyzetével.

Gazdasági, politikai és katonai szempontok összessége avatta tehát Közép-Európát Franciaország számára másodlagos szerepében is fontos területté. 1917–1918-tól e kérdés mind mélyebben foglalkoztatta Párizst, míg a terület jövője szempontjából döntővé vált, hogy vajon a francia potenciál valóban be tudja-e tölteni az űrt.

Másfajta várakozással figyelték a békerendszer kiformálódását a velük kötendő békékben legközelebbről érdekelt kis államok. Számukra a békeszerződés létfontosságú okmány volt; életük alakulásában a francia politikának pontosan akkora jelentőség jutott, mint amekkora szerepet a békék kialakításában játszott. Így érthető, ha a franciák közép-európai politikájával az érintett kis országokban eddig sokkal többet foglalkoztak, mint magában Franciaországban. S különösen érthetővé válik e jelenség, ha számításba vesszük azt is, hogy Franciaország már 1919-ben, a békekonferencia idején kivívta „a közép-európai rend atyjának" kétes dicsőségét, majd az idők folyamán Trianon és Clemenceau, Saint Germain és a franciák összefonódása szinte axiómává vált. Egy amerikai történész, Alfred Low[2] ugyan már 1963-ban vitába szállt e véleménnyel, hangsúlyozva, hogy a békemű a szövetségesek közös alkotása volt, s hogy a közép-európai kérdésekben nem választották el őket lényeges koncepcionális ellentétek. Az elterjedt vélekedéseken azonban Low hamarjában vajmi keveset változtathatott. Jócskán módosult azonban a szemlélet a legutóbbi években, mióta kezdtek olyan tanulmányok megjelenni, amelyek már francia okmányokra épültek. A legújabb publikációk szerzői már nem tulajdonítanak döntő, sőt csaknem kizárólagos szerepet a francia politikának az 1918–1919-es közép-európai eseményekben.

Noha Franciaország szerepét valóban érdemes újra átgondolni, mégis kétségtelen, hogy részben a hagyományos felfogás is valóságelemekre épült. Éppen ezért lehetett a valóság látszatának fenntartásával mérhetetlenül felnagyítani a francia álláspont jelentőségét. Jóllehet a francia kormány egyetlen cikkelyt sem fogalmazott egyedül, a konferencián végig az angolszász szövetségeseivel kialakított közös álláspont alapján járt el mindazokban az ügyekben, amelyek egyáltalán a konferencia elé kerültek, mégsem vitás és a maga idején sem volt az, hogy Közép-Európában az említett két partnerrel ellentétben nemcsak ő volt az első számú érdekelt, hanem egyúttal az a hatalom is, amely a katonai jelenlét előnyeit elsősorban élvezte. A jövőt alapjában meghatározó, sorsdöntő időszakban, 1918 végén és 1919 elején az angolok és az amerikaiak elis-

merték itt a franciák elsőrendű érdekeltségét, s így ezekben a kérdésekben a francia álláspont szinte automatikusan érvényesülhetett; néha kisebb-nagyobb vita árán, többnyire azonban anélkül.

A francia befolyást megalapozta a katonai erő. Az olaszokon kívül csak francia szövetséges csapatok állomásoztak a térségben. Miután Olaszország meghasonlott a békekonferenciával, szinte egyedül Franciaországra szállt Közép-Európában a konferencia zsandárának szerepe. Megérlelődött az a meggyőződés, hogy Közép-Kelet-Európa sorsáról nem a konferencia, sőt talán nem is a francia kormány, hanem néhány francia tábornok dönt. E feltevést szintén erős fenntartásokkal kell kezelni, noha annyi – mint majd láthatjuk – igaz belőle, hogy egy-egy katonai személyiség néha nagyobb szabadságot vett magának, mint ami megillette, s hogy néhány itteni probléma elfajulásához a tábornokok egymás közötti intrikái, valamint a katonai és a politikai vezetők ellentétei is hozzájárultak.

Tovább növelte a kis államok szemében Franciaország súlyát, hogy a konferencián Clemenceau elnökölt. Ennek eredményeként a konferencia minden döntése – akár kedvére való volt, akár nem – valamilyen módon a nevéhez fűződött. A valóságban azonban Clemenceau számos olyan iratot aláírt a konferencia nevében, amit saját nevében soha nem írt volna alá.

A francia kormány szerepének megítélésén kívül felülvizsgálatra szorul az is, hogy valójában mik voltak Franciaország politikai szándékai és miképpen viszonyult egymáshoz szándék és valóság. Magyarországon többen úgy vélték, hogy amikor a francia politikai vezetők a Magyarországgal szemben felállított követelményeket mérlegelték, a magyar belpolitikai életre akartak nyomást gyakorolni, s a mindenkori belpolitikát tartották szem előtt. E felfogás több változatban felmerült: értelmezték megtorlásként Károlyi demokratizmusával szemben, szankcióként a Tanácsköztársaság miatt, de úgy is, mint az ellenforradalmi rendszer túlkapásainak visszahatását. Bár kevésbé éles formában, e felfogás osztrák változatait is meg lehet találni. Egyesek szerint pl. a Saint Germain-i béke büntetés volt az osztrák szociáldemokraták túlságosan radikális belpolitikája, mások szerint viszont az osztrákok jelentős részének ama kívánsága miatt, hogy Németországhoz csatlakozzanak.

Belpolitikai megítélésektől, ellen- és rokonszenvektől természetesen soha nem volt mentes a nagypolitika. Különösen nehéz lett volna teljes objektivitást várni Clemenceau-tól, aki politikai nézeteit mindig is elkö-

telezetten és szenvedélyesen képviselte; impulzivitása hajlott korában sem hagyta el. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a politikai-érzelmi tényező jelentőségét is kisebb térre kell szorítanunk, és lényegesen nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk a két említett ország objektív helyzetének, s annak a történeti folyamatnak, amely által ebbe az objektív helyzetbe került. Magyarország kilátásait már a fegyverszünet aláírása előtt meghatározta, hogy szó sem lehetett a zömében idegen etnikumú területek megtartásáról, sőt az újrarendezéskor számítani kellett rá, hogy az antant vele szemben a keletkező új államokat, illetve a szövetséges régi országokat fogja támogatni. Ez utóbbiak már a háború alatt kifejezésre juttatták valamilyen módon antantbarátságukat, esetleg hadat is viseltek, s ezért velük szemben a hatalmak kötelezettségeket is vállaltak. Ezen az alapkoncepción nem tudott érdemben módosítani a magyar demokrácia stabilizálódásához fűződő francia érdek, nem változtatott lényegesen a Tanácsköztársaság megdöntésére tett erőfeszítés, s a békefeltételeken sem a proletárhatalomtól való megszabadulás öröme nem javított, sem az ellenforradalmi rezsimmel szemben táplált érzelmek nem rontottak, de nem is szépítettek.

Az osztrák kérdés megítélésében ezzel szemben a konferencia idején nem jelentéktelen módosulás történt. Miután a szövetségesek úgy döntöttek, hogy Ausztria nem csatlakozhat Németországhoz, keresni kezdték az önállóság feltételeit, és azon voltak, hogy kedvet is csináljanak hozzá. Így az Anschluss-probléma felmerülése és eltemetése végeredményben nem károsan, hanem előnyösen befolyásolta az osztrák kérdés megítélését.

A két ország 1918. évi helyzete tehát alapjában meghatározott volt, de nem volt minden részletében eleve elrendelt. Az előzetes antantkoncepció, lévén globális és távolról sem végleges minden egyes kis kérdésben, hagyott valamelyes teret ahhoz, hogy a mindenkori belpolitikai helyzet megítélése, a politikai erők játéka, az események, a véletlenek, a személyes hatások és ellenhatások módosítsanak rajta.

Könyvünkben egyebek mellett tisztázni szeretnénk azt is, hogy az 1918-ra kialakult és már változtathatatlannak tűnő helyzetre hatottak-e és ha igen, mennyiben a további, működésben levő katonai, politikai erők, elemek.

A francia kormányzat valóságos szerepét és szándékait leginkább a konferencia utóélete torzította el. A békeszerződés idején a készülő „mű"-vel egyetlen kis állam sem volt elégedett. Ha az osztrák és a magyar

politikusok porig voltak sújtva, és úgy látták, hogy az országaikkal szemben elkövetett igazságtalanságnak a történelem nem ismeri párját, a többiek – csehek, szlovákok, szerbek, szlovének, románok – ezer okot találtak a sértettségre és arra, hogy a franciák és közelebbről Clemenceau „önkényéről" beszéljenek.

A helyzet egy vonatkozásban később sem változott. Mindkét csoport, mind a vesztesek, mind a győztesek, továbbra is az elsődleges francia befolyás és felelősség hangsúlyozásában voltak érdekeltek. A kedvezményezett országok legfőbb támasza – megszerzett új státusuk biztosításában, a stabilizálásban, külkapcsolataik kiépítésében – Franciaország lett. Ahogy a kapcsolatok kibontakoztak és szövetségi rendszerré szilárdultak, feledésbe merültek a sérelmek, elfelejtődött a „francia hatalmi önkény", s Franciaország – visszamenőleg és a jövőre nézve reményt keltően – a szövetségi hűség megtestesítőjévé vált. A húszas évek második felére a politikai ideológiában, a publicisztikában már nem maradt más, mint a francia politika rózsaszínű oldala, olyan árnyalata, amellyel a maga idején nem nagyon dicsekedhetett.

Ez azonban csak eggyel több ok volt arra, hogy a másik táborban, és főleg Magyarországon, a francia kormány cselekedeteivel szembeni gyanakvás meggyőződéssé váljon: minden megalázásért, csonkításért, gazdasági nehézségért, a politikai és pénzügyi instabilitásért, az ésszerű megoldások hiányáért Franciaország a felelős. Ez a séma több okból is megfelelt. Minden uralkodó csoport mindenkor igyekszik bűnbakot találni kudarcaiért. Kisebb kudarcokért is, mint amilyen az Osztrák–Magyar Monarchiát érte. Ausztria és Magyarország szempontjából a belső felelősség megállapítása vagy elhárítása mellett, ami a mindenkori belpolitikai alakulások függvénye volt, a külső felelős szerepének betöltésére Franciaország volt a legalkalmasabb, mivel a francia politika mind jobban összefonódott a riválisi csoportok politikájával. Az antant egészéről különben sem volt tanácsos beszélni, már csak azért sem, mert a két ország egy ideig az angolszász hatalmaktól remélt ellensúlyt Franciaországgal és a környező kis államokkal szemben.

E tényezők együttesen azt eredményezték, hogy a francia politika utólag következetesen egységesnek tűnhetett nemcsak a Monarchia feldarabolásában, de a térség két táborrá szakításában, a kisantant megteremtésében is. Nem elhanyagolható e kép kialakításában maguknak a franciáknak az igyekezete, hogy a francia politikát mindenkor elvinek, következetesnek, racionálisnak, szövetségi vonatkozásban pedig feltét-

lenül hűségesnek tüntessék fel. Vagyis olyan politikának, amely tulajdonképpen nem is politika már, hanem sokkal inkább eszmei és morális koncepció. A francia politikai gondolkodás egyik fő vonása talán éppen az volt, hogy önmagát – szemben az angolszász farizeussággal és a német cinizmussal – a fent körvonalazottak szellemében írta le.[3] Ennek alapján óhatatlanul az a benyomás keletkezik, hogy e kényszerképzet a francia politikusokat hatalmas energiapocsékolásra késztette, ha el akarták érni – márpedig kétségtelenül szerették volna –, hogy politikai hátraarcaikat, kényszermegoldásaikat, taktikamódosításaikat elfedjék és később elfeledtessék.

A második világháború után a békeszerződésekkel összefüggő kérdések megítélésében megszűnt a nyilvános politikai polémia. Azt azonban, hogy az irodalom jó részében a mai napig fellelhető hagyományos felfogás, illetve annak valamilyen megújított formája a politikai ítéletek és előítéletek függvénye-e, vagy elsősorban az anyagfeltárás hiányával magyarázható, nehéz eldönteni. Valószínűleg erről is, arról is szó van. A nagy nemzeti megrázkódtatások által kiváltott érzelmek – akármilyen előjelűek is – láthatóan sokáig képesek elevenek maradni, még akkor is, ha csillapító vagy közömbösítő hatások érik őket. Mindenesetre, amíg a francia iratok tömeges megismerésére, közlésére és feldolgozására nem kerülhetett sor – és sokáig ez volt a helyzet –, eleve nem lehetett várni, hogy bárki is híven és részletesen leírhassa a francia kormány politikájának valódi mozgását.

A téma feldolgozásához könyvünk az 1918–1920-as időszak francia forrásanyagának rendszeres feldolgozásával járul hozzá. Alapját a külügy- és a hadügyminisztérium iratai képezik. Ez a forrásbázis jelzi egyben a könyv határait is. Az angolszász és az olasz politikusok tevékenységét csak annyiban érinti, amennyiben a francia eljárások megértéséhez elkerülhetetlen. Nem vállalkozik a közép-európai problémák egészének bemutatására sem; az itteni általános és különös viszonyokat kizárólag a kitűzött témával kapcsolatban veszi szemügyre.

Előre kell bocsátanunk végül, hogy ez a könyv módszertanilag kompromisszum eredménye. A jelzett korlátok között átfogó képet ad, de nem tagadhatja meg eredetét, azt, hogy valójában alapkutatás terméke. Ebből következik, hogy megállapításai olykor meghökkentően eltérnek a megszokott nézetektől. Mivel pedig a szerző megállapításait bizonyítani akarja, néha hosszasan, részletesen és körülményesen tárja fel a tényeket, folyamatokat, eseményeket. Előadásmódjában változnak

a leíró, elemző és az összefoglaló részek. Egyszóval, sajnos, sok olyasmit elkövet, amivel az olvasó dolgát megnehezíti, és amit szívesen elkerülne, de ezt csak akkor tehetné, ha nem a tények minél hívebb feltárása és minél meggyőzőbb bemutatása lenne legfontosabb célja.

A FEGYVERSZÜNETEK IDŐSZAKA

ELŐZMÉNYEK

1918. november 3-án a Padova melletti Villa Giustiban Viktor Weber tábornok az Osztrák–Magyar Monarchia nevében aláírta a fegyverszünetet, s ezzel a kettős állam számára véget ért a világháború. November 13-án Belgrádban az új Magyarország képviselője szignálta azt a katonai konvenciót, amely a fegyverszünet előírásait reá vonatkoztatta. Kiindulópontunk e két dátum és ez a két esemény. Megértésükhöz azonban elkerülhetetlen, hogy áttekintsük a szövetségeseknek a háború során kialakult elveit, valamint az antanthatalmak és köztük Franciaország által vállalt politikai és morális kötelezettségeket.

A Monarchia két fő, egymást erősítő tényező hatására bomlott fel: a belső feszítő tendenciák tetőzése és az ennek nemcsak megfelelő, de elő is segítő, lendítő és ezt számos vonatkozásban gyakorlatilag is támogató nagyhatalmi törekvések egybeestek. Nemcsak a nemzeti mozgalmak nyújtottak az antantnak lehetőséget a Monarchia bomlasztására, de fordítva: az antant állásfoglalásai, politikai és katonai lépései is szárnyakat adtak a nemzeti mozgalmaknak, s ezt a tendenciát végül is megfordíthatatlanná tették. E kétoldalú és gyakorlatilag egyetlen folyamattá egységesülő hullámzó mozgás több szakaszban zajlott le, s különösen az antanthatalmak részéről kísérte több megtorpanás, kitérés. Menetét befolyásolták mind a közvetlen katonai érdekek, mind a nagy nemzetközi szintéren történt átalakulások és a hozzájuk fűződő elvi állásfoglalások, mind pedig a háború alatt fokozatosan kialakuló politikai ideológia.

A közvetlen katonai érdek az antant elé azt a kérdést állította, hogy vajon Ausztria-Magyarország kikapcsolását a háborúból a nemzetiségek nyomása, a belső felbomlasztás segítségével lehet-e gyorsabban elérni,

vagy azáltal, ha különbékét kötnek vele. Az utóbbi lehetőség 1917 tavaszától 1918 tavaszáig nyitva állt. Minduntalan felmerült viszont, hogy vajon az európai nagypolitika szempontjából a Monarchia a továbbiakban valóban nélkülözhető-e, s az eltűnése után keletkező vákuum nem rejt-e magában beláthatatlan veszélyeket. A mindennapi háborús körülmények azonban a teoretikus megfontolások ellen hatottak, s gyengítette őket a már meghirdetett ideológia is; így azután a francia kormány végül is teljesen félreseperte őket egy új, nagy volumenű, egyszerre védekező és terjeszkedő elgondolás jegyében.

Az Osztrák–Magyar Monarchia sírját az antant két lapáttal ásta meg: titkos szerződésekkel és szövetségesközi megállapodásokkal, valamint a nemzetiségi mozgalmak vezetőinek tett ígéretekkel és hivatalos, félhivatalos nyilatkozatokkal. Ahhoz, hogy aztán a Monarchiát a sírba be is lehessen fektetni, már „csak" a legfontosabb feltételnek kellett bekövetkeznie: a háborús vereségnek.

Jóllehet Szerbia a háború első percétől kezdve hadviselő volt, formálisan sem a francia, sem a brit kormány nem kötelezte el vele szemben magát. A háború első szakaszában ugyan hangzottak el ígéretek, de ezeket soha írásba nem foglalták, s később hivatalosan még annyit sem helyeztek kilátásba, hogy a délszláv államot elismerik. E tartózkodást kezdetben az indokolta, hogy a két antanthatalom le akarta választani Olaszországot a központi hatalmakról, és be akarta vonni a háborúba az antant oldalán. Később a szerb igények hivatalos elismerését részben éppen az a titkos szerződés tette lehetetlenné, amelyet az olaszok belépése fejében az olasz kormánnyal aláírtak. Ismeretes, hogy az 1915. április 6-án kötött londoni titkos szerződés hajszálpontosan azt a vonalat írta le Olaszország számára, amelyet a háború végén a padovai fegyverszünet demarkációs vonalként tartalmazott. Ez pedig több vonatkozásban ellentétben állt a szerb, illetve a délszláv kívánságokkal. Ebben a kérdésben tehát az európai hatalmak megkötötték saját kezüket, s a kötelékeket az Egyesült Államok közbelépése nélkül nem is voltak képesek többé leoldani. A balkáni kérdésekben így teremtett zavar nemcsak a konferencián, hanem azt követően is megbosszulta magát.

A másik kötelezettség a bukaresti titkos szerződés volt. Ezt az angol, a francia, az olasz és az orosz kormány nevében bukaresti követeik írták alá 1916. augusztus 17-én, míg román részről Ion Brătianu miniszterelnök látta el kézjegyével. A konvenció értelmében a román kormány kötelezte magát a háborúba való belépésre, a szövetségesek pedig elis-

merték országának területi integritását, valamint jogát a 4. cikkelyben felsorolt területekre. E cikkely leírta Románia háború utáni határait. Keleten a fennálló orosz–román határt ismerte el. Ezután a határ Galícia és Bukovina, illetve Galícia és Magyarország vonalát követte. A Tisza mentén négy kilométerrel túlhaladta Vásárosnaményt, s onnan dél felé fordulva hat kilométerrel Debrecentől keletre haladt el. A Fehér-Körös és a Sebes-Körös torkolatától három kilométerrel nyugatra szelte át a Körös t, hogy Szegedtől északra érje el ismét a Tiszát. Innen a folyót követte a Dunáig, majd a Dunát Románia akkori határáig. Ily módon tehát Romániának ígérték Bukovinát, Erdélyt, a Partiumot, az Alföld keleti részét és a Bánságot. A szerződő felek kötelezték magukat, hogy „nem kötnek különbékét, sem pedig általános békét másként, mint együttesen és egyidejűen". A szövetségesek Romániának a leendő békekonferencián egyenjogú részvételt helyeztek kilátásba.[1]

E szerződés tartalmát nem mindegyik antanthatalom képviselője vette szó szerint. Annak tudatában, hogy az ígéreteket a katonai szükségletek diktálták, némelyikük úgy vélekedett, hogy beváltásukat nem kell egészen komolyan venni.[2] Bármiként is gondolkodtak azonban az antantországok követei, a szerződést a hatalmak aláírták, s érvényét addig, amíg Románia vállalt kötelezettségeinek eleget tett, nem lehetett kétségbe vonni.

A két titkos szerződés mind formailag, mind tartalmilag a hagyományos politikai és diplomáciai eljárások keretébe illett. Gyakorlatilag nem jelentett egyebet, mint katonai szövetséges szerzését egy ellenséges hatalom megcsonkításának ígérete fejében. Olyan alku volt ez, amilyenre a XIX. században is bármikor sor kerülhetett volna. Időközben azonban felmerült egy új jelenség: a háború jellegének és a követendő céloknak a megfogalmazása. Újszerű és nagyon fontos dologról volt szó. A hadviseléshez mindig is tapadtak racionális vagy „nemes" (pl. vallásos) indoklások, s a modern korban már történtek kísérletek a háború minősítésére, osztályozására is. E törekvésből az első világháború idején és közvetlenül befejezése után megszületett a háború és a béke elvi magyarázata, s ami ennél fontosabb: a tervezett békemegoldások indoklási rendszere. Ennek alapja több forrásból táplálkozott, s az amerikai, angol vagy a francia diplomaták különböző értelmezésekben fejtették ki.

A békeideológiáról később részletesebben is szólunk. A most vizsgált összefüggésben az a lényeges, hogy benne már 1917 elején megjelent a nemzeti szabadság elve.

1916. december 30-án az antantállamok válaszoltak a központi hatalmak béketárgyalást javasló jegyzékére: az ajánlatot, mint háborús manővert, elutasították. Leszögezték, hogy a jövőben a Németország és szövetségesei által elkövetett „bűnök" (a háború kirobbantása, az okozott károk, valamint a hadviselők és a semlegesek ellen elkövetett háborús rémtettek) miatt „szankciókra, jóvátételre és garanciákra" van szükség.[3] Három fontos – és elsősorban éppen a francia kormány által követelt – elvet tehát ez a jegyzék máris rögzített. További két fontos fogalom, a biztonság és a nemzeti elv, egy következő jegyzékben fogalmazódott meg. Az első a francia álláspontot finomította; a második Thomas Woodrow Wilson elnöknek tett gesztus volt. Az Egyesült Államok elnöke ugyanis a leendő békére vonatkozó elképzeléseit első ízben 1916. december 16-án kelt, valamennyi hadviselő államhoz címzett jegyzékében körvonalazta. Wilson a béke mielőbbi helyreállítását sürgetve felvetette a népek szövetségének gondolatát valamennyi nemzet szabadságának és szuverenitásának alapján, s egyúttal felkérte a hadban álló kormányokat háborús céljaik ismertetésére.[4]

Az antanthatalmak 1917. január 10-i válaszjegyzéke kettősséget tükröz. Egyrészt azt a szándékot, hogy megszerezzék az amerikai támogatást, másrészt pedig azt a felismerést, hogy a wilsoni gondolatok veszélyesek lehetnek számukra. Kijelentették, hogy a Népszövetség eszméjét teljes szívükből üdvözlik, de azt hiszik, hogy mielőtt erre gondolni lehetne, előbb a fennálló viszályt kell felszámolni. Egyetértettek azzal is, hogy a békét mielőbb meg kell kötni, de leszögezték, hogy ez pillanatnyilag mégsem lehetséges. „Úgy vélik, hogy ma még lehetetlen olyan békét kötni, amely biztosítja számukra a jóvátételt és az agresszió folytán jogosan igényelt garanciákat. Az agresszióért, amely Európa biztonságának aláásására irányult, a központi hatalmak viselik a felelősséget. Ezért az antanthatalmak olyan békét akarnak, amely másfelől lehetővé teszi, hogy az államok jövőjét szilárd alapokra építsék." Másként szólva: a háborút addig nem fejezik be, amíg az ellenségre rá nem kényszeríthetik feltételeiket, a jóvátételt és a garanciákat. A szövegben egyébként az államok jövőjéről szólva az „államok" szót törölték, és helyébe a „nemzetek" szót illesztették. E szövegjavítás, ami másutt és máskor egyszerű stiláris módosítás is lehetne, ezúttal korszakot jelölt: a háborús ideológia két forrásának összefonódásában és a wilsonizmusnak tett engedményekben az első lépést.

A jegyzék további részében az európai hatalmak e téren még tovább

mennek. Egyúttal világosan kifejezésre juttatják viszont, hogy a nemzeti jogok elismerése nem helyettesítheti a megkötött és megkötendő egyezményeket, amelyek figyelemmel vannak a biztonsági, vagyis a stratégiai érdekekre. Európát teljes egészében át kell szervezni a biztonsági rendszer keretében. Ezt a rendszert – teszik hozzá – „úgy kell megalapozni, hogy benne elismerjék mind a nemzetiségi jogokat, mind pedig a teljes biztonságra és a gazdasági szabadságra való jogot, amely minden népet, kicsit és nagyot megillet, s alapul kell venni a területi egyezményeket és a nemzetközi szabályozásokat, amelyek alkalmasak arra, hogy garantálják a szárazföldi és tengeri határokat az igazolhatatlan támadásokkal szemben".

Témánk szempontjából a jegyzék legfontosabb része az, amelyben az antanthatalmak követelik „az olaszok, a szlávok, a románok és a csehszlovákok felszabadítását az idegen uralom alól". Szlávokon a délszlávokat értették; Lengyelországot illetően megelégedtek azzal a szerény megállapítással, hogy Miklós cárnak a hadsereghez intézett proklamációja világossá tette az orosz állam szándékait a lengyelekkel szemben. A cár e nyilatkozatban belső autonómiát helyezett kilátásba. Végül az antant jegyzéke leszögezte, hogy amíg mindez nincs biztosítva, a béke megkötése nem áll szándékában.[5]

1917 elején tehát a szövetségesek elgondolásai még túlságosan messze álltak egymástól ahhoz, hogysem kialakult békeideológiáról beszélhetnénk. Egy ponton az amerikai és az európai felfogás mégis találkozhatott, s ez a pont éppen az elnyomott nemzetek felszabadítása volt. Megszületett a nemzeti elv. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az 1917 eleji antantjegyzék a Monarchia sorsát illetően a habozás legkisebb jelét sem mutatja. Nem autonómiáról, nem átszervezésről, hanem a leghatározottabban az elnyomott népek felszabadításáról szól. Ha a Monarchia sorsa ezzel az állásfoglalással még nem is pecsétlődött meg, s ha az oroszországi forradalmi események hatására az új nemzetközi szituációban az európai kormányok vissza is tértek még egyszer a kérdés vizsgálatára, nem kérdéses, hogy ez a jegyzék az Osztrák–Magyar Monarchia túlélését tekintve nem sok jót ígért. Ennek elbírálásakor figyelembe kell vennünk azt is, hogy a hatalmak a már megkötött szerződések szentségét hangsúlyozva elsősorban az Olaszországgal és Romániával létesített titkos egyezményekre gondoltak, ezek pedig magukban foglalták Dél-Tirol, Isztria és Dalmácia, továbbá Bukovina és Magyarország keleti felének elcsatolását. Az idézett jegyzék hozzátette ehhez a cseh és a szlovák

területeket, s amikor a délszláv követelések mellett szót emelt, kinyilvánította, hogy a Monarchiát minden balkáni birtokától meg akarja fosztani.

Nincs tehát nyoma annak, hogy a brit és a francia politikusokat nyugtalanította volna az az eshetőség, hogy a tervezett csapások alatt a Monarchia felbomlik és megszűnik. Németország szövetségese lévén, arra még nem gondoltak, hogy a jövőben esetleg ellene lehetne felhasználni. Sokkal reálisabb eshetőségnek látszott az orosz szövetséges befolyásának kiterjedése és egyidejű korlátozásának igénye a francia befolyás megnövelése, egy jelentős délszláv állam létesítése stb. útján. Semmi akadálya nem látszott annak, hogy a Monarchia eltűnése által támadó űrt az orosz és a francia szövetségesek töltsék be, és sokkal hatékonyabban zárják ki onnan Németországot, mint ahogyan a dualista Monarchia valaha is tette vagy tehetné.

Rövid néhány hétnek kellett azonban csak eltelnie ahhoz, hogy a kártyák összekeveredjenek. Oroszországban megdöntötték a cárizmust; a Monarchia különbéke-javaslattal állt elő; az Egyesült Államok belépett a háborúba. E három tény együtthatása bonyolult következményekkel járt, többek között a közép-európai kérdés megítélésében is. Az oroszországi forradalom mögött ott húzódott a hadsereg kimerülése, s a szövetségesek kételkedni kezdtek abban, hogy a polgári demokratikus Oroszország kitart mellettük a háború végéig. Befolyásolása érdekében szövetséges bázisokat létesítettek Oroszországban azzal a céllal, hogy az új kormányt segítsék a háború folytatásában, illetve, hogy erre bizonyos mértékig kényszerítsék is. A Kerenszkij hadügyminiszter által júliusban indított offenzíva azonban összeomlott, s többé nem lehetett Oroszország katonai erejére számítani. Összeomlott a román front is, olyannyira, hogy Románia a bukaresti titkos szerződés előírásai ellenére 1917. december 9-én kénytelen volt aláírni Németországgal a fegyverszünetet, 1918 májusában pedig a bukaresti békét.[6] Oroszország, mint a német törekvések keleti ellensúlya, átmenetileg megszűnt, s a jövőről mit sem lehetett sejteni.

Ezzel szemben a Monarchia új uralkodója, Károly császár, békeajánlattal küldte követét a szövetségesekhez. Lépése nemcsak a központi hatalmak meggyengülésének, de a Monarchia németellenes tényezővé változásának lehetőségét is felvillantotta. A közvetlen katonai érdek mellett az elvi-politikai megfontolások is valamelyest a monarchia javára billentették el a mérleget. A habozás addig tartott, amíg a meg-megújuló különbéke-próbálkozások 1918 tavaszán eredmény nélkül meg nem

szakadtak, és amíg a hatalmak politikusainak fejében meg nem szilárdult az a gondolat, hogy az orosz szövetség nélkül is ki lehet dolgozni a középeurópai szövetségi-biztonsági rendszert, s hogy a Monarchia nélkül is biztosítani lehet egy olyan dunai ütközőt, amely a keletről érkező veszedelmeket megtöri.

Ausztria-Magyarország békejavaslatainak jelentőségét egyelőre nem csökkentette az amerikaiak hadba lépése, mert az USA potenciálja a frontokon még nem érvényesült. Ezzel szemben nagy volt a hangulati hatása és jelentősége a békeideológia további formálódásában. Különösen alapos változások mutatkoztak a Monarchia örökére áhítozó országok és nemzetiségek politikai gondolkodóinak érveiben. Oroszország mindaddig, amíg az antant egyik bástyája volt, a szervezkedő nemzetiségek és kis államok törekvéseinek is egyik fontos támogatója maradt. Nemcsak egy újraszülető Lengyelországról nem lehetett álmodni nélküle, de nem rekeszthették ki számításaikból sem a románok, sem a szerbek, a horvátok, de még a csehek sem. A cárizmus összeomlása e térség népeit különféleképpen érintette. Szárnyakat adott a lengyel nemzeti és egységtörekvéseknek. A cseh emigráció úgy látta, hogy Petrográddal most már jobban megértetheti magát; s valóban el is érte, hogy Kerenszkij engedélyezze a már szerveződő, volt hadifoglyokból álló cseh egységek önálló alakulatba tömörítését és viszonylag szabad mozgását. Megszületett a Cseh Légió. Ugyanakkor Romániának nagy gondot okozott a cárizmus bukása. Ezzel eltűnt a titkos szerződés egyik aláírója, s az új Oroszország nem tudta többé megadni az egyezményben megígért katonai támogatást. A szerb királyi család nemcsak egyik távoli rokonát látta letaszítva a trónról, de II. Miklós személyében elveszítette a délszláv törekvések nagy támaszát is.

Új érvekre volt tehát szükség, s mi sem volt természetesebb, mint hogy e népek politikai vezetői kapva kaptak a háborúba lépő Egyesült Államok elnökének elvein, amelyeket részben már az antanthatalmak is a magukévá tettek. Most már nem volt ajánlatos annektálásról, területfoglalásról, stratégiai határról beszélni, sokkal inkább a nemzeti jogokról, az önrendelkezési elvről, minél jobban kapcsolatba hozva ezt a demokrácia és a liberális szabadságjogok eszméjével is.

Nikola Pašić szerb miniszterelnök érintkezésbe lépett a Londonban székelő Horvát Nemzeti Tanáccsal, s Szerbia „területi igényeinek" emlegetése helyett elfogadta a délszláv nemzeti egység fogalmát. Bár ez burkoltan továbbra is a nagyszerb politikára épült, mégis lehetővé tette

1917-ben a korfui nyilatkozat megszületését. Ebben ugyan nem volt szó többé Nagy-Szerbiáról, de egy valóban föderatív délszláv államról sem.

Miután a román kormány az események kényszerítő hatására fegyverszünetet, majd békét kötött a központi hatalmakkal, igényeinek érvényesítésére két módszerrel kísérletezett. Egyrészt bizonygatta, hogy a bukaresti béke nem ingatta meg a titkos szerződés érvényét; másrészt, mivel ez az érv nem látszott eléggé meggyőzőnek, a bizonytalan jogi alap mellé ő is bevonta indoklásába a nemzeti elvet. 1918-tól elsősorban a román emigráció vezetői, köztük Take Ionescu, kezdtek a román nemzeti egység nevében szervezkedni. A kétféle érvelés a háború befejezése után összefonódott, oly módon azonban, hogy a demokratikus és nemzeti elvek Brătianu szájából kissé mindig idegenül hangzottak.

Ami a cseh és a szlovák, s különösen a cseh nemzeti mozgalom vezetőit illette, az ő számukra ennek az ideológiának az elfogadása nemcsak elvi nehézségekbe nem ütközött, de a lehető legjobban illeszkedett saját addigi politikájukhoz. Tomáš Masaryk 1914-től, a hozzá csatlakozó Eduard Beneš 1915-től a cseh nemzeti törekvéseket amúgy is – és joggal – egy monarchikus rendszerrel szegezte szembe. A cseh követelések között nemcsak a nemzeti jogok szerepeltek, de a demokratizálás igénye is. A cseh politikusok a wilsoni gondolatoknak megértői, hordozói, sőt – bizonyos mértékig – inspirálói is lettek.

Míg a kis államok és a nemzetiségek csatlakoztak az önrendelkezési elv hirdetőihez, a nagyhatalmak átmenetileg ugyanezekkel az elvekkel elhallgattak. Hivatalos hallgatásuk 1918 május–júniusáig tartott. A hallgatás idején folytak a Monarchia különbéke-próbálkozásai, de ebben a szakaszban zajlott le az oroszországi októberi forradalom is. A szovjethatalom azonnal bejelentette, hogy Oroszország kiválik a háborúból, s ezt – mihelyt tehette – fegyverszünettel, majd békeszerződéssel pecsételte meg. Ráadásul olyan áron, amit az antant úgy értelmezett, hogy ez a hatalom pillanatnyilag a legkisebb mértékű ellenállásra sem képes. Nagy területek szakadtak le a birodalomról; a proletárállam elismerte mind a lengyel, mind a finn, mind a balti népek függetlenségét.

Mindezek a fejlemények átmenetileg növelhették a Monarchia értékét. Természetesen csak abban az esetben, ha az önálló politika óhaján túl a megvalósítás jeleit is produkálni képes. Az európai külügyminisztériumokban messzemenő elgondolások születtek a Monarchia missziójáról részben az ellensúly nélkül maradt Németország ellenében, részben az új „keleti veszedelem", a bolsevizmus feltartóztatójaként.[7] Ugyanakkor

azonban, az októberi forradalom után, egy ezzel ellentétes hatású gondolatsor is keletkezett. A következő: igaz ugyan, hogy Oroszország nem képes többé Németországot ellensúlyozni, de miután az új proletárrendszer antipánszláv, antinacionalista, „pacifista", elvet minden expanziót, és emellett az ország olyan állapotban van, hogy hosszú ideig semmiféle rendszer esetén sem gondolhat terjeszkedésre, egyelőre tőle sem kell tartani, mint nagyhatalomtól. Ha pedig az orosz hatalomtól nem kell félni, viszont a bolsevizmus terjedését, különösen a bolsevik Oroszország és a németek kézfogását ajánlatos megakadályozni, erre egy elégedetlen nemzetiségekből rosszul összetákolt monarchiánál alkalmasabb lehet egy olyan Közép-Európa, amely nacionalista kisállamokból tevődik össze. Így a nagyhatalmak energiája felszabadul arra, hogy a megvert, de esetleg magához térő Németországot kordában tartsák, Franciaországé pedig különösképpen arra, hogy saját határait biztonságba helyezve, a közép-európai övezetet úgy szervezze meg, hogy az minden más alakulatnál jobban eljátssza az ütköző blokk szerepét.

E lehetőségek azonban, mind az egyik, mind a másik irányban, puszta elméletek maradtak mindaddig, amíg számítani lehetett az Osztrák–Magyar Monarchia kilépésére a háborúból. Mindenesetre addig a hatalmak a Monarchiát elvileg nemcsak nem támadták, de kifejezetten kímélték, sőt egyszer-egyszer óvatosan még csábítgatták is. A hatalmak hallgatása a kis nemzetek követeléseiről igen feltűnő volt a francia képviselőház és a szenátus 1917. júniusi határozatában, amelyben egyik is, másik is nyilatkozott a francia háborús célokról: egyetlen szóval sem mentek túl a szigorúan vett francia törekvések megfogalmazásán[8]. Az amerikai elnök 1917. december 4-i kongresszusi üzenete nem tartalmazott egyebet általánosságoknál, a brit miniszterelnök 1918. január 5-i beszédében pedig egyenesen leszögezte, hogy Ausztria-Magyarország szétzúzása nem tartozik a hadicélok közé.[9] Röviddel ezután került sor Wilson elnök 14 pontjának meghirdetésére. A híres pontok, amint először elhangzottak, távolról sem voltak oly biztatóak az antant győzelmére számító nemzetek, és távolról sem oly sötétek a Monarchia sorsa szempontjából. Tulajdonképpen nagyobb reményeket keltettek a leendő vesztesek, mint a leendő győztesek körében. E körülményt a francia kormány később nem győzte eleget az elnök szemére hányni. Wilson a Monarchia népeinek csupán autonómiát ígért, Romániának helyreállítást és nem kiegészítést, Szerbiának pedig a tengerre való kijutást. A szerb politikai vezetőknek különösen ellenére volt, hogy az elnök megemlítette Monte-

negro helyreállítását is, holott ők ezt az államot a délszláv egységbe akarták bevonni.[10] Az elnök későbbi nyilatkozatai (február 11-én és szeptember 27-én) ebben a vonatkozásban nem tartalmaztak új gondolatot; ezek inkább az igazság érvényesítését, a vitás kérdések kiküszöbölésének szükségességét hangsúlyozták.[11]

Az európai hatalmak az elnöki üzenetekre hivatalosan nem válaszoltak. Hallgatásuk mögött ellentéteik húzódtak meg; a közép-európai kérdéseket azonban ezek nem érintették. Azonnal megszűnt viszont a hatalmak habozása és lomtárba kerültek az elméleti megfontolások, mihelyt bebizonyosodott, hogy a Monarchia politikai vezetői nem képesek kivonni országukat a háborúból. Ráadásul ez az állam a cselekvésképtelenség mellett a belső bomlásnak is mind több jelét adta. Nemcsak a társadalmi feszültség növekedett, nemcsak a tömegek elégedetlensége és balratolódása vált egyre nyilvánvalóbbá – ami különben önmagában véve is baljós jel volt –, de minden hivatalos eltussolás és minden cenzúraintézkedés ellenére egyre erőteljesebben jelentkeztek a nemzeti elégedetlenség különféle formái, a birodalom centrifugális erői is. A nemzeti politikai áramlatok, amelyek hosszabb-rövidebb ideje már autonómiát követeltek, az események hatására most lépésről lépésre közeledtek ahhoz, hogy a teljes szabadságot, az elszakadást követeljék. A Monarchia előre látható veresége és a függetlenségi tendencia szoros kölcsönhatásba került. A közelgő vereség fokról fokra erősítette a függetlenségi remények alapját. Minél szilárdabbá vált viszont ez az alap, annál erősebben hatott a függetlenségi mozgalmakban egy új tényező is: az a felismerés, hogy a háború utáni rendezésben maga a mozgalom hivatkozási alapul szolgálhat előnyök, illetőleg a kímélet igénylésére.

A Monarchia széthullását elősegítette, hogy 1918 tavaszán az antant fővárosaiban félretették a különbéke-politikát. A fejek mintegy megvilágosodtak, s a Monarchiára irányuló gondolatok most már szilárd rendszerré ötvöződtek. A Monarchia ideje lejárt, a birodalom anakronizmussá vált, nem alkalmas se Németország ellensúlyozására, se arra, hogy hullámtörő legyen a keletről jövő „veszedelem" ellenében. Ezután a Monarchia időnkénti „visszasírása" már csak megkésett reminiszcencia volt.

1918 tavaszán újabb lendületet vett – most már kifejezetten nagyhatalmi támogatással és segédlettel – a nemzeti önrendelkezési jog elismertetésére irányuló propaganda. Április 9–11-én Rómában az olasz kormány tudtával és hozzájárulásával konferenciát tartottak, amelyen a Monarchia

valamennyi függetlenségre áhítozó nemzetének képviselői jelen voltak.[12] Emigráns politikusai előtt szélesre tárultak a Palazzo Chigi, a Quai D'Orsay és a Foreign Office kapui is. Jóllehet utólag mind Franciaországnak, mind az érdekelt kis államoknak a közvéleményébe beivódott az a felfogás, hogy a fejleményeket a francia kormány mozgatta, az események menete ezt nem teljesen igazolja. Úgy tűnik, ebben az időben a francia kormány egyedül a csehszlovák kívánságokat támogatta fenntartások nélkül; de még ezt sem juttatta kifejezésre a nyilvánosság előtt. Georges Clemenceau francia miniszterelnök ugyan 1918 februárjában ígéretet tett Benešnek a csehszlovák államiság elismerésére, és megígérte a cseh mozgalom anyagi támogatását is, ezt azonban egyelőre nem követte hivatalos nyilatkozat. Még kevesebbet tehetett a francia kormány a délszláv kérdésben. Részben az Olaszországgal szemben fennálló kötelezettségek miatt, de részben azért sem, mert ekkor még nem döntött arról, hogy a délszláv áramlatok közül melyiket támogassa: Nikola Pašić szerb miniszterelnök „imperializmusát", vagy a délszláv népek bizottságának föderalizmusát? A francia külügyminisztériumban úgy látták, hogy a szerb miniszterelnök szavakban Piemont szerepét szánja Szerbiának, de a valóságban Poroszországét akarja vele betöltetni.[13] Ezt pedig egyelőre még nem akarták támogatni.

Lengyelország esetében Párizst az a körülmény intette óvatosságra, hogy a lengyel nacionalisták egyre növekvő igényeket támasztottak. Az orosz birodalom összeomlása arra ösztönözte őket, hogy kinyújtsák kezüket Ukrajna és Belorusszija felé, s már-már a „legeslegnagyobb" Lengyelországról szőjenek álmokat. Ebben az időben Párizsban még lehetségesnek hitték a proletárrendszer megdöntését, a birodalom helyreállítását, s a messzemenő lengyel tervek még nem harmonizáltak Párizs szándékával. 1917. december 23-án született meg egy olyan francia–angol megállapodás, amely előírta a Petljura körül tömörülő ukrán ellenforradalmi erők finanszírozását, s felosztotta a befolyási övezeteket a két állam között mind Dél-Oroszországban, mind a Balkánon.[14] A Franciaországnak kijelölt övezet ugyan csak Ukrajna déli részét foglalta magában (ugyanazt, amelyre később a francia intervenció irányult), s így mintegy „helyet hagyott" északon egy esetleges lengyel terjeszkedésnek, az egész konstrukció mégis inkább arra vallott, hogy a francia kormány ebben az időben Ukrajnában saját befolyását akarta erősíteni. Lengyelországnak a lengyel lakta területeket juttatta volna, mérlegelve Litvánia esetleges csatlakoztatását. Ukrán és belorusz területek Lengyelországhoz csato-

lásáról csak később esett szó. Ez a kérdés szorosan összefonódott a szovjetellenes intervencióval.

Súlyos problémák jelentkeztek végül Romániával kapcsolatban is. A bukaresti béke megkötése után a katonai, politikai és a presztízs-szempontok mellett felmerült ugyanis az a jogi kérdés is, hogy az 1916-os szerződés érvényesnek tekinthető-e vagy sem; s amennyiben nem érvényes, úgy Franciaország milyen mértékben támogassa mégis a román követeléseket. Ez a gond, amint látni fogjuk, csak a háború után oldódott meg minden részletében, s akkor is csak keserves huzavonák árán.

Számos kérdés tisztázatlansága, a francia tényezők határozatlansága együttesen azt eredményezte, hogy a francia kormány eléggé késlekedett a közép-európai kisnemzeti törekvések elismerésével. Elsőként az olasz miniszterelnök, Vittorio Emmanuele Orlando írt alá titkos memorandumot a Csehszlovák Nemzeti Tanáccsal. Ebben szövetséges haderőnek ismerte el a csehszlovák hadsereget, a Nemzeti Tanácsot pedig a kialakítandó új állam legfelsőbb jogi, politikai és katonai szervének. Május 11-én Robert Lansing amerikai külügyminiszter tudatta, hogy az elnyomott népek szabadság- és függetlenségi törekvései számíthatnak az Egyesült Államok „legkomolyabb támogatására". Az elismerési hullámot hivatalosan Anglia indította el május 17-én, s ezt május 29-én egy ugyancsak hivatalos amerikai nyilatkozat követte a nemzeti törekvések támogatásáról.[15] Végül is – az Egyesült Államok kezdeményezésére – egyeztették a szövetségesek álláspontját. Lansing az elnök utasítására Párizsba utazott. Június 3-án ott, a Legfelsőbb Hadi Tanácsban[16] leszögezték, hogy a szövetséges hatalmak sajátjuknak tekintik és támogatják a közép-európai nemzetek és nemzetiségek ügyét. Erről egy általános értelmű nyilatkozatot közzé is tettek.[17] Maguk között pedig megállapodtak abban, hogy Lengyelország és a leendő csehszlovák állam elismeréséről azonnal nyilatkozatot adnak ki, a délszláv állami törekvések elismerésétől azonban Olaszország ellenkezése miatt egyelőre tartózkodnak. Csakhogy a szerbek kérésére ezt Lansing mégis megtette. Június 24-én magához kérette a szerb követet, és kijelentette neki: az amerikai kormány azt kívánja, hogy különbségtétel nélkül minden szláv nép teljesen felszabaduljon a német és az osztrák uralom alól.[18] Az amerikai külügyminiszter azonban ezt követően hiába várt arra, hogy európai kollégái kövessék a példáját, legalább csehszlovák és lengyel vonatkozásban, amint megígérték. Így június 28-án újabb lépést tett, s kinyilatkoztatta, hogy az Egyesült Államok azt kívánja: minden szláv nép váljék függet-

A balkáni front összeomlása 1918. őszén.

lenné a német és az osztrák uralomtól.[19] Ekkor végre megmozdult Párizs is. Június 29-én Poincaré köztársasági elnök ünnepélyes keretek között átnyújtotta a nemzeti zászlót a franciaországi csehszlovák hadseregnek, s egyúttal szóban elismerte a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot mint a csehszlovák nép képviselőjét. A francia deklarációhoz hamarosan csatlakoztak a többi hatalmak.

Ezt követően az események már gyorsan peregtek. Szeptember 15-én megindult a támadás a Balkánon, s eredményeként Bulgária szeptember 29-én kivált a háborúból. Ekkor már mind a katonai helyzet, mind a Monarchiából érkező hírek alapján várható volt a fegyverszüneti kérelem, sőt a nyugati front fejleményei azzal biztattak, hogy a háború hamarosan Németországgal is befejezhető. A kérdés az volt, fogadja-e Franciaország a várható kérelmeket, egyiküket vagy mindkettőjüket, s ha igen, milyen feltételekkel.

A PADOVAI FEGYVERSZÜNETI FELTÉTELEK KIALAKULÁSA

Az illetékes francia szervek október elején – Wilson elnökhöz hasonlóan, s részben az ő kezdeményezéséhez csatlakozva – mérlegelni kezdték a közeli fegyverszünet lehetőségét. Nem volt könnyű dolguk. A francia békecélokat ugyanis a nagyvilágnak szóló 1916–1917-es nyilatkozatokban csak részben juttatták kifejezésre. A Rajna-határ megteremtése és a német hadi potenciál megsemmisítése, az a cél, amit a deklarációk elhallgattak, megkövetelte volna az ellenséges erők kiűzését Franciaországból, üldözését, megsemmisítését vagy legalább alapos meggyengítését. 1918 októberében e feltételek egyike sem állt fenn. A német hadsereg francia földön állt, és egyáltalán nem szenvedett megsemmisítő vereséget. Ennek ellenére Ferdinand Foch marsall, a szövetséges hadseregek főparancsnoka október 8-án Clemenceau kérdésére azt válaszolta, hogy a fegyverszünet azonnal elfogadható. Az aláírás feltételeül a következőket jelölte meg: az elfoglalt területek (Belgium, Elzász-Lotaringia, Észak-Franciaország és Luxemburg) kiürítése, bázisok létesítése a harc esetleges újrafelvétele céljából (vagyis hídfők létesítése a Rajnán) és végül zálogok szerzése biztosítékként arra, hogy Németország az okozott károkat megtéríti. E feltételekben gyakorlatilag megfogalmazódott a Rajna-balpart megszerzésének igénye.[20]

Foch marsall tehát – eltérően attól az eléggé elterjedt felfogástól, hogy a feltételeken nyugvó fegyverszünet aláírásához csak az utolsó percben és nagy nyomás alatt járult hozzá – a valóságban már október 8-án arra az álláspontra helyezkedett, hogy a fegyverszünet aláírható akkor is, ha a német hadsereg az általa elfoglalt területek egészének vagy egy részének birtokában van.[21] Még ugyanezen a napon foglalkozott a kérdéssel a szövetségesek versailles-i tanácsa, és egy Foch alapelvein nyugvó határozatot fogadott el. Ez a marsall levelében foglaltaktól csak annyiban tért el, hogy az elfoglalt területek kiürítéséről szólva megemlítette a háború előtt Oroszországhoz és Romániához tartozó területeket is.[22] Nem Foch marsall, hanem Raymond Poincaré köztársasági elnök ellenezte az azonnali, feltételekhez kötött fegyverszünetet, arra hivatkozva, hogy a németek ilyen irányú készsége nem egyéb pozícióny erésre irányuló taktikánál.[23]

A francia katonai és politikai vezetés októberi állásfoglalása alaposan eltért a korábbitól. 1918 nyarán ugyanis még a feltétel nélküli megadásról volt szó, a központi hatalmak katonai megsemmisítése alapján. Az ennek keretében megfogalmazott előzetes tervezetek – érthető módon – messzemenő követelményeket tartalmaztak mind Németországgal, mind Ausztria-Magyarországgal szemben.[24] A háború végén, közelebbről 1918. október elején, ezek az elképzelések halványodni kezdtek, majd október végén végleg elvetették az úgynevezett általános és politikai feltételeket is tartalmazó fegyverszünet lehetőségét. Viszonylag tovább élt az „általános" fegyverszünethez fűzött remény a Monarchiával kapcsolatban. Még október 22-ről is találni olyan feljegyzést, amely számolt a Monarchiával mint aláíró féllel, és ki akarta mondatni, hogy a délszláv, román és szlovák területek magyar katonai megszállását a szövetségesek háborús cselekménynek tekintik.[25] Ilyen feltételre – hogy az 1918 októberében fennálló állam területén a magyar hadsereg állomásoztatását hadi cselekménnyé nyilvánítsák – valóban csak általános és kapitulációval felérő fegyverszünet esetén lehetett gondolni. Nem kétséges, hogy ehhez az álláspont hoz képest a végül előterjesztett és aláírt fegyverszünet az antanthatalmak alapos koncepcióváltozását mutatta.

Ennek okai közül a történetírás elsősorban egyet emel ki: az amerikai álláspontot, közelebbről a Wilson elnök és munkatársa, House által képviselt politikát. Eszerint az amerikai állásfoglalás – több-kevesebb brit támogatással – már ekkor keresztezte volna a francia szándékokat. Bizonyos értelemben Wilson fellépése valóban szerepet játszott a francia

nézetek módosulásában, de – mint látni fogjuk – nem a fegyverszünet időpontja körüli, hanem egyéb ellentétek miatt. Több jel ugyanakkor arra mutat, hogy a francia kormányt több más, az amerikai politikától független motívum is befolyásolta, amikor a szóban forgó módosítást végrehajtotta.

Francia részről utólag többen azt állították, hogy a fegyverszünet mielőbbi megkötésében, a további vérontás elkerülésére irányuló törekvésben szerepet játszott a francia lakosság növekvő háborúellenes hangulata és a hadsereg kifáradása. A francia haderő – eszerint – már nem volt képes a feltétel nélküli megadás kikényszerítéséhez szükséges erőfeszítésre, vagyis arra, hogy a német hadsereget országából kiűzze és a megsemmisítésig üldözze. Ez a beállítás több ponton vitatható. Először is azért, mert Franciaországban a társadalmi elégedetlenség és feszültség jelei nem 1918 őszén, hanem csak 1919 májusában jelentkeztek, s ezt összefüggésbe lehet hozni előbb a győzelem hatásával, utóbb a kiábrándulással.[26] Másodszor, úgy tűnik, hogy a francia hadsereg szellemét 1918-ban vezetői egyáltalán nem úgy ítélték meg, mint az utólagos magyarázat feltételezi. Bár a csapattiszti jelentések nagy számban beszéltek az egységek egészségügyi és morális állapotának romlásáról, sőt lázadások is előfordultak, a vezérkar a háború gyors befejezését mérlegelve mégsem a francia hadsereg állapotából indult ki. Az említett indoklás csak akkor jelent meg, amikor a fegyverszünet (és a béke) egyes szerzői a támadásokkal szemben védekezési érvként használták fel.

Foch marsall és Clemenceau azonban védekezésül sem használta a fenti érvet. Foch a felelősséget utólag a miniszterelnökre hárította, aki viszont a maga részéről leszögezte, hogy a franciaországi szövetséges hadak főparancsnoka (Foch) és őközötte a fegyverszünet kérdésében teljes összhang uralkodott.[27] Ugyanakkor Clemenceau emlékiratában a fegyverszünet megkötését a Foch marsalltól nyert értesülésekkel indokolja. Ezek az információk a német hadsereg megingásáról, bomlási folyamatáról árulkodtak – írja Clemenceau –, és Párizsban azt a várakozást keltették, hogy a német kormány hajlandó lesz – mint Foch megfogalmazta – a „megfelelő feltételek" aláírására. Clemenceau hosszan fejtegeti, hogy ugyanez a bomlási folyamat a francia hadseregben nem kezdődött el, a helyenként kirobbanó elégedetlenség nem állt kapcsolatban a háború befejezésére irányuló vággyal, hanem inkább az ellenkezőjével, a hatékonyabb hadviselés követelményével. Szerinte – és Foch szerint is – a francia haderő intakt és harcképes maradt az utolsó percig. A minisz-

terelnök a német hadsereg állapotának elemzése közben egyébként egy rendkívül figyelemreméltó megjegyzést tesz. Miután megállapítja, hogy az amerikai beavatkozás a háború kimenetelét az antanthatalmak javára eldöntötte, hozzáteszi: „Márpedig meg kell állapítani, hogy a német katona ellenállóképességének összeomlása volt az, ami Berlinben a forradalmat minden következményével együtt kiváltotta, és nem a civilek forradalma produkálta a katonai forradalmat, amint egyesek oly hiábavalóan próbálkoztak ezt állítani."[28]

A mondottakból az a következtetés vonható le, hogy a francia államférfiak elhatározásait nem annyira a francia hadsereg és a francia lakosság kifáradása és békevágya befolyásolta, hanem sokkal inkább a német hadsereg összeomlási folyamatának megindulása, amit a német forradalom előjelének fogtak fel – és nem ok nélkül. Mielőtt az amerikai–francia ellentétek valódi tartalmát megvizsgálnánk, vessünk egy pillantást azokra a gondokra, amelyek – bármily furcsán hangozzék is – e felismerés folytán a francia katonai és politikai vezetőkre zúdultak.

A francia vezérkar és a kormány ebben az időben egy olyan veszély körvonalait látta kirajzolódni, amelyet a jövő szempontjából nagyobbnak vélt, mint amit Franciaország számára az jelenthetett, ha a győzelmet Németországgal szemben nem aknázza ki a végsőkig. A veszélyérzet abból a gondolatból táplálkozott, hogy a bomlásnak indult német hadsereg forradalomba rántja az országot, német forradalom esetén pedig német–szovjet szövetség alakulhat ki. Létrejön egy német–orosz kombináció, ami ellen a francia diplomácia évtizedek óta harcolt, s amelyet forradalmi szituáció és forradalom nélkül is végzetesnek tekintett. Az adott esetben ez az együttműködés csak még fenyegetőbbé vált azáltal, hogy az egyik állam a proletárdiktatúra útjára lépett, a másikról pedig nem lehetett tudni, hogy hol áll meg. Ugyanakkor a francia vezérkar meg volt győződve arról, hogy a szövetségesek katonai sikereinek „folytatódása a nyugati fronton azzal a hatással is jár majd, hogy sietteti Németországban a szovjetek által elgondolt társadalmi átalakulást és lehetővé teszi a Lenin által tervezett egységet".[29]

Ezt a veszélyt elvileg két módon lehetett elhárítani. Egyrészt úgy, hogy a Németországgal szemben elérhető sikereket bizonyos mértékig korlátozzák, vagyis nem halmozzák a végletekig az okokat, amelyek a német forradalom kirobbanásához hozzájárulhatnak; másrészt pedig úgy, hogy Szovjet-Oroszországban közbelépnek, megdöntik a bolsevik rendszert, vagy legalább a két államot elválasztják egymástól. A francia kormány

gyakorlatilag e két módszer kombinációjára törekedett, s ebben az elgondolásban a mielőbbi fegyverszünet az intervenció mielőbbi elkezdésének is feltétele volt.

Arra még a legoptimistább katonai vezető sem gondolt, hogy keleten a nyugati háború befejezése előtt újabb frontot lehetne nyitni. Márpedig a francia kormánynak különösen sürgős volt az „orosz kérdés" megoldása. Az októberi forradalom következtében összeomlott Franciaország európai politikájának, katonapolitikájának, diplomáciájának és pénzügyi politikájának legfontosabb alapja, az orosz szövetség. Egy csapásra eltűnt az a piac is, amely a háború kitöréséig a külföldön befektetett francia tőkének mintegy 25%-át felvette, elsősorban vasútépítési kölcsönök formájában. Ez az összeg a háború alatt nyújtott kölcsönökkel együtt olyan mértékűre növekedett, hogy elérte a határokon túl befektetett teljes tőkeérték 50%-át, beleértve a francia gyarmatokon működő tőkét is.

Sürgette a beavatkozást az is, hogy 1918 márciusában Szovjet-Oroszországnak sikerült békét kötnie a központi hatalmakkal, s ettől kezdve számolni kellett azzal, hogy az új rendszer hamarosan konszolidálódik. Ellenfeleinek hazai táborában viszont, bármilyen kiterjedt és elszánt volt is ez, a vezetők rivalizáló klikkeket alkottak, s egyikük sem látszott alkalmasnak arra, hogy megszervezzen egy tervszerű, koordinált akciót. Szovjet-Oroszország megszilárdulása viszont láncreakciót eredményezhetett. Így, míg egyfelől a német hadsereg forradalmasodásának megelőzése és a szovjet–német szövetség elhárítása ajánlatossá tette a mielőbbi fegyverszünetet, ugyanerre a következtetésre kellett jutni, ha a francia vezérkar és a kormány rövid időn belül meg akart indítani egy jelentős erőkkel végrehajtandó szovjetellenes intervenciót.

Az 1918 októberében hozott döntések, intézkedések és ekkor született tervezetek azt mutatják, hogy a fegyverszünet előkészületeit a fent jellemzett összefüggés nagymértékben meghatározta. Ezt bizonyítja, hogy a kormány és a vezérkar a Németország teljes legyőzéséről és a feltétel nélküli megadásról való lemondással egyidőben kezdte el a szovjet-oroszországi beavatkozás előkészítését.

Szoros kapcsolatban állt mindezzel a francia keleti hadseregben elhatározott átcsoportosítás. Október 7-én rendelték el, s a legközelebbről Romániát érintette. Ki kell térnünk tehát a Romániához fűződő francia érdekekre.

A román kérdés megítélésében mindenkor több tényező játszott szerepet. Mind 1916-ban, a bukaresti titkos szerződés megkötése előtt,

mind 1918-ban, Románia újabb hadba lépésekor elsőrendű volt a katonai érdek. 1916-ban a háború általános vitelében, Németország és a Monarchia ellenében, Oroszország oldalán kellett számításba venni Romániát. 1918-ban viszont a Szovjet-Oroszország elleni hadművelet szempontjából látszott fontosnak. De nem ez volt az egyetlen szempont Romániával kapcsolatban. Közrejátszottak gazdasági okok is; a francia gazdasági és politikai körök Romániára mint befektetési területre erősen számítottak. Miután a román kormány fegyverszünetet kötött, a francia kormánytényezők elsősorban éppen a gazdasági elgondolások miatt érdeklődtek változatlanul Románia iránt, s nem szűntek meg őt szövetségesnek tekinteni akkor sem, amikor katonailag semmiféle tervet sem lehetett rá építeni. Ekkor is érvényesnek vélték azt az egyezményt, amely a román gazdasági helyreállítás francia finanszírozására vonatkozott. Ezt kétséget kizáróan igazolja Jusserand washingtoni francia nagykövet és Stephen Pichon külügyminiszter levélváltása 1918 júliusában. Amint Jusserand jelentette, az ottani román követ felkérte őt arra, hogy legyen segítségére a kapcsolatok felvételében az amerikai gazdasági és pénzügyi körökkel. A nagykövet hasznosnak találta volna, ha e szívességet megteheti román kollégájának. A külügyminiszter azonban más véleményen volt. Közölte Jusserand-nal, hogy az említett egyezmény értelmében Párizsban már létrehoztak egy ipari-pénzügyi szindikátust, amelynek az a célja, hogy a helyreállítás idején majd „összpontosítsa iparunk, kereskedelmünk és pénzügyi szerveink erőfeszítéseit, hogy a legmagasabb szinten járuljon hozzá a műhöz". Pichon elismerte, hogy Amerika részvétele bizonyos mértékig elengedhetetlen. „A Romániával való kapcsolataink szempontjából azonban fontos – tette hozzá –, hogy ez a támogatás, amennyire csak lehetséges, a mi közvetítésünkkel menjen végbe, addig is, amíg abba a helyzetbe jutunk, hogy gyakorlatilag magunk valósítsuk meg azt a programot, amelyet ennek az országnak a felemelkedésére és önállósulására kidolgoztunk. El kell tehát kerülni, hogy az Egyesült Államok közvetlen akciót hajtson végre, akadályozza terveinket és az ezektől várt üdvös hatást."[30]

Míg 1918 nyarán a román kérdéssel Párizsban elsősorban gazdasági szempontból foglalkoztak, 1918 őszén ismét fontos katonai elgondolások kapcsolódtak hozzá. A fentiekből már kitűnt: ha a németekkel kötött különbéke folytán Románia helyzete jogilag meg is ingott, abból korai volt arra következtetni, hogy politikai megítélése is ennek megfelelően alakul. Sem a francia kormány, sem a többi szövetséges hatalom nem

vont le ilyen következtetést. Pichon külügyminiszter a német–osztrák–magyar–román fegyverszünet aláírása után biztosította a román kormányt, hogy a két ország viszonyában semmi sem változott. A békekötés után pedig a három, Romániában akkreditált antantkövet, az 1916-os titkos szerződés aláíróinak képviseletében, közös jegyzéket nyújtott át a román kormánynak arról, hogy „Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország követei megerősítik azokat a nyilatkozatokat, amelyeket az Ön elődeinek [a korábbi román külügyminisztereknek – *O. M.*] tettek".[31] A francia kormány legfőbb gondja pedig 1918 őszén az volt, hogy Romániát minden lehetséges eszközzel visszasegítse a hadviselő táborba. Francia–román viszonylatban tehát csupán annyi változott, hogy a különbéke megkötése a francia kormány számára lehetővé tette, hogy a titkos szerződés feltételein esetleg módosítson, ha szükségesnek látja, s hogy a román politikai köröknek bizonyos feltételeket szabjon.

Szeptember végén a francia kormány kísérletet tett arra, hogy Romániát bevonják a bolgár fegyverszünet várható megkötésébe. Hamis papírokkal Szalonikibe küldte Antonescu volt párizsi román követet azzal a megbízatással, hogy amennyiben Romániában bekövetkezik a francia kormány által kívánt kormánycsere, és az új kormány hadat üzen a központi hatalmaknak, ő aláírhassa a Bulgáriával kötendő fegyverszünetet.[32] Antonescu küldetése azonban a román politikai vezetők késlekedése miatt eredménytelen maradt.[33]

Ezt követően gyökeresen módosították a francia stratégiai tervet. A keleti hadsereg szeptember 15-én lendült támadásba, s előnyomulásának hatására Bulgária szeptember 29-én valóban aláírta a fegyverszünetet. A további feladatokat a balkáni antanterők, az ún. keleti hadsereg főparancsnoka, François Franchet d'Espèrey, a vezérkar korábbi elgondolásának és utasításainak szellemében október 6-án összegezte. Célként Bulgária megszállását, Szerbia teljes felszabadítását és a további előnyomulást jelölte meg Budapest és Bécs irányában. Úgy gondolta, hogy Bulgária megszállása elősegíti majd Románia hadba lépését, s ugyanakkor arra is alkalmas, hogy Törökországot elszigetelje és elősegítse kiválását a háborúból. A keleti szárnyon a tábornok csak csekély erőt akart hagyni, hogy a fő célt, az ellenség további üldözését a Monarchia területén minél eredményesebben és gyorsabban oldhassa meg, s így nyomást gyakorolhasson Németországra. A főparancsnok tervezete még nem érkezett meg Párizsba, amikor onnan október 7-én útnak indult a vezérkar új instrukciója, amely sem saját

előzetes stratégiájának, sem Franchet d'Espèrey tervezetének nem felelt meg többé.

Az október 7-i utasítást Henri Mathias Berthelot tábornok személyesen vitte Szalonikibe. 13-án érkezett a főhadiszállásra. A parancs két új célt jelölt meg. Jelentősen kiterjesztette a keleti hadsereg frontszakaszát, s alaposan csökkentette a Monarchia, illetve a Németország irányában összpontosítható erőket. Emellett elrendelte, hogy a keleti hadseregből különítsenek ki egy új alakulatot, az úgynevezett dunai hadsereget, s helyezzék Berthelot tábornok parancsnoksága alá. E haderő különleges kettős megbizatást kapott. Feladatának egyik része egy romániai műveletet irányzott elő, két szakaszban. Először „egy egyidejűleg politikai és katonai akció útján elő kell készíteni későbbi beavatkozásunkat Romániában – olvasható Clemenceau utasításában. – Az akciónak ki kell provokálnia egy antantbarát kormány megalakulását; meg kell szerveznie a német uralommal szembeni ellenállást és az ország általános felkelését." A művelet második szakaszát a szövetségesek közvetlen katonai beavatkozása jellemzi majd – jelezte Clemenceau –, tekintettel arra, hogy „ez az egyetlen eszköz, amely az ország aktuális körülményei között lehetővé teszi, hogy megszabaduljon az ellenséges uralomtól, és hogy újból beléptessük a küzdelembe a szövetségesek oldalán". Miután ezt az akciót befejezte, Berthelot tábornok a romániai szövetséges katonai misszió élén, a román legfelsőbb parancsnokság mellett tanácsadói beosztást nyer, s elkezdheti feladata második részének megoldását. Újjászervezi a román hadsereget, s emellett „kapcsolatba lép azokkal az orosz elemekkel, amelyek alkalmasak arra, hogy közreműködjenek az antant akciójában a Franchet d'Espèrey tábornok által kidolgozandó általános terv keretében".[34] Franchet d'Espèreynek a Szovjet-Oroszország elleni antantakciót kellett volna kidolgoznia.

Foch marsall tehát a keleti hadsereg felét elvonta a Monarchia és a Németország elleni támadástól, s ezt az erőt arra vette igénybe, hogy előkészítse vele Románia hadba lépését és egyúttal megalapozza a mielőbbi oroszországi beavatkozást. A két feladat gyakorlatilag egybeesett. Szárazföldi úton ugyanis csak a román állam területén át lehetett eljutni Ukrajnába. A keleti hadsereg új feladatai nem érthetők a fegyverszünet megváltozott szempontjai nélkül, s e kettő az intervenciós tervek nélkül.

Romániát illetően a terv körültekintő volt. Nem elégedett meg egyszerű katonai beavatkozással, hanem olyan helyzetet akart kialakítani, amely politikailag és morálisan lehetővé teszi, hogy Romániát szövetsé-

gesként kezeljék. Ebben fogalmazódott meg a francia kormány feltételeinek lényege, amelyeket a román politikai vezetőkkel szemben támasztott. Nem akart együttműködni a Marghiloman-kormánnyal, amely a központi hatalmakkal a békét aláírta, s amely velük több kérdésben együttműködött. Szükségesnek tartotta ezen túlmenően, hogy kinyilvánítsák: a román nép a kényszerű békekötés ellenére valójában az antant barátja. Sajátos módon éppen ez volt az egyik olyan kérdés, amelyben a francia kormány ellentétbe került az Egyesült Államokkal. Lansing külügyminiszter ugyanis szeptembertől november elejéig több ízben is biztosította a román kormányt szimpátiájáról és segítőkészségéről, s ehhez nem fűzött feltételeket. Pichon külügyminiszter pedig ezt a magatartást határozottan elítélte.[35]

Október közepén tehát szervezni kezdték a Berthelot parancsnoksága alá helyezett dunai hadsereget, amelynek Bulgáriába, s onnan Románia felé kellett előrenyomulnia.[36] Október 27-én a tábornok újabb utasítást kapott: „a bolsevizmus gazdasági bekerítése" céljából szervezze meg a szövetségesek együttműködését. Ugyanezen a napon a vezérkar felkérte Franchet d'Espèreyt a dél-oroszországi katonai beavatkozás tervének kidolgozására,[37] noha a végső határozatot az intervenció elkezdéséről ekkor még nem hozták meg.

Franchet d'Espèreynek, a szövetséges keleti hadsereg főparancsnokának a tetszését a romániai hadjárat eleve nem nyerte meg; a szovjetellenes intervenció pedig még kevésbé. A tábornok szemében ebben az időben egyetlenegy dolog volt fontos: az ellenség megverése és üldözése. Nem helyeselte, hogy a párizsi instrukciók lelassítják előnyomulását, nem értette, mit keresnek a francia csapatok Romániában, s még kevésbé, hogy mi lehet a feladatuk Szovjet-Oroszországban.[38] Clemenceau felkérésére, hogy dolgozza ki a hadjárat tervezetét, válaszul az akció veszélyességét és feltételeinek hiányát kezdte fejtegetni. Rámutatott arra, hogy az oroszországi operációt a francia katonák rossz szemmel néznék, főleg, ha azt olyan csapatokkal kellene végrehajtani, amelyek mögött már 18 hónapos szolgálat áll. A hadművelet sikere érdekében a megfáradt katonákat le kellene szerelni, s helyettük legalább 8000–10 000 új embert küldeni a keleti frontra. „Véleményem szerint azonban – foglalta össze végkövetkeztetését Franchet d'Espèrey – e területek helyreállítására és a bolsevik zsarnokságtól való megszabadítására az igazi eszköz, ha hozzásegítjük az egészséges elemeket, hogy összeszedjék magukat és saját maguk cselekedjenek."[39]

Berthelot tábornok ellenkező nézeten volt. Nagy reményeket fűzött a romániai akcióhoz, és ambiciózus fekete-tengeri terveket szőtt.[40] Iaşiból származó – később megalapozatlannak minősült – hírei alapján arról értesítette Párizst, hogy a román kormány 8 nap alatt képes 6 hadosztályt felállítani és további 1 hónap leforgása alatt újabb 2 hadosztályt megszervezni. 250 000 embert tud ellátni gyalogsági felszereléssel és 10, esetleg 12 hadosztály számára van tüzérségi kerete. Ugyanakkor Romániában nem állomásozik több, mint 6–7 ellenséges divízió. Mivel azonban Ukrajnában szintén voltak német csapatok, Berthelot tábornok szükségesnek tartotta, hogy támadást hajtsanak végre a Fekete-tenger térségében is. „Úgy tűnik – írta –, hogy amennyiben sikerül megoldani a török kérdést, igen nagy érdek fűződne ahhoz, hogy megtisztítsuk a Fekete-tengert, és hadműveletet kezdeményezzünk Odessza ellen."[41]

A két tábornok ellentétes állásfoglalása és Franchet d'Espèreynek a párizsi terveket lényegében ellenző válasza feltehetően alaposan hozzájárult ahhoz, hogy a szovjetellenes intervenció terveinek kidolgozására a hadügyminisztérium és a vezérkar végül Berthelot-t kérte fel, továbbá, hogy a keleti fronton újabb átszervezéseket hajtott végre és az intervenció végrehajtását nem a főparancsnokra bízta. Franchet d'Espèreyt majd csak a kudarc következményeinek felszámolásával bízták meg újra. Az elmondottakból joggal vonhatjuk le azt a következtetést, hogy az október elején kialakult új francia fegyverszüneti koncepcióban a német hadsereg állapotának megítélése mellett a szovjetellenes intervenció elhatározása is szerepet játszott, s e két motívum kiegészítette egymást. A harmadik tényezőre, a szövetségesek egymás közötti bonyodalmaira még visszatérünk.

Október első felében a francia vezérkar már a konkrét fegyverszüneti feltételek kialakításán dolgozott. Láttuk, hogy Foch marsall október 8-án vázolta a körvonalakat, s az alapelveket a legfelsőbb haditanács gyorsan el is fogadta. Október 15-én a vezérkar már részletes, valamennyi frontot érintő tervezetet vetett papírra.[42] Egyik sarkalatos pontja az átvonulási szabadság biztosítása volt a keleti fronton. Ez több irat tanúsága szerint két célt szolgált: az út szabaddá tételét arra az esetre, ha a keleti szövetséges erőket mégis be kellene vetni Németország ellen, továbbá az Ukrajna felé vezető utak birtoklását. Az olasz fronton a kiürítendő övezetet a tervezet szó szerint a londoni szerződés értelmében írta le, majd foglalkozott a balkáni fronttal, illetve az ehhez kapcsolódó, feltételezett román fronttal. Az elaborátum „C" pontja kimond-

ta, hogy a Monarchia haderejét 15 nap leforgása alatt ki kell vonni az elfoglalt szerb, montenegrói, albán és román területekről. A fegyverszünet aláírásától számított 30 napon belül pedig ki kell üríteni Boszniát és Hercegovinát, továbbá „*b)* a Szerémséget Petrovácccal és Újvidékkel, *c)* Erdélyt a Temesvárt, Nagyváradot, Nagybányát magában foglaló vonalig, *d)* Bukovinát". A tervezet az orosz fronton elő akarta írni Finnország, Lengyelország,[43] Ukrajna és a Kaukázus kiürítését, hogy e területeket a rend fenntartása végett és garanciaként a szövetségesek szállják meg. Ez az utolsó klauzula valójában nem volt egyéb, mint a francia vezérkar intervenciós tervének szentesítésére irányuló kísérlet. A tervezet követelményei a német és az olasz front esetében később egybeestek a tényleges fegyverszüneti feltételekkel. Ezért a tervezetet egyéb vonatkozásokban is komoly kiindulási alapnak tekinthetjük. További vizsgálatunk első szempontja tehát nem az, hogy vajon Ausztria-Magyarország esetében mi idézte elő a későbbi eltéréseket a fegyverszünettől, hanem az, hogy mi okozta a fegyverszünet feltételeinek eltérését az eredeti tervezettől.

A fegyverszünetre vonatkozó október 15-i vezérkari javaslat megjelölései – bár még csak „pontok" és nem vonalak formájában – eléggé világosan megmutatják, hogy nagyságrendben mit szántak Párizsban Romániának, s mit a leendő délszláv államnak. A tervezetben az erdélyi vonal – déli végpontjától Nagyváradig – gyakorlatilag egybeesett azzal, amit a konferencia végül határként elfogadott. Nagyváradtól északra viszont Magyarország számára lényegesen kedvezőbb volt. Az október 15-i tervezet arról vallott, hogy a francia vezérkar a bukaresti titkos szerződés előírásait nem ismerte el teljes terjedelmükben, noha ekkor még számított Románia hadba lépésére. Két ponton korrigálták a bukaresti vonalat: a Bánságban, amelyet ekkor már fel akartak osztani a délszláv állam és Románia között, és az úgynevezett erdélyi határon. Vetítsünk előre ezzel kapcsolatban még annyit, hogy valamivel később hasonlóan foglalt állást a román kérdésben a francia külügyminisztérium is. Bár 1919 elején a francia kormány Romániának jelentős engedményt tett, mindvégig kitartott amellett, hogy a titkos szerződés előírásait teljes egészükben nem hajtja végre. E hajthatatlanság okát nem tudjuk pontosan megjelölni. Mind Clemenceau, mind a külügyminisztérium rendszeresen jogi érvekre hivatkozott. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy Clemenceau a szerződést, amelyet nem az ő kormányzata idején kötöttek, elhamarkodottnak tartotta; a teljes elismeréstől vissza-

tarthatták saját ideológiai és személyes motívumai is, azaz hogy mély ellenszenvvel viseltetett mind a román király, mind Brătianu irányában. Felmerülhet továbbá, hogy mivel a francia kormány az olaszokkal kötött titkos szerződést nem szándékozott teljes egészében végrehajtani, jobbnak találta talán, ha nem teszi ezt román vonatkozásban sem. Végül a külügyminisztériumban hangsúlyozták, hogy mivel Románia időközben megszállta Besszarábiát, amiről pedig a bukaresti szerződésben nem volt szó, jogos, ha nyugaton támasztott igényeit mérsékeli.

1918 októberében, amikor a francia kormány és a vezérkar általánosságban már elfogadta a közeli fegyvernyugvás elvét, a fegyverszünet megkötése mind sürgetőbbé vált. Mindazok az okok, amelyek a fegyverszünetet Németországgal siettették, hatottak a Monarchia esetében is. Sőt, itt további momentumok is közrejátszottak abban, hogy gyorsított ütemben, sőt francia szempontból voltaképpen elsietve kerüljön sor a fegyverszünetre. Így pl. a Monarchia kiválása a háborúból elősegíthette a német összeomlást, Németország makacskodása esetén viszont területe alkalmas volt arra, hogy a német hadseregre erről az oldalról is nyomást gyakoroljanak. Felmerült azonban egy ezeknél is fontosabbnak tűnő sürgető motívum.

A Monarchia a felbomlás küszöbéhez érkezett, s ezzel Párizsban tisztában voltak. Október második felében már pontosan tudták, hogy Ausztria-Magyarország nem egyéb fikciónál. A francia kormány felemás helyzetbe, súlyos gondok közé került. Egyfelől a bomlási folyamatot, amelyben érdekelt volt, nemcsak hogy megállítani nem akarta, de ekkor már valószínűleg nem is tudta volna; másfelől viszont el kellett érnie, hogy a fegyverszünet létrejöjjön, amíg a Monarchia egyáltalán létezik. Tovább pontosítva a helyzetet: a francia kormány pillanatnyilag érdekelt volt a bomlásban egészen addig, amíg ez a birodalom széleire korlátozódott és nyomást gyakorolt Bécsre, de nem volt érdekelt abban, hogy az állam „magja", az osztrák-magyar dualizmus „idő előtt" szétessen és a dinasztia eltűnjön, mielőtt a háborút hivatalosan befejezi. A történetírás eddig is hangsúlyozta, hogy a Monarchia megmentésének kísérlete szempontjából milyen sürgető lett volna a fegyverszünet gyors aláírása. Kevesebb figyelemben részesült viszont a kérdés másik oldala: ugyanez az aktus ugyanis az antantszövetségesek számára is elsőrendű fontosságú volt, ha nem akarták, hogy az egyik hadviselő fél az okmány aláírása előtt eltűnjön a romok alatt.

A francia kormány egyébként ebben a kérdésben állhatatos maradt,

s a megcsappant területű Monarchia átmentésén már nem törte a fejét. Ha merültek is fel kétségek e politika helyességét illetően, a francia politikusok többsége ezeket két érvvel hárította el. Az egyik csoport szerint Ausztria-Magyarország megmentését saját vezetői tették lehetetlenné nemzetiségi politikájukkal; a másik érvcsokor abban összegződött, hogy a szövetséges államok által korábban tett elvi nyilatkozatokat nem lehetett többé visszavonni.[44] A francia politikusokban akkoriban már megerősödött az a meggyőződés, hogy az addig osztrák–német, illetve német befolyási körzeteket Franciaország vonzáskörébe vihetik át, s a térséget maguk is meg tudják úgy szervezni, hogy a kívánt ütközőblokk szerepét betöltse. Ezen az alapon tagadták meg, hogy akár csak foglalkozzanak is a Bécsben szárnyra bocsátott konföderációs birodalmi tervvel. A francia külügyminisztérium ezt a tervet sem komolynak, sem kivihetőnek nem tartotta. Miután álláspontját ebben a formában már október 2-án leszögezte, Károly császár 16-án kibocsátott manifesztumára[45] (amelynek ismertetésével küldöttei egyébként az otthoni publikáláshoz képest is alaposan megkéstek) még csak nem is reagált.[46]

A Monarchia-problémának ez volt az egyik eleme. Tartalmazott azonban további súlyos elemeket is. A francia kormánynak vélhetően sem a dualizmust fenntartó Habsburg-dinasztia, sem a szétesésből eredő két állam jövőjéről nem alakult ki szilárd elképzelése. Egyelőre csak figyelt. Majd látva, hogy a dualizmus fennmaradására már nem lehet számítani, október közepétől a külügyminisztériumban azt latolgatták, vajon ki alakítja meg a független magyar kormányt: Károlyi Mihály vagy Andrássy Gyula.[47] Eközben meg kellett állapítaniuk, hogy a birodalom látszattá vált, aláírása senkit nem kötelez többé, a dinasztia a semmiben lebeg.[48] A francia kormány a fegyverszünet kérdésében versenyt futott az idővel.

Ráadásul az a paradox helyzet állt elő, hogy Ausztria maga jobban sietett a felbomlás demonstrálásával, mint a függetlenségért korábban annyit harcoló Magyarország. Október 21-én egy sebtiben összehívott képviselőülés, amely magát Ideiglenes Nemzetgyűlésnek nevezte, határozatilag kimondta az önálló Német-Ausztria megalakulását. Más szóval Ausztria hamarabb vált ki a birodalomból, mielőtt még azt bármelyik volt elnyomott nemzete megtehette volna, beleértve a cseheket, szlovákokat és a horvátokat is.[49]

Az ausztriai és a magyarországi események Franciaország szempontjából azzal a veszéllyel fenyegettek, hogy a Monarchia megszüntével

eltűnik a háború egyik felelőse. Ez azt eredményezhette, hogy az antant a régi bűnös helyett két új, „ártatlan" állammal találja szemben magát. Később a békekonferencia nagy nehezen megoldotta a dilemmát, miként lehessen egy állam nevében kettővel békét kötni; ugyanezt azonban a fegyverszünetek esetében még senki sem tudta elképzelni. Többek között éppen azért nem, mert a békéhez az alapot az egységes Monarchiával kötött fegyverszünet szolgáltatta.

Francia szempontból nem volt vitás, hogy e kiszámíthatatlan eseményeknek elébe kell vágni. Olyan helyzetet kell teremteni, amelyben ki lehet jelölni a feltételeket és meg lehet valósítani az ellenőrzést. A francia kormány, amely előre elismerte a Monarchia nemzetiségeinek elszakadási jogát, sőt előre elismerte a létesítendő csehszlovák államot, arra az álláspontra helyezkedett, hogy Ausztria, illetve Magyarország függetlenségét nem veszi tudomásul. Az október 21-i bécsi határozattal kapcsolatban a francia külügyminisztérium instruálta a sajtót. Többek között leszögezte, hogy az úgynevezett Ideiglenes Nemzetgyűlést nem legális körülmények között hívták össze, ezért döntései nem léphetnek törvényerőre, s hogy Ausztria státusáról majd csak az általános választójog alapján egybehívott törvényhozó szerv dönthet.[50] Nyilvánvalóan ugyanennek a kérdésnek egy másik vetületét fogalmazták meg a minisztériumban, amikor október 22-én Magyarországgal kapcsolatban leszögezték: „Mivel jogilag a magyar állam létét nem ismerték el, semmiféle partikuláris fegyverszünet nem köthető vele."[51]

A francia külügyminisztérium a fegyverszünet összmonarchiai látszatának megőrzését ekkor már csak egy dologtól remélhette: attól, hogy a dinasztia még mindig vonakodott a következtetések levonásától, s a két függetlenedő állam is csak nehezen és lassan szabadult a több évszázados beidegzettségektől. Nem véletlen tehát, hogy amikor a francia külügyminisztériumban a fegyverszünet aláírásának eshetőségeit elemezték és azokat a módszereket keresték, amelyekkel meg lehetne gyorsítani, elsősorban olyan lehetőségekre gondoltak, amelyek a dinasztia iránt még fennálló lojalitásból táplálkoztak, illetve olyan ígéretekre, amelyek megkönnyíthetik a császárnak az aláírást. A külügyminisztériumban őrzött iratok között még olyan is található, amely azt javasolta: ígérjék meg Károlynak, hogy az antant az ország megszállását a dinasztia megmentésére használja fel.[52]

Az osztrák és a magyar kormány elismerésének megtagadásában a közös szempont mellett szerepet játszottak sajátos, csak Magyarországra

got, illetve csak Ausztriát érintő problémák is. Magyarország esetében a külügyminisztériumban feltételezték, hogy a leendő független magyar kormány első ténykedése – bárki kerüljön is az élére – szükségképpen az lesz majd, hogy a hadsereget kivonja a frontokról és saját határain összpontosítja. Jobbnak látszott tehát, ha a fegyverszünetet megkötik, még mielőtt egy effajta fordulatra sor kerülhetne. Ausztria esetében a sajátos problémát az osztrák–német egyesülés lehetősége jelentette. Nem volt titok ugyanis, hogy a háború végső szakaszában Ausztria nem monarchista politikai áramlataiban mennyire megerősödött a német egység gondolata. Mindenképpen el kellett tehát kerülni egy olyan új Ausztria de facto elismerését, amelynek első lépései között éppen a csatlakozás kimondását lehetett várni.

A független és önálló Ausztria formulájához a francia kormány tulajdonképpen a kérdés fonákjáról jutott el. A független Ausztria nem volt cél, hanem olyan eredmény, amit előre senki nem határozott el. A francia kormány számára nem volt sem keresett, sem különösképpen örvendetes. Ugyanakkor az Anschluss azért tűnt különösen súlyos problémának, mert köztudott dolog volt, hogy egyetlen nagyhatalom sem ellenzi igazán, s maguk a francia politikusok is természetes, a dolgok logikájából következő igénynek tartották. Másfelől azonban meg voltak győződve arról, hogy amennyiben Németország Ausztria csatlakozása révén többet nyer, mint amennyit nyugaton elveszít, úgy Franciaország számára megszűnik a négyéves háború minden értelme, sőt Németország lesz az igazi nyertes. Mindent összevéve, egyelőre szükség volt a császárra, hogy aláírhasson, illetve szükség volt a fegyverszünet mielőbbi aláírására, hogy még legyen kéz, amely ezt megteheti.

Éppen ezzel a kényes kérdéssel állt kapcsolatban az első konkrét amerikai–francia nézeteltérés. Ismeretes, hogy a Monarchia fegyverszüneti kérelmére október 18-án az amerikai elnök azt válaszolta, hogy a vitás kérdésekben saját magának kell nemzetiségeivel megegyeznie. Miután a szövetségesek az ő 14 pontjának meghirdetése óta elismerték a csehszlovák nép jogát államiságára és a délszláv népekét az egyesülésre, az autonómia többé nem elegendő.[53] A francia külügyminiszter az elnöki nyilatkozatra a washingtoni nagykövet útján válaszolt. „Wilson nyilatkozata kiprovokálhatja a birodalom szétesését, ez pedig azonnal napirendre tűzheti az Anschlusst" – fejtegette Pichon. – Jusserand közölje Washingtonnal, hogy a francia kormány konzultációt igényel, mielőtt az elnök kijelentéseket tesz olyan súlyos kérdésekben, mint az osztrák

kérdés. „Nem szabad kitenni magunkat annak – írta Pichon továbbá –, hogy a porosz hegemónia szükségszerű megtörése után a háború következtében új formát öltő Németország szemünk láttára erősödjék meg az ausztriai németséggel."[54] A külügyminiszter szövege egészében véve azt mutatta, hogy a francia kormány, a megoldás belső útjait ajánló wilsoni sugalmazással szemben, a Monarchia egészének és különösképpen Ausztria jövőjének kérdését a nagyhatalmak, s mindenekelőtt a saját ellenőrzése alatt akarja tartani. Mindenképpen meg akarja akadályozni ezen belül, hogy Ausztria az Anschluss kérdésében befejezett helyzetet teremtsen.

Viszonylag könnyű lett volna a helyzet, ha magának a francia kormánynak az álláspontja véglegesen kialakult volna a dualizmust alkotó két állam jövőjéről. Csakhogy nem ez volt a helyzet. Bár a középeurópai politika általános körvonalai már kialakultak, mind Ausztria, mind Magyarország esetében az esetlegesség, az improvizálás jellemezte a francia eljárást. Mindkét ország aktivizálása fontos francia érdek lett volna egy francia Közép-Európában, s erre a kormány tett is kísérleteket. De minduntalan azt kellett tapasztalnia, hogy ez irányú próbálkozásai a már sokkal érettebb és fontosabb kelet-európai kapcsolatokba ütköznek, s gyakorlatilag sem Ausztria, sem Magyarország nem képviselt akkora súlyt, hogy e kapcsolatokat miattuk érdemes lett volna veszélyeztetnie. Nagyobb súlya hosszabb távon mégis Ausztriának volt, amit éppen a német–osztrák egység eshetőségének köszönhetett.

1918-ban azonban még az Anschluss kérdésében sem tisztázódott a francia álláspont. Inkább csak több lehetőség felvázolásáról beszélhetünk. A politikai életnek volt olyan képviselője, aki az Anschlussveszéllyel szemben még 1918 októberében is a Habsburg-dinasztia támogatását latolgatta,[55] sőt ajánlotta. 1918. november elején viszont egy külügyi tisztviselő már határozottan megfogalmazta az önálló Ausztria gondolatát. 1918 tavaszáig gyakorlatilag mégis a várakozás jellemezte a francia politikát, aminek hátterét legjobban talán Laroche koncepciója világítja meg.

Október 25-ére nagy terjedelmű tanulmány készült el a Quai D'Orsay-n a német–osztrák kérdésről és az esetleges egyesülés következményeiről. Jóllehet a tanulmány aláíratlan, több későbbi, Laroche által készített feljegyzés alapján bizonyosra lehet venni, hogy vagy ő maga készítette, vagy az ő elgondolásai szerint készítették. Ez az irat két, addigra már elfogadott premisszából indul ki. 1. A történelmi fejlődés

következménye, hogy Ausztriától el kell venni a nem német részeket, s így egy kis méretű német állam keletkezik. 2. A politikai premissza: amennyiben a Monarchia felgyógyulna, úgy Németország szövetségeseként ismét veszélyessé válhatna. A kívánatos kis Ausztria azonban természetszerűleg arra törekszik majd, hogy Németország részévé váljon. „Titokban fognak egyesülni, ha nyilvánosan nem tehetik" – szögezi le az irat szerzője. S ezen a ponton felteszi a kérdést: végső soron mi is a háború értelme Franciaország szempontjából? Az – feleli rá –, hogy megtörhetik Poroszország németországi és európai hatalmát. „Bármi legyen is a Rajna balpartjának a sorsa, nem szabad, hogy ott ismét Poroszországgal találjuk szemben magunkat." Németországot liberalizálni kell, s ebben Ausztria nagy szerepet játszhat. Az irat szerzője szerint emellett „jobb, ha Németországnak a lehető legkevesebb kielégítetlen, de igazolható" aspirációt hagynak. A következtetés végül így hangzik: „Nem törölhetjük le Németországot a térképről; ez gyerekes dolog lenne, s egyébként kevéssé lojális az olyan nemzetek részéről, amelyek a nemzetiségi elv nevében harcolnak. A világ békéje érdekében olyan mértékben redukálnunk kell a Németország részéről fenyegető veszélyt, amennyire csak lehetséges. Logikus és ésszerű lenne, ha elválasztanánk fajtestvéreiktől az ausztriai németeket, s a nacionalizmus kovászával élesztenénk őket?" Végül a feljegyzés megállapítja, hogy a németek és az ausztriai németek egyesülése több esélyt adna a Monarchiából kiváló kis népek újraegyesüléséhez is.[56]

Az irat terjedelmes melléklete az Anschluss területi és demográfiai következményeivel foglalkozik. Szerzője számításba veszi azokat a területeket és lakosságcsoportokat, amelyeket a békeszerződésben Ausztria elveszít, s kiszámítja – amint az nagyjából később tényleg bekövetkezett –, hogy Ausztria területe körülbelül 84 000 km² lesz. Az 1910-es népszámlálás adatai alapján azt is kiszámolta, hogy lakossága 6 659 256 főnyi lesz. Ezt a területet és ezt a lakosságot kapná meg tehát Németország, amely a másik oldalon – nyugaton – a francia igények értelmében kb. ugyanennyit veszítene el, vagyis 80 000 km²-t, minegy 6–7 millió lakossal. A feljegyzés rámutatott arra, hogy Ausztria csatlakozása egy demokratikus föderatív Németországhoz a mérleget Poroszország rovására és a katolikus államok javára billentené el.[57]

Párizsban – a jelek szerint – egyelőre arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ha az Egyesült Államok és Anglia lehetővé teszi a fenti megoldást, akkor esetleg lehetséges a német–osztrák egyesülés; ha nem, akkor a kér-

dést újból meg kell majd vizsgálni. Erre az újabb vizsgálatra azonban csak jóval később, a békekonferencia megnyitása és a Rajna-határ elvetése után került sor. Addig a francia kormány fenntartotta látszólagos semlegességét.

Felsoroltuk az okokat, amelyek miatt a francia kormány és a vezérkar 1918 októberében elfogadta a közeli, feltételekhez kötött fegyverszünet elvét, és amelyek miatt az aláírást Ausztria-Magyarország esetében különösen sürgősnek vélte. Mindezek alapján október közepén megfogalmazták a fegyverszüneti elveket is. Mint a továbbiakban látni fogjuk, e feltételek a hó végéig a Monarchiát illetően lényegesen módosultak.

Míg időpontjára nem, a fegyverszünet jellegére nagy hatást gyakorolt az amerikai álláspont. A felsorolt okok mellett egyébként Wilson elnök békekezdeményezése is abban az irányban hatott, hogy a fegyvernyugvás mihamarabb bekövetkezzék. Egyik európai kormány sem kívánt nyílt vitába keveredni az elnökkel, annál kevésbé, mert Wilson presztizse Európában éppen ekkoriban érte el csúcspontját. Nem férhetett sok kétség hozzá, hogy az antant győzelmét végeredményben a friss amerikai erők kényszerítették ki; emellett az Egyesült Államok óriási anyagi támogatása nélkül aligha lehetett volna a hadviselés meghosszabbítására gondolni.

Ugyanakkor azonban a Washingtonra nagyon is figyelő francia kormány meglehetősen távol állt attól, hogy az elnök politikai irányvonalát kövesse. Wilson szeptember–októberi lépéseivel kapcsolatban a francia kormány több esetben kinyilvánította elégedetlenségét. Az első ilyen esetet már ismertettük. Pichon francia külügyminiszter az elnöknek a Monarchiához intézett október 18-i üzenetét[58] 21-én azért sérelmezte, mert Wilson a szövetségesek megkérdezése nélkül foglalt állást az osztrák kérdésben, holott ennek megoldása „a háború egyik legsúlyosabb, ha nem *a* legsúlyosabb kérdése".[59]

Ugyanezen a napon, október 21-én még egy francia tiltakozásra került sor, amiatt, hogy az elnök felajánlotta közvetítését a török fegyverszünet megkötésében. A Jusserand nagykövet számára készített utasítás első változatában többek között a következők olvashatók: „Az Egyesült Államok közvetítése az elnököt döntőbírói joggal ruházná fel, amit túlságosan is szeretne megszerezni; mi pedig hamarosan azt látnánk, hogy minden területen ránk kényszeríti akaratát, miközben saját ügyeinkben a kezdeményezést és a döntést megvonja tőlünk." A külügyminisztérium e túlságosan kategorikus szöveg helyett végül egy finomabb fogalmazású utasítást küldött el, a lényeg azonban nem változott.[60]

Az elnök október 23-i jegyzéke után Németországgal kapcsolatban is előtérbe nyomult ugyanez a probléma: Wilson döntőbíráskodási igénye, valamint az az óhaja, hogy a fegyverszünetet az ő általa 1918 januárjában nyilvánosságra hozott 14 pont értelmében kössék meg.[61] A vita tehát a feltételekről és ezek kialakításában Wilson szerepéről folyt. A francia külügyminisztériumban leszögezték, hogy a 14 pont alapján nem lehet aláírni a fegyverszünetet. Hamarosan értesült a Quai D'Orsay arról, hogy a brit kabinet álláspontja megegyezik az övével.[62] Az ellentétek áthidalására a szövetségesek 29-én kezdődő konferenciája volt hivatott, amelyen az elnököt megbízottja és munkatársa, House képviselte. A fő problémák a következők voltak: a tengerek szabadsága, a jóvátétel ügye, bizonyos hídfők megszállása, s a dolgok mélyén – kimondatlanul, de állandóan jelen lévén – az elnök döntőbíráskodása. Ezek vezettek oda, hogy a szövetségesek végül határozottan és visszavonhatatlanul elfogadták a „tisztán katonai" fegyverszünet formuláját, mert a brit és a francia kormány a fegyverszünetektől csakis így tarthatta távol az elnök által képviselt politikumot és magát az elnököt. Elfogadhatták viszont a 14 pontot a békeszerződések alapjaként, hiszen érvényesítésük elodázásával időt nyertek, a békefeltételeket pedig a fegyverszünetek keretében jelentős mértékben már előre kialakíthatták.

Mielőtt e kompromisszum létrejött volna, a Tanácsban heves vita zajlott le, amely már-már a szakítás határait súrolta. House ugyanis arra a kérdésre, hogy vajon az elnök értelmezése szerint a fegyverszünet aláírása a 14 pont automatikus elfogadását jelenti-e, igennel válaszolt, s hozzátette, hogy az ellentétes értelmű interpretáció maga után vonhatná az USA kiválását a háborúból. Később módosította kijelentését, s azt mondta: az elnök talán megelégedne azzal is, ha a németekkel közölné, hogy partnerei az ő javaslatát nem fogadták el.[63]

A Jusserand washingtoni nagykövetnek október 29-én fogalmazott első választervezetben a francia kormány egyebek mellett elutasította az elnöknek azt a törekvését, hogy egyszerre legyen hadviselő és döntőbíró.[64] Ezt a tervezetet azonban nem küldték el. Ehelyett még ezen a napon mind a brit miniszterelnök,[65] mind Clemenceau új feljegyzést készített. Az utóbbi már tartalmazta azokat a gondolatokat, amelyek segítségével a konfliktust végül megoldották. Clemenceau szerint ugyanis a fegyverszünetet és a békét nem szabad „összekeverni". Wilson elnök az utóbbira terjesztett elő javaslatot, s ezt az európai szövetségesek alapjában elfogadják, bár egyes pontjainak értelmezését a maga idején még szeretnék megvitatni.

A továbbiakban az új francia válaszfogalmazvány feltételezi, hogy bizonyára maga az elnök sem gondol döntőbíró szerepre, hiszen ez „szabálytalan, illogikus és a joggal ellentétes" álláspont lenne. Azzal fenyegetne, hogy szétválasztja a kormányokat, amelyek Németország ellen összefogtak. Utalt Clemenceau arra is, hogy egy kérdésben, nevezetesen a Monarchia nemzetiségeit illetően maga az elnök módosította korábbi nézetét, így nyilván nem akarja azt állítani, hogy véleménye egyébként változtathatatlan. Végül még egyszer hangsúlyozza a fegyverszünet és a béke közötti különbséget. Nem szabad „vita, magyarázat vagy precizírozás nélkül az utóbbihoz olyan feltételeket elfogadni – hangsúlyozta –, amelyeket Németország és Ausztria-Magyarország az első pillantásra elfogadtak, egyetemben minden pacifistával, defetistával és anarchistával, akiknek az a céljuk, hogy mindenáron befejezzék a háborút, anélkül, hogy biztosítanák kihatásait és azokat a garanciákat, amelyek szükségesek a szövetségesek győzelméhez".[66]

Október 30-án az angol és a francia nézetek egyeztetése alapján kialakult a kompromisszum. A maga nemében politikai remekmű volt: úgy fogadta el Wilson alapelveit, hogy a szövetségeseknek aktuálisan és konkrétan semmit sem kellett azokból alkalmazniuk. Nagyon is kérdéses maradt, hogy ezek az elvek vajon mikor és mennyiben érvényesülhetnek. Elvileg tehát elfogadták – többek között – a kereskedelmi szabadságot, de egyúttal lehetővé tették a zárlat fenntartását. Elfogadták a nemzeti önrendelkezés gondolatát, de egyúttal biztosították, hogy ennek érvényesülési módját a háborús jog keretében előkészítsék. A 14 pont ilyetén elismerése Wilson vereségét jelentette, még mielőtt európai kollégáival egyáltalán találkozott volna.[67] Amikor House ezt az eredményt alapjában amerikai győzelemként fogta fel, meglehetősen nagy fantáziáról tett tanúságot.[68]

Ezzel egyúttal végérvényesen eldőlt az is, hogy a fegyverszünetek formailag csakis „tisztán katonai" természetűek lehetnek, s azokba politikai kérdést nem lehet belekeverni. Fegyverszünetet frontszakaszokra – s nyilvánvalóan csak létező frontszakaszokra – lehetett kötni. Megszűnt az „általános fegyverszünet" lehetősége, tehát nem lehetett megállapodni pl. a Szudéta-vidékről, Szlovákiáról, Erdélyről stb. Ennek kétségtelen hátrányai mellett megvolt az az előnye, hogy mindenkor hivatkozni lehetett katonai jellegére s ezzel együtt arra, hogy előírásai a szövetségeseket politikailag semmire sem kötelezik.

A Monarchiával kapcsolatos eljárásról a szövetségesek október 29-én

elfogadott elvei leszögezték, hogy fegyverszüneti kéréssel a katonai vezetőknek kell a megfelelő szövetséges főparancsnokokhoz fordulniuk. Az olasz fronton Armando Vittorio Diaz tábornokhoz, a balkáni fronton az ottani szövetséges főparancsnokhoz, Franchet d'Espèrey tábornokhoz. E két tábornok ismerteti majd a részfeltételeket, amelyeknek összessége alkotja az elfogadandó egészet.

A hatalmak október 31-én véglegesítették a Monarchiával kötendő fegyverszünet szövegét. Ezt a francia külügyminisztérium dolgozta ki, nem kis nehézségek közepette. Mint korábban már szó volt róla, a francia hadvezetőség október elején elhatározta, hogy a keleti francia haderő egy részét elvonja Románia irányában. Távolabbi intervenciós tervei mellett nyilvánvalóan arra számított, hogy a fegyverszünet megkötése előtt megnyithatják a román frontot. Ám amikor Berthelot tábornok október 31-én azt jelentette, hogy Románia mindenképpen előbb fog hadba lépni, mintsem a fegyverszünetet aláírnák, Párizsban már tudták, hogy ez nem következhet be.[69] Minthogy a francia kormány éppen egy nappal előbb helyezkedett a tisztán katonai fegyverszünet álláspontjára, így nem állt módjában, hogy ezen az elven túltegye magát. Emiatt ismét ellentétbe került az Egyesült Államok kormányával, mivel az utóbbi a román követ értésére adta, hogy Romániát szövetségesnek tekinti, kedvezően ítéli meg Erdélyre irányuló igényét, s kikérte a román kormány véleményét a fegyverszüneti feltételekről. A francia kormány viszont továbbra is ellenezte, hogy az antant szóba álljon egy olyan kormánnyal, „amely létét kizárólag a német megszállásnak köszönheti".[70] A francia kormány tehát továbbra is ragaszkodott a tisztes külsőhöz (vagy amit annak tartott), s így le kellett mondania arról, hogy a nemlétező keleti fronton bármiféle feltételt támasszon.

A csapatok átcsoportosítása időközben lelassította a balkáni előnyomulást. A fegyverszüneti feltételek elfogadása napján, október 31-én, a balkáni antanthaderő még egyetlen ponton sem lépett a Monarchia területére. Így az október 15-én készített vezérkari tervezet használhatatlanná vált. Guillaumat tábornok – korábban a keleti erők főparancsnoka – október 28-án kidolgozott egy új tervezetet a fennálló katonai helyzet alapján. Két fő célt tűzött ki. Egyrészt olyan katonai helyzet teremtését, amely lehetővé teszi a harc újrafelvételét, ha a szükség úgy kívánja; másrészt azt, hogy az operációs területet kiterjeszthessék Romániára, utóbb pedig a Szovjetunióra. Magyarország sakkban tartása végett a Duna bal partján öt hídfőt kívánt létesíteni (Palánka, Újvidék, Pan-

csova, Kubin, Buziás), s követelte a megszállt Balkán-államok, Szerbia, Albánia és Montenegro kiürítését.[71] A szerb vagy a jugoszláv „érdekek" e szövegben nem jutottak kifejezésre.

Ebben bizonyára fontos szerepet játszott a katonai helyzet, de a jugoszláv kérdés pillanatnyi állása is. Ami az utóbbit illeti, a Monarchia délszláv népeinek politikai csoportjai és a szerb vezető réteg között még nem született meg a megegyezés. Az 1917-es korfui nyilatkozat is beérte az egyesülési szándék kinyilvánításával, formáját azonban nem tudta megjelölni. A horvátok október 29-i határozata kimondta ugyan a Monarchiától való elszakadást, de még mindig nem deklarálta a csatlakozást a szerb királysághoz. Horvátország pillanatnyilag sehová sem tartozott. Ez megkönnyítette, hogy október 31-én Bécs az adriai flottát átadja Horvátországnak. Ugyanebben az időben a horvát emigráció vezetői – elsősorban Ante Trumbić – az antant fővárosaiban még javában azon fáradoztak, hogy támogatást szerezzenek a délszláv egység föderatív formában való megvalósításához, ami biztosítaná a horvát autonómiát.

A brit és a francia kormány elsősorban az olasz kormány álláspontját vette figyelembe, amikor vonakodott attól, hogy a jugoszláv kérdésben állást foglaljon. Egyidejűen azonban joggal hiányolta a délszláv egységre vonatkozó elgondolások egyeztetését. A francia külügyminisztériumban világosan látták, hogy a Pašić és tábora által képviselt szerb álláspont gyakorlatilag szerb központú centralizált királyságot eredményez, s ebben a nemzetiségi autonómiának aligha marad hely. A kormány egy ideig habozott, hogy ehhez a koncepcióhoz megadja-e jóváhagyását. Amikor például a szerb követ a szeptemberi balkáni támadás támogatása fejében nyilatkozatot kért a délszláv egység elismeréséről, Pichon külügyminiszter meglehetősen homályosan válaszolt.[72] Nyilatkozat a továbbiakban sem hangzott el, sőt az antanthatalmak hónapokon keresztül a már létrejött államot sem ismerték el.

Ha hivatalos nyilatkozat alakjában nem is, egy hatásos és félreérthetetlen kijelentés formájában a francia kormány végül mégis megadta Belgrádnak azt a segítséget, ami a jugoszláv egység megteremtését a szerb irányvonal szellemében meggyorsíthatta. Ugyanazon a napon, amelyen a legfelső haditanács a Monarchiának bemutatandó feltételek szövegét megvitatta és elfogadta, Berthelot, a külügyminisztérium osztályvezetője fogadta Ante Trumbićot, a föderatív Jugoszláviáért küzdő horvát mozgalom egyik vezetőjét. Trumbić a következőket kérte: Ismerjék el a szövetségesek az Osztrák–Magyar Monarchia délszláv népeit egységes nemzet-

ként; ismerjék el szervezetét, a Jugoszláv Nemzeti Bizottságot; végül ismerjék el a szerb hadsereg kötelékeiben harcoló egyéb délszláv nemzetiségű egységeket a jugoszláv nemzet hadseregének. Berthelot a kéréseket kereken elutasította. Kijelentette, hogy mindez a lehetetlenség birodalmába tartozik. A francia kormány nem avatkozhat be Pašić és a Jugoszláv Nemzeti Bizottság, azaz a horvátok és szerbek „veszekedésébe" – mondotta –, s nem feledheti azokat a szolgálatokat, amelyeket Pašić tett. Nincs más megoldás, mint hogy a Jugoszláv Nemzeti Bizottság vezetői megtalálják a szerbekkel a kompromisszum útját. Ehhez Berthelot biztató szavakat is fűzött. Kijelentette, hogy a fegyverszünet nem azonos a békével; ezzel jelezte, hogy ha a fegyverszünetben a délszláv érdekeket nem is képviselik, ezt megtehetik a békeszerződésben, természetesen azzal a feltétellel, hogy az egység létrejön. A délszlávok – folytatta Berthelot – nyugodtan várhatnak. Franciaország és Anglia jelenleg az 1915. évi londoni szerződés miatt keveset tehet, ám a döntés nem most születik. „A konferencia dönt majd, s ezen a konferencián nemcsak Franciaország, Anglia és Olaszország lesz jelen, hanem az amerikai kormány is, amely semmit sem írt alá, és amely minden bizonnyal hallatni fogja hangját a népakarat szabad kifejeződésének elvei mellett."[73]

Ez a szöveg nem szorul magyarázatra. Világos belőle, hogy a horvát föderatív törekvések Franciaországban többé nem számíthatnak támogatásra, s hogy a jugoszlávok, amennyiben egységük létrejön, területi igényeiket kielégíthetik; végül, hogy a konferencián az európai szövetségesek Wilsonra hagyják majd, hogy ezért az ügyért az olaszokkal megküzdjön.

Hasonló következtetésre jutott egy korabeli bizalmas összefoglaló is. Ez megállapítja, hogy a jugoszlávoknak az elismerésre vonatkozó kérelme megkésve érkezett. Mire a szövetségesek kézhez kapták, a fegyverszüneti feltételeket már elfogadták, sőt el is küldték Diaz tábornoknak. A feljegyzés megállapította, hogy az elismerés ettől függetlenül politikai okokból is lehetetlen, mert Szerbia a fúziót még sem Montenegróval, sem Horvátországgal nem hajtotta végre. Az irat szerzője feltételezte, hogy a délszláv egység ügye Pašić, Trumbić és Anton Korošec genfi konferenciáján hamarosan megoldódik majd. A jugoszláv kérdést azonban továbbra is problematikusnak látta amiatt, hogy az olaszok és a jugoszlávok több esetben azonos területekre tartanak igényt. A szorult helyzetből ő sem lát más kiutat, mint hogy a jugoszláv–olasz vita gondját az Egyesült Államok vállalja magára.[74]

Itt álltak a dolgok, amikor Párizsba megérkeztek a hírek a Budapesten október 30-án fellángolt forradalmi eseményekről. Következményüket nem volt nehéz kitalálni. Életbe is lépett a tilalom: önálló magyar kormánnyal külön fegyverszünet nem köthető, az okmányt mindenképpen a Monarchiával kell aláírni. Tárgytalanná vált tehát az az október 29-i álláspont, hogy a két fronton két külön fegyverszünet létesül, amely összesítve adja ki a Monarchiával kötött fegyverszünetet; hiszen Franchet d'Espèrey frontján ilyen tárgyalásra és egyezményre csak a magyar kormány megbizottaival kerülhetett volna sor. Valóban, a hatalmak október 31-én csak az olasz frontra kidolgozott szöveget küldték meg az illetékes főparancsnoknak, Diaz tábornoknak, s egyedül az ő felhatalmazását erősítették meg arra, hogy e szöveget a Monarchia képviselőjének átnyújtsa. Franchet d'Espèrey egyelőre nem kapott utasítást a balkáni frontszakaszra vonatkozóan. A szerb érdekek negligálása tehát a fegyverszüneti feltételekben a magyar forradalom kitörésével is összefüggött.

Mindez azonban elsősorban formai játék volt, s egyáltalán nem jelentette, hogy a hatalmak a szerb érdekek védelméről lemondtak. Inkább arról volt szó, hogy más, finomabb eszközökkel kellett megközelíteniük a célokat. Alkalmasnak látszott erre például az átvonulási jog biztosítása és a stratégiai pontok megszállása, ami – mint láttuk – több más összefüggésben is szívügye volt mind a politikai, mind a katonai köröknek. Amikor ez először szóba jött, elsősorban még nem a Monarchia belső ügyeinek rendezésével állt kapcsolatban, de kiderült, hogy erre is jó lehet.

Az átvonulás jogát – minden út, vasút, folyami út és közlekedési eszköz használatával – a francia kormány eredetileg a Németország elleni, München irányába mérhető csapás, illetve a Szovjet-Oroszország elleni intervenció megvalósítása érdekében látta fontosnak. Az első akció valószínűsége napról napra csökkent, bár a francia vezető körök a délkelet felől Németország ellen indítandó offenzívát mindaddig nem temették el teljesen, amíg a német fegyverszünetet alá nem írták. A Monarchia kidőlése – gondolták – mindenesetre lehetővé teszi a gyors átvonulást mind Magyarországon, mind Ausztrián. Ausztria esetében azonban erre a hadműveletre csak az olasz hadsereg vállalkozhatott.[75] Aligha tévedünk azonban, ha feltételezzük, hogy Foch marsall és Clemenceau mégis azon volt, hogy az esetleges felvonulásban a francia részvételt legalább szimbolikusan biztosítsa. Ám világos volt, hogy még abban az esetben is,

ha ezt sikerül elérniük, az olasz hadsereg megszállja egész Ausztriát, ez pedig minden volt, csak francia érdek nem.

A Németország felé vezető utak szabaddá tételét különösen a köztársasági elnök szorgalmazta. Mint említettük, Poincaré nem értett egyet az új fegyverszüneti elgondolással, sőt, ezt veszélyesnek tartotta. Jó ideig kitartott az eredeti koncepció, a német hadsereg teljes megsemmisítése mellett. Október 29-én még magánlevelet intézett Clemenceau miniszterelnökhöz, s ebben többek között arra hívta fel a figyelmét, hogy a Monarchiával kötendő fegyverszünetben kösse ki az átvonulás jogát. Egyrészt azért, hátha mégis szükségessé válik az új front megnyitása Németország ellen. Másrészt pedig – írta – „nélkülözhetetlennek bizonyulhat ez az átvonulás adott esetben Ukrajna és Oroszország irányában".[76] A nyugati frontról a keletire történő csapatátcsoportosítás gondolata tehát gyakorlatilag már 1918. október végére megszületett, a nyugati front megszüntetése és a keleti front megnyitására irányuló elgondolás között pedig kézenfekvő volt az összefüggés.

Az átvonulás kérdésével kapcsolatban egyébként egy október 30-án kelt külügyi irat is leszögezte, hogy erre – többek között – minden Ukrajna felé vezető út biztosítása végett van szükség.[77] Mint már említettük, Guillaumat tábornok tervezete szerint ebben az övezetben a fő cél az volt, hogy az operációs bázist Románia és Szovjet-Oroszország felé ki lehessen terjeszteni. Mivel a balkáni erők romániai és oroszországi menetelése előtt az út nyitva állt, sőt a Berthelot parancsnoksága alatt álló egységek már útban voltak Bulgárián át Románia felé, e tervezetek hinni engedik, hogy a francia szervek a nyugati frontról is csapatátcsoportosítással számoltak kelet felé.

Ugyanebben az időben, október 30-án, a francia vezérkar meg is sürgette kormányánál a szövetségesek végleges határozatát az intervencióról. E vezérkari előterjesztést Joseph Georges tábornok írta alá. Kifejtette benne az intervenció legfőbb indokát, azt, hogy meg kell akadályozni az orosz proletárforradalom és a valószínűnek tartott német forradalom politikai és katonai összefogását. Előadta a francia közvélemény megnyugtatására alkalmasnak vélt érveket is. Itt azt hangsúlyozta, hogy tulajdonképpen nincs szó politikai beavatkozásról, csak egy olyan katonai akció végrehajtásáról, amelynek az a célja, hogy gazdasági zálogokat szerezzenek a gazdag krími föld és a Donyec-medence megszállása formájában azokra az adósságokra, amelyeket a cárizmus Franciaországgal, közelebbről pedig a takarékos francia állampolgárok tömegei-

vel szemben magára vállalt, s amelyekért most az új bolsevik rendszer nem akarja viselni a felelősséget. E felfogásnak különös jelentőséget ad, hogy francia kutatók megállapítása szerint megfelelt, sőt bizonyos értelemben kifejezte azokat a javaslatokat és igényeket, amelyekkel jelentős francia tőkés körök is ostromolták a francia kormányt. Ugyanakkor a zálogszerző hadjárat tervét a rajnai, majd a Ruhr-politika pontos megfelelőjeként is felfoghatjuk. Mivel a francia kormány végeredményben az intervenció mellett döntött, a propagandában pedig elsősorban a Georges tábornok által javasolt érveket használta fel, ezt az iratot alapdokumentumnak tekinthetjük.

A francia vezérkari előterjesztés, mint láttuk, rávilágít a dél-oroszországi intervenció kettős arculatára: arra, hogy a bolsevikellenes politikai cél mellett egy nagyarányú gazdasági expanzió eszközéül is szolgált. A tervezet egyéb, Közép-Európára vonatkozó adatai ugyanakkor bepillantást nyújtanak a korabeli francia elgondolások grandiózus kereteibe. Az intervenció sikeres végrehajtása mellett ugyanis tartalmazza a középeurópai rendezés francia katonai biztosítékait mind a Balkánon, mind Romániában. Ha ehhez hozzávesszük, hogy Clemenceau röviddel ezután kiadott rendelete a francia katonai ellenőrzés nyugati határát a Fiume–Zágráb–Budapest–Bécs vonalon jelölte meg, nem kisebb ambícióval állunk itt szemben, mint Közép- és Kelet-Európa déli felének francia befolyás alá helyezésével. Ezt már csak a Csehszlovákiához és a leendő lengyel államhoz fűződő várakozásokkal kell kiegészítenünk, hogy a koncepciót a maga kerekségében lássuk. Nehéz nem gondolni Napóleonra! Azzal a nagy különbséggel azonban, hogy az 1918-as francia terveket nem annyira a francia katonai erőre, hanem sokkal inkább Közép-Európa és Oroszország gyengeségére építették. A hadsereg zöme ugyanis nyugaton volt lekötve, a keleti csapatok pedig részben csak papíron léteztek, részben a jövőben kellett létrehozni őket. A keleti haderő zömmel egyébként sem francia, hanem szövetséges csapatokból állt. Október végén a francia vezérkar még azt hitte, hogy minden nagyobb nehézség nélkül úgy használhatja fel őket, ahogy jónak látja. Csakhamar kiderült azonban, hogy a háború befejeztével mindegyik szövetséges saját nemzeti céljainak megvalósítását ambícionálja, ezek pedig a legtöbbször nem egyeznek a francia érdekekkel és célokkal.

A francia vezérkar a térségben összesen mintegy 43–45 hadosztállyal számolt, s ebből csak 8 volt francia. Tegyük mindjárt hozzá, hogy a 8 hadosztály a halottak, a sebesültek nagy száma, a szabadságolások stb.

miatt már régen nem volt hadilétszámon, s a hosszú frontszolgálat után sokan várakoztak leszerelésükre. Az angolok emellett rövidesen kivonták csapataikat a francia főparancsnokság alól, és saját elgondolásaiknak megfelelően használták fel őket. A görög kormány elkezdte a demobilizálást, s a számításba vett erőket az intervenció céljaira nem tudta rendelkezésre bocsátani. A román hadsereg egyelőre csak a reményekben létezett, s nem lehetett kétséges, hogy felállítása, felszerelése időt vesz igénybe. E tényezők miatt nagyon is bizonytalan volt, hogy a papíron számításba vett 43–45 hadosztályból mennyi áll valóban rendelkezésre, s az is, hogy az intervenció céljára szánt 20 hadosztályból végül is mennyi lesz a valóságban. Függetlenül viszont a további eseményektől, amelyek a vezérkar optimista számítását távolról sem igazolták, e koncepció eredeti alakjában sem kecsegtetett a közép-európai francia tervek teljes megvalósulásával. Hiszen a francia erők elvonása eleve lehetővé tette, hogy a középeurópai rendezés közvetlen francia ellenőrzés nélkül, nem kis mértékben a belső erők mozgása útján menjen végbe.

Egyelőre azonban a francia vezérkar és a kormány éppen az ellenőrzés feltételeinek megteremtésén fáradozott. Így akarta áthidalni a fegyverszünet elégtelensége és a politikai rendezési terv között keletkezett óriási szakadékot. A kiindulópontot itt is az átvonulási jog szolgáltatta, ami már önmagában megkövetelte néhány ellenőrzési pont birtokba vételét. Hogy azonban a stratégiai pontok megszállását a közlekedési biztonság érdekei mellett a fent jelzett űr áthidalásának igénye is fontossá tette, bizonyítja egy erről szóló külügyi irat, valamint az október 31-én róla folytatott vita. Az iratban leszögezték, hogy Ausztria és Magyarország nem akadályozhatja meg a nemzetiségek emancipálódását. Ezért „elkerülhetetlen, hogy a szövetségesek – a nemzetiségek emancipálódásának irányítása és határaik megszabásának elbírálása érdekében – benyomuljanak ezekbe az országokba."[78]

Október 30-án a francia külügyminisztériumban elkészült végre a fegyverszüneti tervezet. Kizárólag az olasz frontszakaszról intézkedett, s a demarkációs vonalat – mint a korábbi tervezetek is – szó szerint az 1915-ös londoni szerződés szövegéből vette át. A Diaz-féle fegyverszünet szövege tehát megegyezett a korábbi tervezetnek az olasz frontszakaszra vonatkozó részével, és végső alakjában a francia külügyminisztériumban készült.[79] Ebből levonhatjuk azt a következtetést is, hogy mindazok a megjegyzések, amelyek a padovai szerződéssel kapcsolatban „olasz fegyverszünetre" utalnak, s mindazok, amelyek arról szólnak, hogy

az egyik vagy a másik politikus fejből, emlékezetből stb. diktálta volna, mintegy foghegyről és oda sem figyelve, még akkor is megalapozatlanok, ha egynémely szemlélőnek saját tapasztalatai alapján ez a benyomása támadt.[80] A látszólagos felületesség mögött átgondolt taktika rejlett.

Október 31-én a szövetségesek hozzáláttak, hogy megvitassák ezeket a feltételeket. Meghívták Vesnić szerb követet is. Vesnić kérte, hogy Montenegro, Bosznia és Hercegovina kiürítése emellett írják elő Horvátország és Szlovénia kiürítését is, valamint hogy a megszállás jogát érvényesítsék a Monarchia egész területére. Lloyd George és Clemenceau az első kérést a már elfogadott vezérszólammal hárította el: a fegyverszünet nem azonos a békével! A feladat jelenleg – hangsúlyozta a két miniszterelnök – a megfelelő katonai pozíciók kialakítása, nem pedig a területi rendezés alapjainak lerakása. Biztosították viszont Vesnićet, hogy második kérését a feltételek 4. cikkelye, amely a stratégiai pontok megszállásáról intézkedik, tökéletesen kielégíti. E cikkelyt értelmezve Clemenceau kijelentette: „Elégtételül kell hogy szolgáljon Vesnić úrnak; látja, hogy fenntartjuk magunknak a jogot minden terület elfoglalására, ami csak tetszik és az átvonulásra, ahol csak tetszik."[81]

Clemenceau e szavai megerősítették és konkretizálták azt az ígéretet, amit Berthelot az előző napon Trumbić előtt tett. Nem csodálkozhatunk tehát rajta, ha az illetékes szerb személyiségek – Pašić, Vesnić – úgy fogták fel a helyzetet, hogy a szerb hadsereg mindent elfoglalhat, amit csak óhajt.[82] Levonták a megfelelő következtetéseket a horvátok is: november 5-én a zágrábi Nemzeti Tanács felkérte a szerb hadsereget a bevonulásra. Végeredményben Trumbić utólagos panasza, hogy a szövetségesek a jugoszláv igények kielégítését a szerb vezetés elfogadásával kötötték össze, nem állt távol a valóságtól.[83]

Balfour brit külügyminiszter, hogy a szerbek kívánságainak elébe menjen és a 4. paragrafust még határozottabbá tegye, látszólag jelentéktelen módosítást javasolt a szövegen. A 4. cikkely a stratégiai pontok megszállását eredetileg katonai okokra hivatkozva írta elő. Balfour azt ajánlotta, hogy a katonai operációk mellett a megszállást „a rend fenntartásával" is hozzák összefüggésbe. A szövetségesek elfogadták a javaslatot.[84] A francia külügyminisztérium által október 30-án előterjesztett szövegben a „pour maintenir l'ordre" kifejezés beszúrása volt az egyetlen módosítás, s ez Németország fegyverletétele után is lehetővé tette a megszállást. A kérdés ezután már csak az volt, hogy a kijelölendő pontok megszállását milyen erők, mely csapatok végzik majd el.

Amint a fentiekből látható, Csehszlovákia problémája sem a fegyverszünet terveiben, sem az erre vonatkozó tanácskozásokban nem merült fel. Ebből többen arra következtettek, hogy a csehszlovákokról a szövetségesek egyszerűen megfeledkeztek a nagy kapkodásban, amely a háború utolsó napjait jellemezte. Nem erről volt szó. Már csak azért sem, mert a cseh politikusok nem engedték meg, hogy a nagyhatalmak megfeledkezzenek róluk. A hallgatás legfőbb magyarázata, hogy csehszlovák front nem létezett. Emellett a fegyverszünet szövegezése idejére – csakúgy, mint a délszláv állam esetében – még nem egyeztették a cseh és a szlovák nézeteket. Prágában a Cseh Nemzeti Bizottság a prágai forradalmi tüntetés hatására október 28-án kimondta a Monarchiából való kiválást, s az új államhoz a Szlovák Nemzeti Tanács október 30-án csatlakozott. Az emigráns és a hazai nemzeti ellenállás cseh vezetői azonban első ízben csak október 30-án találkoztak Genfben, hogy a területi kérdésekről és a külpolitika irányáról vallott felfogásukat egyeztessék.

A hazai cseh politikai vezetők – Karel Kramář, Jaroslav Klofáč, Milan Štefánik, Gustav Habrman –, amint Svájcba érkeztek, először is tettek egy nyilatkozatot, amelyben már ekkor, a Károlyi-kormány megalakítása előtt óvták a franciákat a magyar gróf ármánykodásaitól. Kijelentették, hogy Károlyi „semmivel sem kevésbé nacionalista, mint Tisza, és kormánya ellenséges lesz a nemzeti kisebbségekkel szemben". A békét illetően csak egy kívánságot terjesztettek elő: a Duna, az Elba és a Visztula nemzetközivé tételét.[85]

A genfi ülés első dolga az volt, hogy jóváhagyja a Csehszlovák Nemzeti Tanács munkáját és átalakulását ideiglenes kormánnyá. Kimondta, hogy az új állam megszakít minden összeköttetést Béccsel is, Budapesttel is, és leszögezi, hogy semmiféle kapcsolat nem alakulhat ki a Habsburg-dinasztiával.[86] A csehszlovák állam szuverenitásának deklarálása után a konferencián részt vevő politikusok összefoglalták a csehszlovák követeléseket és megfogalmazták az új közép-európai politika alapvonalait. A konferencia határozatairól készített francia jelentés szerint a jelenlevők egyetértettek abban, hogy Csehszlovákiának meg kell kapnia a történelmi tartományok mellett az osztrák Sziléziát, a Szudéta-vidéket, Szlovákiát, továbbá ezek határain bizonyos kiigazításokat az új állam javára. „Mindezeken túl az új állam része lesz a Fertő-tó vidéke – mondták ki –, amelyen szlovák és szlovén szigetek vannak elszórva; e régiónak, amelyet az etnográfiai szempontok a csehszlovák államhoz csatolnak, az a kettős előnye lesz, hogy kapcsolatot létesít Jugoszláviával [ezt nevezték hibásan

korridornak], és hogy elzárja a németek előtt a Balkánra vezető utat." A jelentés végén ez a bekezdés olvasható: „A Csehszlovák Köztársaság rendelkezik majd a Fiume–Pozsony vasútvonallal, a Duna és a Visztula folyamával, amelyeket nemzetközivé tesznek; esetleg kérni fogja az Elba nemzetközivé tételét is."

Leszögezték a konferencián, hogy az új állam egyelőre nem létesít semmiféle konföderációt azokkal az államokkal, amelyek az új Közép-Európát alkotják. Mivel Magyarország rendkívül meggyengült – vélekedtek a cseh politikusok –, szót lehet majd érteni vele, mihelyt a magyarok tudatára ébrednek helyzetüknek. Még kiszolgáltatottabbnak tartották Ausztriát, és úgy látták, mindenre rá lehet kényszeríteni a puszta ígérettel, hogy fővárosát nem hagyják éhen pusztulni.

Konföderáció helyett csehszlovák nyomás Ausztriára és Magyarországra – ez volt az először megfogalmazott csehszlovák közép-európai modell. Azonnal kihatott a francia politikára is, különösen mivel a konföderációra vonatkozó csehszlovák vétóhoz az olasz kormány is csatlakozott. Mindamellett a francia kormány még sokáig nem hagyott fel a közép-európai gazdasági egység megalapozására irányuló politikájával.

Megfogalmazták a csehszlovák politika másik fontos alkotóelemét is. Leszögezték, hogy a Habsburg-ház uralmának fenntartását minden formában és változatban ellenzik. Tudva, hogy ez az álláspont nem élvezi a nagyhatalmak feltétlen támogatását, nagyon komoly figyelmeztetést is fűztek hozzá. Kijelentették, hogy amennyiben az antant engedné Ausztria megmentését – s ezen bizonyára a Habsburgok uralta Ausztriát és Magyarországot kellett érteni –, úgy az Prágában forradalomra és végül bolsevizmusra vezetne. „Ez pedig nagyon fontos dolog – olvashatjuk a francia feljegyzésben –, mert a bolsevizmus ott morajlik mindenütt Kelet-Európában, és egyedül a csehek képesek arra, hogy az antant segítségével útját állják további előnyomulásának." A Habsburg-kérdésben a francia kormány nehézség nélkül engedett a csehszlovák álláspontnak.

Az intervenció ügyében a genfi tanácskozás ellentmondásos álláspontot foglalt el. Sürgette a dél-oroszországi beavatkozást, és felajánlotta a „mintegy 100 000 főnyi" Oroszországban tartózkodó cseh alakulatok részvételét. Kijelentette, hogy kész minden segítséget megadni a bolsevizmus ellen harcoló Lengyelországnak, de egyúttal leszögezte, hogy a lengyel kormánynak az orosz területekre irányuló igényeit nem támogatja.[87]

Állásfoglalásukat a cseh politikusok általában azzal indokolták, hogy a bolsevik rendszer megdöntésére indított harcot nem szabad annexiós követelésekkel összekötni, tekintettel azokra az érdekekre, amelyek a leendő nemzeti Oroszországhoz, jövendő kormányának a szövetségesekkel való jó viszonyához fűződnek. Beneš, a franciákhoz hasonlóan, finoman elhatárolta a déli „zálogszerző" megszállást az északi lengyel annexiós tervektől. Nem sokkal később azonban a francia kormány eltávolodott ettől a felfogástól, míg a csehszlovák kormány orosz politikáját tartósan motiválta a Genfben lefektetett elvi irányvonal. Ebben pedig a lengyel kérdés megítélése legalább olyan fontos szerepet játszott, mint az oroszé. A cseh politikusok kinyilvánították ugyan, hogy Jugoszlávia mellett éppen Lengyelországgal kívánnak szoros szövetségre lépni, a valóságban azonban nem óhajtották lengyel szomszédjuk túlzott megerősödését. Mindenesetre az ukrajnai lengyel terjeszkedésnél sokkal szívesebben látták volna, ha a lengyelek német területeket szereznek meg, mert ez azt is elősegíthette, hogy a lengyel–német feszültség révén enyhüljön a Németország részéről Csehszlovákiára nehezedő nyomás. A lengyel barátság realitása a látszólagosnál kisebb volt. Erre vallott az is, ahogy a csehszlovák államférfiak ekkor a lengyelek szövetségi ajánlatát fogadták. Masaryk elnök elhárította a javaslatot, és indokul nemcsak a két nemzet eltérő sajátosságait említette (protestantizmus–katolicizmus, demokrácia–nemesi szemlélet, magas kultúrnívó–iskolázatlanság), hanem azt is értésül adta, hogy a csehszlovák állam nem „unióra" törekszik, hanem arra, hogy Lengyelországot „kézben tartsa".

A genfi konferencia elvi állásfoglalásai alapján végeredményben egy csehszlovák vezetésű Közép-Európa körvonala bontakozott ki, amelyben Csehszlovákia Jugoszláviára, európai méretekben pedig az antantra, elsősorban Franciaországra támaszkodik. Feltehető, hogy a csehszlovák politikusok számítottak a Romániával való együttműködésre is, ezt azonban ekkor még nem látták helyénvalónak említeni, hiszen Románia pillanatnyilag nem tartozott a szövetségesek táborához.

Beneš november 3-án a genfi elvek alapján fogalmazta meg javaslatát a Monarchiával kötendő fegyverszünet Csehszlovákiát érintő kérdéseiről. Jegyzékének első pontjában azt kívánta, szállítsák azonnal haza a Franciaországban és Olaszországban hadifogolyként tartózkodó katonákat és engedélyezzék, hogy a cseh hadsereg megszállja Szlovákiát, amelyet különben a bolsevizmus fenyeget. A megszállási övezet határa-

ként a Pozsony–Komárom–Esztergom–Vác–Rimaszombat–Kassa–Csap–Máramarossziget, illetve Lengyelország felé a Polska Ostrava-Bohumin (Oderberg)–Tešín (Teschen) vonalat írta le. Beneš magánlevelet is intézett Clemenceau-hoz, kérve, vonják be Csehszlovákiát is a fegyverszüneti tárgyalásokba. Hozzátette, hogy amennyiben erre nem lenne mód, úgy a Csehszlovákiát érintő kérdéseket szeretné a szövetségesekkel megvitatni.[88] November 7-én Beneš egy újabb levélben a tengerhez vezető út biztosítását sürgette Csehszlovákia számára.

A cseh politikusoknak 1918 novemberében nagy távolságot kellett áthaladniuk követeléseik és a francia külügyminisztérium ekkori nézőpontja között. A számukra kedvező kompromisszum kialakításához nagy segítséget nyújtott Foch marsall, akit az oroszországi Cseh Légiónak az intervencióban való esetleges felhasználása bizonyára erősen impresszionált. A cseh és a szlovák igényekről előzetes döntés nem született, és senki sem tudta megmondani, hogy az új állam határainak pontosan hol is kellene húzódniuk. November 20-án a francia külügyminisztériumban mindenesetre elkészült erről egy terjedelmes tanulmány; szemlélete alaposan eltért a csehszlovák követelésektől. Szerzője először is megállapítja, hogy az egységesítendő tartományok mind etnikai, mind egyéb szempontokból rendkívül eltérő típusúak, így a cseh igények megalapozottsága is nagyon különböző. A tanulmány Szlovákiával kapcsolatos első részében többek közt ez olvasható: „Szlovákia nem egyéb, mint egy mítosz: Észak-Magyarország szlovák törzsei sohasem alkottak államot; típusuk sem egységes, faluról falura változnak." Végeredményben a szakértő úgy véli, azt a területet, ahol a szlovákok számottevő arányban találhatók, keleten az Ung övezi. A vonal Sátoraljaújhely felett Rozsnyóhoz és Rimaszombathoz kanyarog, Losoncnál éri el az Ipoly folyót és azt észak felé követi, majd lehajlik Nyitra alá és Pozsony felé lejt, elérve annak külvárosát, de magát a várost nem, míg végül felfelé haladva a Morvánál ér véget. Ez a vonal nagyon hasonlított a magyar kormány által a szlovák politikusokkal december 6-án kötött megállapodás demarkációs vonalához. A francia tanulmány megállapítja: „Csupán e vonal mögött lehet szlovák földről beszélni. Sőt, az igazán szlováklakta területet a Garam vonaláig korlátozhatjuk, az ettől keletre fekvő területeken ugyanis mindig csak kisebbségek éltek. Liptó, Zólyom, Trencsén hegyes vidékei a valóban szlovák földek." És végül a következtetés: „Az általunk meghúzott etnográfiai vonal sehol nem érinti a Dunát, amely máig megmaradt magyar és német

folyamnak. Nem foglalja magában Pozsonyt sem, amelynek üzemeiben dolgoznak ugyan szlovák munkások és amelynek piaca odavonzza a környék szlovák parasztjait, de ahol 42 németre és 40 magyarra mindössze 14 szlovák jut. Pozsony nem szlovák főváros – állapítja meg a tanulmány szerzője –, ha van ilyen, úgy az Turócszentmárton."[89]

A cseh vezetők által megfogalmazott igények és az első francia közelítések között, mint látható, nagy eltérés volt. Sejteni lehetett, hogy ebből majd kompromisszum születik, amelyben több tényezőnek lehet szerepe: a szövetségesek álláspontjának, a csehszlovák politikusok érvelésének és esetleg – ami ebben az időben nem volt kizárt – a magyar kormány akcióinak.

Elkerülhetetlen volt viszont, hogy miután front hiányában a fegyverszünet nem teremthetett kiindulást, Csehszlovákia problémáit más úton oldják meg. Beneš és a csehszlovák politikusok szerint nem lehetett a konferencia végső döntésére várni, különösen mert a szlovákok körében nem kevés híve volt a magyarokkal való megegyezésnek, ami, ha netalán létrejön, feltehetően közelebb áll majd a novemberi francia, mint a cseh nézetekhez. Valószínűnek látszott az is, hogy az új magyar köztársasági kormány nemzetiségi politikája vonzóbb lesz elődjénél. Mindez együttvéve azt eredményezheti, hogy ha nem intézkednek gyorsan, Szlovákiában a viszonyok nem a cseh érdekeknek megfelelően konszolidálódnak. Hasonló megfontolások egyébként a román vezetőket is befolyásolták. A cseh politikusok feladatukat tehát abban látták, hogy a szövetségeseket meggyőzzék a cseh szempontok megalapozottságáról, és a kiprovokált határozatot rákényszerítsék a magyar kormányra, mielőtt bármiféle magyar–szlovák megállapodás érvénybe léphetne, s mielőtt a Károlyi-kormány politikája hatást gyakorolhatna.

Az igények tehát megfogalmazódtak, de nem jutottak kifejezésre abban a szövegben, amely október 31-én Versailles-ból elindult Diaz tábornok kezeihez. Eszerint a fegyverszünetet a következő tényezők határozták meg: mindenekelőtt az az igény, hogy gyorsan aláírják, amíg a Monarchia egyáltalán létezik (ezért nem lehetett kielégítőbb fronthelyzetre várakozni). Másodszor, a szövetségesek mozgásszabadságának biztosítása a Monarchia területén Németország esetleges hátbatámadása, az intervenciós tervek és a jövőben megvalósítandó középeurópai rendezés érdekében. Harmadszor, közrejátszott a csehszlovák front hiánya és a románok hadba lépésének késlekedése. Negyedszer, az olasz–jugoszláv ellentétek és a belső jugoszláv problémák rendezet-

lensége. Végül a magyar forradalom kirobbanása. Mindennek következtében a fegyverszünet létrehozott egy jogi helyzetet, de a későbbi politikai rendezést csak nagyon kevéssé mozdíthatta elő. Ezzel szerzői is teljesen tisztában voltak, sőt lépten-nyomon hangoztatták is. Nem térhetünk felette napirendre mélyreható elemzés nélkül. Hiszen éppen a fegyverszünet és a politikai rendezés közötti távolság rejtett magában olyan elemet, amely a politikai műveletekhez bizonyos – ha nem is jelentős – mozgásszabadságot biztosított.

PADOVÁTÓL BELGRÁDIG

A Padova melletti Villa Giustiban lezajlott fegyverszüneti tárgyalásokon, amint erről az előző fejezetben meggyőződhettünk, nem volt szó „olasz" fegyverszünetről.[90] A szövetségesek együttesen dolgozták ki és fogadták el a feltételeket; az előkészítésben pedig a legnagyobb szerepet a franciák játszották. A padovai szövegben ugyan valóban csak az olasz demarkációs vonalat írták elő, de ennek oka nem az olasz érdekek különleges ápolása volt, hanem az, hogy a többi, ám távolról sem elfelejtett vagy negligált érdek megfogalmazását a körülmények lehetetlenné tették. Az október 31-én Párizsból küldött szöveget Diaz tábornok egyébként semmilyen körülmények között sem tudta előbb átnyújtani, mint tette, nevezetesen november 1-én délelőtt 10 órakor. Akkor sem járhatott volna el másként, ha a Monarchia vezetői körében kisebb lett volna a fejetlenség és a kapkodás. Egy fegyverszünet megkötéséhez nyilvánvalóan nemcsak a vesztes hajlandósága, de a másik fél fogadási készsége is szükséges. Ehhez képest az úgynevezett huzavona, vagyis maga a tárgyalás 53 órára korlátozódott: a fegyverszünetet 3-án délután 3 órakor aláírták.

Jóllehet a padovai fegyverszüneti feltételek Magyarországra nézve nem jártak konkrét következményekkel, általános természetű előírásait a hatalmak rá is vonatkoztatták. Méghozzá automatikusan, magyar hozzájárulás nélkül is. Éppen ezért volt fontos, hogy a fegyverszünetet a Monarchia nevében kössék meg. A tárgyalást vezető Diaz tábornok közölte is a Monarchiát képviselő Weber tábornokkal, hogy a balkáni frontszakaszon nem lesz külön fegyverszünet. Weber e hírt november 2-án leadta Budapestnek, hozzátéve, hogy a Diazzal megkötendő fegyverszünetnek „kell alkalmazandónak lennie Ausztria-Magyar-

ország valamennyi frontjára".[91] A fogalmazás arra vallott, hogy a fegyverszünet „alkalmazásának" kategóriája már ekkor megszületett. Weber üzenete ellenére a balkáni frontszakaszon felállított fegyverszüneti bizottság két tagja a magyar kormány hozzájárulásával – talán a Padovából származó értesülés ellenpróbájaként – november 3-án délelőtt 11 órakor jelentkezett Belgrádban a francia előőrsnél. A két küldött, Kozmovszky és Dormándy alezredes, röviddel ezután megkapta Franchet d'Espèrey válaszát, amelyben a tábornok még korábbi instrukciója alapján közölte: ő illetékes a balkáni fronton a fegyverszünet megkötésére, és ismertette feltételeit. (A fegyverek letétele, a szövetséges csapatok szabad mozgásának biztosítása, a dunai flottilla átadása, emellett a román határtól kezdve 15 kilométeres övezet kiürítése a Duna és a Száva felett, illetve a Drinától nyugatra a szerb és a montenegrói határhoz képest.)[92] Mielőtt azonban e kapcsolatfelvétel folytatódhatott volna, november 4-én hajnali 4 óra 37 perckor a magyar hadseregfőparancsnokság táviratban tudtul adta, hogy kényszer hatása alatt elismeri Weber tábornok jogát a fegyverszünet aláírására.[93] A tábornok ugyan a fegyverszüneti okmányt már az előző nap aláírta, de annak feltételei még nem léptek életbe. A magyar nyilatkozatot jogi szempontból aligha lehetett értékelni; az antanthatalmak ilyen szempontból nem is reflektáltak rá, mégis bizonyos megkönnyebbüléssel vehették tudomásul, hogy a magyar kormány nem akarja folytatni az ellenségeskedést.

Láttuk: a magyar kormány két forrásból kétféle értesülést kapott. Egyet Padovából arról, hogy az ott kötött fegyverszünet érvényes; egy másikat Franchet d'Espèreytől, aki azt közölte a magyar kormány küldötteivel, hogy a balkáni frontszakaszra vele kell érvényes szerződést kötni. Az ellentmondást Budapesten nemigen lehetett feloldani.

Ezzel eljutottunk a belgrádi katonai konvenció problematikájához. 1918. november 13-án Belgrádban az antanthatalmak részéről a francia keleti hadsereg parancsnoka, Henrys tábornok, és a szerb hadsereg főparancsnoka, Živojin Mišić vajda katonai konvenciót írt alá a magyar kormány képviselőjével, Linder Bélával a háborút lezáró fegyverszünet „alkalmazásáról".[94] Mivel a konvenció leírta az eddigi magyar határon belül húzódó demarkációs vonalat, amelyre a fegyveres erőket vissza kell vonni, holott a padovai egyezmény ilyet nem tartalmazott,[95] a politikai közvéleményt és a történetírást azóta is foglalkoztatja, hogy vajon milyen indítékok játszottak szerepet a magyar félnél, amikor

aláírta a konvenciót. A kérdés annál figyelemreméltóbb, mivel a kormány formailag érvényes fegyverszünet birtokában volt.

Mindössze két hétnek kellett viszont eltelnie ahhoz, hogy világossá váljék: a konvenció nem felel meg a francia érdekeknek. Előtérbe került tehát egy másik probléma is: miért kötött vajon az antant, közelebbről a francia kormány egy ilyen, további eljárásai szempontjából hibásnak, sőt károsnak bizonyuló szerződést?

Az alábbiakban e két kérdésre igyekszünk választ adni.

A magyar kormány indokai eléggé világosaknak és érthetőknek mondhatók. A budapesti forradalommal más politikusokkal szemben Károlyi került előtérbe. Ezt kívánta a belső megújulás általános vágya a néptömegek és a polgárság jó részében, a függetlenségre törekvés, de az a belátás is, hogy Magyarország szorult helyzetében egyedül Károlyi és az általa képviselt politikai irány kecsegtet az orvoslás reményével.

Magyarország objektív helyzete azonban 1918 őszén lényegesen rosszabb volt annál, mint amilyennek a kortársak látták, és rosszabb, mint amilyennek maga Károlyi is hitte. A negatív tényezők közül a közvélemény elsősorban kettőt érzékelt: a háborús vereséget és a nemzetiségek elszakadási törekvését, ami régóta tudott volt, és újabban csak erősödött. Magyarországon azonban nem volt ismeretes, hogy a magyar veréséghez fűzött különféle igények jelentős részét a hatalmak már előzetesen elismerték. Nem kevesen reménykedtek abban, hogy a vereség következményeit Wilson elvei mérsékelni fogják, valamint abban, hogy a nemzetiségi vezetőkkel tárgyalni lehet. Magyarországon úgyszólván senki nem fogta fel az ország politikai súlyának csökkenését, azt a tényt, hogy a jövőben csak mint a közép-európai államcsoport egyik tagja és semmiképpen sem mint kulcsszereplője jöhet számításba. Nem jöhet számításba többé olyan államként, amelyre egy nagyhatalom a terveit alapozza.

A dolgok állásáról Budapesten kialakult csalfa kép elemei közé tartozott, hogy a kormány, míg Horvátország elszakadását azonnal elismerte, láthatóan bízott abban, hogy a szlovák politikusokkal tárgyalni lehet. Feltételezték: a tárgyalások kompromisszumra vezethetnek, és az ország területén a magyar közigazgatást stabilizálni lehet addig is, amíg majd a békekonferencia magyar részvétellel meghozza végső döntéseit úgy, hogy az ország a lehető legkisebb csonkítást szenvedje el. Ez a remény teljesen alaptalan volt, s ráadásul a magyar kormány tárgyalási lehetőségeinek általános felértékelésével párosult. Kifejezésre

jutott mindebben, hogy a politikai tényezők nem tulajdonítottak kellő jelentőséget annak a rendszeres diplomáciai munkának, amelyet a cseh, a román és a délszláv emigráns csoportok, nemzeti bizottságok évek óta kifejtettek. És megfordítva: nem tudatosították kellőképpen azt a hátrányt sem, hogy e bizottságokkal párhuzamos magyar bizottság nem alakult, az új magyar kormánynak alig voltak kapcsolatai, s nélkülözte azokat a diplomáciai, személyes és baráti kapcsolatokat, amelyekkel mások rendelkeztek.

Magyarország helyzetét 1918 novemberében tehát a vereség ténye mellett a következők szabták meg: a vele szemben támasztott követelések összessége, amelyhez fogható egyetlen más vesztes országgal szemben sem merült fel; az igények elvi elismerése a nagyhatalmak által jóval a háború befejeződése előtt; az új magyar politikai vezető csoport védtelensége a követelményrendszerrel szemben részben az ország politikai fontosságának elvesztése, részben a védekezési lehetőségek előzetes felmérésének elmulasztása, részben pedig izoláltsága, tájékozatlansága miatt.

Ahhoz, hogy ezen a helyzeten a legcsekélyebb mértékben is módosíthasson, az őszirózsás forradalom és maga Károlyi későn érkezett. Ez belpolitikailag úgy jelentkezett, hogy minden újabb lépést és fejleményt, amely az ország valódi helyzetét feltárta, a kormánynak lehetett felróni. Ezért többen úgy vélekedtek, hogy mivel a helyzeten képtelenség volt változtatni, Károlyinak ki kellett volna várnia, amíg a háborús következményeken a magyar jobboldal vérzik el, vagyis, hogy Károlyi túl korán vette a kezébe a kormányrudat. E merőben teoretikus politikai koncepciót azonban a magyarországi forradalmi események folytán nem lehetett kipróbálni. A külpolitikai érdek is amellett szólt, hogy a mentési munkálattal az a politikai csoport kísérletezzék, amely erre egyedül látszott alkalmasnak.

Azok az elméletek, amelyek szerint Károlyi tévedett, amikor a francia és nem az olasz „vonalat" követte, meglehetősen naivak. „Olasz" fegyverszünetről ugyanis nem volt szó, s még kevésbé állt fenn annak a lehetősége, hogy Magyarországot olasz erők szállják meg, részben mert ezeknek fontosabb feladatokat szántak, részben mert az olaszok egyetlen falut sem szállhattak meg össz-szövetségi jóváhagyás vagy a nemzetközi botrány veszélye nélkül. Hogy azután minden realitástól elvonatkoztatva mit eredményezhetett volna az olasz bevonulás, erről aligha érdemes fantáziálni. Annyit talán mégis meg lehet említeni, hogy a

csehszlovák hadsereg élén 1919 májusáig olasz főparancsnok állt, s az olasz politika ez idő szerint szerfelett barátságos volt mind Ausztria, mind Románia irányában.

Károlyit az az elgondolás vezérelte, hogy stabilizálja az ország kereteit, a status quóhoz nagyhatalmi garanciát szerezzen, ezen az úton elkerülje az ország különböző területeinek kishatalmi megszállását, és így időt nyerjen arra, hogy konszolidált körülmények között tárgyalhasson és készülhessen fel a konferenciára. Ez a koncepció számolt az ország katonai védtelenségével, és – függetlenül a belső kérdésektől, az ország és a hadsereg állapotától – nem párosulhatott látványos hadseregszervezéssel. Ha a kormányzat nagyhatalmi garanciákat akart szerezni és egyúttal biztosítani azt is, hogy a kelet felől hazafelé tartó nagy létszámú német hadsereggel ne neki gyűljön meg a baja, fegyvertelenségét kellett demonstrálnia. Ez a szituáció csak önkéntes, népi, helyi felkelő stb. csoportok tevékenykedését tűrte meg, amit egyébként a kormányzat, amennyiben ilyenek létesültek, valóban támogatott. Ami viszont magát a hadsereget illeti, a jelzett összefüggéseket igazolja, hogy miután a magyar kormány meggyőződött arról, hogy a vélt nagyhatalmi garancia nem garancia, szinte azonnal elkezdte a hadseregszervezést.

Károlyi koncepciójába a hadsereg kérdése tehát logikusan illeszkedett. Ugyanez nem mondható el a kormány külpolitikai propagandájáról. Míg a gyakorlati megoldásokban a lehetőségek, kompromisszumok útját kereste, tárgyalásokat ajánlott, kezdeményezett, folytatott és megállapodásokat kötött, a valóságos helyzetet még az általa ismert redukált formában sem merte az ország elé tárni. Ez az óvatosság azonban nem érte el a célját. Az ország integritását érő minden újabb csapás ugyanis rongálta a kormány hazai presztizsét, míg az integritási elv fenntartása külpolitikai szempontból csak azt eredményezhette, hogy a magyarok megátalkodottságát és imperializmusát lehetett vele illusztrálni. Károlyi talán joggal félt attól, hogy az ország helyzetének reálisabb értékelése a nyilvánosság előtt rendszerének gyors bukásához vezetne, az viszont nem kétséges, hogy a valósággal ellentétes propaganda nem kevésbé hatott ugyanabban az irányban, miközben adukat adott ellenfelei kezébe.

A belgrádi konvenció magyarázataként több elmélet született. Ezek egyike, hogy míg a fegyverszünet össz-szövetségi vagy olasz alkotás volt, addig Belgrád, mint francia mű, a franciák rosszakaratát tükrözte. Egy másik felfogás szerint a még józan, mérsékelt és elfogadható konvenciót a francia kormány utólag semmisítette meg tudatos rosszakarat-

tal, s Károlyi számára ez vált végzetessé. Az utóbbi felfogás zömében a magyar polgári köztársasági és baloldali szociáldemokrata politikusok emlékirataiból táplálkozik.[96] Ha indítékaik nagyrészt érzelmiek is, e nézet híveit nem a rosszindulat, hanem ellenkezőleg, a becsapott jó szándék, az önigazolás vágya vezeti, s következtetéseiket az elszigeteltség miatt ésszerűen nem rendezhető közvetlen tapasztalatokból szűrték le.

A történetírás ma már nagyobb apparátus alapján és higgadtabban vizsgálhatja, miért mozdult el a francia politika a november 13-i alapról. A történetírók jó része egyetért abban, hogy ezt a román szövetséggel és az intervenció kérdésével lehet kapcsolatba hozni.[97] Vannak azonban, akik úgy vélekednek, hogy a konvenció nem utólag minősült hibásnak, hanem már megkötése pillanatában egy tévedést – technikai vagy tudatosan előidézett tévedést – fejezett ki. A hibás lépést Franchet d'Espèrey tábornok követte volna el, az egyik verzió szerint tájékozatlansága, a másik szerint saját, a kormányétól eltérő törekvései miatt.[98] Mindkét változat esetében fel kell tételezni, hogy bár a keleti szövetséges hadseregek főparancsnoka volt, november 3-tól 13-ig a Magyarországgal kapcsolatos kérdésekről egyáltalán nem kapott utasítást. A konvenció szövegét maga dolgozta ki, sőt talán még a fegyverszünetet sem ismerte. E felfogáshoz kapcsolódva az utóbbi időben olyan sejtetésekkel is találkozhattunk, amelyek szerint a konvenció egyes pontjaiban a tábornok személyes jóindulata tükröződött volna. Ilyennek lenne tekinthető pl. az úgynevezett rend-klauzula elhagyása és a szövetségesek által megszállandó terület polgári közigazgatásának magyar kézen hagyása. A konvenciónak mint tévedésnek a magyarázata tartalmazza azt a következtetést is, hogy feltételei nem fejezték ki a francia kormány álláspontját, nem álltak összhangban akkori elgondolásaival, sőt azokkal ellentétesek voltak.

Ami a kérdés magyar oldalát illeti, az általános problémákon kívül eléggé világosak a konkrét nehézségek is, amelyekkel a Károlyi-kormánynak szembe kellett néznie, s amelyeket az antanthatalmakkal kellett rendeznie.[99] Kézenfekvő volt, hogy amennyiben Magyarország továbbra is hadviselőnek minősül, számolnia kell ennek minden következményével, többek között a szerb hadsereg benyomulásával. Csaknem bizonyosra vehette a magyar kormány, hogy a Monarchia összeroppanását Románia megmozdulása kíséri, s a román kormánynak esetleg módja nyílik arra, hogy újból bekapcsolódjék a háborúba és meginduljon Magyarország ellen. Elsődleges érdeknek tűnt tehát a helyzet tisztázása, még mielőtt a román politikai körök megmozdulnak. Volt Károlyinak még egy elin-

tézendő problémája. A már említett keleti német hadsereg von Mackensen táborszernagy főparancsnoksága alatt Ukrajnából kivonulóban volt. Útját nyugat felé folytatva nem kerülhette el Magyarországot. Németország pedig még nem tette le a fegyvert. Ha a magyar állam, mint antantbarát állam, szembefordul ezzel az erővel, akkor egy nagyjából intakt és jól felfegyverzett, mintegy 170 000 főnyi hadsereggel találja magát szemben, s nemcsak elvérzik, de egyúttal szétszakítja a Németországgal fennálló kereskedelmi kapcsolatokat is, és a blokád miatt az ország néhány napon belül szén és egyéb nyersanyag nélkül marad. Ha viszont nem lép fel a német erőkkel szemben, úgy a hadat viselő Németország támogatójának minősül. Az utóbbi semmiként sem illett Károlyi külpolitikai elképzeléseibe.

Mindenekelőtt azt kellett tisztázni, hogy a padovai szerződés érvényes-e Magyarországra, továbbá, hogy az ott említett megszállandó stratégiai pontok melyek lesznek, s milyen csapatok szállják meg őket. Végeredményben a magyar oldalon minden szempont amellett szólt, hogy a kormány megállapítsa, mire számíthat, és hogy lehetőleg rögzítse a status quót egy számára még relatíve kedvező helyzetben.

Ami a francia kormányt illeti, valószínű, hogy a fegyverszünet Magyarországra való „alkalmazásának" lehetősége már a padovai szerződés tárgyalásakor felmerült. November 6-án Clemenceau mindenesetre felhatalmazta Franchet d'Espèreyt, hogy amennyiben a magyar kormány ilyen igénnyel jelentkezik, úgy vele, mint „helyi szervvel", egyezményt kössön a fegyverszünet katonai alkalmazásáról.[100] Másnap, 7-én, a főparancsnok jelentette, hogy hírt kapott a Károlyi vezette magyar delegáció Belgrádba érkezéséről. Ő maga – írta – Nišből jövet szintén Belgrádba megy, s instrukciói szerint megbeszéli Károlyival a fegyverszünet alkalmazásának egész komplexumát, különösképpen a vasutak és vízi utak használatát, valamint Szerbia katonai fedezetének kérdéseit. Időközben a hadügyminisztérium, amelynek élén Clemenceau állt, útnak indított Nišbe egy sürgős küldeményt, amelyet a kísérőirat másolata szerint a tábornoknak kellett kézbesíteni. A küldemény két iratot tartalmazott: a Villa Giustiban aláírt fegyverszüneti szerződés szövegét és egy másikat, amelyet a kísérőirat így jelölt meg: „Franchet d'Espèrey tábornok számára Párizs által megküldött szöveg".[101] Az adott időpontban és helyzetben nehéz elképzelni, hogy ez a szöveg más lehetett volna, mint az aláírandó katonai konvenció szövege. A tábornok irataiból megállapítható, hogy valóban járt Nišben, módja volt tehát a küldemény átvételére,

mielőtt Károlyival és a magyar delegációval tárgyalt.[102] Alátámasztja ezt, hogy november 8-i táviratában felveti, nem kellene-e a katonai konvenció feltételei közé bevenni, hogy amennyiben a német haderő az előírt időponton belül nem hagyja el Magyarország területét, a magyar kormány köteles leszerelni és internálni, mert – indokolja javaslatát a tábornok – ez hiányzik a szövegből. Ebből logikusan két következtetés adódik. Az egyik: a tábornok ebben az összefüggésben nem gondolhatott a padovai fegyverszünetre, mint olyanra, amelyből e követelmény hiányzik, lévén, hogy az tartalmazta ezt az előírást. Ellenkezőleg, azt állapíthatta meg: ez a formula szerepel a padovai szövegben, a másikból viszont hiányzik. A másik következtetés: ha a belgrádi szöveget maga fogalmazta és nem kész szöveget kapott, akkor ilyen kérdést nem tesz fel, hanem úgy módosítja a szöveget, ahogyan jónak látja. Végül figyelemreméltó Franchet d'Espèrey november 12-i utasítása Henrys tábornoknak. Felkérte őt, menjen Belgrádba, és írja alá a magyar kormány képviselőjével a katonai konvenciót. Egyben – minden kommentár nélkül – közölte, hogy a szövegben bizonyos módosítások „vannak". Megváltozik a cím (eredetileg a „fegyverszünet" szó szerepelt, s ezt most „katonai konvenció"-ra cseréli fel); a 15. cikkely a német haderő távozására 15 napot adott a korábbi 10 helyett; végül elmaradt a 18. cikkely, amely eredetileg leszögezte, hogy „az ellenségeskedések a szövetségesek és Magyarország között megszűntek".[103] E táviratból arra lehet következtetni, hogy a pontosításokat is Párizsban végezték el. A címet az „alkalmazás" fogalmához idomították, a németek elvonulásának határidejét ugyanúgy szabták meg, mint a padovai szerződésben, és végül, miután a fegyverszünet az ellenségeskedés megszüntét már leszögezte, mellőzték ennek újabb kimondását. Ugyanakkor a Franchet d'Espèrey által javasolt pótlásra nem került sor, az internálás kötelezettsége a belgrádi szövegbe nem került be. Franchet d'Espèrey tehát a katonai konvencióval kapcsolatban még annyi szabadságot sem vett magának, hogy egy fél mondatot önhatalmúlag beleírjon. Nemcsak hogy nem önkényeskedett, de még csak nem is kezdeményezett. Amikor pl. a Károlyival lefolytatott tanácskozásról jelentést tett és a magyar kormány kérésére továbbította a magyar nyilatkozatot, ehhez nem fűzött kommentárt. Mindössze azt jegyezte meg, hogy amennyiben Párizsból pozitív választ kap, a konvenció azonnal aláírható. A maga részéről – írta – mindenesetre tovább folytatja az előnyomulást.[104]

A fentiekben ismertetett dokumentumok elegendő alapot adnak ahhoz,

hogy a konvenció eredetét illetően félretegyük a Franchet d'Espèrey egyéni tévedésén vagy a kormányétól eltérő szándékain nyugvó magyarázatokat.

Néhány cikkelyt azonban érdemes közelebbről szemügyre venni, hogy a konvenció körüli félreértések tisztázhatók legyenek. A legfőbb alaki hibát mindjárt az első cikkely okozta, amely kimondja, hogy az antant megszállása alá kerülő területeken a polgári közigazgatás a helyi szervek kezében marad. Ezt úgy értelmezték, mint Franchet d'Espèrey jóindulatának, illetve súlyos tévedésének, hibájának stb. a kifejeződését. A valóságban sem az egyikről, sem a másikról nem volt szó. A fegyverszünet 6. cikkelye ugyanis így szól: „A kiürített osztrák–magyar területeket ideiglenesen a helyi szervek adminisztrálják a megszálló szövetséges csapatok ellenőrzése alatt." A belgrádi szövegből csak az „ideiglenesen" szó maradt ki; kétségtelen azonban, hogy egy fegyverszünethez kapcsolódó katonai konvenciót már csak jellege miatt sem lehet véglegesnek tekinteni.

A magyar kormánynak tett engedményként értékelte már maga Károlyi és nyomában többen mások is az úgynevezett rend-klauzula kihagyását a belgrádi szövegből. Utólag nehéz rekonstruálni, hogy a nevezetes kitétel – „pour maintenir l'ordre" –, amelyet egyébként a padovai szerződésbe Balfour javaslatára vettek be, valójában mikor is került ki a katonai szövegből. Tény, hogy a belgrádi konvencióból a stratégiai pontok megszállásának mindenfajta indoklása elmaradt, így a „rendfenntartás" is. Mivel a megszállást november 13-án, tehát a német fegyverszünet aláírása után katonai okokkal már nem volt sok értelme alátámasztani, elhagyták a másik indokot is, valószínűleg annál is könnyebben, mivel az nem francia kezdeményezésre született. Így azután a belgrádi konvenció minden stratégiailag fontos helység vagy pont megszállását minden indoklás nélkül tette lehetővé, kizárólag a főparancsnok mindenkori rendelkezésétől hozva függésbe. Ha tehát a rend-klauzula kiterjeszti a megszállás lehetőségét, még inkább áll ez egy olyan fogalmazásra, amely a megszállás semmilyen indoklását nem kívánja meg. Nehéz tehát ebben a vonatkozásban a magyar kormány javára tett engedményről beszélni.

Miután tisztáztuk egyfelől, hogy Franchet d'Espèrey a konvenció megkötésekor nem egyéni elgondolásait követte, sőt valószínűsítettük, hogy magát a szöveget készen kapta, másfelől pedig rámutattunk arra, hogy e szöveg elemzése alapján nem tartható fenn a magyar kormánynak általa tett engedmény hipotézise sem, eljutottunk a legfontosabb kérdéshez: mi volt a francia kormány célja ennek az okmánynak az aláírásával? A leg-

első cél, amint ezt Clemenceau utólag is elismerte, katonai természetű volt.[105]

Horváth Jenő azt az álláspontot képviseli, hogy az antant szemszögéből a konvenció egyetlen értelme abban állt, hogy lehetővé tette a felvonulást Németország felé, következésképpen minden értelmét elveszítette november 11-én, a német fegyverszünet aláírásakor. Eszerint, ha volt is értelme annak, hogy november 7-én Franchet d'Espèrey a feltételeket előterjesztette, november 13-án az aláírás már semmilyen reális érdekhez nem kapcsolódott.[106] E felfogással kapcsolatban először is azokra a már ismertetett iratokra utalunk, amelyek szerint a francia kormány a Monarchia volt területeinek megszállását a Németország elleni esetleges katonai operációtól függetlenül is szorgalmazta. November elején azután a külügyminisztériumban terjedelmes tanulmány készült a Monarchia megszállásának politikai hasznáról. Ez a tény mindennél jobban mutatja, hogy francia szempontból a megszállás továbbra is fontos volt. De mutatja azt is, hogy a konvenció és a külügyminisztérium álláspontja között ebben az időben nem feszült ellentét, sőt: a konvenció katonai oldalról ugyanazt fejezte ki, mint amit politikai szempontból a külügyminisztériumban megfogalmaztak.[107]

Az említett tanulmányban olvashatók többek között az alábbiak: „Az osztrák–magyar terület szövetséges megszállása ragyogó alkalmat ad arra, hogy a francia befolyást megalapozzuk és végérvényesen meggyökereztessük ezekben az országokban. Valamennyiben, még azokban is, amelyek velünk szemben mindig a legellenségesebbek voltak, az összes szövetségesek közül nekünk van a legjobb helyzetünk. Tőlünk és a megszálláskor alkalmazott eszközöktől függ, hogy e szituációból minden előnyt kiaknázzunk a jelen és a jövő számára." A tanulmány szerint ezekben az országokban az olaszokat nem szeretik, az angolokat gőgösöknek tartják, az amerikaiak pedig messze vannak. Él viszont a francia forradalmi hagyományok tisztelete, Napóleon nimbusza, s a francia nemzeti eszme mindig is segítséget jelentett az elnyomott nemzetek küzdelmeihez. A megszállás módjának különböznie kell aszerint – szögezi le a tanulmány –, hogy baráti vagy volt ellenséges országról van-e szó. Az előbbiekben a jóindulatú gyám szerepe vár Franciaországra. Csehszlovákiában úgy kell viselkedni, mint teljes jogú szövetséges országban. Kímélni kell lakosainak önérzetét, és a katonai lépéseket mindig meg kell beszélni a cseh vezetőkkel. Szükségesnek látszik azonban, hogy a Szudéta-vidéken francia erők állomásozzanak a biztonság és rend fenn-

tartása érdekében, s hogy a sziléziai Teschenben a franciák csökkenteni igyekezzenek a cseh–lengyel ellentéteket. Egészében véve nagyon fontos, hogy a parancsnokság francia kézen legyen. Jugoszláviában a tanulmány szerint az olaszok idegessége és az angolok érdeklődése miatt nagyobbak a nehézségek. Francia parancsnokság létesítését nem is javasolja, hanem beéri azzal, hogy az angolok mellé kiküldjenek majd néhány francia tisztet. Ami Romániát illette, a feljegyzés szerint a fő probléma Erdély és a Bánát kérdése. Az utóbbiban, mivel oda a szerb hadsereg bevonult, de Románia tart rá igényt, meg kell akadályozni az összütközést, és elő kell segíteni a rendezést. „Erdélyben – folytatódik az irat – az a fő, hogy elkerüljük a nem román, főként a mintegy milliónyi magyar lakosság bántalmazását." Romániában tehát – véli a szerző – a francia csapatok nagyon hasznos tevékenységet fejthetnek majd ki abban az időszakban, amikor a tartományt átadják Romániának.

A tanulmány szerzője végül a volt ellenséges nemzetekkel foglalkozik, s különbséget tesz az osztrákok és a magyarok között. Úgy véli, hogy az ausztriai németek irányában egy árnyalattal több szigorral, a magyarokkal szemben egy árnyalatnyi nagylelkűséggel kell fellépni. Ausztriát le kell beszélni a Németországhoz való csatlakozásról, méghozzá úgy, hogy a szomszédos országokhoz is csak egyszerű, szokásos kapcsolatok fűzzék. Magyarországgal szemben úgy kell eljárni, „hogy az új magyar köztársasági politikában érvényre juttassák a francia befolyást és profitáljanak abból, hogy a magyarok az általunk történő megszállást kérték, minket helyezve előtérbe". A feljegyzés ebben az egyetlen esetben tért ki arra, hogy az országba polgári személyeket is ki kell küldeni, köztük a francia nyelvet oktató személyeket. Végül a tanulmány arra az esetre, ha a középeurópai megszállásban más hatalommal kellene osztozni, azt ajánlotta, hogy engedjék át az angoloknak Ausztriát, és a kormány ragaszkodjék Magyarország francia megszállásához, esetleg amerikai közreműködéssel.[108]

Az ismertetett dokumentum önmagában is, a jelzett előzményekkel együtt pedig még erőteljesebben bizonyítja, hogy a francia kormány a stratégiai pontok megszállásához a német veszély elmúlta után is ragaszkodott. Igaz, hogy – amint erre már több ízben is rámutattunk – november 11. előtt a német probléma még létezett. November 4-én a legfelsőbb haditanács határozatot is hozott róla.[109] November 5-én pedig Clemenceau utasította a balkáni főparancsnokot, hogy a „lehető legnagyobb számban" vonjon össze francia és angol erőket Belgrád

térségében azzal a céllal, hogy megkezdhessék az előnyomulást Salzburg–Braunau irányában, s birtokba vegyék a Belgrád–Budapest–Bécs vasútvonalat.[110]

Kétségtelen, hogy e célkitűzést a magyar kormány közreműködésével könnyebben lehetett megoldani, mint nélküle. Az is egyértelmű viszont, hogy Franchet d'Espèrey a két helyzet között katonai szempontból nem látott túlságosan nagy különbséget. Még november 8-án is arra az álláspontra helyezkedett, hogy amennyiben a magyar kormány aláírja a katonai konvenciót, jó, ha nem, úgy is jó, akkor a szövetséges haderő enélkül nyomul tovább előre.

Emellett a legfelsőbb haditanács november 4-i ülése azt mutatta, hogy a szövetségesek, bár még figyelmet szenteltek ennek a katonai operációnak, valószínűségét és jelentőségét már eléggé kicsinek látták. Olyannyira, hogy iránya már nem is annyira Németország, hanem végeredményben inkább Csehszlovákia és Lengyelország felé mutatott. A tanácskozásban részt vevők egyik célja láthatóan az volt, hogy Csehszlovákiát valamilyen módon hadviselővé nyilváníthassák, s így, ha már a Monarchiával kötött fegyverszünetben nem vehetett részt, részese lehessen a német fegyverszünetnek. Beneš azonban, akit e tanácskozásra nem véletlenül hívtak meg, a felkínált lehetőséget nem fogadta el. Az ár ugyanis az lett volna, hogy a szövetségesek Prágából kiindulva német városokat bombázhassanak. Lloyd George miniszterelnök ekkor javasolta, hogy szövetséges csapatok nyomuljanak be csehszlovák és lengyel területekre, annak megakadályozására, hogy Sziléziából szenet, Galíciából pedig olajat szállítsanak Németországba.[111] Mivel a térségben nem állt rendelkezésre elegendő csapategység, a csehszlovákiai és lengyelországi akciót csak alternatívának lehetett tekinteni a németországival szemben; két egyidejű és eltérő irányú operáció lebonyolítása aligha jöhetett szóba. Magyarország szempontjából viszont az volt a helyzet, hogy bármerre is vonulnak a csapatok – akár München, akár Szilézia, akár Galícia felé –, ezt az országot semmiképpen sem kerülhetik el. Ugyanakkor ezen a területen át vezetett az esetleg nyugatról érkező csapatok útja is Románia és Ukrajna felé, s tudjuk, hogy a francia szervek ezt is fontosnak tartották.

Magyarország megszállása tehát mind politikai, mind katonai szempontból elsőrendű francia érdek volt. Ezt lehetővé tette a padovai fegyverszünet, a konvenció aláírása pedig konkretizálta és megkönnyítette a végrehajtást. Mivel a konvenciót is, a fegyverszüneteket is adott

frontszakaszokra kötötték, ez módot nyújtott az időközben beállt katonai változások figyelembevételére. A Szerbián át északnak vonuló francia és szerb egységek elérték Belgrádot, gyakorlatilag a magyar határt, s a Horvát Nemzeti Bizottság november 5-én behívta a szerb hadsereget, vagyis alapot nyújtott arra, hogy Horvátországtól északra jelöljenek ki demarkációs vonalat.

A konvenció megalapozta a szerb hadsereg előnyomulását, Erdélyben pedig a magyar kormány szempontjából megszüntette az egyetlen védhető vonalat, a Kárpátokat. Ugyanakkor biztosíték volt arra, hogy a magyar kormány nem támaszt nehézséget sem a stratégiai pontok megszállásában, sem az ország közlekedési vonalainak és eszközeinek használatában.

Kérdéses, hogy a konvenció húzta demarkációs vonal miért kedvezett kevésbé a román érdekeknek, mint annak idején a vezérkar 1918. október 15-i tervezete, s jóllehet román front mostanra sem alakult ki, hogyan és miért vonta be a feltételek közé a román vonalat. A „hogyan" kérdésére a válasz egyszerű: a konvenció az egész demarkációs vonalat a balkáni szerb fronttal hozta kapcsolatba. Nehezebb arra a kérdésre felelni, hogy miért csempészték be a franciák a konvencióba a román érdeket, s ha már ezt tették, miért olyan módon történt ez, ahogyan történt, vagyis úgy, hogy a konvenció demarkációs vonala Romániára nézve sokkal kedvezőtlenebb volt, mint az eredeti francia elgondolás.

Az október 15-i tervezet azon a feltevésen alapult, hogy Románia a fegyverszünet megkötésében mint hadviselő részt vehet. Ez az eshetőség azonban elesett, s így – amint Joseph Georges vezérkari tábornok november 3-i előterjesztésében leszögezte – a fegyverszünet a szerb és a román érdekeket nem fejezte ki. Hozzátette, hogy mivel Románia nem hadviselő, ez a helyzetnek megfelel, de – írta a tábornok – újból hadviselővé szeretne válni, s ebben az igyekezetében segíteni kell. Mivel ekkor még a magyar konvencióról nem volt szó, Georges úgy vélekedett, hogy a megszállandó stratégiai pontok közé fel lehetne venni pl. Újvidéket, Temesvárt és Nagyszebent.[112] Ebből a javaslatból arra lehet következtetni, hogy a francia vezérkar ebben az időben már nem akarta teljes szigorral alkalmazni a francia „feltételeket" Romániával szemben, ám arra sem látott alapot, hogy a francia kormány által megkövetelt erőfeszítés nélkül kapjon meg mindent, amit ekkoriban neki szántak.

Engedménytételre sarkallta a francia köröket az Egyesült Államok romániai politikája is. Bár az USÁ-t továbbra sem akarták követni a

román igények elvi elismerésében, az amerikai magatartás miatt mégis jónak látták, ha támogató szándékaikat valamelyest ők is kimutatják. Nagy jelentőségű volt ebből a szempontból az Egyesült Államok november 5-i elismerő nyilatkozata. Ebben az amerikai külügyminiszter hangsúlyozta a román nép harcának és szenvedésének megbecsülését, a román nemzeti aspirációk iránt érzett amerikai szimpátiát, és kijelentette, hogy az Egyesült Államok „annak idején nem késlekedik majd, hogy latba vesse befolyását a román nép igazságos politikai és területi igényeinek érvényesítéséért és a külföldi agresszióval szembeni megvédelmezéséért".[113] Az amerikai kormány nemcsak az etnikailag jogos területi követelések kielégítését helyezte kilátásba, hanem olyan határokat ígért, amelyek a védelem stratégiai szempontjainak is megfelelnek.

Ezt követően a francia kormány egyrészt további intézkedéseket tett a romániai fordulat elősegítésére, másrészt azon volt, hogy ehhez „biztatást" is adjon. Ezért javasolta a magyar demarkációs vonal kijelölését, s elhatározta azt is, hogy a román kérdést érinteni fogják a német fegyverszünet megkötésénél, követelve a bukaresti békeszerződés hatálytalanítását.[114] Úgy döntött, hogy a román mozgósítás elősegítése érdekében repülőgépeket enged át a román hadseregnek a szükséges személyzettel együtt.[115] Ugyanakkor a francia kormány újból leszögezte, hogy a fennálló román kormánnyal nem hajlandó érintkezésbe lépni, s hogy Romániát továbbra is olyan államnak tekinti, mint amely békét kötött az ellenséggel. A belgrádi konvenció demarkációs vonala Erdélyben e mérlegelés kompromisszumos eredményének látszik.

A belgrádi tanácskozásról, Franchet d'Espèrey és Károlyi találkozásáról, a tábornok gőgös viselkedéséről, sértő megjegyzéseiről, s ugyanakkor arról a megkülönböztetésről, amellyel magát Károlyit kitüntette, bőségesen olvashatunk mind az emlékiratokban, mind a történeti irodalomban.[116] A tábornoknak az a kijelentése, hogy a magyarok egyetlen esélye, ha Károlyi körül tömörülnek, körülbelül a maximumát jelentette annak, amit egy győztes tábornok a legyőzött ország új vezetőjének támogatása érdekében tehetett. Károlyinak ez politikai tőkét jelentett. De fontosabbnak látszik a főparancsnokkal létesült megállapodása két konkrét kérdésben. Bizonyosak lehetünk először is abban, hogy a tábornok megígérte: a magyarországi stratégiai pontokat egyedül a francia hadsereg szállja meg, s hogy ugyanez a francia hadsereg könnyít az ország szénellátási problémáján. Kevesebb biztonsággal állíthatjuk, de nagyon valószínűnek látszik, hogy a főparancsnok meg-

nyugtatta Károlyit a Mackensen-hadsereg vonatkozásában is. Ha nem is mondta ki világosan, de éreztette, hogy a visszavonuló német erőkkel a magyar kormánynak nem kell szembenéznie, e kérdés elintézését a bevonuló francia hadsereg vállalja magára.

Károlyi a belgrádi megbeszélés után joggal feltételezhette, hogy megszerezte a kívánt nagyhatalmi biztosítékot azon status quóhoz, amelyet a konvenció tartalmaz. Az egyezmény az ország területét meghagyta Besztercéig, a Maros folyóig és addig a vonalig, amelyet a Maros torkolattól Baja, Pécs és Barcs felett lehet húzni a Dráváig. A padovai fegyverszünettel egybehangzóan biztosította a magyar közigazgatást a megszállt területen.

Érthető, ha Károlyi – amint emlékiratában később írta – azt gondolta, hogy a konvenciót akár azonnal is aláírhatná. A belgrádi megegyezés pozitívumait azonban nem az általunk említettekben, hanem a rend-klauzula elhagyásában és a magyar közigazgatás fenntartásában jelölte meg. Feltehetően ő is jól tudta, hogy e formulának önmagában véve egyáltalán nincs értéke, mert hogy a stratégiai pontokat milyen címen szállják meg, az magyar szempontból végül is közömbös. Az viszont már nem közömbös, milyen csapatok hajtják végre a megszállást. Értéke pedig főként annak volt, hogy a magyar kormány maga állíthatta össze – és össze is állította – azoknak a pontoknak, városoknak a listáját, amelyeknek mint stratégiai jelentőségű helyeknek francia megszállását javasolta. E lista magában foglalt minden olyan helységet, amelynek cseh, román vagy szerb megszállásától tartani lehetett. A magyar fegyverszüneti bizottság jegyzékéből arra következtethetünk, hogy a kormány tulajdonképpen egy francia övezetet szeretett volna az ország akkor fennálló határai köré vonni, méghozzá egy meglehetősen széles sávban. Megjegyzendő ezzel kapcsolatban, hogy a franciák ilyen szisztematikus megszállásra sosem gondoltak, inkább csak néhány nagyobb ellenőrző pont megszállását tervezték, s ez is gyorsan leszűkült előbb Budapestre és Pozsonyra, azután egyedül a fővárosra.

Végeredményben amikor Károlyi a rend-klauzula elhagyásával kapcsolatban arra hivatkozott, hogy így elkerülhető lesz a szomszédos országok csapatainak benyomulása, akkor – más szavakkal bár, de – tulajdonképpen a lényegre hivatkozott. Nem nagyon hangsúlyozta a küszöbönálló francia megszállást, bizonyára azért, mert nem tudta volna elkerülni azt a látszatot, hogy mégiscsak egy idegen hadsereget bocsát, sőt úgyszólván invitál be az országba. Még akkor is gondolnia kellett

érre, ha a megszállást már a fegyverszünet előírta, s ha eljárását a kisebbik rossz választásával, sőt azzal is indokolhatta, hogy a francia megszállás révén némi védettséget biztosít az ország számára. „Igazunk és fizikai gyengeségünk tudatában – mondta Károlyi – csakis a jogra támaszkodhatunk." Reményei szerint a belgrádi konvenció aláírásával e jogot a francia hadsereg garantálta.[117]

A konvenciót a magyar fél november 7-én a késő esti órákban feltételesen aláírta; a végső szó kimondását azonban Károlyi jónak látta elhalasztani. A következő napok eseményei viszont minden esetleges habozást megszüntettek. November 7-e és 10-e között döntő események zajlottak le Romániában. November 7-én nyilvánosságra hozták az Egyesült Államok 5-i nyilatkozatát Románia szövetséges jogainak és igényeinek elismeréséről. Nem kevésbé fontos fordulat következett be a román kérdésben azáltal, hogy a politikai körök Károlyi belgrádi utazásának másnapján végre megmozdultak. November 8-án Ferdinánd király az antant iași képviselőinek segítségével kiprovokálta Alexandru Marghiloman kormányának lemondását, és Constantinu Coandă tábornokot bízta meg az ideiglenes kormány megalakításával.[118] November 10-én a francia dunai hadsereg Rusze és Szvisztov körzetében megtette az előkészületeket a dunai átkelésre. A francia parancsnokság egyidejűleg kérte a mozgósítás azonnali elrendelését: Berthelot tábornok – mint írja – „fegyverbe szólította Romániát". A király 10-én este kiadta a mozgósítási parancsot és egyúttal aláírta az ultimátumot, amelyet a keleti német hadsereg főparancsnokához, Mackensen táborszernagyhoz intézett, felszólítva őt a megadásra. A francia csapatok november 11-én a kora reggeli órákban átkeltek a Dunán.[119]

Megtörtént tehát Romániában a fordulat, s nem lehetett vitás, hogy az amerikai nyilatkozat mellett e ténnyel is számolni kellett. Ilyen körülmények között egy percig sem lehetett tovább gondolkozni azon, vajon alá kell-e írni a felkínált konvenciót, a stratégiai pontok egyidejű francia megszállásának ígérete mellett. A román lépések feltehetően nagyobb szerepet játszottak Budapesten, mint Clemenceau állítólagos távirata, amelyben leszögezte volna, hogy a konvenció kizárólag katonai kérdéseket érinthet.[120]

November 13-án a francia keleti hadsereg nevében Henrys tábornok, Szerbia képviseletében Mišić vajda és Magyarország részéről Linder Béla tárca nélküli miniszter aláírta a padovai fegyverszüneti szerződést Magyarországra alkalmazó belgrádi katonai konvenciót.

A FRANCIA MEGSZÁLLÁS TERVE ÉS ANNAK KUDARCA

A belgrádi katonai konvenció a balkáni francia parancsnokságok számára olyan tény volt, amely megkönnyíthette a francia csapatok benyomulását Magyarországra, ráadásul ezt barátságos megszállássá változtatta. Párizs számára egyúttal hasznos kiindulást jelentett a középeurópai rendezéshez is: Szlovákia francia katonai ellenőrzés alá helyezéséhez, Erdély zavartalan átadásához stb. Németország fegyverletétele után a francia hadvezetés célja a Fiume–Zágráb–Budapest–Bécs vonal elérése és biztosítása lett, ebben pedig a magyar fővárosnak fontos helye volt. Mindemellett rövid átmeneti időre, néhány hétre Budapest általános értelemben is új jelentőséget kapott. Ebben a legnagyobb szerepe minden bizonnyal a Károlyi-kormány megalakulásának volt. Károlyi tulajdonképpen kivételes helyzetet élvezett a vesztes államok kormányfői között. Fogadta őt egy antantfőparancsnok, helyzetét szilárdító nyilatkozatot tett mellette, s aláírt egy olyan egyezményt, amelyet az általa vezetett kormány de facto elismeréseként lehetett értelmezni. Minden arra vallott, hogy a francia külügyminisztérium, a hadsereg, a kormány számol Magyarországgal. November végéig Károlyi joggal hihette, hogy a dolgok az általa kívánt irányban haladnak előre.

A konvenció mézeshetei mélyén azonban súlyos félreértés rejlett. A francia kormány nem gondolt többre, mint hogy Károlyival az új rendet könnyebben alakíthatja ki, mint bárki mással. A félreértés Erdély kérdésében tárult fel, és ennek súlyos következményei nem maradtak el. Azáltal pedig, hogy a román vezető körök végül is teljesítették a franciák kívánságait, az 1918. októberben tervezett Nagybánya–Nagyvárad–Arad vonal eszmeileg visszanyerte eredeti jelentőségét.

Ha utánagondolunk az eddig mondottaknak, voltaképpen nem azt a sokszor feltett kérdést kell megismételnünk, hogyan és miért merült fel a magyarországi francia megszállás, hanem azt, hogy milyen okokból maradt el. Minden értesülés, amelyet politikai és katonai forrásokból összegyűjthetünk, azt sugalmazza, hogy a francia vezető körök legfontosabb tennivalójukat éppen a térség központjainak és közlekedési hálózatának megszerzésében látták. Miután ennek biztosítását papíron jórészt elérték, a megszállás – néhány jelentéktelen pont kivételével – mégis mindenütt elmaradt. Nem lehet kétséges, hogy e tényt csakis

kudarcként lehet felfogni. E kudarc okait teljes egészében nem tudjuk feltárni, néhány fontos körülményre azonban fényt lehet deríteni.

Mindenesetre a balkáni francia erők számára a konvenció operatív feladattá tette a megszállási tervet, és a francia keleti hadsereg parancsnoka, Henrys tábornok azonnal meg is kezdte a csapatok összevonását Újvidék körzetében. Úgy gondolta, hogy a legközelebbi napokban bevonul Budapestre. Ebben és még néhány részletkérdésben november 13-án Linder Bélával meg is egyezett.[121] A szóbeli megállapodást írásban is rögzítette, midőn másnap levelet intézett Linderhez. Kérte őt, hogy 17-én küldjön egy tisztet Szabadkára, aki megegyezésük értelmében információkat ad majd a német csapatok létszámáról, elhelyezkedéséről, a közlekedési lehetőségekről stb. Az anyagot Szabadkán Ameil százados veszi majd át. A levélben Henrys hivatkozik arra, hogy e találkozóra azért van szükség, hogy a francia csapatok a lehető leggyorsabban Budapestre érhessenek, amint ebben 13-án megegyeztek.[122]

Henrys tábornok bevonulási terve azonban szinte azonnal meghiúsult. Franchet d'Espèrey ugyanis csak a csapatösszevonásokra hatalmazta fel őt, a bevonulás elkezdésére azonban nem, mert – mint közölte – két zászlóaljat kénytelen volt elvonni tőle és Fiuméba, illetve Raguzába irányítani. Henrys határozottan tiltakozott minden halasztás ellen, a főparancsnok azonban kitartott elhatározása mellett. – Félő ugyanis – mondta telefonon Henrysnek –, hogy amennyiben nem jelennek meg francia csapatok a fiumei térségben, az olasz és a szerb erők elkerülhetetlenül összeütköznek.[123] Másként szólva, a francia hadseregnek meg kellett akadályoznia, hogy Fiumében az olaszok fait accomplit teremtsenek.

Franchet d'Espèrey azt tanácsolta Henrys tábornoknak, hogy addig is, amíg az átmeneti akadály elhárul, küldjön Budapestre egy missziót, amely a megszállást részleteiben is előkészítheti. Így született meg a fiumei problémából a budapesti antantmisszió. A bevonulás időpontját azonban ekkor még nem látták sem távolinak, sem kétségesnek. November 18-án ugyanis Clemenceau parancsot adott két hadosztály összpontosítására és arra, hogy Franchet d'Espèrey azonnal készítse elő az egyik bevonulását Budapestre, majd a másikét Bécsbe.

Henrys tábornok november 19-én összeállította a Budapestre küldendő missziót, és ugyanezen a napon aláírta utasításait is. Másnap erről az elhatározásáról értesítette mind Károlyi Mihályt, mind Linder Bélát. Károlyihoz intézett levelében, miután jelezte, hogy a bizottság egyik

feladata a konvenció végrehajtásának ellenőrzése, még a következőket írta: „Megbizatása az is, hogy az Ön kormányával egyetértésben rendezzen minden kérdést a francia csapatok Magyarországra szállításával és ottani állomásozásával kapcsolatban."[124]

A misszió vezetőjének, Vix vezérkari alezredesnek szóló instrukció egy része, amely a konvenció végrehajtásának ellenőrzésére vonatkozik, ismert.[125] Negyedik, eddig nem publikált szakasza kimondja: „Elő kell készítenie a magyar terület, a fontos stratégiai pontok megszállását, az élelmezési vonalak működését és biztonságát a 3. mellékletben leszögezett feltételeknek megfelelően." A konvenció alkalmazásáról szóló 2. számú melléklet főként a bizottság magatartását szabályozza. Udvarias, korrekt, de tartózkodó viselkedést ír elő, s a tiszteknek megtiltja, hogy magánmeghívást elfogadjanak. Henrys figyelmeztette a missziót: „Nem szabad szem elől téveszteni, hogy Magyarország jelenleg belső válságon megy át, s ez bizonyos mértékig árthat a konvenció végrehajtásának." Más szóval, némi türelmet kell tanúsítani a kormánnyal szemben. A 3. számú melléklet a megszállással kapcsolatban felmerülő kérdésekről intézkedett. Felsorolta, melyek ebben a vonatkozásban Vix teendői: „I. A francia csapatok elhelyezése és állomásoztatása Magyarországnak azokon a pontjain, amelyeket a Szövetséges Hadak főparancsnoka majd kijelöl. II. Az egységek elszállítása e pontokra vasúton vagy vízi úton. III. Élelmezésük feltételeinek kialakítása mind az utónpótlás, mind a helyi források kiaknázása útján."[126]

Ugyanazon a napon, november 26-án, amikor Vix és missziója elindult Budapestre, Clemenceau kételyeket kezdett támasztani az egész elgondolás üdvös voltáról. Mire Vix a magyar kormánnyal karöltve néhány nap alatt tökéletesen megoldott minden részletkérdést a francia hadosztály bevonulására vonatkozóan, a tervet Párizsban már elejtették. Ha elvileg nem is véglegesen, belátható időre mindenesetre. Mire Budapesten kitakarították a laktanyákat, berendezték a kantinokat, a Keleti pályaudvaron felállították a pénzváltót,[127] Párizsban úgy döntöttek, hogy a kaszárnyák üresen maradnak. A magyar kormány sokáig, túlságosan sokáig várakozott, amíg e kaszárnyákat 1919 februárjában ismét igénybe vette és elkezdte megtölteni magyar katonákkal.

A francia álláspont megváltozásának egyik oka, hogy a sorsdöntő napokban világossá vált: Franciaország ehhez az akcióhoz nem tud felhatalmazást kapni szövetségeseitől. A másik ok: egy izolált akcióhoz nem állt rendelkezésre elegendő francia katonai erő. Végül a harmadik

okot abban jelölhetjük meg, hogy egy elszigetelt és kis létszámmal végrehajtott megszállás esetleg tovább bonyolíthatta a térségben a helyzetet az Erdélyre vonatkozó magyar igény miatt, amiről Clemenceau ugyanezekben a döntő napokban vélt meggyőződni.

Bár a francia kormány a magyarországi akcióba valószínűleg nem akart más államokat bevonni, mégis szüksége volt a szövetségesek jóváhagyására. Bizonyítja ezt többek között Clemenceau november 21-i parancsa, amellyel átrendezte a keleti parancsnokságot. Berthelot tábornok zónájába utalta Romániát és Dél-Ukrajnát, s őt bízta meg az intervenció kidolgozásával és végrehajtásával. Franchet d'Espèreyre ebben az övezetben már csak az összes erők elosztásának és koordinálásának felelőssége hárult. Az ő zónája a Balkán és Magyarország maradt, melyet nyugatról a Fiume–Zágráb–Budapest–Bécs vonalnak kellett határolnia. Nyilvánvaló, hogy e terv keretébe tartozott a már említett két zászlóalj Fiumába vezénylése és az is, hogy Clemenceau és Foch marsall a további lépésekhez, Budapest és Bécs megszállásához szövetséges hozzájárulást keresett. A javaslatot azonban még elő sem tudták terjeszteni, amikor a belgrádi konvenció a szövetségesek össztüze alá került.

Súlyosan sérelmezte a konvenciót a csehszlovák kormány, mégpedig azért, mert Budapest elkezdte a magyar közigazgatás helyreállítását Szlovákiában. A magyar kormány a helyzetet joggal értelmezte úgy, hogy a konvenció ezt engedélyezi számára. Kramář miniszterelnök tiltakozott Budapesten, Károlyi pedig a fenti értelemben válaszolt.[128] Beneš gyors lépéseket tett Párizsban annak érdekében, hogy biztosítsa Szlovákia francia megszállását úgy, ahogy az korábban felmerült.[129] Pichon külügyminiszter két levélben is tájékoztatta Clemenceau-t a csehszlovák kérésről, s egyúttal javasolta: értesítsék Franchet d'Espèrey tábornokot, hogy a konvenció megállapítása a polgári közigazgatás magyar kézben hagyásáról nem vonatkozik Szlovákiára.

Clemenceau ekkor már nagyon jól tudta, hogy a november 4-i nagy volumenű tervekkel ellentétben Szlovákia szövetséges vagy francia megszállására nem kerülhet sor. Nem állnak rendelkezésre hozzá csapatok. Amikor november 26-án értesítette külügyminiszterét, hogy csak Budapest és Bécs megszállását tervezi, vigaszul annyit tudott ehhez hozzátenni, hogy az olasz kormány már „tanulmányozza" a cseh hadifoglyok hazaszállításának kérdését. Végül a miniszterelnök ezt írta: „Mivel az új csehszlovák állam határai vita tárgyát képezik a prágai és a budapesti kormány között, lekötelezne, ha precizírozná, mi ebben a kérdésben

a szövetséges kormányok álláspontja."[130] Jegyezzük meg mindjárt, hogy ennek a „precizírozásnak" a francia külügyminisztérium iratai között nincs nyoma.

Felszínre került tehát a konvencióval kapcsolatban az első súlyos probléma: a francia kormány, amely ténylegesen létre akarta hozni a csehszlovák államot, nem rendelkezett az ehhez szükséges katonai erővel. Máris felmerült a probléma kényes politikai és etikai oldala: hogyan vonulhatnak be a franciák – különösen a várható barátságos fogadtatás mellett – Budapestre, ha eközben ki kell jelenteniük: szövetségesük érdekeit Szlovákiában nem tudják biztosítani? A szlovákiai ügy elintézését néhány napra még felfüggesztették, de fenyegető és sürgető volta nem szűnt meg.

A konvenció magától értetődően a lehető legrosszabb fogadtatásra talált Bukarestben is, hiszen előírásai nagyon messze estek a román kormány és a politikai körök elvárásaitól. A hangadó tényezők igyekeztek bebizonyítani, hogy az 1916-os szerződés előírásain mit sem változtatott Románia békekötése a németekkel, s ebben az érvelésben nemcsak a bukaresti francia követ támogatására, de bizonyos korábbi francia külügyminiszteri kijelentésekre is hivatkozhattak. A román politikusok október végén, november elején azon fáradoztak, hogy a Monarchia, közelebbről Magyarország megszállásában Románia is részt vehessen. Még nem alakult meg a Károlyi-kormány, amikor Diamandy október 29-én átnyújtott jegyzékében már megjósolta a Monarchiában keletkező anarchiát, s ennek leküzdésére felajánlotta a román csapatok szolgálatait.[131] Hasonló értelemben fejtegette Saint-Aulaire francia követnek a romániai fordulat késői időpontjával kapcsolatos gondjait Ferdinánd román király is. A követ szerint az uralkodó „legfőbb félelme, ... hogy az események túl gyorsan haladnak előre, s nem teszik lehetővé Romániának, hogy kivonja kardját a fegyverszünet előtt és elüldözze a Duna felé menetelő francia csapatok segítségével az ellenséget". Hozzátette azonban: ha a fegyverszünetet előbb kötik meg, mintsem a mozgósítás végbemehetne Romániában, a műveletnek „folytatódnia kell, hogy lehetővé tegye nemcsak Erdély megszállását, hanem az együttműködést avégett is, hogy a rendet helyreállítsák és az antant akaratát végrehajtsák akár Ausztria-Magyarországon, akár Oroszországban".[132] Ugyanebben az időben Iliescu tábornok eljuttatott a francia vezérkarhoz egy román politikai-katonai tervezetet, amelyben a leendő Közép-Európa fő vonásait vázolta. Ez a terv Közép-Európát mint francia „határőrvidéket" kezeli, amelynek

magva az egymással kapcsolatban álló Románia és Lengyelország, összekötője pedig a Nyugattal Csehszlovákia és Jugoszlávia. A hétmilliós hadsereget produkáló nagy politikai egység fő közlekedési vonala a Duna és a kiépítendő Bordeaux–Lyon–Milánó–Trieszt–Ljubljana vasútvonal. Ezt az egységet – a valóságosnál ideálisabb alakban előrevetített kisantantot – a közös határok, a közös gazdasági érdekek kifejlesztése és egységesített katonai rendszer tartaná épségben. Keretében Románia örvendene a legelőkelőbb helyzetnek. A tervezet szerint az az elgondolás, hogy a négy állam katonai szövetség által Franciaországhoz kapcsolódjék, „megfelel e népek évszázados történelmi szokásainak. E népek egyenként túlságosan gyengék, s arra kényszerültek, hogy egy nagy állam körül keringjenek, mint a bolygók [1870 után Oroszország és Németország körül]. Hasznot kell tehát húzni e szokásból, oly módon, hogy e népek egyesülése Franciaország javára történjék." A tábornok úgy vélte, hogy e cél érdekében Ausztriát és Magyarországot nem kell szétzúzni (destruction). „A négy állam ellenőrzött katonai szövetsége Ausztria osztráknémetjeit és a magyarokat be tudja vonni a mi befolyási övezetünkbe."[133]

A román terveket a francia politikai gyakorlat csak bizonyos távolsággal követte. Egyelőre nagyon is messze volt tőle a szándék, hogy Közép-Európát tartósan két szemben álló csoportra bontsa: ellenkezőleg, azon volt, hogy a francia befolyást egész Közép Európára kiterjessze. Nem követte a román gondolatmenetet abban sem, hogy a román hadsereget bevonják a Monarchia, illetve Magyarország stratégiai megszállásába, végül abban sem, hogy változtatás nélkül el akarta volna ismerni az 1916-i szerződés rendelkezéseinek érvényességét.

A román kérdés francia megítéléséről eléggé részletesen tájékoztat egy összefoglaló tanulmány, amelyet Lacombe, a külügyminisztérium román szakértője készített. Ebben kemény szavakkal elítéli a román király és Ion Brătianu kicsinyes, ügyeskedő politikáját, azt, hogy Románia ölbe tett kézzel nézte végig a háború befejezését. A király mindig is alkalmatlan volt arra, hogy bármiféle határozatot hozzon – írta Lacombe –, Brătianu viszont azon volt, hogy saját, alaposan megrendült helyzetét megszilárdítsa, „s kétségtelenül emiatt követelt oly makacsul a szövetségesektől egy olyan deklarációt, amely számára valóságos invesztitúralevél lett volna". Ezt követően a feljegyzés megállapítja: „Románia ma már a szövetségesek számára csak nagyon korlátozott mértékben lehet hasznos." Felvetette Lacombe azt a kérdést is, hogy milyen operációs területen vessék be Románia leendő csapatait. Mind az intervencióban,

mind a Monarchia megszállásában való részvétel lehetőségét megvizsgálta, és úgy látta, hogy elvileg mindkettő lehetséges, ám mindkettőre csak nagy elővigyázatossággal kerülhet sor. Ukrajnában a román erőket csak szétosztva, angol vagy francia parancsnokság alá helyezve látta alkalmazhatóknak. Erdéllyel kapcsolatban pedig abból indult ki, hogy ott a szövetségesek feltehetően csak néhány ellenőrző pontot tudnak majd megszállni, ezt a területet tehát a román hadseregnek kell elfoglalnia. A román megszállást azonban – írta Lacombe – nagy körültekintéssel kell végrehajtani, és különösen vigyázni kell arra, hogy jogilag alá legyen támasztva.

A továbbiakban Lacombe a Romániával szemben folytatandó francia politikát mérlegeli. Leszögezi, hogy „az, amit a jövőben saját morális és gazdasági expanziónk szempontjából várhatunk, semmiben sem módosult. Romániának jelenleg még nagyobb szüksége van támogatásunkra: az a jó politika, ha ezt megadjuk neki..." Ebből kiindulva fogalmazta meg a közvetlen teendőket, javasolva többek között, hogy segítsék elő az ország élelmezési problémáinak megoldását. Végül Lacome azt kívánta – s ez a Romániával kapcsolatos francia magatartás további alakulásának megértése szempontjából nagyon fontos –, hogy a francia kormány juttassa kifejezésre: a román békedelegáció élén Take Ionescut szeretné látni és nem Brătianut. Indoklásul hozzáfűzte, hogy Ionescunál szélesebb látókörű és a nemzetiségek iránt megértőbb politikust nem találni Romániában. Senki nem nyújtana Franciaországnak több garanciát, mint ő, így tehát a francia kormánynak „minden érdeke, hogy előkészítse visszatérését a hatalomba". Érdemes megjegyezni, hogy Ionescu köztársasági érzelmű volt, s a francia kormánynak nem lett volna ellenére, ha Ferdinándot távozni látja, és Romániában megszűnik a királyság.

Jóllehet az irat nem mondja ki, de egész szövegéből nyilvánvaló, hogy a francia kormánynak nem szabad Brătianu kezébe adnia az „invesztitúra-levelet". Vagyis Románia szövetséges státusának elismerésével várnia kell addig, amíg esély van rá, hogy az átmeneti kormányt egy, a francia kormánynak tetsző kombináció válthatja fel, konkrétan amíg esély van arra, hogy a kormányt nem Brătianu, hanem Ionescu vagy más alakítja meg.[134]

Ebből az iratból néhány fontos következtetés adódik. Először is, a francia politikai körökben nem tartották kétségesnek Románia szövetséges státusát. A kérdést november elején ugyanúgy elintézettnek tekin-

tették, mint 1916 óta valójában mindig. Másodszor, világossá válik, hogy Erdély Romániának való átadását Párizsban nem tették függővé az intervencióban való részvételétől, hanem ebben az időben úgy látták, hogy míg a román kontingens részvétele az erdélyi részek megszállásában úgyszólván elkerülhetetlen, a román csapatok esetleges igénybevételére Ukrajnában csak különleges óvintézkedések mellett kerülhet sor. Harmadszor, ez az irat jelzi a budapesti és a párizsi koncepció összeegyeztethetetlenségét. Azt mutatja ugyanis, hogy míg a magyar politikusok az erdélyi végpontok francia megszállását arra tekintették biztosítéknak, hogy oda a román csapatok ne nyomuljanak be, Párizsból nézve ugyanez csak arra szolgáltathatott biztosítékot, hogy az átadás zavarmentesen és némi kímélettel történjék.

Noha a francia koncepció messzemenően helyt adott a román igények kielégítésének, mégsem volt alkalmas arra, hogy a román vezető tényezőket megnyugtassa. A Magyarország számára kijelölt demarkációs vonalat a román politikusok nyomban az önkény művének nyilvánították. A kormány nézetét Saint-Aulaire már november 10-én jelezte, s a maga részéről is erélyes szavakkal foglalt állást az 1916-os alap mellett. Miután ecsetelte a Romániával szemben fennálló szövetségesi kötelezettségeket, leszögezte: „mindaz, amit az államférfiak és a törvényhozó testületek tehetnek, ezek megvalósítása vagy elárulása". Hasonló szellemben fogalmazta meg e napokban Berthelot tábornok is üzeneteit.[135]

Mindazonáltal a román hadvezetőség a legjobbnak vélte, ha él a demarkációs vonal adta lehetőséggel, s mielőbb odáig vonultatja csapatait. Coandă tábornok, miniszterelnök azt kérte, hogy Berthelot segítse a megszállást bizonyos francia erő részvételével. E kérést azzal indokolta, hogy a franciák megjelenése a rend biztosítása, az anarchia elkerülése, az esetleges antiszemita kirobbanások elfojtása és a Romániát illető vasúti gördülőanyag kiszállításának megakadályozása érdekében elengedhetetlenül szükséges. Franchet d'Espèrey fel is hatalmazta Berthelot-t a demarkációs vonal megszállásában való részvételre, figyelmeztette azonban arra, hogy ne engedje szétszóródni a francia csapatokat.[136]

Prezan tábornok, főparancsnok felszólította a román csapatokat a feladat végrehajtására. Proklamációjában elárulta a valódi román szándékokat, amelyek viszont már nem egyeztek nemcsak a balkáni főparancsnok, de a párizsi körök óhajaival sem. A tábornok november 26-án Csíkszeredán tartott szózatában kijelentette, hogy a nemzetiségi jogok és szabadságok elismerése jegyében „garantáljuk a lét és a javak biztonságát

a román föld minden népének a Tiszáig és a Dunáig, nem téve különbséget sem nemzetiség, sem vallás szerint".[137]

A Duna–Tisza-program meghirdetése korábban, még diplomáciai beszélgetésekben, s most egy nyilvános felhívásban a belgrádi konvenció megtámadását jelentette. Ugyanakkor az sem volt kétséges, hogy a francia katonai támogatásra a román hadvezetőség csak addig tart igényt, amíg saját hadseregét lábra nem állította annyira, hogy szerteágazó feladatainak egyedül is megfelelhessen Bukovinában, Erdélyben, a Bánátban és Besszarábiában egyaránt. Ez a szituáció magától értetődően azt is jelentette, hogy a román kormány katonai gondjai között az intervencióban való részvétel egyelőre az utolsó helyre szorult. Pillanatnyilag nem arról volt szó, hogy ő nyújtana támogatást a franciáknak Szovjet-Oroszországban, hanem arról, hogy az utóbbiak segítsék elő a demarkációs vonal elfoglalását. Berthelot tábornok e nehézségen úgy szeretett volna segíteni, hogy javasolta: létesítsenek vegyes francia–román alakulatokat, valamint a franciák szereljék fel és rendszeresen lássák el a román hadsereget. Az előbbiekre Párizsból nem kapta meg az engedélyt, az utóbbi javaslatot pedig Clemenceau ingerülten elutasította, mivel a kormány a francia hadsereg szükségleteit is csak a legnagyobb nehézségek árán tudta kielégíteni.[138]

Ha a konvenciót csak a csehszlovák és a román kormány támadta volna, a francia kormány feltehetően még meg tudta volna védeni álláspontját. A támadás azonban ennél sokkal szélesebb körre terjedt ki. Jóllehet a brit kormány látszólag nem a konvenció, hanem Budapest francia megszállása ellen protestált, mégis, mivel a megszállásban rejlett mind a fegyverszünet, mint a konvenció lényege, a legerősebben talán éppen az angol ellenkezés játszott szerepet abban, hogy magát a konvenciót el kellett ejteni. A londoni kormány tulajdonképpen az ellen tiltakozott, hogy hírei szerint a budapesti menetelésbe Franchet d'Espèrey tábornok angol egységeket is be akart vonni. Jóllehet ennek egyelőre nincs nyoma a francia iratok között, az angol iratokból pedig csak a George Milne angol tábornok jelentésére való hivatkozások kerültek elő, s maga a jelentés nem, mégsem lehetetlen, hogy Franchet d'Espèrey konzultált erről a kérdésről a brit tábornokkal. Franchet d'Espèrey iratai mindenesetre csak arról tanúskodnak, hogy Vidin körzetébe kért angol erőket azért, hogy a franciákat a budapesti bevonulásra felszabadítsa.[139] Természetesen ez is elég lehetett ahhoz, hogy az angolok a további logikai következtetésekre eljussanak. Akár a Budapestre, akár

a Vidinbe vonulást kérte is a főparancsnok, a brit kormány semmiképpen sem akarta a franciák számára kikaparni a tűzből a gesztenyét. A kérdés megvitatása után a brit kormány mindenesetre úgy döntött, hogy angol erők nem vonulnak Budapestre. Nem úgy lépett fel tehát, hogy a francia csapatok bevonulását megakadályozza, hanem úgy, hogy az angol erők részvétele ellen tiltakozzék. Clemenceau és Foch viszont oly kevéssé kapacitálta az angolokat, hogy az felért az elutasítással.[140]

A francia miniszterelnök nem mondott le azonnal a tervről, sőt az angol nagykövetnek jelezte, hogy Franciaország kész az akciót egyedül is lebonyolítani. Az operáció félreérthetetlen angol ellenzése azonban a budapesti bevonulást egyre kockázatosabbá tette. Ha figyelembe vesszük, hogy az angol tényezők, vagy legalábbis a miniszterelnök november 4-én még minden további nélkül hajlandó volt arra, hogy a Monarchián átvonultassa a szövetséges csapatokat egészen a csehek és a lengyelek által igényelt különböző területekig, az új állásfoglalás magyarázatát valószínűleg abban kereshetjük, hogy az angolok időközben ugyanúgy rádöbbentek haderejük végességére, mint a franciák. Ha pedig választani kellett, a brit hadvezetőség az angol érdekek szempontjából fontosabb Közel- és Közép-Keletet választotta Közép-Európával szemben, de azt láthatólag már nem akarta megengedni, hogy az utóbbit Franciaország teljes egészében kisajátítsa.

Ebben a manőverben London bízvást számíthatott az olasz kormány segítségére. Róma fellépését különösen energikussá tette, hogy a jelek szerint előzetesen nem értesült a konvenció megkötéséről. Joggal kifogásolhatta, és kifogásolta is, hogy az okmányt az ő előzetes megkérdezése nélkül írták alá. Kifogásolta egyúttal, hogy Franchet d'Espèrey, aki a szövetségesek felsőbb szerveitől ilyen megbízást nem kapott, az antant nevében kapcsolatba lépett és tárgyalt a magyar kormánnyal. Végül főként azt hányta a franciák szemére, hogy egyezményt kötöttek egy el nem ismert kormánnyal, és ezáltal létét de facto szankcionálták. Az olasz külügyminiszter november 25-én tudakozódott a budapesti bevonulási terv felől, azzal a szándékkal, hogy amennyiben erre valóban sor kerül, úgy Olaszország legalább egy zászlóaljat szintén a magyar fővárosba küldhessen. Míg tehát az angol kormány azt követelte, hogy hagyják ki az akcióból, s valószínűleg ezzel akarta azt meghiúsítani, az olasz kormány látszólag az egész konstrukciót támadta, de azzal a céllal, hogy végrehajtásában saját részvételét biztosítsa.[141]

Nehéz volt válaszolni az olaszok kérdéseire, hiszen Párizsban ez idő

szerint – november 25–26-án – nem tudták pontosan, hol is vannak a francia csapatok. Érvényben volt ugyanis Clemenceau 18-i bevonulási parancsa. A szövetségesek tiltakozásainak hatására mindenesetre a külügyminisztériumban e napokban láttak hozzá a védekezési rendszer kidolgozásához. Az egyik érv az lett, hogy a belgrádi konvenció nem volt egyéb egy tábornok jóhiszemű tévedésénél. A másik szerint a magyar kormány de facto elismerése csupán Károlyi Mihály rosszindulatú és tendenciózus értelmezéséből következett, nem pedig a francia szándékokból. A harmadik érv úgy hangzott, hogy a megszállás, ha egyáltalán sor kerül rá, távolról sem a budapesti kormány „alátámasztását" vagy megmentését szolgálja, hanem ellenkezőleg: megrendszabályozását, ellenőrzését. Ezen a ponton még egyszer felhívjuk a figyelmet: szó sem lehetett arról – amint azt egyesek utólag feltüntetni igyekeztek –, hogy a külügyminisztériumban megkésve értesültek volna a katonai szervek intézkedéseiről, a tárgyalásokról, a konvenció megkötéséről és az ahhoz fűződő tervekről. Nem volt tehát szó arról sem, hogy a két szerv között kezdettől fogva látens ellentét állt volna fenn ebben a kérdésben. Nem lehetséges ez egyrészt azért, mert a külügyminisztérium iratai között megtalálható Franchet d'Espèrey jelentésének egy másolata, amelyet a november 7-én Károlyival folytatott tanácskozásáról készített. Ennél is fontosabb érvet tartalmaz az általunk fentebb részletesen ismertetett tanulmány, amely a külügyminisztériumban készült a megszállás politikai hasznáról, s amely tökéletesen harmonizált a konvenció tartalmával. A külügyminisztérium tehát az angol, olasz, cseh és román fellépés együttes hatására volt kénytelen saját korábbi álláspontját felülvizsgálni.

Ugyanezekben a napokban világossá vált, hogy kellő katonai erő híján a francia vezérkar az izolált francia akciót nem tudja vállalni. Kiderült, hogy a francia vezérkar október 30-i felmérése a rendelkezésre álló erőkről nem reális. Említettük, hogy a felmérés a térségben 43–45 hadosztállyal számolt. Ebből azonban papíron is csak 31 hadosztály létezett – nyolc francia, négy angol, két olasz, hét szerb és tíz görög –, a valóságban viszont ennyi sem. A francia célokra ténylegesen igénybe vehető pedig még kevesebb volt. Az angol hadvezetés nemcsak hogy nem bocsátotta rendelkezésre a Törökország kapitulációja után felszabadult öt brit hadosztályt, de – mint az imént láthattuk – nehézségeket támasztott a balkáni angol erők felhasználását illetően is, majd ezek jó részét kivonta a térségből. A görög hadosztályokból a franciák csak az intervenció

végrehajtására tudtak egy kisebb erőt igénybe venni, mert a többit a görög kormány saját biztonsági céljaira akarta felhasználni, illetve leszerelte. Az olaszok, akik katonai tevékenységüket gyakorlatilag arra korlátozták, hogy a szerb haderővel szemben bizonyos pontokat ellenőrizzenek, csak egyre voltak hajlandók: arra, hogy kisebb erőkkel maguk is bevonuljanak Budapestre; arra már nem, hogy a franciákat bárhol is „behelyettesítsék". A számításba vett nyolc–tíz román hadosztály egyelőre a szervezés stádiumában volt, s nem az a probléma merült fel vele kapcsolatban, hogy hol és miként vegyék igénybe, hanem az, hogy biztosítani tudja-e saját feladatainak ellátását. Miközben a francia vezérkar 12 hadosztályt vélt szükségesnek ahhoz, hogy Jugoszlávia érdekeit biztosítani lehessen, az antant nem engedélyezte a jugoszláv hadsereg létszámának felemelését, s e hadsereg továbbra is 7 hadosztályból állt.

A két olasz hadosztály e térségben nem az erő növelését, hanem gyakorlatilag mínusz két szerb hadosztályt jelentett. Miután a francia keleti hadsereget Clemenceau kétfelé osztotta, a két parancsnok papíron négy-négy, a valóságban három-három hadosztállyal rendelkezett. A dunai hadsereget az intervenció céljaira tartalékolták (s arra is nagyon kevésnek tartották), egységei tehát az erdélyi megszállásban érdemileg nem vehettek részt. Megjelenésük már a demarkációs vonal elfoglalásakor is inkább csak szimbolikus volt, az intervenció megkezdése után pedig még kevésbé lehetett itt erőket lekötni, hogy az erdélyi pontokat őrizzék. A Balkánon állomásozó három francia hadosztálynak elsősorban a hiányzó szerb erőt kellett pótolnia, elválasztani Bulgáriát és Jugoszláviát (Vidin környékén), valamint Romániát és Jugoszláviát (a Bánátban), végül még meg kellett felelnie azoknak a követelményeknek, amelyeket a Fiume–Zágráb–Budapest–Bécs vonalig terjedő francia zóna terve vont maga után. Szembe kellett volna nézni mellesleg azzal az igénnyel is, amelyet a csehszlovák kormány támasztott Teschen és Szlovákia francia megszállásával kapcsolatban.

November 25-én Clemenceau már tudta, hogy a francia terv egészét nem lehet végrehajtani. A szövetségesek nem teszik lehetővé, hogy a kormány, szűkös katonai erőivel, kedve szerint járhasson el. Mihelyt pedig Szlovákia francia megszállása elesett, a tervezet fontos alkotóeleme hiányzott, a szerkezet bizonytalanná vált. Mivel, mint láttuk, az Erdély státusában bekövetkező változás végrehajtására sem állt rendelkezésre francia erő, óhatatlanul felmerült a kérdés: milyen helyzetbe

jut az az egyetlen francia hadosztály, amelyet a magyarországi műveletre szánni tudnak, abban a pillanatban, amikor az erdélyi kérdés a gyakorlatban felmerül? Úgy tűnik, a helyzet súlyosságára Clemenceau figyelmét ugyanezekben a napokban Károlyi levele hívta fel, amelyet Lansing amerikai külügyminiszterhez intézett.[142] A levél ugyan november 12-én kelt, de útját kissé lassan járta be, s francia fordítása megkésve került a miniszterelnök asztalára. E memorandum jellegű levélből Clemenceau arra a meggyőződésre juthatott, hogy az erdélyi kérdésben a magyar kormánnyal nem lehet tárgyalási alapot találni. A több oldalas irat margóját megjegyzések helyett vörös irónnal húzott vonal kíséri, csaknem megszakítás nélkül.

A halmozódó nehézségek hatására Clemenceau november 26-án kérdéssel fordult Foch marsallhoz: vajon katonai szempontból továbbra is elengedhetetlennek tartja-e Budapest megszállását? Mert ő – írta – a maga részéről fél azoktól a nehézségektől, amelyek Erdély Romániának történő átadása pillanatában bekövetkezhetnek amiatt, hogy Budapestet elégtelen katonai erő szállja meg.[143]

Ebben a kérdésben egyébként éppen úgy rejlett morális és presztízselem, mint a szlovákiai ügyben. Nehéz volt végrehajtani egy olyan budapesti bevonulást, amelyet Clemenceau maga az angolok előtt baráti masírozásként írt le, s ezt röviddel később, ugyanebben a pozícióban, az ország szétosztásával folytatni. Amikor azután Foch marsall a budapesti terv elejtéséről értesítette az angol nagykövetet, az új határozatot maga is azzal indokolta: a csapatküldés nem látszik összeegyeztethetőnek azzal, hogy „mi valami kínos és kellemetlen dolgot akarunk elkövetni Magyarországgal szemben, amikor elvesszük tőle Erdélyt és a románoknak adjuk".[144]

Clemenceau a Foch-hoz intézett kérdéssel egyidőben tájékoztatást kért tőle a francia csapatok tényleges helyzetéről, s kikérte Franchet d'Espèrey véleményét is. Megtudva, hogy a csapatok még nem indultak el, közölte, hogy újabb parancsig az akciót nem szabad elkezdeni. Végleges döntésre november 30-án került sor, s erről Franchet d'Espèreyt még aznap értesítették.[145]

Eközben azonban a Szalonikiben és Belgrádban állomásozó katonai vezetők véleménye nem változott a budapesti és általában a magyarországi megszállás fontosságáról. A fegyverszünet és a konvenció kérdésében illetékes főtisztek – Franchet d'Espèrey, Henrys tábornok (majd helyettese, de Lobit tábornok) és Vix alezredes fejében meg sem

fordult, hogy a fegyverszünet katonai és a békeszerződés politikai intézkedései közé valamiféle közbeeső, átmeneti megoldást kellene vagy lehetne beiktatni. Nem merült fel bennük, hogy már a békekonferencia politikai határozatai előtt gondoskodni kellene Szlovákia és Erdély átcsatolásáról. Nézetük szerint a nyertes fél nyugodtan megvárhatta a döntést. Következésképpen az ő számukra Párizs nehézségei e kérdésben nemcsak hogy érthetetlenek voltak, de kezdetben valójában nem is léteztek. Az ideiglenes állapot hosszabb ideig való fenntartása, eltűrése azonban azzal fenyegette a nyertes felet, hogy az ideiglenes állapot stabilizálódik, miközben kifejtheti hatását az új magyar nemzetiségi politika. Ezt a stabilizálást tehát a másik oldalon nem engedhették meg, s Párizs ezt jól megértette.

A balkáni francia erők illetékes vezetői a megszállásnak számos előnyét látták. Henrys tábornok mindenekelőtt abban reménykedett, hogy ez lehetővé teszi majd a Mackensen vezette német hadsereg fogságba ejtését, s így a háború befejezte után még egy nevezetes haditett fűződik a nevéhez. Henrys és Franchet d'Espèrey tábornok ebben a szellemben válaszolt Clemenceau kérdésére a megszállás szükségességéről. A főparancsnok ugyan már november 19-én küldött egy hasonló tartalmú összefoglalót,[146] most Clemenceau felszólítására december 4-én új, terjedelmes jelentést indított útnak. A jelentés Henrys november 30-i összeállításán, az utóbbi pedig Vix jelentésein alapult. Henrys összefoglalója a kérdést úgyszólván kizárólag magyar szempontból vizsgálta. Megállapította, hogy a magyar kormány helyzetét belülről egyrészt a bolsevikok, másrészt a főúri reakció ássa alá; külpolitikai vonatkozásban pedig ezer veszély fenyegeti, mindenekelőtt Mackensen és a német intrika. Minden érv amellett szól tehát, hogy a francia csapatok bevonuljanak, annál is inkább, mert a magyarok kezdenek belefáradni a várakozásba. „Magyarország megszállása nemcsak opportunus – írta Henrys tábornok –, de sürgős is. Feltétlenül támogatnunk kell azt az egyetlen kormányt, amely képes a rend fenntartására az ellenforradalommal és a bolsevizmussal szemben, képes feltartóztatni a polgárháborút és anarchiát, amely bennünket kilátástalan helyzettel állítana szembe, olyan helyzettel, amely utólag sokkal nagyobb erőfeszítést és kiadást követelne tőlünk." Eltérően a magyar javaslattól, amely számos helység francia megszállását vette tervbe, Henrys egyelőre csak két helység, Budapest és Pozsony megszállását javasolta, az utóbbit azzal indokolva, hogy „lehetővé teszi a csehszlovákok üzelmeinek ellenőrzését".[147]

Franchet d'Espèrey elemzése a magyarországi helyzetről annyiban tért el Henrys szempontjaitól, hogy utalt a rohamosan szaporodó magyar panaszokra, különösen pedig azokra, amelyekkel a magyarok majd akkor állhatnak elő, amikor a románok „megszállják Erdélyt". „Mindezek a fiatal nemzetek – írta a főparancsnok – igen nagy étvágyúak, s ennek alátámasztására annál is inkább találnak érveket, minthogy határok nem léteznek." A továbbiakban Budapest megszállásának szükségességét azzal támasztotta alá, hogy a Károlyi-kormány ezt ismételten kérte, s egyetért vele a csehszlovák kormány is. Nem tette hozzá azonban, hogy a csehszlovák kormány két küldötte Budapest megszállása mellett azt is kérte, szabadítsanak fel csehszlovák „régiókat" is francia csapatok.[148] Javaslatában a főparancsnok kizárólag Budapest megszállását szorgalmazta, míg a csehszlovák műveletek ellenőrzését úgy akarta biztosítani, hogy kérte: a Franciaországban szervezés alatt álló és hazautazásra váró cseh csapatokat helyezzék az ő parancsnoksága alá. Végül a tábornok így jellemezte a helyzetet: „Azonnal Budapestre tudom küldeni a 76. hadosztályt, de ezen túl nem tudok terjeszkedni, mert minden rendelkezésemre álló erőt felemésztett a Berthelot-hadsereg létrehozása és az angoloknak a Kaukázusba való távozása."[149] Másként szólva: az intervenció miatt a közép-európai térség jórészt kiürült.

Mint láttuk, november 30-án mind Foch marsall, mind Clemenceau elrendelte az akció leállítását. A döntés – a franciák meg-megújuló kísérletei ellenére, hogy megszerezzék szövetségeseik hozzájárulását a megszálláshoz – véglegesnek bizonyult. Ezzel viszont összedőlt a keret, amelybe a konvenció belehelyezkedett, előírásai felesleges teherré változtak, fikcióvá minősült az egész. Azt az abszurd helyzetet, amely ebből a magyar kormányra, a helybeli francia katonai személyiségekre, s egyáltalán az egész közép-európai térségre nézve kialakult, a következő fejezetben mutatjuk be.

Itt csupán a belgrádi katonai konvenció feladásának közvetlen politikai következményeivel kell még foglalkoznunk. A külügyminisztérium a belgrádi megállapodást ért szövetséges támadásból arra a következtetésre jutott, hogy hatálytalanítani kell azt. Erre vallott már az a beszélgetés, amelyet Bonin Longare olasz nagykövet november 28-án Berthelot-val folytatott. Az utóbbi úgy tett, mintha nem tudná, hogy vajon a francia csapatok megérkeztek-e már Budapestre vagy sem – a végleges döntés ugyanis még nem született meg –, de mindenesetre „bevallotta", hogy Franchet d'Espèrey nagy ügyetlenséget követett el, amikor nem ismerve

a padovai fegyverszünet egészét (!), azt gondolta, hogy a saját számlájára végrehajtási egyezményt köthet a magyarokkal. A francia kormány – biztosította Berthelot a nagykövetet – e konvencióból csak azokat a paragrafusokat tekinti érvényeseknek, amelyek megfelelnek a padovai szerződés szövegének.[150] Egy olyan elvet azonban, amely szerint egy aláírt szerződésből csak tetszőleges pontok érvényesek, más pontok viszont nem, jogilag nagyon nehéz fenntartani. Így a külügyminisztérium hamarosan arra az álláspontra helyezkedett, hogy a konvenciót teljes egészében törölni, érvényteleníteni kell. Ebben az értelemben foglalt állást november 29-én Pichon külügyminiszter, amikor hosszan részletezte a konvenció káros politikai következményeit. „A november 13-i konvenció alapvető tévedés volt – írta –, s haladéktalanul annullálni kell." Végső és legfontosabb következtetése az volt, hogy a magyarokat sürgősen ki kell parancsolni Szlovákiából, s ezt a feladatot Franchet d'Espèreynek kell végrehajtania.[151]

Bár a külügyminiszter állásfoglalását, mind Clemenceau, mind Alby tábornok továbbította a balkáni főparancsnoknak, egyikük sem fűzött megjegyzést hozzá. A hadügyminiszter (Clemenceau) és a vezérkar egyelőre nem engedte meg sem a szerződés nyílt dezavuálását, sem Franchet d'Espèrey felelősségre vonását olyan „tévedésekért", amelyekről nagyon jól tudták, hogy nem léteztek. Ebben természetesen szerepet játszott az is, hogy a gondosan előkészített, de kártyavárként összeomló konstrukció létét a francia kormány a nyilvánosság előtt nem akarta szellőztetni. Maradt tehát a reménytelen próbálkozás, hogy a két homlokegyenest ellenkező irányt egyenes vonalúnak tüntessék fel. Ettől kezdve azonban a konvenció kérdésében az illetékes francia tényezők két csoportra szakadtak. Az egyik csoport – Berthelot tábornokkal és Saint-Aulaire követtel az élén – szegre akasztását követelte. A másik csoport előbb a konvenció érvényesítése, majd jogilag elfogadható módon történő korrekciója mellett foglalt állást. Az utóbbi csoporthoz tartozott Vix, Henrys (később de Lobit), Franchet d'Espèrey és maga Clemenceau.

A francia külügyminisztériumnak viszont bűnbakot kellett találnia, s emellett valahogyan meg kellett indokolnia a konvencióval betű szerint ellentétes lépéseket, például Szlovákia kiüríttetését. Miután Clemenceau a balkáni főparancsnokot nem volt hajlandó átengedni a külügyminiszter erre irányuló buzgalmán ak,a célra egyedül Károlyi Mihály személye volt alkalmas. Szerepének átértékeléséhez alapot adott egyrészt, hogy Szlovákiát az elszakadási nyilatkozat ellenére újra bevonta a magyar

állami keretekbe (nem úgy, mint megelőzően Horvátországot), másrészt nyilvánvaló jelét adta annak, hogy – a francia elvárásokkal ellentétben – hallani sem akar Erdély szépszerével való átengedéséről. A francia külügyminiszter úgy vélekedett, hogy joggal lehet csalódott. Így azután bebizonyította: szó sincs arról, hogy Károlyit támogatnák, amiként azt valamennyi kis és nagy szövetséges kormány hitte és nehezményezte. Félreseperte a november eleji elgondolást arról, hogy Magyarországon érvényesíteni kell a francia befolyást, s fel kell venni a kapcsolatokat. Károlyi „új köztársasági kormánya" egyik napról a másikra a „perfid Károlyi" kormányává változott. November 29-én Pichon körtáviratot intézett a szövetséges országokban állomásozó nagykövetekhez arról, hogy Károlyi hamis módon fegyverszüneti jelleggel akarta felruházni a konvenciót, s ezen az alapon csapatokat küldött Szlovákiába, fel akarta venni a diplomáciai kapcsolatokat Németországgal, és – nota bene – követet nevezett ki Svájcba. Olyan tetteket sorolt fel, amelyeket semmiféle irat, egyezmény, határozat nem tiltott meg. A valóságban itt a konvenció kétfajta és egymással összeegyeztethetetlen értelmezésére derült fény. A francia kormány csak egy olyan Károlyit akart támogatni, aki szó nélkül végrehajtja az antantkoncepciót; Károlyi viszont egy olyan francia szövetségesre számított, aki elősegíti, hogy a magyar veszteségek minimálisak legyenek. Pichon most úgy értékelte a helyzetet, hogy a magyar kormány csupán azért öltött ultrademokratikus külsőt, hogy valódi célját, a nem magyar nemzetiségek további elnyomását megvalósíthassa. Végül felszólította a nagyköveteket, hogy a maguk részéről ne hívják fel a figyelmet a konvencióra, de ha mégis szóba kerül, a fentiek értelmében „tisztázzák a helyzetet". Saját kezdeményezésükből viszont hintsék el a bizalmatlanságot a magyarokkal szemben, és különösképpen Károlyi gróf perfid és hamis politikájával szemben.[152]

A magyar kormány megítélésében beállt gyors és nehezen indokolható változást néhány körülmény mégis megkönnyítette. Az egyik az volt, hogy az új politika valójában visszakapcsolást jelentett egy valamivel korábbi állásponthoz. Jól illeszkedett abba a keretbe, amelyet az antant országaiban korábban a „reakciós Magyarországról" kialakítottak. Nem kellett mást tenni, mint a reakciós arisztokratákat egy nem reakciós, hanem ultrademokratikus arisztokratával behelyettesíteni, s a koncepció egésze megmaradhatott. Erre bizonyos helyeken már a Károlyi-kormány megalakulásakor tettek kísérletet, a francia kormány azonban Magyarországgal kapcsolatban november elején még a változásra, az új kormány

franciabarátságára, németellenességére, Károlyi becsületes múltjára, a köztársasági politikára helyezte a hangsúlyt. November végén minden megváltozott, s ettől kezdve a francia politikai zsargon szerint Károlyi tulajdonképpen ott folytatta politikáját, ahol Andrássy abbahagyta.

Megkönnyítette a váltást másodszor az is, hogy a magyar kormány propagandájában nem sok jelét adta kompromisszumos szándékainak. A nyilatkozatok, beadványok, memorandumok, amelyeket többé-kevésbé hivatalos, de sokszor fél- vagy még annyira sem hivatalos személyiségek juttattak el a különböző kormányokhoz, semmi másról nem beszéltek, mint Magyarország integritásáról. Ezek közül a legautentikusabbakat, azokat, amelyeket Károlyi és Jászi elgondolásainak szellemében az autonóm területekből szervezett ország föderatív alkotmányának tervével egészítettek ki, szintén kézlegyintéssel tették félre az antant fővárosaiban, mint olyan gondolatot, amely felett az idő – elég régen – eljárt. Arról viszont, ami a propagandairatok mögött s bizonyos értelemben tőlük függetlenül történt a kompromisszum kialakítása céljából, a hatalmak nemigen vettek tudomást. Részben azért nem, mert valóban kevés információjuk volt, részben – valamivel később – azért, mert nem is igen akartak e kísérletekről tudomást szerezni, s végül azért sem, mert a hazai közvélemény miatt e lépésekről a magyar kormány hallgatott. Nem értékelték a tényt, hogy a magyar kormány Horvátországról önként lemondott, hogy a szlovák vezetőkkel tárgyalást kezdett, majd aláírt egy egyezményt az ideiglenes határról, s hogy hasonló kezdeményezést tett a románok irányában is. De miért is reagált volna a külföld e gyakorlati lépésekre, amikor a magyar kormány – abbeli igyekezetében, hogy a békealkudozásokat majd az igények felső határánál kezdhesse, s hogy a nacionalista közhangulattal ne kerüljön kibékíthetetlen ellentétbe – engedélyezte az integritás álláspont külföldi terjesztését, s mélyen hallgatott saját realisztikus kísérleteiről, amelyek által az etnikai határok közelítését, biztosítását szerette volna megalapozni.

Miután a „baráti" megszállás politikai és katonai okokból elmaradt, nem volt többé lehetőség sem a magyar „köztársasági politika" alátámasztására, sem az antantbarát magyar kormány támogatására, sem a területi változtatások francia felügyelet alatt való végrehajtására. Nem maradt más hátra, mint a magyar kormány ellenséges kezelése és azoknak a seregeknek a felhatalmazása a foglalásra, amelyek ezt igényelték.

A helyszínen természetesen igyekeztek megőrizni a franciák következetességének látszatát. Ennek során bohózatba illő helyzet kialakulásá-

ról beszélhetnénk, ha e bohózat nem lett volna dramatikus, sőt a résztvevők egy részére nézve tragikus. A konvenciót gondolatban annullálták, ténylegesen azonban nem annullálták. A megszállást leállították, ám a helyszínen tényked katonai szervek jó ideig ezt csak elodázásnak hitték, s a tervre Párizs időről időre valóban vissza is tért. Ebből az következett, hogy a francia katonatisztek egy része folyamatosan fellépett a konvenció csehszlovák, román stb. megsértése ellen, tovább harcolt a budapesti bevonulásért, míg a másik szárny a konvenciót de facto nemlétezőként kezelte. Előállt a káosz állapota. A dunai hadsereg parancsnoka az egyik, a szövetséges keleti hadsereg parancsnoka a másik oldalon egymással ellentétes utasításokat adott ki, és lendületesen vívta saját különháborúját; valamennyien azon fáradoztak, hogy saját álláspontjuknak nyerjék meg a párizsi illetékes tényezőket.

MACKENSEN HADSEREGE ÉS A „MACKENSEN-ÜGY"

A magyar kormányt a belgrádi katonai konvenció végrehajtásával kapcsolatban az antant katonai missziójának vezetője, Vix alezredes egyetlen ponton, a Mackensen-ügyben marasztalta el.[153] Valószínűleg ezt is csak azért tette, mert legalább írásban nem akarta félreérthetetlenül dokumentálni, hogy a Mackensen-ügy a francia hadsereg kudarca volt. Károlyinak a főparancsnok feltehetően, Linder Bélának Henrys tábornok pedig bizonyosan megígérte, hogy e probléma megoldását a francia hadsereg magára vállalja. Magyarország francia megszállása esetén valójában mást el sem lehetett képzelni. Így a magyar kormánynak csak elvileg kellett vállalnia a 170 000 főnyi német haderő lefegyverzését és internálását abban az esetben, ha a megadott határidőn belül nem hagyná el Magyarország területét. Mackensen hadserege, amely az Ukrajnából, Romániából és a Bánátból kivont német erőket foglalta magában, teljes fegyverzettel gyülekezett a hazatérésre. Károlyi mindenesetre hangsúlyozta – s nem is egyszer –, hogy a magyar kormány semmilyen eszközzel nem rendelkezik arra, hogy e kötelezettségét tényleg végrehajtsa. Sőt, feltételezhetjük, hogy Károlyi egyik oka, ami miatt az új magyar hadsereg felállítását nem szorgalmazta, éppen az lehetett, hogy az országot nem akarta egy efféle erőpróba elé állítani.

Mivel a német hadsereg zöme novemberben már Romániában állo-

másozott, illetve gyülekezett, Clemenceau a Mackensen-ügy megoldását Berthelot tábornokra bízta.[154] A román király november 10-én ultimátumot intézett Mackensenhez, a szövetséges követek véleménye szerint azonban e lépését csak szimbolikusnak lehetett tekinteni. A román hadsereg nem volt olyan helyzetben, hogy ezzel a haderővel megmérkőzzön, de ezt nem is ambícionálta, mivel sokkal sürgetőbbnek tartotta Erdély birtokba vételét. Berthelot viszont saját csapatait az intervencióra tartalékolta, s így nem tehetett egyebet, mint megállapította: Mackensen Romániában azt tesz, amit csak akar, s gyakorlatilag ellenőrzése alatt tartja az egész román olajvidéket.[155]

Végül is Berlin és Budapest között létrejött egy megállapodás arról, hogy Mackensen hadserege Magyarország területén keresztül hazatér Németországba. A magyar kormány a német csapatok rendelkezésére bocsátja a szükséges szerelvényeket, a német kormány viszont minden katonavonatért négy vonat szenet szállít Magyarországnak. Az első német egységek november közepén meg is érkeztek az országba. A franciák tudtak az egyezségről, és nem fűztek hozzá kommentárt.[156] Ez idő szerint Henrys tábornok még nem látta feladatának az átvonulás sürgetését, ellenkezőleg, a németek bekerítésére készült, amennyiben a határidőt túllépik. Nem a németek magyarországi átvonulását akarta előmozdítani, hanem a franciák magyarországi bevonulását. Arra hivatkozott, hogy mivel a fegyverszünet biztosította határidő november 19-én lejár, aktuálissá válik e hadsereg lefegyverzése és internálása; ehhez pedig csapatainak időben a helyszínre kell érkezniük. Franchet d'Espèreynek azonban az volt a véleménye, hogy a német csapatok visszavonására a német fegyverszünetet kell alapul venni, s ez a határidőt november 26-ában állapította meg. Franchet d'Espèrey szerint a francia érdek az volt, hogy a németek visszavonulását elősegítsék, nem pedig az, hogy akadályozzák.[157]

A főparancsnok felfogásáról Henrys tábornok november 20-án értesítette a magyar kormányt. Másnap azonban megérkezett Párizsból a válasz, amely nem engedélyezte, hogy a német fegyverszünet intézkedését kiterjesszék a Mackensen-hadseregre. Tehát a padovai és a belgrádi előírások maradtak érvényben.[158] Henrys kénytelen volt visszavonni két nappal korábbi üzenetét, s Károlyit arról értesíteni, hogy hozzá kell látnia kötelezettségének teljesítéséhez, a német hadsereg leszereléséhez és internálásához.

Ezt a kötelezettséget azonban továbbra sem vette senki komolyan.

A franciák nagyon jól tudták, hogy a magyar kormány akkor sem tudna részt venni egy ilyen fegyveres akcióban, ha akarna, de nem is akarhat, mert amennyiben kapcsolatait megszakítja Németországgal, Magyarországon hamarosan nem lehet egy deka szenet sem találni. Jóllehet mind Vix, mind Henrys nagy erőfeszítéseket tett, hogy a szénszállítást egyéb forrásokból biztosítsa, ők tudták a legjobban, hogy ez milyen kevés eredménnyel járt. A magyar–német gazdasági kapcsolatok körében természetesen nemcsak szénről volt szó, hanem sok egyéb olyan cikkről is, amelyet a magyar kormány sem Csehszlovákiától, sem a jugoszlávoktól nem tudott megkapni. Vix javaslata, hogy a délen fenntartott blokádot feloldva a szövetségesek Szabadka központtal szervezzék meg az ország – s egyúttal a szövetséges csapatok – ellátását, süket fülekre talált. Így azután a kérdés megoldásában érdekelt francia tisztek nemcsak hogy nem követelték a magyar kormány német kapcsolatainak felszámolását, de olykor-olykor még bátorították is, hogy e kapcsolatokat fenntartsa. Károlyi is tudta, hogy a francia hatóságok nem várják tőle a lehetetlent. Később pedig azt, hogy a francia hadsereg voltaképpen csak saját tehetetlenségének palástolására keresett benne bűnbakot.

Károlyi első találkozásuk alkalmával, november 27-én megmondta Vixnek, hogy a magyar kormány Mackensennel szemben tehetetlen, mert a konvenció által engedélyezett magyar hadosztályok a valóságban nem léteznek. Az egyetlen, amit a kormány tehet, hogy felrobbantja a vasútvonalakat.[159] Egyúttal átadott egy Franchet d'Espèreynek szóló levelet is, amelyben e kérdést részletesen kifejtette. November 29-én Károlyi újból felkereste Vixet, s közölte vele, amit Fürstenberg budapesti német konzultól hallott, azaz hogy december 1-én tárgyalás kezdődik Berthelot tábornok és Mackensen táborszernagy között. Mivel Vix ekkor még mit sem tudott arról, hogy Clemenceau ezzel az üggyel Berthelot-t bízta meg, Károlyival egyetértésben úgy határozott, hogy Linder Béla két magyar tiszttel, a szövetséges misszióhoz tartozó Ameil százados kíséretében Brassóba utazik, hogy bekapcsolódjék a tárgyalásokba.[160] Végül – nem tudni miért – Ameil százados Linder nélkül, Jankovich ezredes társaságában kelt útra.

Mackensen ugyan személyesen senkit sem fogadott, de képviselői útján egy ideig folytatta a tárgyalásokat. Ameil jelentette, hogy Mackensen, bár tiltakozott Foch határozata ellen, közölte: meghajlik előtte, ha Berlinből nem kap ellenkező utasítást.[161] A német csapatok folytatták átvonulásukat a magyar területen, és létszámuk nőttön nőtt. Károlyi

most Henrys tábornokhoz fordult újabb levéllel, s ebben kifejtette, hogy a magyar kormány mindent megtesz ugyan, ami csak módjában áll, de ez elég kevés, mert szükség esetén nincs kényszerítő eszköze. „Minthogy a francia csapatok, amelyek jövetelét bejelentették, még nem érkeztek meg, kérem egyúttal, Tábornok úr – írja Károlyi –, szíveskedjék tudatni, hogy mikorra várhatjuk a francia csapatokat."[162]

Válasz helyett azonban a magyar kormány felszólítást kapott Berthelot tábornoktól december 2-án, hogy fegyverezze le és internálja a németeket. Miután ezt korábban sem a romániai francia, sem a román hadsereg még csak meg sem kísérelte, a hadsereggel egyáltalán nem rendelkező Magyarországnak kellett volna – Berthelot szerint – végrehajtania. Kezdetét vette a teljes zűrzavar. Vix és Henrys tábornok mérhetetlenül felháborodott Berthelot eljárásán. Vix leszögezte, hogy mivel a magyar konvenció ellenőrzése az ő feladata, egyedül az ő hatáskörébe tartozik elbírálni, mire köteles a magyar kormány, s mire nem. Éppen ezért Ameil századost meghagyta kiküldetésében: folytassa tovább a tárgyalásokat.[163] Ugyanakkor Károlyi kérdésére, hogy pillanatnyilag milyen álláspontot foglaljon el a német kapcsolatok ügyében, azt válaszolta: német követségről nem lehet szó. Felettesének küldött jelentésében Vix egyidejűleg hangsúlyozta, hogy a német konzulátust viszont fenn kell tartani. Henrys és a főparancsnok helybenhagyta Vix felfogását, mondván, hogy „a német konzulátus fenntartása Budapesten nemcsak kívánatos, de egyenesen szükséges is" addig, amíg Magyarország szénellátásáról a szövetségesek nem tudnak gondoskodni.[164] Ez az álláspont nyilvánvalóan nem maradhatott következmények nélkül a Mackensen-ügyre.

A budapesti katonai misszió vezetője ezt követően kötelességszerűen küldözgette a magyar fegyverszüneti bizottságnak a figyelmeztetéseket arról, hogy a Mackensen-féle csapatok folyamatosan és akadálytalanul távoznak Magyarországról, ami a fegyverszünet megsértését jelenti. Ugyanakkor naponta küldött jelentéseket feletteseinek arról, hogy a magyar kormány a németeket nem tudja és nem is tudhatja feltartóztatni. Mind Vixet, mind Henrys tábornokot rendkívül zavarta, hogy a francia csapatok, úgyszólván kőhajításnyira, lábhoz tett fegyverrel nézik végig ezt a komédiát. Henrys épp úgy, mint Vix, naponta könyörgött, követelt: engedjék meg a csapatok bevonulását Budapestre. Franchet d'Espèrey támogatta őket. A kérdés Párizsban is napirenden maradt, Clemenceau maga is visszatért a bevonulás mérlegelésére, a kérdést azonban egy december 21-i táviratával ismét nemlegesen zárta le. Foch marsallt

Mackensen nem érdekelte annyira, hogy egy ilyen kalandba belebonyolódjék. A keleten tevékenykedő parancsnokokra és Vixre várt tehát, hogy a látszatot megmentsék.

Henrys és Vix várakozó állásponton maradt mindaddig, amíg tévesen úgy hitte, hogy a tárgyalások Mackensennel eredményre vezetnek. Mackensen képviselői ugyanis bejelentették, hogy a németek végrehajtják a leszerelést, s megjelölték a helyeket is, ahol a csapatok internálását kérték. Az internálási terület a Hatvan–Cegléd–Szentes–Békéscsaba–Nagyvárad–Debrecen–Nyíregyháza-vonal határolta övezetre terjedt ki, s itt a német katonáknak német ellenőrzéssel szabad mozgást akartak biztosítani. Míg e tárgyalások folytak, a táborszernagy valójában a berlini döntésre várt. Vix eközben arról értesült, hogy december 8-ról 9-re virradó éjszaka Szolnokra két német vasúti szakértő érkezett. Feladatuk az volt, hogy Budapesten és Pozsonyon át megszervezzék az odaérkező német egységek távozását. Henrys december 11-én engedélyt kért a főparancsnoktól a pozsonyi híd felrobbantására, Vixet pedig felhatalmazta, hogy szükség esetén megrongáltassa a vasútvonalakat.[165]

Mackensen ugyanezen a napon levelet írt a magyar kormánynak, s bejelentette, hogy Berlinből parancsot kapott a fegyverek megőrzésére és a hadsereg hazaszállítására. Kérte a magyar kormányt, intézkedjék, hogy ezt senki semmiféle módon ne akadályozza. Az esetleges incidensekért Mackensen előre elhárította magától a felelősséget. „Bátorkodom megjegyezni – írta –, hogy... csapataim evakuálásának akadályozása a német kormányt kétségtelenül arra késztetné, hogy leállítson minden Magyarország felé irányuló gazdasági segélyszállítmányt." Ugyanakkor Mackensen a Berthelot-val december 1-én létesített megegyezésre hivatkozva tiltakozott az internálás és a leszerelés ellen.[166]

A helyzet tehát pillanatnyilag a következő volt: a németek megtagadták a leszerelést és az internáló táborba vonulást, a francia szervek pedig ezen látszólag nagyon felháborodtak. Feltehetjük azonban a kérdést: vajon beleegyezhettek-e a franciák abba, hogy miközben – francia erő nem lévén a szintéren – a német csapatokat a magyar kormány „szereli le", vagyis fegyverei az ő kezébe jutnak, a németek a leírt magyar övezetet úgyszólván elfoglalják? Nem kétséges, hogy miután a francia haderő passzivitásra kényszerült, a franciák valójában abban voltak érdekeltek, hogy ez a hadsereg mielőbb elvonuljon. A politikai problémák mellett ott voltak az élelmezési nehézségek. Ki gondolhatott komolyan arra, hogy megszervezi 170 000 fő ellátását, amikor enélkül sem sikerült

biztosítani az országban az élelmezést? Jellemző, hogy amikor Berthelot Magyarországra akarta irányítani a Romániában internált 4000 német katonát, mind Vix, mind Henrys tábornok a legkategorikusabban tiltakozott ez ellen. Nem 170 000, de 4000 német internáltra sem volt szükségük. Franchet d'Espèrey, akinek már különben is elege volt a dunai hadsereg parancsnokából, december 10-én Henrysnak „teljhatalmat" adott a Mackensen-kérdés rendezésére [167] – csak éppen csapatokat nem mellékelt a teljhatalomhoz. Berthelot tábornoknak tehát azon felül, hogy elvi szentenciákat állított fel, semmit sem sikerült tennie az ügy megoldására. Henrys sem jutott tovább néhány gondolat megfogalmazásánál. Felkérte Vixet, tisztázza, vajon a magyar és a csehszlovák haderő együttesen alkalmas-e arra, hogy Mackensent jobb belátásra késztesse. Jól tudta, hogy nem alkalmas, s ezt, Vix válaszát meg sem várva, már jelezte Franchet d'Espèreynek. „Nem szabad elfelejteni – írta –, hogy a magyarok katonailag és politikailag szinte teljesen tehetetlenek, hogy a csehszlovákoknak jóakaratuk ellenére is nagyon kevés a lehetőségük, ők maguk kértek segítséget tőlünk, és félő, hogy a mi beavatkozásunk elkésik."

Vix még határozottabban fogalmazott, mint a tábornok. Berthelot képviselőjének megmondta, Henrysnak pedig megírta, hogy sem a magyar, sem a csehszlovák hadsereg, sem a kettő együtt nem alkalmas e feladat végrehajtására; pontosabban szólva, egyik államnak sincs valamit érő hadserege (valeur nulle). Ez az ezredest természetesen nem akadályozta meg abban, hogy a két kormányt felszólítsa a helyzet „tanulmányozására".[168] Világosan látta viszont, hogy a problémát nem lehet megoldani anélkül, hogy Magyarország a szénkérdésben súlyosan ne károsodjék. Ezért energikusan fellépett avégett, hogy a szükséges szenet Csehszlovákia biztosítsa. Ennek kapcsán viszont éles ellentétbe került Hodžával. A vita anyagát tartalmazó dossziét Vix gúnyos megjegyzések kíséretében elküldte Henrysnak,[169] amivel azonban semmi sem oldódott meg. Henrys végül is úgy látta, az internálás aligha sikerül, hacsak Mackensen „Párizs intervenciójára nem kap új parancsot".[170]

Mackensen azonban nem kapott új parancsot. Károlyi és Vix december 16-án újból találkozott, s úgy tűnik, hogy a megoldás – mondjuk inkább: a látszatmegoldás – ekkor született meg. A zsákutcából a táborszernagy úgynevezett internálása mutatott kiutat. Ez lehetővé tette először is, hogy a magyar kormány jelentős lépést könyveljen el magának, de úgy, hogy a német katonavonatok, következésképpen a szénvonatok is

tovább közlekedjenek. Másodszor, a német vezérkar Mackensen személyes áldozata árán elérte célját: a katonák és fegyverek hazaszállítását. Harmadszor, a franciák megóvták a látszatot, és az eseményt francia sikerként könyvelhették el.

A december 16-i Károlyi–Vix megbeszélés után nyomban internálták a táborszernagyot. Károlyi Vix jelenlétében utasítást adott a vasútvonalak megrongálására és ígéretet tett Mackensen elfogására. Alig fejeződött be a beszélgetés, Károlyi azonnal intézkedni tudott. Mackensen percnyi késedelem és habozás nélkül elindult Budapestre és estefelé már meg is érkezett az újpesti vasúti csomópontra, arra a pályaudvarra tehát, ahonnan egyenes vonal vezetett Fótra, a Károlyi család egyik birtokára. Mackensen ugyancsak gondolkodás nélkül követte a fogadására küldött magyar katonatisztet, aki Károlyihoz vezette, s mint Vix jelentette, már készen is állt a megállapodás: másnap, december 17-én Mackensen internálva lesz a fóti kastélyban.[171] Ilyen „olajozott" csodák aligha esnek meg a valóságban. Vix beszámolója óhatatlanul azt a benyomást kelti, hogy december 16-án Mackensen és Károlyi között a megegyezés már fennállt, s Károlyi a végrehajtással csak a francia jóváhagyásra várt. Nem kétséges, hogy ezt megkapta, s miután megkapta, azonnal és minden akadály nélkül cselekedhetett.

Alátámasztja, sőt úgyszólván bizonyítja e feltevést egy utólagos francia hírszerzői értesülés. Eszerint a Mackensen-história befejezésére irányuló tárgyalásokat nem is a magyar kormány, hanem maga a táborszernagy kezdeményezte. Schwarzkoppen ezredest e célból december 6-án Budapestre küldte, s a magyarok vele tárgyalták meg az akciót.[172] Az internálás tehát aligha volt egyéb, mint jól megszervezett és jól végrehajtott komédia, amihez a franciák szívesen asszisztáltak, mert ennél jobbat nem tehettek. Az álcázáshoz Vix még azzal is hozzájárult, hogy az események valódi menetét részletező jelentése mellett egy rövid táviratot küldött Belgrádba, amiben csak ennyi állt: Mackensent Újpesten a magyar kormány 23 német tiszttel és 80 közkatonával egyetemben internálta.[173] Ez a távirat adott azután alapot a további tájékoztatásra és a kérdés nyilvános beállítására. Azzal az eltéréssel, hogy Károlyi sikere előbb Henrys tábornok, azután Francher d'Espèrey sikerévé változott át.

Ha – tegyük fel – Vix december 16-án még nem fogta volna fel pontosan Mackensen internálásának értelmét, feltétlenül meg kellett tudnia a többi francia személyiséggel együtt Mackensen egyik táviratából, amelyet a franciák elfogtak és megfejtettek. A távirat válasz volt Hin-

denburg részvevő szavaira. A táborszernagy megköszönte a részvétet, hozzátéve, hogy „ameńnyiben sikerül a gondjaimra bízott, veretlen hadseregcsoport utolsó katonáját is megmenteni az internálástól, úgy szívesen vállalom az ellenséges bánásmóddal járó áldozatot".[174]

Ennél is félreérthetetlenebb volt Mackensen néhány későbbi irata, amelyek akkor keletkeztek, amikor a megállapodást a franciák felborították, és a táborszernagy helyesnek látta, hogy fellebbentse a titok fátylát. Miután a franciák Fótról Délvidékre, az Újvidék közelében levő Futakra szállították őt, tiltakozó levelet írt Franchet d'Espèreynek, kijelentve: „szabad akaratomból adtam meg magam a magyar kormánnyal kötött egyezmény alapján, amelyet a budapesti francia misszió is jóváhagyott".[175] Jellemző az is, ahogyan e levélre a franciák reagáltak. A kérdéssel kapcsolatos igazoló jellegű feljegyzésben ugyanis megelégedtek annyival, hogy leszögezték: Vix a Mackensen által aláírt kötelezvényt soha nem látta.[176] Látta-e Vix a kötelezvényt, vagy létezett-e egyáltalán ilyen kötelezvény, objektíve érdektelen. A feljegyzés mindenesetre nem tagadta, hogy Vix tudott a megegyezésről.

Mindent összevéve azt mondhatjuk, alig fér kétség ahhoz, hogy a franciák pontosan ismerték a Mackensen-megoldás lényegét. Látni fogjuk, hogy ebből a konzekvenciákat is levonták. Egyelőre azonban még „győzelemről", egy sajátos győzelemről beszéltek. „Mackensent saját vonatában internáltattam a budapesti pályaudvaron" – írta Henrys, s e fegyverténvre hivatkozva újból kérte Budapest megszállását. Ezt most azzal indokolta, hogy a Károlyi-kormány a franciák minden kérését teljesíti, ideje tehát viszonozni a jóindulatot. Henrys láthatólag tisztában volt vele, hogy Mackensen internálásával Károlyi valóban nagy csávából húzta ki a franciákat.[177]

Mielőtt a Mackensen-affér végleg lezárulhatott volna, Berthelot tábornok újabb követeléssel állt elő: Magyarország adjon át 100 mozdonyt, 11 000 rendes és 400 víztároló vagont Romániának azoknak a szerelvényeknek a fejében, amelyeket Mackensen vitetett el, és amelyeket a magyar kormány távozni engedett Németországba. A követelést Vix, majd Henrys és Franchet d'Espèrey elutasította, de az újból és újból jelentkezett, mint a Magyarországgal szemben támasztott román igények egyik legjelentősebb tétele. A követelést Berthelot budapesti megbízottja, Landrot százados jelentette be Vixnek, aki e szavak kíséretében továbbította Henrysnak: „Túlságosan messzire mennek. Ezt meg is mondtam neki." Vix szerint Németországon kell e tételeket számon kérni, s legfel-

jebb csak igen kis részben Magyarországon. „Kötelességemnek vélem megjegyezni, hogy Magyarországgal szemben a követelések napról napra növekszenek. Egyik jön a másik után, figyelembe sem véve a létrehozott fegyverszüneti konvenciót. Ez egy vesszőfutás. Félni kell, hogy túlságosan messzire megy. Ha a vadat a végsőkig hajszolják, szembeszállhat. Egyébként nagyon sajnálatos, hogy amint már előzően is jeleztem, Franciaország elnököl az ilyen mesterkedéseknél, vagy azokat engedi egyenesen a saját kontójára írni. Hírneve, amelyet a háborúban szerzett, meg fogja ezt sínyleni."[178]

Ebben az időben Vix már nagyon sötét szemüvegen át látta a fejleményeket. Még ugyanazon a napon, amelyen Berthelot követeléséről jelentett, egy másik, általános értelmű összefoglalót is küldött Henrysnak. Ebben rámutatott arra, hogy Franciaország a magyar ügyekbe való beavatkozással felelősséget vállalt magára a rend fenntartásáért. „Hangsúlyozom – írta –, hogy a valaha Magyarországnak alárendelt s jelenleg az antant által támogatott nemzetiségek acsarkodása a magyarokat a végső elkeseredésbe kergeti. Ha szilárdaknak és nagyon követelőeknek mutatkozunk is Magyarországgal szemben, vannak határok, amelyeket nem lenne helyes túllépni. Azt hiszem, hogy túllépik őket."[179]

Láttuk, hogy a mozdonyok és a vasúti kocsik ügyében Vix a dunai hadsereg parancsnokát a főparancsnokhoz irányította.[180] Kiderült, hogy Berthelot nemcsak szerelvényeket akart szerezni, de sok egyebet is: teherautókat, lovakat stb., s mindezt „a leendő dél-oroszországi operáció jelentősége által diktált sürgősségre" hivatkozva. Henrys szerint e kérelmek önmagukban véve is túlzottak voltak, nem beszélve arról, hogy Magyarország szolgáltatási kötelezettségeit a konvenció megállapította, s ezeket – vélte – nem lehet túllépni. A tábornok azonban magát az indoklást is komolytalannak tartotta, mert – mondta – a magyar vasúti kocsikat úgyis csak az orosz határig, vagyis csak Romániában használhatnák.[181]

Ebben az időben azonban Vixet elsősorban már az a gondolat foglalkoztatta, hogy mi történik majd akkor, amikor az utolsó német katona is elhagyja a magyar földet. Nem volt kétséges előtte, hogy Mackensen abban a pillanatban otthagyja Fótot, s a megállapodás alapján, amelyet Károlyi vele kötött, a magyar kormány ebben nem is akadályozhatja meg. Azt az ötletet, hogy a francia haderő speciális műveletet kezdjen Mackensen „szökésének" megakadályozására, nem tartotta jónak. Gondját így fogalmazta meg: „Kívánatos, hogy a lehető legrövidebb

időn belül francia csapatokat lássunk Budapesten. De most, hogy von Mackensen marsall internálva van, a hadseregének maradványa ellen intézendő akciót úgy lehetne értelmezni, mint tehetetlenségünk bevallását a múltra nézve, amikor ez a hadsereg még vezetőjének parancsnoksága alatt szervezett erő volt."[182] Vix jól tudta, hogy a Mackensen-ügy valójában csúfos kudarccal zárult. „Az eredmény nulla – írta egy másik helyen Henrysnak. – A legyőzött rendelkezik a német erővel, míg a győztes csupán a magyar és a csehszlovák gyengeségre támaszkodik."[183] Néhány nap múlva Henrys is megfogalmazta ezt a gondolatot. „Akkor kellett volna a németek ellen fellépni – jegyezte meg –, amikor a csapatok többsége még Erdélyben tartózkodott; Berthelot hibája, hogy ez nem történt meg."[184]

Vix december 26-án megmondta Károlyinak, hogy ellentétben Mackensen óhajával, a táborszernagyot Foch parancsára továbbra is internálva kell tartani. Henrysnak arra a kérdésére, hogy nem lehetne-e Mackensent Szabadkára szállítani, Vix azt válaszolta, hogy tudomása szerint Fóton az őrzés nem komoly, Károlyi ki is jelentette: nem vállal felelősséget sem a további őrzésért, sem a táborszernagy elszállításáért. Az utóbbit csak francia fedezettel lehet megoldani – írta Vix –, s ezt jó lenne sürgősen biztosítani, hacsak nem akarjuk megérni „a marsall szökésének nevetséges komédiáját. Mackensen azzal az ígérettel adta becsületszavát, hogy ő lesz az utolsó internált Magyarországon. Márpedig december 29-én minden csapata elhagyja Magyarországot."[185]

Henrys tábornok most már gyorsan döntött. Két eszkadron marokkói szpáhit Temesváron át útnak indított, s parancsnokuk december 31-én bezörgetett a fóti kastélyba. A franciák ezzel átvették Mackensen őrzését, Vix pedig Belgrádba utazott, hogy a további teendőket személyesen beszélje meg Henrysszal. Visszatérte után, január 3-án levelet intézett Károlyihoz. Ebben közölte, hogy a francia hadsereg átvette Mackensen őrzését, s felkérte őt, állíttasson össze különvonatot a táborszernagynak és kíséretének elszállítására. Károlyi tehát a francia beavatkozás révén megszabadult a Mackensennel szemben vállalt kötelezettségétől. A szpáhik nagyobb része Budapest körzetében maradt, hogy biztosítsa a misszió védelmét, míg Mackensen január 4-én 60 szpáhi kíséretében útnak indult, hogy egy ideig az Újvidék melletti Futak várában lakjon. Más már nem volt hátra, mint hogy Franchet d'Espèrey jelentse „a két eszkadron szpáhi által végrehajtott brilliáns operációt", s megkapja ezért Clemenceau ritkán kijáró dicsérő szavait.[186]

A Mackensen-ügyben végül mind a németek, mind a franciák „megmentették a zászlót", csak a magyar kormány – amely ezt lehetővé tette – maradt bajban, mert a franciák nem feledték„következetlenségét", a németek pedig „árulását".

SZLOVÁKIA

Mivel Szlovákia francia megszállására nem kerülhetett sor, a belgrádi konvenciót éppen ezért kellett hallgatólagosan dezavuálni. A konvenció ugyanis nem tartalmazott olyan követelést, hogy a magyar kormány egy egész tartományt kiürítsen. Így a Károlyi-kormány egyszer már kivont csapatait újból bevonultatta Szlovákiába, s az akkor még szedett-vedett cseh egységek nem tanúsítottak ellenállást. A csehszlovák kormány kétségbeesett akcióba kezdett. Sürgetni kezdte a hadifoglyok hazaszállítását Franciaországból és Olaszországból, s a Szovjet-Oroszországban tartózkodó Cseh Légió hazatérésének lehetővé tételét. Továbbra is szorgalmazta Szlovákia francia megszállását, és végül diplomáciai akciót kezdett a magyarok kiparancsolása és egy demarkációs vonal kijelölése érdekében.

Eközben a cseh csapatok folyamatosan visszaszivárogtak Szlovákiába. Erről elsőként Vix értesült. Ugyancsak ő kapta meg először a Budapestre érkezett csehszlovák küldöttől, Hodžától e tény csehszlovák interpretációját. Vix ugyanis november 30-án szemrehányást tett neki a szlovákiai benyomulás és az ottani atrocitások miatt, s elhűlve hallgatta a magyarázatot. Eszerint „jogos volt", hogy a szlovák földet, vagyis azt a zónát, amelyet körülbelül egy Pozsonytól, Balassagyarmattól, Miskolctól és Ungvártól délre futó vonal határol, a cseh csapatok megszállják. Másfelől – fejtegette Hodža – a szlovákok maguk kérték az intervenciót, hogy megvédjék őket a magyaroktól. Vix – mint jelentésében olvashatjuk – nem ismerte el az eljárás jogosságát, s hangsúlyozta, hogy összeegyeztethetetlen a konvenció szellemével. Véleményt kért felsőbb hatóságaitól, de mindjárt kifejtette saját nézetét is, hogy ti. a cseheket ki kell utasítani Szlovákiából. Henrys tábornok számára össze is gyűjtötte ehhez az érveket. „Magyarország északi határát tehát – írta többek között – az én véleményem szerint a csehszlovákoknak nem szabad átlépniük, s ez utóbbiak minden erre a területre irányuló követelését majd csak a békekongresszuson lehet megvitatni." Vix nem titkolta, hogy Hodža előtt ebben a szellemben nyilatkozott. „Úgy gondoltam, szerepemet töltöm

be ezzel, hiszen arra jelöltek ki, hogy a konvenció klauzuláit minden érdekelt által betartassam."[187]

Vixnek azonban hamarosan tudomásul kellett vennie, hogy nem ő, hanem Hodža töltötte be helyesen a szerepét. Vix táviratát Henrys tábornok hamarabb kapta kézhez, mint Franchet d'Espèreynek az értesítését, hogy Párizs szerint a csehszlovákok fellépése megalapozott. Így Vixet saját elgondolása alapján arra utasította, segítse elő, hogy a két kormány egymás között megállapodásra jusson egy olyan demarkációs vonalról, amely alkalmasnak tűnik az összeütközések elhárítására. Szögezze le a két kormány azt is, hogy kölcsönösen tartózkodnak a nemzetiségi lakosság zaklatásától.[188]

December 2-án azonban a főparancsnok értesítette Henryst a párizsi táviratokról mind Szlovákia kiürítése, mind a magyar kormány megítélése kérdésben. Utasítást nem adott; csak azt közölte Henrysszal, hogy Párizstól felvilágosítást kért a demarkációs vonalról. Amint Pichon külügyminiszter Clemenceau-hoz intézett leveléből kitűnik[189]: Franchet d'Espèrey december 2-án nemcsak a vonal iránt érdeklődött, hanem reagált a konvencióval kapcsolatos párizsi szemrehányásokra is. A valóságnak megfelelően leszögezte, hogy a konvenció a fegyverszünet katonai alkalmazását jelentette. A továbbiakban viszont azt állította, hogy a magyar kormány nincs abban a helyzetben, hogy csapatait kiparancsolja Szlovákiából, s ez már jelezte, hogy a főparancsnok a kiürítés végrehajtását legalábbis nem sietteti. Henrysnak mindenesetre módja volt arra, hogy december 2-án ismét dezavuálja saját korábbi utasítását. Vix december 4-én kereste fel Károlyit, hogy a Szlovákiára vonatkozó párizsi álláspontról értesítse. Midőn Károlyi rámutatott arra, hogy a konvenció ilyen feltételt nem tartalmaz, Vix – saját két jelentése szerint – ezt nemcsak hogy nem tagadta, de úgyszólván felszólította a magyar kormányt a tiltakozásra.[190] A kérdést elemző aznapi jelentésében az alezredes többek között a következőket írta: „Mindenesetre kötelességemnek tartom felhívni a figyelmet arra, hogy a fegyverszünetek tényleg előírják a stratégiai pontok megszállását, de az osztrák–magyar terület egészének megszállását nem..." Másnap, midőn gyorsan továbbította a magyar kormány tiltakozó jegyzékét, a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Kétségen kívül áll, hogy a szlovák terület csehszlovák megszállása – ennek határait egyébként még csak meg sem állapították – a november 13-i fegyverszünet formális megsértése." Leszögezi, hogy eddig mindent megtett a konvenció betartatása érdekében, majd jelentését így folytatta:

„Mostantól fogva a helyzetem nagyon nehézzé válik. Nemcsak összes kelet-európai kis szövetségesünk (a szerbek, a románok, a csehszlovákok) hajlamosak arra, hogy visszaéljenek a nagy kedvezményekkel, amelyeket kaptak, de maga az antant is kevéssé mutatkozik késznek arra, hogy tiszteletben tartsa az egyezményeket, amelyeket aláírt. Meg kívánom említeni, hogy e megjegyzéseket előadva, szorosan tartom magam ahhoz a szerephez, amely rám bizatott, egy olyan okmány makacs védelmezőjének szerepéhez, amelyre Ön rátette kézjegyét."[191]

Vix, s tegyük hozzá, közvetlen felettesei is, meg voltak győződve arról, hogy a rendet a világ e részében csakis a francia csapatok jelenléte biztosíthatja. Erről tanúskodik Franchet d'Espèrey december 4-i jelentése, amelyet fentebb már elemeztünk. Figyelembe véve, hogy ez a jelentés már a Szlovákiát illető utasítás kézhezvétele után született, s abban a csehszlovákokról egyetlen vonatkozásban lehet olvasni, abban, hogy a fegyverszünetet megszegik, ebből arra lehet következtetni, hogy a Szlovákiára vonatkozó rendelkezéssel Franchet d'Espèrey sem értett egyet. Sőt, egy Henrys tábornoknak küldött utasításában arról ír, hogy a csehszlovák érdekekkel majd csak akkor akar foglalkozni, amikor az Olaszországból és Franciaországból érkező cseh csapatok az ő vezetése alatt ezt elősegítik. A főparancsnok a csehszlovák–magyar relációt maga akarta kialakítani. Henrys utasította Vixet, hozza ezt a budapesti csehszlovák megbízott tudomására.[192]

Mindeddig gyakorlatilag tehát annyi történt, hogy a francia keleti hadsereg Párizsból kapott egy általános rendelkezést, amelyet ebben az értelemben továbbított a magyar kormánynak.[193] Átvette továbbá a tiltakozást, amivel egyetértett, a két kormányt pedig igyekezett rávenni, hogy az elválasztó vonalról egyezzék meg egymás között. Végül a csehszlovákok tudtára adta, hogy igényeik érvényesítésével majd akkor tud foglalkozni, ha Franchet d'Espèrey megkapja a csehszlovák csapatok főparancsnokságát.[194] Nyilvánvaló viszont, hogy az egymásnak ellentmondó lépések és intézkedések kereszteződésében mind Vix, mind felettesei elbizonytalanodtak saját feladatukat és a konvenció sorsát illetően.

Budapesten a szlovák politikusokkal kezdett tárgyalások most francia közvetítéssel felújultak. Henrys kérte Vixet, próbálja meg elérni, hogy a csehszlovákok szállítsanak szenet Magyarországnak. Ekkor még reménykedett a kompromisszumban, s kímélni igyekezett Károlyit azzal is, hogy Vix lelkére kötötte: nehogy értesítse őt a külügyminisztérium állásfoglalásáról kormánya megítélését illetően.[195] Ugyanakkor szinte naponta

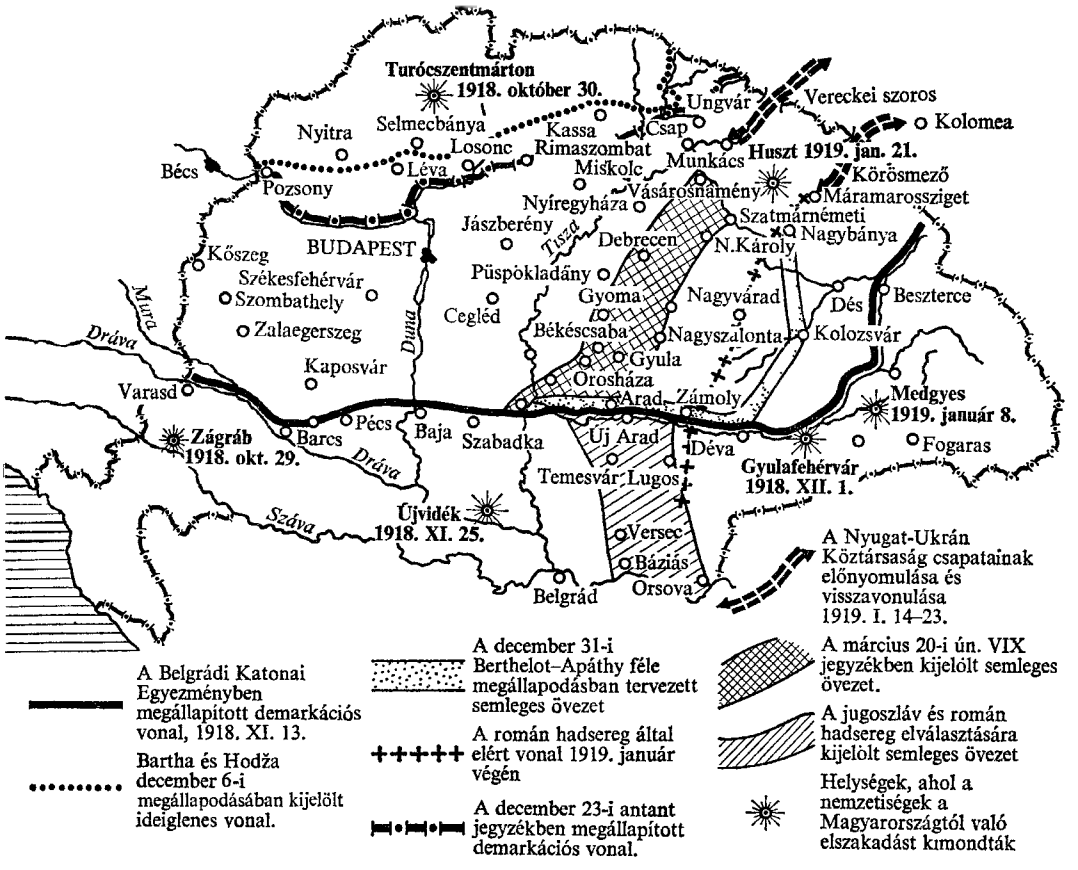

A soknemzetiségű Magyarország felbomlása

sürgette a francia csapatok bevonulását. Azzal érvelt, hogy már a misszió megérkezése is javított a kormány belső helyzetén, s még sokkal többet lehetne tenni, ha megérkeznének a csapatok; „a magyar kormány is siettetni szeretné."[196] Henrys jelezte, hogy Budapesten a franciák iránt csökken a bizalom, s ennek egyik oka Csehszlovákiának mint szövetségesnek az elismerése, másik oka a bevonulás késlekedése.[197] December

8-án a tábornok francia forrásokra hivatkozva jelentette: „Budapest. Mindenütt úgy vélekednek, hogy forradalmi kitörés várható, de ugyancsak mindenütt azt hiszik, hogy egy francia különítmény Budapestre érkezése az egészet megakadályozhatná. Károlyi ez esetben hatalmon maradna; egyöntetű vélemény szerint ő az egyetlen férfi Magyarországon, aki jelenleg garanciát nyújt a szövetségeseknek. – Pozsonyi helyzet. Magyar és német város, amelyet a csehek fenyegetnek. Az élelmezési helyzet igen komoly; s erősen érződik a szénhiány... A csehek, azon fáradozva, hogy megkaparintsák a hidat, s a várost izolálják és elvágják, támadják a magyar őrsöket. A csehek fait accomplit akarnak teremteni, míg a magyarok a probléma megoldását szeretnék kitolni a konferenciáig."[198] Végül december 9-én Henrys hosszú jelentésben összegezte álláspontját. A francia rendelkezések összevisszasága a csehszlovák kérdésben, a magyar kormány elismerését vagy el nem ismerését illetően, valamint a Mackensen-hadsereg ügyében aláássa a misszió tevékenységét – írta. – Károlyi jelenleg három dolgot kér. Az első, hogy a csehszlovákok tartózkodjanak a kizárólagos megszállástól; a második, hogy a november 13-i vonal mögött a magyar kormány mindenütt tarthasson csapatokat; s végül, hogy rendeljenek el vizsgálatot a konvenció csehszlovák megsértése ügyében. Henrys javasolta, hogy az első és a harmadik kérést haladéktalanul teljesítsék. A második problémát illetően a teendő szerinte az, hogy kijelöljenek egy vonalat, amely a két felet elválasztja. A továbbiakban a tábornok részletezi a magyar kormány jóhiszeműségének megnyilvánulásait és készségét a konvenció végrehajtására. „Kötelességemnek érzem – írja ezzel kapcsolatban –, hogy különösen felhívjam a figyelmét arra a helyzetre, amelybe Károlyi grófot hozzuk." A magyar kormány jóhiszeműségével Henrys szembeállítja a közvetlen francia lépéseket: új követelések a szlovák kérdésben, egymásnak ellentmondó utasítások a német hadsereggel kapcsolatban, a kormány elismerésének megtagadása. Henrys jelzi, hogy Vixnek megtiltotta ez utóbbi tény közlését, bár tudja, hogy ez nem megoldás. Lépését így indokolja: „... Jeleztem már Önnek, hogy Károlyi gróf, aki bármikor kész a távozásra, mily kevéssé szilárd [helyzetben van – *O. M.*]. Valamennyi kis szövetségesünk afelé tendál, hogy visszaéljen a széles körű kedvezményekkel, amelyeket nekik adtunk." Vixet azért utasította hallgatásra, mert: „Semmi kétségem nincs, hogy egy ilyen közlés azonnali lemondását eredményezné [ti. Károlyiét – *O. M.*]. Jóllehet nemzetközileg nincs elismerve, aláírtuk vele a november 13-i konvenciót, amelyet egy nem-

zetközileg szintén el nem ismert utód úgy kezelhetne, mint ami őt nem kötelezi." Az utódok „nem lesznek számunkra mások, mint ismeretlenek, valószínűleg minden tekintély nélkül, és számunkra minden garancia nélkül. Kötelességemnek hiszem, hogy nagyon komolyan felhívjam az Ön figyelmét erre az eshetőségre. Mind a jelenlegi rend fenntartása, mind a jövőben a konvenció cikkelyeinek alkalmazása szempontjából érdekünkben áll, hogy Károlyi megőrizze a hatalmat. Ennek érdekében a megszálláson kívül, amit mindig is számításba vettem, fontos, hogy ne lépjünk fel vele szemben olyan követelésekkel, amelyekkel nem tud szembenézni."[199]

Franchet d'Espèrey e helyzetelemzés alapján újból közbenjárt Párizsban. Jelezte, hogy Magyarországon a helyzet romlik, s hozzátette: „ha a Károlyi-kormány eltűnne, úgy csak anarchiával találnánk szemben magunkat. Az egyetlen mód, hogy fenntartsuk e kormányt, egy francia hadosztály Budapestre küldése."[200] Ugyanezen a napon válaszolt a a főparancsnok Henrysnak is. Megnyugtatta, hogy ismeri a nehézségeket, amelyeket a tábornok felsorolt, neki magának még több is kijut belőlük. E nehézségek egyik okaként Berthelot tábornokot és a vele fennálló kétes viszonyt jelölte meg. A Károlyi-kormányt illetően tónusa eltért Henrysétől. Franchet d'Espèrey hangsúlyozta, hogy Károlyi nagyon is jól teszi, ha igyekszik a szövetségesek kedvében járni, hiszen különben kényszerítenék rá, hogy ezt tegye. Magyarország végül is vesztes fél, s most tudomásul kell vennie ennek következményeit. Mégis igazat adott Henrysnak abban, hogy Károlyit nem szabad végső kétségbeesésbe taszítani, mert valóban jobb, ha „egy autoritással állunk szemben és nem egy anarchiával...". A főparancsnok Csehszlovákiával kapcsolatban nem látott tennivalót, mert Párizstól nem kapott választ a demarkációs vonalról. A francia csapatok Budapestre küldését számtalanszor sürgette. „Ezt olyan politikai okok opponálhatják – írta Henrysnak –, amelyeket és nem ismerek." Végül az egymással ellentétes intézkedésekkel kapcsolatban a tábornok védekezően megjegyezte: „A határozatokat, amelyeket Ön váratlanoknak és ellentmondásosaknak minősít, Párizs kényszerítette rám, s ennek az eljárásnak nyilvánvalóan megvannak a maga okai."[201] Végeredményben tehát a főparancsnok a párizsi politikát védelmezve bevallotta, hogy az egészből vajmi keveset ért.

December 13-án Henrys értesítette felettesét arról, hogy megbízta Vixet: „személyes és semleges intervenciójával érjen el megegyezést a magyar és a csehszlovák kormány között úgy, hogy ez a megegyezés –

a konfliktus elkerülése érdekében – a csapatoknak egymástól eléggé távol levő vonalakra való visszavonására irányuljon". A tábornok közli, hogy az egyezmény december 6-án létrejött, és leírja a vonalat, amelyben a felek megállapodtak.[202] Csehszlovák részről Hodža írta alá. Feltehetően azért ment bele, mert Szlovákiában egyre fenyegetőbbnek ítélte az állapotokat, a sebtében összeállított, többek véleménye szerint szedettvedett cseh haderőt pedig, amelyet odaküldtek, s amelynek viselkedésével a szlovák lakosság mélyen elégedetlen volt, tehetetlennek vélte. A Hodža–Bartha-egyezmény nagy nyugtalanságot váltott ki Prágában, s Kramarž miniszterelnök azonnali fellépésre utasította Benešt. [203]

Így történt, hogy a francia külügyminisztérium, amely Szlovákia déli határairól mind ez ideig hallgatott, most sürgősen kijelölte ezt a vonalat.[204] Pichon december 15-én szemrehányó levelet kapott Clemenceautól, amelyben az „a szövetséges kormányok által elismert" csehszlovák határok pontos kijelölését sürgette.[205] December 19-re ez a vonal elkészült, de valószínűnek látszik, hogy a külügyminisztérium csak Benešsel konzultált. Középarányosra jutott a Bartha–Hodža-egyezmény és a Beneš által követelt vonal között, s ezt a csehszlovák delegációval elfogadtatta. Alátámasztja ezt Clemenceau december 19-én Franchet d'Espèreyhez intézett távirata, amely a külügyminisztériumtól kapott felvilágosításra hivatkozva megállapítja: „Csehszlovákia déli határa a Duna, majd az Ipoly folyó Rimaszombat városig, azután egyenesen halad nyugatról keletre az Ung folyóig, majd annak mentén a régi határig."[206] A külügyminiszter ugyancsak december 19-én több követséget értesített a határ kijelöléséről, s azt állította, hogy a magyar kormány az intézkedést már el is fogadta; erről persze szó sem volt, hiszen a dologról a párizsi vezetőkön kívül még senki sem tudott. Ő sem hivatkozott egyébként szövetséges egyetértésre vagy tanácskozásra, hanem csupán arra az elvi határozatra, hogy létrehozzák Csehszlovákiát, s az új állam magában foglalja majd a cseh tartományokon kívül Szilézia egy részét és Szlovákiát is.[207]

A december 6-i Bartha–Hodža-egyezmény tehát nagyon rövid életűnek bizonyult, noha Vix még energikus lépéseket tett végrehajtásáért. Így például december 20-án jegyzéket intézett Hodžához, követelve, hogy a cseh hadsereg ne lépje át a vonalat, s főként ne vonuljon be Kassára, ahogy tervezte. Egy másik átiratában Hodžát arra szólította fel, hogy a bevonuló csehek tartózkodjanak a magyarok bántalmazásától. A vonal azonban, amelyet Vix védelmezett, ekkor már nem létezett. E fordulatról – a sors iróniájaként – megint csak Hodžától értesült: Hodža decem-

ber 22-én ismertette vele a Párizsban kijelölt vonalat. Vix közölte, hogy ezt a magyar kormánynak nem hajlandó addig tudtára adni, amíg hivatalos értesítést nem kap.[208]

Pichon külügyminiszter, akit december 19-i távirata oly magabiztosnak tüntetett fel, a valóságban azon fáradozott, hogy francia csapatokat küldjenek Szlovákiába. Nyilván nem bízott sem abban, hogy a magyar kormány a Párizsban rajzolt vonalat minden további nélkül elfogadja, sem abban, hogy a cseh haderő ezt kikényszerítheti. Kétségtelen, hogy a Károlyi-kormány ezúttal egy francia segítséggel kialakított kétoldalú egyezményre hivatkozhatott, amelyet egyoldalúan felborítottak.[209] Jogilag ez tény volt, csakhogy Bartha hadügyminiszter, amikor az egyezményt aláírta, arról már nem tudott gondoskodni, hogy a vonalra számottevő katonai erőt is állítson. A Károlyi-kormány tehát a szlovákiai kérdésben mindenesetre a kompromisszum útját járta, és hozzájárult egy olyan megoldáshoz, amely – a lehetőségek határain belül – többékevésbé megfelelt volna az etnikai szempontoknak. Ezt a kompromisszumot azonban a cseh vezetés nem fogadta el, cserben hagyva egyúttal a szlovák tárgyaló felet is. Ez az eset az első világos bizonyítéka annak, hogy Károlyi a gyakorlatban lemondott az integritás-politikáról. Jellemző viszont, hogy a Bartha–Hodža-egyezmény úgy született és halt meg, hogy szinte senki sem vette tudomásul. A magyar kormány saját közvéleménye előtt nem mert egy olyan egyezményre hivatkozni, amelyet kényszerhelyzetben bár, de mégis önként kötött arról, hogy lemond a nagyjában-egészében tényleg nem magyarlakta északi területről; mindenki más pedig, s első helyen a szlovák és a cseh politikusok, a lehető leggyorsabban el akarták felejteni ezt a „epizódot". Miután hallgatólagosan mindenki eltemette az egyezményt, semmi akadálya sem volt annak, hogy a magyar kormányt az igénylők továbbra is a nemzetiségek potenciális elnyomójaként és imperialistaként állítsák be.

A francia külügyminiszter azonban nem számíthatott a magyar kormány katonai, politikai és lélektani zsákutcájára. Ezért azt követelte, hogy az új vonal kialakításában a francia hadsereg vegyen részt. Clemenceau december 22-i válaszában kénytelen volt elmagyarázni ennek teljes lehetetlenségét. „A keleti hadsereg létszáma megcsappant; a leszereltek és a keleti tartózkodásukat letöltő katonák hazaszállítása, a megszállási területeken a hadseregre bízott számos feladat, végül a folyamatban levő dél-oroszországi intervenció miatt nincs lehetőség arra, hogy a hadsereg működési területét mértéken felül még tovább kiterjesszük."

Mindemellett a szlovákiai akció szükségessé tenné Budapest és Bécs megszállását – írta Clemenceau –, erről pedig a francia kormány már lemondott. Megnyugtatta viszont a külügyminisztert, hogy az olaszországi cseh alakulatok a legközelebbi napokban útnak indulnak, és rövid időn belül hazaszállítják a franciaországi volt hadifoglyokat is. Ez összesen mintegy 32 000 ember. Megígérte még, hogy magas rangú tiszt vezette katonai missziót küld ki Csehszlovákiába.[210] Erre azonban – az olaszokkal folyó huzavona miatt, akik éppen az olaszországi cseh alakulatok segítségével szerettek volna Csehszlovákiában döntő befolyáshoz jutni – csak a következő év februárjában került sor.

Hadsereg tehát egyik oldalon sem volt, amikor december 23-án Vix megkapta az új vonal leírását, s az utasítást arra, hogy ismertesse Károlyival. Hogy jobban érzékelhessük a két megoldás közötti különbséget, mindkét vonalat leírjuk. A Bartha–Hodža-vonal Pozsony, Léva, Kassa felett haladt a Laborcig, majd ennek folyását követte a régi országhatárig. A december 23-án érkezett leírás szerint a vonal a Dunát, illetve az Ipoly folyót követte, s Losonc alatt Rimaszombaton át, Kassa alatt vezetett az Ung folyóig és ezt követte a volt határig. Vix azonnal értesítette Károlyit a határozatról, s még aznap nagy jelentést készített a kérdésről. Ebben összefoglalta véleményét a szövetségesek egész magyarországi politikájáról. Visszatért a csehszlovák kérdésre is, s erről így vélekedett: „A Versailles által hozott határozat,[211] amely Szlovákiának a cseh csapatok által való megszállását jelenti, amint ezt már kifejtettem, nézetem szerint a konvenció első súlyos megsértését jelenti. A csehszlovákok – tagadva, hogy a konvenció bármely területükre alkalmazható lenne, nevezetesen az 1. és a 17. cikkelyt illetően – mindenfelé abszolút urakként lépnek fel. Anélkül, hogy a fosztogatásokról és gyilkosságokról szólnék, amelyeket szemükre hánynak, de amelyeknek valódiságáról nem volt alkalmam meggyőződni, legkevesebb, amit állíthatok: imperializmusuk minden nappal hevesebbnek látszik."[212]

A magyar kormány tudomásul vette a párizsi döntést, s megkezdte a csapatok kivonását.

A szlovákiai kérdés megoldásának siettetésében a csehszlovák politikusokat a félelem hajtotta. Attól tartottak, hogy a pillanatnyi helyzet tartóssá válik. A bukaresti vezetőknek még több okuk volt a félelemre, hiszen igényeik kielégítésére ők egyelőre még csak ígéretet sem kaptak az európai kormányoktól. Várható volt a békekonferencia kezdete, s az antant még mindig nem ismerte el Románia szövetséges státusát. A magyar történeti irodalomban eléggé elterjedt az a felfogás, hogy a konvenció megszegését jelentő román lépéseket a francia kormány jó szemmel nézte, sőt egyenesen ösztönözte. Kétségtelen, hogy a francia politikai terveket a konvenció nem fejezte ki; erősen valószínű, hogy ennek 1918. október és 1919. január között a Temesvártól Nagyváradon át Nagybányáig húzható vonal felelt meg. A francia kormány tehát Romániának eleve lényegesen többet szánt, mint amit a konvenció tartalmazott, de a rendezést egyfelől francia katonai jelenléttel, másfelől a nagyhatalmi döntések jogi bázisán akarta végrehajtani. Ezt az elgondolást azonban megzavarta két körülmény: a katonai terv végrehajthatatlansága és az intervenció érdeke. Ez a párizsi politikát bizonytalanná és a román lépésekkel szemben bizonyos mértékig türelmessé tette, ugyanakkor egyes francia képviselőknek – így elsősorban Berthelot tábornoknak – azokban közvetlenül is jelentős szerep jutott. Mások, mint Saint-Aulaire bukaresti követ, védelmezték a román politikát. Maga a kormány, ha egy bizonyos pontig el is tűrte a román lépéseket, a felhatalmazás nélküli foglalást nem ösztönözte, s alapjában véve nem is helyeselte. Ehelyett inkább új jogi alap megteremtésén fáradozott. A román eljárást, mint módszert, végeredményben nem annyira a francia biztatás váltotta ki, mint inkább a francia és a szövetséges ígéretek hiánya.

December elején Párizs valóságos ostrom alá került. Saint-Aulaire naponta sürgette az elismerést és az 1916-os ígéretek fenntartását. Berthelot közös francia–román katonai alakulatokat kívánt szervezni, hogy ezekkel vívja meg az erdélyi és odesszai csatát.[213] Coandă román miniszterelnök és Brătianu miniszterelnök-váromány egyaránt a román jogok elismertetése érdekében interveniál, s a párizsi román követ bejelenti, hogy Ferdinánd király látogatást szeretne tenni Franciaországban.[214]

A királyi vizitre nem került sor; elhárításának tényénél csak a Pichon által adott indoklás lehetett Bukarest számára sértőbb. A külügyminiszter ugyanis arra hivatkozott, hogy kormányának túlságosan sok vendé-

get kell fogadnia: így például a görög királyt és a szerb régenst. Pichon ezzel végtelenül nagy különbséget tett a „valódi" szövetségesek és Románia között. Még ha tudjuk is, hogy Clemenceau mily kevés vonzalmat érzett általában a királyság intézménye, különösképpen pedig a „germán" királyi házak és még ennél is speciálisabban Ferdinánd személye iránt, akkor sem tételezhetjük fel, hogy ebben a kérdésben érzelmeire hallgatott volna. Pichon külügyminiszter a román királyi vizit elutasításáról készített feljegyzése végén, mintegy indoklásul rámutatott, hogy bár a francia kormány „barátilag" kezeli Romániát, ennek az országnak sem jogi, sem tényleges helyzete nincs még tisztázva. Párizsban még nem látták világosan, mit is mondhatnának Ferdinánd királynak Románia területi igényeiről, ha vendégül látnák.[215]

A román politikai körök a király kikosarazása mellett rossz előjelnek látták azt is, hogy elutasításba ütközött Berthelot tábornoknak a közös francia–román egységek alakítására tett javaslata. Súlyosbította a helyzetet, hogy a román kormány által igényelt erdélyi területeken egyelőre nem lehetett arra számítani, hogy a román lakosság határozatot hoz az egyesülésről. Az Erdélyben megalakult Román Nemzeti Tanács küldöttei ugyanis november vége felé felkeresték a még Iaşiban tevékenykedő kormányt, és tudtára adták, hogy az erdélyi román lakosság majd csak akkor tudja proklamálni csatlakozási szándékát, ha kellő katonai védelemben részesülhet a magyarokkal szemben.[216]

A kör bezárult: a román kormány úgy érezte, hogy lépnie kell. Önálló akcióra szánta hát el magát, s a helyzet úgy hozta, hogy ebben nagy segítségére volt Berthelot tábornok. Berthelot nemcsak a kormány elhatározását fedezte (és vállalta át így a felelősség jó részét), de ezáltal úgy tüntette fel a román akciót, mintha azt a francia vezérkar és a kormány jóváhagyta volna. A tábornok, akinek egy francia diplomata megjegyzése szerint „soha nem volt szerencséje",[217] nemcsak ismert románszimpátiái miatt segítette elő a tervezett román akciót, hanem azért is, mert saját súlyos gondjait így látta megoldhatónak. Mellesleg abban a hiszemben volt, hogy Clemenceau minden Romániát illető kérdésben teljhatalommal ruházta fel.

Berthelot tábornok melegen üdvözölte, sőt részben maga javasolta a dél-oroszországi intervenciót. Amikor azonban Clemenceau november 21-i rendeletéből arról értesült, hogy ennek tervét neki kell kidolgoznia és végrehajtásáról a rendelkezésre álló csekély erőkkel magának kell gondoskodnia, súlyos nehézségekkel találta magát szemben. A parancs szerint

ugyanis az operációt ki kellett terjesztenie a Krím-félszigetre, a Donyec-medencére és Kijev magasságáig egész Ukrajnára. Ehhez még papíron is csak három francia hadosztály állt rendelkezésére. Az intervencióra vonatkozóan november 28-i felterjesztésében abból indult ki, hogy a feladatot az adott erőkkel nem lehet megoldani. Javaslatának lényege az volt, hogy az intervenciót bontsák két szakaszra: az első szakaszban elégedjenek meg Odessza, Herszon és Szevasztopol elfoglalásával, s amikor az általa javasolt hét–kilenc vegyes francia–román hadosztályt felállították és a román csapatokat felszerelték, terjesszék ki a második szakaszban az intervenciót a doni Rosztovra, a Donyec-medencére, Harkovra és Kijevre. Úgy látta, ily módon biztosíthatók a román „végek" Bukovinában, Erdélyben s egyidejűleg végrehajtható a tervezett szovjetellenes beavatkozás is. Párizs azonban a tervezetnek csak egyik részét fogadta el, azt, amelyik az intervenció szakaszolására vonatkozott. Az akció az odesszai partraszállással kezdődött; Berthelot Szalonikiben hagyott hadosztálya hajtotta végre, görög közreműködéssel. A továbbiakban a helyszínen Anselme tábornok irányította az operációt, míg maga Berthelot Bukarestben maradt.[218]

Berthelot tábornok véleménye szerint az intervenciós erőket már csak abban az esetben lehetett — éspedig román forrásból — szaporítani, ha teljesítik a románok követeléseit. Arra a következtetésre jutott, hogy a legjobb, ha ez minél előbb megtörténik, méghozzá úgy, hogy bizonyos tartományokban, pl. Besszarábiában, a romániai francia haderő vegye át az őrködést, míg az erdélyi kérdést a román hadsereg oldja meg.

Berthelot azt gondolta, hogy erre az eljárásra alapot nyújt neki Clemenceau november 21-i rendelete. Jóllehet ez Franchet d'Espèrey feladatát körvonalazva leszögezte, hogy reá tartozik „a területi megszállás biztosítása, a különböző fegyverszünetek végrehajtása és a rend fenntartása", a miniszterelnök Romániát mégis egészében véve Berthelot övezetébe sorolta. Ezt Berthelot láthatóan úgy értelmezte, hogy a főparancsnok jogköre a fegyverszünetekkel kapcsolatban sem terjed ki erre az országra. Így történhetett, hogy míg a demarkációs vonal megszállására az engedélyt november 17-én még Franchet d'Espèrey adta meg, december 12-én Berthelot a főparancsnok bevonása nélkül elrendelte annak átlépését.[219] Jónak látta ugyan, ha a parancs kiadásáról párizsi elöljárói mellett a főparancsnokot is tájékoztatja, értesítését azonban csak azon a napon küldte el, amelyen a román hadsereg elő-

nyomulása megindult: december 15-én. Mindkét táviratában közölte, hogy engedélyt adott a román hadseregnek a demarkációs vonal átlépésére és arra, hogy „megszállja Máramarosszigetet, Nagybányát, Szatmárnémetit, Nagykárolyt, Dést, Kolozsvárt, Nagyváradot, Aradot". A tábornok hangsúlyozta, hogy ez a stratégiai pontok megszállásáról intézkedő klauzula alapján történt. Indoklásul megemlítette, hogy a magyar hatóságok és a magyar kormány bolsevik propagandát fűz Erdélyben, a sajtó és a magyarok által kibocsátott röpitatok inzultálják a királyi párt. Berthelot szükségesnek látta, hogy „mivel a bolsevizmus Magyarországon fejlődik, a kormányt az ország területének megszállásával fenyegessük".[220]

Franchet d'Espèrey számára egy percig sem volt kétséges, hogy Berthelot tábornok túllépte hatáskörét, s hogy lépése összeegyeztethetetlen a konvencióval. Ezt megtáviratozta december 16-án Berthelotnak is és a kormánynak is. Mivel azonban az utóbbi nem reagált azonnal, Berthelot a román akciót a főparancsnok tilalma ellenére egyelőre nem állította le.

Míg ezek az események lebonyolódtak, a magyar kormány minden hivatalos hír híján maradt. December 14-én Vix alezredes még azzal foglalkozott, hogy összeállítson egy terjedelmes dossziét a katonai konvenciónak a szerb hadsereg által történt megsértéséről, és a magyar fegyverszüneti bizottság által átnyújtott kilenc jegyzék kísérő iratát írta. Ebben felpanaszolta, hogy az a tiszteletlenség, amit a szövetségesek a konvencióval szemben tanúsítanak, lehetetlen helyzetbe hozza missziójét. Másnap, december 15-én értesült csak arról, hogy a román hadsereg több ponton „megkísérelte" a demarkációs vonal átlépését. Jóllehet nem tudta, ki adta ki erre a parancsot, Berthelot budapesti megbízottjának, Landrot alezredesnek az útján azonnal felkérte a román főparancsnokságot a csapatok megállítására. Felvilágosítást és utasítást kérő táviratára azonban egyelőre nem kapott választ, mert az ügy Henrys tábornok előtt is ugyanolyan rejtélyes volt, mint őelőtte. Kapott viszont egy táviratot Beresteanu román alezredestől, az erdélyi front egyik parancsnokától. Az alezredes az erdélyi parasztokat fenyegető „életveszedelemre" hivatkozva közölte, hogy a román hadsereg megszállja a Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Békéscsaba vonalat.[221] Szembeötlő, hogy e közlésben Berthelot stratégiai pontjai vonallá változtak, és a déli szakaszon e vonal már Békéscsabát is magában foglalta. A távirat másolatát Vix elküldte a magyar fegyverszüneti bizottságnak,

s zsebében a távirattal, azonnal felkereste Károlyit. Megállapodott vele a magyar kormány által követendő magatartásról. Amint Henrysnak jelezte, a magyar kormány „parancsot ad csapatainak, hogy maradjanak állásaikban, de tüzet ne nyissanak". Vix követelte, hogy ugyanezt a parancsot adják ki a román csapatoknak.[222]

Az erdélyi fejlemények Vix alezredest újabb terjedelmes jelentés szerkesztésére ösztönözték. December 17-én kelt írásában megengedi, hogy a magyar kormányt egy-két esetben el lehet marasztalni a fegyverszünet teljesítése körüli buzgalom hiányáért, mégis úgy véli, hogy az esetek nagy többségében a kormány tanújelét adta jóhiszeműségének. „Ezt leszögezve – írja Vix – kénytelen vagyok megállapítani, hogy sérelmeinek nagy része megalapozott. A szövetségesek, egészében véve, kevés tiszteletet tanúsítottak a konvenció iránt, amelyet aláírtak."[223] „A megszállt országot leigázott országként kezelték. Bármily nagy legyen is a szenvedés, amelyet egyeseknek közülük el kellett viselniük, e szenvedések érzésem szerint egyáltalán nem igazolják minden jog folytonos megsértését. Különösen sajnálatos, hogy Franciaország, amely magát az igazság és a jog bajnokaként tüntette fel, tekintélyével fedezi az ilyesfajta igazságtalanságokat." (Az „igazságtalanságok" szó a szövegben utólag „tévedések"-re van javítva.) Vix végül a következő javaslatokat tette: folytassanak kiterjedt vizsgálatot a konvenció megsértéséről, állítsanak fel központi élelmezési bizottságot és egy másikat, amelynek feladata a közlekedés biztosítása lenne az államok között, végül létesítsenek egységes katonai parancsnokságot, amely az egész érintett terület felett rendelkezik.[224]

Az erdélyi fronton december 17-re zavaros, már-már elképzelhetetlen helyzet alakult ki. Berthelot tábornok parancsa Vix alezredes ellenparancsával találja szemben magát. Berthelot az előnyomulást nem meri minden további nélkül folytatni; Vixhez és Henryshoz fordul: követeli, rendeljék el, hogy a magyarok kiürítsék Kolozsvárt. Henrys tiltakozik; Vix azt a választ adja, hogy a magyar kormány nemcsak hogy Kolozsvárt nem üríti ki, de csapatait továbbra is a demarkációs vonalon tartja. Vix újabb felszólítást küld a nagyszebeni román parancsnokságnak, és követeli a csapatok megállítását.[225] A Berthelot–Vix vita ezen a módon folyik december 22-ig, miközben Budapesten a politikai helyzet egyre tarthatatlanabb, és Károlyi már a lemondás gondolatával foglalkozik. Az antantmisszió vezetője Károlyit maradásra szólítja fel, majd a kormány biztonságérzetének erősítése érdekében újból francia erők

bevonultatását kéri Budapestre. Követeli egyúttal: fékezzék meg a Magyarországgal szomszédos államok étvágyát. „Jelenleg a törvénysértéseknek nincs határa – táviratozza Henrysnak. – Passzivitásunk láttán a szövetségesek erőszakossága növekszik. Ha nem hozunk semmiféle intézkedést a magyarok nyugtalanságának csillapítására, komoly agitációval kell számolnunk, minden következménnyel együtt, amit csak maga után vonhat."[226] December 21-én Vix a román parancsnokságnak újabb táviratot küld, amelyben leszögezi, hogy a magyar csapatoknak joguk van arra, hogy vonalaikban maradjanak. Felszólítja a románokat, hogy tartózkodjanak minden „provokációtól", s megtiltja, hogy erőszakkal megakadályozzák a Kolozsvárott december 22-re kitűzött magyar gyűlés megtartását.[227]

A román csapatok Kolozsvár előtt álltak, amikor december 21-én mind Franchet d'Espèrey, mind Berthelot kézhez kapta Clemenceau állásfoglalását. A miniszterelnök Berthelot-nak előírta, hogy a Magyarországgal fennálló fegyverszüneti kérdésben minden javaslatát Franchet d'Espèrey elé terjessze, aki „egyedül van megbízva a fegyverszünet alkalmazásával".[228] Ez azt jelentette, hogy Berthelot akcióját Párizs nem hagyta jóvá, hanem a főparancsnok tilalmát tette magáévá. A dunai hadsereg parancsnoka ebből látszólag le is vonta a következtetéseket, mert december 22-én Henrysnak azt jelentette, hogy a román akciót leállította, és előírta, hogy „ideiglenesen" maradjanak a csapatok a demarkációs vonalon. A valóságban azonban a román csapatok már jó messzire voltak e vonaltól, és Berthelot mindent megtett, hogy még messzebb jussanak. Így a támadás leállításáról szóló parancsot a román parancsnokok csak december 24-én kapták meg, s ez pontosan elegendő volt arra, hogy Kolozsvárt is elfoglalják.[229] Az erdélyi magyarok gyűlése nem ülhetett össze, csupán egy tüntetésre került sor. Ugyanakkor Clemenceau parancsából a tábornok arra a következtetésre jutott, hogy eredeti terve megvalósításához meg kell nyernie a balkáni tisztek támogatását. Egyúttal azt is követelte, hogy mivel Erdély – Románia része lévén – az ő akcióterületéhez tartozik, utasítsák Vixet a vele való együttműködésre.[230] Jóllehet Franchet d'Espèrey e követelést elutasította és leszögezte, hogy a fegyverszünet végrehajtásáért ő, továbbá Henrys és Vix a felelős,[231] a helyzet távolról sem tisztázódott. Tovább folyt a tábornokok hatásköri és érdemi vitája. Vix megkapta az elfoglalandó stratégiai pontokról a Berthelot által készített listát, a magyar kormánynak meg is mutatta, ehhez azonban nemcsak azt fűzte hozzá, amit az emlékiratokból eddig is tud-

tunk, hogy ti. a végrehajtást illetően utasítást nem kapott, hanem továbbra is kifejezetten azt tanácsolta, hogy a magyarok ne mozduljanak el állásaikból.

Berthelot viszont a miniszterelnök december 20-i rendelete alapján úgy látta, hogy a további előnyomuláshoz valamiféle jogi alapot kell találnia. Ezért tárgyalás kezdődött a kolozsvári magyar kormánybiztossal, Apáthy Istvánnal egy olyan egyezményről, amely biztosítaná a románok által addig elfoglalt zóna valamelyes további kiterjesztését, s annak az anyaországról való tényleges és végleges elszakítását. A román előnyomulás december 24-én a Nagybánya–Kolozsvár vonalon állt meg, az ún. Berthelot–Apáthy-egyezmény pedig december 31-én jött létre.

Mielőtt az új év beköszöntött volna, lényeges események történtek Párizsban is. Románia elismerésének kérdését, a békekonferencia megnyitásának közeledtével, nem lehetett tovább halogatni. Értelme sem volt ennek, miután december 14-én Brătianu vezetésével megalakult a véglegesnek tekinthető román kormány. Így a francia kormánynak már nem volt mire várnia saját jelöltjével, Ionescuval, és az elismerést már nem tekinthette Brătianu „invesztitúra levelének". Lacombe újabb, december 22-én kelt, Romániára vonatkozó összefoglalójában leszögezte, hogy eljött az idő Románia szövetséges jogainak elismerésére. Hangsúlyozta azonban, hogy az elismerés nem történhet az 1916-os titkos szerződés értelmében, tekintettel az ezt korlátozó jogi szempontokra és különösképpen arra a változásra, amit Besszarábia időközben történt román elfoglalása jelent. Erről ugyanis a bukaresti szerződés mit sem tudott.[232]

Ebben a szellemben alakították ki Párizsban a román szövetséges elismerésének formuláját. Pichon külügyminiszter, amikor a parlamentben ismertette a tervezetet, a románok háborús szereplésének árnyékosabb oldaláról igyekezett megfeledkezni és feledtetni is azzal, hogy ez az ország a bolsevizmus elleni harc várható közreműködője lesz.[233] Pichon természetesen nem említette, hogy misszióját a román hadsereg pillanatnyilag Erdélyben tölti be, ahol a területfoglalás jegyében masírozik egy polgári demokratikus kormány csapatai ellen, amely többek között éppen azon van, hogy a saját földjén támadóban levő kommunista mozgalmat leszerelje.

Ezen a ponton a békeideológia bolsevikellenességének manipulációs célokra való felhasználásával, sőt ennek egyik tipikus példájával találkozunk. Érdemes itt összevetni a Szlovákia és az Erdély kérdésében használt, egymással szögesen ellentétes francia érveket. Az egyik a csehszlovák,

a másik a román politikusoktól eredt, Párizsban azonban a kettő anélkül kapcsolódott össze, hogy bárki is felfigyelt volna összeférhetetlenségükre. Csehszlovák részről a magyar rendszert leplezetten reakciós rendszernek ábrázolták, és Pichon külügyminiszter minden további nélkül átvette ezt a készen kapott elméletet, midőn a konvencióval szemben végre akarta hajtani Szlovákia azonnali bevonását a csehszlovák állami keretekbe. Károlyi még meg se alakította a kormányát, amikor a cseh politikusok már hangoztatták, hogy ez a magyar arisztokrata miben sem különbözik elődeitől, és hogy egyetlen célja a magyarországi nemzetiségek további elnyomása. A francia külügyminiszter maga is azt állította, hogy a magyar miniszterelnök kizárólag azért lobogtat ultrademokratikus zászlót, hogy valódi szándékát – a reakció uralmának meghosszabbítását a nemzetiségek felett – leplezze. A prágai kormánykörök valamivel később, 1919 márciusában, amikor a kijelölt vonal korrekcióját szorgalmazták, ismét olyan propagandaakciót kezdeményeztek, amely a Károlyi-rendszert a reakció fellegvárának tüntette fel.

Bukarestből szemlélve viszont a magyar rezsim nem ultrareakciósnak, hanem ultrabaloldalinak tűnt. Károlyi ugyancsak nem volt még hatalmon, amikor a román politikusok „megjósolták" a magyarországi „anarchiát", s miután kormányra lépett, nem győzték eleget hangsúlyozni bolsevik hajlamait és Erdélyben folytatott bolsevik propagandáját. Erre hivatkozott maga Berthelot tábornok is, amikor indokolni akarta a román területfoglalásokat. A francia külügyminisztérium ekkor ugyan még nem kötötte össze közvetlenül Magyarországgal a bolsevikellenes román irányvonalat, ideológiailag azonban Románia „raison d'être"-jét – „létének értelmét" – ugyanebben jelölte meg Franciaország szempontjából. „Bolsevikellenes harcukban" a román politikusok az adott körülmények között a Károlyi-kormányra hivatkoztak, Pichon e szempontot a jövőre vitte át. Rövid idő múltán – Erdély kérdésében – a „bolsevizáló" Károlyi-kormány elleni fellépést már a francia külügyminisztérium is teljes egészében a román szellemnek megfelelően indokolta. Ha a román kormánytényezők manipulációi a Károlyi-kormány bukásáig nehézségekbe ütköztek is, ezek elhárultak a Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása után, amikor a bolsevikellenesség jelszavával teljes egészében indokolhatókká váltak. A siker azonban e tekintetben nagyrészt csak elméleti maradt.

Visszatérve az események fonalához: Románia szövetséges státusát az európai antantországok a francia javaslat szellemében ismerték el (az

Egyesült Államok részéről az elismerés, mint tudjuk, már november 5-én megtörtént). Pichon a francia álláspontról december 30-án értesítette az érdekelt európai kormányokat. Az elismerést kifejező mondathoz hozzátette: „Mindazonáltal, mivel az 1916. augusztus 17-i szerződést a bukaresti szerződés jogilag semmissé tette, a szövetségesek részéről helyénvaló lenne, hogy új deklarációt formulázzanak, amely a román követelések vizsgálatában alapul veszi az 1916-os szerződést, figyelembe véve Besszarábia utólagos annektálását, valamint a szövetségesek általános és különleges érdekeit, amelyekről a hatalmak közeli tanácskozásaikon nyilatkoznak majd."[234]

Már szóltunk arról, hogy az 1916-os alap megkérdőjelezésének okai eléggé bizonytalanok. Bizonyos annyi, hogy a Quai d'Orsay-n Brătianu politikája és személye rossz hírben állt,[235] s hogy minduntalan felemlegették Besszarábia elfoglalását és azt, hogy a románok megingatták az 1916-os jogi alapot. Bizonyos az is, hogy a francia elismerési formula a román kormány korábbi bizonytalanságának úgy vetett véget, hogy hivatalosan leszögezte: nem számíthat az 1916-os ígéretek teljes beváltására. S ami ennél román szempontból még ijesztőbb volt: anélkül tette ezt, hogy körülírta volna az új alapot.

Mielőtt ismertetnénk a szövetségesek határozatának romániai fogadtatását, rövid kitérőt kell tennünk a Bánát problémájára. Ezt a tartományt a titkos szerződés teljes egészében Romániának ígérte, a balkáni hadjárat során azonban a szerb hadsereg foglalta el. Amikor a horvát, szlovén és szerb politikusok november 1. és 7. között Genfben összeültek a délszláv állam belső kérdéseinek rendezése végett, fő vonalaiban összegezték az új állam területi követeléseit is. A lista Dalmácia, Isztria, Dél-Ausztria (Klagenfurttal), Burgenland déli része (a Fertő-tóig) mellett tartalmazta a Bácskát és az egész Bánátot.[236] A jugoszláv politikusok nemcsak igényelték ez utóbbi területet, de birtokukban is tartották. November végén azonban Pašić szerb miniszterelnök megállapodott Ionescuval a Bánát kettéosztásában, s a két politikus Görögország bevonásával egy hármas balkáni szövetség alapjait is lerakta. Brătianu azonban ezt a megegyezést nem ismerte el.[237] Franchet d'Espèrey, amint a román–jugoszláv ellentétről értesült, kérte, hogy Párizsban jelöljenek ki Arad és a Duna között elválasztó vonalat a két hadsereg között; majd javasolta, osszák ezt az övezetet három zónára, és a középsőt vegyék francia megszállás alá.[238] A főparancsnok december 24-én parancsot adott a szerb egységeknek, hagyják el az övezet mintegy kétharmadát.

E határozatot „karácsonyi ajándékként" nyújtották át a szerb főparancsnoknak és Sándor régenshercegnek. A francia döntés korlátozta Románia igényének elismerését, a tényleges helyzet pedig nem változott, mert a szerb hadsereget egyelőre nem vonták ki és nem adtak helyet a francia zóna megszervezéséhez. Erre csak lényegesen később került sor. A jugoszláv–román vita eldurvult, a francia határozat pedig Bukarestben növelte a félelmet, amit már az elismerés formulája kiváltott.

A jugoszláv kormány a kivonulásra vonatkozó parancsot tulajdonképpen azért sérelmezte, mert nem bízott abban, hogy a tervezett francia zónát végül is felosztják. Hajlott azonban a kompromisszumra, s így nagy várakozással tekintett Brătianu látogatása elé: a román miniszterelnök Párizsba tartva kitérőt tett Belgrádban, hogy a vitás kérdésekről Sándor régensherceggel tárgyaljon. Brătianuban azonban nem lakozott az egyezkedés szelleme; mereven elutasított minden tárgyalást a Ionescu által elfogadott Buziás–Temesvár-vonal alapján. Politikájának lényegét Fontenay francia követ szerint így foglalta össze: „Követelni az 1916-os szerződés integrális végrehajtását; nem engedni a szerbeket a Duna balpartjára, hogy a természetes határ segítségével megőrizzék a jó viszonyt közöttük és a szerbek között; kérni Románia területének kiterjesztését a Tiszáig."[239] Ezzel a programmal Brătianu nemcsak Belgrádban, de Párizsban és Londonban sem aratott nagy sikert. Végül is január 25. és 30. között az ellenállást súroló szerb passzivitás közepette a francia csapatok elfoglaltak néhány ellenőrző pontot a Bánátban, s ezzel kapcsolatban egy kisebb francia katonai alakulat Szegedre is bevonult. Néhány nap múlva Pichon külügyminiszter közölte a román követtel, hogy a konferencia rövidesen tárgyalja a Bánát kérdését, s a legokosabb, ha a román kormány teljes csendben marad.

Amikor a román fővárosban ismeretessé vált, hogy Párizsban milyen formában tervezik az ország szövetségesként való elismerését, kitört a pánik; ezt Pichon parlamenti szép szavai nem ellensúlyozták. Mindegyik bukaresti antantkövet megmozdult, köztük természetesen Saint-Aulaire is, hogy kormányát jobb belátásra bírja. Brătianu többek között kijelentette, hogy amennyiben az antant nem módosít álláspontján és nem ismeri el az 1916-os feltételeket, kormánya lemond. A bukaresti kampány odáig ment, hogy az amerikai, az angol, a francia és az olasz követ január 7-én közös táviratban hivatalosan tiltakozott az elismerési forma ellen, s a diplomácia történetében eléggé szokatlan módon az egész szövetséges tábort kötelezettségeinek elmulasztásával vádolta. Élesen támadták a

szövetséges követek a hatalmak Szerbiának kedvező politikáját, végül pedig az emigráns román politikusokat, akik „mit sem tudnak a valóságos hazai helyzetről".[240] Ez bizonyára Ionescunak szólt, a Bánát ügyében tett engedmény miatt. A felháborodás láttán a brit kormány azt javasolta, hogy ne hozzák nyilvánosságra azonnal az elismerést. Jobbnak vélte, ha majd csak akkor jelentik be, amikor a román kikötőbe befutnak az első élelmiszer-szállítmányok, s ezek ellensúlyozhatják az elismerés formája által keltett rossz hangulatot.[241]

A román politikusokban végül is az elkeseredésen és a lemondással való fenyegetőzésen túl megérlelődött az a meggyőződés, hogy nem számíthatnak az antant teljes mértékű támogatására, a sikert tehát saját eszközeikkel kell biztosítaniuk. Ilyen körülmények között viszont még a korábbinál is kevésbé lehetett számítani arra, hogy a román hadsereget felhasználhatják a szovjetellenes intervencióban. A román főparancsnokság minden ambíciója abban összegződött, hogy az igényelt területeket román megszállás alá vonja. Tovább növekedett tehát Berthelot tábornok gondja: ha a Szovjet-Oroszországban bevethető csapatok létszámát növelni akarta, minden eszközzel elő kellett mozdítania az erdélyi kérdés román szempontból elfogadható megoldását. Franchet d'Espèrey jóváhagyása nélkül azonban nem folytathatta tovább az offenzívát. A román kormány december 26-án a hivatalos lapban bejelentette Erdély és a Bánát egyesülését Romániával; erre azonban nem volt alapja, tekintve, hogy ilyet a szövetségesek nem hoztak létre, s ekkor még helyi nyilatkozat sem hangzott el e kérdésről. A francia külügyminisztérium ráadásul azonnal ki is jelentette, hogy a román nyilatkozat „nemzetközi szempontból semmiféle következménnyel nem jár. Az annexiót, amelyet Románia egyoldalúan proklamál, csak a békeszerződés erősítheti meg. Szükséges tehát, hogy a szövetséges képviselők teljes fenntartással éljenek ebben a kérdésben, amiről csak a békekongresszus nyilatkozhat."[242] Azt a román panaszt, hogy a belgrádi demarkációs vonal a román etnikumot Erdélyben kétfelé vágta, a külügyminisztériumban egy feljegyzés erejéig fontolóra vették, de azzal zárták le, hogy e helyzeten csak maga az erdélyi lakosság módosíthatna forradalmi módon, vagy akkor lehetne a román követeléseknek „bizonyos mértékig" eleget tenni, ha sor kerülne a fegyverszünet megújítására.[243]

Berthelot tábornok december végén azon volt, hogy maga gondoskodjék a fegyverszünet megújításáról. December 28-án Henrys tábornok megkísérelte tisztázni az erdélyi helyzetet, s Belgrádba kérette mind

Berthelot-t, mind Vixet (három magyar tiszt kíséretében), mind a romániai Erdélyi Jánost. (Erdélyi ekkoriban jelent meg Budapesten mint a román kormány félhivatalos megbízottja.) A belgrádi tanácskozáson Berthelot minden valószínűség szerint megkapta a hozzájárulást a román fronton kialakított status quóhoz. Ígéretet tett viszont arra, hogy a jelentősebb pontokra francia tiszti missziókat küld ki.[244] A belgrádi felhatalmazással a zsebében Berthelot december 31-én megerősítette azt a megállapodást, amelyet – mint már említettük – a magyar kormány teljhatalmú megbízottjával, Apáthy Istvánnal ért el. A Berthelot–Apáthy-egyezmény néven emlegetett megállapodás demarkációs vonalként a Nagybánya–Kolozsvár–Déva vonalat írta le, és ettől nyugatra egy 15 kilométer széles semleges zónát létesített. A magyar fegyverszüneti bizottság ezzel kapcsolatos közleménye szerint Apáthynak felhatalmazása volt a megegyezés létrehozására, beleértve azt is, hogy a román parancsnokkal (Neculceával) folytatott tárgyalások eredményeként részlegesen módosítsa a konvenciót. Az Apáthy által kötött egyezmény a magyar kormány hozzájárulásával léphetett csak érvénybe.[245]

Erről a megbízatásról, a tárgyalásról és eredményéről a magyar kormány nem értesítette előre Vixet. Talán azért nem, mert a korábbiakban tapasztalta a budapesti misszió tehetetlenségét s azt látta, hogy Erdély kérdésében Berthelot tábornok akarata érvényesült. Ráadásul a fegyverszüneti bizottság utólagos tájékoztatója a francia missziónál Mabilais-nek, Berthelot új megbízottjának kezébe került. Ő viszont – utólag azt állítva, hogy az iratról megfeledkezett – nem adta azt át a misszió vezetőjének, Vixnek. Az alezredes már a decemberi offenzíva hatására úgy vélekedett, hogy új, áthághatatlan, szent és sérthetetlen vonalat kell kijelölni, s javasolta, hogy kössenek erről a magyar kormány bevonásával új konvenciót.[246] Annál is fontosabbnak gondolta ezt, mert a francia megszállás terve újból és most már véglegesen elesett. A francia kormány a szövetségesek december 1. és 3. között tartott megbeszélésén akciót indított a francia és az olasz zóna elhatárolásának tisztázására,[247] az olasz ellenterv azonban, amely minden jelentősebb osztrák város olasz megszállására irányult, kilátástalanná tette a végrehajtást.[248] Clemenceau az önálló francia fellépést megint csak nem vállalhatta, mert attól kellett tartania, hogy Budapest francia megszállását Bécs, Graz, mi több, Klagenfurt olasz megszállása követné. Amikor e kudarcról Franchet d'Espèreyt értesítette, hozzátette: a budapesti bevonulás azért is veszélyes lenne, mert Károlyi tulajdonképpen a francia kormányt szeretné felelőssé

tenni a rend fenntartásáért. Clemenceau ezt a felelősséget nem akarta vállalni. Franchet d'Espèrey tehát ekkor kénytelen volt levonni maga is azt a következtetést, hogy a közép-európai rendet francia erőkkel nem tudja megvédelmezni.[249] Hasonló következtetést vont le Vix is. Miután az erő bevetésének lehetősége elesett, ő is a kompromisszum útját kereste. Január 2-án megismételte ajánlatát az új konvenció megkötésére, s azt a vonalat ajánlotta, amelyen – tudomása szerint – a román csapatok álltak. A konvenció eredeti szellemében a megszállt területen továbbra is fenn akarta tartani a magyar közigazgatást. E javaslatot Henrys tábornok felkarolta, továbbította a főparancsnoknak, Berthelot-t pedig felkérte, írja le pontosan a vonalat, amelyen a románok állnak. Henrys Belgrádba akarta kéretni a magyar kormány képviselőit, hogy az új egyezmény szövegét megvitassák velük.[250]

Ezekkel a tervekkel foglalkoztak a magyarországi ügyekben érdekelt francia tisztek, amikor Vix január 6-án tudomást szerzett a Berthelot–Apáthy-egyezményről. Missziójának egyik tagjától, Vierne századostól kapta a hírt, akit tájékozódás céljából Erdélybe küldött. Vierne jelentette, hogy az egyezményben leírt vonalat a románok erőszakkal alakították ki, s gazdaságilag blokád alá helyezték. Vix különösen felháborodott azon, hogy Berthelot e lépésekkel kapcsolatban Vierne előtt a belgrádi megbeszélésekre hivatkozott. Az volt a véleménye, hogy Berthelot tábornokot „szimplán és egyszerűen fel kell szólítani az e tekintetben adott utasítások végrehajtására".[251] Mégis hamarosan arra a következtetésre jutott, hogy ha már az egyezményt megkötötték, a legjobb lenne elismerni. Henrysnak ezt is javasolta; főnöke azonban, aki a konvenciót annak idején aláírta, s akinek számára a magyarországi kudarc némiképpen a saját kudarca is volt, ráadásul akit Berthelot már vérig bosszantott, megmakacsolta magát. Ellentétben korábbi állásfoglalásaival, most minden eszmecsere elől elzárkózott a konvenció módosítását illetően. Helyzetét megkönnyítette, hogy január 5. óta már oldalán volt de Lobit tábornok,[252] akit Párizsból helyetteséül küldtek, s ez a helyettesítés azután véglegesnek bizonyult. Henryst Lengyelországba irányították, az ottani antantmisszióhoz. A tábornok tehát Belgrádban ekkoriban mintegy „végrendelkezett". Utolsó feljegyzései, intézkedései azt mutatták, hogy a konvenciót és Károlyi ügyét a korábbinál is határozottabban védelmezi.

1919. január 12-én és 13-án Henrys két terjedelmes iratot szerkesztett a magyarországi problémákról. Egyik levele Berthelot-nak szólt.

Ebben megvédelmezte a konvenciót, s leszögezte, hogy sohasem volt szándékában módosítani. Bebizonyította: Berthelot nemcsak hogy túllépte a hatáskörét, de ezzel a lehető legsúlyosabb károkat okozta, mert alapot szolgáltatott „minden követelőzés igazolására", s aláásta a budapesti szövetséges misszió helyzetét.[253] Szempontjait megismételte a másnap Franchet d'Espèreynek küldött levelében is; ebben a Berthelot elleni vádakat még eggyel tetézte. Többek között ezt írta: „Berthelot tábornok beavatkozott a magyar közigazgatásba anélkül, hogy gondolt volna azokra a visszahatásokra, amelyekkel az általa diktált módszerek járnak az ország többi részében. Szét akart zúzni egy központi hatalmat, amelyet ő anarchiának nevez, megfosztva a központi kormányt tartalékaitól, s nem mérlegelve, hogy ezeknek az intézkedéseknek legelső következménye a bolsevizmus fejlődésének siettetése lesz Budapesten." A levél másik új motívuma a magyarok fegyverkezéséről terjesztett hírek visszautasítása. „Mindazon pletykák közül – írta Henrys –, amelyek forgalomban vannak s amelyekben a románok rekordot látszanak felállítani, egy sem tűnik annyira valószínűtlennek, mint a magyar hadsereg újjászervezése, hogy újra felvegye a harcot a csehekkel és a románokkal."[254]

Henrys már nem kapott választ a leveleire. A reménytelen helyzetet de Lobit örökölte tőle. Gondjai nemcsak neki, de Berthelot-nak is voltak. Mind nyilvánvalóbbá vált ugyanis, hogy az oroszországi intervenció, bár első fázisát végrehajtották, most elakadt, s az orosz Vörös Hadsereg a belső ellenforradalmi erőkkel szemben ellentámadásba ment át. Berthelot mindenáron el akarta érni a román követelések teljesítését, hogy azután a csapatok egy része Szovjet-Oroszországba vonulhasson. Január 9-én felterjesztéssel fordult a francia vezérkarhoz, s egyidejűleg levelet írt Clemenceau-nak. Hivatalos felterjesztésében azt javasolta, hogy a román csapatokat engedjék a románok által követelt végső vonalig, vagy ha ez nem lenne lehetséges, úgy francia csapatok szállják meg az olyan városokat, mint Arad, Nagyvárad, Debrecen. Kötelezzék emellett a magyar kormányt a teljes leszerelésre – nyilvánvalóan a románok hátának biztosítása érdekében –, továbbá a Mackensen által elvitt gördülőanyag visszaszolgáltatására.[255]

Clemenceau-nak írt levelében Berthelot felsorolta Románia minden sérelmét Dobrudzsától és a Bánáttól kezdve az erdélyi „erőszakos megoldásig", de egy szóval sem említette, hogy a román csapatok e napon új vonalon álltak, jó messzire az „erőszakvonaltól". „Egészében véve – írta –, ha arra törekednénk, hogy Románia ellen cselekedjünk évszázados

ellenségeinek, a bolgároknak és a magyaroknak a javára, akik a mi ellenségeink is, akkor nem sikerülhetne jobban... Két lehetőség van – szögezte le a tábornok. – Vagy megszerezzük Romániát mint francia gyarmatot (colonie), vagy elveszítjük." Levelét azzal zárta, hogy amennyiben tévedne, helyzete Romániában lehetetlenné válik, s ebben az esetben visszahívását kéri.[256]

Mielőtt Clemenceau válaszolt volna a levélre, megkapta Franchet d'Espèrey állásfoglalását Berthelot hivatalos felterjesztésével kapcsolatban, amely, mint várható volt, homlokegyenest ellenkező elveket fejtett ki. Leszögezte, hogy a konvenció felmondása helytelen lenne; a román intervenció csak arra lenne jó, hogy tovább gyengítse a magyar kormány tekintélyét, s így a problémát nem megoldaná, hanem tovább növelné. Elutasította azt a lehetőséget, hogy Romániát a magyar kormány részéről támadás érhetné, s hangsúlyozta, hogy nézete szerint Németországnak kell visszaadnia a németek által elvitt gördülőanyagot. Egészében véve azt tanácsolta, hogy Románia várja ki a békekonferencia rendelkezéseit.[257]

Clemenceau a helyzetet bizonyára megvitatta Foch marsallal is, mert egy feljegyzés szerint a külügyminisztérium újból lépést tett e napokban az amerikai, a brit és az olasz kormánynál „Foch javaslatainak megvizsgálására" Ausztria és Magyarország megszállásával kapcsolatban. Ez ismét nem vezetett eredményre, Clemenceau pedig Berthelot szemrehányásait is, meg a román követelések végső summáját is elutasította. Válaszlevelében elismeri, hogy a román kormánynak vannak mentségei az ellenséggel folytatott „üzelmeire". „Ez azonban – folytatja – nem von le semmit abból, hogy ismételt figyelmeztetéseink ellenére aláírta a bukaresti békét ellenségeinkkel, annullálva ezáltal az 1916-os szerződést, amelyet a szövetségesekkel írt alá." Az antant mégis szövetségesként kezeli ezt az országot, és az 1916-os okmányt alapnak tekinti a román igények elbírálásához. Erdélyt illetően a miniszterelnök ezt írta: „E régió körülhatárolását a tényleges szükségletek és a katonai természetű megfontolások szerint a Keleti Hadsereg főparancsnoka szabályozta, amit revízió alá lehet venni azon megjegyzések alapján, amelyeket Ön Franchet d'Espèrey tábornoknak terjeszt majd elő."[258]

Clemenceau tehát továbbra is elutasította az 1916-os szerződést, de Berthelot-t felhatalmazta arra, hogy javaslatot tegyen a konvenció revíziójára. Ez azt jelentette, hogy Clemenceau utat keresett a konvenció félretételéhez, bár egyelőre a jövőre bízta, hogy miként lehet ezt megfelelő jogi formulába öltöztetni.

Erdélyben azonban az anarchikus és nem a jogi megoldás felé tettek lépést. A Berthelot–Apáthy-egyezményre ugyanaz a sors várt, mint röviddel azelőtt a Bartha–Hodža-megállapodásra. A magyar kormány ezúttal is hallgatott a modus vivendire irányuló lépéséről, a másik fél pedig a megállapodást ezúttal is felborította, csak most nem volt hozzá Párizsból felhatalmazása. Az egyezmény megkötésének, majd felborításának indítékait román részről nem ismerjük. Tény azonban, hogy alig foglalták el a román csapatok a Berthelot–Apáthy-vonalat, máris új támadásra indultak, s ezúttal mellőztek minden előzetes bejelentést. Apáthy Istvánt, aki Kolozsvárott megpróbálta megakadályozni, hogy a románok átvegyék a közigazgatást, január 14-én letartóztatták, s ez a hír, újabb nagy visszahatást keltve, 16-án futott be Budapestre. A magyar kormány ellenintézkedéseket helyezett kilátásba és vizsgálatot kért. Vix az utóbbival egyetértett, többek között azért is, mert remélte, hogy egyúttal fény derül a Berthelot–Apáthy-egyezmény megkötésének körülményeire, amelyek még mindig homályosak voltak előtte. Most Ameil századost küldte Kolozsvárra. Ameil – Apáthyval folytatott két megbeszélése alapján – azt állapította meg, hogy az egyezményt a magyar kormány jóváhagyta.[259] Ez egybevágott azzal, amit Jankovich ezredes, a magyar fegyverszüneti bizottság ez idő szerinti vezetője Vix hozzá intézett kérdésére válaszul adott. Vix e két forrás alapján arra a következtetésre jutott, hogy a magyar kormány ezt az egyezményt elismerte, a leghelyesebb tehát, ha a szövetségesek a maguk részéről szintén ezt teszik. Január 23-án ebben az értelemben javaslatot terjesztett elő de Lobit-nak.[260]

Miközben Vix alezredes Apáthy letartóztatásának körülményeit és a híres egyezmény előtörténetét tanulmányozta, mintegy mellékesen új hírek birtokába jutott. Megtudta, hogy Apáthy ellen a vád – bolsevik propaganda folytatása mellett – az, hogy incidenseket szított Cigánd falunál és Zilahon, valamint hogy megrongáltatta a Nagyvárad–Csucsa közötti vasútvonalat. Csak egy pillantást kellett vetnie a térképre, hogy megállapítsa: e helységek a Berthelot–Apáthy-vonalon kívül találhatók. Elölről kezdődött az egész procedúra: Vix tiltakozása de Lobit-nál, az utóbbié Franchet d'Espèreynél, általános vizsgálat kérése, újabb és újabb követelés a románok megállítására, az eredeti vonalra – értsd ezúttal: a Nagybánya–Kolozsvár–Déva-vonalra – való visszaparancsolásukra tett kísérletek.[261] Vix egyre keményebb hangon fogalmazta a jelentéseit; olykor már a hivatalos zsargont sem volt képes betartani. Már nem arról írt,

hogy helyzete tarthatatlanná vált, hanem arról, hogy nevetségessé teszik; nem a konvenció megsértéséről beszélt, hanem arról, hogy egyesek „fütyülnek" minden jogra. Amikor január 21-én jelezte de Lobit-nak, hogy híreinek ellenőrzését várja Ameiltől, jelentését így folytatta: „Amennyiben ez megerősítést nyer, hangosan tiltakozom a román szervek ténykedése ellen, akik növekvő felelőtlenséggel veszik semmibe a főparancsnok által kötött konvenciót, és Berthelot tábornok akcióját ellen, aki a visszaéléseket fedezve nyilvánvalóan nem érti, milyen súlyosan károsítja Franciaország jó hírét, hiszen egy lényegében francia bizottságot bíztak meg azzal, hogy őrködjék minden féllel szemben a létesített konvenciók lojális alkalmazása felett."[262]

Végül január 21. és 28. között a román frontot sikerült stabilizálni a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Csucsa–Zámoly vonalon, vagyis jócskán azelőtt, hogy az 1916-os vonalat – Vásárosnaményt, Debrecent, Szegedet – elérte volna. A stabilizáláshoz vezető lépések között az első Franchet d'Espèrey január 21-i parancsa volt, amellyel megtiltott minden további előnyomulást, külön kiemelve, hogy nem engedi meg Nagyvárad és Szatmárnémeti elfoglalását.[263] A második Clemenceau január 24-én Berthelot-hoz intézett újabb levele volt, amelyben a miniszterelnök ismételten elutasította a román követelések összességének kielégítését. „Az egyetlen kérés, amellyel ma Önhöz fordulok – írta –, hogy igyekezzék elfogulatlan kritikát gyakorolni Románia követelései felett. Brătianu úr nem áll messze attól, hogy az antantot vádolja azokért a súlyos hibákért, amelyeket saját maga követett el. Hagyjuk meg neki a tárgyalás eme fajtájának privilégiumát."[264] A következő fontos lépés az volt, hogy január 27-én Franchet d'Espèrey elfogadta a Berthelot–Apáthy-vonalat, s hozzájárult, hogy erről Vix a magyar kormányt értesítse. Mivel e vonalat a magyar kormány hallgatólagosan elfogadta – vélekedett Franchet d'Espèrey –, nem volt szükség arra, hogy az eredeti konvenciót felfüggesszék, hanem csupán arra, hogy a vonalat a szövetségesek is elfogadják és erről értesítsék a kormányt.[265] Vix a szükséges jegyzéket még ezen a napon eljuttatta a magyar fegyverszüneti bizottsághoz.

Közben azonban éles hangú vita folyt egyik részről Vix, másik részről pedig kivételesen nem Berthelot, hanem Patey tábornok között. Miután Berthelot értesült Ameil százados kiküldetéséről az erdélyi ügyek kivizsgálására, Patey személyében ő egy tábornokot küldött ki ugyanezzel a megbízatással. Ettől kezdve a front ügyét is Patey vette a kezébe. Míg Vix január 27-től, tehát a fent említett jegyzék átnyújtásától kezdve

rendszeresen követelte, hogy a román csapatokat rendeljék vissza a Berthelot–Apáthy-egyezmény által leírt vonalra, addig Patey már egy újabb vonal elismertetésének követelésével lépett fel, s különösen Csucsa román elfoglalása mellett kardoskodott. Vix táviratában azt válaszolta, hogy a románok akkor jöhetnek be Csucsára, ha előbb felmutatják Franchet d'Espèrey parancsát. Ellenkező esetben a magyar hadsereg tüzet nyit.[266] Közelinek látszott a pillanat, hogy tűzharc kezdődik, amelyben az egyik félnek egy francia tábornok, a másiknak egy francia alezredes sugalmaz. Végül Vix mégis kénytelen volt értesíteni a magyar kormányt a ténylegesen kialakult helyzetről. Már-már attól tartott, hogy ez a vonal azért válik ideiglenessé, mert a románok ott sem állnak meg. „Le vagyok sújtva – írta ezzel kapcsolatban de Lobit-nak –, hogy annyi erőfeszítés kifejtése után ebben az ügyben ilyen nyomorúságos eredményre jutottunk."

Franchet d'Espèrey utasítása és Clemenceau levele a románokat és Berthelot-t elbátortalanította, a miniszterelnök január 28-i parancsa pedig végül is megállította. Ez a parancs végre tisztázta a főparancsnoknak és a dunai hadsereg parancsnokának a viszonyát, amit novemberi utasítása nem tett meg elég világosan. Célja a jobb koordinálás és Berthelot hatáskörének megnyírbálása volt. Egyúttal mintegy folytatta a Berthelot–Clemenceau vitát is. A parancs leszögezi, hogy a koordinálást Franchet d'Espèrey végzi. Egyedül ő van megbízva a fegyverszünet végrehajtásával mind Magyarországon, mind a Balkánon. Ehhez hozzáteszi, amit az előző rendelet elmulasztott tisztázni: „Minden fegyverszüneti kérdést, a románok vonatkozásában is, Magyarországot és Dobrudzsát illetően kötelezően az ő közbenjöttével kell megtárgyalni." Berthelot megőrzi misszióját a román kormány és a román főparancsnokság mellett. Parancsnokol a dél-oroszországi és a romániai francia erők felett, hadseregparancsnoki beosztásban, azzal a megkötéssel, hogy a koordinálást e tekintetben is lehetővé kell tennie a főparancsnok számára. Végül a parancs 4. pontja így szól: „Új rendelkezésig Magyarországon és Erdélyben semmiféle akciót nem lehet végrehajtani, mely alkalmas lenne a már kiadott utasítások eredményeként létrejött status quo módosítására, és amely elébevághatna a békekonferenciára háruló területi rendezésnek."[267]

Visszatekintve az 1918. december közepétől 1919. január végéig lezajlott erdélyi eseményekre, az a benyomás alakul ki, hogy a központi francia szervek, ha az illegális román lépéseket nem is biztatták, januá r

28-ig nem is léptek fel ellenük azzal az eréllyel, amely megakadályozásukhoz szükséges volt. Január végén kezdte de Lobit és nyomában Franchet d'Espèrey is hangoztatni: mivel jól kivehető, tervszerű hadműveletről van szó, bármit ígérnek is a románok a front itt vagy ott történő megállításáról, tovább fognak nyomulni, amíg csak el nem érik az 1916-os vonalat. Ugyanekkor látta elérkezettnek az időt Clemenceau is arra, hogy erélyesen megtiltsa az erdélyi status quo megbontását. Ezt bizonyára előbb is megtette volna, ha akarja. Megálljt azonban csak akkor mondott, amikor a román front a francia vezérkar 1918. október 14-én megfogalmazott tervezetében kijelölt vonal közvetlen közelébe ért. Hozzá kell tennünk ehhez, hogy Clemenceau, ha rögzítette is a status quót, ezáltal csak az 1916-os vonalra mondott nemet, de azt már nem mondta, hogy a status quo a továbbiakban egyáltalán nem módosítható. A francia vezérkarban valószínűleg éppen akkoriban kezdtek foglalkozni azzal a gondolattal, hogy nem kellene-e módosítani az 1918. októberi vonalat, s ha igen, akkor milyen módon és mértékben. Az eredményt azután a francia békejavaslat mutatta meg, amelyet a francia delegáció az illetékes román–jugoszláv bizottságban február 8-án előterjesztett.

Nem sokkal ezután lezárult az Ameil százados, illetve Patey tábornok vezette vizsgálat Apáthy letartóztatásáról. Gyakorlatilag mást nem eredményezett, mint két nagy jelentést, majd Vix válaszát Patey ellene emelt vádjaira. Ezek az iratok nagyon tanulságosak. Vix jelentésében teljes egészében felmenti a magyar felet. Hangsúlyozza, hogy az Apáthy ellen emelt vádak vagy teljesen alaptalanok, vagy nem igazolhatók. Ugyanakkor rámutat, hogy voltaképpen mindennek alig van jelentősége, még ha maga Apáthy jelentékeny személyiség is. A lényeg másutt van. Ott, hogy Berthelot létrehozott egy egyezményt a főparancsnok tudta nélkül és őt megkerülve. Amikor ezt az egyezményt utólag szentesíteni akarta, a románok ugyancsak az ő tudta nélkül már át is lépték az egyezményes vonalat, s az incidensek, amelyekről a vádak között szó van, e második támadási hullám során zajlottak le. A magyar kormány mind ez ideig mindent elkövetett a vérontás elkerülésére – folytatta Vix. – Miközben a szövetségesektől semmilyen hivatalos értesítést nem kapott, a magyar csapatokat felszólította arra, hogy hagyják el a területet. „Nem tudok mást tenni, mint utalni korábban megküldött javaslataimra, és sajnálkozni, hogy kéréseim ellenére mindmáig nem fogadtak el precíz határozatot."[268]

Ellentétben a misszió főnökével, aki jelentéséhez bizonyítékul csatolta

az Ameil által összegyűjtött nagy anyagot, valamint a százados összefoglalóját, Patey tábornok csak egy hosszú elaborátumot szerkesztett, amely a román eljárások igazolása mellett szinte kizárólag a Vix elleni támadásokra korlátozódott. Részletesen ismertette a közte és Vix között lezajlott vitákat,[269] különösen kiemelve közülük kettejük csucsai incidensét. Ehhez a következő kommentárt fűzte: „Nehezen érthető, miként lehetett ellenségeinknek olyan parancsot adni, hogy lőjenek egy francia tábornok parancsnoksága alá helyezett szövetségesre..." Patey tábornok Vix leváltását és elhelyezését követelte. A vád nem volt kisebb, mint hogy az alezredes az ellenség szolgálatában állt.[270]

Vix válasza, amelynek megfogalmazásával egészen március 10-ig várt, alapjában mértéktartó. Patey személyével egyáltalán nem, vádjaival pedig csak mintegy mellékesen foglalkozik. Ebben az írásában is csak egy célt követ: azt, hogy kimutassa a Magyarországgal szemben folytatott román politikának és támogatásának céltalanságát, méltánytalanságát és méltatlanságát. Érdekes módon rámutat itt a Patey által hangoztatott bolsevikellenes jelszó hamisságára is, s azt ajánlja, hogy a Romániában tartózkodó franciák a magyarországi bolsevikok helyett foglalkozzanak inkább a helybeliekkel. A Patey elleni támadást e szavakkal zárja: „Sajnálatos, hogy a francia autoritások, akik feladatul kapták, hogy a román hatóságokat irányítsák, ily rosszul használták fel a rendelkezésükre álló hathatós fegyvert, és hogy akciójuk nem eredményezett mást, mint rendetlenséget."[271]

Clemenceau január 28-i parancsa után a budapesti misszió tevékenysége gyakorlatilag megszűnt. A konvenció – mint Vix írta – papírronggyá vált, élve eltemetése befejeződött. A frontok megálltak, megmerevedtek, több-kevesebb pontossággal előre jelezve a leendő határokat. Végbement az a folyamat, amelyet francia megszállás hiányában a francia kormány csehszlovák vonatkozásban elősegített, a román határon pedig eltűrt addig a pontig, amíg nem veszélyesztette saját politikai rendezési tervét. A két megoldás között az eltérés mindenekelőtt abban állt, hogy a megszállást a franciák szerették volna összekötni nemcsak a rend fenntartásával, a magyarországi rezsim stabilizálásával és az atrocitások elkerülésével, de a francia befolyás megalapozásával is; míg a valóban végbement folyamat együtt járt a nemzeti sérelmek továbbfokozódásával, kaotikus állapotok felidézésével, a magyar nacionalizmus franciaellenessé orientálódásával és végül a Károlyi-kormány felőrlődésével.

A Magyarországon illetékes katonatiszti négyes megkísérelte, hogy a

bomlás útjába álljon. A végső célok és érdekek azonban – politikaiak, katonaiak, gazdaságiak – minden tekintetben erősebbeknek bizonyultak a jogiaknál és azoknál a halvány érdekszálaknál, amelyek a törpévé zsugorítandó és vajmi kevés gazdasági lehetőséget kínáló Magyarországhoz és annak demokratizálásához fűződtek. Mindenesetre Vix, Henrys, de Lobit és Franchet d'Espèrey iratainak százait forgatva a róluk és szerepükről szőtt történelmi legenda fokról fokra halványul, hogy végül semmivé váljon. Vix nem Károlyi megbuktatásán, hanem rendszerének fenntartásán, nem az anarchia előidézésén, hanem megfékezésén fáradozott.

Január végére a misszió, mivel nem volt többé ellenőrizendő konvenció, gyakorlatilag feleslegessé, sőt fényűzéssé vált, a decemberben kezdődő kormányválság fokozódása miatt pedig számolni kellett azzal is, hogy előbb vagy utóbb veszélyes helyzetbe kerül. E válsággal kapcsolatban a misszió passzív maradt. Decemberben Vix Károlyi lemondási szándékát „tréfának" minősítette és elhárította, hozzátéve, hogy ha Magyarország számára egyáltalán van védelem, akkor az az ő jelenléte. Januárban Vix nem vett részt a válság megoldásában, és az utódjelölt Lovászynak vagy másnak nem adott biztatást. A budapesti válság miatt azonban Lobit foglalkozni kezdett a misszió létjogosultságával, sorsával, esetleg kimenekítésének lehetőségeivel. Sem Vix, sem az ő számára nem volt kétséges, hogy egy magyarországi fordulat az antant szempontjából a „semmibe" lépést jelenti.

Január közepétől, a Berinkey-kormány megalakulása és Károlyi köztársasági elnöksége után azonban Vix ismét bizakodni kezdett. Úgy tűnt számára, hogy a viszonyok az országban lassan a stabilizálódás felé haladnak. Megkönnyebülten állapította meg, hogy a kormány nagyobb határozottságot mutat, hozzálát a hadsereg szervezéséhez, ezért visszakéri a franciáktól a laktanyákat. A demarkációs vonalak január végére stabilizálódtak, s Vixnek úgy tűnt, a veszélyes keleti részeken használható csapatok állnak. A kormány lépéseket tesz a társadalmi nyugalom biztosítására mind a jobb, mind – ami őt jobban érdekelte – a baloldal ellen. Az aggodalmak tehát átmenetileg enyhültek, s a francia Keleti Hadsereg parancsnoka valamelyest nyugodtabb légkörben kezdett azon fáradozni, hogy a keleti demarkációs vonalat jogilag is megalapozza.[272]

Végül is úgy látszott, Magyarországon megindulhat a konszolidálási folyamat. Ezt és ennek elősegítését sugalmazták ebben az időben egyes olyan francia személyiségek is, akik mint katonai, politikai és gazdasági felderítők bejárták a közép-európai övezetet. De Sugny százados pl.

francia szimpátiákról számolt be mind Magyarországon, mind Ausztriában, s javasolta, hogy a francia kormány küldjön a nagyobb központokba gazdasági szakértőket.[273] Messzebbmenő és részletesebb a francia felderítő szolgálat fontos személyiségének, Hagueninnek az összefoglalója, aki a Károlyival folytatott hosszú beszélgetéséből is merített inspirációkat. Károlyi az eszmecsere során igyekezett megmagyarázni – nagy kár, hogy erre első ízben csak ilyen sokára, 1919. január 22-én került sor –, hogy miért volt kénytelen ragaszkodni az úgynevezett integritási politikához, amelyet a valóságban nem követett. Rámutatott, hogy az antant, amelyre számított, elhagyta őt. Jelenleg minden támasz nélkül áll, néhány baráttal az oldalán, „két nagy extremista párt között: az egyik oldalon nagybirtokosok, magyarosodott izraeliták és sovén burzsoák, akik eltökélték magukat, hogy nem ismerik el a magyar terület semmilyen csökkentését; a másik oldalon a szocialista párt, amelyet az agrárreform izgat, és amelyben a mérsékelt elemek elveszítik minden befolyásukat". Mihelyt bármelyik oldalon enged – mondta a köztársasági elnök –, abban a pillanatban megbukott. Haguenin azt a következtetést vonta le tapasztalataiból, hogy az antanthatalmaknak mind Ausztriában, mind Magyarországon be kell avatkozniuk, ha nem másért, azért, hogy a társadalmi forradalmat és annak „legszörnyűbb formáját", a bolsevizmust feltartóztassák. Elsőként jutott a francia személyiségek közül arra a meggyőződésre, hogy a győztesek gazdasági segítséget kell nyújtsanak a legyőzötteknek. Élelmiszert kell küldeni, s azáltal, hogy az élelmiszer-szállítást az antanthatalmak szervezik, elő kell segíteni a gazdasági kapcsolatok helyreállítását a volt Monarchia államai között. Haguenin figyelmeztette a francia kormányt, hogy a többi szövetséges hatalom már elindult ezen az úton, s nem lenne helyes, ha Franciaország elmaradna mögöttük. Nem szabad elszalasztani az alkalmat arra, hogy „Európát és a sorsát kezünkbe vegyük". A közvetlen teendő Haguenin szerint az lenne, hogy bizottságokat küldjenek ki gazdasági és politikai anyaggyűjtés céljából, bátorítva a befolyásos gazdasági szakembereket, kapcsolatot teremtve és előkészítve a jövőt. Sőt, tanácsolta, óvatosan bár, elkötelezettség nélkül ugyan, de adjanak tájékoztatást, „súgjanak" a volt ellenséges államok politikai vezető köreinek.[274]

Cheysson gazdasági szakember, a francia békedelegáció tagja, nagy közép-európai utazást tett, s az övezetet elsősorban a gazdaság jövője szempontjából vizsgálta. Csehszlovákiában a helyzetet túlságosan zavarosnak és Benešt túlságosan törtetőnek találta. Úgy vélte, hogy Jugosz-

láviában továbbra is a titkos társaságok uralkodnak, Živković tábornokkal az élükön, s relatíve jó viszonyban a királyi udvarral. – Amíg ez az állapot tart, itt nincs mit remélni – mondta. Romániában lenne perspektíva egy Maniu-kormány megalakulása esetén; Maniu azonban fél, s Brătianu, aki kezében tartja a felső hivatalnoki kart és a bankokat, minden fejlődés kerékkötője. Reményeket látott Cheysson Ausztriában, amennyiben véleménye szerint a jövő embere, Seipel nem képvisel Anschluss-politikát, hanem a svájci példát akarja követni. Végül igazi elismeréssel egyedül Magyarországról szólt, ami az adott állapotok között szinte érthetetlen. A jegyzőkönyvben ez áll: „M. Cheysson úgy véli, hogy csak Magyarországon vannak intelligens és kormányzásra képes férfiak."[275]

A francia kiküldöttek javaslatai alkalmasak voltak arra, hogy Párizs egy idő múlva, amikor politikai céljait lényegében már megoldottnak látta, visszatérjen új, most már nem katonai, hanem elsősorban gazdasági eszközökkel a magyarországi rendszer támogatásához és a francia befolyás megalapozásához. Ehhez azonban szükség volt arra, hogy a magyar rendszer megérhesse ezt az időpontot. Aktuálisan viszont a francia katonai és politikai vezetők sürgetőbbnek tartották a nagyjából elrendezett politikai helyzet véglegesítését, s ennek sorában mindenekelőtt a magyar–román határ stabilizálását, mint azt, hogy Haguenin tanácsát megfogadva „súgjanak" az osztrák és a magyar kormánynak. Eszükbe sem jutott emellett, hogy a román határ stabilizálása lehet éppen az a bizonyos utolsó csepp, amelyet a pohár már nem tud befogadni, s hogy éppen ez a konszolidálási törekvés idézheti elő az egész közép-európai helyzet felborulását.

A BÉKEKONFERENCIA ÉS A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

A BÉKEKONFERENCIA ELJÁRÁSI KÉRDÉSEI ÉS INDOKLÁSAI

A békeszerzők 1919. január 12-én tartották meg első, úgynevezett munkaülésüket, a konferencia ünnepélyes megnyitására pedig 18-án került sor Versailles-ban. Mintegy két hónap telt el a német fegyverszünet aláírása óta. A késlekedés, a hosszú előkészítés oka, hogy az amerikaiak és az európaiak között vita támadt a konferencia jellegéről és szervezetéről. Wilson elnök 1918 októberében beleegyezett abba, hogy 14 pontját figyelmen kívül hagyják a fegyverszünetek megkötésekor, de a békékben már érvényesíteni kívánta programját. Nem mondott le egyelőre a döntőbírói szerepről sem. Szervezeti téren az amerikaiak azon voltak, hogy tartsanak egy előkonferenciát valamelyik semleges ország fővárosában, amelyet azután követhet maga a békekongresszus.

A brit és a francia politikusok viszont arra törekedtek, hogy az elnököt most már végleg megfosszák a döntőbíráskodás lehetőségétől. Az előkonferencia észrevétlenül kongresszussá alakult, bár a konferencia elnevezést megtartotta. A székhely Párizs lett. A meghívottak közül gyakorlatilag kimaradtak a vesztes államok képviselői, ezáltal Wilson döntőbíró helyett az egyenlők vitapartnere lett.[1]

A hosszú fegyverszüneti szakasz egyúttal azt eredményezte, hogy a Közép-Európában katonai eszközökkel kialakított helyzet már a befejezett tények erejével hatott; bár az igazságnak megfelelően megjegyzendő, hogy a létrejött status quo nem állt ellentétben az előzetes amerikai elgondolásokkal.

A konferenciára meghívott államok delegációit illetően különbséget tettek az általános és speciális érdekeltségű államok között, s az utóbbiakat nemcsak a nemzetközi kérdések megvitatásából zárták ki (ami a maga

idején még védhető), de gyakorlatilag a legtöbb regionális kérdésből, sőt végül az őket magukat érintő politikai döntések előkészítéséből is. Ha a távollevő vesztesekkel szemben a konferencia mintegy a vésztörvényszék szerepét töltötte be, a speciális érdekeltségű államokkal szemben Wilson döntőbíráskodása helyett a nagyhatalmak döntőbíráskodását valósította meg. Az érdekelt felek meghallgatására kevés figyelmet fordítottak; olykor még egyszerűen tájékoztatásuk is elmaradt. A kisállamok politikusai előtt a nagyhatalmak „mentségére" szolgált, hogy a konferencia tevékenysége teoretikusan, morálisan, politikailag és gazdaságilag egyaránt az ő javukra érvényesült. E speciális érdekeltségű államok sérelme valójában az volt, hogy igényeiknek a nagyhatalmak bizonyos korlátokat szabtak, egymás közötti vitáikat pedig korlátlan jogú bírákként döntötték el. Sérelmet tehát az okozott, hogy a konferencia a friss kishatalmi nacionalizmusok expanzív törekvéseit valamelyest fékezte. A semleges államok az eljárás nézőközönségét szolgáltatták, a vesztesek és az úgynevezett alakulóban levő államok pedig a távolban várták az ítéletet.

A bennünket érdeklő régióban Ausztria és Magyarország tartozott az utóbbi csoportba. Bár Jugoszláviát a szövetségesek csak 1919 júniusában ismerték el, s ezért mint hadviselő állam, a speciális érdekeltségű országok sorában Szerb Királyságként foglalt helyet, a „szerb" delegáció nem szerb tagjainak elfogadásával a szövetségesek mégis lehetővé tették, hogy a konferencián gyakorlatilag az új állam képviseltesse magát. Lengyelország, Csehszlovákia és Románia – az első kettő mint új, de nemzetközileg elismert, az utóbbi mint előzőleg is létező szövetséges állam – szintén a speciális érdekeltségű nemzetek körébe tartozott.

Nincs lehetőség rá, hogy azoknak a bizottságoknak a munkáját is ismertessük, amelyek az adósságok, a jóvátétel, a közlekedés, a légügy, a munkaügy, a gazdaság és pénzügy problémáival, valamint a katonai kérdésekkel foglalkoztak. A politikai és területi kérdéseket a következő módon oldották meg: a konferencia nem a távollevő, vesztes vagy „bűnös" felek, hanem a jelenlevők „ügyeiből" indult ki. Nem Ausztria, Magyarország stb. kérdéseivel foglalkozott – ilyen ügyeket hivatalosan nem is ismert –, hanem a csehszlovák, lengyel, román és jugoszláv igényekre összpontosította figyelmét. Ezeket eredetileg a konferencia legfelsőbb szerve – az öt nagyhatalom első delegátusaiból (az amerikai elnök, az angol, a francia, az olasz és a japán miniszterelnök) és külügyminisztereiből álló Legfelsőbb Tanács, másként a Tízek Tanácsa – kezdte vizsgálni.

A bonyolult problémák tüzetes és részletes elemzése céljából sorra küldte ki a csehszlovák, a lengyel és a jugoszláv–román bizottságot. E bizottságok számos albizottságot szültek, s munkájukban segítségért fordulhattak a konferencia egyéb szerveihez, a gazdasági és a katonai bizottságokhoz. Minden albizottság és minden ügyáttétel egy-egy csapdává vált, közöttük már csak a legrutinosabb diplomata-rókák tudtak kiigazodni, s ami az amerikai delegációt illette, az nem ilyen rókákból állt.

Az eljárási rend megvilágítására álljon itt egy példa. Magyarország területi kérdéseivel a szó szoros értelmében egyetlen bizottság sem foglalkozott. Foglalkozott azonban vele a csehszlovák és a román–jugoszláv bizottság Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia oldaláról. Emellett azonban – megint csak nem magyar szemszögből, hanem egészen más szempontok alapján – beleszólt a dolgokba olykor a katonai bizottság is. Tekintettel továbbá arra, hogy az olasz kormány saját ügyeinek megvitatását kizárólag a Legfelsőbb Tanácsban engedte meg, az őt érintő kérdések viszont szoros kapcsolatban álltak Ausztriával és Jugoszláviával, a két utóbbi pedig a legközelebbről érintette Magyarországot is – egy sor, Magyarországra és Ausztriára vonatkozó kérdés a bizottságokon kívül, a Legfelsőbb Tanácsban dőlt el. Mindamellett volt egy lengyel bizottság is, s a lengyel kérdés szintén beletartozott a magyar sorsot kialakító kapcsolatrendszerbe. Így például a csehszlovák–lengyel sziléziai szénvita megoldása kapcsolatban állt azzal, hogy vajon Csehszlovákia igényét a salgótarjáni bányákra honorálni kell-e vagy sem. Kihatott emellett Magyarország keleti határára az a körülmény, hogy a katonailag még gyenge lengyel állam román katonai segítséget kért ahhoz, hogy Lwówot Szovjet-Oroszország ellenében megtarthassa. Bár a bonyolult összefüggések labirintusában még bolyonghatnánk, álljunk meg ezen a ponton. Ennyi is elegendőnek látszik annak belátására, hogy az egyes bizottságok, amelyeknek más-más tagjai, más-más elnökei voltak, úgyszólván képtelennek bizonyultak az egész konglomerátum állandó áttekintésére.

A döntőbíráskodás első fórumai mindenesetre a bizottságok lettek. A szóban levő érdekeltek ugyan egy-egy alkalommal előadhatták kívánságaikat, a bizottságokban azonban nem volt képviseletük, a határozati javaslatok kidolgozásában nem vettek részt. A bizottságok által elfogadott ajánlások a területi kérdések bizottsága elé kerültek, ahol a nagyhatalmak képviselői már nemigen tartottak audienciát; végül megjelentek a javaslatok a legfelsőbb szerv előtt, amely március 24-től osztódás útján megkétszereződött. A Tízek Tanácsa kétfelé bomlott: a Külügyminisz-

terek Tanácsára és a tulajdonképpeni Legfelsőbb Tanácsra. Ez utóbbi viszont Japán képviselőjének gyakorlati kizárása után előbb négy, majd egy ideig, az olasz miniszterelnök önkéntes távolléte miatt, három főre szűkült. A Legfelsőbb Tanács által hozott határozatokat, mint a konferencia elnöke, minden esetben Clemenceau írta alá.

Ez a szerkezet – legkisebb egységétől kezdve bonyolult egészéig – a wilsonizmus európai „értelmezését" fejezte ki. S miután egyszer létrejött, szinte automatikusan kizárta azoknak az elveknek az alkalmazását, amelyek nevében működött.

Az amerikai elnököt a konferencia kezdetén megnyugtathatta, hogy partnerei ezúttal egybehangzóan kinyilvánították, készek figyelembe venni a 14 pontot. Az úgynevezett wilsonizmus jelszavai a vesztesek után a győztesek szótárába is bevonultak. Nem sok idő kellett azonban ahhoz, hogy kiderüljön: ez a wilsonizmus nagymértékben átalakult, és szerzője eredeti törekvéseihez már csak kevés köze van.

A wilsonizmus kudarcához az amerikai diplomácia tapasztalatlansága mellett – amelynek megnyilvánulásaival valóban lépten-nyomon találkozni – sokkal súlyosabb tényezők is hozzájárultak. Már említettük azt a körülményt, hogy a békeműhöz Wilsonnak olyan terepen kellett hozzáfognia, ahol a feltételeket az európai hatalmak már kialakították. A kontinens jó részén a marciális jog, a hadi jog uralkodott, midőn a konferencia magas eszméi az egyenjogúságról, a népek szabadságáról és önrendelkezési jogairól elhangzottak; Európát megszállási zónák és folyosók tarkították, amikor Wilson a konferencián a nemzetek közötti új, egyenjogú kapcsolatok rendszerének teremtéséről beszélt; a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat tengeri és szárazföldi zárlatok hozták a teljes gazdasági felfordulás közelébe, amikor az elnök Párizsban kifejtette érveit a tengerek és a kereskedelem szabadságának szükségességéről. Végül: midőn a nemzetek jogairól beszélni kezdett, a győztes hadseregek katonái a foglalás véglegesítésének szándékával számos ponton idegen földeken álltak.

Említettük már a konferencia hierarchiáját, amely szintén nem kedvezett az elnök terveinek. Mindezeknél a körülményeknél fontosabbnak és súlyosabbnak látszik azonban, hogy az amerikai törvényhozás Wilson kezéből kivette azokat az eszközöket, amelyekkel országa erejét, nélkülözhetetlenségét bizonyíthatta volna, következésképpen saját koncepciójának legalább egy részét átmenthette volna az új európai és a nemzetközi élet gyakorlatába. A Kongresszus arra kényszerítette Wilsont,

hogy beszüntesse Európa anyagi támogatását, holott az amerikai súly megalapozását éppen ennek fokozása biztosíthatta. Európának nagyobb szüksége volt az amerikai támogatásra, mint valaha. Megvonta a Kongresszus az elnöktől azt a jogot is, hogy az amerikai hadsereget legalább egy belátható ideig még Európában állomásoztathassa; pedig a hadsereg kivonása nemcsak a többi hatalom manővereinek ellenőrzését és ellensúlyozását tette lehetetlenné, hanem a puszta tájékozódást is megnehezítette. Nem fürkészhetjük e helyen az amerikai Kongresszus eljárásának okait. Egészében véve azonban bizonyosnak látszik, hogy az elnök gúzsba kötéséhez hozzájárultak Amerika valódi problémái. Ám hatott az amerikai politikai rendszer sajátossága is: a Kongresszus szerfelett nagyra nőtt joga arra, hogy beleszóljon a külpolitika irányába és mindennapjaiba. Egy olyan Kongresszusé, amelynek hangulatát nagyon is bizonytalan tényezők befolyásolták, s amelynek többsége végtelenül keveset tudott mind saját országának nagyra növéséről, mind az elébe táruló lehetőségekről.

Végül is, amikor a konferencia januárban ünnepélyesen megkezdte munkáját, s a szemekbe könnyek gyűltek az emberiség várható felszabadulásának és felemelkedésének előérzetétől, ezek az emóciók jórészt olyan eszmékhez fűződtek, amelyek már elszakadtak a valóságtól. Minden adva volt ahhoz, hogy a wilsonizmus demokratikus, annexióellenes, nemzeti önrendelkezést hirdető és a gazdasági mobilitást célzó nézeteiből egészen másfajta gyakorlat alakuljon ki.

A wilsonizmus ideológiává vált, a másfajta gyakorlatot pedig magán a gyakorlaton kívül néhány fogalom átértelmezése és néhány, a wilsonizmuson kívül keletkezett fogalom bevezetése támasztotta alá. Átértelmezték az európai politikusok mindenekelőtt a demokrácia fogalmát, amennyiben azt az antant táborára korlátozták, s ehhez szabták a demokráciát megillető jogokat. A wilsonitól eltérő értelmet nyert a nemzeti önrendelkezés is, amennyiben erre csak a volt elnyomott nemzetek szereztek jogot, olyan nemzet azonban, amely elnyomó volt (s egyben talán elnyomott is), ugyanezt a jogot nem igényelhette. Különben nem terjedt ki ez a jog a volt elnyomott nemzetek összességére sem, mert a konferencia nemcsak a mandátumos rendszerrel, de több középeurópai kérdésben elfoglalt álláspontjával is kifejezésre juttatta, hogy vannak fejletlen, éretlen nemzetek, amelyek nem alkalmasak az önrendelkezés gyakorlására. Így a nemzeti elv, amely eredetileg az Osztrák–Magyar Monarchia bomlasztását szolgálta és a belső feszítőerők fel-

szabadítását eredményezte, utóbb egyes nemzetek nacionalizmusának győzelmét koronázta meg a másoké felett, s a felszabadítás mellett egyúttal a feszültségek újratermelődéséhez, sőt fokozódásához vezetett.

Néhány wilsoni elvet – így a kereskedelem szabadságát, a tengerek szabadságát, a titkos egyezmények érvénytelenségét, a titkos diplomácia megszüntetését – az európai szövetségeseknek sikerült egyszerűen levétetniük a napirendről. A titkos szerződésekkel azonban még hónapokig tartott a játék, nem mintha akár a londoni, akár a párizsi kormány elvi okokból került volna szembe a titkos szerződéssel mint formával, hanem mert különféle gyakorlati okokból és érdekekből mindketten vonakodtak az elv teljes érvényesítésétől.

Elfogadtattak ugyanakkor az európai szövetségesek néhány olyan elvet, amelyet már korábban – 1916 végén, 1917 elején – megfogalmaztak, s amelyek távol álltak attól, hogy a wilsonizmust szolgálják. Nem is ment könnyen a dolog. Legelőször a biztonsági elvet erőszakolták át, másként szólva azt a szempontot, hogy az új határok kialakításánál figyelembe kell venni a kedvezményezett ország stratégiai érdekeit. Sokkal nagyobb nehézségek árán jutottak el oda, hogy ugyanezt a biztonsági elvet az úgynevezett leszerelési kérdésben is érvényesítsék, annál is inkább, mert ezen a téren már Nagy-Britannia sem követte a francia szempontokat. Mégis sikerült elérni, hogy a vesztes országok drasztikus katonai korlátozása ellenében semmiféle hasonló intézkedésre ne kerüljön sor a többi országban, s hogy az általános leszerelés ügyét a konferencia a Népszövetségre hagyja örökül.

Ugyancsak heves vitákra vezetett a jóvátétel elve. Egyrészt, mert az amerikaiak magát az elvet is ellenezték, másrészt mert a brit kormányfő ebből a szempontból nem akart különbséget tenni a Monarchia egykori nemzetei között. Ennek ellenére a jóvátételi elv megmaradt, sőt úgy maradt meg, hogy gyakorlatilag csak a legnagyobb nehézségekkel küzdő két államot sújtotta Közép-Európában.

A párizsi konferencia tehát egyfelől modern elveket hangoztatott, másfelől bevett közéjük elavultakat, s ez a nem túl szerencsés elegy jellemezte gyakorlati tevékenységét is. Egyik kezével hozzájárult az új demokráciák születéséhez, a másikkal fokozta gyengeségüket. Az egyik oldalon felszabadított, a másikon ennek ellenkezőjét tette. Liberális gazdasági elvekkel kacérkodott, de jogaiba helyezte a jóvátételre átkeresztelt hadisarcot. Nagy egységekben próbált gondolkodni, de az autar-

kiás törekvéseknek nyitott utat. A konferencia végeredményben tehát a wilsonizmus európai átértelmezését fejezte ki.

Az apparátus maga óriási volt, s a közhiedelemmel szemben a delegációk alaposan felkészültek és hatalmas, részletesen kidolgozott dokumentációra támaszkodtak. Talán túlságosan is nagyra ahhoz, hogy az egészet egy-egy személy áttekinthesse, mivel az áttekintés modern eszközei akkoriban még hiányoztak. Amikor a konferencia megnyitása előtt Paul Cambon, a londoni francia nagykövet Párizsban járt, elborzadt a külügyminisztérium épületének látványától. A maga részéről több határozott gondolatot szeretett volna felfedezni a fejekben, mint papírt az íróasztalokon, sőt még a székeken és a padlón is. Beláthatjuk azonban, hogy a konferencia feladata végtelenül szerteágazó és bonyolult volt.

Visszatérve a konferencia által hangoztatott elvekre, ezeket az egyes nemzeti delegációk különböző módon értelmezték és nem egyforma mértékben alkalmazták. A wilsonizmus szükség szerinti megkerülését annak a még 1917 elején megfogalmazott francia elvnek a hallgatólagos elfogadása és fenntartása tette lehetővé, hogy a békét – legalább részben – a biztonságot szolgáló nemzetközi megegyezésekre és döntésekre kell építeni. Az így keletkezett kettősség nem engedte meg a békeelmélet rendszerré fejlesztését, e hiány viszont az érvelés számos kombinációját tette lehetővé. Ha ugyanis e kettősség miatt a béke elvi alapjai nem is ötvöződtek zárt ideológiává, az egésznek megvolt az a mérhetetlen előnye, hogy megőrzött egy bizonyos rugalmasságot. Ahol az egyik érv nem jöhetett számításba, ott segített a másik. E kettősség ellenére azért beszélhetünk mégis ideológiáról, mert a kettős érvelés második tagja, amely az érdeket a biztonságra hivatkozva sokkal gyakorlatibban fejezte ki, mindvégig rejtve maradt a közönség előtt, sőt nemegyszer az „illetéktelennek" vélt delegációk, így sokszor egy-egy testület előtt is. Az igazi döntés olykor üléseken kívül, párbeszédek és magánmegbeszélések során alakult ki. Miután viszont kialakult, ismét felvette a tisztes ideológia köntösét; erről a konferencia szövegező bizottságai gondoskodtak.

A konferencia ideológiájában a polgári demokratikus szabadságeszme a legszorosabban kapcsolódott a nemzeti gondolathoz. A demokratikus jogok egyúttal mint nemzeti jogok jelentkeztek. A nemzetközi szabadság víziójában felmerült eszméből, a szabad nemzetek szabad társulásából – mindenekelőtt a francia és a csehszlovák koncepcióban – azon a ponton vált agresszív nacionalizmus, ahol a germán fogalom azonosult a reakcióval, a reakció a germánsággal (az utóbbiba pedig a magyarságot

is beleértették). E gondolatot továbbfűzve, az új demokratikus kísérletek – a német, az osztrák, a magyar – csalássá minősültek át, álforradalmakká, amelyek nem voltak alkalmasak arra, hogy e népek reakciós és elnyomó hajlamait kiküszöböljék. Pusztán elfedésre, takargatásra szolgáltak. Láttuk, milyen gyorsan és eredményesen alakult ki ez a képlet Károlyi Mihállyal kapcsolatban, mihelyt a gyakorlati érdek ezt kívánta. Itt csapott át a demokratizmus, a demokratikus szabadságelv önmaga tagadásába. A weimari Németország születésekor olyan Európára tekintett, amely őt a porosz kolosszus elvetélt, életképtelen korcsaként kezelte. E fogadtatás maga is szerepet játszott abban, hogy az előítélet később ítéletté minősülhessen. A „germánellenes" csoport viszont – vagyis minden olyan állam, amely a központi hatalmak elleni küzdelemben valamilyen érdemet felmutathatott – a konferencia bűvszavai segítségével nemcsak a nemzetek felszabadításának, hanem egyúttal a demokrácia bajnokának címéhez is hozzájutott.

Abban, ahogyan és amilyen mértékben a konferencia ideológiáját alkalmazták, megmutatkoztak az egyes államok közvetlen érdekei és politikai mentalitásuk különbségei is. Wilsont és az amerikai delegációt nem jellemezte európai értelemben vett hagyományos politikai mentalitás; pusztán a nagy amerikai érdekekben gyökerező laza elveket hoztak magukkal. Ezek voltak azonban az új, a modern elvek. Csakhogy az amerikaiaknak nem volt meg az alkalmazásukhoz szükséges nemzetközi politikai tapasztalatuk, a készségük az óriási terep áttekintéséhez, a rajta való kiigazodáshoz, az események láthatatlan irányításához. A konferencia kezdetén minden egyes kérdésben előre kidolgozott elvi javaslatokkal léptek fel. Wilson a Népszövetség kész tervét hozta, ám ezt el kellett ejtenie. Az amerikaiak ajánlották a tengeri zárlat azonnali megszüntetését, de a szövetségesek egyöntetű tiltakozására vissza kellett vonulniuk. Javasolták a blokád feloldását, partnereik azonban megmagyarázták nekik, hogy ez, bár nagyon kívánatos, pillanatnyilag mégsem lehetséges. A határokat illetően ők is a kedvezményezett népek, államok szemszögéből tették fel ugyan a kérdéseket, s az etnikai határok szélső nyúlványait keresték, de mégis az etnikai határokat akarták követni. Európai kérésre aztán elfogadták a stratégiai elvet. Engedtek az egyik bizottságban, majd – nem is tudva, hogy ez részükről engedmény – egy másikban is. Olykor – óvatlanul – elsőként tettek olyan javaslatot, amit kompenzációs alapnak használhattak volna fel. A visszalépések külön-külön, más-más bizottságban, egymástól elszigetelten történtek,

s mire a részletek az amerikai delegáció tudatában összegződtek, addigra készen volt az eredmény: az amerikai elveknek írmagja sem maradt a békerendszerben. 1919 májusában jártak már, amikor az amerikai delegáció jó része felismerte a vereséget, a wilsonizmus összeomlását, s amikor több amerikai delegátus békeellenesként kezdte értékelni a békerendszert. Néhányan, kifejezést adva ama reményüknek, hogy Amerika majd elveti a béketorzót, beadták lemondó nyilatkozatukat. A májusi válság a külügyminiszterre is hatott, a beteg elnöknél pedig kiváltotta az első rohamokat; az amerikaiak mégsem rakhatták le a számukra pokollá változott emberiségüdvözítő feladat felvállalt keresztjét. Nem tagadhatjuk, hogy a konferencia áramában érződött már Wilson elnök betegség sújtotta személyisége, s hogy az ellenható impulzusok felerősödtek az ő energiájának és szellemi működésének fokozódó kihagyásai által. Legalább ennyire igaz viszont, hogy az elnök lappangó belső válságát a fojtogató helyzet robbantotta ki.

A konferenciáról szólva az angolszász államokat érdekeik, politikájuk nagymértékű azonosítása alapján együtt szokás emlegetni. A valóságban azonban a brit delegáció mind politikai, mind elméleti és eljárási kérdésekben egészen másképp járt el, mint az amerikaiak, s ez a különbség a konferencia második felében, március végétől is csak egyes kérdésekben csökkent. Egységes angol vonalról voltaképpen az egész időszakban nem lehetett beszélni. A brit delegátusok kényük-kedvük szerint bántak az alapelvekkel. A Foreign Office-ban végzett nagyszabású és főként nagy mennyiségű teoretikus munka ellenére a brit delegátusok mozgása a konferencián annyira rögtönzöttnek tűnt, hogy még az egységes pragmatikus vonal látszatát sem keltette és a munkamegosztásos szerepjátszás gyanúját sem ébresztette fel. Balfour külügyminiszter a Külügyminiszterek Tanácsában többé-kevésbé a hivatalos külügyi álláspontot adta elő. Mivel azonban még külügyi álláspontból is több létezett, előfordulhatott, hogy ugyanennek a hivatalnak egy másik funkcionáriusa valamely bizottságban a külügyminiszterétől eltérően foglaljon állást, sőt az is, hogy ugyanazon bizottságban két angol delegátus, mindkettő a Foreign Office embere, egymásnak ellentmondjon. Az eltérések még nagyobbak, ha Lloyd George miniszterelnök és a külügyminiszter, vagy ugyanő és Churchill had- és légügyi miniszter, vagy a külügyminisztérium és a vezérkar stb. álláspontját vetjük össze. Ebben az összeviszszaságban egyetlen biztos pont mutatkozik: az, hogy a Lloyd George által írásban vagy szóban kifejtetteket a brit delegáció általában véve

nem követte. Lloyd George javasolta a Szovjet-Oroszországgal való tárgyalást, a brit katonai szervek és ezeknek a konferencián szereplő képviselői pedig szorosan együttműködtek a franciákkal a szovjet-oroszországi hadműveletekben. A miniszterelnök felszólalt az intervenció ellen, majd néhány nap múlva Churchill előterjesztést tett az intervenció nagymérvű kiterjesztésére. Lloyd George az etnikai elvek szigorúbb alkalmazásáért lépett fel a közép-európai térségben, a brit delegátusok viszont minden illetékes bizottságban a stratégiai elvek alapján tettek előterjesztést, és ezek értelmében szavaztak.

A brit és a francia felfogás között a konferencia első felében nem merült fel olyasfajta ellentét, ami az angol álláspontot egységesen szembeállította volna a franciával. Kizárólag a német kérdésben, pontosabban a német kérdés egyik részét, a francia–német viszonylatokat illetően mutatkozott véleménykülönbség. Itt az angolok egységesen és kérlelhetetlenül az etnikai alapra helyezkedtek. Nem tették ezt a német kérdés közép-európai vonatkozásainál. Ellenkezőleg, szívesen szekundáltak a Szudéta-vidék Csehszlovákiához csatolásánál, könnyen követték a franciákat az Anschluss tilalmazásában, valamelyest nehezebben, de végül mégis engedtek egy sor Lengyelországot érintő német problémában. Egészében véve a közép-európai övezetben egy ideig teljes angol–francia egyetértés uralkodott, s a harmónia csak 1919. március végén kezdett megbomlani. Az időpont nagyjából egybeesett a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejöttével, illetve a dél-oroszországi intervenció felszámolásával. Ha az előbbi esemény arra volt alkalmas, hogy elgondolkoztasson egyes angol politikusokat a tervezett rendezés hasznossága felől, az utóbbi felborította az angol–francia egyensúlyt, amelyet az 1917 decemberében kötött érdekszféra-felosztási egyezmény alakított ki Oroszországban és a Balkánon. Noha az egyezményt 1919. április 4-én módosították, az új megállapodást is hamarosan hatályon kívül kellett helyezni. Az 1919. tavaszi–nyári periódusban a közép-európai kérdésekben még csak szórványosan mutatkoztak francia–angol ellentétek, júliustól azonban ezek egyre erősödtek. E folyamat eredményeként a britek érdeklődése megnőtt mind Ausztria, mind Magyarország iránt. Nagyon fontos azonban, hogy a brit delegáció belső ellentétei ebben az időben is fennmaradtak, s így például 1919 augusztusában a fent mondottak ellenére éppen Balfour külügyminiszter játszotta a legaktívabb szerepet a román tervek támogatásában Magyarország ellenében.

Amikor a francia politikai gondolkodók a brit külpolitikát elmaraszt-

talták a meztelen érdek praktikus képviseletéért, a cinikus elvi nemtörődömségért, az álláspontok indoklás nélküli csereberéjéért, abban mindenesetre igazuk volt, hogy a brit gondolkodásmód nem követelte meg sem adott pillanatban egy egységes elgondolás keresztülvitelét, sem az időben fellépő módosulások elméleti alátámasztását vagy akár összekötését. A konferencián képviselt angol álláspont a lehető legheterogénabb, legváltozatosabb elemekből állt, s a hasznosnak vélt mindenkori, percnyi indoklásokkal csupán a brit birodalmi érdekek kottáját szólaltatta meg. Ugyanakkor az ideológus szerepét Lloyd George miniszterelnök mindvégig híven betöltötte, bármiként is foglalt állást egyébként a delegáció illetékes tagja egy konkrét kérdésben.

Az egymással ellentétes elemek egységgé formálásában, az ütköző érdekek összehangolásában és a szituációk kontinuitásának megteremtésében – vagyis az ideológia következetes érvényesítésében – legmesszebbre a francia politikusok mentek. A polgári szabadsággondolat, a nemzeti expanzió, majd a nacionalizmus szerves egységgé ötvözésében a franciák tekintélyes hagyománnyal és rutinnal rendelkeztek. Most azt a problémát kellett megoldaniuk, hogy a kozmopolita wilsonista elveket rászorítsák az elképzelt francia befolyási, szövetségi szférára. Míg az Egyesült Államok potenciálja a korlátlan szabadság és a szabad mozgás biztosítását kívánta, Franciaország, a számára váratlanul kitárulkozó Európa gyengeségét ismerve, itt léphetett a francia nagyságérzettel Napóleon óta átszőtt kontinentális nacionalizmussal. Ez lehetővé tette, hogy a francia zónában elismerje a nagy szabadságelveket. Saját hatalma korlátozottságának érzetében viszont a lehetőségeket védbástyákkal akarta körülvenni. Az utóbbi törekvésből táplálkoztak mind a német erő megtörésére, mind a német potenciál kisugárzási övezetének körülhatárolására, gyakorlatilag megszüntetésére irányuló lépései, mind ezek elméleti alátámasztása.[2]

Az ellentétes gondolati elemeket a francia politikusok sikeresen kapcsolták össze, szerves egésszé tették, s ez a rendszer még sokáig meghatározta a háború utáni Európa légkörét (hogy valamivel később azután e szemlélet drasztikus visszahatása határozza meg). Ebben a rendszerben a legerőszakosabb eljárásokra is kerestek és találtak magasabbrendű magyarázatot, s ezek segítségével minden, a francia expanziót szolgáló lépés valami nemes elvvel került kapcsolatba. E meglehetősen igényes és fáradságos eljárás során a francia politikusok nem riadtak vissza a nehézségektől. Ilyenek abból adódtak, hogy ha egy probléma tervezett

megoldási formáját kénytelenek voltak módosítani, újabb, a korábbitól eltérő vagy ellentétes indoklásra volt szükségük; az utóbbinak azonban szintén meg kellett maradnia a szentesített körben. Ez történt többek között számos alkalommal a közép-európai kérdésekben. A francia érdek önmagában véve e terület egészének megszervezését kívánta. A francia politikai felfogás ezért kezdetben erősen hajlott arra, hogy a demokrácia elvi ellenpólusából, a germán reakció fogalmából kirekessze Ausztriát és Magyarországot. Ennek magyarázataként kész volt demokratikus, köztársasági erőfeszítéseikre hivatkozni. Ugyanakkor más esetekben – így Románia és Jugoszlávia esetében – az elnyomottak felszabadításának elvét tolta előtérbe, s elfeledkezett a demokratizmus hiányáról, sőt az utóbbi ország esetében maga segítette elő a centralista-monarchikus forma kialakítását. Mikor azután a közvetlen francia érdekek többé nem engedték, hogy a magyarországi francia befolyást a demokrácia támogatásával kössék össze – a franciák, „szerencséjükre", ezt nem fogalmazták meg elvként nyilvánosan –, az új, kényszerű megoldást az addig demokratikusnak tekintett rezsim reakciósságával támasztották alá. Nem az elvi sémát, hanem a tételezett valóságot változtatták meg. Az új forma azonban véglegesen még ki sem alakulhatott, s megint felsejlettek a franciabarát magyar demokráciához fűződő érdekek. Ezeket a későbbiekben nem annyira az ideiglenesnek tartott Tanácsköztársaság, hanem sokkal inkább a körvonalazódó és megszilárduló francia szövetséges csoport ellenállása, majd az újonnan keletkező magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikai vonala morzsolta fel.

Más irányú, de ugyancsak hullámmozgás figyelhető meg az osztrák kérdés megközelítésében. Mindaddig, amíg a német probléma egésze és ebben Ausztria elhelyezkedése nem oldódott meg, a francia politikusok Ausztriára vonatkoztatva is fenntartották a németségről hangoztatott nézeteiket. Lassan azonban érezhetővé vált a különbségtétel. Abban a mértékben, ahogyan az önálló és független Ausztria gondolata tért hódított, Ausztria a francia felfogásban mind kevésbé testesítette meg a „germanizmust". A megkülönböztetésre éppen az önállóság megindokolása végett volt szükség. Keresni kezdték tehát azokat a jegyeket, amelyek az osztrák-németeket elkülönítették a németektől, s amelyeket természetesen bármikor, tehát előbb is fel lehetett volna találni, mivel valóban léteztek. A franciák elsősorban olyan jellemzőket emeltek ki, melyeket a poroszsággal mint szemükben a germán gonoszság inkarnációjával szembeállíthattak. Ilyen volt a katolicizmus, a militarista szellem hiánya

és a nemzeti tudat alulfejlettsége. Azon voltak, hogy az utóbbit fejlesszék, mint elkülönítő osztrák tudatot. Politikai pálfordulásaikat, amelyekre az angolokhoz hasonlóan ők is rákényszerültek, a francia gondolkodó politikusok mindenkor a demokrácia–reakció, szabadság–elnyomás kategóriáival takarták, a többi érvet ezeknek rendelték alá; inkább magukat a tényeket módosították, mintsem a következetlenség bűnébe essenek.

Végeredményben a hódítás és a védekezés kettős jegyében mozgó francia nacionalizmus hézagtalannak feltüntetett gondolati világában minden támadhatatlanná, jogossá és igazságossá vált, ami e nacionalizmus érdekeit szolgálta. Mivel azonban ebben a periódusban a konstellációk szinte állandóan változtak, az állandónak hirdetett elvek alkalmazása ellentmondó tényeken át történt. A francia politikai elmélet és gyakorlat vált a leghomogénebbé és ugyanakkor a legtorzítóbbá. A demokráciához tapadó francia racionalizmus így legalábbis átmenetileg a nacionalizmus csapdájába tévedt, s a valóság meghamisítójává, egyes pontokon már-már irracionálissá vált. A franciák fejezték ki a legdiktatórikusabb szabadság-doktrínát.

Álláspontjuk és érdekeik védelmében az olasz politikusok folyamodtak legkevésbé eszmei-elméleti eszközökhöz. Kénytelenek voltak ugyan valamelyest alkalmazkodni az elfogadott terminológiához, bonyolult helyzetük miatt azonban az önrendelkezési, nemzeti és etnikai szempontok felhasználása a legképtelenebb ellentmondásokba sodorta őket. Maguk az olasz követelések ezen a talajon sem indokolhatók, sem védhetők nem voltak. Így e követeléseket az olasz politikusok jogi alapokra (a londoni titkos szerződésre) és Olaszországnak a háborúban szerzett katonai érdemeire építették. A jogi szemlélet megkövetelte más egyezmények, így a bukaresti titkos szerződés elvi elismerését is, s ezt az olasz delegáció hangsúlyozottan meg is tette. A teljes konfúzió Jugoszláviával kapcsolatban következett be. Az olasz kormány korlátozni igyekezett Jugoszlávia területi kiterjedését, súlyát és jelentőségét, s ezzel az országgal szemben elkezdte felkarolni a román mellett a magyar és az osztrák érdekeket is. Abba a helyzetbe jutott, hogy Románia érdekében a jogi, Magyarország védelmében az etnikai, az osztrák terepen saját vonatkozásában megint csak a jogi, Jugoszláviával szemben pedig ismét az etnikai álláspontra helyezkedett.

Magától értetődik: midőn a Monarchia romjain alakult vagy hagyatékából gazdagodó államok minden törekvése arra irányult, hogy új létüket mind gazdasági, mind stratégiai szempontból a lehető legjobban

megalapozzák, ezt a leghasznosabban ők is az elfogadott terminológia keretei között tehették. Összefüggő gondolati rendszert azonban csak a csehszlovák vezetők dolgoztak ki és alkalmaztak. E rendszert olyan nagy tudású, elméletileg felkészült professzor alkotta meg, mint Tomaš Masaryk, s olyan szívós diplomata alkalmazta, mint Eduard Beneš. Masaryk elméleti tevékenysége talán hatást gyakorolt a francia gondolati rendszerre is; ezt nem lenne érdektelen egyszer közelebbről megvizsgálni. Ha az elvek terén a francia és a csehszlovák szóhasználatban úgyszólván alig volt eltérés, annál nagyobb ellentétek mutatkoztak már a háború befejezése pillanatában közép-európai alkalmazásában. Ebben a két állam lényeges érdekkülönbségei jutottak kifejezésre. Párizs a francia Közép-Európa gondolatából indult ki, s ezt a területet egységes gazdasági szerkezetben akarta újraegyesíteni, amelybe a legyőzött Monarchia közvetlen utódai: Ausztria és Magyarország is szervesen beilleszkednek és elnyerik hagyományos jelentőségüknek megfelelő szerepüket. Prága viszont csehszlovák irányítás alatt álló francia protektorátusra gondolt. Ennek logikusan az övezet kettéosztására kellett vezetnie. A cseh politikusok szövetségi rendszerüket csak odáig kívánták kiterjeszteni, amíg azon belül saját fölényük, gazdasági és kulturális potenciáljuk biztosítható; csakis addig, ameddig a kettéosztást biztosítani, a „másik felet" uralni lehet. A francia szövetségre ebben a konstrukcióban Németország ellensúlyozása és Olaszország távoltartása, kiszorítása érdekében volt szükségük. Valójában azonban, Németország ellensúlyaként, egy létező Oroszországra is szükségük volt, mint olyan hatalomra, amely az általános egyensúlyt biztosítja, az egyes államok energiáját leköti. Franciaország a francia Közép-Európára kívánta bízni mind Németország keleti előnyomulásának feltartóztatását, mind a bolsevizmus nyugati terjedésének megakadályozását; a csehszlovák politika Németországgal szemben a védelmet Franciaországban kereste, míg a szovjet, illetve orosz kérdésben – minden bolsevikellenes elvi fellépés mellett – vagy passzív maradt, vagy egyenesen akadályként jelentkezett. Következésképpen a csehszlovák ideológia nem társulhatott a franciához a közép-európai politikai, de még a gazdasági egység kérdésében sem. A háborút követően a francia expanzió gyengesége elsősorban abban mutatkozott meg, hogy eredeti álláspontját ebben a nem lényegtelen kérdésben pontról pontra kénytelen volt alárendelni a csehszlovák vonalnak (s az azt több kérdésben követő román és jugoszláv politikának) anélkül, hogy az alapvető ellentmondást – azt tudniillik, hogy Közép-Európa egyszerre volt a fran-

cia érdekek védelmezője és Franciaország védelmezettje – valaha is fel tudta volna oldani.

Csehszlovákiát kivéve az utódállamok a konferencián az ideológiai szólamokat szinte kizárólag díszítő elemként használták, ha egyáltalán használták. A jugoszláv delegáció tagjai minden olyan ponton, ahol az etnikai elv már szembeszökően alkalmazhatatlanná vált, éppen úgy a történelmi érvekhez folyamodtak, mint a lengyelek; míg a román miniszterelnök, Ion (Ionel) Brătianu úgyszólván kizárólag jogi és katonai szempontokra hivatkozott. Az ő okfejtéseiben az etnikai elv csaknem teljesen eltűnt, noha megmaradt és erős hangsúlyt kapott a román nemzeti egység, tekintet nélkül azonban azokra a nem román területekre, amelyekbe az egység minél teljesebb kikerekítése végett bele akart vágni. Olyannyira nem, hogy a konferenciának a legnagyobb nehézségek árán sikerült csak elfogadtatnia a román állammal azokat a jogi szabályozásokat, amelyek a jelentékeny számú új kisebbségek védelmét voltak hivatva biztosítani.

A békerendszerben érdekelt államok között egyetlenegy olyan akadt. amely nem tartott igényt idegen nemzetiségű területre, s a nemzeti elvet a hozzá tartozó önrendelkezéssel egyetemben in extenso képviselte, Ez az állam Ausztria volt. Természetesen a konferencián Ausztria, akárcsak Magyarország, nem fejthette ki elveit és elvárásait. Ez azonban egyiküket sem akadályozta meg abban, hogy nézeteiket megfogalmazzák. Az osztrák kormány szigorúan az etnikai elv alapján lépett fel, amikor a volt birodalomhoz tartozó németlakta területek egységét védelmezte, s ez a védelem nem lépte túl a német nyelvhatárokat. A kísérlet a Szudétavidék esetében eleve kudarcra volt ítélve. Nemcsak azért, mert ezt a területet az antanthatalmak már jókor elígérték a leendő csehszlovák államnak, de azért is, mert ez a régió történetileg nem tartozott az osztrák tartományokhoz, s mert Ausztriához csatolását földrajzi helyzete is akadályozta. Kudarcot szenvedett a kísérlet Dél-Tirolban is az Olaszországgal szemben fennálló angol–francia elkötelezettség miatt; de néhány ponton, így Klagenfurt övezetében és Burgenlandban, eredményes volt.

A magyar polgári köztársaság ezzel szemben Horvátország függetlenségének elismerésétől eltekintve elvileg megmaradt az integritás álláspontján, vagyis a wilsonizmusra hivatkozva valójában perbe szállt a wilsonizmus egyik legfontosabb kategóriájával. E belső ellentmondás nemcsak önmagában vizsgálva jellemző, nemcsak a magyar társadalom megújulást áhító új hajtásainak és a reakciós társadalmi, gondolati

kövületeknek az ellentéteit fejezte ki, de egyúttal – amint Hajdu Tibor is hangsúlyozza – politikai hiba volt, amely az országot az adott Európa elfogadott gondolatvilágán kívül helyezte.[3] Ezen szinte semmit sem módosított, hogy az integritásra alapozott autonómia föderatív formát öltött volna. Többek között azért nem, mert az elveket illetően legalább átmenetileg a nemzeti eszme győzött a birodalmi szisztéma mindenféle fajtája felett.

A két ország magatartásában kifejezésre jutott eltérő szerkezetük és történeti-nemzeti fejlődésük nagy különbsége. Bécsben hosszú időn át birodalmi szemlélet uralkodott, és senkinek sem jutott eszébe a birodalom különböző tartományait Ausztriával azonosítani. E birodalmi szemlélet ugyanakkor lappangani hagyta az osztrák nemzeti tudatot. Bécset emlegetve bármennyit beszéltek is „germán" imperializmusról az antant táborában, a valóságban Bécs dinasztikus imperializmust testesített meg, s ez csak kevéssé párosult osztrák nacionalista imperializmussal. A birodalom széthullása pillanatában a dinasztikus szempontokat félretolták, s egy olyan, jelentős mértékben polgári, tehát hosszabb távon, a jövőben a nemzetire orientált állam maradt vissza, amely azonban ezt az orientáltságot még csak magában hordta, de nem valósította meg. Még kevésbé tartalmazott expanzív tölteteket (nem is volt módja rá). Az osztrák köztársaság külpolitikai gesztusaiban e körülmények világosan megmutatkoztak.

Magyarországon ezzel szemben az ország csaknem állandó fenyegetettségével és a többnyire reménytelen szabadságküzdelmekkel, függetlenségi harcokkal kapcsolatban egy ún. *status quo-nacionalizmus* alakult ki. A magyar politikai vezetőknek évszázadokon keresztül nem volt más ambíciójuk, mint hogy az ország egykori integritását helyreállítsák és függetlenségét visszaszerezzék. Miután a XVI. század óta tartó, szinte szüntelen küzdelmek során a végső kompromisszumot 1867-ben a magyar uralkodó osztályok a Habsburgokkal megkötötték s ez a kompromisszum létrehozta a dualizmus rendszerét, a régi status quo visszaszerzésére irányuló törekvés a megtartás igényébe fordult át. Bizonyos értelemben belső expanzióról volt szó; a nagy tömegű nemzetiségi lakosság általában lassú gazdasági, kulturális beolvasztásának bizonytalan kísérletéről, amely időnként drasztikus formákat is öltött. A dualizmus rendszere a magyar nacionalizmustól azt kívánta, hogy a Monarchia ne gyarapodjék, és főként ne gyarapodjék szláv területekkel. Az antant köreiben elterjedt felfogás tehát, hogy tudniillik a Monarchia hódító kísérleteit

valójában a magyar imperializmus ösztökélte, alapjában véve téves volt. A magyar nacionalizmus ambíciója elsősorban arra irányult, hogy nehezen kialakított egyensúlyi helyzetét a birodalmon belül fenntartsa, megmaradjon a két vezető nemzet egyikének, előnyeit esetleg növelje, és kitöltse saját állami kereteit. 1918-ban ez a status quo-nacionalizmus védekezésbe szorult. A „magyar birodalom"-ra hangolt nemesi reakció védbástyáit az osztráknál sokkalta gyengébb magyar demokratikus polgári csoport nagyon óvatosan merte még csak kikezdeni is; áttörési kísérlete a reakciós közvélemény elől eltitkolt gyakorlati politika területére szorult. Abban tehát, hogy a magyar nemzeti gondolat polgári formája a védekezésben oly feltűnően gyenge volt – eltekintve most az objektív lehetőségektől –, az is szerepet játszott, hogy az elvek maguk ellentmondásosak maradtak. A demokratizálás igénye nem járt együtt az új nemzetfogalom kikristályosodásával, hanem elvileg továbbra is a soknemzetiségű magyar nemzet kategóriájához tapadt. A szó igazi értelmében a túlfejlett magyar nemzettudat áltudat volt, s nem a valóságos magyar nemzetre irányult. A nemzeti-birodalmi eszme apológiájához csak látszólag szolgáltatott érvet a szintén soknemzetiségű közép-európai államok körvonalainak megjelenése. Nem csak, sőt nem elsősorban azért, mert a fejlődési vonal az utóbbi esetben a győztes pozíciójában valósulhatott meg, hanem éppen azért is, mert ez nem birodalmi és nem föderatív alapon, hanem az egységes nemzet jegyében, centralizált keretekben ment végbe; s az egységes nemzeti ideál csak kisebbségeket ismert el (tegyük hozzá: nagy nehézségek árán), autonómiákat azonban nem. A közép-európai nemzetek friss nacionalizmusa elsöpört minden egyéb formát. Ez a friss nacionalizmus fölébe kerekedett a francia nacionalizmus európai koncepciójának is; az utóbbi ugyanis megengedte, sőt eleinte tételezte a lazább föderatív állami keretek megteremtését mind Németországban, mind – legalább gazdasági téren – Közép-Európában. Ellentmondásos módon az első esetben a porosz befolyás és annak segítségével az egész német potenciál gyengítése, a másikban viszont a francia Közép-Európa megteremtése és kohéziójának erősítése volt a cél.

Vajon megfelel-e a valóságnak, hogy a nacionalizmus általános győzelmét és terjedését Európában a népek kiábrándultsága és fáradtsága, valamint a wilsonizmusnak nyújtott baloldali, pacifista liberális polgári és szociáldemokrata támasz korlátozta?[4] Úgy tűnik, hogy az első korlátozó tényező csak részben, csak kevés országban és nem közvetlenül a győzelem után, hanem valamivel később kezdett érvényesülni,

A győztes antanthatalmakban az első reakció a győzelmi mámor kitörése volt, s a nacionalizmus arra szolgált, hogy a valóban kifáradt, elgyötört és szociális problémákkal küzdő lakosságot meggyőzze: az ellenség mindenért megfizet majd. Csak e remény szertefoszlása után lépett fel mind Franciaországban, mind Angliában a kiábrándulás, mint a nacionalizmust fékező és a lakosság hangulatát befolyásoló tényező; ennek azonban a konferencia munkálataira még elég csekély hatása volt. Az országok egész sorában a részleges győzelem vagy a vereség a nacionalizmus szempontjából éppen ellenkező hatásokat váltott ki. Ellenkező hatást eredményezett például a győztes Olaszországban, ahol minden bajra az „elvesztett győzelem" adott magyarázatot, s ahol az az érzés alakult ki, hogy Olaszországot szövetségesei elütötték a megérdemelt jutalomtól. A félgyőzelem és a szociális nyugtalanság együttesen a nacionalizmus terjedését eredményezte olyan méretekben, amilyenre ebben az országban még sohasem volt példa. Több kis győztes országban is alkalmassá vált a helyzet arra, hogy az elmaradt belső megújulásért, a nyomorért, minden rendezetlenségért a nemzeti aspirációk nem teljes kielégítését tegyék felelőssé, s még inkább, hogy a bajokat a kisebbségek álnok ellenállásával hozzák kapcsolatba. Vagyis hogy a valódi kérdésekre itt is a nacionalista álmegoldások síkján válaszoljanak.

Még fokozottabban éltek a realitásoknak a nacionalizmus birodalmába való átcsúsztatásával mint manőverrel a vesztes országokban. Ez a manőver annyira közismert, hogy nem is szükséges részletezni. Nagyon jól ismerjük a „tőrdöfés", a „hátbadöfés" legendájának megszületését és elterjedését, a régi és új német reakció szerveződését a nacionalizmus zászlaja körül egészen addig a pontig, ahol már milliós tömegek esküdtek arra, hogy Németországnak más problémája sincs, mint nemzeti életlehetőségeinek Versailles által történt megvonása. Versailles e szempontból hozzájárult ahhoz, hogy az igazi német problémákat ilyen torzult formában fogalmazzák meg, s a járható kivezető utak keresése helyett egy egész népet zsákutcába vezessenek. Nagyon jól ismerjük azt a politikai légkört is, amelyben a magyar nép minden problémája az ádáz békében kapta meg magyarázatát.

Ha tehát a népek háborús fáradtsága, békevágya a nacionalizmust mint pszichológiai tényezőt viszonylag kis mértékben valóban korlátozta is, Európa-szerte sokkal nagyobb volt az a terület, ahol a nacionalizmust a szociális feszültségek levezetésére használták fel, méghozzá nagy eredménnyel.

Ami a baloldalnak a nacionalizmust korlátozó hatását és a wilsonizmusnak nyújtott támogatást illeti, itt szintén alapos kételyekre van okunk. Wilson eszméit Európában a vesztes államok hivatalos és nem hivatalos közvéleménye mellett egy nemzetközinek mondható, de eléggé szűk körű liberális-pacifista értelmiségi réteg támogatta, s ennek elvei részben egybehangzottak a szociáldemokrata megfogalmazásokkal. Éppen ez volt a francia kormány egyik érve a wilsoni elvek elfogadása ellen. Miután láttuk, hogy a wilsonizmus lényege a konferencián megbukott, ezt a kérdést ezzel akár le is zárhatnánk. Mégis célszerű, ha kitérünk e problematika egy eddig még nem érintett aspektusára. Az európai baloldal megkísérelte, hogy hatást gyakoroljon az európai rendezésre, a konferenciára. De vajon a konferencián győzedelmeskedő nacionalizmus egyszerűen csak a baloldallal szemben győzött? Vajon nem győzött-e egyidejűleg a baloldal felett is, és nem is olyan kis mértékig?

Vajon nem győzte-e le a nacionalista megoldás egész Közép-Európában a baloldali megoldási lehetőségeket? Nem győzőtt-e a nacionalizmus a baloldal felett, amikor a baloldalt az országok egész sorában arra kényszerítette, hogy nemzetközi megoldások helyett szűkre szabott nemzeti keretekben gondolkozzék? A nacionalizmus egyúttal arra is szolgált, hogy a baloldalt visszaszoríthassák, legyőzhessék, sőt, hogy saját gondolkodási és működési körét alaposan korlátozzák.

E győzelem érdekében Párizs, a konferencia, a győztes ideológia egyébként a nemzeti idea mellett még egy „kiváló érvet" csatasorba állított: felmutatta a hagyományos európai baloldal számára a bolsevizmust. A bolsevizmus veszélyével való operálás végül is nem egy, nem két, de számos problémát hatott át. Indokolta a keleti terjeszkedési törekvéseket. Lepelként szolgált egy sor expanzív igény kielégítésére. Mint antipólus alkalmas volt magának a nacionalizmusnak a szítására. Ám alkalmas volt egyúttal arra is, hogy a hagyományos baloldalt visszarettentse és eltérítse a nemzetközi megoldásoktól.

A bolsevizmus tagadását, mint többé-kevésbé megfogalmazott elvi álláspontot, szintén a francia politikusok fogalmazták meg. E kérdésben következetességüket legalább két tényező támasztotta alá. Az egyik az orosz és a német forradalom találkozásától és a két hatalom együttes fellépésétől való félelem volt, ami meghúzhatta a lélekharangot a franciák európai uralmi törekvései felett. A másik tényező az Oroszországnak kölcsönzött és ott elvesztett milliárdok, tágabb értelemben az orosz piac kérdése volt. Mivel egyetlen más nagyhatalom sem volt ennyire kö-

zelről érdekelve, szovjet-politikájukban a többiek lényegesen nagyobb rugalmasságot engedhettek meg maguknak. Elvileg ugyan nem akadt olyan delegáció, amely messzemenő bolsevikellenességét ne hangoztatta volna, az árnyalat, a színezet mégis erősen összefüggött a reális vagy annak hitt érdekekkel. A francia intervenciós tervekkel kapcsolatban már rámutattunk arra, hogy a kommunizmusellenesség milyen szorosan tapadt az elvesztett pénzhez, tőkéhez, piachoz, és egyúttal az expanzió kiterjesztésére alkalmat szolgáló lehetőséghez. A szovjetellenesség ehhez hasonló komponensét a többi államoknál is megtaláljuk. Az Egyesült Államok az oroszországi helyzetet bizonyos távol-keleti pozícióinak megerősítésére, megszerzésére látta felhasználhatónak, elvileg pedig megmaradt a proletár államforma polgári elítélésénél. Ami a folytatandó politikát illette, ebben a kérdésben is az erők szabad játékának kívánt helyt adni. Anglia ezzel szemben támogatta az intervenciót annyiban, amennyiben saját közvetlen gazdasági expanzióját akarta vele alátámasztani; mindenekelőtt az olaj foglalkoztatta. Az általános intervenció követelésével szemben viszont már csak azért is messzemenő fenntartásokkal élt, mert ebben nem volt nehéz felfedezni az elsőrendű francia érdekeket. E kettősség hatására az angolok nézetei Szovjet-Oroszországot illetően ugyanolyan hullámzást mutattak, mint ami állásfoglalásaikat a konferencia többi kérdésében is jellemezte. Egységes és valóban bolsevikellenes álláspontot a konferencián megszólaló angol politikusok közül egyedül Winston Churchill képviselt. Ebben az időben láthatóan nem abból indult ki, hogy egy birodalom összeomlott, és hogy milyen spekulációkat lehetne építeni a meggyengült hatalom fosztogatására, hanem felmérte a bolsevik hatalom kiépítésének lehetőségét, ami az ő birodalmi gondolkodása számára ugyanolyan veszélyeket rejtett magában, mint amilyenek az orosz–német forradalom egyesülésével kapcsolatban a franciák rossz álmaiban kísértettek. Egyébként az utóbbi eshetőséget ő sem tudta összeegyeztetni egy Angliának kívánatos Európával. Churchill látomása e lehetséges Európáról 1941 júniusában tűnt csak el.

A szovjetellenesség és a bolsevizmus elleni harc követelményének kettőssége, sőt nem egy esetben hamissága, másként szólva az a törekvés, hogy ezt nemzeti expanzív érdekek szolgálatában használják fel, a Szovjet-Oroszország, majd a Magyar Tanácsköztársaság szomszédságában elhelyezkedő államok politikájában az evidencia szintjére emelkedett. Valamennyien összekötötték ezt az ideológiát a területszerzéssel, illetve a területszerzés takarójaként használták fel. Végül is azt mondhatjuk:

a bolsevizmusellenesség maga is csak részben táplálkozott az új társadalmi jelenségtől való félelemből, mert hizlalták azt a nemzeti expanzív törekvések is, sőt ez utóbbiak az oroszországi „felfordulásban" váratlan és szerencsés lehetőséget láttak feltárulni.

Így vált általánossá és európaivá a nacionalizmus győzelme, amely a bukott birodalmakat csak önmagával tudta behelyettesíteni, s az új terepen, a vesztes régió átalakult kereteiben saját reakcióját a még magasabb feszültségű reváns-nacionalizmusban váltotta ki.

IGÉNYEK AUSZTRIÁVAL ÉS MAGYARORSZÁGGAL SZEMBEN

A közép-európai győztes kisnemzetek nacionalizmusának legszélsőségesebbjei sem fokozták követeléseiket odáig, hogy valaha is felvetették volna a volt birodalom két vezető nemzetének teljes felosztását. Ausztria esetében az igények összessége nem is közelített ilyen végeredményhez; ami Magyarországot illette, nem járt nagyon messze ettől. Ha azonban a területi követelésekhez hozzászámítjuk a katonai, gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi (ezen belül a jóvátételi) politikát, az Ausztriával és Magyarországgal kapcsolatos törekvések lényege abban foglalható össze, hogy e két állam egyszer s minden korra tűnjön el mint Közép-Európa számottevő tényezője. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a két világháború közti revízió–status quo viadalban tulajdonképpen általános pozícióharc fejeződött ki: ez adta a gerincét, a folyamatosságát például a magyar külpolitikának a népszövetségi tagságtól és a pénzügyi stabilizálástól a jóvátétel rendezésén, az elszigeteltségtől való szabaduláson, a katonai kontroll megszüntetésén át az egyenjogúság követeléséig és végül a területi kérdések felvetéséig.

Melyek voltak az Ausztriára és Magyarországra irányuló követelések, és hogyan hangzottak a hozzájuk fűzött érvek? A cseh politikusok követeléseiben már igen korán, 1915-ben megmutatkozott: a cseh burzsoáziának az önrendelkezési elv érvényesítésénél nagy szüksége van arra, hogy megteremtse a leendő állam gazdasági fejlődőképességének feltételeit és biztosítsa katonai védelmét. Az állam erejének és hatékonyságának szempontja később, a már létrejött államiság keretében, háttérbe szorította az autonómiák ekkor meghirdetett gondolatát. Beneš külügyminiszter, aki a csehszlovák delegációt vezette a párizsi konferencián, a Tízek

Tanácsa előtt február 5-én tartott előadásában állama igényeinek alátámasztása érdekében emlékeztetett a csehszlovák nép harcára a „teuton áradat" feltartóztatásáért és „a demokrácia érdekeiért", egy középkori dinasztia s egyúttal az őt támogató bürokrácia, militarista klikk, a katolikus egyház ellen; kiemelte a csehszlovák nép történeti eredményeit, nevezetesen azt, hogy a fehérhegyi csatavesztés okozta kábulatból a francia forradalom hatására a nép magához tért, s iparilag, intellektuálisan és politikailag Közép-Európa első nemzetévé lett. A követeléseket a külügyminiszter minden olyan esetben, amikor az etnikai elv nem volt használható, kizárólag gazdasági indokokkal támasztotta alá. A stratégiai szempontokról egyetlen szót sem ejtett a nyilvánosság előtt, holott a csehszlovák létbiztonság sarkalatos pontjain az indokok ebben és csakis ebben a szempontban gyökereztek. Mellesleg a csehszlovák igényekkel szemben támasztható etnikai aggályokat Beneš azzal igyekezett mérsékelni, hogy minden esetben hamisítással vádolta a Monarchiában készített népesedési statisztikát – helyenként a német, másutt a lengyel, megint más helyeken a magyar lakosok javára. Így járt el ama követelések esetében, amelyek a Szudéta-vidékre, az osztrák Szilézia egészére, Kárpát-Ukrajnára, Szlovákiára, valamint Burgenland északi részére irányultak. Az utóbbival kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a déli részt Jugoszláviának kellene megkapnia (esetleg az egész korridort népszövetségi felügyelettel), hogy így megoldható legyen Csehszlovákia kijutása a tengerre. Szlovákia déli határát Beneš mélyen a decemberben kijelölt vonal alatt jelölte meg. A határ Vácig követte volna a Dunát, majd Csehszlovákia számára biztosította volna Sátoraljaújhelyt, a salgótarjáni szénmedencét, Miskolcot, a tokaji borvidék egy részét. Látni fogjuk, hogy a nyilvánosság kizárásával, a csehszlovák delegáció 1919 márciusában már azon dolgozott, hogy új demarkációs vonalat fogadtasson el, olyat, amely megfelelt az itt megfogalmazott csehszlovák követeléseknek.[5]

A román és a jugoszláv előadásokat a Legfelsőbb Tanács három részletben hallgatta meg. Különválaszották a Bánát kérdését, s ezt követően adtak helyt a globális román, illetőleg a jugoszláv előterjesztéseknek. Mivel mindkét fél jól tudta, hogy a szemben álló igénylő maga is szövetséges, alapos indokokat kellett felhoznia követelésének alátámasztására; így a legélesebb szópárbajra éppen a Bánát ügyében került sor. Az egyébként egyáltalán nem épületes vita részleteit mellőzzük. A jugoszláv delegáció – Brătianunál taktikusabban – gyenge népesedési érveit elsősorban történelmi indokokkal egészítette ki. Pašić erősen túlozta az itteni

szerb hagyományokat, Trumbić az igazsághoz csaknem híven vázolta a múltat, de szintén felnagyította az érdemet, amit az itteni szerb lakosság 1848–1849-ben a magyarok elleni harcban szerinte szerzett. Brătianu viszont gazdasági és még ennél is követelőbb stratégiai szempontokra hivatkozott. Ő az egész területet, a jugoszláv delegáció a felét követelte. A szövetségesek számára a nehezen kezelhető probléma megoldásának kulcsát végeredményben Trumbić adta meg. Kifejtette, hogy mivel a régió minden részében vegyes lakosságú – szerb, román, magyar és német –, etnikai alapon nem lehet dönteni. Ehelyett a magyarokat és a németeket, mint volt ellenségeket, nemlétezőknek kell tekinteni, s az osztást a fennmaradó szerb–román arány alapján kell elvégezni.[6] Később a konferencia illetékes bizottsága a kérdést valóban ezen az alapon vizsgálta és oldotta meg. Ebben az elvben megfogalmazódott mindjárt az az elhatározás is, hogy a Bánságban levő esetleges kompakt magyarlakta területek lététől vagy nemlététől függetlenül ez a régió teljes egészében elszakad a volt anyaországtól.

Brătianu miniszterelnök február 1-én adta elő Románia igényeit, amelyeket már jól ismerünk. A jogi alap újabb hangsúlyozása mellett Brătianu előadásában nemigen volt új motívum. Ha csak az nem, hogy tekintettel a konferencián meghirdetett etnikai elvre, a miniszterelnök is kénytelen volt foglalkozni e kérdéssel, s hajmeresztő adatokat idézve mindenütt kimutatta az abszolút román többséget (Erdélyben például 72%-ot). „Mértékletességének" bizonyságául kijelentette, hogy a környéken élő számottevő román lakosság ellenére lemond Debrecen városáról. Az önrendelkezési elv tiszteletét szintén kifejezésre juttatta, midőn hangsúlyozta, hogy a szóban forgó tartományok alkotmányosan megszavazták a csatlakozást Romániához, bár – említette – Erdélyben a magyarok, Bukovinában az ukránok nem vettek részt a szavazásban. Valódi nézőpontjára akkor derült fény, amikor Lloyd George kifogásolta az erdélyi magyarok megkérdezésének elmaradását. Brătianu felelete megmutatta, mekkora távolság választhat el két liberális szemléletet, ha a világ más-más táján született. Brătianu kijelentette ugyanis, hogy a brit miniszterelnök megjegyzését „nem tudja követni". „Románia azért harcolt, hogy akaratát Erdélyben rákényszerítse a magyar kisebbségre." Ha a magyarokat felkérnék, hogy csatlakozzanak az unióhoz, ezt nem tennék meg. „Tekintettel a fegyverszünet által Erdélyben teremtett helyzetre, úgy véli, hogy az elvi kérdéseket a háború eldöntötte, és hogy ezeknek a területeknek vissza kell kerülniük Romániához." Brătianu érvelését vi-

szont az angol miniszterelnök nem tudta követni; de ez mit sem változtatott azon, hogy a román kormányzat az erdélyi kérdést alapvetően katonai kérdésnek tekintette és ekként is kezelte.[7]

A jugoszláv álláspontot többen is kifejtették a Tanács előtt. Kétségeket a jugoszláv delegációban elsősorban az okozott, hogy nem lehetett pontosan tudni, vajon Franciaország és Anglia mennyire tud eltérni a londoni titkos szerződésben vállalt kötelezettségeitől, illetve, hogy Wilson milyen mértékben ellensúlyozhatja ezeket a kötelezettségeket. Az előzetesen Pichonnal és Fochsal folytatott tárgyalások során a franciák mindenesetre mérsékletre intették a jugoszláv politikusokat. Ez utóbbiak arra törekedtek, hogy a jugoszláv érdekeket két oldalról is korlátozó titkos szerződések érvényességét megingassák. Milenko Vesnić párizsi szerb nagykövet kifejtette, hogy a szerződéseket Szerbia hadba lépése után kötötték, ezek tehát nem vonatkoztathatóak azokra a területekre, amelyekre Jugoszlávia igényt tart, és hogy e szerződések ellentétesek a szövetségesek elfogadott elveivel. Leszögezte: kormánya nem tekint érvényesnek semmiféle olyan szerződést, amely ellentétes a nemzeti önrendelkezésnek, az önkormányzatnak és a kis népek szabadságának elismeréséről szóló elvekkel. Nem csupán Vesnić előadása szólt Wilson elnöknek, de mindegyik jugoszláv előadót az amerikai pártfogás megszerzésének törekvése vezette. A szónokok a jugoszláv igényeket részletezve kizárólag történeti összefüggéseket idéztek az etnikai jelenségek megtámogatására, s alig említettek gazdasági szempontokat, a stratégiai indokokról pedig teljességgel hallgattak.[8]

A mértékletes előadásmóddal nem álltak összhangban a térképen jelentkező jugoszláv igények. Az Olaszországgal kapcsolatos viták, Isztriával és Trieszttel a középpontban, nem tartoznak témánkhoz. Ami Ausztriát illette, a jugoszláv delegáció által kért határ jóval mélyebben benyomult az osztrák területekbe, mint az a határ, amely végül kialakult. Ebben a vonatkozásban mindenekelőtt Klagenfurt övezete képezte vita tárgyát. Még messzebb estek az eredeti jugoszláv követelések a konferencia későbbi döntésétől Magyarország esetében. Az 1919. januári jugoszláv terv szerint e határ Magyarország nyugati szélein a Fertőtóig szaladt észak felé, ahol is Csehszlovákiával alkotott közös határt, majd a Rábát, illetve a Zala folyót követte a Balatonig, hogy innen kissé délnek lejtve Bajánál érje el a Dunát. Így Jugoszlávia részévé vált volna az egész Dél-Dunántúl a Mecsekkel, a Pécs környéki szénbányákkal és Péccsel egyetemben. Innen a Maros torkolatáig ívelte át a Duna–Tisza

között.[9] A jugoszláv delegáció a francia politikai és katonai személyiségekkel folytatott konzultálás után még a szóban forgó hivatalos előterjesztés előtt mérsékelte követeléseit, de kitartott az északra mutató burgenlandi nyúlvány követelése mellett, és továbbra is Jugoszláviának igényelte a baranyai háromszöget Péccsel és a szénbányákkal.

Ha összegezzük az Ausztriát illető követeléseket, ezek a Saint Germain-i békeszerződéshez képest Karinthiában és Steyerben mutattak számottevő többletet; Magyarország esetében viszont a trianoni békével szemben a nyugatit kivéve kiterjedtek valamennyi határszakaszra, és masszív, csaknem színmagyar lakosú területeket érintettek. Leszögezzük, hogy az igénybejelentők korlátozását e tekintetben ugyanúgy a nagyhatalmi bíráskodás végezte el, mint ahogy ez oldotta meg azt is, hogy a területi igények java része kielégülést nyerjen.

A szövetségesek álláspontját a közép-európai határok ügyében alapvető ellentétek nem választották el. Noha felmerültek nézeteltérések, s ezek egyes esetekben nem voltak jelentéktelenek, a közép-európai területi kérdésekben a konferencia bizottságaiban előterjesztett amerikai, angol és francia tervezetekben voltaképpen nem az eltérések, hanem a lényegi hasonlóságok a szembeszökőek.

A. D. Low idézett írásában a legendák világába utalta azt a felfogást, amely szerint a területi viszonyok kialakításában egyedül a francia kormány támogatta kis barátait és szövetségeseit Magyarországgal szemben, miközben a britek csak vonakodva követték, az amerikaiak pedig tudatlanul és értetlenül szemlélték volna az eseményeket. Úgy tűnik, hogy a francia és az angol felfogás között valójában alig volt eltérés. Ami pedig az amerikai terveket illeti, ha ezek valamelyest törekedtek is az idegen uralom alá kerülő magyarok számának csökkentésére, s ennek nem tagadható a jelentősége, elvileg mégsem különböztek sokban a többi tervtől.[10] Korábbi, etnikai kiindulópontjaikat 1919 elején ugyanis az amerikai szakértők gyorsan elejtették, és elfogadták azt az angol–francia érvet, hogy a néprajzi viszonyok mellett döntő szerepet kell juttatni a gazdasági és védelmi szempontoknak, mert ezek érvényesítése nélkül az új kisállamok életképessége kétségessé válnék.

Ennek az érvnek az elfogadása megszüntette az elvi eltéréseket, és azt eredményezte, hogy a konferencia első, március végéig tartó szakaszában a szövetségesek között gyakorlati nézeteltérések is alig támadtak. A kisebb jelentőségű kérdésekről folytatott vitákban a szereposztás úgy adódott, hogy miután Franciaország kivívta magának az első számú

érdekelt pozícióját, reá nehezedett a legnagyobb felelősség, és az ő mozgási lehetősége volt a legkisebb. A többi hatalom, kevésbé elkötelezve, módosíthatta álláspontját, taktikázhatott, egy-egy kérdést változó érdekeknek rendelhetett alá. A francia kormány ezzel szemben, helyzete folytán, aligha tehette meg, hogy ha egyszer egy övezetet elígért, az ígéret beváltását akár csak látszólag is kétségessé tegye. Ugyanakkor az ő esetében volt a legsúlyosabb a felelősség a kívánságok egy részének elutasításában is. A határvita ismertetését későbbre halasztjuk, mert fontos részei nem lennének érthetők a térségben ekkorra kialakult helyzet ismerete nélkül, azon események ismerete nélkül, amelyek a francia kormányt a keleti magyar határokra vonatkozó elgondolásának felülvizsgálatára és új demarkációs vonal kijelöltetésére bírták. Térjünk vissza tehát Közép-Európába.

A VIX-JEGYZÉK

A francia kormány 1919 januárjától, attól az időponttól tehát, amikor újból elejtette a katonai fellépés gondolatát Közép-Európában s közelebbről Magyarországon, láthatóan szerette volna elérni, hogy stabilizálódjék a rendezetlen körülmények között fokozatosan kialakult új rend. Ezt valójában a konferenciának kellett elvégeznie, de mivel a konferencia munkálatai csak nagyon lassan haladtak előre, a stabilizálás érdekében nem egy esetben kerülőutakat kellett választania. A jól ismert Vix-jegyzék, amelyet a konferencia határozatáról a budapesti antantmisszió vezetője március 20-án nyújtott át a magyar kománynak, nem volt más, mint e közvetett stabilizáló megoldások egyike. Tekintettel arra, hogy e jegyzék átnyújtásának másnapján a magyar állam nemcsak hogy elleneszegült a konferencia határozatának, de mind a magyar kormány, mind a köztársasági elnök lemondott, és helyüket a Tanácsköztársaság államhatalmi szervei foglalták el, a különben is fontos jegyzék jelentősége a magyar történelemben tovább nőtt. Nem csoda tehát, ha a magyar történetírás nagy figyelmet szentelt neki, s ha több külföldi tudós is alapos vizsgálat alá vette.[11]

A kérdés lényege, hogy vajon milyen mértékben játszott szerepet a magyarországi francia politika a magyar polgári demokratikus kísérlet bukásában és így közvetve a tanácshatalom létrejöttében. A Vix-misszió tevékenységének 1918. november–1919. januári szakaszát illetően a bemutatott és elemzett anyagok alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a Károlyi képviselte magyar polgári demokratikus kísérlet – elte-

kintve saját belső támaszainak elégtelenségétől – külpolitikailag egy feloldhatatlanul ellentmondásos, tőle függetlenül kialakult helyzettől szenvedett: attól, hogy fennmaradását csak olyan segítségtől várhatta, amely mindenestől és minden szempontból – katonai, politikai, diplomáciai, morális és elvi szempontból egyaránt – pontosan az ellenkező irányban volt elkötelezve. A megoldhatatlan ellentmondást súlyosbította, hogy a magyarországi nemesi hagyományokból táplálkozó hamis nemzettudat átépülése az etnikai nemzetre nem következett be. Így a magyar kormány a kor számára elfogadhatatlan, a korszellemmel összeegyeztethetetlen álláspontot képviselt. Tovább rontotta a kormányzat esélyeit, hogy a francia katonai megoldást lehetetlenné tették az össz-szövetségi ellentétek, ugyanakkor a magyar véderő teljes hiánya valósággal provokálta az anarchisztikus, önkényes megoldásokat. Mindebben a francia kormány részéről nem játszott szerepet a magyarországi köztársaságnak mint államformának a kifogásolása vagy támadása, s még kevésbé volt köze hozzá a Vix-missziónak. Az antantbizottság, a Keleti Francia Hadsereg parancsnoka és a Keleti Szövetséges Hadsereg főparancsnoka szerepével, eljárásával kapcsolatban határozottan elvetettük fentebb a Károlyi-ellenesség, a cinikus nemtörődömség és az alattomos játék sokat hangoztatott vádjait. Meg kell állapítanunk azonban azt is, hogy az anarchikus helyzet felidézésében, abban, hogy az elkerülhetetlen folyamatok sokkszerűen, rendezetlenül, jogilag fedezetlenül mentek végbe, igen nagy szerepe volt Berthelot tábornoknak. Abban az igyekezetében, hogy Románia igényeit teljes egészükben kielégítse, hátát fedezze és így jelentős katonai erőre tegyen szert a reá bízott szovjetellenes intervenció céljaira, ő ezt a folyamatot tűzön-vízen át siettette, hajszolta, a francia kormány pedig csak akkor lépett közbe a kellő erővel, amikor az általa helyesnek vélt végső megoldást veszélyeztetve látta. Románia fellépésében egyébként nagy szerepet kapott az a körülmény is, hogy a szövetségesek ebben az egész periódusban nem adták a román kormány tudtára végleges szándékaikat. A román kormány nem látta biztosítva igényeinek kielégítését, ezért kötelességének tartotta, hogy maga cselekedjék. Végeredményben Párizsban úgy látták, a bajok legfőbb oka, hogy nincsenek kijelölt végleges határok.

Ami magát a Vix-jegyzéket illeti, e kérdésben is szem előtt kell tartanunk a szándék és az eredmény kettősségét. A francia kormánynak a köztársaság bukásáért viselt felelősségét a köztársasági csoport képviselői minél nagyobbnak kívánták látni és láttatni emlékirataikban, annál is

inkább, mert alapjában meg voltak győződve igazukról. Ezzel szemben a Horthy-korszak publicisztikája és történeti irodalma mind a proletárdiktatúra létrejöttének, mind a területi változásoknak csaknem kizárólagos előidézőjévé, felelősévé Károlyi Mihály személyét és rendszerét tette. E felfogásban egyformán szűk helyre szorultak a nagy- és kishatalmi konstelláció meghatározói és a távolabbi múltból érkező impulzusok.

Bár a horthysta ideológiai és történeti beállítás több ponton eltért a korabeli francia felfogástól, egy kérdésben hosszabb ideig együtt haladt vele. Abban, hogy Károlyi lemondását és a hatalom „átengedését" mindkettő főbenjáró politikai hibaként kezelte. A magyarországi reakciós politikai felfogásban ez a történeti váltás Károlyi tudatos „nemzetárulásaként", a francia értelmezésben nacionalista tartalmú zsarolási kísérletként jelent meg.

A politikai indulatoktól és indítékoktól fűtött megfogalmazásokat a történetírás jó néhány éve túlhaladta. Többé-kevésbé tisztázódtak a francia kormány külpolitikai szempontjai. Ami viszont Károlyi sorsdöntő lépését illeti, kormányzásának részletesebb tudományos feltárása arra a következtetésre vezetett, hogy rendszerének választási és egyáltalán mozgási lehetőségei 1919 márciusára nemcsak külpolitikai okokból szűntek meg, hanem döntő szerepet játszottak ebben a megoldatlan és a rendszer keretében megoldhatatlan gazdasági problémák és a belső politikai erőviszonyokban bekövetkezett eltolódások is. 1919 januárjában a felszíni konszolidálás jelenségei mögött halmozódó feszítőerők működtek, s ezek hatásának összpontosulásában a Vix-jegyzék nem annyira a lökőerő, mint inkább a katalizátor szerepét töltötte be.

Néhány kérdés máig sem tisztázódott elfogadhatóan. Mindenekelőtt nehézséget okoz a válasz megfogalmazása a következő kérdésre: vajon milyen okokból vállalkozott a francia kormány a magyar–román határon új demarkációs vonal (s ezzel együtt egy semleges zóna) kijelölésére, ahelyett, hogy bevárta volna a konferencia területi döntését? A válaszok egyik csoportja szerint erre azért volt szükség, mert az 1918. november 13-i katonai konvenció előírásai tévedésen (tudatos vagy technikai tévedésen) alapultak, s ezeket a jogosnak elismert román követelések kielégítése érdekében mielőbb korrigálni kellett.[12] Már tisztáztuk, hogy a katonai konvenció nem alapult tévedésen, hanem szerves része volt az aláírása idején fennálló francia koncepciónak, a probléma lényegét pedig e koncepció feltételeinek megteremtésében mutatkozó áthidalhatatlan

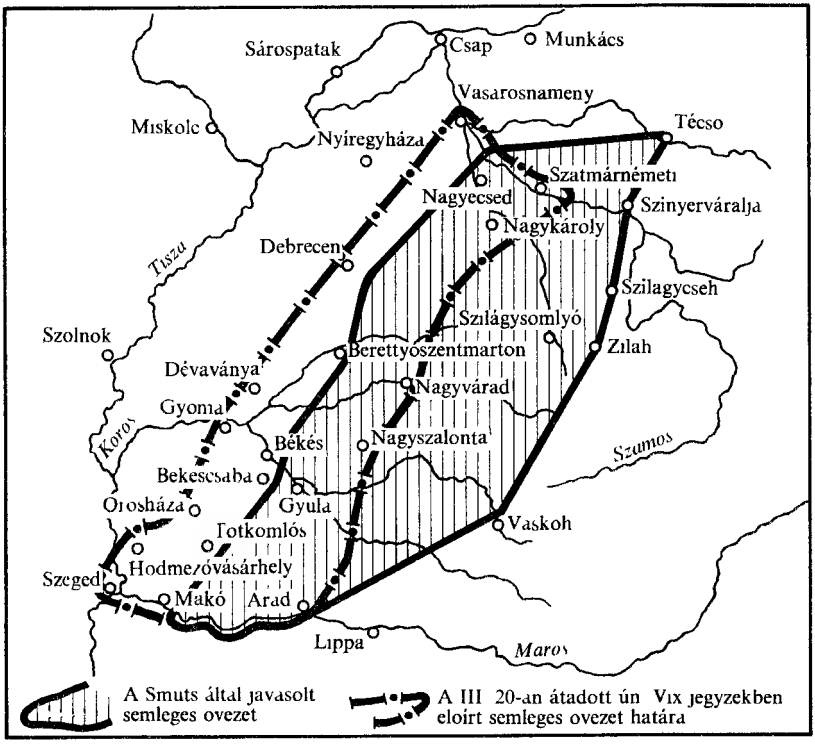

Demarkációs vonalak és semlegességi övezetek terve Magyarország és Románia között

nehézségek alkották. A másik válaszcsoport abból indult ki, hogy a francia álláspont időközben a helyzet megváltozása miatt módosult, s amiként a francia kormány érvényt szerzett novemberi álláspontjának, ugyanúgy az egyes lépések a módosuló nézetek valódi tartalmát fejezték ki. A helyzetváltozás lényegét a szerzők egyrészt a román szövetségi politika fokozatos kibontakozásában, másrészt a szovjetellenes intervencióhoz fűződő érdekekben, illetve a két elem kombinációiban jelölik meg.[13] A román szövetségi politikával kapcsolatban eleddig annyit világíthattunk meg, hogy a francia kormány szemében fontossága 1916-tól kezdve gyakorlatilag semmit sem változott, folytatásának feltételeit pe-

dig nagyrészt maga segítette elő; azonnali érvényre jutását azonban részben a katonai viszonyok, részben a román belpolitikai alakulás francia befolyásolásának igénye korlátozta. A novemberi demarkációs vonal nem felelt meg a területi-politikai elgondolásnak; ez utóbbi leszögezését viszont egy ideig akadályozta, hogy a francia kormány egyelőre – s úgy tűnik: január második feléig – maga sem tisztázta teljes pontossággal, hogy a politikai rendezés nagyjából már 1918 októberében kialakított körvonalait miként is akarja konkrét formában látni. Ugyanakkor az intervenció kérdése a román igények tisztázását mind általánosságban, mind pillanatnyilag sürgette. Általában, mert Románia minden szovjetellenes elgondolás egyik döntő faktora volt; nélküle sem védelmi barikádra, sem offenzív fellépésre komolyan gondolni nem lehetett. Pillanatnyilag is, mert elsősorban ő adhatta a gyakorlatilag hiányzó katonai erőpótlást. Láttuk azonban, hogy Clemenceau az erdélyi demarkációs vonal átalakítására irányuló javaslatra Berthelot tábornokot már január 16-án felhatalmazta; így szükségképpen elesik annak a lehetősége, hogy a rendezés és az intervenció általános érdekein belül az aktuális érdekek közötti összefüggést február derekán vagy végén keressük; ezt az összefüggést január első felében kell megvizsgálnunk.

A Vix-jegyzék értelmezései között utolsóként említsük meg azt, hogy az új vonal kijelölése a román előnyomulás megállítása érdekében vált sürgetővé. Ebben a gondolatban kimondatlanul is benne rejlik az a lehetőség, hogy az új demarkációs vonal – ellentétben elődjével – már nagyjában-egészében egybeesett – egybe kellett hogy essen – a véglegesnek szánt politikai megoldással.[14]

Éppen az utóbbi lehetőség ad módot rá, hogy a jegyzékkel kapcsolatban további, minduntalan visszatérő kérdések fogalmazódjanak meg. Miként viszonyult az 1919. márciusi demarkációs vonal a tervezett politikai határhoz? S ha a Vix-jegyzék kifejezte e tervet, úgy ez vajon a jegyzék melyik vonaláról, a keletiről vagy a semleges zónát lezáró nyugatiról mondható el? Az utóbbit tagadó francia kijelentésekben néhány történetíró a felelősség utólagos elhárítására irányuló törekvés jeleit fedezi fel.

Többféle választ ismerünk arra a kérdésre is, hogy miután a konferencia 1919. február 26-án meghozta határozatát az új demarkációs vonalról és a semleges zónáról, mi idézte elő, hogy az erről szóló jegyzék csak március 20-án, vagyis több mint három hét múlva jutott Károlyi Mihály kezébe. Egy régebbi változat az illetékes katonai szervek és személyiségek

cinikus nemtörődömségét fedezte fel e tényben. Ezt a nézetet azonban a magyar történetírás korrigálta, s helyette több lehetséges megoldást körvonalazott. Az egyik magyarázat szerint – ami egyébként egy külföldi szerző művének hatására keletkezett[15] – a február 26-i döntés nem volt végleges, azt a konferencia csak március 17-én erősítette meg. Kiderült azonban, hogy ez az értelmezés téves; a február 26-i határozat érvényes volt, március 1-én Clemenceau elrendelte végrehajtását, március 17-én pedig a magyar kérdés egyáltalán nem szerepelt a konferencia napirendjén. Jelenleg e problémát főként két oldalról közelítik a történetírók. Rámutatnak arra, hogy a jegyzék végrehajtása céljából számottevő és időigényes katonai előkészületekre került sor, még ha ezek gyakorlati megvalósítása végül el is maradt. A másik oldalon a késlekedés okát bizonyos mértékű francia habozásban fedezik fel a történészek, s úgy vélik, hogy ennek azután az intervencióhoz kapcsolódó érdekek vetettek véget.

A francia magatartást e kérdésben Clemenceau két, már ismertetett irata fejezte ki először. A miniszterelnök január 16-án felhatalmazást adott az új erdélyi vonal kidolgozására, és január 28-án a román támadást a francia vezérkar által 1918 októberében tervezett vonal közelében határozottan leállította. A francia kormány fellépett tehát a további anarchikus foglalások ellen, ez azonban nem jelentette a status quóhoz való feltétlen ragaszkodást, hanem – ellenkezőleg – a végleges helyzet kialakítására irányuló szándékot fejezte ki. Clemenceau, a külügyminisztérium és a vezérkar több megnyilatkozása szerint ez nem lehetett azonos az 1916-os vonallal, s legálisan, tehát a konferencia jóváhagyásával kellett kialakítani.

A demarkációs vonal megváltoztatására a helyzet stabilizálása érdekében, mint láttuk, 1918. december végén, 1919. január elején már Vix, Henrys és Franchet d'Espèrey is hajlott. Az ajánlattételben azonban Berthelot tábornok volt a gyorsabb. Javaslatát tulajdonképpen még Clemenceau felhatalmazása előtt, 1919. január 9-én megtette, amikor az 1916-os vonal végső elutasítása esetére azt ajánlotta, hogy alakítsanak ki egy olyan francia megszállási zónát, amely magában foglalja Aradot, Nagyváradot, Szatmárnémetit és Debrecent. Bár a francia vezérkar e javaslattal foglalkozott, nem találni nyomát annak, hogy már ebben az időpontban határozatot hozott volna a Berthelot által kívánt értelemben. Párizsban ezúttal azt kellett mérlegelni, hogy az eredeti, 1918. októberi francia álláspontot tartsák-e fenn, vagy a Romániának juttatandó terü-

letet megnöveljék a Berthelot javasolta szellemben a Nagyvárad–Szatmárnémeti–Nagybánya által bezárt háromszöggel. Hozzá kell tennünk, hogy az előzetes francia koncepció – ha nem is vonalában – nagyságrendjében körülbelül megfelelt az amerikai elgondolásnak, s elfogadtatásában a konferencián nem kellett volna semmilyen nehézséggel számolni.

Hogy e módosításról Párizsban miként jött létre a döntés, azt a forrásanyag hiányosságai miatt nem tudjuk pontosan nyomon követni. Többé-kevésbé rögzíteni lehet azonban a döntés időpontját, és ismerjük annak egyik motívumát. Határozathozatalra feltehetően Clemenceau idézett, Berthelot-nak adott felhatalmazása után, de mindenesetre február 8. előtt került sor, minthogy ezen az utóbbi napon a konferencia francia delegációja a román és a jugoszláv ügyekkel foglalkozó bizottságban már az új szellemben terjesztette elő határjavaslatát. Új demarkációs vonal kijelöléséről a nyilvánosság előtt mindaddig nem esett szó, amíg az angolok által is támogatott francia határjavaslat ügye a bizottságban holtpontra nem jutott az olasz delegátusok bizonytalan és az amerikaiak eleinte határozott ellenállása folytán. Az amerikai ellenkezés pedig éppen a szóban forgó, a francia tervben változást szenvedett területtel, a Szatmárnémeti–Nagyvárad–Nagybánya háromszöggel kapcsolatban volt makacs.[16]

A határvitákra még visszatérünk; itt csak a magyar–román határra vonatkozó nézeteket összegezzük. A román delegáció a Szeged–Orosháza–Békéscsaba–Debrecen vasútvonalat követelte. A francia delegáció az összes többihez hasonlóan elutasította e követelést, ám az angolokkal együtt javasolta: adják Romániának a Szatmárnémeti–Nagyvárad vonalat. A végpontot illetően a franciák gyorsan korrigáltak, s Makót Araddal helyettesítették; az angol delegáció viszont egy ideig még Makót Romániának akarta juttatni, akár egy Nagykároly körzetében teendő engedmény árán is. Seymour amerikai delegátus azonban bejelentette, hogy az Egyesült Államok mindkét vonalat Magyarország kezében kívánja hagyni. Az olasz delegáció – általános eljárásaihoz híven – az 1916-os jogi alap fenntartása mellett nem is annyira előterjesztett, mint éppen csak bemutatott egy etnikai megoldási lehetőséget, amely körülbelül egybeesett a korábbi, 1918. októberi francia tervezettel. Végeredményben a vita egyfelől az angol–francia, másfelől az amerikai álláspont között arról folyt, hogy a határt jelenleg keleten kísérő nagyobb, zömében magyar városok hová tartozzanak. Február 17-ig a kérdést nem sikerült megoldani. Ebben a pillanatban állt elő a francia delegáció

nevében Jules Laroche külügyi osztályvezető azzal a javaslattal, hogy a magyar–román viszonyban bekövetkezett komplikációk miatt vizsgálják felül a demarkációs vonalat, és jelöljenek ki újat. Ezt a vonalat a vita tárgyát képező nagyobb városoktól 10 kilométerrel keletre jelölte meg, vagyis azokon a pontokon, amelyekig az amerikai delegáció – végső esetben – hajlandó volt elmenni. A kiegészítőleg javasolt semleges zóna a francia határjavaslat keleti pontjain kezdődött, s ebből arra lehet következtetni, hogy a francia külügyminisztérium időt akart nyerni az általa helyesnek tartott megoldás kikényszerítésére. Úgy azonban, hogy közben beálljon ebben az övezetben a kívánatos csend. A terv ezért szinte sugallja egyik funkcióját: a további önkényes foglalás megakadályozását.[17] A külügyminisztérium számára ez elegendő eredménynek tűnt, különösen ha a vitatott városokat francia katonai ellenőrzés alá helyezik. Nem volt elegendő azonban a vezérkar számára. Február 19-én Alby vezérkari tábornok dezavuálta Laroche-t, és azt követelte, hogy a tervezett vonalat helyezzék 10 kilométerrel nyugatra úgy, hogy a vitatott városok Romániához kerüljenek. Követelését a tábornok azzal támasztotta alá, hogy Berthelot tábornok szerint e városok fontos vasúti csomópontok. Lehetetlen tehát „el nem foglalni e helységeket egy olyan övezetben, ahol bolsevik intrikák működnek". Hangsúlyozta, hogy e városokat a francia haderő nem tudja megszállni. Henrys tábornok hadserege azért nem, mert egyik hadosztálya feloszlatás előtt áll, Berthelot serege azért nem, mert „ezt meg kell őrizni egy déloroszországi esetleges felhasználásra". A bizottság kisebb vita után fenntartotta eredeti javaslatát.[18]

Az ismertetett francia lépésekből több fontos következtetés adódik. Mindenekelőtt az, hogy az új demarkációs vonalra tett javaslat Laroche fogalmazásában burkoltan, Alby esetében világosan egybeesett a francia határjavaslattal. A másik, hogy a francia kormány eleinte jobban szerette volna, ha a konferencia határozata alapján már a határt lehet stabilizálni, s csak akkor javasolta az új demarkációs vonalat, amikor ez a lehetőség a kitartó amerikai ellenállás miatt egyelőre elesett. Alby tábornok igencsak szokatlan beavatkozása egyúttal azt is mutatja, hogy a francia vezérkar valamely okból különösen fontosnak látta, hogy a vitás vasútvonal román használatát mielőbb biztosítsa.

Úgy tűnik, ez az ok ugyanaz volt, mint ami miatt valamikor január végén a francia kormány korrigálta saját korábbi határjavaslatát. Ezen a ponton fejtegetésünkben ismét a szovjet-oroszországi intervenció köz-

vetlen közelébe jutunk. Ez elengedhetetlenné teszi, hogy a kialakult helyzetet és az éppen aktuális francia elgondolásokat, tehát a pillanatnyi összefüggést – amely, szögezzük le újra: nem február közepén, hanem január folyamán állt fenn – röviden szemügyre vegyük.

Az október végén kidolgozott francia intervenciós tervnek 1918 decemberében csak első szakaszát sikerült keresztülvinni, s ezen a szinten a vállalkozás meg is rekedt. A holtpontról való kimozdulás katonai feltételei – ellentétben az optimista vezérkari jóslattal – nem jöttek létre. A francia katonai szervek törekvése arra irányult, hogy a konferencián megszavaztassanak néhány olyan határozatot, amely lehetővé teszi a katonai erő számottevő növelését. Erre elsősorban két forrásból lehetett számítani: román és lengyel forrásból, tekintetbe véve e két állam földrajzi helyzetét, érdekeltségét és katonai potenciálját. Az elgondolás megalapozott volt, a kivitelezés számos feltételét azonban még meg kellett teremteni. Ami Romániát illette, katonai ereje mindenesetre nem volt akkora, hogy egyszerre két fronton legyen igénybe vehető, s általánosságban véve éppen ez a tény volt egyik oka annak, hogy Clemenceau Románia státusát nyugaton mielőbb rögzíteni akarta.[19] Lengyelországban a katonai erőviszonyok még problematikusabbak voltak. Nyugaton ugyanis a lengyel állam nem egy gyenge Magyarországgal, de a még bukásában is félelmetes német erővel nézett szembe. Keleten viszont még nem valósította meg törekvéseit (mint Románia Besszarábiában). E törekvések mindenekelőtt Kelet-Galíciára irányultak. Ugyanakkor az oroszországi helyzet általános alakulása arra mutatott, hogy előbb vagy utóbb a bolsevik rendszer megszilárdulásával kell számolni. Litvániában és Belorussziában 1918 decemberében szovjet uralom létesült, s 1919 elején a Vörös Hadsereg úrrá lett Ukrajna nagy részében. Ahhoz, hogy a lengyel állam Kelet-Galíciát megszerezhesse és birtokában szembenézhessen az orosz forradalmi erőkkel, erősítésre és támogatásra volt szüksége. Fő törekvése arra irányult, hogy fegyvereket szerezzen és elérje a Franciaországban szervezett lengyel légió, az úgynevezett Haller-hadsereg hazaszállítását. Jóllehet az erre irányuló lengyel kérést a francia vezérkar támogatta, a javaslatból a róla folytatott heves viták miatt március 24-ig nem lett határozat. A lengyel kormány ezért azután katasztrofális kilátásokról panaszkodott, s Foch marsall is rémképekkel ijesztgette a konferenciát. Felidézte Lwów elestének veszélyét, a lengyel kormány lemondását, sőt az éppen életre kelt Lengyelország újabb szétesését. Jóslatainak egyelőre

nem volt hatásuk, sorozatos előterjesztései a konferencián nem arattak sikert.[20]

A Tízek Tanácsában szerzett tapasztalatok alapján a francia vezérkar egy január 31-i feljegyzés szerint pesszimista módon ítélte meg a Haller-hadsereg hazaszállításának ügyét. Többek között azért is, mert attól tartott, hogy a csehszlovák kormány nem járul majd hozzá a területén való átszállításhoz, míg a tengeri szállításnak az angolok és az amerikaiak ellenkezése miatt voltak súlyos akadályai. Bár tovább erőltette a dolgot, egészen addig, amíg március vége felé ki is erőszakolta, a bizonytalan szituációban a francia vezérkar azokat az utakat-módokat kereste, amelyek révén a lengyel kormánynak legalább átmenetileg segítséget nyújthat. Ebben az összefüggésben merült fel román csapatok Lwów térségébe juttatása, majd valamivel később az is, hogy a Dél-Ukrajnában állomásozó kisebb lengyel egységeket onnan kivonják és Lwów térségébe szállítsák. Foch marsall január 20. körül kérhette fel a románokat a segítségnyújtásra, mert Berthelot tábornok január 24-én táviratozta meg neki a román nagyvezérkar válaszát. Eszerint Románia minden nehézsége ellenére kész arra, hogy a kérésnek eleget tegyen, de kormánya „úgy véli, nem küldhet izolált csapatokat 250 kilométerre operációs bázisuktól, Bukovinától, egy anarchia dúlta tartományba". A jelentésről készült vezérkari összefoglaló szerint „Berthelot tábornok azon a véleményen van, hogy a jelenlegi helyzetben kizárólag egy olyan csapat tarthatja magát Galíciában, amely használja a Tisza-völgy vasútvonalát".[21]

Úgy tűnik, ez lehetett, ez volt az az érv, amely Berthelot tábornoknak a magyar–román vonalra korábban tett minimális javaslatát fontossá tette. Amennyiben pedig ez a nagyon valószínű feltevés helytáll, a francia határjavaslat korrekcióját és végleges kialakítását a január 24. és február 8. közötti időpontra tehetjük. A Romániából (Erdélyből) a Tisza-völgyben Lwów felé vezető biztonságos út ugyanis éppen annak a vasútvonalnak a használatát jelentette, amelyet a francia delegáció a bizottságban Románia számára követelt. Mellesleg ugyancsak a Szatmárnémeti–Munkács vonalon volt a legkönnyebben elképzelhető az ukrajnai lengyel erők hazaszállítása is, amiről Foch marsall csak később, március 17-én szólt a konferencián.[22] A fenti körülmény egyúttal magyarázatul szolgálhat arra is, hogy a külügyminisztériummal szemben, amely a terv részleteibe feltehetően nem volt beavatva, s megelégedett a határra irányuló cél elérésének megalapozásával, Alby tábornok arra

a hallatlan lépésre kényszerült, hogy egy francia javaslattal a nyílt színen perbe szálljon. Semmi sem bizonyíthatja jobban, mint éppen ez, hogy milyen nagy szükségét látta a francia vezérkar a szóban levő vasutak felhasználásának a keleti lengyel tervek alátámasztására.

Az új demarkációs vonal kérdésével kapcsolatban röviden vissza kell térnünk a budapesti misszió és a francia Keleti Hadsereg tevékenységére. Annál szükségesebbnek látszik ez, minthogy olyan körülményekre világít rá, amelyek miatt a megoldást Párizsban a lengyel összefüggés mellett szintén sürgetőnek találhatták. Az erdélyi fronton végbemenő eseményekből Vix, valamint Henrys utóda, de Lobit tábornok, az ő értelmezéseik alapján pedig végül Franchet d'Espèrey is arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben a vonalat valamilyen hathatós garancia mellett nem rögzítik újra, úgy egy napon Clemenceau és a balkáni főparancsnok minden parancsa és tilalma ellenére arra ébredhetnek, hogy a román hadsereg megszállta az általa célul kitűzött 1916-os vonalat. Vix január 27-én jelentette, hogy a románok már meghaladták a Berthelot–Apáthy-vonalat – jegyezzük meg: Franchet d'Espèrey kifejezett parancsa ellenére –, s hogy elfoglalták a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Csucsa–Zámoly vonalat. Az alezredes sürgette a sérthetetlen új vonal kijelölését, hozzátéve, hogy ha mást már nem lehet tenni, legyen ez a románok által de facto elfoglalt vonal.[23]

Amikor Clemenceau január 28-i rendeletének hatására a román mozgás e hó utolsó napjaiban végre megszűnt, és a román vezérkar kijelentette, hogy felhagy a további előnyomulással, Vix és de Lobit ebben túlságosan nem hitt. Mind ők, mind Franchet d'Espèrey azzal a gondolattal kezdtek foglalkozni, hogy a fenyegetettnek látott városokba: Nagyváradra és Szatmárnémetibe francia csapatokat vonultatnak be. Az aggodalom megalapozottnak látszott, mert éppen ebben az időben vált ismertté egy január 6-i keltezésű román jegyzék, amely nemcsak a belgrádi konvenció ellen tiltakozott, de amelynek a román követelésekről készített térképmelléklete a Szeged–Debrecen vonalat tüntette fel elérendőnek.[24] Ugyanakkor a francia követnek arra az utasításszerű fellépésére, hogy a támadást le kell állítani, a román válasz úgy hangzott, hogy bár korrektebb lett volna Erdély csatolásával bevárni a konferencia döntését, erre mégis szükség volt, mert – mint a külügyminiszter mondta – „az ország nyomorúsága akkora, hogy egyedül a nemzeti elégtétel az, amit jelenleg neki adni lehet, és ugyanakkor ez az egyetlen mód arra, hogy a bolsevizmust elkerüljük".[25] Gyanút keltettek Berthelot tábornok további

panaszai és felterjesztései is. A tábornok igyekezett elhitetni feletteseivel, hogy Kolozsvár irányában magyar ellentámadás várható, s ezen az alapon a magyarok visszaparancsolását sürgette a Szatmárnémeti–Nagyvárad–Arad vonal mögé. Ezek a jelek és mások de Lobit-t arra késztették, hogy elfogadja Vixnek az új demarkációs vonal kijelölésére tett javaslatát; álláspontjáról február 12-én értesítette mind Franchet d'Espèreyt, mind Berthelot-t. Tervét azután még energikusabban képviselte, amikor Franchet d'Espèreytől arról értesült, hogy Párizs február 8-án megújította a status quo fenntartására kiadott parancsot.[26] Franchet d'Espèrey csatlakozott de Lobit véleményéhez, és javasolta, hogy a román és a magyar csapatok közé francia erőket vonultassanak be. Javaslatában a tábornok a fennálló helyzetből indult ki. Másnap Párizsban megsürgette az intézkedést, hangsúlyozva, hogy a románok nem engedelmeskednek parancsainak. Nyilvánvaló, hogy a főparancsnok e közlést kizárólag azért tette, hogy a veszélyben látott városokat elfoglaltathassa csapataival, tekintettel arra, hogy a románok engedetlensége, melyet február 15-én felpanaszolt, mintegy két héttel korábbi keletű volt.[27]

Végül is el kellett dönteni, hol legyen a bizonyos új, szent és sérthetetlen vonal, amelyet Franchet d'Espèrey konkrét formában javasoljon. Bizonyára e kérdést vizsgálták meg, midőn február 15-ére de Lobit Belgrádba kérette Vixet, s odaérkezett Henrys tábornok is. A belgrádi tanácskozásról nem találni feljegyzést, eredményére csak abból az álláspontból tudunk visszakövetkeztetni, amelyet néhány nap múlva Antoine Charpy tábornok, Franchet d'Espèrey vezérkari főnöke Párizsban kifejtett. Charpy a konferencia katonai szakértői bizottságában úgy nyilatkozott, hogy az új vonalat ott kell kijelölni, ahol a románok állnak, vagyis a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Csucsa–Zámoly vonalon, s nem szabad megengedni további előnyomulásukat.[28] A bukaresti és a Magyarországon érdekelt francia tiszti csoportok között tehát egyetértés alakult ki a semleges zóna felállításának szükségességéről, a román vonal ügyében azonban továbbra sem jutottak közös nevezőre. Berthelot minél többet akart Romániának juttatni, Franchet d'Espèrey pedig elsősorban a románok megállítását akarta elérni.

Párizsban e két szempont láthatóan egyesült. A vonalat illetően a vezérkar Berthelot javaslatát fogadta el, s magáévá tette a külügyminisztérium is, hiszen a február 8-án előterjesztett határvonal lényegében ezt jelentette.

A francia kormány gyorsan akart cselekedni, hogy elébevágjon egy

román fait accomplinak. Az utóbbi szándék kifejezésre jutott Laroche már említett előterjesztésében is. Február 17-i felszólalásának jegyzőkönyvi szövege szerint ugyanis arra hivatkozott, hogy a román csapatok átlépték a számukra utoljára megállapított Nagybánya–Kolozsvár–Déva vonalat (Berthelot–Apáthy-egyezmény), ettől lényegesen nyugatra állnak, s a román kormány hangoztatja, hogy a harcot addig folytatja, amíg az 1916-os vonalat el nem éri. „Ha ezt teszik – folytatta Laroche –, tisztán magyar területekre nyomulnak be, ahol félni kell a konfliktusoktól akár a lakossággal, akár a magyar haderővel, amelyet már kezdenek felsorakoztatni." A továbbiakban a külügyminisztérium képviselője mintegy mentegette a francia kormányt a románellenes fellépés esetleges vádjával szemben, de jelezte, hogy nézete szerint a szövetségeseknek figyelmeztetést kellene intézniük a román kormányhoz, közölve vele, hogy „az az állam, amely erőszakot alkalmaz egy általa követelt terület birtokbavételéért, távol attól, hogy ügyének használna; árt neki".[29]

Ha tehát a határkorrekció ismert motívumaként a lwówi akció elősegítését jelölhettük meg, az eljárás különleges sürgősségének okaként emellett megjelölhetjük azt a francia szándékot is, hogy a francia kormány által kívánatosnak tartott vonalon túl minden román akciót kizárjon. Ehhez Clemenceau-nak szüksége volt a konferencia határozatára, s miután ezt a határkijelölés formájában gyorsan nem lehetett elérni, a francia delegáció előlépett az új demarkációs vonal deus ex machinájával. Ha ezt az amerikai delegáció könnyen elfogadta, az azért történhetett, mert Laroche eredeti előterjesztése értelmében az amerikaiak által védett magyar városokat még nem érintette.

André Tardieu, a román–jugoszláv bizottság elnöke, február 21-én referált a Legfelsőbb Tanács ülésén a Laroche javaslata alapján hozott bizottsági határozatról. Előadása önmagában véve korrekt volt; Pichon külügyminiszterrel együttműködve azonban elérte, hogy a Tanács a kérdést a katonai szakértők elé terjessze véleményezés végett.[30] Ezzel lehetővé tette, hogy a francia katonák újabb kísérletet tegyenek saját törekvéseik keresztülvitelére.

A kísérlet egy látszatkompromisszum formájában sikerrel járt. A bizottság, amelynek tárgyalásáról keveset tudunk, öszvérjavaslatot produkált. Eszerint a románoknak meg kellett állniuk a vitatott városok kapujánál, amelyeket a semleges zóna keleti vonalaként a franciák szállnak meg; de felhatalmazást kaphattak arra, hogy a Nagyvárad–Arad utat, illetve a Nagyvárad–Szatmárnémeti vasutat használják. E javaslat szán-

déka – tekintettel arra, hogy a zóna keleti határa szóról szóra megegyezett a francia határjavaslattal – félreérthetetlen volt; az amerikaiak azonban mind a katonai szakértő bizottságban, mind február 26-án a Tanácsban félreértették. Legalábbis utólag ezt mondták. A tervezetet február 26-án Belin tábornok adta elő a Legfelsőbb Tanács előtt, javasolva egyúttal, hogy a semleges zónaként kijelölt terület bizonyos ellenőrző vasúti pontjait kisebb szövetséges (értsd: francia) erőkkel szállják meg. Ez a zóna egy folyosó jellegű téglalapot foglalt magában. Keleten az új demarkációs vonal határolta, déli végpontjait a francia megszállás alá helyezett Szeged és Arad zárta le, nyugati vonala az 1916-os Vásárosnamény–Debrecen–Szeged vonaltól néhány kilométerrel nyugatra haladt, északon pedig a Tisza határolta. A javaslat kisebb francia egységek bevonultatását tartalmazta a vasútállomások megszállására. Ebben az övezetben fenn kellett tartani a magyar közigazgatást és a karhatalmi szerveket; másként szólva, a zóna létesítése nem jelentette az érintett övezet „kiürítését" vagy feladását, hanem sokkal inkább egy olyan francia védelmi vonalat, amelyet a magyar kormány korábban olyannyira kívánt egy lényegesen keletebbre eső övezetben.[31] Feltehető, hogy Howard Bliss amerikai tábornok a zónával kapcsolatos taktikai tévedést jól érzékelte akkor, midőn rámutatott: a zónát úgy kellett volna helyesen kijelölni – és anélkül, hogy a magyar kormányt a készülő feltételeket illetően félrevezetnék –, hogy a zóna keleti vonala helyett a központi tengelye essen egybe a tervezett végső megoldással. Az utóbbi megoldás ugyanis önmagában véve azt a feltételezést sugallta, hogy a tervezett határ a zóna meridiánja lesz, vagyis lényegesen nyugatabbra fekszik attól, amit a konferencia (s maga a francia kormány) tervezett.[32] Ezt a vonalat egyébként Bliss azért is jogosnak tekintette volna, mert szerinte megfelelt az etnikai határnak, s így lehetővé tette volna, hogy a semleges zóna egyforma mennyiségben tartalmazzon mindkét részében idegen etnikai elemeket. Kétségtelen, hogy a zóna kijelölése alkalmas volt a gyanú felkeltésére; az is kétségtelen azonban, hogy ez a gyanú nem volt megalapozott, tekintettel arra, hogy a konferencia illetékes bizottsága március 2-án a francia előterjesztés szellemében elfogadta a magyar–román határt, s ezen a továbbiakban már csak lényegtelen részleteket érintő módosításokat hajtott végre. A határt a bizottság március 18-án végérvényesen jóváhagyta.[33] A Bliss által logikusnak vélt, és logikai szempontból valóban egyedül helyes megoldást azonban éppen az a törekvés akadályozta, hogy a szóban forgó vasúti csomópontokat minél előbb a

románok rendelkezésére bocsáthassák; ha pedig ez a vasút egy „semleges" zóna felezőjét alkotja, erre nehezen kerülhetett volna sor. Ami viszont a javaslat félreérthetőségét illeti, a félreértés eloszlatása érdekében elegendő lett volna a magyar kormányt megfelelően tájékoztatni.

Ez a felvilágosítás azonban nemcsak ebben, de gyakorlatilag az országot érintő szinte minden fontosabb kérdésben elmaradt. Haguenin javaslata, hogy diszkréten tájékoztassák a magyar kormányt és helyes orientálása érdekében „súgjanak neki", nemcsak hogy nem valósult meg, de a valóságban a magyar kormány elszigeteltsége és tájékozatlansága 1918 decemberétől kezdve már dezorientáltságba ment át. A térségben illetékes francia tisztek, attól tartva, hogy a valóság feltárása esetén Károlyi lemond, soha sem adták határozottan tudtára a francia bevonulás elmaradását, és nem érzékeltették azt sem, hogyan ítélik meg párizsi hivatalos körökben a kormányát. A Károlyi-rendszer megmentésére irányuló szándékukkal valójában hozzájárultak ahhoz, hogy saját eljárásaikkal szemben Budapesten bizalmatlanságot váltsanak ki, s bizonyos alapot nyújtsanak a magyar köztársasági csoport később ellenük emelt vádjaihoz.

A magyar kormány tájékoztatásának elmaradása irónikus módon azt is eredményezte azonban, hogy a kormány nem szerzett tudomást néhány, ugyanebben az időben rá leselkedő veszélyről, amely végül a tudtán kívül hárult el. Románia mellett ugyanis ebben az időben Magyarország összes többi szomszédja ugyancsak a már kialakított vonalakat meghaladó követeléseket fogalmazott meg és terjesztett elő. Ausztriában – nem mint követelést, hanem mint etnikailag megalapozott óhajt – felvetették Burgenland kérdését, s ez az óhaj, elsősorban amerikai körökben, megértésre talált. Živojin Mišić jugoszláv főparancsnok február 10-i előterjesztésében a demarkációs vonal kiigazítását kérte saját, már korábban megtett javaslata szellemében oly módon, hogy a pécsi szénbányákat Jugoszláviának adják. A főparancsnok hangsúlyozta, hogy Magyarországon a szénellátás kedvezőbb, mint Jugoszláviában.[34] Jóllehet e kívánságot Henrys elutasította,[35] a jugoszláv szénprobléma megoldatlansága ettől kezdve jó ideig ott kísértett a konferencián. S bár a szövetségesek végül is elvetették a jugoszlávok követelését, a jugoszláv szervek egészen 1921-ig próbálkoztak e vidék megszerzésével.[36] Ez annál több reménnyel kecsegtetett, minthogy 1918. november 13-a óta Pécs, 14-e óta Baranya megye nagyobb része jugoszláv megszállás alatt állt. A szóban levő időszakban, közelebbről március 18-án, a konferencia román–jugo-

szláv bizottsága kijelölte a jugoszláv–magyar határt, s egyelőre nem honorálta a jugoszláv követelést.

Megpróbálta kiterjeszteni az engedményezett területet a csehszlovák kormány is. A demarkációs vonal átlépésére először még 1918 decemberében tett kísérletet. Vix erélyes fellépésére azonban akkor a cseh csapatok visszahúzódtak a vonal mögé. Egy ideig e frontszakaszon csend volt, annál is inkább, mert a kijelölt vonal átlépésére tett kísérlettel Beneš kiváltotta a francia külügyminisztérium szemrehányasait is. Laroche nehezményezte, hogy a csehszlovák kormány egy olyan vonalat akar kérdésessé tenni, amelyet vele egyetértésben jelöltek ki.[37]

A csend azonban nem tartott sokáig. Midőn a cseh vezető politikusok értesültek arról, hogy a csehszlovák–magyar határvita február 28-án olyan keretekben kezdődött meg a konferencia illetékes bizottságában, amely a csehszlovák követelések kielégítését optimális esetben is kizárja, cselekvésre szánták el magukat. Mindenekelőtt a kellő hangulat megteremtése érdekében politikai támadást intéztek a Károlyi-kormány ellen. A csehszlovák kormány által a világ közvéleménye elé tárt vád szerint a német, az osztrák és a magyar kormány összeesküvést szőtt a csehszlovák állami egység ellen. Az erről szóló jegyzéket a bécsi és a budapesti szövetséges képviselők március 7-én a francia kormány, majd közvetítésével a konferencia március 8-i dátummal kapta meg. A budapesti misszió vezetője, valamint az angolok bécsi katonai megbízottja, Cuninghame czredes az utóbbi budapesti tartózkodása alatt a kérdésről azonnal eszmét cserélhetett; meg is egyeztek abban, hogy a csehszlovák vádakkal kapcsolatban teendő nincs, s hogy „az egész históriában nem volt egyetlen igaz szó, az egész nem egyéb, mint a csehszlovákok által kitalált puszta regény". A regény összefércelése oly rosszul sikerült, hogy Pichon külügyminiszter, amikor a Legfelsőbb Tanács elé terjesztette a szövegét, csak annyit ért el, hogy a csehszlovák kormány mellett némileg önmagát is kompromittálta. Nemcsak a vád volt ugyanis gyermeteg, de a csehszlovák kormány által hozzáfűzött, fenyegetésként ható követelések is, melyek a Tanács tagjait a háború kezdetén a Monarchia által Szerbiához intézett jegyzék stílusára emlékeztették. Csehszlovákia teljes elégtételt, leszerelést, lefegyverzést, ellenőrzést stb. követelt, kijelentve – s ez a Tanács angolszász tagjait különösképpen impresszionálta –, hogy „a kívánt módszereket könnyűszerrel rá lehet kényszeríteni a bécsi és a budapesti kormányra, minthogy az élelmezési kérdés teljesen kiszolgáltatja őket a szövetségesek kényére-kedvére". A csehszlovák szöveg zsaroló

szándékait nem volt nehéz felismerni. „Mind ez ideig – szögezte le a jegyzék utolsó paragrafusa – tartózkodtunk minden katonai akciótól és minden megtorlástól osztrák és magyar ellenségeinkkel szemben."[38] A gondolatot nem volt nehéz folytatni: amennyiben Csehszlovákia nem kap elégtételt, kénytelen lesz magamagának elégtételt szolgáltatni.

A Tízek Tanácsa március 11-én tárgyalta meg Beneš beadványát. Az eszmecserét nem részletezzük; a dolog lényege, hogy a vád már itt elesett, annak ellenére, hogy Lansing amerikai külügyminiszter javaslatára a konferencia megbízta a Teschenben működő antantbizottságot a kérdés kivizsgálásával.[39] A vizsgálat a csehszlovák vádaskodásra nézve teljes negatívummal végződött.

Az a lehetőség tehát, hogy a csehszlovák kormány a magyar rendszer megállapított hibájából léphessen fel ellene és támaszthasson igényeket, elesett. Bizonyos jelek arra vallanak, hogy a felállított csehszlovák követelések teljességét a francia politikai körök java része nem támogatta, a csehszlovák albizottságban beterjesztett francia megoldási javaslat ugyanis jócskán elmaradt a csehszlovák igényektől. Prága ekkor a francia katonai vezetők meggyőzésével kísérletezett, s mind közvetlenül, mind Pellé tábornok közvetítésével Foch marsall segítségét igyekezett megszerezni; s a jelek szerint ez sikerült is neki. A végső lökést a prágai elhatározáshoz – ahhoz ugyanis, hogy a konferencia álláspontját fegyveres erővel próbálja megváltoztatni – láthatóan a konferencia csehszlovák bizottságának végleges döntése adhatta, amire március 14-én került sor. Ez a döntés a csehszlovák követelések közül nem teljesítette a Burgenlandra vonatkozót, elvetette az Ipoly és a Duna közötti területre vonatkozó csehszlovák igényt, nem adta oda se Sátoraljaújhelyt, se a salgótarjáni szénmedencét, se a miskolci iparvidéket.[40] Minden bizonnyal ez váltotta ki, hogy a prágai kormány hivatalosan kérte Foch marsalltól a demarkációs vonal megváltoztatását, március 20-án pedig határozatot hozott Kárpát-Ukrajna megszállásáról és egy új demarkációs vonal katonai elfoglalásáról. Mind a demarkációs vonal megváltoztatását célzó csehszlovák óhaj párizsi előterjesztésére, mind az elhatározott katonai akcióra azonban már merőben új körülmények között, s ami az utóbbit illette, új indoklással került sor. A csehszlovák kormányhatározat meghozatala napján ugyanis összeomlott a magyar rendszer, amelyet Prága addig nem kis buzgalommal támadott.

A magyar kormány tudtán kívül február végén, március folyamán felmerült veszedelmeket tárgyalva egyúttal tisztáztunk egy további, nem

kevésbé fontos tényt. Azt, hogy a konferencia két bizottsága március 14-én, illetve március 18-án (elvileg valamivel korábban) végleges döntésre jutott két magyar határ: az északi és a keleti határ kérdésében. Ezek a vonalak a továbbiakban – sem a Tanácsköztársaság fennállása idején, sem azt követően – nem módosultak érdemleges módon (egyetlen kisebb korrekcióra került sor a csehszlovák–magyar határon).

A konferencia döntése azonban jogilag tisztázott, bár átmeneti alakjában csak a keleti határra nézve öltött testet a Legfelsőbb Tanács február 26-i határozata formájában (maga a határkérdés ugyanis még egyik esetben sem járta végig a konferencia kötelező útjait), s még ennek is hátra volt az érvényesítése. A végrehajtás Franchet d'Espèreyre, illetve de Lobit tábornokra várt. Ha a konferencia határozatának elfektetéséről nem is beszélhetünk, kétségtelen, hogy március 14-ig a sietség jelei sem voltak tapasztalhatók. A végrehajtás késlekedésének valódi okait keresve kénytelenek vagyunk aprólékos részleteket felidézni.

Mindenekelőtt: Pichon külügyminiszter nem a valóságnak megfelelően tájékoztatta brit kollégáját, amikor 27-én azt állította, hogy az értesítést a külügyminisztérium Franchet d'Espèrey tábornoknak már el is küldte. Erre ugyanis csak akkor került sor, amkor a miniszterelnök az ellene intézett merényletkísérlet után talpra állt. A konferencia határozatát március 1-én Clemenceau aláírásával expediálták. A külügyminisztérium a miniszterelnök hozzájárulása nélkül az iratot, úgy látszik, nem akarta vagy nem merte útjára bocsátani. Franchet d'Espèrey a táviratot 3-án kapta meg, s ezt 5-én továbbította de Lobit tábornoknak.[41] Ezzel egy hét már el is telt. A továbbiakban de Lobit azonnal előterjesztette elgondolásának vázlatát, 9-én továbbította részletes katonai tervét, 14-én pedig szignálta a semleges zóna kialakítására vonatkozó instrukciót, amely a katonai lépéseken kívül szabályozott a semleges zónát érintő minden fontosabb kérdést (közlekedés, kapcsolat a magyar közigazgatási szervekkel, a lakossággal, posta, igazságszolgáltatás stb.). A katonai tervet Franchet d'Espèrey 13-án jóváhagyta.[42] Ennek lényege az volt, hogy a 17. gyaloghadosztályt az Arad–Szeged körzetbe szállítják, a 11.-et pedig egyelőre nem oszlatják fel, amint tervezték, hanem a helyén, vagyis a Bánátban hagyják. Ugyanakkor Bajára öt monitort rendelnek, s ezek szükség esetén felvonulnak a Dunán.[43] A 17. divízió szállítása március 16-án el is kezdődött.

Időközben azonban felmerült néhány újabb probléma, amelyek az egyik oldalon megoldást követeltek és lassították a fejleményeket, a

másikon viszont azt eredményezték, hogy Clemenceau a semleges zóna megszervezésének előkészületeit kezdte túlságosan lassúaknak találni. Az első kategóriába tartozott, hogy Vix, nyomában pedig de Lobit, majd maga Franchet d'Espèrey is foglalkozni kezdett a zóna meghosszabbításának gondolatával Kárpát-Ukrajnában. A gondolatot Vix vetette fel. Ebben az időben a budapesti misszió vezetője két intézkedést szorgalmazott. Minden korábbinál erélyesebben sürgette a közép-európai kérdések egységes rendezését, s a tervezett magyarországi megoldás végrehajtását igyekezett ebbe a keretbe helyezni. Azon volt továbbá, hogy a magyarországi zónát mind észak felé Kárpát-Ukrajnában, mind a déli irányban a Bánátban meghosszabbítsa.

Ami a közép-európai katonai irányítás zűrzavarának megszüntetését és az övezet egységes irányítás alá helyezését illette, ezt Vix alezredes korábban is több alkalommal energikusan javasolta. Március 1-én azonban e kérdésnek egy minden addiginál részletesebb jelentést szentelt. Kifejtette mindenekelőtt, hogy a magyar kérdést nem lehet egyszerűen magyar kérdésként kezelni, mert mindaz, ami Közép-Európában történik, egyúttal magyar kérdésként is jelentkezik. Éppen ezért Budapesten szükség lenne egy magasabb rangú személyiség jelenlétére, olyanéra, aki e kérdéseket áttekintheti, és fel van hatalmazva az intézkedésre. E feladat betöltésére – írta – egy alezredes és néhány tucat tiszt, nem egészen száz közlegény, nem alkalmas. A Keleti Hadsereg parancsnokának kellene Budapesten felütnie a főhadiszállását. Nézete szerint nem lehetetlen, hogy kezdetben e megoldásból egyes magyar csoportok megpróbáltak volna maguknak hasznot húzni. „Ma azonban – folytatta Vix – a helyzet megváltozott. A rend nem állt helyre, de komoly előrehaladás történt, és nem a reakciós elemek azok – az ő ambícióiktól lehetett félni –, akik ezt elérték. A kormány még erőtlen, de vannak benne olyanok, akik nem nélkülözik az intelligenciát és a hatékonyságot. A terep elő van készítve, néhány vitorla kibomlott. A lényeges kérdéseket megvizsgálták, ha nem is minden vonulatukat, mégis eléggé pontosan ahhoz, hogy elősegítsék a későbbi fejlődést." A Károlyi-kormány helyzetének bár nem optimista, de valamelyest mégis bizakodó megítélése alapján Vix újból javasolta a katonai vezetés egységesítését, a szempontok összeegyeztetését.[44]

Nem nehéz felismerni, hogy Franchet d'Espèrey szintén már hosszabb ideje szerette volna saját fennhatósága alá vonni a közép-európai övezetet. Ez részben egybeesett Clemenceau elképzelésével a Fiume–Zágráb–Budapest–Bécs határvonal kialakítása kérdésében, de ezt a gondolatot

a francia kormánynak el kellett ejtenie. A balkáni főparancsnok ezután kísérletet tett arra, hogy megszerezze a csehszlovákiai főparancsnokságot; ez a terve azonban nem egyezett Foch elképzelésével, aki „engedve" a csehszlovák kérésnek, hogy a hadsereg főparancsnoki tiszténet betöltésére küldjön ki egy magas rangú francia tisztet, feltehetően szintén csehszlovák sugalmazásra azt látta jónak, ha e feladattal a csehszlovák politikai vezetőkkel jó viszonyt ápoló Pellé tábornokot bízza meg. Mivel a csehszlovák erők főparancsnoki tisztét Piccione olasz tábornok előzetesen már megszerezte, Pellé kellemetlen rivalizálásba bonyolódott. Helyzete csak 1919. május végére tisztázódott.[45] Befolyása kiterjesztésére ezt követően Franchet d'Espèreynek legközelebb akkor nyílt lehetősége, amikor Berthelot pozíciója elsősorban az intervenció kudarca, de részben az Erdélyben kialakult helyzet miatt is megrendült, ő maga pedig láthatóan morális válságba jutott. A balkáni főparancsnok nem is mulasztotta el, hogy e lehetőséget megpróbálja kihasználni, s március első felében több ízben javasolta Berthelot leváltását és feladatainak átruházását.

Ennek az általánosabb elgondolásnak a keretébe tartozott, hogy de Lobit tábornok – a párizsi elgondolásoktól eltérve – a semleges zóna megteremtése érdekében jelentős katonai intézkedéseket dolgozott ki. Magába a zónába is számottevő erő bevonultatását tervezte, és az egész akció lebonyolítását egy tábornokra kívánta bízni. Voltaképpen arról volt szó, hogy a francia tisztek, akikre a magyar kérdést bízták, a semleges zóna ügyét arra akarták felhasználni, hogy ezen a kerülő úton valósítsák meg az ország ellenőrzés alá helyezését, ezzel együtt – amint Vix március 1-én jellemezte a helyzetet – a „nem reakciós" kormányzat alátámasztását; s egyúttal nem egyszerűen egy zónát akartak kialakítani, hanem jelentős pozíciót is elfoglalni. Ez volt tehát az egyik oka annak, hogy a február 26-i határozat végrehajtására de Lobit és a többi érdekelt körülményesen készülődött.

Ugyancsak Vix vetette fel és szorgalmazta a semleges zóna északi meghosszabbításának gondolatát. Arra hivatkozott, hogy különben Kárpát-Ukrajnán át a magyarok számára az út nyitva marad Ukrajna felé. Ezen út eltorlaszolásának szükségességét Vix és de Lobit különböző érvekkel támasztotta alá. Így részben azzal, hogy ebben az övezetben az ellenségeskedés a magyarok és a románok között tovább folytatódhat, részben azzal, hogy a magyarok segítséget küldhetnek (és küldenek) az ukránoknak. Nem vitás azonban, hogy a terv megvalósítása egyúttal ki-

zárta volna Kárpát-Ukrajna csehszlovák megszállását. De Lobit a tervet kidolgoztatta, és Franchet d'Espèrey azt el is fogadta.[46] Ez az elgondolás tökéletesen logikus volt, ha felvetői abból indultak ki, hogy Káprát-Ukrajna, amelyről addig nem intézkedtek, továbbra is a magyar államhoz tartozik. Ebben az esetben kétségtelenül fennállt a veszélye annak, hogy a román előnyomulás folytatódik, meg annak is, hogy a magyar kormány, amely a lengyeleknek szállított fegyvert, megteheti ezt ellenfelük javára is.

Párizsban azonban Kárpát-Ukrajnát illetően ezek a gondok már nem álltak fenn. Február 27-én ugyanis a konferencia csehszlovák bizottsága elfogadta e régióra nézve az amerikai javaslatot, amely – autonómia biztosítása mellett – Kárpát-Ukrajna Csehszlovákiához kapcsolását tartalmazta.[47] Megvolt tehát az alap ahhoz, hogy Magyarországot ezen az oldalon is elszigetelhessék, valamint ahhoz, hogy az itt átvezető vasutat a szövetségesek és ne a magyarok használhassák.

Más volt a helyzet a semleges zóna déli folytatásával. Ennek kialakítására a vezérkar megadta az engedélyt, tekintettel arra, hogy a Bánátban az esetleges román–jugoszláv összeütközéstől valóban tartott, s ezt mindenáron el akarta kerülni. De Lobit a zóna kijelölésére és francia megszállására egy nappal a magyarországi intézkedések után, március 15-én adott ki utasítást.[48]

Míg Belgrádban a volt Magyarországon teljes egészében átvezető semleges folyosó tervezeteinek és a tényleges katonai kontroll feltételeinek kidolgozásával foglalkoztak, Párizsban egyre nyomasztóbban hatott két körülmény. Először is: a Dél-Oroszországban állomásozó intervenciós haderő sorsa, mellyel részletesebben foglalkozunk. E hadsereg esélyei napról napra romlottak. A januári szituációról azt állapíthattuk meg, hogy a francia vezérkar által eltervezett intervenció második szakaszát nem sikerült elkezdeni, és az Odesszánál partra tett alakulatok helyzete egyre nyomasztóbbá vált. Ennek két legfontosabb okát abban láttuk, hogy a keleten rendelkezésre álló erők lényegesen kisebbeknek bizonyultak, mint amire a vezérkar számított, valamint, hogy mindaddig szó sem lehetett a nyugatról való csapatelvonásról, amíg Németország a békét alá nem írta. Foch marsall a konferencián február 25-én utalt arra, hogy tulajdonképpen ez lenne a valódi megoldás; maga is tisztában volt azonban azzal, hogy a konferencia munkálatainak üteme folytán erre belátható időn belül nem kerülhet sor. Így előtérbe lépett a tartalékként korábban is számításba vett katonai támogatás a kisállamok, mindenekelőtt

Lengyelország és Románia részéről. A francia tervekben ebben az esetben nem történt koncepcionális módosulás, nem arról volt szó, hogy egy helyi jelentőségű tervet cseréltek volna fel egy globális tervvel, hanem arról, hogy a még 1918 októberében kidolgozott tervet a megváltozott és a vártnál rosszabb körülményekre kellett alkalmazni.

Az intervenció kilátásai valójában már február elejétől rohamosan romlottak. Február 5-én a forradalmi erők felszabadították Kijevet, s ettől kezdve úgyszólván akadálytalanul nyomultak dél felé. Alby vezérkari főnök február 16-án részletes beszámolót terjesztett a Legfelsőbb Tanács elé, s minden adatával azt a következtetést sugallta, hogy amennyiben a szövetségesek nem gondoskodnak csapaterősítésről, a kudarc az egész vonalon elkerülhetetlen.[49] Ekkor vetette fel első ízben a nyilvánosság előtt, hogy román csapatokat kellene igénybe venni az intervenció céljaira. Ebben az összefüggésben, vagyis a „támadás a legjobb védekezés" gondolatkörében adta elő Foch marsall február 25-én nagy intervenciós tervét, ami nem volt egyéb a francia intervenciós terv megmentésére irányuló kísérletnél. Ekkor már teljesen világossá vált ugyanis, hogy vagy sikerül a szövetségesektől segítséget kapni a román hadsereg felszerelésére és a lengyel haderő problémáinak megoldására, vagy a már felállított intervenciós bázist fel kell számolni. Különösen evidenssé válik ez az összefüggés akkor, ha tudjuk, hogy Foch előterjesztését közvetlenül megelőzte Berthelot tábornoknak a dél-oroszországi csapatok szemléje alapján tett jelentése. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy a csapatok morális állapota rossz, támadásra gondolni sem lehet, ezzel szemben számolni kell a szovjet csapatok további előnyomulásával és azzal, hogy a francia–görög erők védekezésbe szorulnak.[50] Végül is mit kívánt Foch marsall a konferenciától? Hármat: tegye lehetővé a Haller-hadsereg hazaszállítását, fegyverezze fel a román erőket, s elvileg szentesítse a kisállamok bolsevikellenes barikádjának offenzív szerepét.[51] A konferencia azonban egyelőre egyik szívességet sem tette meg a marsallnak. A francia vezérkarnak a magyarországi demarkációs vonal kijelölésével és a semleges zónával mindössze annyit sikerült elvileg elérnie, hogy perspektívában fedezve láthatta Románia hátát, s hogy alapot teremtett kisebb román erők Lwówba küldésére. Mire azonban Foch marsall ezt az eléggé jelentéktelen eredményt elérte, az intervenció hanyatló tendenciája a korábbinál sokkal láthatóbbá vált. Az Ukrajnából érkező hírek az ottani szövetséges csapatok kilátástalan helyzetéről szóltak. Franchet d'Espèrey követelte, hogy vagy fejezzék be ezt a kalandot, vagy

küldjenek Oroszországba komoly haderőt. Vessék be Berthelot Romániában állomásozó csapatait, maga a tábornok tegye át főhadiszállását Odesszába és így tovább.[52] A balkáni főparancsnok márciustól kezdve szinte állandóan ostromolta Párizst, a következtetések levonását követelte, s hangsúlyozta, hogy Szovjet-Oroszországban az ellenfél „egy jól irányított, kiképzett és tökéletesen fegyelmezett bolsevik hadsereg". Végül Berthelot leváltását javasolta és kérte, hogy az egész keleti haderőt rendeljék az ő főparancsnoksága alá.[53]

Március első felében maga Berthelot is az odesszai támaszpont felszámolásával kezdett foglalkozni. Jelentette, hogy Odesszát a szovjetek rövidesen elvágják a hátországtól, a város élelmezéséről tehát a szövetségeseknek kellene gondoskodniuk. „Ha ezt nem tudjuk megtenni, fölösleges Odessza megtartásáról álmodni" – írta. Defenzív front megszervezését ajánlotta a Balti-tengertől a Fekete-tengerig, amely a két érdekelt hatalomra, Lengyelországra és Romániára támaszkodik.[54] Március 12-én elesett Herszon, 14-én Nyikolajev. A keleten érdekelt francia tisztek egyhangúlag Odessza kiürítését követelték.

Odessza sorsa volt tehát az egyik oka annak, hogy Párizs megunta Franchet d'Espèrey hosszas készülődését a magyarországi zóna kialakítására.[55] Foch marsall ugyanis a defenzív barikád helyett továbbra is egy támadó élű szövetségre gondolt. Ezért mind ő, mind Alby tábornok azt kérte a kormánytól, hajtsák végre a semleges zónával kapcsolatos határozatot. Remélte, hogy a magyar–román kérdés rendezése üdvös hatással jár, s néhány román divíziót Berthelot erőivel együtt bevethet Szovjet-Oroszországban, egyet pedig eljuttathat Lwówba.[56] Március 17-én a terv Lwówval kapcsolatos részét a marsall a Legfelsőbb Tanács elé vitte. Követelte, hogy nyújtsanak segítséget a lengyel kormánynak, s szállítsák haza az Odesszánál levő lengyel erők egy részét, valamint a franciaországi hadsereg egy ezredét a román, illetve az osztrák–csehszlovák vasutakon. Nyilvánvaló, hogy Foch a keleti csapatokat akarta a Szatmárnémeti–Munkács, és a nyugatiakat az osztrák–csehszlovák vonalon szállítani. Ezután hangsúlyozta, hogy a rendelkezésre álló szovjetellenes erőket a román hadsereggel meg lehetne erősíteni, s ehhez másra nem is lenne szükség, mint e hadsereg felszerelésére, amit a szövetségeseknek kellene magukra vállalniuk. „A román hadsereg segítségét – mondta – haladék és habozás nélkül el kell fogadni, tekintettel nagy értékére és tekintettel Románia közelségére az operációs színhelyhez."[57]

Volt azonban egy másik körülmény is, amely Párizst arra késztette,

hogy a balkáni francia tiszteket megsürgesse. Egyre-másra érkeztek ugyanis a hírek, jelek a románok türelmetlenségéről. A román kormány elkeseredetten támadta a Károlyi-kormány állítólagos bolsevik agitációját, széltében terjesztette a magyar csapatkoncentrálás hírét, követelte, hogy a magyarok azonnal ürítsék ki a Romániának szánt Erdélyt, s adjanak Romániának mindenféle anyagi elégtételt. E követeléseket a bukaresti francia követség szorgalmasan továbbította. Ennek az irodalomnak egyik terméke Antonescu román diplomata, volt párizsi követ memoranduma, amelyben mintegy összegzi a Károlyi-rendszer elleni vádakat és követeli a konferencia határozatának gyors végrehajtását.[58] E jelek felidézték a veszélyt, hogy a román kormány, türelmét vesztve, újból önkényesen jár el, s ezzel nemcsak a konferencia presztízsét, de esetleg Párizs „vonalát" is veszélyezteti.

Azon a napon, amikor egyszerre befutott a vezérkar és a román delegáció követelése, Clemenceau több fontos utasítást adott ki. Leváltotta Berthelot tábornokot, és ideiglenesen az egész keleti haderőt Franchet d'Espèrey parancsnoksága alá helyezte. Utasította, hogy minden eszközt használjon fel arra, hogy Odessza körül fenn lehessen tartani egy eléggé széles zónát, és közölte, hogy megvizsgálják a város élelmezésének kérdését. Ugyanakkor a legkeményebb hangon – indokokat Antonescu memorandumából is merítve – megsürgette a február 26-i határozat végrehajtását.[59]

Franchet d'Espèrey a szemrehányásokat azonnal továbbította de Lobit tábornoknak, a valódi késlekedőnek, az utóbbi pedig március 16-án közölte: a 17. hadosztály már útnak indult, hogy posztját a Bánátban elfoglalja, Gondrecourt tábornok pedig Budapestre utazik, és március 21-én ismerteti Károlyival a konferencia határozatát.[60] A következő napon, március 17-én azonban Franchet d'Espèrey megtiltott minden katonai előkészületet, s azt is, hogy a magyar kormányt katonai intézkedések kilátásba helyezésével próbálják meg a jegyzék elfogadására bírni.[61] Ezáltal a jegyzék bemutatásában pontosan egy napot nyertek, s ugyanakkor kárba veszett a 10 napon át erőteljes ütemben folytatott előkészítő munka. Franchet d'Espèrey eljárásának okait egyelőre nem ismerjük, találgatásokba pedig nem szeretnénk bocsátkozni. Tilalmi rendeletében megfogalmazott érvét, hogy tudniillik két hadosztály összevonása önmagában véve veszélyhelyzetet provokálhat, minden bizonnyal maga sem vette komolyan. Nem valószínű ugyanis, hogy ő, aki mindeddig állandóan követelte Magyarország francia megszállását, s négy nappal korább-

ban jóváhagyta a katonai intézkedési tervet, hirtelen olyan információkhoz jutott volna a magyar hadsereg állapotáról, amelyek miatt féltenie kellett volna két hadosztályát. A semleges zóna katonai erővel való alátámasztásának hiánya pedig nagyon is alkalmas volt arra, hogy Budapesten az ellenszegülés hívei erőt merítsenek belőle. Bizonyos értelemben figyelmeztetés volt erre Vix már idézett március 1-i jelentése, amelyben leszögezte: bizottsága nem elegendő arra, „hogy a szövetségesek akaratát rákényszerítse egy népre, amely ha pillanatnyilag dezorganizált is, nem mondott le arról, hogy éljen".[62] A jegyzék átadása, katonai nyomaték nélkül, annál figyelemreméltóbb,mivel az illetékes tisztek tudták, hogy a magyar kormány értesüléseket kapott a tervezett intézkedésről, sőt azt is tudták, hogy Budapesten ezzel kapcsolatban szociáldemokrata körökben milyen gondolatok merültek fel. Március 8-án az erdélyi román lapok közölték a hírt, hogy a hadsereg rövidesen megszállja az Arad–Nagyvárad–Szatmárnémeti vonalat. Ezt követően Trousson ezredes beszélt Böhm Vilmos szociáldemokrata hadügyminiszternek a semleges zóna gondolatáról, majd Yates amerikai alezredes nagy vonalakban közölte a tervet Károlyival, hozzátéve, hogy mivel a szövetségesek e kérdésben egyetértenek, a leghelyesebb, ha a magyar kormány meghajlik a konferencia döntése előtt. A magyar kormánynak nemcsak értesülései voltak a tervről, hanem Böhm hadügyminiszter reagált is rá. Trousson ezredesnek és magának Gondrecourt tábornoknak is jelezte, hogy a kormány a tervezett követelésnek aligha tehetne eleget, lemondása esetén pedig az országban nem marad erő, amely a „bolsevik fordulatot" feltartóztathatná.[63]

Bármilyen okból történt is, tény, hogy a katonai lépéseket március 17-én leállították. De Lobit kénytelen volt az ellenintézkedések egész sorát kibocsátani, Gondrecourt nem utazhatott Budapestre, s Vix utasítása nem tette lehetővé, hogy bármiféle katonai nyomást vagy szankciót kilátásba helyezzen.

Térjünk ki még a jegyzékkérdés utolsó problémájára, arra, hogy vajon Vix milyen értelemben beszélt az új vonalról. Vajon igaz-e, hogy ezt – mint az irodalomban többnyire felmerül – hibásan és provokatív módon azonosította a politikai határral, átlépve ezzel egyúttal hatáskörét is? Az előzmények ismeretében világos: ha Vix a semleges zóna keleti határáról beszélt ebben az értelemben, úgy nem követett el hibát, mert e vonal és a tervezett határvonal tényleg egybeesett. A jegyzék átnyújtása előtt kialakult keleti magyar határ minden további változtatás nélkül a

békeszerződés részévé vált, s a két szomszédos állam között a mai napig ez húzódik. Fontosabb tehát az a kérdés, hogy – amint ezzel szintén vádolták – vajon nem a semleges zóna nyugati határáról tett-e Vix ilyesféle kijelentést.

Vix elképzelését arról, miként folytassa Károlyival az eszmecserét, annak a telefonbeszélgetésnek a feljegyzéséből ismerhetjük meg, amely március 19-én Vix és Dossé, de Lobit vezérkari főnöke között zajlott le. Az alezredes fő gondja az volt, miként veheti rá a magyar kormányt a jegyzék elfogadására. Úgy gondolta, hogy a leghelyesebb, ha a konferenciára hivatkozik, amely a határozatot hozta, s amely mindenkor rendelkezni fog olyan hatalommal, hogy határozatainak végrehajtását kikényszerítse. Ez a fogalmazás valóban egyenértékű volt azzal, hogy az új vonal nem a katonai szervek ideiglenes demarkációs vonala, hanem a konferenciáé, tehát politikai vonal. A beszélgetés végén Vix megjegyezte, hogy e zóna keleti vonalát bizonyára átadják majd a románoknak, és ez etnikai szempontból nem lesz jogos. Vix nem látta volna igazságtalannak, ha a románok a kijelölt vonalon, tehát Arad, Nagyvárad és Szatmárnémeti alatt megállnak, feltette azonban, hogy ezeket a városokat később átadják majd nekik. Ez viszont annyit jelentett, hogy az alezredes a zóna keleti határát látta – nagyjából – a leendő politikai határnak. Ha a jegyzéket el akarta fogadtatni – márpedig minden jel szerint ezt akarta –, aligha mondott olyasmit, ami ellenkezett saját felfogásával.[64]

Alátámasztja ezt az okfejtést Vix március 20-i jelentése is, amelyben a Károlyinál lezajlott beszélgetést ismertette. Beszámolójában többek között ezt írta: „Károlyi először kijelentette, hogy a magyar kormány ünnepélyesen tiltakozni fog, de meghajlik a konferencia határozata előtt. Később Böhm miniszter közbeavatkozására a jelenlevő magyarok megkísérelték, hogy ebből a kérdésből politikai vitát provokáljanak, összehasonlítva Magyarország integritását Elzász-Lotaringiával, s a választásokkal kapcsolatban a bolsevizmus mumusát idézve fel szemeim előtt." („Károlyi a d'abord déclaré que Gouvernement Hongrois protesterait solennelment mais s'inclinereit devant décision de la Conférence, puis sur intervention du Ministre Böhm, les représentants hongrois ont tenté de faire de cette question un débat politique sur l'integrité de la Hongrie comparée à l'Alsace-Lorraine, sur les élections en faisant miroiter à mes yeux l'épouvantail du bolchévisme.")[65] E szövegből kiérezhető, hogy Vix valóban hangsúlyozta a konferencia szerepét, ahogy szándékában volt, de az is, hogy a semleges zóna nyugati határáról mint politikai határról

nem beszélhetett, mert ebben az esetben elképzelhetetlen lett volna Károlyi első reakciója.

A jelenet Vix-féle leírása csak megerősíti a magyar történészek konklúzióját: Károlyit a külpolitikai fejlemények rossz helyzetbe hozták ugyan, távozásra azonban a belső politikai erőviszonyok kényszerítették, amelyeknek következtében a döntést kiragadták a kezéből. Ha fel is villanhatott benne, hogy távozása esetleg az antanthatalmakat cselekvésre ösztönzi, s így talán csak átmenetileg kell távoznia, nem azért mondott le, hogy zsaroljon, hanem mert nem tehetett másként. Franchet d'Espèrey – vagy az, aki helyette a semleges zóna katonai megerősítését, a két francia hadosztály megmozdítását, Gondrecourt tábornok Budapestre küldését leállította vagy kikényszerítette – éppen ezáltal jelentős mértékben hozzájárult Károlyi bukásához.

A Vix-jegyzékkel kapcsolatban megismert motívumokat összegezve az alábbiakat lehet megállapítani: 1. Általános értelemben azt szolgálta, hogy a francia kormány által jogosnak látott román követeléseket haladék nélkül kielégítsék, megakadályozva egyúttal a román kormányt abban, hogy a bukaresti szerződés szövegének teljes egészében érvényt szerezzen. 2. Az intervencióval összefüggésben azt a funkciót töltötte be, hogy a román hadsereg hátát fedezve lehetővé tegye az odesszai bázis fenntartását és az intervenciós ellentámadás megszervezését. 3. A demarkációs vonal (egyúttal a határ) északi részének kidolgozása speciálisan azt célozta, hogy kisebb román erő segítséget nyújthasson Lengyelországnak Kelet-Galícia elfoglalásában.

Mit eredményezett Románia, illetve Magyarország szempontjából ez az eljárás? Először is a magyar–román határ kérdését gyakorlatilag kiemelte a konferencia normális menetéből, és kényszerhelyzetet teremtett ebben a kérdésben. Miután a Tanács február 26-án meghozta határozatát, a román–jugoszláv bizottság amerikai delegációja nem tehetett mást, mint hogy elfogadta a francia határjavaslatot. Másodszor, a konferencia döntésétől elvileg függetlenül, Románia birtokába juttatott egy területet, amelyet a béke csak több mint egy év múlva biztosított neki. Harmadszor: a vonal északi szakaszának korrekciója amerikai számítások szerint 300 000, Tardieu adatai értelmében 200 000 magyar lakóval többet adott Romániának.[66]

Bár egyéb okok miatt a határviták egy s más részletét már érintettük, sőt néhány eredményét is tudjuk már, mégis vissza kell térnünk e kérdésre. Egészében véve látni kell ugyanis, hogy az 1919. február–március döntő időszakában e probléma miként alakult, és főként, hogy az egyes határok, határszakaszok összefüggésrendszere hogyan teremtődött meg. A bizottsági tárgyalások egyebekben azért is érdekesek, mert éppen ezek keretében alakult át részleteiben és konkrét formájában a wilsonizmus az európai nagy- és kishatalmi nacionalista expanzió fegyverévé. Itt kellett a francia–angol antantnak az Egyesült Államokkal szemben elérnie, hogy a nemzeti elvet kiegészítsék a „győztes" és a „vesztes" kategória alkalmazásával, és hogy a győztesek esetében az etnikai elvet a gazdasági és a stratégiai érdekek alkalmazásával hosszabbítsák meg. Ugyanakkor a brit és a francia delegáció azt is el akarta érni, hogy a teoretikusan sérthetetlennek minősített nemzetközi szerződések érvényét az olasz állásponttal szemben bizonyos mértékig megingassák, s ezek rovására módosításokat hajthassanak végre mind a román–magyar és román–jugoszláv, mind az olasz–jugoszláv viszonylatban, úgy azonban, hogy ehhez legális alapokat létesítsenek. Ez a manőver akár a wilsonizmusnak tett engedményként is felfogható lenne, ha nem motiválnák ettől szögesen eltérő politikai érdekek. Bizottsági szinten ez a folyamat csak Romániával kapcsolatban zajlott le, mert az olasz kormány – mint már említettük –, elérte, hogy az őt érintő kérdéseket kizárólag a Legfelsőbb Tanácsban vitassák.

Az Ausztria és Magyarország szempontjából illetékes bizottságok, nevezetesen a csehszlovák és a román–jugoszláv bizottság, február első felében munkához látott. A magyar–osztrák határ kérdése ekkor még nem merült fel, s ezzel semmiféle bizottság nem foglalkozott. Az utóbbi tény önmagában véve arra mutat, hogy a francia kormánynak nem állt szándékában e kérdés felvetése.

Elsőként a román–jugoszláv ügyek bizottsága kezdte mérlegelni a román igényeket. Mindenekelőtt tisztáznia kellett, hogy milyen álláspontot foglal el az 1916-os szerződéssel kapcsolatban. Megelőzően ez a kérdés már szóba került a Legfelsőbb Tanács február 1-i ülésén, mikor is Clemenceau az olasz miniszterelnökkel szemben, aki a szerződés érvényességét hangoztatta, leszögezte, hogy Románia szövetségesként történt elismerése nem jelentheti az 1916-os szerződés minden klauzulájának érvé-

nyesítését. Románia ugyanis, amikor a háborúból kilépett, megszegte a szerződést.[67]

A román–jugoszláv bizottság február 8-i első ülésén Laroche az olasz álláspont elhangzása után elvileg a szerződések érvényessége mellett foglalt állást, a későbbiekben azonban világossá tette, hogy az 1916. évi szerződést csak kiindulási alapként fogadja el, s a román delegáció igényeit teljes terjedelmükben nem akceptálja. Az angol és az amerikai delegátus a szerződés érvényessége ellen szólalt fel. Erről a kérdésről a későbbiekben az olasz delegáció nézetét külön nyilatkozatban szögezte le.[68]

Besszarábiával és Bukovinával kapcsolatban Sir Eyre Crowe, a brit delegáció tagja tett javaslatot, s e két tartomány Romániához csatolását ajánlotta. Míg az első kérdésben egyáltalán nem került sor vitára, Bukovina ügyében az amerikai képviselő, Seymour, némi korrekciót tartott volna helyesnek Galicia javára, hogy így 100 000–150 000-rel kevesebb ukrán kerüljön idegen fennhatóság alá. Leeper angol delegátus a javaslat ellen azzal érvelt, hogy a valóságban sem Galícia, sem Ukrajna nem létezik. Legjobb tehát – mondotta–, ha Bukovinát teljes egészében Románia kapja meg. Mivel mind az olaszok, mind a franciák az angol nézetet követték, az amerikaiak felhagytak az ellenkezéssel.

Február 11-én kezdődött az erdélyi kérdés vitája. Valamennyi delegáció egyetértett abban, hogy a román követeléseket nem lehet kielégíteni. Seymour kétségbe vonta a románok által megadott etnikai adatok hitelességét, míg Crowe egyenesen kijelentette, hogy e tekintetben csak a magyar adatok méltók a bizalomra. Vannutelli Rey olasz delegátus nem javaslat formájában, hanem mintegy tájékoztatásul bemutatta az olasz delegáció által készített etnikai térképet. Ez Arad megyét csaknem színtiszta románnak, Csanádot és Békést magyarnak, Bihart és Szatmárt vegyes lakosúnak mutatta, s kiemelte Nagyvárad és Szatmárnémeti magyar voltát. Laroche francia delegátus csatlakozott azokhoz, akik a román kéréseket túlzottaknak tekintették, s az olaszok által előterjesztett vonalat többé-kevésbé igazságosnak mondta. – A székelyekkel nincs mit tenni – hangsúlyozta Laroche –, tekintettel arra, hogy minden oldalról románlakta területekkel vannak körülvéve. Az olasz vonalhoz képest a francia delegáció azonban azt a változtatást kívánta, hogy Nagyvárad és Szatmárnémeti magyar jellege ellenére ezeket a városokat adják Romániának azért, hogy biztosíthassák számára a Szatmárnémeti–Nagyvárad–Makó vasútvonalat. Amikor Laroche felszólalását követően az álláspon-

kat Tardieu mint elnök összefoglalta, a francia javaslatban nem ejtett szót Makóról.

Gyakorlatilag három álláspont jelentkezett: az amerikai, amely a jelenlegi határvonalat keletről kísérő magyarlakta városokat meg akarta tartani magyar fennhatóság alatt, az olasz, amely ezt csak a vonal északi felében követte, és az angol–francia, amely az Arad- vagy Makó–Nagyvárad–Szatmárnémeti vonalat akarta Romániának biztosítani. A bizottság elnöke, André Tardieu a problémát abban összegezte, hogy míg Románia magának követeli a Szeged–Orosháza–Békéscsaba–Debrecen vasútvonalat, addig a francia delegáció a Nagyvárad–Nagykároly–Szatmárnémeti utat akarja biztosítani, míg az olasz delegáció az etnikai határt keresi. Seymour hozzátette, hogy az USA mindkét szóban levő vasutat Magyarországnak szánja. Az álláspontok előadása után kezdődött vitában senki senkit nem győzött meg. Martino olasz delegátus ugyan Nagyvárad és Szatmárnémeti kérdésében csatlakozott a francia delegációhoz (s ezzel elejtette előbbi ajánlatát), az ülés végén azonban deklarálta, hogy az olasz delegáció hivatalosan nem adott elő javaslatot. Leeper angol delegátus előbb elejtette Makót, majd az amerikaiakhoz közelítendő, közvetítő javaslattal állt elő. Ennek az volt a lényege, hogy a vasútvonalat ne kövessék mindenütt, hanem Aradot és Nagyváradot a románoknak juttatva a kettő között, illetve főként Nagyvárad felett hagyják figyelmen kívül ezt a vasutat (ez bizonyára Nagykárolyt és környékét jelentette), és inkább a Szatmárnémeti–Kassa vonalat biztosítsák a románoknak. Ez az ötlet érthető módon nem nyerte el a franciák tetszését. Az ülés határozathozatal nélkül zárult.

Február 13-án a bizottság a Bánát problémáját vette vizsgálat alá, s a terület határának északi szakasza érintette a déli magyar–román határt is. Elsőként a delegációk a követendő elvekben állapodtak meg. Crowe az angol nézetről így szólt: „A nagyhatalmak számára a probléma egészen másként jelentkezik aszerint, hogy az etnikai nehézségek Románia és Magyarország között merülnek-e fel, amelyek közül az utóbbi ellenségük, vagy pedig Románia és Szerbia között, ahol mind a kettő szövetségesük. Az első esetben, amennyiben nem lehetséges mindkét fél számára igazságot szolgáltatni, természetszerűen inkább szövetségesüket, Romániát kell előnyben részesíteniük, mintsem ellenségüket, Magyarországot. Ugyanakkor ezt az elvet nem lehet túlságosan messzemenően alkalmazni, mert tulajdonképpeni feladatuk abban áll, hogy egy olyan állapotot alakítsanak ki, amely a tartós békét biztosíthatja." Még világosabban fogal-

mazta meg a vezérelvet Laroche. „Abban az esetben – mondta –, ha egy teljesen kielégítő megoldás lehetetlensége arra kényszeríti őket, hogy közbevetett megoldást keressenek, a nagyhatalmaknak Erdélyben megvan a lehetőségük arra, hogy a mérleget Románia javára billentsék, amely szövetségesük, és Magyarország rovására, amely viszont ellenségük; nem cselekedhetnek azonban így a Bánátban, ahol két szövetségesükről van szó."

Ezzel nemcsak a magyar kérdés általános megközelítéséről döntöttek az antanthatalmak képviselői, de egyúttal elvetették az egész Bánátra irányuló román követelést is. Midőn Vannutelli Rey olasz delegátus feszegetni kezdte, hogy a Bánát egy részében magyar többség van, Tardieu, a bizottság elnöke így intette le: „...A helyi lakosok kérdése, amelyet Vannutelli Rey gróf felvetett... nem határozhatja meg a bizottság döntését, amely a szerb–román elhatárolást vizsgálja, anélkül, hogy az olyan helybeli lakóknak adandó elégtételen törné a fejét, akik az adott körülmények között ellenségek."[69]

A bizottság tehát úgy határozott, hogy a Bánát magyar és német lakosságát elvileg nemlétezőnek tekinti. A delegációk ezúttal is egyetértettek abban, hogy elutasítják a románok „mindent vagy semmit" álláspontját. Martino olasz delegátus ehhez azzal a megjegyzéssel járult hozzá, hogy az 1916-os szerződésben foglaltak csökkentéséért Besszarábia román megszerzését kompenzációnak lehet tekinteni. Az ezt követő, meglehetősen hosszan tartó vitát mellőzzük, csak két elemét emeljük ki, mivel e két elem kapcsolatban állt a magyar kérdéssel. Az egyik az angol javaslatnak az a része, amely szerint Románia számára biztosítani kellett volna a Temesvár–Makó vonalat, valamint a Marost teljes hosszában a Tiszával való találkozásig. A francia delegáció a román–jugoszláv elhatárolás kérdésében csatlakozott az angol tervben foglalt déli szakaszhoz, de Makóról Tardieu ezúttal sem ejtett szót, s a jugoszláv–román határ északi végpontját nem a Maros–Tisza torkolatánál, hanem ettől délebbre, Mohol (Mol) körzetében látta. A Bánátra irányuló vita másik, Magyarországot érintő eleme az olasz delegáció Vannutelli Rey által előterjesztett javaslata volt. Eszerint Csanád megyét teljes egészében, Torontálnak pedig az északi részét Magyarország birtokában kellett volna hagyni. Az olasz javaslatot a franciáknak még csak elvileg sem kellett elutasítaniuk, mert megtette ezt a vita első napján, február 13-án Crowe az angol, egy későbbi ülésen, február 28-án pedig Dey az amerikai delegáció nevében. Meg kell jegyeznünk, hogy az olasz delegáció Magyarország déli határát

illetően elsősorban azért volt olyan nagylelkű, mert a neki biztosítandó területek Jugoszlávia rovására estek a latba.

Február 17-én folytatódott az erdélyi vita, amelyen nem jött létre megegyezés. A francia és az angol delegáció azonban teljes egyetértésre jutott azon az alapon, hogy Leeper elejtette Makóra irányuló követelését és elfogadta a francia álláspontot Nagykároly Romániának való átadásáról. Seymour viszont éppen az utóbbit nehezményezte a legerősebben. Végül a résztvevők csupán abban állapodtak meg, hogy az amerikai delegátusok megbeszélést tartanak a francia szakértőkkel, Martonne és Le Rond tábornokkal. Laroche a francia delegáció nevében ezen a napon, a délutáni ülésen adta elő a magyar–román demarkációs vonal kijelölésére és a semleges zóna létrehozására vonatkozó javaslatát, amit az amerikaiak szó nélkül elfogadtak, lévén, hogy a vitatott Nagyvárad–Nagykároly–Szatmárnémeti határtól 10 kilométerrel keletre a vonal megállt.

A román–jugoszláv bizottság február 19-én tartotta ötödik ülését, amelyen most már együtt folytatta az erdélyi és a bánáti határ vitáját, ám egyik kérdésben sem sikerült dűlőre jutnia. Noha az amerikai delegáció már megszavazta a Laroche-féle előterjesztést a demarkációs vonal átalakítására, az ezáltal még érintetlennek látszó városok közül néhányról tovább vitázott. Seymour, miután ülésen kívül meghallgatta a francia szakértőket, kijelentette, hogy hajlandó lenne követni a franciákat, amennyiben Le Rond-nak igaza lenne abban, hogy a különbség mindössze 40 000 magyar lakost érint. Tardieu sietett közölni, hogy szerinte is többet, mintegy további 200 000 főt vesz el Magyarországtól a francia javaslat; Seymour viszont azt állította, hogy 300 000 magyarról van szó. Ez a vita sem dőlt el. Az amerikai delegátus végül is hozzájárult ahhoz, hogy Nagyszalontát, Nagyváradot és Székelyhidát Romániának adják, továbbra is követelte azonban, hogy Nagykároly és környéke Magyarországnál maradjon. Talán azért, mert e ponton támogatást remélt az angoloktól. Az utóbbiak azonban ennek fejében ismét Makóval jöttek elő, míg a franciák éppen azon voltak, hogy az amerikaiak óhajára Makót adják oda Nagykároly fejében. A vita most már teljes egészében „vasúti vitává" vált. Seymour nem hitte el, hogy nem lehet megépíteni mintegy 100 kilométeres vasútvonalat, amire Nagykároly miatt szükség lenne. Tardieu állította, hogy a mocsarak miatt ez nem lehetséges, Seymour azonban nem hitt a mocsarakban. Tardieu jelezte, hogy a helyszínen működő francia tábornokok szerint Romániának e vonalra fel-

tétlenül szüksége van, Vannutelli Rey viszont leszögezte, hogy ebben az esetben megépítheti néhány kilométerrel odább; s a „lehet, nem lehet" párbeszéd még így folytatódott egy darabig. Laroche azon volt, hogy az olaszokat eltántorítsa az amerikai javaslat támogatásától, és kijelentette: „Az olasz delegációnak kevesebbet kellene haboznia, mint az összes többinek abban a kérdésben, hogy aggodalmán túltegye magát, hiszen kijelentette, hogy kész integrálisan alkalmazni az 1916-os szerződést, ami Romániára nézve sokkal kedvezőbb, mint a brit vagy a francia vonal." Ezen az ülésen végül Tardieu jelezte, hogy kész kisebb engedményekre, ha megmarad az elvi alap: a franciák által javasolt vasútvonal román kézbe juttatása. Az ülés bizalmas, jegyzőkönyvben nem rögzített eszmecserével zárult, amelynek témájáról csak bizonyos későbbi jelenségek és felszólalások segítségével következtethetünk vissza. Ezt a maga helyén megtesszük.

Ugyanezen a napon, február 19-én a bizottság újból tárgyalta a Bánát ügyét is, de eredmény itt sem született, mert Seymour amerikai delegátus a Maros vonalát továbbra sem fogadta el. A következő két ülés, február 22-én és 25-én, Brătianu, illetve Vesnić meghallgatásával telt el, akik még egyszer előadták ismert érveiket mind általánosságban, mind különösen a Bánátra nézve. Vesnić elsősorban Románia és Jugoszlávia azonos kezelését hibáztatta. Hangsúlyozta, hogy míg Szerbia végigharcolta a háborút, addig „Románia, miután intervenciójának óráját jól kiválasztotta és árát szerződésszerűen garantáltatta magának, békét kötött az ellenséggel, sőt még azt is elérte nála, hogy a rákényszerített áldozatok fejében kompenzációt adjon neki egyéb területi kedvezményekkel".[70]

Minden addig érintett kérdés függőben volt tehát, amikor a bizottság február 28-án munkáját kiterjesztette a Bácskára is. A kompenzációs lánc egyre hosszabbá vált. Ugyanakkor a február 19-i és talán azóta is felújított „bizalmas tanácskozások" láthatóan csodát műveltek. Március 2-án az amerikai delegátus olyan javaslatot terjesztett elő a Bácskára nézve, amelyet a brit és a francia képviselők habozás nélkül elfogadtak alapul. Így semmi nehézségbe sem ütközött az olaszok alternatíváját – Duna-vonal vagy a Ferenc-csatorna – mindenestől elhárítani. A Bácska kérdése ezzel alapjában eldőlt, néhány részlet maradt még hátra. A Bánát ügyével kapcsolatban kialakult az egyetértés a magyar–román határ déli szakaszára vonatkozóan is. Seymour ugyanis feladta Aradot, míg az angolok végleg elejtették Makót, a franciákkal közösen pedig Aradért kompenzációként lemondtak a Maros–Tisza találkozásáról mint román

határról, s ehelyett hozzájárultak ahhoz, hogy Szegedtől délre lefelé kerekítsék a vonalat úgy, hogy ne csak Új-Szeged maradjon az eredeti tervtől eltérően Magyarország része, hanem e város egy cseppnyi levegőhöz, környezethez is jusson. Az amerikai csoda még egyszer megismétlődött ezen az ülésen, mert amikor az olaszok visszatértek arra a kívánságukra, hogy a Bánát észak-nyugati részéből Magyarország is részesüljön, Dey amerikai delegátus erre „semmiféle okot" nem látott. A február 28-i ülés azzal végződött, hogy Tardieu elnök a szegedi megoldást mint az igazság diadalát ünnepelte, s igyekezett éreztetni, hogy ezzel a francia delegáció nagy engedményt tett.

Március 2-án a kilencedik ülés váratlanul azzal kezdődött, hogy a francia delegáció visszatért a már egyszer elvileg elfogadott bácskai Szeged–Bezdán határ kérdésére. Jugoszláviával kapcsolatban a francia kormánynak fokozott nehézségei voltak. Kezét megkötötte a londoni szerződés, s tisztában volt vele, hogy Olaszországtól nemcsak hogy nem kaphat támogatást, de valójában kormányát minden Jugoszláviának nyújtandó kedvezmény kérdésében ellenzéknek kell tekinteni. Általánosságban véve mind az angolok, mind a franciák Amerikára kívánták bízni a jugoszláv érdekek megvédelmezését; ez a védelem azonban csak Olaszországgal szemben funkcionált hiánytalanul, és lényegesen kevésbé Ausztria ellenében. Miután bizonyos osztrák területek védelme kérdésében tehát közös amerikai–olasz fellépéssel kellett számolni, kiútként az kínálkozott, ha a jugoszláv igények kielégítését Magyarország rovására növelik. A franciák felvetették, hogy Jugoszláviának meg kellene kapnia a Szabadka–Bácsalmás–Baja vonalat, ami nemcsak jelentős eltolódást eredményezhetett észak felé, de láthatóan befolyásolni akarta Baranya ügyét is. Úgy tűnik, hogy a francia manőver tulajdonképpen újabb kompenzációs bázis teremtését szolgálta, éppen a baranyai kérdés leendő megoldásához. Miután az angolok és az amerikaiak egyöntetűen hangsúlyozták, hogy a jugoszlávoké lehet a Zombor–Bezdán vonal, valamint a Ferenc-csatorna egésze – ez volt az eredeti, előzetesen elvileg elfogadott terv –, a franciák ebbe belenyugodtak, de azzal a megjegyzéssel, hogy majd „egy kis utólagos fenntartással élnek" Baranya ügyében. A kis fenntartás annyit jelentett, hogy a francia delegáció támogatta a Baranyára irányuló jugoszláv követelést, vagyis Pécs és az egész szénmedence átadását. Tardieu és Laroche mégsem tudott egyelőre visszatérni a bácskai kérdésre. Mivel e javaslattal szemben minden delegáció fellépett, teljesen kilátástalan volt, hogy eredményre juthasson. Tardieu ideig-

lenesen elfogadta a többségi véleményt. Ideiglenesen, mert jól tudta, hogy a határ további szakaszán újabb csereberére nyílik majd alkalom. Soron következett ugyanis Karinthia és Steyer kérdése. A francia delegáció azonnal kapcsolatot teremtett az osztrák–jugoszláv és a magyar–jugoszláv határ között, azaz Klagenfurt, Szentgotthárd, a baranyai háromszög és a Bácska között. A kérdést Seymour exponálta. A már kidolgozott előzetes tervezet szerint az osztrák–jugoszláv határ a Murát követi, Mureck és Radkersburg felett délnyugati irányban kijut a Drávához, vele együtt halad egy darabon, Marburgtól és Murdecktől nyugatra átszeli a folyót, a vízválasztó vonalat követi Karinthia déli pontjáig, és Klagenfurttól délre végződik. Seymour két javaslatot terjesztett elő. Az egyik az volt, hogy az USA kész a Murától északra Szentgotthárd környékén, vagyis Magyarországon oly pontot keresni, amely az etnikai viszonyoknak jobban megfelel, mint a Mura-határ; a másik, hogy ellenzi Marburg Ausztriától való elszakítását és így a klagenfurti medence kettéosztását. Érvként felhozta, hogy a vidék vend lakossága is osztrák érzelmű, nincs rá biztosíték, hogy az osztrákok az ő segítségükkel 36 óra alatt ki ne verjék e területről a bevonuló jugoszláv csapatokat. Az egész probléma vitája röviden a következőképpen összegezhető: a Mura vonalát mindenki elfogadta, s ezt a francia delegáció sem tette kétségessé; az amerikai és az olasz delegáció mind Marburgot, mind Klagenfurtot Ausztriának szánta; a brit viszont a terület megosztása, Marburg jugoszláv, Klagenfurt osztrák fennhatóság alá helyezése mellett szavazott; a franciák leszögezték, hogy Marburgot illetően egyetértenek az angolokkal, Klagenfurt azonban „más kérdés". Tardieu összefoglalója szerint problémák maradtak tehát Somogyban (a határ a Mura mentén húzódik vagy tőle északra), Baranyában (Pécs és a háromszög), valamint Klagenfurt kérdésében. Tardieu ezzel az összegezéssel értésére adta mindenkinek, hogy a kölcsönös engedményekről lehet vitatkozni. Hogy a helyzet e szempontból még világosabb legyen, Le Rond tábornok mindjárt konkrét javaslatot is tett a Bácska–Baranya ügy rendezésére. Előterjesztése értelmében a határ a Bácskában egy rövid szakaszon valamivel északabbra hajlott volna, míg Baranyában a végül is elfogadotthoz közeli háromszög levágását jelentette Kiskőszeg és Valpovo között. A francia javaslat mellett azonban egyelőre senki sem kardoskodott, a franciák hagyták, hogy partnereik gondolkodjanak.

Ugyanezen a napon, március 2-án a bizottság még egyszer és érdemben utoljára visszatért az erdélyi kérdésre, amit a február 19-i bizalmas eszme-

csere óta nem érintett. S ezúttal kiderült, hogy az amerikai delegáció időközben elfogadta a francia–angol koncepciót, az olasz delegáció új javaslatából pedig világossá vált, hogy a vasútvonal és a lwówi probléma összefüggése nem titok többé. Az olasz delegáció ugyanis azzal állt elő, hogy Kárpát-Ukrajnát osszák kétfelé, és keleti részét adják Romániának, biztosítva így, hogy a románok a Máramarossziget–Jablonica–Kolomea, illetve a Máramarossziget–Tarasz–Sztrij vonalon közvetlenül eljuthassanak Lwówhoz. „E tekintetben a közvetlen összeköttetés biztosításának hasznos volta a román és a lengyel területek között tehát evidens", hiszen „az egész háború bebizonyította e két ország közötti összeköttetés rendkívüli fontosságát." E nyilatkozat alapján aligha lehet kétségünk afelől, hogy az Alby tábornok bizottsági előterjesztése napján, február 19-én lezajlott bizalmas beszélgetés során, de mindenesetre március 2. előtt mind az amerikai, mind az olasz delegáció tudomást szerzett a lwówi katonai tervekről, bármit mondott is később az amerikai delegáció egyik vagy másik tagja. Hogy miként zajlott le ez a folyamat az amerikaiak gondolatvilágában, azt az ő irataik segítségével lehet majd tisztázni. Ami magát Seymourt illeti, ő nemcsak értesülést szerzett a szóban forgó katonai tervről, de amint ekkori felszólalásából kitűnik, éppen a vasúti érv, vagyis az olasz delegáció által érintett román–lengyel kapcsolat fontossága előtt hajolt meg. Az ülésen Leeper váratlanul felvetette azt a gondolatot, hogy Csapot, amely fontos vasúti csomópont, Románia kapja meg. Hagyják viszont kompenzációként Magyarország kezén a Nagykároly és Székelyhida közti vonalat. Seymour e ponton kifakadt. Kijelentette, hogy az amerikai delegáció a vasúti szempontok miatt fogadta el a francia–angol álláspontot, arra azonban nem hajlandó, hogy akár csak fontolóra is vegye a javasolt kompromisszumot. „Vagy szükségesek e vonalak Romániának, vagy nem. Ha nem szükségesek, úgy az amerikai delegáció visszatér első álláspontjához." Miután Romániának már biztosították a Szatmárnémeti–Huszt vonalat – mondta továbbá –, egyébként is fölösleges még egyet adni neki újabb 125 000 magyar árán. Crowe az angol javaslatot sürgősen visszavonta, és Tardieu még sürgősebben véglegessé deklarálta az erdélyi határt. Ebben a kérdésben a továbbiakban már csak a térképek, a jelentés, a mellékletek elkészítése és néhány kisebb részletkiigazítás volt hátra.

Ezekre a munkálatokra további üléseken, március 7-én, 11-én és 18-án került sor. Az olasz delegáció 7-én és 11-én több elvi nyilatkozatot helyezett a bizottság asztalára. Az elsőben leszögezte, hogy eredeti javaslatá-

ról Szatmárnémeti és Nagykároly kérdésében azért mondott le, hogy „tisztelegjen a bizottság által megfogalmazott elv előtt, amely szerint egy ország gazdasági érdeke és stratégiai biztonsága számára lényeges valamennyi vasútvonalnak szükségképpen ezen állam területéhez kell tartoznia még akkor is, ha egy részen idegen lakosság által lakott vidéket szel át". Nyilvánvaló, hogy ezt az elvet az olasz delegáció az osztrák kérdésben kívánta érvényesíteni. Március 11-én több olasz deklarációra került sor. Az elsőben leszögezték az 1916-os szerződés érvényességét, a másodikban általánosságban véve a városok elsőbbségét hangoztatták a vidékkel szemben, ami szintén a Klagenfurt, Marburg problémával állt kapcsolatban. Március 18-án a bizottság az erdélyi határon az utolsó simításokat végezte el, s ezután már nem volt egyéb hátra, mint a szövegezés és a végleges térképek elkészítése.[71] Elvileg ugyan ezen a határon a Külügyminiszterek Tanácsa és a Legfelsőbb Tanács még változtathatott, de ezt egyikük sem tette.

Jóllehet a bizottsági adatokat több ponton felül kellene vizsgálni, nincs módunk ezt elvégezni, mert nem rendelkezünk olyan felméréssel, amelyet minden tekintetben hitelt érdemlőnek tekinthetnénk. Ha feltételesen elfogadjuk ezeket a konferencia szempontjából hivatalosnak tekinthető számokat, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a határkijelölés munkájában a konferencia különböző tényezőit az etnikai elvek kevéssé befolyásolták. A francia külügyminisztériumban utólag megállapították, hogy kezdetben egyedül az amerikai delegáció állt az etnikai elv alapján, de könnyű volt meggyőzni arról, hogy a szövetségeseknek a baráti államok gazdasági és stratégiai érdekeit figyelembe kell venniük. Amint láthattuk, az erdélyi kérdésben az utolsó 200 000 vagy 300 000 magyar lakost illetően ez egyáltalán nem ment sem könnyen, sem gyorsan. Végül azonban a legyőzöttek gazdasági és stratégiai érdekei egyáltalán nem, az etnikai helyzet pedig csak nagyon korlátozottan keltett érdeklődést. Ami magát az etnikumot illeti, az amerikai kiindulás is a szövetséges nemzet etnikai határainak végpontjaira irányult, s ennek tárgyi megítélésében tulajdonképpen nem volt nézeteltérés a partnerek között. Erdélyben a bizottsági statisztika által kimutatott mintegy kétmillió idegenből (ebben több mint másfél millió magyar) 1,7 vagy 1,8 millióról nem folyt vita. Magyar szempontból azonban nagy jelentősége volt annak, hogy az utolsó 200 000 vagy 300 000 magyar lakosért folyó csatát Seymour elvesztette, különösen, mivel ez a hányad olyan vidéken élt, ahol a román többség semmiféle számítás szerint nem volt kimutat-

ható, s amely közvetlenül kapcsolódott a magyar etnikai maghoz. Mindezek alapján nehéz elbírálni, vajon befolyásolhatta volna-e a konferencia döntéseit, ha jobb tájékoztatást kap az etnikai viszonyokról. Hiszen a bizottság a kérdésről adott román tájékoztatást félretette és leszögezte, hogy csak a magyar statisztikák méltók bizalomra, s valójában ezek alapján dolgozott. Ennek ellenére tény marad, hogy a magyar politikusok, akik fenntartották az integritás elvét és elmulasztották a tájékoztatást, ezzel egy esetleg kedvezően ható tényező kipróbálásától fosztották meg magukat.

Végeredményben a magyar–román határt március 2-től elvileg, március 18-tól részleteiben is véglegesnek tekinthetjük. Ugyanezen a napon, március 18-án több jelentős vita után első formájában kialakult az északi jugoszláv határ is. Tekintettel arra, hogy e határ osztrák szakaszát később a Legfelsőbb Tanács teljes egészében újratárgyalta, ez viszont kihatott a magyarországi szakaszra is, itt csak az ekkor elfogadott magyar vonalat jelezzük. A Bácskában a határ Bácsmadarastól Kígyós vonalát követte, és Bezdántól valamivel északra érte el a Dunát. Ezután a Dunát, a Drávát és a Murát követte. A bizottság megállapította, hogy Prekomurje szláv lakossága így Magyarországon marad, de kivételesen úgy vélekedett, hogy mégis csak „a legjobb egy természetes határ".

Február 27-én ült össze első ízben a csehszlovák bizottság, érdemleges tanácskozásra azonban csak másnap, 28-án került sor. A kiindulás az volt, hogy az angol, az amerikai és az olasz delegáció a Csallóköz magyar lakosságát egyaránt meg akarta tartani Magyarország keretében, az angolok azonban az amerikaiaktól eltérően Komáromot Csehszlovákiának szánták, az olaszok viszont Komáromtól kezdődően az angol–amerikai javaslattal szemben a határt észak felé akarták kitolni. Le Rond francia képviselő csak annyit szögezett le, hogy a francia delegáció a Csallóközt mindenesetre Csehszlovákiának szánja, a többi kérdést egyelőre nyitva hagyta. Ugyanezen az ülésen rendkívüli gyorsasággal elintézték viszont a delegátusok Kárpát-Ukrajna kérdését. Az olasz Salvago Roggi felvetette e régió átengedését Magyarországnak a lengyel–román–magyar érintkezés biztosítása érdekében; miután azonban Crowe jelezte, hogy itt éppen a magyar beékelődést kell elkerülni, az ellenkezéssel felhagyott, és csatlakozott az amerikaiak által előterjesztett javaslathoz: ahhoz, hogy e terület Csehszlovákiáé legyen.

A március 3-i ülésen a következő helyzet alakult ki: a delegációk egyetértettek abban, hogy a Vágtól az Ipolyig a Duna a határ. Ezt követően

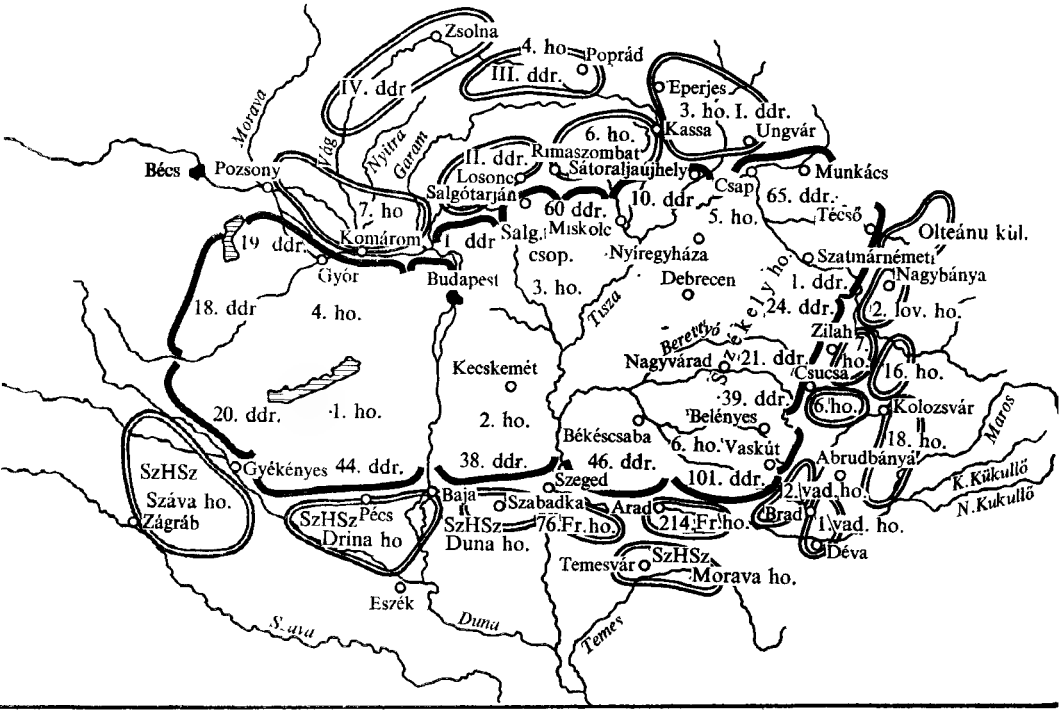

A katonai helyzet 1919. április 16-án

az angol, amerikai és a francia delegáció közös vonalat húzott úgy, hogy az Salgótarján felett érte el a Sajót; e szakaszon az olasz javaslat annyiban tért el ettől, hogy a határt Losonc felett akarta vezetni. Az utolsó frontszakaszon viszont az amerikaiak, a franciák és az olaszok értettek egyet az Ung folyóig, míg az angolok Sátoraljaújhelyet Csehszlovákiának szánták úgy, hogy a Csap felé vezető vasútvonal ennél az államnál maradjon. (Már láttuk, hogy az angolok valamivel később a román–jugoszláv bizottságban a csapi vasúti pontot Romániának követelték.) .

Ezt követően Le Rond visszatért a Csallóköz kérdésére. A bizottság albizottsága ugyan e kérdés függőben tartását ajánlotta az ekkor már ismertté vált osztrák burgenlandi igény miatt, Le Rond azonban e fenn-

tartást nem látta indokoltnak. Anglia részéről Cook az azonnali tárgyalás mellett szólalt fel, s ellentétben a brit delegáció előző állásfoglalásával, kijelentette, hogy a maga részéről e területet Csehszlovákiának kívánja biztosítani. A franciák ehhez természetesen azonnal csatlakoztak, de végeredményben Cambon, az elnök, és Laroche, a francia delegáció vezetőjének felszólalása után a döntést mégis elhalasztották.

Miután a Csallóköz problémáját a bizottság egyelőre tehát függőben hagyta, visszatért az északkeleti vonalra; a továbbiakban az olaszok Losonc, az amerikaiak Sátoraljaújhely kérdésében feladták különvéleményüket. Az angolok azonban tovább forszírozták a Sátoraljaújhely–Csap vasútvonalat Csehszlovákia számára. Laroche ezzel kapcsolatban felvetette: próbálják a vasutat úgy biztosítani, hogy maga a város ne essen csehszlovák területre.

Másnap a bizottság albizottsága meghallgatta Beneš csehszlovák külügyminiszter előterjesztését, aki természetesen követelte a Csallóközt és a Losonc–Miskolc vasútvonalat. Így a vita március 5-én újból fellángolt, s ennek során az amerikai és a francia résztvevők azt kívánták, hogy a Csallóközre és Sátoraljaújhelyre irányuló csehszlovák követelés kielégítése esetén keressenek Magyarországnak másutt kompenzációt. Laroche jelezte, hogy nézete szerint Sátoraljaújhelyet akkor is Magyarországon kell hagyni, ha a vasút biztosítása érdekében Magyarország egyebütt ellenszolgáltatáshoz jut. Az angol Cook a Csallóköz fejében nem akart tudni kompenzációról. De míg ő bejelentette, hogy nézete szerint Sátoraljaújhelyről lehet beszélni, a másik angol bizottsági tag, Crowe, mindkét terület Csehszlovákiának juttatása mellett lépett fel. A vita március 7-én és 8-án folytatódott. Angol részről az engedményt ezúttal Nicolson adta elő, mondván, ha Sátoraljaújhely Magyarországé lesz, a határt az Ipolynál tolják valamivel északabbra. Miután e módosítást az albizottság elvégezte, a bizottság egyhangúlag elfogadta a döntést a Csallóköz Csehszlovákiának juttatásáról, s arról, hogy megkapja a Sátoraljaújhely–Csap vasutat is, de maga Sátoraljaújhely Magyarországé marad. Ugyanezen a napon, március 8-án a bizottság egyhangúlag elvetette a csehszlovák előterjesztést a Burgenlandban tervezett csehszlovák–jugoszláv korridor megteremtésére.

Március 13-án a bizottság minden további lényeges vita nélkül elfogadta a csehszlovák–osztrák határt, kisebb kiigazításokkal a régi közigazgatási határhoz képest Csehszlovákia javára. Március 14-én felolvasták és jóváhagyták a bizottság egész jelentését. A továbbiakban

a bizottság a békeszerződésbe beilleszthető szövegek fogalmazásával foglalkozott.

Március 14-én tehát elfogadottnak lehetett tekinteni mind Magyarország, mind Ausztria északi határait. Minden jel arra mutat, hogy a csehszlovák kormány, amely a határozat irányáról bizonyára értesült, ezzel nem lévén elégedett, megpróbálta, hogy a döntéseket a francia vezérkar segítségével korrigáltassa.

Klofáč hadügyminiszter március 9-én memorandumot dolgozott ki a demarkációs vonal megváltoztatásáról, s ez 15-én Beneš és Le Rond tábornok közvetítésével Foch marsallhoz jutott. Az utóbbi megküldte a külügyminiszternek,[72] és foglalkozott a kérdéssel a vezérkar is. Március 18-i dátummal a vezérkarnál részletes feljegyzés keletkezett a kérdésről. Eszerint a csehszlovák kormány a demarkációs vonal megváltoztatását „tisztán gazdasági" okokból kérte, arra hivatkozva, hogy másként nem tudja biztosítani Szlovákia élelmezését. Az irat nem ismerteti a javasolt új vonalat, utal azonban arra, hogy ez azonos a Pellé tábornok által tervezettel. Erről egyéb helyekről tudjuk, hogy magában foglalta a Duna vonalát Vácig, a Bükk-hegységet, a salgótarjáni szénmedencét, s a nevezetes Losonc–Miskolc vasutat, vagyis azonos volt a már ismertetett csehszlovák határigényekkel. Az irat végén az áll, hogy Foch marsall a jelenleg fennálló és a csehszlovákok által követelt új vonal között semleges zónát kíván létesíteni, valószínűleg szövetséges megszállással úgy, hogy a csehszlovákok az általuk kívánt vasutakat éppen úgy használhassák, mint a románok az Arad–Nagyvárad–Szatmárnémeti vonalat.[73]

Az irat arról vall, hogy a magyar–román megoldás analógiájára Foch marsall a határt egy új demarkációs vonal segítségével tovább akarta tolni azon, mint ami a bizottságban elérhető volt. Ezúttal ez a koncepció nemcsak a beterjesztett francia határjavaslattól tért el, de olyan időpontban merült fel, amikor az illetékes bizottság – mint láttuk – a határt már kijelölte. A csehszlovák külügyminiszter és Foch marsall akciója ebből a szempontból megkésett. Abban a pillanatban, amikor e tervet a vezérkarban papírra vetették, a Magyar Tanácsköztársaságot még nem kiáltották ki. Ez félreérthetetlenné teszi, hogy a csehszlovák törekvések s azok a foglalások, amelyek április végén, május elején majd bekövetkeznek, a valóságban semmiféle kapcsolatban nem álltak a magyarországi „bolsevizmussal". Az egész eljárás – a magyar kormány elleni politikai támadástól az új demarkációs vonal megállapításának köve-

teléséig – egyébként láthatóan arra szolgált, hogy a csehszlovák kormány támadó lépéseit a konferencia által elfogadott határozatra hivatkozva fedezhesse saját közvéleménye előtt.

A konferencia azonban ezt a javaslatot soha nem fogadta el, jóllehet Beneš is, Foch marsall is tett még ennek érdekében lépéseket. Beneš március 21-én levelet írt a francia külügyminiszternek, s ebben újból kérte Teschen teljes területének átadását, valamint Szlovákiában az Ipoly-vidék és a Losonc–Miškolc vasútvonal Csehszlovákiának juttatását.[74] Foch marsall viszont a csehszlovák bizottság francia elnökéhez, Cambonhoz fordult levéllel, ismertetve és támogatva a csehszlovák követelést és hozzátéve, hogy a szóban forgó övezetben semleges zónát kíván létesíteni. A javaslat mellett egyedül az angol Cook szólalt fel; a bizottság a kérdést elejtette, s kimondta, hogy amennyiben óhajtja, úgy foglalkozzék vele a Legfelsőbb Tanács.

Ekkor viszont a magyarországi forradalmi fordulat már bekövetkezett, úgyhogy a csehszlovák államférfiak a bizottsági döntés ellenére is azt hihették, esélyeik mégis megnőttek. Tudjuk, hogy a valóságban a prágai kormány a tervezett demarkációs vonal elfoglalásáról már március 20-án meghozta a döntést.[75] Pellé jelentette ezt, de mivel a megfelelő határozat Párizsban nem született meg, a végrehajtást egyelőre elhalasztották. A csehszlovák politikusok úgy látták, hogy a Magyar Tanácsköztársaság létrejöttét felhasználhatják arra, hogy a „bolsevizmus elleni harc" szükségességére hivatkozva a konferenciától kicsikarják a kedvező határozatot, annak ellenére, hogy e konferencia csehszlovák bizottsága a kérés teljesítését március 24-én egyszer már elutasította. Március 26-án Kramář és Beneš újabb, együttesen szignált levelet intézett Clemenceauhoz és Pichonhoz. – Csehszlovákia sziget a bolsevik áradatban – írták –, nincs végleges határa (Beneš bizonyára jól tudta, hogy azt már kijelölték, s ő éppen megváltoztatása érdekében lépett fel), és a demarkációs vonal előnytelen. Megírták, hogy a csehszlovák delegáció Foch marsallnak már bemutatott egy térképet az új demarkációs vonalról, s a marsall ezt a vonalat a konferencia elé fogja vinni (Beneš feltehetően azt is tudta, hogy a marsall próbálkozása a bizottságban eredménytelen maradt). Csehszlovákia – hangsúlyozta a memorandum – csak úgy tud védekezni a bolsevizmus ellen, ha elfoglalhatja a kért vonalat, valamint Kárpát-Ukrajnát. Az utóbbi akcióval megszüntetnék a magyarok és az oroszok között a kapcsolattartás lehetőségét.[76]

Végeredményben Kárpát-Ukrajna megszállására a csehszlovák kor-

mánynak megvolt a konferenciánál a fedezete annyiban, hogy odacsatolásáról bizottsági szinten létrejött a döntés; egyéb foglalásait azonban semmiféle szerv nem szankcionálta sem március 21. előtt, sem utána.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Smuts missziója – amiről majd részletesebben beszélünk – mégis alkalmat adott az angol delegációnak arra, hogy visszatérjen a Csallóköz kérdésére. Bár megelőzően az angolok e területet Csehszlovákiának követelték, május 3-án, amikor a Külügyminiszterek Tanácsában szóvá tették Masaryk elnök javaslatát, amely egy kompenzációs megoldásra irányult, az angol képviselő azonnal kérte, hogy e problémát adják vissza a bizottságnak újabb vizsgálatra. Laroche jelezte, hogy Beneš szerint félreértésről van szó; az elnök a Csallóközre vonatkozó gondolatot nem mint a sajátját adta elő, hanem mint olyat, amelyet egyesek vallanak, de amellyel ő maga nem ért egyet. Mindenesetre a bizottság a kérdést visszakapta, s a május 5-i ülésen Crowe tartózkodása mellett Nicolson megkísérelte a Csallóköz ügyének megfordítását. A sikerre annál kevesebb reménye volt, mert nemcsak az olaszok hallgattak, de a brit delegációban Crowe is láthatóan ellenezte ezt. Megjegyezte például, hogy a lakosság ezen a vidéken ellenséges a magyarokkal szemben. A változtatás ellen Laroche azzal érvelt, hogy nem lenne helyes, ha a csehszlovákoknak megadnák a Dunától délre az elnök által kért kompenzációt. A bizottság a változtatást elvetette.

A Külügyminiszterek Tanácsa május 8-án foglalkozott a magyar–román, magyar–jugoszláv, magyar–csehszlovák határral, és itt már határozott formában felmerült a magyar–osztrák határ ügye is. Nehéz megérteni, milyen anyagok alapján dolgoztak. A bizottság által szerkesztett statisztika szerint ugyanis e határ eredményeként több mint másfél millió magyar maradt Romániában; Tardieu viszont e helyen cáfolat nélkül kijelenthette, hogy a rendezés mintegy 600 000 magyar lakost érint. Mindenesetre Lansing amerikai külügyminiszter ezt sem tartotta túlságosan igazságosnak, de tudva, hogy a határozat a bizottságban egyhangúlag született, tartózkodott attól, hogy érdemi vitába bocsátkozzék. A magyar határ román szakaszát a Külügyminiszterek Tanácsa is egyhangúlag fogadta el.

Ugyanez történt minden ellenvélemény nélkül a magyar–csehszlovák határ esetében is; a külügyminiszterek magukévá tették a bizottság március 12-i dátummal kiadott jelentését. Elfogadták a jugoszláv határt is, amely továbbra sem tartalmazta a baranyai háromszöget. Tardieu meg-

jegyezte, hogy elég sok délszláv marad Magyarországon, s azt is, hogy a javaslat elég messze elmarad a jugoszláv követelésektől.

Felmerült ugyanakkor az osztrák–magyar határ ügye. Lansing érdeklődött e kérdés eredete felől, választ azonban nem kapott. Mindenesetre javasolta, hogy a kérdést egy bizottság haladéktalanul kezdje el vizsgálni, s a konferencia készüljön fel a döntésre arra az esetre, ha az osztrákok felvetik.

Végül a magyar határokat május 12-én a Legfelsőbb Tanács minden megjegyzés és vita nélkül jóváhagyta. Az osztrák–magyar határ ügyét ezúttal Wilson hozta elő, és külügyminiszteréhez hasonlóan a kérdés azonnali bizottság elé utalását kívánta. Az ülésen jelenlevő Sonnino tiltakozott, kijelentve, hogy a maga részéről elegendőnek látná a két állam szétválasztásának egyszerű megállapítását. Wilson arra hivatkozott, azért kell e kérdést vizsgálni, mert tudomása szerint az osztrákok fel fogják vetni.[77] Lansing és Wilson megnyilatkozása világossá tette: az amerikaiak pontosan értesülve vannak az osztrák szándékról, és azt egyáltalán nem ellenzik. Később látni fogjuk, hogy az osztrák ügyek tanácsi tárgyalása a déli magyar határra is kihatott.

A magyar határ a Legfelsőbb Tanácsban úgyszólván egyáltalán nem váltott ki érdeklődést. Mi lehetett az oka a Magyarország iránti teljes érdektelenségnek? Már szóltunk arról, hogy Magyarország részben az események kényszerítő hatása alatt, részben éppen a hatalmak szándékából eredően abban a formájában, ahogyan a szövetséges egyetértés alapján kialakulóban volt, egyetlen nagyhatalom számára sem volt igazán fontos. Nem volt eléggé számottevő ahhoz, hogy az ellentétek előtérbe kerülése idején éppen miatta fokozzák ezeket tovább. Ha egyes amerikai tényezők magyar kérdésekben egyáltalán szót emeltek, ez megmaradt a teória szintjén. Az Egyesült Államoknak ezzel az állammal egyáltalán nem voltak tervei. Egyelőre hasonló volt Anglia felfogása és magatartása is. Románia és a román olaj, amelynek angol–francia kihasználásáról már megindultak a tárgyalások, sokkal fontosabbnak látszott, mint a magyar Alföld s Budapest folyami és kereskedelmi szerepe. Ha esetleg gazdasági tényezők az utóbbival gondoltak is már, a politikusokig e gondolat láthatóan még nemigen jutott el. Olasz kombinációkban Magyarország nem jelentéktelen szerepet kapott, ezt azonban sok egyéb szempont alaposan gyengítette, sőt olykor paralizálta. Olaszországnak érdekében állt a titkos szerződések elismerése, s érdekében állt mind Románia, mind Ausztria érdekeinek szem előtt tartása. Az egyetlen szakasz, ahol

ăz olaszokra komolyabban számítani lehetett, a déli szakasz volt, s az első fázisban az olaszok itt el is értek valamelyes eredményt; később azonban ezeket Ausztria javára részben feláldozták.

Abban, hogy a nagy magyar veszteségekbe a franciákkal ekkoriban más kérdésekben már négyzetkilométereken is vitázó angolszász partnerek oly könnyen belenyugodtak, a magyar állam viszonylag kisebb súlya feltehetően csak az egyik tényezőt jelentette. Eddig hangsúlyoztuk, hogy a magyar határok északon és keleten teljes egészében a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt alakultak ki, s azt is említettük, hogy a burgenlandi probléma első felvetésére is még a proletárdiktatúra létesítése előtt került sor. (Látni fogjuk viszont, hogy délen a korrekciók az osztrák kérdés mellett az intervenciós érdekkel is összefüggtek.) Mindez azonban egyúttal azt is jelentette, hogy e vonalak a szövetségesek közötti ellentétek elmérgesedése előtt alakultak ki. S ha az angolszász államok a következő szakaszban alig vagy egyáltalán nem kísérelték meg a magyar kérdések újrafelvetését, amire a Külügyminiszterek Tanácsában és a Legfelsőbb Tanácsban volt lehetőség, úgy az bizonyára nem kizárólag a magyarok jelentéktelenségével függött össze, hanem a Tanácsköztársaság létével is. Rossz értelemben nem történt ugyan semmi, vagy majdnem semmi e szakaszokon; de a konferencia egész rendszere kizárta, hogy az enyhülésnek és enyhítésnek pl. Ausztria esetében megfigyelhető és nem egy kérdésben érvényesülő tendenciája Magyarországgal szemben utat kaphasson.[78] Ha Magyarország jelentéktelen volt a hatalmak számára, Ausztria a maga nem egészen hétmillió lakójával, szegénységével szintén nem volt nagyon vonzó. Egy lehetőség szólt sokkal erősebben mellette, mint Magyarország mellett: esetleges csatlakozása Németországhoz, ami a hatalmakat és elsősorban éppen a francia kormányt arra ösztönözte, hogy bizonyos kíméletet tanúsítson iránta, s életképességétől ne fossza meg. Magyarországgal szemben általában, és különösen a proletárdiktatúra alatt, a kíméletre nem láttak okot.

A Magyarországi Tanácsköztársaság, amely egészében véve nem ösztönözte a konferencia szóvivőit a jótékonyság cselekedeteire, egy dologgal mégis ki tudta kényszeríteni, hogy a határokat jóval a békeszerződés kidolgozása előtt végleg rögzítsék, s ezzel jogilag is, morálisan is gátat állítsanak az erőszakos változtatások útjába: ezt azzal érte el, hogy az április végi holtponton túllépve mozgósította katonai erőit, és egyelőre figyelmen kívül hagyva a Tiszánál állomásozó románokat, ellentámadást indított a csehszlovák hadsereg ellen.

A Magyar Tanácsköztársaság felkészülését több körülmény együttes hatása tette lehetővé. E tényezőket később részletesen is megvizsgáljuk. Itt elegendő annyi, hogy a román kormány besszarábiai gondjai és a jugoszláv kormány húzódozása az intervenciótól 1919 májusában lehetővé tette, hogy a Tanácsköztársaság aktív fellépést kezdeményezzen. Ez viszont védekezésbe szorította a másik felet, s a védekezés odavezetett, hogy a konferencia kénytelen volt véglegesen rögzíteni mind az északi, mind a keleti határt. Ez június 11-én megtörtént, s a konferencia presztízse nem engedte meg, hogy a későbbiekben ehhez bárki is hozzányúljon.

Egyértelmű válasz tehát nincs arra a kérdésre, hogy vajon a Tanácsköztársaság léte miként befolyásolta az antantnál a magyar kérdés általános megítélését és ezen belül a területi rendezést. Tendenciájában természetesen minden illetékes tényezőt kedvezőtlenül befolyásolt. Akadályozta a javító szándékok érvényesülését. Kedvezőtlen módosításokhoz vezetett délen, s megkönnyítette Burgenland Ausztriának juttatását. Nem volt azonban alapvetően meghatározó tényező a területi kérdések rendezésében, s még kevésbé volt kiváltó tényező. Színezte némileg az eseményeket: a feketébe nem fehéret, hanem újabb feketét kevert.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA ÉS AZ ELSŐ REAKCIÓK

Ha a Tanácsköztársaság időszakát vizsgáljuk, figyelmünket akarva-akaratlanul az eddiginél jobban rá kell irányítanunk Franciaország szövetséges társainak felfogására és tevékenységére. A magyar kérdés ugyanis e fordulattal kilépett a jelentéktelenségből, s az addigi antantpolitika magyarországi kudarca e politikát visszamenőleg gyanússá tette. Miután viszont a felelősségtől mindegyik kormány szabadulni igyekezett, Magyarország a konferencián nemcsak előkelő pozícióba jutott, de most már a szövetségesek között amúgy is szaporodó ellentétek egyik újabb forrásává vált. A magyar ügy közüggyé vált, s ez egyúttal azt is eredményezte, hogy a francia kormány és a vezérkar lépései fokozott ellenőrzés alá kerültek. Emellett a francia politika maga is korlátozta saját mozgásszabadságát, amikor az antantmisszió Magyarországról eltávozott; néhány más misszió viszont – már annyiban és ameddig Budapesten maradt – akkor is jelentőséghez jutott, ha rangja és funkciója jelenték-

telen volt. Vizsgálódási körünk sugarát azonban továbbra sem hosszabbítjuk meg azon a ponton túl, mint ameddig a francia lépések értelmezéséhez feltétlenül szükséges.

Amint erre több történetíró rámutatott, a magyarországi eseményeket szinte mindenütt az ország megcsonkításának nemzeti ellenhatásaként értelmezték. Akár elmarasztalták ezért Károlyit, akár nem, egyöntetűen az ő utolsó, „kétségbeesett gesztusára" figyeltek, amivel az antanthatalmakat lépésre, terveik egy részének elejtésére akarta kényszeríteni. Sem a belső hatalmi harc, sem az új magyar politikai rendszer jellege, osztálytartalma nem tudatosult a megfigyelőkben. Éppen ezért tévedésről kezdtek beszélni, s olyan tévedést kerestek, amely valahol valóságos szándékaik és azok kivitelezése között következett be. Egy technikai balfogás a semleges zóna megjelölésében vagy a magyar kormánnyal való közlés módjában váltotta volna ki a magyar sérelmek túlcsordulását, ami végre is Károlyi említett „kétségbeesett gesztusát" eredményezte. A szövetséges megfigyelők többsége a magyar problematika egészéből csak egy csomópontot ragadott ki, majd e góc keletkezését felszíni jelenségekre vezette vissza, mellőzve a lényeget, magát a valódi nemzeti sérelmet. Minden értelmezés és vita valójában azóta is e körül a felszín körül forog: a már elfogadott és továbbra sem vitatott keleti magyar határt figyelembe véve tévesen szabták-e ki a semleges zóna övezetét, hibásan interpretálta-e Vix a hatalmak szándékait, s a két elem alapján félreértette-e maga Károlyi a helyzetet? Ez a vita a szövetségesek között úgyszólván a Tanácsköztársaság másnapján elkezdődött (a publicisztikában és a történetírásban folytatódott), s mivel Magyarország kezelésében a vezető francia körökön belül megelőzően is nagy eltérések, sőt ellentétek voltak, a vita e csoportok között is lezajlott.

A magyar forradalom egyoldalú nemzeti jellegéről alkotott külföldi felfogásnál a továbbiakban nem időzünk hosszasan, hiszen a történeti irodalomban erről az angolszász országok vonatkozásában részletes elemzések olvashatók.[79] Francia forrást számosat idézhetnénk még, amely mind azt igazolná, hogy a közeli francia megfigyelők körében az angol és az amerikai felfogáshoz hasonló nézetek merültek fel. Emeljünk ki ezek közül mégis egyetlen példát, Fontenay belgrádi követ véleményét, amely valóban illusztratív. Ez a francia diplomata, a szerb, illetve a jugoszláv érdekek hű képviselője, egy rövid időszakban maga is kacérkodott a magyarországi katonai beavatkozás gondolatával, de 1919. júliusig alapjában a magyar kérdés tárgyalásos megoldása mellett foglalt állást.

Fontenay már március 22-én megfogalmazta a gondolatot, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság nem egyéb történelmi tévedésnél. A hiba szerinte akkor következett be, amikor a románok mohóságukban azonnal meg akarták kaparintani az egész területet, amelyet a konferencia *majd* nekik ad, ahelyett, hogy ideiglenesen beérték volna a vitatott terület francia megszállásával. „Meggondolatlan sietségükkel, hogy azonnal és mindenáron megszerezzék e területeket, Brătianu és tanácsadói nagyon rossz szolgálatot tettek Franciaországnak."[80] Ez a felfogás – érdemes erre felfigyelni – megegyezik Bliss amerikai tábornok (s látni fogjuk: Lansing külügyminiszter) nézetével. Röviddel ezután Fontenay megfogalmazta azt is, hogy ebből a lényegtelen, alárendelt elemből, a román mohóságból kiinduló tévedés késztette Károlyit arra, hogy az „országot a bolsevikok karjai közé dobja" és egy „kétségbeesett csapást" kíséreljen meg a helyzet befolyásolására. Sem ő, sem más nem vetette fel, hogy ha már egyáltalán a „kétségbeesett csapásnál" tartunk, azt talán nem az elsietettség taktikai hibája okozta, hanem a lényeg megjelenése: a jövő fátylának fellebbennése, a konferencia majdani döntésének előrevetítődése, ami – tegyük hozzá – már nem is volt egyszerű előlegezés, hiszen a döntés tulajdonképpen megszületett. Senki, Fontenay sem vetette fel, hogy a Károlyiféle gesztus talán nem a zónahatárok vonalainak, hanem a lényegnek, e döntésnek a revíziójára irányult. Ezért azután minden további tárgyalásos kísérlet, amely a közeli napokban felmerült, ugyanebben a hipokrízisben szenvedett: különböző antantképviselők és megbízottak, köztük éppen Fontenay és de Lobit tábornok is, azt igyekezett a magyarokkal megértetni, hogy a semleges zóna nem egyéb semleges zónánál, sőt, annak tengelye esetleg módosítható is.[81]

Európa és az Egyesült Államok első reagálásaival kapcsolatban érdemes még néhány további szempontra kitérni. Az első mindjárt a Tanácsköztársaság keletkezésében a nemzeti, illetve nacionalista elem eltorzításának mérve. Mindenekelőtt világosan kell látnunk, hogy ez a felfogás a valóságból indult ki, még ha ezt azután el is ferdítette. A valóságból annyiban, hogy egy szállal tényleg kötődött az egyik magyar problémához, a nemzetihez. Ha ugyanis joggal mondhattuk, hogy a magyarországi hatalmi harcban a Vix-jegyzék nem annyira a döntés okaként, mint inkább kiváltó tényezőjeként és eszközeként jelent meg, nem kisebb joggal teszszük most ehhez hozzá, hogy a nemzeti kérdés – általánosságban – olyan magyar politikai motívumként jelent meg, amelyet semmiféle rendszer nem kerülhetett meg, s amely így vagy úgy, mindegyiknek kondicionáló

tényezője volt és maradt hosszú ideig. Összefonódott mind a polgári köztársasági, mind a proletár tanácshatalom létével, sorsával. Amennyiben az antantinterpretációk e tény homályos megérzéséből indultak el, valamit magukkal vittek a valóságból. Megsejtették és sejttették, hogy a magyar politikai erőknek – áramlatuk jellegétől és színeitől mintegy függetlenül – minden okuk megvan a kétségbeesett kiútkeresésre. Figyelmen kívül hagyták azonban e vonatkozásban éppen e kiútkeresés rendszertől függő árnyalatait, a Tanácsköztársaság esetében nem kevesebbet, mint e nemzeti elemnek egy internacionális forradalmi koncepcióba tagolódását.

E megsejtett valóság mellett több alárendeltebb tény ismerete is segített a Tanácsköztársaság nacionalista törekvéssé történő lefokozásában. Mindenekelőtt abban a formájában, amely a Tanácsköztársaságot tulajdonképpen Károlyi műveként értelmezte. Ismert volt ugyanis, hogy Károlyi megelőzően több alkalommal kilátásba helyezte lemondását, s mind ő, mind néhány más vezető köztársasági politikus értésül adta, hogy amennyiben a magyarországi rendszer nem kap valamelyes kíméletet az antanttól, előbb vagy utóbb összeomlik, helyét pedig az általános helyzetből következően más, mint a szélső baloldal, nem foglalhatja el. E nyilatkozatokat az antanthatalmak fővárosaiban már az év elején zsarolási kísérletként fogták fel, s a március 21-én történtek után e hiedelem igazolódni látszott. Alátámasztotta a politikai fordulat nemzeti jellegéről alkotott felfogást végül, hogy Károlyi bukása egybeesett a Vix-jegyzék átnyújtásával. E szempontok hatásukat azért fejthették ki markánsan, mert a maga idején senkinek sem volt módja arra, hogy a belpolitikai fejleményeket Magyarországon nyomon kövesse. Annál kevésbé, mert Károlyi hosszú ideig maga sem könnyítette meg a március 20–21-én történtek tisztázását. Arra törekedve, hogy az új országmentési kísérletnek szabad utat biztosítson, jó ideig csak végső állásfoglalásáról szólt, a részletekről, motívumokról azonban nem. Csak élete vége felé írta le emlékiratában, hogy eredetileg voltaképpen kormányátalakítást akart végrehajtani, s ezt is csak azért, mert saját hívei „sem elfogadni, sem elutasítani nem merték az ultimátumot".[82] Kikre támaszkodhat Károlyi a továbbiakban? Vagy jobbra kellett nyitnia, vagy balra. Utólag ő maga sosem emlékezett meg arról, hogy az előbbi lehetőség egyáltalán felmerült volna benne. Bethlen István később, 1919. július 29-én tett nyilatkozata viszont az utóbbit sejteti. Eszerint Károlyi őt Ugron Gábor útján arról tájékoztatta, hogy két megoldási lehetőséget lát. Az első egy szociál-

demokrata kormány megalakítása néhány kommunista bevonásával; ez külpolitikailag azt jelenti, hogy elutasítják a jegyzéket, s az antant ellensúlyozására Szovjet-Oroszországhoz közelednek. Alternatívaként felmerült azonban az a kombináció is, hogy egy nem szociáldemokrata kormány az ultimátum végrehajtásának elhalasztását és a főváros antantmegszállását kérje. Bethlen saját nyilatkozata szerint tudatta Károlyival, hogy az első variánst nem támogatja, vagyis mint maga Károlyi írja – megerősítve ezzel egyébként, hogy kettejük között e sorsdöntő március 20-i napon valóban sor került valamilyen érintkezésre –, „azt az üzenetet küldte, arra kér, fogadjam el az ultimátumot, mert semmi más lehetőséget nem lát".[83] Károlyi az ellenkező értelemben döntött, s ebben a belső politikát érintő elgondolásainak feltehetően nagyobb szerepe volt, mint magának a Vix-jegyzéknek. Dilemmáját végeredményben így lehet megfogalmazni: a demokratizálás folytatása a szociáldemokratákra támaszkodva, megszerezve a kommunista párt támogatását is, ami azonban szakítást jelent az antantorientációval; vagy az antantpolitika folytatása, ami viszont csak a hagyományos politikai vezető csoportok támogatása esetén lehetséges. E feltevést érdemben alátámasztja Vix már idézett jelentése a március 20-i audienciáról, mikor is Vix szerint Károlyi a jegyzék elfogadása mellett nyilatkozott, s e nézetétől csak a kormány szociáldemokrata tagjainak felszólalása után tért el. Mindenesetre március 21-én aláírta az ultimátumot elutasító magyar jegyzéket, kormányának utolsó hivatalos okiratát. Ez egyúttal azt jelentette, hogy a szociáldemokrata megoldás mellett döntött. Ez a megoldás viszont már nem igényelte az ő államelnökségét. Az események túlhaladtak rajta: a szociáldemokrata párt a kormányzás lehetőségét többé nem a magányos Károlyitól, hanem a tömegeket inspiráló kommunista párttól várta. Jóhiszeműen vagy kevésbé jóhiszeműen Károlyit eliminálták a hatalomból. Károlyi viszont, súlyos személyes csalódása ellenére, elfogadta a helyzetet, és lehetővé tette, hogy az új kísérlet legális keretekben vegye kezdetét.

Egy korábbi helyen azt mondottuk, hogy a köztársasági rendszer bukásában a Vix-jegyzék a katalizátor szerepét töltötte be. Támasszuk ezt alá a fentieken kívül még egy érvvel, amely amazoknál nem kevésbé fontos. Nemcsak Károlyit állította a helyzet hatalompolitikai dilemma elé, s váltotta ki ezáltal az ehhez kapcsolódó külpolitikai lépésváltást, de a másik oldalon e hatalompolitikai harcot úgy vívták, hogy a felhasznált külpolitikai érvnek túlságosan nagy jelentőséget nem tulajdonítottak,

Az új kormány, megalakulása után, az elképzelhető legrugalmasabb külpolitikába kezdett, amelynek legfontosabb princípiumai egyáltalán nem e jegyzék körül mozogtak.

A felsorolt motívumok mellett Kun Béla első, Leninhez intézett távirata, amelyet a franciák ugyanúgy „fogtak" és megfejtettek, mint sorra az ezt követőket, szintén alkalmas volt arra, hogy a magyar hatalmi váltást az antant köreiben a magyar nacionalizmus „új trükkjének" tekintsék. Itt ugyanis maga Kun Béla hangsúlyozta a magyar probléma nemzeti oldalát. „A proletariátus diktatúrájának oka az antantimperializmus – írta többek közt –, amely Magyarországtól területeinek szétdarabolása után élelmiszereinek, iparának, nyersanyagkincseinek a román oligarchia számára való átadását követeli. A magyar nép válasza a csehszlovák és a román burzsoáziának: Világ proletárjai, egyesüljetek!" A március 21-én este 7 óra 42 perckor fogott táviratot Kun néhány perccel 8 óra után folytatta, s e szövegrészben ismét kérte Lenin támogatását az imperialista tolvajok ellen."[84]

Belgrádtól Szalonikin át Párizsig és Londonig tehát az a kép alakult ki, hogy Kun Béla rendszere az oroszországi szovjetek segítségével akar ellenállni a nagyhatalmi határozatnak, és hogy a változásnak más lényeges motívuma nincs is. A párizsi politikai és katonai vezetők, bár a Tanácsköztársaság kikiáltását maguk is zsarolásnak tartották, a kialakult helyzet értékelését ezzel még nem fejezhették be. Nézetük szerint ugyanis a magyar lépés – miközben siker esetén csapást készít elő a hatalmak presztízsére – Szovjet-Oroszország aktivizálódása esetén óriási mértékben kiterjeszti Európa bolsevizálásának esélyét. De ha ezt nem teszi, hanem csupán stabilizálódik, akkor is útjában áll a közép-európai francia terveknek és különösen a francia–román kapcsolatoknak. A francia katonai vezetők számára az orosz–német forradalmi egyesülés, amely szemükben már 1918 októberében ijesztőnek tűnt, a magyarországi politikai fordulattal a realizálódás útjára lépett. A bolsevizmus Közép-Európa szívében jelent meg, hogy közvetlenül magával sodorhassa a szomszédos és az antant szemében máris túlságosan „vörös" Ausztriát; innen már talán csak egy lépés odáig, hogy a németországi és a szovjet-oroszországi forradalmárok kezet foghassanak. Végső elemzésben az egész békemű forgott kockán.

Az, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaságot egyszerűen nacionalista zsarolási kísérlettel vagy akár a nemzeti kétségbeesés kitörésével azonosították, a valóság torzítását, az egész kérdéskomplexum beszűkítését jelen-

tette. E torzításról a történészek már több ízben szóltak, kevésbé hangsúlyozták viszont talán e probléma fent érintett magjának létezését, s ezzel kapcsolatban kevésbé keresték a Magyarországi Tanácsköztársaság politikai tevékenységében is azokat az elemeket, amelyek a nemzetközi forradalom víziójának keretében a nemzeti létre, mint egyébként magának a tanácsrendszernek létezési feltételére, edényére is irányultak. A nagy kísérlethez kétségtelenül a forradalom kiterjedésének reménye nyújtotta a szükséges elszántságot és bátorságot, s ezt mind Kun Béla, mind a rendszer más vezetői világosan megfogalmazták. Az európai forradalom ideája azonban nem kizárólag az általános szociális feltételekhez, osztály és uralmi rendszerhez kapcsolódott, de egyúttal az ehhez elengedhetetlen nemzeti feltételek biztosításához is. S ha ez elvileg netán nem fogalmazódott meg elég világosan, a szituáció a Tanácsköztársaság vezetőit gyakorlatilag erre kényszerítette, mert egyelőre minden forradalmi és reformeszméjük feltételét csak ezekben a keretekben kereshették. Úgy kellett felfogniuk a helyzetet, hogy forradalmi törekvéseikre csak annyiban nyílik tér, amennyiben ennek nemzeti feltételeit legalább átmenetileg biztosítani tudják. Bár minden tőlük telhetőt meg kellett tenniük és igyekeztek is megtenni a forradalom kiterjesztése érdekében, nem mondhattak le arról, hogy saját belső helyzetüket stabilizálják.

A Magyarországi Tanácsköztársaság első külpolitikai lépései abban a taktikai körben mozogtak, amelyet számára a Szovjet-Oroszország által követett fegyverszüneti és békepolitika rajzolt elő, még akkor is, ha Magyarország lehetőségei az engedménytételre összehasonlíthatatlanul kisebbek voltak. Az új rendszer mindenekelőtt időt akart nyerni ahhoz, hogy olyan eszközöket szerezzen, amelyekkel megalapozhatja érdemi fellépését. Az európai forradalom távolabbi perspektívája nem volt elegendő a magyar forradalom fenntartásához, egy szűkebb és aktuálisabb elgondolás azonban a reális alternatívák világába emelhette a kísérletet. A tanácsköztársasági vezetők a magyar rendszer stabilizálásában elsősorban Szovjet-Oroszország erejére és segítségére számítottak. Továbbá arra a lehetőségre, hogy az ugyancsak súlyos helyzetben levő és ugyancsak forradalmasodó Ausztria hamarosan követi a magyar példát. Az ausztriai rendszer fennálló formájában minden kétértelműsége mellett enyhített valamit a szorongató magyar elszigeteltségen, de a várt és támogatott további balratolódás ennél is többet nyújthatott volna a biztonság legalább átmeneti alátámasztásában. Fedezetet jelenthetett bizonyos ideig ahhoz, hogy a hathatós szovjet segítség kivárható legyen.

Miközben a magyar tanácskormány kinyújtotta kezét Szovjet-Oroszország felé és Ausztria irányába, az antantnak egyúttal tárgyalást ajánlott fel. Ugyanúgy egyébként, amint tette ezt az első perctől fogva minden ellenfelével szemben az oroszországi szovjet hatalom.

Borghese hercegnek, aki Budapesten az olasz kormányt képviselte, március 24-én Kun Béla átnyújtott egy nyilatkozatot, amelyben felajánlotta a tárgyalást a fegyverszüneti feltételek alapján.[85] Ugyanennek a jegyzéknek a szövegét a Népbiztosok Tanácsának elnöke, Garbai Sándor és a külügyi népbiztos, Kun Béla az ekkor még Budapesten tartózkodó Vixnek is átadta. Míg Borghese a szöveget haladéktalanul továbbította Párizsba, Vixnek sem lehetőségében, sem szándékában nem állt, hogy a magyar kezdeményezésnek folytatást biztosítson. Lehetőségében azért nem, mert Budapestről való távozásáig nem volt összeköttetése feletteseivel – ez adott egyébként alapot a misszió sorsával kapcsolatosan keringő mendemondáknak –, szándékában pedig azért nem, mert meggyőződése szerint a Magyarországon létesült új rendszerrel az antantnak minden kapcsolatot meg kellett szakítania. E meggyőződésből eredt elhatározása is a magyar főváros elhagyására, amire egyébként már csak azért sem kapott utasítást, mert nemcsak ő nem tudott kapcsolatba lépni feletteseivel, de az utóbbiak sem vele. Jelentéséből sejthetően budapesti napjai március 26-ig, távozásáig – amit egyébként megelőzött de Lobit dörgedelme a magyar kormányhoz – azzal telhettek el, hogy a magyar szervek megkíséreltek őt maradásra bírni. Az alezredes azonban, aki ugyan a magyar politikai válságot annyi máshoz hasonlóan maga is nemzeti válságnak tekintette, és most is kész volt javasolni enyhítéseket a Magyarországnak szánt feltételeken, határozottan ellenezte, hogy ezeket a tanácskormány kapja meg. Mivel Vix a budapesti fordulatért Károlyit tartotta felelősnek, más lehetőséget nem látott, mint hogy a kedvezményeket most már a jobboldalnak juttassák. Egyébként leszögezte, éppen úgy, mint Fontenay, hogy a válság „annak a mély elégedetlenségnek a következménye, amit az országban a románok előnyomulása és a csehszlovákok követelései váltottak ki." Javasolta, hogy legyen az antant kevésbé könyörtelen ezzel az országgal szemben. „Ha olyan területi áldozatokat kell követelni tőle – írta –, mint amilyeneket követelnek, történjék ez a népszavazás garanciájával, amit a magyarok kérelmeznek, és tegyék lehetővé nekik, hogy érdekeiket a konferencia előtt védelmezhessék."[86]

Vix nézetét az első napokban de Lobit tábornok is osztotta, s ekkoriban

egyetértően hajtotta végre azokat a felsőbb utasításokat, amelyek a Magyarországgal szemben alkalmazott határzár szorosabbá tételét és a beavatkozás közvetlen feltételeinek megteremtését célozták. A Magyarországnak korábban elindított élelmiszer-szállítmányt Zágrábban feltartóztatta. Elrendelte Szegeden a francia katonai közigazgatás bevezetését, s az itteni körzet főparancsnokához beosztott két szektorparancsnokot, Gondrecourt tábornokot Arad, és Betrix ezredest Szeged székhellyel. Szeged–Arad–Temesvár–Nagykikinda térségében most valóban összevonta két hadosztályát, amint ezt már a Vix-jegyzék átnyújtása előtt tervezte. A szerb hadsereg főparancsnokát elvileg felkérte az intervencióban való részvételre, majd konkrétan arra, hogy a francia csapatokat helyettesítendő, vonultasson be szerb csapatokat Szabadkára és Bajára. Ugyanakkor a francia parancsnokoknak szigorúan megtiltotta, hogy szerb egységeket a Marostól északra igénybe vegyenek. Troubridge angol admirálist felkérte, indítson monitorokat Budapestre a Vix-misszió megmentésére. Pruneau tábornokot utasította, hogy „a bolsevikokkal semmi szín alatt ne álljon szóba", helyi szerveknek csak azokat tekintse, amelyek még a fegyverszünet aláírásakor keletkeztek, velük viszont igyekezzék jó viszonyt kialakítani.[87]

A tábornok egyértelmű magatartása március 26-ig tartott, amikor is ezt az egyértelműséget megzavarta Kun Béla küldöttének, Róth Ottónak megjelenése Belgrádban. E küldetés vezette be a Magyarországi Tanácsköztársaság második tárgyalási javaslatát (a Borghesenek és Vixnek átnyújtott jegyzék azonos volt), s ez tartalmában túlment az elsőn. Dr. Róth, korábban bánsági, közelebbről temesvári szociáldemokrata funkcionárius, majd 1918. október 31-től 1919-február 20-ig a Bánát magyar közigazgatásának vezetője,[88] március 26-án érkezett Belgrádba, ahol szinte az egész francia stáb fogadta. Beszélt de Lobit és Farret tábornokkal, Dosséval, de Lobit vezérkari főnökével, valamint Fontenay követtel. Egyik feladata az volt, hogy tájékozódjék a francia szándékok felől, s megtudja, vajon miként értelmezendőek a semleges zóna vonalai.[89] Átadott emellett egy memorandumot, amelyben a Bánát önálló állammá alakítását ajánlotta, francia csapatok védelme alatt. E memorandum szerint terve elnyerte mind a Károlyi-, mind a fennálló Kun-rendszer hozzájárulását. (Az utóbbit Kun Béla később igazolta.) Közölte végül, hogy a magyar kormány kész tárgyalni bizonyos területi áldozatok árán is, de a népszavazáshoz ragaszkodik. Körülbelül eddig tartott a küldött hivatalos megbízatása. Ezen kívül azonban Róth, mint magánszemély, tájékoztatta a

franciákat ama nézetéről, hogy a tanácshatalom megdöntéséhez mintegy 45 000 főnyi hadsereg bevonultatására lenne szükség. Az ország lakosságának nagy része – mondta – e hadsereg megjelenésének hírére felkelne a bolsevik rezsim ellen. Erre viszont csak akkor lehetne számítani – hangsúlyozta –, ha az antant helyt adna néhány magyar kívánságnak és félhivatalos formában kész lenne Párizsban magyar szakértőket fogadni.[90]

Róth visszatért Budapestre, beszámolt hivatalos küldetéséről. Ennek eredményeként március 31-én már meg is érkezett Belgrádba de Lobit és Fontenay kezeihez Kun Béla jegyzéke. Ebben a tanácskormány külügyi népbiztosa összefoglalta Róth misszióját és leszögezte, hogy az ennek során szerzett értesülések szerint a Vix-jegyzék ügyében félreértés állt fenn. Ezután az irat így folytatódik: „A Vix alezredesnek átadott jegyzékben már kijelentettem, hogy hajlandó vagyok tárgyalásokba bocsátkozni. – stop – A kormány eme határozatát tovább erősítendő, kijelentem, hogy a tárgyalások alapjául kész vagyok elfogadni azokat a feltételeket, amelyeket az 1919. március 19-i, de Lobit tábornok által szignált és Károlyi Mihály által visszautasított jegyzék tartalmaz, továbbá, hogy hajlandóak vagyunk tárgyalni bármely alapon, amelyet nekünk a szövetségesek javasolnak. Örömmel vesszük tudomásul, hogy a Francia Köztársaság Hadserege tartózkodni óhajt minden ellenséges aktustól, amit a Magyar Hadsereg hasonlóképpen viszonoz. – stop. –" E távirat, amelyből kiviláglik az is, hogy de Lobit Róth előtt tagadott minden intervenciós szándékot, Belgrádban akkora hatást váltott ki, hogy de Lobit kérdésessé tette, vajon a budapesti kormány valóban „bolsevik kormány"-e, s azonnal készenlétbe helyezett egy delegációt, élén Dosséval, a budapesti utazásra. Instrukciókat kért a Vix-jegyzék végrehajtásának módjára vonatkozóan, s már azon gondolkodott, hogy az új budapesti missziónak Tournade vagy Gondrecourt tábornok legyen-e a vezetője.[91]

A belgrádi kezdeményezésnek nem volt folytatása, mert a Borghesenek átnyújtott jegyzék az olasz kormány jóvoltából gyorsabban tette meg pályáját, és már március 29-én a Legfelsőbb Tanács elé került. A további gondolkodás és esetleges tárgyalás alapját így nem a március 31-i, hanem a 24-i Kun-jegyzék képezte. A kettő között a nagyon lényeges eltérés abban állt, hogy míg a 31-i a Vix-jegyzéket, a másik a november 13-i konvenciót jelölte meg tárgyalási alapként.

Amikor Orlando miniszterelnök ismertette Kun Béla március 24-i üzenetét, a francia kormányt a lehető legkellemetlenebb helyzetbe hozta. Ezúttal ugyanis Párizsban semmilyen nézeteltérés sem volt afelől, hogy a buda-

pesti események a katonai beavatkozást szükségessé, sőt elkerülhetetlenné teszik-e vagy sem. A Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltásának híre olyan pillanatban érkezett Párizsba, amikor a vezérkar a keleti helyzetet már anélkül is katasztrofálisnak látta. Egy március 21-i feljegyzés szerint a szovjet Vörös Hadsereg mozgása Romániát fenyegetetté tette, s hamarosan veszélyessé válik Lengyelország helyzete is, mert a Vörös Hadsereg minden bizonnyal felszámolja Kelet-Galíciában a petljurista erőket. Szétválasztja tehát Romániát és Lengyelországot, miközben kontaktust teremt Magyarországgal. „A szövetségesek számára szükségszerűség tehát – állapítja meg a feljegyzés –, hogy Galíciát a lehető leghamarabb Lengyelországhoz csatolják, ami lehetővé teszi, hogy Románia és Lengyelország erőfeszítései között szoros kapcsolat létesüljön a bolsevizmus elleni harcban."[92]

Párizs tehát továbbra is az intervenciós erők növelésén fáradozott, s amikor a vezérkar értesült a magyar fordulatról, ebből nem ezek korlátozására, hanem további kiterjesztésének szükségességére következtetett. A nagy offenzíva gondolatát most sem adta fel. Ellenkezőleg. Egyrészt a veszély tényleges növekedéséből, másrészt abból, hogy e fokozott veszélyt pszichológiai eszközként fel lehet használni a szövetségesek befolyásolására, március 24-én arra a következtetésre jutott, hogy most és éppen most lehet és kell a döntést kicsikarni. A francia terv megvalósulása e napon jól indult. A konferencia külön ülése több mint kéthónapos ellenállás után végül is hozzájárult a Haller-hadsereg tengeren történő hazaszállításához, Danzigban való kihajózásához, és felhatalmazta Foch marsallt, hogy tárgyalást kezdjen a németekkel a részletek tisztázására.[93]

Ugyanezen a napon készült el a vezérkar új intervenciós tervezete. Ez már nem önmagában a szovjet kérdésből, hanem a Lengyelországra és Romániára nézve abból eredő veszélyekből indult ki. Leszögezte, hogy Magyarországgal szemben a korábban kilátásba helyezett kényszerítő eszközök, mint pl. a gazdasági blokád, nem értek el eredményt, számításba kell tehát venni a katonai erő alkalmazását. Így most már három fronttal számoltak: a Dnyeszternél, az Odesszánál és a Magyarországon húzódó fronttal. A vezérkar éppen úgy, mint 1918. október végi tervezetében, a nagystílű operációhoz ezúttal is látott katonai fedezetet. Elsősorban Romániára és Jugoszláviára akart támaszkodni, s felvetette, hogy – amint egy ízben az olasz kormány kilátásba helyezte – valamelyes olasz erőt is igénybe lehetne venni. A tervnek két súlyos hibája volt. Az egyik, amiről a francia vezérkar maga is tudott, hogy a román haderő nem érte el a

tervbe vett kilenc hadosztályt (öt a szovjet erők, négy a magyarok ellen), s a már felállított hadosztályok egy része is rosszul felszerelt volt. A vezérkarnak tehát, ha Romániát valóban két irányban akarta foglalkoztatni, mindenekelőtt azt kellett elérnie, hogy a szövetségesek segítsék e hadsereg felszerelését, mert ezt Franciaország egymaga nem tudja megtenni. A másik szépséghiba csak valamivel később ütközött ki, amikor kiderült hogy a Jugoszláviára alapított elgondolás (három gyalog- és egy lovashadosztály) nem nyeri el a jugoszláv körök rokonszenvét. Ugyanakkor a franciák Csehszlovákia bevonására ekkor még nem számítottak. Ennek több oka volt. Katonai okok, amennyiben a csehszlovák hadsereget még nem szervezték meg, s a hadsereg vezetésében a francia–olasz vetélkedés miatt anarchisztikus állapotok uralkodtak. Politikaiak, mert már más kérdésekben is megmutatkozott – így a Lengyelországnak szállított és szállítandó, az intervenció elleni harc céljait szolgáló fegyverek csehszlovákiai tranzitja kérdésében, úgyszintén a Haller-hadsereg hazajuttatása kérdésében –, hogy a csehszlovák kormány elhatározásait a hazai baloldali közvélemény befolyásolni tudja. Így ettől az államtól – korábbi területi követelései alapján – csak újabb foglalásokat lehetett várni, a magyarországi tanácshatalom elleni felvonulást azonban nehezen.[94]

Amikor tehát a Legfelsőbb Tanács március 25-én vizsgálni kezdte az odesszai és a magyarországi helyzetet, a franciák az intervenció kétirányú kiterjesztését tervezték. A vizsgálat alapja Alby tábornok, vezérkari főnök előterjesztése volt, amely két célt követett: Odessza átmeneti élelmezésének megszervezését és a román hadsereg felszerelését. Nagyrészt Wilson és Lloyd George vitte a szót.[95] Az amerikai elnök úgy vélte, hogy az odesszai bázist fel kell adni, s a szövetségesek szorítkozzanak Európa többi részének megvédésére; valójában megpróbálta kérdésessé tenni a konferencia döntéseit Magyarországra vonatkozóan is, ez azonban Clemenceau eltökélt ellenállásába ütközött. Az amerikai elnöknek azonban tulajdonképpen csak a zavara volt nagy, megoldási javaslatot már nem tudott tenni, s nem feszegette sokáig a kérdést. Inkább az odesszai bázis felszámolását szorgalmazta, és törekvését Lloyd George brit miniszterelnök is támogatta. Ő a következőképpen tette fel a kérdést: vagy Odesszát élelmezik, vagy a román hadsereget szerelik fel. Konkrétan: a már útnak indított és Gyenyikinnek szánt fegyvert, lőszert és egyéb katonai anyagot tartalmazó angol szállítmányt nem kellene-e átirányítani az oroszországi kikötők helyett a romániaiak felé? Tekintettel arra, hogy a szükséges anyagokat csak Anglia szállíthatta, Lloyd George ezzel az

alternatívával sarokba szorította mind az amerikaiakat, mind a franciákat. A Tanács a brit hadsereg képviseletében maga elé szólította Thwaites tábornokot és Kisch ezredest, majd utánuk Foch marsallt. A kérdés, amelyet a brit miniszterelnök a katonákhoz intézett, így hangzott: „Mit kellene inkább tenni: Odesszát védeni, vagy erőinket Romániára koncentrálni"? Kisch ezredes erre azt válaszolta, hogy Odesszának csak morális jelentősége van. Lloyd George megismételte: „Ha választani kell, hogy Odesszába vagy Romániába küldjük-e az élelmet és a felszerelést, amit kérnek tőlünk, mit választanának?" Thwaites válasza így hangzott: „Ha az ember választásra kényszerül, a kettő közül Románia a fontosabb."

Foch marsall először a már ismertetett március 24-i francia feljegyzés szellemében nyilatkozott. Támadás két irányból: Lwów és Odessza felől, mindenekelőtt a lengyel és a román hadseregre támaszkodva. Amikor azonban Lloyd George ismét Odessza jelentőségét kezdte firtatni, a marsall úgyanúgy felelt, mint Thwaites: „Odesszának nincs jelentősége, kivéve a morális szempontokat." Majd Wilson tette fel a kérdést, hogy vajon Odesszába kell-e küldeni azt a hadianyagot, amire Romániának is szüksége lenne, s a válasz ezúttal is ugyanúgy hangzott, mint előbb. Blissnek valószínűleg igaza volt, amikor feltételezte, hogy a brit és a francia vezérkar e kérdésben előzőleg már megegyezett. Választásra kényszerülve Foch marsall egy pillanat alatt elejtette az előző napi francia tervezetet, Odesszával és Gyenyikinnel együtt. Legalábbis látszólag elejtette. Valószínű hátsó gondolataira még visszatérünk. Azonnal javasolta, hogy az Odessza térsége felé tartó haderőszállítmányt irányítsák át román kikötőkbe. Ez a szállítmány mintegy 100 000 katona felszerelésére, ruhaneművel, fegyverrel és lőszerrel való ellátására volt elegendő. Foch a javaslat indoklásául kijelentette, hogy Gyenyikinnek valójában nem érdemes semmit sem adni, mert minden, amit kap, már eleve elveszett. Hadsereg nem létezhet ország nélkül, kormány nélkül, törvényhozás nélkül – mondta. – „Akkor már jobb egy kormány hadsereg nélkül, mint egy hadsereg kormány nélkül. Ezért azt mondom önnek, építsenek Romániára, mert itt nem csak hadseregük lesz, hanem kormányuk és népük is."[96] E határozattal kapcsolatban még egy körülmény figyelmet érdemel. Lloyd George alternatívája álalternatíva volt. A valóságban szó sem lehetett vagy-vagyról, tekintettel arra, hogy a francia és a brit tényezők április 4-én új egyezményt írtak alá az 1917-ben kötött befolyási zónákra vonatkozó megállapodás helyett, s ebben rögzítették,

hogy a két kormány anyagi támogatásban részesíti az orosz ellenforradalmi hadsereget.

A párizsi konferencia március 25-i határozata sorsdöntő volt mind Szovjet-Oroszország, mind a Magyarországi Tanácsköztársaság számára. Ha feltételezzük is, mert feltételezésre van alapunk, hogy a francia vezérkar az intervenciós terv átmeneti szűkítését és a szovjet front felszámolását, valamint az oroszországi ellenforradalmi erők támogatásának csökkentését ekkor még nem tartotta véglegesnek, e határozat rövidesen arra vezetett, hogy az antant a rendelkezésre álló erők java részét a Magyarországi Tanácsköztársaság ellen fordíthatta, és Szovjet-Oroszország ugyanebben a mértékben tehermentesült. A határozat végrehajtása mindenesetre Odessza felszabadulását eredményezte. Az odesszai támaszpont kiürítése után a nagyhatalmak Szovjet-Oroszországban nem kezdeményeztek többé önálló katonai akciót, hanem az ellenforradalmi parancsnokokat s velük együtt a román, valamint a lengyel hadsereget támogatták.

Nem kétséges, hogy ugyanakkor a március 25-i határozat megteremtette a Magyarország elleni intervenció alapjait. Méghozzá minden résztvevő teljes egyetértésével, jóllehet a Tanács tagjai hipokrita módon úgy tettek, mintha elhinnék, hogy Foch marsall félreérthetetlen megjegyzései ellenére semmi másról nincs szó, mint Románia védelmi képességének fokozásáról. E látszat keltése később alkalmat nyújtott arra, hogy egyesek felháborodhassanak, amikor a feltételek által teremtett támadási lehetőség érvényesülni kezdett.

Odesszát tehát Foch marsall március 25-én elejtette. Vajon elejtette-e valóban, s vajon elejtette-e ezzel együtt az intervenció kétirányúságáról felállított március 24-i francia vezérkari elvet is? Az imént megfogalmaztuk a március 25-i határozat végső következményeit; most egy kis kiegészítést teszünk annyiban, hogy egy sejtést vagy valószínűséget még ideiktatunk. Azt a valószínűséget, hogy a francia vezérkar e határozatot március 29-ig még nem tartotta a szó szoros értelmében véglegesnek. Erre a következő jelzések adnak útmutatást. Először az, hogy a március 25-i határozatról az értesítést Franchet d'Espèreynek csak 29-én küldték el, noha a térségben érdekelt francia tisztek ebben az időben már szinte erőszakosan követelték a döntést: vagy küldjenek jelentős létszámú friss csapatokat, vagy haladéktalanul szüntessék be a szovjet-oroszországi akciót. A másik jelzés Foch marsall újabb fellépése volt a Legfelsőbb Tanács előtt március 27-én, amikor is még egyszer megkísérelte az amerikaiakat is bevonni az intervencióba. Nem lehet kétséges, hogy ezzel az

volt a célja, hogy további katonai erőket és főként anyagi támogatást nyerjen, vagyis növelje a rendelkezésre álló forrásokat, s így továbbra is biztosíthassa az intervenció kétoldalúságát, sőt netalán még az elvileg elejtett odesszai hídfő fenntartását is. Előterjesztését természetesen a már elfogadott keretbe illesztette, s ezúttal nem a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő ellenálló (vagy támadó) láncról beszélt, hanem csupán a Magyarország köré fonandó gyűrűről. Keleten Lengyelországot és Romániát jelölte meg barikádként; e barikád Janus-arcát azonban elárulta, hogy feladatát Foch elsősorban a „lembergi rés", a Szovjet-Oroszország és Magyarország közötti lehetséges kapcsolat kiiktatásában jelölte meg. Azt kívánta ugyanakkor, hogy a szövetségesek alkalmazzanak megelőző műveletet egy olyan övezetben, amelyet a legközelebbről fenyegetett a forradalom „veszélye". Ennek keretében Ausztriát, közelebbről Bécset szövetséges megszállás alá helyeznék, s az akciót amerikai főparancsnokság alatt hajtanák végre, két okból: egyrészt Amerika már említett érdekeltté tétele, másrészt Olaszország ausztriai befolyásának korlátozása érdekében. E terv Magyarország teljes izolálását és gazdasági megfojtását jelentette, minthogy az ország csekély kereskedelmi forgalma Bécs közvetítésével bonyolódott le. Foch marsall nem említette Budapest megszállását, sem azt, hogy utasításának megfelelően Franchet d'Espèrey már lázasan dolgozik a francia–román–jugoszláv katonai beavatkozás megszervezésén úgy, ahogyan azt a március 24-i francia vezérkari terv előírta.

A tanács előtt lezajlott vita és Foch itt előadott javaslatának elutasítása azt jelentette, hogy az amerikaiak a leghatározottabb és végleges formában nemet mondtak minden további intervenciós lépés finanszírozására és az abban való részvételre. Ezt a nemet Bliss tábornok mondta ki, az amerikai küldöttség előző napi ülésén elhangzottak alapján. Az amerikaiak akkor leszögezték, hogy az Egyesült Államok nem hagyhatja magát belevonni a Foch marsall által szemmel láthatóan lépésről lépésre szövögetett intervenciós kalandba, s megbízták Blisst, hogy erről – egyébként a magyarországi helyzettel összefüggésben – készítsen memorandumot.[97] Mielőtt a tábornok e megbízatásnak eleget tehetett volna, március 27-én élesen felszólalt minden intervenciós terv ellen, s ehelyett azt javasolta, kössék meg mielőbb a békét, oldják fel a blokádot, és adjanak lehetőséget a világnak arra, hogy az emberek ismét munkához lássanak. Bliss kevéssé tábornoki álláspontjával Foch marsall mellett a jelenlevő olasz képviselők sem értettek egyet – akiknek bécsi bevonulási kedve ezúttal is

nagy volt. Ez viszont csak arra volt jó, hogy Clemenceau a tervet egyetlen szóval se támogassa. Lloyd George és Wilson felszólalása után pedig Clemenceau javaslatára a Tanács úgy határozott, hogy továbbra is csak egy feladat marad: a román hadsereg támogatása.[98]

Március 27-én tehát a helyzet változatlanul az volt, hogy az intervenciós bázist Románia és Jugoszlávia segítségével kellett kiterjeszteni, ha a kettős akciót, a Szovjet-Oroszország és a Magyarország ellenit fenn akarták tartani, akár Odessza feladása mellett, akár anélkül. E ponton a francia tervezők számára meglehetősen váratlanul súlyos akadály merült fel, amely az egész elgondolást megkérdőjelezte. Ezt az akadályt Jugoszlávia állította. Mielőtt azonban a jugoszláv kormány- és katonai körök álláspontját ismertetnénk, vessünk egy pillantást arra, milyen tervet dolgozott ki a balkáni főparancsnok, és miként reagáltak erre az érintett országok. Franchet d'Espèrey számai nem estek teljesen egybe a március 24-i vezérkari kalkuláció adataival. A két francia hadosztály mellett nem négy, hanem három román gyaloghadosztállyal számolt, s a három szerb hadosztályt nem egy egész lovashadosztállyal, hanem csak kisebb lovasalakulattal akarta kiegészíteni. Valószínűleg gondolt azonban arra, hogy a francia–román–jugoszláv akciót a csehszlovákok fellépése is alátámaszthatná.[99]

Franchet d'Espèrey terve a román kormánynál nem ütközött akadályba. Az első napok óvatos csendje és várakozása után a román kormány felismerte a kínálkozó nagy lehetőséget. A román politikusok a francia ajánlat hallatán azonnal megfogalmazták követeléseiket. Március 28-án a bukaresti francia követség ezeket abban összegezte, hogy mivel a magyarországi rendszer eltiprása megköveteli a francia–román–szerb beavatkozást, Romániának sürgősen küldjenek a szövetségesek anyagi támogatást.[100] A bukaresti körök a várható újabb területfoglalások fejében készek voltak arra, hogy Budapestig meg se álljanak. Igaz, hogy – amint ez utóbb világossá vált – a nagyszabású katonai akciótól Magyarország szinte teljes alávetését várták.

Már láttuk, a csehszlovák politikusok sem haboztak, hogy régebben felállított területi követeléseiket a Tanácsköztársaság kikiáltása után új ruhába öltöztessék. Masaryk nyilatkozatát ezzel kapcsolatban Pellé tábornok közvetítette Párizsba. Eszerint „Masaryk elnök... súlyosan zavarónak látná, hogy a cseh csapatokat azonnal és közvetlenül a magyar forradalom ellen használják fel. Ezzel szemben csak előnyét látná a rutén föld elfoglalásának."[101] Amint rövidesen kiderült, az elnök

Kárpát-Ukrajna megszállását említve egyúttal az egész demarkációs vonal átalakítását célozta. Mint látható, a „bolsevizmus" elleni harcot csak a csehszlovák követelések határáig terjesztette, és nem gondolt arra, hogy a „bolsevizmus centruma" ellen fordítsa a csehszlovák hadsereget. Ez az álláspont nem illeszkedett Franchet d'Espèrey tervezetébe.

Jóllehet a kívánt új demarkációs vonalat a konferencia nem jelölte ki, a csehszlovák kormány március 26-án ismét hatályba helyezte a 20-án elfogadott határozatot a katonai akcióról. Pellé tábornok 27-én jelentette, hogy a kárpát-ukrajnai akcióra minden készen áll. Masaryk elnök kijelentette neki, hogy „a kiadott katonai parancsokat végre kell hajtani, bármi is történjék".[102] Pellé tábornok azonban változatlanul nehéz helyzetben volt, mert még mindig nem tudta átvenni a csehszlovák csapatok felett a főparancsnokságot. Piccione olasz tábornok kezében volt két teljes hadosztály, három ezred és hat ágyú, valamint négy vegyes dandár. A franciák ezzel szemben négy ezreddel és hat ágyúval rendelkeztek. E kis csoportot Hennoque francia tábornok vezényelte. Pellé terve szerint Kárpát-Ukrajnát a Hennoque-hadseregcsoportnak kellett megszállnia, amely erre a feladatra március 31-re fel is készült. Pellé tábornok csehszlovák kérésre sürgette az új demarkációs vonal kijelölését, de egyúttal igyekezett Párizst megnyugtatni, hogy a csehszlovák kormány – a francia kívánságnak megfelelően – a támadó akciót egyelőre felfüggesztette. Pellé megjegyezte, hogy ebben szerepet játszik a baloldali pártok miatt kötelező óvatosság.[103]

Egészen másként alakult a helyzet a jugoszláv fővárosban. A jugoszláv politikai és katonai körök a „bolsevizmus" elleni harc szükségességét nem vetették fel, és a francia felkérésnek nem siettek eleget tenni. Azon voltak, hogy a Tanácsköztársaság leverésében való esetleges jugoszláv részvételért az antanthatalmakkal magas árat fizettessenek. Nemcsak néhány további területi engedményt akartak elérni, hanem az ország elismertetését és a katonai kérdések rendezését is. A jugoszláv tartózkodás másik oka lehetett, hogy – amint erre Vinaver jugoszláv történész rámutatott[104] – a jugoszláv kormány a konferencián a legmegbízhatóbb támogatást továbbra is az Egyesült Államoktól várhatta, ennek vezetői pedig távol álltak attól, hogy az intervenciós tervek szövögetőiként lépjenek fel.

Így azután a szerb vezetőknél március végén folytatott francia tapogatózások eredményei nem jogosítottak fel nagy reményekre. Sándor

régens herceg sajnálkozott azon, hogy a hatalmak nem tették lehetővé a jugoszláv hadsereg létszámának felemelését, mert ha ezt megtették volna, úgy most számíthatnának e hadseregre. Néhány nap múlva a jugoszláv elutasítás félreérthetetlenné vált. Ebben az esetben a következőkre kellett viszont számítani: ha a jugoszláv hadsereg a tervezett intervencióban nem vesz részt, annak egész súlya Romániára nehezedik. Ha pedig így történik, nemcsak arra nem lehet számítani, hogy jelentősebb román erőket vegyenek igénybe Szovjet-Oroszországban, de még az is kétségessé válik, hogy Románia saját frontját Besszarábiában meg tudja-e védeni. Ez a kombináció végül is odavezetett, hogy ha számítani akartak a románok magyarországi intervenciójára, akkor csapaterősítést kellett adni nekik Besszarábiában. De honnan lehetett ilyen csapatokat odaküldeni? Odesszából. S ez az, ami valóban történt. Clemenceau március 29-én értesítette Franchet d'Espèreyt arról a határozatról, hogy Odesszát ki kell üríteni, majd elrendelte a csapatok átszállítását Besszarábiába. Ugyanezen a napon a francia miniszterelnök és hadügyminiszter parancsot adott az előkészítésben levő francia–román–jugoszláv intervenció felfüggesztésére.[105] Ha előzőleg azt mondhattuk, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása kiprovokálta a konferencia március 25-i határozatát, ehhez most hozzátehetjük, hogy a jugoszlávok magatartása viszont megadta az utolsó lökést annak végrehajtására. Ugyanakkor a jugoszláv álláspont a Magyarországgal kapcsolatos akciót megnehezítette, lelassította, és új megoldások keresését tette szükségessé. Ebben az összefüggésben szemlélve a fejleményeket, a Legfelsőbb Tanács március 29-én és 31-én lezajló vitája Kun Béla Borghesenek átadott és Orlando miniszterelnök révén a Tanács elé került jegyzékéről másodlagos jelentőségű. Clemenceau az akciót előbb leállította, mintsem a konferencia elhatározta volna Smuts Magyarországra küldését. Ha úgy tetszik, az amerikaiak, és ezúttal – hűen minden elvükkel szemben naponta mutatkozó hűtlenségükhöz – az olaszok rámondták az ámen a francia terv bukására.

Az eredeti francia terv sorsát mindenesetre megpecsételték egy küldött Budapestre menesztésével. Az alapot ehhez megint csak Bliss tábornok szolgáltatta, már többször hivatkozott memorandumával, amely ezen a napon már ott lapult az elnök iratai között. Miután e memorandumnak eddig csak meghatározott összefüggésekbe illeszkedő részeit említettük, foglaljuk össze végül a lényegét. Két kérdéskört érintett: eljárási kérdéseket Magyarországgal szemben (érintetlenül hagyva a kijelölt

határt), valamint a készülő intervenciót, amitől az Egyesült Államokat vissza akarta tartani. Ami az első problémát illette, Bliss leszögezte, hogy az Egyesült Államoknak az elrontott helyzetben vagy tartózkodnia kell attól, hogy a magyar kérdésbe belebonyolódjék, vagy pedig követelnie kell a semleges zóna módosítását. Az úgynevezett Smuts-misszió az utóbbi lehetőséghez kapcsolódott. Érthető tehát, ha az amerikai elnök, e memorandummal a zsebében, a Legfelsőbb Tanács ülésén melegen üdvözölte az Orlando miniszterelnök által ismertetett magyar jegyzéket,[106] amely utat nyitott az érintkezés felvételéhez.

A Legfelsőbb Tanács vitájában[107] az olasz delegáció hirtelen nagy készséget mutatott a budapesti „bolsevik rendszer" képviselőivel folytatandó eszmecserére – pontosan két nappal azután, hogy ugyanilyen készségesen vett volna részt az intervencióban, ha ezen a címen az olasz hadsereg bevonulhat Bécsbe. A francia kormány azonban mereven elzárkózott az elől, hogy a „bolsevikokkal" szóba álljon. Clemenceau minden törekvése arra irányult, hogy a kiküldendő emisszárius jogkörét korlátozzák. A missziót tájékozódási jelleggel akarta felruházni (s hogy ezt elérje, kérte a külügyminiszterek bevonását a tárgyalásba), s minden második mondatában Vixet reklamálta (aki ekkor már három napja elhagyta Magyarországot). Mi volt az oka a franciák e merevségének? Részben bizonyára a proletárhatalommal szembeni ellenérzés, részben azonban az a felismerés is, hogy engedmények nélkül nem lehet tárgyalni, engedményeket viszont csak annak a rovására lehetne tenni, amit a kis szövetségeseknek már elígértek. Ez utóbbi szempontot fejtette ki Pichon külügyminiszter levele, amelyet a miniszterelnökhöz írt. A tárgyalástól való elzárkózást indokolva egyetlen szóval sem hivatkozott a rendszerre, hanem a következőket írta: „E tárgyalásokat csak Románia, a jugoszlávok és a csehszlovákok rovására lehetne folytatni. Ezek csak Bosznia-Hercegovinát[!], a Bánátot, Erdélyt és Szlovákiát érinthetnék. Szövetségeseinkben ezáltal szükségszerűen az a benyomás keletkeznék, hogy feladjuk őket." Mindez kapituláció lenne a magyarországi ellenfelekkel szemben, és a háborús célok feladása a Monarchia elnyomott népeivel szemben.[108]

Valószínű, hogy a francia külügyminiszter akarattal dramatizálta és túlozta a helyzetet, mert azt neki is tudnia kellett például, hogy a magyarok sosem tartottak igényt Boszniára és Hercegovinára. Ugyanakkor Kun Béla jegyzéke nem hagyott kétséget az iránt sem, hogy a kormány a területi kérdésekről tárgyalni kíván, vagyis hogy – szemben a korábbi

integritás-álláspontal – ezúttal nem „a Bánátról", stb. volt szó, hanem a tények – s mindenekelőtt az etnikai tények – mérlegelését ajánlották fel Budapesten.

A 31-i vitán, amelyet egyébként éppen ő nyitott meg, Pichon a Négyek előtt ugyanebben az értelemben nyilatkozott, azzal az eltéréssel, hogy a magyarok bűneit még erőteljesebben hangsúlyozta, s itt – a közönség számára – már felvetette a „bolsevizmus" kérdését is. „Nem feledhetjük el – mondotta –, hogy a magyarok legelkeseredettebb ellenségeink közé tartoznak. A magyar kormány felelőssége a háború eredetében iszonyatos. Elég egy olyan férfi szerepére utalni, mint Tisza. E magyar politikus vezette a Monarchia politikáját, és a magyarok azért harcoltak, hogy ezt támogassák. Ellenség az, mely nekünk tárgyalást ajánl, tárgyalást azon nemzetiségek érdekeiről, melyeknek megígértük a felszabadítást." Emellett Pichon rámutatott arra, hogy Románia támogatására az antantnak nagyobb szüksége van, mint valaha, tekintettel a „bolsevizmus" növekvő veszélyére, valamint arra, hogy Kun Béla nem más, mint „Lenin barátja és bűntársa".

Az amerikai külügyminiszter szembeszállt Pichonnal. Vitája a magyar területi viszonyokat nem, vagy alig érintette, sokkal inkább eljárási kérdésekre vonatkozott. Lansing ezt mondta: „A románok voltak, akik a fegyverszünet által kijelölt vonalat elsőként átlépték. Szakértőink, amikor arról volt szó, hogy az ellenségeskedést megállítsuk, olyan vonalat javasoltak, mely elég pontosan követte az etnikai viszonyokat; Magyarországtól azonban azt kértük, hogy vonuljon vissza száz kilométerrel nyugatra ettől a vonaltól. E határozat hatásaként azt hitték, hogy határuk azonos lesz az 1916-os román szerződés vonalával. Nincs kormány Magyarországon, mely ezt elfogadhatná, s ez taszította az országot a bolsevizmusba." Ebből a felszólalásból világos, hogy Lansing szerint a problémát az okozta, hogy a magyarok a semleges zóna nyugati vonalát tekintették határnak, ahelyett, hogy – helyesen – a keletit tekintették volna ilyennek, amely – szerinte – elég pontosan követte az etnikai határokat. Ezt követően Balfour szólalt fel. A missziónak csupán tájékozódási jogkört kívánt biztosítani. Hangsúlyozta, semmi okot nem lát arra, hogy Magyarországot másként kezeljék, mint a többi legyőzött államot. Végeredményben a vita lezajlása alkalmas volt arra, hogy a franciákat megnyugtassa. A küldött feladata itt, még mielőtt utasítását megfogalmazták volna, alapjában kirajzolódott: a kijelölt és etnikailag az amerikaiak által is helyesnek mondott határt nem érintve,

olyan tárgyalást folytathat és olyan megegyezést hozhat létre, amely a magyarokat megnyugtatja a zóna jelentősége felől, afelől ugyanis, hogy sem a zóna nyugati határáról, sem felezővonaláról nincs szó. Másként szólva: a hibásnak minősült, illetve minősített eljárást korrigálhatja, de nem a lényeget. Mindezt azért kellene tenni, hogy Magyarországot rávegyék a konferencia valódi intenciójának, vagyis a román–jugoszláv bizottság által kidolgozott keleti határnak az elfogadására.

Ha Smuts utazása a francia tervek szempontjából újabb nehézséget jelentett is, azt nem jelentette, hogy a franciák felhagytak volna a felfüggesztett intervenció további, bár lelassult előkészítésével. Mindenekelőtt még március 28-án elérték, hogy Magyarország vonatkozásában hatálytalanítsák az egyszer már elhatározott blokádfeloldást.[109] Tovább folytatták ugyanakkor a jugoszláviai akciót is. Azon a napon, amelyen Clemenceau elrendelte az akció felfüggesztését, a külügyminisztériumban feljegyzést készítettek a jugoszláv kérdés állásáról, azt latolgatva, miként lehetne ezt az országot az intervenciós áldozatvállalásban érdekeltté tenni. E feljegyzés szerzője már nemcsak a magyarországi, de a jugoszláviai belső helyzetet is vészterhesnek látta, s attól tartott, hogy a magyarországi eseményeknek folytatása lehet Ausztriában, Horvátországban és Szlovéniában. „Ezek a régiók – olvasható az iratban – a függetlenséget csupán öt hónapja ismerik, és ezt is bizonyos bizalmatlansággal szemlélik. Olyan szellem hatja át őket, amely nem antantbarát. Kísértésbe jöhetnek a szomszédos forradalom által, és annál is könnyebben elválhatnak Szerbiától, minthogy azt hihetik, hogy a hatalmak, amikor nem ismerik el az új jugoszláv államot, nem ragaszkodnak létéhez." Ebből logikusan adódott a következtetés; mindent el kell követni Jugoszlávia hivatalos elismertetése érdekében,[110] de ez az elismerés még hosszú hetekig váratott magára. A franciák egyelőre semmit sem tehettek a jugoszláv hadsereg létszámának emelése és a többi jugoszláv kívánság teljesítése érdekében.

Végül a jugoszláv vezérkar által a francia intervenciós ajánlatra készített választervezet a legpesszimistább előrejelzéseket is felülmúlta. Lényegét egy mondatban foglalták össze: „A királyi kormány nem tartja lehetségesnek az ellenségeskedés újrafelvételét." Ezt az álláspontot a szöveg katonai, belpolitikai és külpolitikai okokkal indokolta. A katonaiak: a katonák saját hazájukat kívánják védeni, de nem akarnak „új hódításokat"; Olaszország megakadályozza a hadsereg növelését, sőt teljes demobilizálást követel, és végül hiányzik a szükséges ruhaneműből

és felszerelés. Belső okokként a válasz az államszervezet bizonytalanságát és az élelmezési nehézségeket jelölte meg. Külső okokként a vezérkar az alábbiakat hozta fel: először is a jugoszláv államot Nagy-Britannia és Franciaország nem ismerte el, másodszor az olaszok Albániában és Montenegróban szerbellenes harcot szerveznek, harmadszor Szlovéniában folytatódik a háború, negyedszer Macedóniában a bulgárok és az olaszok együttesen szervezik a szerbellenes mozgalmat, és ötödször az olaszok rendszeresen túllépik a demarkációs vonalat Dalmáciában. Az utolsó mondat így hangzott: „A királyi kormány nem hiszi tehát, hogy lehetséges volna az országot új kalandokba sodorni."[111]

Franchet d'Espèrey felháborodott táviratot küldött Clemenceau-nak és Foch-nak március 31-én. Ebben összefoglalta a jugoszlávokkal folytatott tárgyalásai történetét, majd a legutóbb kapott választávirattal kapcsolatban megállapította, hogy az „valóságos zsarolást jelent Franciaországgal és a szövetségesekkel szemben...". Hozzátette a tábornok, hogy de Lobit-tól nyert legutóbbi értesülése szerint Misić vajda ugyan kirendelt egy gyaloghadosztályt Szabadka irányában, de ugyanakkor egy gyalog- és egy lovashadosztályt Temesvár felé irányított, azon Temesvár felé, amelyet a franciák tartottak megszállva. Franchet d'Espèrey a francia kormány erélyes fellépését követelte.

Hiába háborodott fel Franchet d'Espèrey, s hiába gondolkozott a francia külügyminisztérium továbbra is a zsaroló kielégítésének lehetőségei felől, az intervenció esélyeit nemcsak a konferencia korlátozta, de olyan katonai feltételek sem jöttek létre, amelyeket Franchet d'Espèrey alkalmasnak látott volna a mielőbbi akcióbalépésre. Mind a balkáni főparancsnok, mind a francia vezérkar lehetetlennek látta ugyanis, hogy kilenc–tíz hadosztály helyett gyakorlatilag öt–hat hadosztállyal kezdjék el az akciót. Egy következtetés világossá vált: ilyen kockázat mellett a francia részvételt, legalábbis egyelőre, el kell ejteni. Ezen mit sem változtatott, hogy mind a magyar emigráció, mind a Bécsben ekkoriban tevékenykedni kezdő francia megbizottak – Allizé, a politikai misszió és Hallier tábornok, a katonai misszió vezetője – türelmetlenül sürgették a beavatkozást.[112] Sőt, az sem változtatott a dolgon, hogy a francia szervek súlyos aggodalmakkal voltak eltelve a Magyarországon élő francia állampolgárok jövőjét illetően. Franchet d'Espèrey is eredménytelenül követelte a rebellis Budapest megbüntetését, s hiába örült azon a híren, hogy a román hadsereg – mint Berthelot tábornok tudatta vele – abban a pillanatban és ott indul harcba, amikor és ahol csak óhajtja. A jugo-

szlávok (és a franciák) nélkül a román hadsereg nem mozdulhatott addig, amíg a hátát Besszarábiában nem fedezték. A romániai helyzet megfordult. Január–februárban még arról volt szó, hogy az ország hátát Magyarország felől azért kell biztosítani, hogy elindulhasson a Szovjet-Oroszország elleni harcba; most az orosz fronton kellett fedezni azért, hogy végrehajthassa a magyar forradalom elleni katonai akciót.

Március végére a francia akció holtpontra jutott, s ez Magyarországnak rövid felvonásközi szünetet adott. E szünetben indult el villámlátogatására Jan Christian Smuts tábornok.

SMUTS TÁBORNOK BUDAPESTEN

Smuts dél-afrikai tábornok április 2-án kapta meg az utasítást, hogy tárgyaljon Kun Bélával; április 3-án viszont Franchet d'Espèrey Kun Béla belgrádi akciójával kapcsolatban leszögezte, hogy a magyar kormánnyal tárgyalásnak nincs helye.[113] Jóllehet a balkáni főparancsnok ebben az időpontban valószínűleg nem tudott még Smuts missziójáról, ez az ellentét mégis szimptomatikus; alapjában jellemzi a helyzetet.

Ami magát Smuts budapesti villámlátogatását illeti,[114] Clemenceau április 2-án tájékoztatta Franchet d'Espèreyt Smuts útjáról, és megküldte neki a Smutsnak adott instrukció szövegét. Eszerint a tábornoknak meg kell vizsgálnia a november 3-i fegyverszünet és a november 13-i katonai konvenció végrehajtását; a semleges zóna ügyében meg kell magyaráznia a magyar kormánynak, hogy az intézkedés célja kizárólag a vérontás elkerülése volt. Ezt követte a legfontosabb rész: „Smuts tábornok minden eszközt felhasználhat a *semleges zónán belül* és ami e zóna szövetséges csapatokkal való megszállásának *módját* illeti, amit a szövetséges és társult kormányok érdekei szempontjából kedvezőnek ítél." Végül, a tábornok vizsgálatot tart majd a szövetséges missziók helyzetéről. Az irat leszögezte, hogy feladatai végrehajtása érdekében a tábornok oda mehet, ahová akar, és igénybe vehet minden eszközt, amit csak szükségesnek lát.[115]

Ez az instrukció önmagában véve is arra figyelmeztet, hogy a Smuts-misszió vizsgálatánál külön kell választani e vizit politikai jelentőségét és annak esetleges területi kihatásait. Alátámasztja ezt Clemenceau egy további, Franchet d'Espèreynek küldött távirata, amellyel válaszolt a tábornok hiedelmeire Smuts útjával kapcsolatban, és egyúttal meg-

fogalmazta e küldetés jelentőségét vagy inkább jelentéktelenségét. „Ön semmiféle parancsot vagy utasítást nem kap Smuts tábornoktól – írta –, akit egyszerű tájékozódással bíztak meg, s aki szükség esetén a semleges vonalat módosíthatja csupán."[116]

Annak, hogy Smuts megjelent Budapesten, a tanácskormány szempontjából óriási politikai jelentősége volt, a területi rendezés ügyében azonban nem volt fontossága. Maga a tény, hogy Kun Béla jegyzéke a Legfelsőbb Tanács elé jutott, ott vitát váltott ki, és végül arra vezetett, hogy a konferencia küldöttet menesztett a magyar fővárosba, eléggé illusztrálja a politikai sikert. A kérdés az volt, mennyire tudja a magyar kormány ezt kiaknázni. Területi szempontból azonban nem volt mit kiaknázni. Smuts csak a semleges zónával manipulálhatott, anélkül, hogy a szövetségesek által osztatlanul jóváhagyott határvonalat érintené.[117]

A konferencia tulajdonképpen népes missziót akart útnak indítani, s csak Smuts érthetetlen sietsége folytán alakult úgy, hogy hozzá rendelt kísérőit nem számítva, Budapesten voltaképpen egyedül jelent meg; az ugyancsak kirendelt francia küldött és Thomson amerikai tábornok Smutsnak Bécsben már csak hűlt helyét találta.[118] Megerősítik a francia iratok azt az angol források alapján keletkezett benyomást, hogy a Foreign Office a lehető legnagyobb bizalmatlansággal szemlélte Lloyd George miniszterelnök „kedvencének" diplomáciai kirándulását, s mivel tervét, Sir Tyrell kiküldését nem tudta keresztülvinni, e kudarcot azzal bosszulta meg, hogy a külügyminisztérium két fiatal diplomatáját, Leepert és Nicolsont küldte Budapestre azzal a feladattal, hogy ellenőrizze a tábornok manővereit.[119]

Budapesten azonban Smuts nem manőverezett; szigorúan utasításai szerint cselekedett. Smuts elindulása előtt egyébként megismerte a román bizottság által elfogadott határt. Mellőzve a részleteket, a legfontosabb kérdésről, a semleges zóna ügyéről azt állapíthatjuk meg, hogy Smuts pontosan abban a szellemben járt el, amit az amerikai Bliss ajánlott, s ami egyébként egybeesett de Lobit, Charpy, Franchet d'Espèrey stb. ajánlatával. A Vix-jegyzékben szereplő zóna helyett, amelynek keleti vonala esett egybe a leendő határral, olyat javasolt, amelynek e határ nagyjából a tengelyét alkotta. Konkrétan ez annyit jelentett, hogy a románok a déli szakaszt kivéve, ahol állásaikat Aradig előretolhatják, megmaradnak az elfoglalt vonalon, nyugaton pedig a vonal mintegy 20 kilométerrel keletebbre helyeződik. Tekintettel arra, hogy a zónát szövetséges csapatoknak kellett megszállniuk, ez a megoldás a területi elren-

dezés szempontjából nem jelentett nehézséget, hiszen a románoknak szánt övezetet a szövetséges csapatok akkor adhatták át, amikor jónak látták. Smuts ajánlata tehát nem területi, hanem eljárási, nem érdemi, hanem technikai természetű volt.[120]

Mindezek alapján megállapítható, hogy a tanácskormány Smuts javaslatának elhárításával az ország területi állományát illetően semmit sem veszített és nem is kockáztatott.[121] Sokat kockáztatott ezzel szemben politikai és presztízsszempontból. Politikailag azért, mert a javaslat értelmében egy jelentős sávot és benne két nagy várost nem kellett volna feláldozni a rendszer szempontjából. Továbbá azért is, mert a javaslat mégis csak sikernek volt felfogható. Az ajánlatot két kézzel kellett volna megragadni. Ezt feltehetően Kun Béla meg is értette, mert Smuts április 4-i jelentése szerint a tárgyalás során csaknem ugyanolyan jelenet játszódott le, mint március 20-án Vix és a magyar képviselők között. A magyar tárgyalópartnerek ugyanis a javaslatot elvileg elfogadták, majd az utolsó percben közölték, hogy a végső szó kimondása előtt konzultálni kívánnak a kormány többi tagjával. A konzultálás eredménye volt a másnap átadott jegyzék, amely a további tárgyalás feltételeként a románok visszavonulását jelölte meg az 1918. november 13-i demarkációs vonalra.

E döntés háttere és motívuma máig sem teljesen világos. Figyelembe véve, hogy a javaslatnak nem volt területi kihatása, s elfogadva azt az érvet, hogy a Tanácsköztársaság elleni intrikát és intervenciós szándékot egy pozitív magyar válasz sem szüntethette meg (hogy mennyire nem, erre rövidesen kitérünk), mégis úgy tűnik, hogy az elutasítással a magyar tanácshatalom sokat érő adutól fosztotta meg magát.[122] A magyar jegyzék ugyanis, ha formailag nem is volt elutasító, kétségtelenül nem jelenthetett tárgyalási alapot. Az antanthatalmak szemében képtelenségnek tűnt, hogy a román csapatokat a már elfogadott határról visszarendeljék a november 13-i demarkációs vonalra. A legvalószínűbbnek az a már megfogalmazott felfogás látszik, hogy a magyar szervek a tanácskozás folytatásának lehetőségében bíztak,[123] s válaszjegyzékük nem a végső szó kimondását akarta jelenteni, hanem mintegy a további megbeszélések kiindulópontját. Kiegészíthetjük ezt a szempontot még azzal a feltevéssel, hogy akkoriban még remélni lehetett a Belgrádban elkezdett tárgyalások folytatását is. Kun Béla joggal gondolhatta, hogy egy ütőlapja még ott is van. A Belgrádban tartózkodó franciák a tárgyalások folytatása elől ugyanis csak április 12-én zárkóztak el.[124]

A politikai és presztízsnyereség elmulasztása mellett a Smuts-javaslat elutasítása Nyugaton a fegyveres agresszió híveinek pozícióját erősítette és a tárgyalás lehetőségeit gyengítette. Minden utólagos „futurológia" nélkül is bizonyos, hogy a javaslat elfogadása esetén Lloyd Georgenak a Legfelsőbb Tanácsban április 7-én nem azt kellett volna jelentenie, hogy a misszió kudarcot vallott,[125] hanem az ellenkezőjét, s a kettő kétségkívül nem azonos szituáció.

A Smutsszal folytatott tárgyalások többi témájának, köztük az érdekelt utódállamok gazdasági és területi konferenciájának megszervezésére irányuló gondolatoknak elsősorban ideológiatörténeti jelentőségük volt. Gyakorlatilag akkor sem lehetett az adott időben ezzel bármit is kezdeni, ha magának Smutsnak, aki a dunai konföderáció híve volt, és még néhány más nyugati politikusnak meg is nyerte a tetszését. Ugyanebbe a kategóriába tartozott Smuts javaslata az utódállamok közös nagyhatalmi biztosának kijelölésére, szoros kapcsolatban konföderációs elgondolásával.

Smuts a területi rendezést prágai tartózkodásakor érintette. Április 7-én Masaryk elnöknek kifejtette aggályát amiatt, hogy a csehszlovákok által kívánt dunai határral Csehszlovákia a Csallóközben jelentős magyarlakta területeket foglal majd magába. „Ő [ti. Masaryk elnök. – *O. M.*] ezt elismerte, és azt mondta, hogy e magyar területeket illetően jobb szeretne búcsút mondani minden igénynek, és a cseh határt északra tolni úgy, hogy ezt az egész etnikailag magyar területet Magyarországnak hagyják [leave]. De egy feltétellel: azzal, hogy Csehszlovákia cserében kap egy kis sávot a magyar területből a Dunától délre, Pozsonynál, Parndorf irányában. A lakosság itt inkább német és horvát, mint magyar. Csehszlovákia számára azonban egy ilyen megoldás nagy előnye az lenne, hogy a Duna mindkét partjának birtoklása egy rövid szakaszon a jövendő állam számára lehetővé tenné, hogy kiépítse saját kikötőit és dokkjait a Duna mindkét partján. Ezt lehetetlen megcsinálni az egyik parton, mert esetleg egy ellenséges hatalom van néhány száz méterre a másik parton." Smuts a jelentés befejező mondataiban „nagyon komolyan" sürgette Masaryk elgondolásának elfogadását.

Masaryk elnök láthatóan már régebben foglalkozott a tervvel, mert különben Smuts érkezésekor nem tudott volna kész javaslattal előállni. Látni fogjuk azonban, hogy e javaslatból nem lett semmi, illetve a dolog egészen másként folytatódott.

A Smuts-missziót nem kísérte az intervenció szervezésének felfüggesz-

tése. Clemenceau március 29-i parancsában, amit egyébként április 8-án megismételt, csak a támadást tiltotta le; ennek előkészítése azonban változatos eszközökkel tovább folyt. Az eszközök azért lettek változatosak, mert a francia vezető szervek ebben az időben még nem tudták átlátni, hogy vajon végleg le kell-e mondaniuk a tervezett francia–román–szerb akcióról, amely szemmel láthatóan magán viseli az intervenció jegyeit, vagy pedig ezt egy valamelyest későbbi időpontban – feltételeit megteremtve – mégis végrehajthatják. Bár világos volt, hogy a szövetséges partnerek az első alternatívával nem rokonszenveznek, a franciák ezt nem tekintették abszolút és végleges akadálynak. Abszolút akadály volt ezzel szemben az, hogy az érintett térségben kevés ütőképes fegyveres erő állt rendelkezésre. Március 29-ével szakítottuk meg a keleti helyzet katonai megoldási lehetőségeivel kapcsolatos francia gondolatmenet ismertetését. E napon Párizsban az illetékes tényezők végül is kiadták a rendeletet Odessza feladására, s Franchet d'Espèrey, aki a katasztrófa közeledtével, március 14-én ideiglenesen teljes rendelkezési jogot kapott a szovjet-oroszországi kérdésekben, végrehajthatta a kiürítést. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy ugyanakkor, amikor Smuts tábornok elindult Budapestre tárgyalni, az Odesszában állomásozó szövetséges csapatokat (francia adatok szerint kb. 30 000 főt) bevagonírozták és Besszarábiába, a Dnyeszter-frontra szállították. Odessza kiürítése tengeren (civilek) és vasúton (hadsereg) április 3-án kezdődött, és 6-án este 7 órakor befejeződött. Ezzel a vereséggel a francia vezérkar, más vonatkozásban, megteremtette az egyik fontos alapot a Magyarország elleni támadásra: felszabadította és fedezte a román hadsereget. A konferencia március 25-i döntése, amely a forradalmi mozgalmak elleni harc súlypontját átmenetileg Szovjet-Oroszországról Magyarországra helyezte, április 3–6-tól konkretizálódott. A koncentrált támadáshoz szükséges erők azonban még mindig nem álltak rendelkezésre. E szempontból Párizs számára továbbra is akadályt jelentett a jugoszláv elutasítás. A francia vezérkar Csehszlovákiára gyakorlatilag nem számított, a csehszlovák hazai hadsereget nem tartotta ütőképesnek, részvétele az akcióban szerinte csak szimbolikus lehetett, és semmiképpen sem pótolhatta a hiányzó jugoszláv erőt. A vezérkar számára az a kérdés, hogy a francia hadsereg olyan vállalkozásban, amelynek kimenetele kétséges, részt vehet-e, fel sem merült.

A legelső és legnagyobb gond az volt tehát, hogy miként lehetne a belgrádi vezető köröket „jobb belátásra" bírni. Ugyanazon a napon,

amelyen Smuts tábornok Kun Bélával tárgyalt, Clemenceau értesítette a balkáni főparancsnokot, hogy a kormány minden szükséges lépést megtett, ami a jugoszláv kormány megnyugtatására szolgálhat arra az esetre, ha az intervencióban részt vesz.[126] Ugyancsak április 4-én készült egy terjedelmes elaborátum a külügyminisztériumban a keleti helyzetről, s ennek végső konklúziója szintén az volt, hogy a jugoszláv hadsereget mindenáron meg kell nyerni az intervenció számára. A tanulmány szerint négy fenyegetett ponttal kellett számolni. Az első volt az odesszai hídfő, amelynek fenntartását az irat szerzője kilátástalannak látta. Teljes joggal, mert a kiürítés már el is kezdődött. A második Románia, amelyet koncentrált orosz–magyar támadás lehetősége fenyegetett, amihez esetleg még a bolgárok is csatlakozhatnak Dobrudzsa miatt. A harmadik Kelet-Galícia, mivel a lengyel haderő defenzívába szorult, és Lwównál gyakorlatilag bekerítették. Itt tehát megnyílt egy átjáró, amelyen keresztül „a bolsevik hadsereg [mely elfoglalta csaknem egész Ukrajnát] kezet nyújthat a magyaroknak". Jegyezzük meg, hogy az ukrán Vörös Hadsereg helyzete abban az időben valóban kedvező volt, s minden bizonnyal éppen ezért lehettek Budapesten a politikusok viszonylag optimisták.[127] A negyedik veszélyeztetett pontot a vezérkar Bécsben látta, ahol a forradalmi erők – a magyar példára – erőteljesen dolgoztak, és ahol a hadügyminiszter, Julius Deutsch, „veszedelmes egyéniség".

E veszélyek leküzdése érdekében a feljegyzés szerint az övezetben levő szövetséges erőknek „négy oszlopra" kell támaszkodniuk. Ezekből kettő: Lengyelország és Románia az előőrs, kettő: Csehszlovákia és Jugoszlávia a hátvéd szerepét kell hogy játssza. Felveti ezután a tanulmány azokat a nehézségeket is, amelyek miatt az intervenció négy oszlopa mégsem valódi oszlop. Ahhoz, hogy a lengyelek megmozdulhassanak, még le kell bonyolítani a Haller-hadsereg hazaszállítását. A román haderő csak akkor jöhet igazán számításba, ha előbb felszerelik. Csehszlovákia ugyan felajánlotta segítségét, de hogy ezt megtehesse, a határok rögzítését – mi tudjuk: számára kedvező korrigálását – kéri. „Marad Szerbia – olvashatjuk a tanulmányban. – A valóságban ez utóbbi az, amelyre a leginkább számíthatunk abban, hogy komoly katonai segítséget kapjunk; hadserege kiválónak bizonyult a keleti hadjárat során, és a csapatok bizalommal teltek, nagy eredményt lehet várni tőlük." A feljegyzés a továbbiakban a jugoszláv húzódozás okait vizsgálja és megszüntetésüket sürgeti. Végkövetkeztetése szerint feltétlenül meg kell szerezni Olaszország hozzá-

járulását ahhoz, hogy a hatalmak végre elismerhessék a jugoszláv államot, és engedélyezzék a hadsereg létszámának felemelését.[128]

Az ígéretek alapján Franchet d'Espèrey április 5-én végül elérte, hogy a jugoszlávok a korábbinál valamelyest kedvezőbb nyitlakozatot tegyenek. Eszerint Jugoszlávia ugyan nem kötelezheti el magát támadó akcióra, a szövetségesektől kiinduló támadásban korlátozott erőkkel mégis hajlandó lenne részt venni, ha az antant ezt feltétlenül szükségesnek látja. E célra egy gyaloghadosztályt, egy lovasdandárt és két századot tud felajánlani.[129]

Az új jugoszláv fejlemények, valamint a Besszarábiában kialakult helyzet alapján Franchet d'Espèrey április 6-án arra a következtetésre jutott, hogy Budapest ellen haladéktalanul meg kell indítani az akciót. Április 6-án közölte Párizzsal: bármiként is alakulnak Smuts tárgyalásai, a gyors magyarországi beavatkozás elengedhetetlen. A következőképpen összegezte a soron levő és sebesen végrehajtandó teendőket: meg kell szüntetni Románia bekerítettségét, mielőtt még a magyarok mozgósítani tudnának; meg kell akadályozni, hogy a folyamatban levő magyar–orosz szövetkezés a frontokon megvalósulhasson; keleten egységes frontot kell szervezni, Pellé tábornok segítségével fel kell szabadítani három román hadosztályt arra, hogy a Dnyeszternél igénybe vehetők legyenek, és biztosítani kell az összeköttetést Nyugat-Európával. Franchet d'Espèrey tehát azt javasolta, hogy a hiányzó mintegy három jugoszláv hadosztályt a csehszlovákok pótolják. Tudjuk azonban, hogy ennek mind a valóságban, mind a francia vezérkar felfogásában súlyos akadályai voltak. Franchet d'Espèrey felterjesztése e szavakkal zárul: „Semmiféle katonai akciót nem kezdeményezek Smuts tábornok felhatalmazása és az Ön [Clemenceau. – *O. M.*] parancsa nélkül, de mindent előkészítek, hogy az első parancsra a menetelés elkezdődhessen. Elengedhetetlen, hogy az antant megmutassa szigorát az első oly néppel szemben, amely nem veti alá magát határozatainak. Minél tovább várunk, a helyzet annál kritikusabb lesz, és annál nehezebben lesz megoldható."[130]

Április 6-án a főparancsnok Bukarestben tartózkodott, hogy tisztázza, milyen feltételekkel vennének részt a románok az intervencióban. Az odesszai csapatok már úton voltak és részben megérkeztek a Dnyeszter-frontra. Presan román és Berthelot francia tábornokkal megegyezett az erdélyi román akcióban. Bejelentette feletteseinek, hogy az intervenció végleges előkészítése érdekében még ezen a napon Belgrádba utazik, és ha ott sikerül megállapodnia a szerbek részvételében, április 10-re elrendeli az általános támadást. Kivéve természetesen azt az esetet,

ha Clemenceau-tól ellenkező értelmű utasítást kap. Jelezte egyúttal, hogy Pellé tábornokkal közvetlen kapcsolatba lép. Felkéri, hogy a francia–román–szerb támadással párhuzamosan indítsa el a csehszlovák csapatokat. Clemenceau-t is kérte, rendelje el, hogy Pellé akciót indítson Budapest irányában.[131]

Belgrádban a tábornok ugyanazt kapta, amit a jugoszlávok már korábban megígértek, jelesen egy gyaloghadosztályt és egy lovasdandárt bocsátottak rendelkezésére. Pellé viszont, aki, mint tudjuk, Masaryk elnökkel egyetértésben annak a híve volt, hogy a csehszlovák erők Kárpát-Ukrajna és bizonyos magyar területek elfoglalásával kapcsolódjanak az akcióba, most sem akart e határon nagyon túllépni. Franchet d'Espèrey felkérésére azonnal reagált. A hadügyminisztériumnak kifejtette, hogy a balkáni parancsnok által tervezett 10-i támadást Hennoque tábornok Kárpát-Ukrajnában kezdhetné meg, Piccione pedig egy hadosztállyal elfoglalhatná Miskolcot, majd a déli offenzívához kapcsolódva később, vagyis akkor, amikor az utóbbi sikere biztosítottnak látszik, egy dandárt esetleg elindíthatnának Budapest felé is. Franchet d'Espèrey koncentrált támadási tervével szemben a csehszlovák javaslat tehát csak szimbolikus és inkább csak utólagos részvételt ígért. Annál is inkább, mert – jelezte a tábornok ismét – a csehszlovák kormány kategorikusan ellenez minden közvetlen támadó fellépést Magyarország ellen mindaddig, amíg erre Párizsból kifejezett utasítást nem kap. Pellé azt gondolta, hogy a csehszlovák hadsereg akkor és ott léphet fel nehézség nélkül, amikor és ahol azt lehet mondani, hogy csehszlovák területeken teszi ezt. Ez újabb nyomást jelentett a francia kormányra avégett, hogy a konferenciával a megnövelt csehszlovák igényeket elismertesse. Mindenesetre Klofáč hadügyminiszter aláírta a Piccione és Hennoque tábornoknak kiadandó utasításokat Kárpát-Ukrajna és a követelt magyar területek elfoglalására.[132]

Franchet d'Espèrey csehszlovák–román–jugoszláv kombinációjából végül semmi sem lett, mert Clemenceau goromba hangnemben kérdőre vonta őt, és megtiltotta a támadást. Valójában Pellé előterjesztésére reagált, amely láthatóan hamarabb érkezett a miniszterelnök-hadügyminiszter kezébe, mint Franchet d'Espèrey egy nappal korábban Bukarestből küldött táviratai. Clemenceau parancsának érdemi része így hangzik: „Mi ez az operáció, amelyről Ön engem soha nem kérdezett meg, és ami ellentétes a 3226 sz. március 29-i utasításaimmal? Új parancsig teljesen defenzív magatartást kell tanúsítania, és kizárólag arra

szabad korlátoznia tevékenységét, hogy feltartóztassa a bolsevikok előnyomulását. A csehszlovák hadseregnek ugyanígy kell tennie. Haladéktalanul táviratozza meg magyarázatait."[133]

Clemenceau-t bizonyára befolyásolta az a körülmény, hogy a konferencia megteremtette ugyan a beavatkozás feltételeit, de elhárította magától, hogy a világ közvéleménye előtt felelősséget vállaljon az intervencióért. Feltehetően kevesellte a Franchet d'Espèrey által biztosított erőt is, mert átlátta, hogy a csehszlovák ígéret nem nagy jelentőségű. A vállalkozást kockázatosnak tartotta, s ezért – miként más okokból az angolszász hatalmak Franciaországot is ki akarta vonni a felelősség alól. Tisztában volt továbbá azzal, hogy az intervencióban való részvételre vállalkozó államok valamennyien számlát akarnak benyújtani Franciaországnak. Csehszlovákia: kivételes francia felkérés a beavatkozásra, új demarkációs vonal, felszerelési cikkek. Románia: az 1916-os határ, további követelmények Magyarországgal szemben, további fegyver, katonai anyag és élelmiszer. Jugoszlávia: Pécs és a pécsi szénmedence, elismerés stb. A legutolsó kivételével Clemenceau láthatóan nem volt hajlandó megígérni a követelések kielégítését. Nem volt tehát hajlandó arra sem, hogy az intervencióra hivatalosan felhívja őket. Bizonyára azt gondolta, s nem alaptalanul: elegendő, ha nem tiltja el őket ettől. Területfoglalási vágyaiktól vezetve maguk is elindulnak majd, aminek meglesz az az előnye, hogy maguk vállalják az akció felelősségét és kockázatát, Franciaország pedig nem kényszerül arra, hogy újabb kötelezettségeket vállaljon. Április közepétől a francia tényezők az itt körvonalazott taktikát követték egészen addig, amíg a május végén kezdődő magyar sikerek a helyzet átgondolására nem kényszerítették őket.

Valószínű, hogy Franchet d'Espèrey csak bizonyos késéssel kapta kézhez Clemenceau Szalonikibe küldött táviratát, de mindenesetre még időben ahhoz, hogy a tervezett koncentrált támadást az utolsó pillanatban leállítsa. Ez minden valószínűség szerint április 9-én történt. Bár ezt megtette, a belgrádi követ tájékoztatása szerint Belgrádot 10-én továbbra is abban a meggyőződésben hagyta el, hogy haladéktalanul fel kell lépni a magyar rendszer ellen, ha csak az antant nem akar Magyarországon is úgy járni, mint Oroszországban. A tábornok ebben az időben, egészen pontosan április 15-ig, szemmel láthatóan nem fogta fel a párizsi utasítások értelmét. Nem tűnt fel neki például, hogy Clemenceau a támadási tervet csak az északi és déli szakaszon tiltotta le, a keletin nem; s azt

hitte, hogy a koncentrált támadási tilalom annyit jelent, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaságot egyáltalán nem szabad megtámadni.

Maga a jugoszláv kormány viszont, amely értesült a támadási terv párizsi elutasításáról, az alkalmat arra használta fel, hogy – némi kellemetlenséget okozva Franchet d'Espèreynek is –, a korábbinál is erőteljesebben, sőt nyilvánosan kifejezésre juttassa semlegességét e kérdésben. Bázelben ugyanis a jugoszláv sajtóiroda már 9-én közzétett egy hírt, amely szerint a jugoszláv kormány elutasította azt a kérést, hogy a jugoszláv hadsereg részt vegyen a Magyarország ellen tervezett katonai akcióban.[134] Néhány nappal később pedig a párizsi jugoszláv katonai attasé megjelent Alby vezérkari főnöknél, és magyarázatot kért Franchet d'Espèrey eljárására.[135]

A frontális és nyílt támadás leállítása nem jelentette a Tanácsköztársaság mint politikai rendszer elleni fellépés szegreakasztását. Csupán azt történt, hogy Jugoszlávia kimaradása mintegy megpecsételődvén, többé francia részvételről sem lehetett szó, az akció súlypontja tehát a dolgok logikája folytán Romániára helyeződött.

Berthelot és Franchet d'Espèrey tábornok már április 11-én jelentette, hogy a román kormány és a nagyvezérkar elhatározta: megindítja csapatait a konferencia által február 26-án kijelölt új demarkációs vonal elfoglalására. Párizs e hírre meg sem mozdult, s Franchet d'Espèrey, a javíthatatlan katona, most sem értette meg ennek jelentőségét. Felkérte párizsi feletteseit, lépjenek fel a román offenzíva ellen, s állítsák le azt, mert ez az adott körülmények között katasztrofális következményekre vezethet.[136]

Alapvetően másként ítélték meg a helyzetet Párizsban. Clemenceau rövid válasza, amelyet Franchet d'Espèreynek adott, implicite magában hordozza az egész új francia koncepciót. A tábornoknak a miniszterelnök a helyzetet így magyarázta meg: „Először. Ha a magyarok megtámadják a románokat, ez utóbbiak teljes joggal riposztozhatnak. Másodszor. Miután a békekonferencia által február 26-án hozott határozat egyébként nem módosult, így ők hasonlóképpen joggal megszállhatják a zónát, amelyet a határozat számukra kijelölt, a semleges zóna keleti határáig."[137]

A francia miniszterelnök felfogása egyébként jól illeszkedett korábbi, a támadást letiltó utasításához, amennyiben – erre már utaltunk – a román hadsereg megmozdulásának tilalmáról ott sem ejtett szót. Végeredményben arra következtethetünk, hogy a feltehetően Foch marsall által kialakított új francia taktika lényege az volt, hogy az intervenciót az

„intervenció" szó elhangzása nélkül kell végrehajtani. Fennállt a lehetőség arra, hogy a semleges zóna keleti határáig a román hadsereg akcióját úgy tüntessék fel, mint aminek más célja nincs, mint a konferencia előzetes határozatának végrehajtása. Clemenceau egyébként a román akciót ekkor még valóban erre a keretre akarta korlátozni, mert április 17-én Franchet d'Espèreynek többek közt ezt írta: „Önnek tehát csak azzal kell beavatkoznia, hogy a francia és a brit csapatok által megszállt pozíciókat szilárdan tartsa, és megakadályozza, hogy a románok akciója szükségtelen méreteket öltsön, és szigorúan saját lakosságuk védelmére szorítkozzon."[138] Világosan feltűnik tehát a koncepció: a francia kormány saját intervenciós tervének megvalósítását „engedélyezi" Romániának, reá hárítva annak felelősségét és kockázatát, de elzárkózik azelől, hogy az akcióért saját maga felelősséget vállaljon. (Később, amikor a helyzet szorongatóvá válik, a francia szemlélet némiképp módosul.)

Ami Romániát illeti, sem kormányát, sem vezérkarát nem kellett biztatni. Ellenkezőleg: visszatartása sem igen sikerülhetett volna. Ha Smuts budapesti missziója csaknem minden szomszédos országban kellemetlen visszhangot váltott ki, ez Bukarestben szinte a pánikig fokozódott. „Smuts tábornok budapesti missziója — írta Saint-Aulaire —, melynek során a rádiogramok szerint tárgyalást folytatott a magyar bolsevik kormánnyal és a románok rovására koncessziókat javasolt volna, itt a legrosszabb benyomást tette, és a románok azt a következtetést vonták le belőle, hogy már csak saját magukra számíthatnak."[139] Ferdinánd király javaslatot is tett Budapest elfoglalására. A Smuts-misszió tehát, lehetséges előnyös oldalai mellett, hozzájárult ahhoz is, hogy a román kormány beavatkozási szándékát megszilárdítsa.

Az illetékes román körök a szóban forgó támadási határozatot 10-én hozták, a szükséges előkészületekre a parancsok 12-én születtek, 14-én pedig a bukaresti francia követ szerint a Nemzeti Tanács parancsot adott a hadseregnek: űzze ki a magyarokat a demarkációs vonalig terjedő területekről.[140] Ekkor végre már Franchet d'Espèrey is megértette a taktika lényegét, s a román támadás megindulásáról így jelentett: „Miután a magyarok – írta – a 15-éről 16-ára virradó éjszaka *megtámadták a románokat* az erdélyi fronton, a románok 16-án reggel offenzívát kezdeményeztek és ... a Marosra támaszkodva előnyomultak..." A jelentés sajátossága, hogy megállapítása szerint a románok, tehát a megtámadottak, offenzívájuk során néhány előőrsön kívül semmiféle ellenálló egységre nem találtak, és akadálytalanul nyomultak előre.[141]

ROMÁN ÉS CSEHSZLOVÁK TÁMADÁS MAGYARORSZÁG ELLEN

A Magyarország elleni támadást a román hadsereg 1919. április 15-éről 16-ra virradó éjjelen kezdte el. Az offenzíva egybefüggő két szakaszban zajlott le. Eredetileg a francia kormány a február 26-án kialakított vonal, vagyis a „Vix-vonal" megszállását engedélyezte, s Clemenceaunak gondja volt arra, hogy utasításba adja a román akció szükségtelen mértékű kiterjesztésének megakadályozását.[142]

A már ismertetett francia csapatátcsoportosítás a Temesvár–Arad–Szeged körzetben Clemenceau április 14-i parancsa fényében két célt szolgálhatott. Biztosította a román előnyomulás zavartalanságát, s így a rejtett intervencióban is szerepet játszott; ugyanakkor feladata volt, hogy megakadályozza a román hadsereg behatolását olyan területekre, amelyeket nem szántak Romániának; így mindenekelőtt a Bánát Jugoszláviának juttatandó övezeteibe.

A román támadás francia korlátozásának szándéka és a román hadvezetés céljai összeütköztek, s bonyodalmakat idéztek elő a román front mindkét végződésén: mind délen, mind északon. A románok április 16-án a front teljes hosszában támadásba lendültek, s miután ellenállásba gyakorlatilag sehol sem ütköztek, a legszervezettebb magyar egység, a székely hadosztály parancsnoka, Kratochwil ezredes pedig tárgyalást kezdett velük, előnyomulásuk mértékét elsősorban menetsebességük szabta meg.[143] Április 18-án benyomultak – többek között – az Arad melletti Máriaradnára. De Lobit tábornok minden szükséges irányban – Franchet d'Espèreynél, Berthelot-nál és Gondrecourt-nál – lépést tett megállításuk érdekében. Hangsúlyozta, hogy a február 26-i demarkációs vonal értelmében Aradnak francia megszállás alatt kell állnia, vagyis nem szabad megengedni, hogy a román hadsereg oda bevonuljon. Felkérte egyúttal Mišić vajdát, hogy az Arad és Szeged között állomásozó szerb csapatokat helyezze az ő, de Lobit parancsnoksága alá. Április 22-től erősítéseket vezényelt egyúttal Szegedre is. Berthelot tábornok de Lobit-nak adott válasza feltárta a románok szándékait. A tábornok szerint ugyanis a román vezérkari főnök terve az volt, hogy a magyar hadsereget teljesen harcképtelen állapotba hozza és leszerelje, ami megköveteli, hogy a román erők elfoglalják a magyar területeket a Tisza balpartjáig. Ami Aradot illeti, megkísérlik majd – írta –, hogy a lehető legmesszebbről „vegyék körül" a várost, jelezve egyúttal, hogy az után-

pótlás biztosítása feltehetően megköveteli majd a vasútvonal használatát.[144] Ez a tájékoztatás Arad kérdése mellett az egész francia koncepciót érintette.

Franchet d'Espèrey április 25-én jelentette Párizsnak a románok szándékát a demarkációs vonal átlépésére, hozzátéve e hírhez saját véleményét is. Szerinte e szándéknak nem kellene útjába állni, mert ezen a módon elérhetnék, hogy a magyarokat és az oroszokat szeparálják.[145] Távirata aligha érkezett rendeltetési helyére, amikor április 26-án Coandă román tábornok felkereste Alby francia vezérkari főnököt, és ismertette előtte a román tervet. Ezúttal a tábornok azt a kiegészítő közlést tette, hogy a román csapatok néhány hídfőt a Tisza jobbpartján is ki akarnak építeni.[146] Semmi jele, hogy Alby tábornok ellenvetést tett volna; ezzel szemben bizonyos, hogy minden kommentár nélkül tájékoztatta a románok bejelentéséről a külügyminisztériumot, közelebbről Laroche osztályvezetőt. A valóságban azonban a románok ezen a napon már több ponton átlépték a demarkációs vonalat. Északon benyomultak Csapra, és április 30-án már a Tisza vonalán álltak. A magyar erőket a kormány visszavonta, harcra valójában nem került sor. A román előnyomulással kapcsolatban délen Charpy tábornok francia erőket vonultatott be Makóra, mint utólag magyarázta, azért, hogy „felvegye a román balszárnnyal az érintkezést".

Csehszlovákia helyzete nehézzé vált. Láttuk, hogy Kárpát-Ukrajna elfoglalását és az úgynevezett új demarkációs vonal katonai megszállását a csehszlovák kormány március 20. óta fontolgatta, sőt tervei erre tulajdonképpen készen álltak. Két alkalommal azonban a már kiadott parancsokat Párizs fellépésére visszavonták. Ám nemcsak a párizsi álláspont okozott gondot a prágai kormánynak, de a csehszlovák hadsereg állapota is. Jouart parancsnok szerint, aki a prágai katonai misszió tagja volt, a csehszlovák hadsereg ebben az időben valójában még nem létezett. – Tüzérség nincs – írta Jouart –, s hiányzik minden speciális szolgálat. „Ez jelenleg kiváló rendőri erő, amely képes arra, hogy alkalomadtán megvédje magát, teljes bizonyossággal képtelen viszont arra, hogy külső támadóakciót hajtson végre; kizárólag abból az okból, mert ehhez nincsenek meg az eszközei. Ennek ellenére egyesek, akik a dolgokat nagyon messziről szemlélik csupán, támadásba szeretnék lendíteni ezt a hadsereget."[147]

További nehézséget okozott, hogy a Jouart szerint „nemlétező" csehszlovák hadseregnek még mindig nem volt megfelelő parancsnoksága.

A francia kormány alkudozásokba kezdett az olasszal. A kompromisszum ki is alakult olyan formán, hogy a missziót az olasz vezérkar belátható időn belül visszarendeli, addig viszont úgyszólván az egész csehszlovák frontszakasz parancsnokságát Piccione kezén hagyják. Pellé jelezte, hogy az egész front egy kézben tartása egyszerű technikai okokból is lehetetlen, mert 100 kilométeres határt kell ellenőrizni három különböző operációs bázissal (Teschen, Szlovákia, Kárpát-Ukrajna). Számtalanszor kérte saját helyzetének tisztázását is, május végéig azonban gyakorlatilag nem történt változás. Utólag ez Pellé tábornoknak jól jött a bekövetkező vereségek magyarázataként.

Pellé minden nehézség ellenére azon volt, hogy a tervezett csehszlovák akciót minél előbb elkezdjék. Bátorítást adott ehhez az a körülmény, hogy a román előnyomulás gyakorlatilag nem ütközött magyar ellenállásba. Április 24-én a tábornok hangsúlyozta: nagyon fontos lenne, hogy a román akcióval párhuzamosan a csehszlovákok is elindulhassanak, s megkérdezte, vajon az új körülmények között is fennáll-e még a támadási tilalom.

A csehszlovák kormány döntését – amint Pellé április 27-én jelentette – az a hír váltotta ki, hogy a román csapatok elfoglalták Csapot. Ezen a napon a csehszlovák kormány – írta Pellé – kiadja a parancsot a támadás megindítására és azon területek elfoglalására, amelyeket a magyarok kiürítettek. Első irány: Sátoraljaújhely–Csap. 28-án de Lobit-t is értesítette a csehszlovák támadás megkezdéséről; táviratából nyilvánvalóvá vált a támadás általános jellege. Első lépésként ugyanis itt Pellé ugyancsak a Csap–Sátoraljaújhely irányt jelöli meg, de elfoglalandó objektumként megemlíti a továbbiakban Miskolcot, a Mátra vidékét, valamint a Duna vonalát Vácig.

A csehszlovák csapatok április 27-én valóban támadásba indultak, egyidőben azzal, hogy a románok a front teljes szélességében átlépték a számukra kijelölt demarkációs vonalat. Május 1-én Pellé jelentette Csap és Munkács elfoglalását. Hennoque tábornok ezt követően elfoglalta Kárpát-Ukrajnát, Piccione erői viszont május 1-én elérték Sátoraljaújhelyt és a Rima–Sajó völgyét. A csehszlovák akcióval kapcsolatban Párizs teljes némaságba burkolózott. Pellé tábornok hiába kért utasítást, sem jóváhagyás, sem tiltakozás nem jött. Miután azonban május 2-án Csaptól valamivel délre a csehszlovák és a román csapatok összetalálkoztak, felmerült a két ország közötti demarkációs vonal kérdése. Pellé a Csap–Királyháza–Máramarossziget vonalat ajánlotta, s kérte, hogy

Párizs végre szólaljon meg, mert egyébként konfliktustól kell tartani a két hadsereg között. Jóllehet mind a román hadvezetőség, mind a csehszlovák kormány elfogadta elvileg a franciák által javasolt demarkációs vonalat,[148] az ügy távol állt a rendezéstől. Elsősorban azért, mert amint több francia személyiség jelentette, Kárpát-Ukrajnában a csapatok összekeveredtek. A csehszlovákok arról panaszkodtak, hogy a románok sanyargatják és fosztogatják a lakosságot.

Az üggyel a francia külügyminisztérium is kénytelen volt foglalkozni. Minden befolyását latba vetette a békés elintézés érdekében, nehogy a kérdést a konferencia elé kelljen terjesztenie. Ez ugyanis nem járult hozzá sem a csehszlovák, sem a román előnyomuláshoz.[149] Némi latolgatás után a Quai D'Orsay a következő vonalat javasolta: a Tisza folyása Csapig, onnan pedig a Csap–Máramarossziget vasútvonal úgy, hogy Máramarossziget Romániáé maradjon.[150] A csehszlovák kormány a javaslatot szó nélkül elfogadta. Konkrét kifogást a román kormány sem tett, Brătianu azonban „csodálkozott" a párizsi eljáráson, a továbbiakban pedig a román főparancsnokság gyakorlatilag semmibe vette a franciák által javasolt demarkációs vonalat. Nemcsak hogy nem vonták ki a román csapatokat Kárpát-Ukrajnából, de éppen ezt a területet használták fel többek között arra, hogy benyomuljanak Kelet-Galíciába, s ott egyesüljenek a támadásba lendült lengyel erőkkel, pontosan úgy, ahogyan a francia kormány és vezérkar már akkor kívánta, amikor a magyar–román demarkációs vonalat (és a leendő határvonalat is) e koncepció jegyében alakította ki. Erre az akcióra, amelynek fő célja most a szovjet és a magyar Vörös Hadsereg találkozásának megakadályozása, a két állam szeparálása volt, még visszatérünk. A csehszlovák kormány érthető módon mind idegesebbé vált, tekintettel arra, hogy a románok veszélyeztethették a csehszlovák érdekeket mind Kárpát-Ukrajnában, mind Magyarországon. Prága ezért követelte a demarkációs vonal rögzítését, és azt, hogy a román kormány számára a konferencia írja elő a feltételeket arra az esetre, ha sor kerül a román hadsereg budapesti bevonultatására.[151]

Súlyosbította a csehszlovák gondokat, hogy május 18-án a lengyel hadsereg elfoglalta Boryslavot, s elvágta Csehszlovákiát a boryslavi olajtól. Ugyanakkor a román erők nemcsak Stanisław felé indultak el, hogy a lengyelekkel találkozzanak, de május 25-én átlépték a Tiszát is, hogy megszállják Tokajt és környékét, amire Csehszlovákia aspirált. A francia kormány azonban láthatóan fontosabbnak tartotta a galíciai

román akciót, mint a prágai aggodalmakat, és a javaslattételen túl gyakorlatilag semmit sem tett a kérdés megoldására. Így azután Pellé tárgyalt ugyan Presan román főparancsnokkal, a vonalakat el is fogadtatta, gyakorlatilag azonban Kárpát-Ukrajnában továbbra sem módosult a helyzet. Végeredményben Clemenceau úgy foglalt állást, hogy miután a francia kormány semmiféle további ésszerű javaslatot nem tud tenni, hagyják a kérdés megoldását a két kormányra.[152]

Kárpát-Ukrajna sorsáról tehát a konferencia és a francia kormány csak olyan értelemben hozott határozatot, hogy Csehszlovákiához tartozik, s ehhez eredetileg hozzáfűzte az autonómia követelményét. Gyakorlatilag viszont ez a terület egyelőre vegyes, csehszlovák és román megszállás alá került, és két hadsereg élősködött szegényes vidékein. Amikor pedig a Kárpát-Ukrajnai Nemzeti Tanács a konferenciánál tiltakozott a megszállás ellen, ami a lakosság véleményének megkérdezése nélkül következett be, Clemenceau a szokásos, unalomig ismételt álláspontot rögzítette: ideiglenes megoldásról van szó, ami a bolsevizmus ellen irányul, s ez nem prejudikál a konferencia végső döntésének. A döntés azonban, ha nem is végső formában, tulajdonképpen megvolt. Beneš igen hamar, már május 17-én tisztázta egy beadványában, hogy a tervezett autonómiáról Kárpát-Ukrajnában nem lehet szó. Kárpát-Ukrajna ugyanis – írta a csehszlovák külügyminiszter – nem tudna élni e lehetőséggel, mert lakossága szegény és műveletlen. A konferencia elfogadta Beneš álláspontját,[153] kifejezésre juttatva így nézetét, hogy az autonómia csak gazdag és művelt népeknek való.

Miközben a csehszlovákok teljes francia hallgatás mellett folytatták Kárpát-Ukrajna, valamint fontos magyar gazdasági körzetek elfoglalását, a román kormány ismét új tervet mutatott be Párizsban. Alig érték el ugyanis a román csapatok a Tisza vonalát, a román kormány máris azzal a javaslattal fordult a francia vezérkarhoz, hogy hatalmazza fel a magyar főváros megszállására. Saint-Aulaire április 30-án táviratozta meg e hírt, hozzátéve, hogy az akcióhoz a cseh és a szerb hadseregnek is csatlakoznia kellene, míg a franciák részéről elegendő lenne a szimbolikus részvétel. Mihelyt Franchet d'Espèrey e tervről értesült, elrendelte, hogy de Lobit helyezze készültségbe a francia csapatokat.[154] A bukaresti követ ezzel kapcsolatban felterjesztette a román kormány hivatalos jegyzékét is, amelyben Bukarest a magyar főváros elfoglalását azon a címen követelte, hogy módot kell nyújtani az antantnak a magyar hadsereg teljes leszerelésére.

Mielőtt azonban az újabb román követelés kérdésében dönteni lehetett volna, Párizsban történt egy s más, ami szerepet játszott abban, hogy a francia kormány vonakodott a román kormánynak való újabb engedménytételtől. Ugyanazon a napon, amelyen elhatározták a demarkációs vonal átlépését, vagyis április 26-án, Wilson elnök a Négyek Tanácsában szót emelt az addigi – nézete szerint felhatalmazás nélkül történt – erdélyi román előnyomulás ellen. Az amerikai elnök a támadás beszüntetését javasolta, mégpedig azonnal. Clemenceau és Lloyd George azonban, azon iparkodva, hogy az ügyet elhúzza, azt ajánlotta, hívják a Tanács elé Brătianut, s hallgassák meg a románok magyarázatait.[155] Nem biztos, hogy a francia miniszterelnök ekkor már tudta volna, hogy másnap megindul a román támadás a demarkációs vonalon túl; fellépése alapján azonban az bizonyos, hogy nem állt szándékában megállítani a románokat a Vix-jegyzék vonalán. Nem volt ilyen szándéka egyébként az intervencióellenes hírben álló brit miniszterelnöknek sem.

Az április 26-i tanácsülésnél érdemes egy kicsit megállni, mert itt kezdődött a további román lépések kérdésében a huzavona. Először történt ugyanis, hogy a román kormány akkor kapta meg a konferencia írásos tiltakozását egy olyan lépés ellen, amelyet a probléma felmerülésekor még el lehetett volna hárítani, amikor az elhárítandó lépés már megtörtént. A románok ugyanis 26-án még nem lépték át a demarkációs vonalat, s Coandă tábornok éppen ezen a napon kereste fel Alby tábornokot az előrenyomulás engedélyezésére vonatkozó kéréssel. Miközben Alby a terv ellen nyilvánvalóan nem emelt szót, a konferencia megtette ezt, tiltó határozatát azonban a románok akkor kapták meg, amikor már a Tiszánál álltak.[156] Ez nem látszik véletlennek. S hogy mennyire nem az, elárulja egy vezérkari irat, amely az éppen aktuális francia tervekre vet fényt. A vezérkar 3. irodájában április 30-án feljegyzés készült a magyarországi és a bulgáriai katonai helyzetről, valamint a keleti francia erők további felhasználásáról. Az előterjesztés feladata eredetileg az volt, hogy a konferenciát rábírják a Magyarország ellen indítandó közös intervenció szentesítésére. Ennek közlése után a feljegyzés így folytatódik: „A román előnyomulás a Tisza felé, amely ragyogó feltételek között valósulhatott meg, anélkül, hogy a Szeged irányában koncentrált francia erőknek (két gyaloghadosztály és egy lovasdandár) be kellett volna avatkozniuk, feljogosít ezzel szemben arra a gondolatra, hogy az utóbbiak felhasználására akkor sem lesz szükség, ha Magyarországra katonai

eszközökkel kell majd rákényszeríteni a végleges békefeltételek végrehajtását. A közvetlenül érdekelt hatalmak (Románia, Csehszlovákia és Szerbia) erőinek koncentrált akciója ebben az esetben bőségesen elegendő lesz." Jelentősebb francia erőt tehát csak akkor kellene Magyarországon hagyni, ha szóba jönne egy közvetlenül Budapest ellen intézendő támadás, ezt azonban mind a szövetségesek általában, mind konkrétan a francia kormány levette a napirendről. A feljegyzés szerzője azt a következtetést vonta le, hogy a de Lobit-féle magyarországi hadsereg java részét át lehet irányítani Bulgáriába, ahol a helyzet a békefeltételek átnyújtása pillanatában kritikussá válhat, valamint Dél-Oroszországba, s csak a Bánátban kell kisebb erőket visszahagyni. Clemenceau május 3-án kikérte erről Franchet d'Espèrey véleményét, majd május 17-én elrendelte, hogy a Bánátban egy hadosztályt hátrahagyva, de Lobit egyéb erőit Bulgáriába szállítsák át.[157] Az ismertetett francia vezérkari felfogás és az ezen alapuló intézkedések világossá teszik, hogy a francia kormány április végén, május elején feladta azt a gondolatot, hogy a magyar rezsim megdöntésére, illetőleg a béke elfogadtatására irányuló antantakcióban a francia hadsereg részt vegyen. E feladatot a román sikereken felbuzdulva teljes egészében átengedte a „közvetlenül érdekelt" hatalmaknak. Az idézett dokumentum egyúttal elrendezi, helyére teszi azokat az önmagukban ellentmondónak, heterogénnak tűnő elemeket, amelyek a franciák magatartását a Tanácsköztársasággal szemben májusban és június elején jellemezni látszottak. A konferencián folyó játékot ez az új elgondolás természetesen bonyolította, mert a francia kormány még inkább érdekeltté vált abban, hogy a román, csehszlovák és jugoszláv akciók háborítatlanul lefolyhassanak, ugyanakkor viszont előnyösebben demonstrálhatta a francia tartózkodást a beavatkozástól, s ezt a látszatot minden vonatkozásban alá akarta támasztani. Miközben terveinek megfelelően korlátozottan támogatta az említett román és csehszlovák katonai akciót, a konferencia nyilvánossága előtt képviselői úgy nyilatkoztak, mintha minderről mit sem tudnának, sőt egyenesen elítélnék azokat.

Kiderül másfelől az említett francia lépésekből, hogy Budapest megszállását a francia kormánykörök és katonai vezetők nem tartották fontosnak. Úgy látták, hogy a körkörös támadás és az ország területének néhány megyére korlátozása elegendő nemcsak ahhoz, hogy a konferencia területi intézkedéseit rá tudják kényszeríteni a magyar kormányra, de ahhoz is, hogy a proletárrendszer megbukjon.

E megfontolások mind abban az irányban hathattak, hogy Párizs a tiszai vonal elérése után egyelőre ne bátorítsa tovább a román kormányt a Budapest elleni támadásra. Különben, ha mégis megteszi, a konferencia előtt nehezen háríthatja el magától a felelősséget. Akárcsak a csehszlovák támadás ügyében, legalábbis hallgatnia kellett.

A fent jellemzett rendezési elvvel szoros kapcsolatban viszont felmerült – méghozzá több oldalról – a magyar ellenforradalmi erők, csoportok felhasználásának gondolata. A kérdés azonban távolról sem volt olyan egyszerű, mint hinni lehetne. Az ellenforradalmi katonai erők felhasználása csábítóan hatott, nemcsak az igénybe vehető haderő növelése miatt, de morális szempontból is: segítségükkel ugyanis az intervenciót egyúttal magyar ügynek lehetett feltüntetni. A mérleg másik serpenyőjében azonban sokat nyomott, hogy az ellenforradalom táborában álló csoportok, bármilyen társadalmi rétegből kerültek is ki, többnyire a legszélsőségesebb nacionalizmust képviselték. A velük való együttműködés tehát nem egyszerűen a volt ellenséges ország bizonyos köreivel való együttműködést jelentette, de egyúttal azt is, hogy az antant különféle missziói a magyar társadalom azon rétegeivel kerültek kapcsolatba, amelyeket leginkább „büntetni" akartak.

E dilemma ellenére a franciák ugyanúgy felvették a kapcsolatot mindenféle emigráns, ellenforradalmi magyar csoporttal, mint a többi antanthatalom képviselői, s miután ők voltak katonailag az exponált pontokon, gyakorlatilag ők nyújtották e csoportoknak a legtöbb segítséget. Bizonyos értelemben ebbe a körbe tartozott már a Róth Ottóval, Kun Béla küldöttével teremtett kapcsolat is, tekintve, hogy ez a küldött nemcsak a bánáti kérdés sajátos megoldására és a magyar kormány tárgyalási készségének konkretizálására tett előterjesztést, de egyúttal a rezsim megdöntésének módjára nézve is tanácsokkal szolgált. A következő lépés az volt, hogy az antant képviselői ezúttal minden korlátozás nélkül átvették, elfogadták a magyar emigráció különböző csoportjaitól származó memorandumokat, beadványokat. Ezek mondanivalója egytől egyig a beavatkozás sürgetésében merült ki. Alapjában véve két csoportra lehet ezeket az irományokat osztani. Egyik részük a tanácshatalom megdöntését oly módon javasolta, hogy a szövetséges csapatok megjelenése Magyarország békés újrademokratizálása irányában gyakoroljon nyomást. A másik csoport kizárólag a rendszer bolsevik jellegét hangsúlyozta, és semmiféle belső kompromisszumra nem látott lehetőséget. Míg az első változat a Tanácsköztársaság kezdetén kiemelte, hogy

az új rendszer valójában nemzeti, és nem osztálytörekvéseket fejez ki, s hogy éppen ezért tulajdonképpen nem is bolsevik; a másik – s ebben az időben szinte ez volt az egyetlen ilyen felfogás – már az első napokban a Tanácsköztársaság bolsevik voltát és Moszkvával létesített kapcsolatát mutatta ki. A két verzió – a polgári demokratikus és a reakciós arisztokrata – egy ponton találkozott. Mindkettő a rendezés elengedhetetlen feltételeként jelölte meg a Magyarországnak teendő területi engedményt.

A franciák a magyar ellenforradalom felé azzal tették meg a harmadik lépést, hogy felvették a közvetlen kapcsolatot a székely szervezettel. E kapcsolatot Gondrecourt tábornok teremtette és de Lobit felkarolta. Valószínűleg éppen a székelyek felajánlkozása vezetett de Lobit rendelkezéséhez, amellyel Gondrecourt-t felhatalmazta arra, hogy a nála jelentkező átálló magyar csapatokat besorolja a francia haderőbe, és tetszése szerint felhasználja őket. A székelyek képviselőivel Gondrecourt közölhette, hogy amennyiben Budapesten a rend helyreáll, a franciák garantálják, hogy a román csapatok nem nyomulnak tovább.[158] A székely kérdéssel foglalkozva azonban Pichon külügyminiszter leszögezte, hogy a Székelyföld Magyarországhoz csatolása nem jöhet szóba, mert éppen ez a terület esik a legközelebb Romániához és van a legtávolabb Magyarországtól. Egy székely, vagyis magyar sziget létesítése pedig ellentétes lenne a szövetségesek alapelveivel.[159] A szervezkedő magyar ellenforradalom szempontjából Clemenceau április 14-i rendelkezése jelentette végül a sorsdöntő lépést. Parancsában a miniszterelnök (mint hadügyminiszter) engedélyezte az áthaladást kérő magyar csapatok átengedését a francia vonalakon, azzal a feltétellel, hogy ez fegyverek nélkül történik. A francia szerveknek gondoskodniuk kellett az áthaladó magyar egységek élelmezéséről. A parancs második pontja híven visszaadta a franciák már vázolt dilemmáját. E szakasz így hangzik: „...*Másodszor.* Minden érdek ellenére, amely ahhoz fűződik, hogy az antibolsevik magyar katonai elemek vonalaink felé menekülését elősegítsük, nem lehet szó arról, hogy tegnapi ellenségeinket szövetségeseknek tekintsük, s így a vonalainkon áthaladó magyar elemekből semmiféle katonai szervezetet nem szabad kialakítani." E feltételek mellett Clemenceau előírta, hogy a magyarokat a francia tisztek szíves fogadtatásban részesítsék.[160] A parancs, minden kétértelműsége ellenére, alapot adott ahhoz, hogy a francia megszállás alatt levő pontokon az ellenforradalmi szervezkedés elkezdődjék. A fegyvertelen átvonulás alkalmával a magyaroktól nem

vették el a kézifegyvereket, így meghagyták rá a lehetőséget, hogy elkezdődjék az ellenforradalmi hadsereg kialakítása, azzal a feltétellel, hogy – legalább egyelőre – nem volt szabad hadseregről beszélni.

Az ellenforradalmi szervezkedés – mint közismert – Aradon, tehát francia megszállás alatt, illetve Bécsben kezdődött. Az előbbit Varjassy Lajos főispán forszírozta, az utóbbi élén Bethlen István, Teleki Pál, Pallavicini György őrgróf, Gömbös Gyula stb. állt. A bécsi csoport a jelek szerint kezdetben nem Szegeden, hanem Pécsett akarta kialakítani az ellenforradalmi bázist. Pallavicini Belgrádban mind a francia, mind a jugoszláv politikusoknak azt javasolta, hogy az átálló magyar katonák toborzását Pécs körzetében kezdjék el. E pillanatban Szegeden még nem volt ellenforradalmi központ.

A pécsi bázist azonban nem sikerült kialakítani, sőt Pallavicini Jugoszláviában e javaslattal többet ártott a bécsi komité ügyének, mint használt. Egyébként nemcsak Pécs megnyitását kérte a jugoszláv kormánytól és a hadseregtől, hanem de Lobit előzetes ígéreteire hivatkozva pénzt, fegyvert és más szükséges anyagokat is ahhoz, hogy fel lehessen állítani az önkéntes magyar ellenforradalmi hadsereget. A jugoszláv kormány, amely éppen azon fáradozott, hogy északi határát több ponton, de elsősorban éppen Pécs körzetében kiigazíttassa, nagyon távol állt attól, hogy ugyanitt egy számottevő magyar haderőt maga hozzon létre. A párizsi jugoszláv katonai attasé a hadügyminisztériumban hivatalosan tiltakozott a de Lobit-nak tulajdonított ígéretek ellen. Jegyzékében kijelentette, hogy az ilyen eljárások ártanak mind a jugoszláv, mind az össz-szövetségi érdekeknek.[161]

A jugoszláv panasz hullámokat vert, de Lobit védekezni kényszerült, s ebből a védekezésből megtudhatjuk, hogy a Pallavicini és Gömbös Gyula által kezdeményezett akciónak, ha nem is a jugoszláv kormánynál, de az illetékes francia katonai szerveknél voltak eredményei is. De Lobit ugyanis elmondja itt, hogy a magyar egységek felszerelését nem, de a Pallavicini által említett mintegy 3000 székely katona élelmezését tényleg megígérte neki. Leírja emellett, hogy Gömbösnek kijelentette: amennyiben hadseregcsoportja parancsot kap a Budapest elleni támadásra, elfogadja a magyar csapatok közreműködését. De Lobit védekezése egy kérdést hagy nyitva: vajon miként képzelte a tábornok a 3000 fegyvertelen magyar katona felhasználását? Nem alaptalan a feltevés, hogy ebben a kérdésben nem Gömbös torzított, hanem a tábornok próbálta úgy feltüntetni a dolgot, hogy ő hű maradt Clemenceau idézett rendel-

kezéséhez, sejtve, hogy nemcsak az ő védekezése, de maga a rendelkezés is csupán formális.

Gömbös április végi belgrádi és szegedi útja, tárgyalásai vezettek egyébként oda, hogy az utóbbi városban végül megalakult egy ellenforradalmi komité. Ezzel kapcsolatban de Lobit azonnal utasítást is adott Charpy tábornoknak a követendő magatartást illetően. Előírta, hogy a tábornok maradjon „semleges", de adja a komité tudtára, hogy amennyiben gyorsan létre tud hozni egy olyan direktóriumot, amely összetételében és programjában kielégíti a „lakosság többségének" elvárásait, úgy hajlandó lesz együttműködni e testülettel. Ez a rendelkezés, lehet mondani, talán a legjelentősebb lépés volt a franciák részéről afelé, hogy elősegítsék a szegedi ellenforradalmi csoport és kormány kialakulását. Legyünk hívek eddigi módszerünkhöz, mutassuk meg most is, hogy a francia szervek e lépéseket mindvégig vonakodva, rossz lelkiismerettel, sőt az ellenforradalmárokkal szemben alig tagadható ellenszenvvel tették meg. De Lobit nem tudta megállni, hogy Charpynak adott utasításához hozzá ne fűzze személyes megjegyzését e csoportok tevékenységéről. „A valóság az – írta –, hogy ezek az emberek jobban aggódnak pénztárcájuk, mint hazájuk sorsa felett, és hogy képtelenek egy valóban hazafiúi érzésben megtalálni a lendületet, amely egy komoly akció végrehajtásához szükséges. Saját maguk által tehetetlenségre kárhoztatva, elég kisstílű módon minket akarnak becserkészni, és a mi vontatónkra vetik rá magukat."[162]

A szegedi komité felállításával körülbelül egyidőben, április 25-én Varjassynak Aradon szintén sikerült egy úgynevezett egységpártot megalapítania. A heterogén, mindenféle pártot és áramlatot képviselő blokkot egyetlen közös vonás tartotta össze, az osztatlan forradalomellenesség.[163] Ezzel az ellenforradalmi központok száma háromra szaporodott, az ellenforradalmárok feladata pedig elsősorban abban állt, hogy a három központot valamiként közös nevezőre hozzák, egységesítsék. Miután a szegedi csoport Gömbös, vagyis a bécsiek segítségével jött létre, a szerepek kiosztása és a színpad berendezése máris elkezdődött. Fölénybe jutott a bécsi társaság, és Szeged vált a vonzási központtá, különösen Arad hamarosan bekövetkező román megszállásával. E fejleményekben tagadhatatlanul szerepet játszott a franciák segítsége. Magatartásuk 1919 áprilistól július végéig abban különbözött az angolokétól, hogy míg az angolok az ellenforradalmi szervezkedést

helyeselték, a franciák tevőlegesen támogatták is. Helyzetüknél fogva egyébként ezt csak ők tehették meg.

Összefoglalóan megállapítható hogy 1919 április–májusában a francia kormány és a vezérkar expressis verbis támogatta a román offenzívát a Tisza vonaláig, valamint hallgatólagosan Kárpát-Ukrajna és néhány más támaszpont csehszlovák elfoglalását, visszariadt azonban attól, hogy a román kormányt felhatalmazza a Budapest elleni támadásra.

A francia kormány közép-európai politikája önállósult, s ezzel párhuzamosan önállósult a többi kormány magatartása is. A közép-európai térségben most már nem lehetett szövetségi politikáról beszélni, csupán arról, hogy a konferencia nagy üggyel-bajjal, időről időre közös keretbe foglalta az egyes antanthatalmak érdekeihez szabott vonalát. A közös keretet tulajdonképpen a „bolsevizmus" leverésének közös érdeke adta, annak ellenére, hogy ezzel kapcsolatban egyes kormányok különleges politikai játékot engedtek meg maguknak. Ami az amerikaiakat illette, minden erőfeszítésük ellenére, hogy a „bolsevizmus" elleni európai harc finanszírozásából kimaradjanak, a döntő pillanatban néma csenddel nyugtázták a magyar rezsim megfojtására irányuló akciókat. (Ennek néhány jellegzetes példájával majd találkozunk.) Az angolok – elsősorban saját közvéleményük megnyugtatására – hangzatos pacifista nyilatkozatokat tettek, közben azonban biztosították a román hadsereg fellépésének anyagi feltételeit.

Legjobban az olasz kormány és vezérkar magatartása önállósult. A forradalom leverésének gondját másokra hagyva azon fáradozott, hogy a budapesti vákuumot az olasz befolyás elsőségének biztosítására használja fel. Az olasz aktivitás sok részlete ismert, s úgy tűnik, hogy e kapcsolat addig volt intenzív, amíg Orlando volt kormányon, s ez az időszak nagyjából egybeesett azzal a periódussal, amelyben Borghese herceg Budapesten tartózkodott. Kiterjedtek e kapcsolatok – a francia források szerint – a kereskedelemre (beleértve a fegyver- és lőszerszállítást), az ehhez tartozó pénzügyi műveletekre és végül bizonyos katonai kérdésekre. A bécsi olasz katonai misszió vezetője, Roberto Segrè tábornok közvetlen kapcsolatba lépett a bécsi magyar követséggel; a fiumei olasz állampolgárokat a magyar állam „oltalma" alá helyezte; április 27-én egy olasz repülőrajt küldött Budapest üdvözlésére, majd – ami ennél lényegesebb – tárgyalás céljából egy olasz tiszti missziót. Május 15-én kereskedelmi megállapodás létesült, amelynek bevezető szövege értelmében a forgalom lebonyolításával a magyar kormány a Haditermény Rt. két ügyveze-

tő igazgatóját és a Magyar Élelmiszerszállító Rt. vezérigazgatóját bízta meg. A francia hírszerzés összeállította a magyar állammal kapcsolatot tartó olasz tisztek és ügynökök hosszú listáját. Jóllehet az olasz politika részletei még nincsenek felderítve, annyi máris kétségtelennek látszik, hogy az itteni politikában a francia kormány Olaszországra nem számíthatott, sőt az olasz kormányban a legaktívabb ellenlábasra talált.

Anglia magyarországi politikája egyelőre nem távolodott messzire a franciától. Igazi érdeklődés a brit szervekben ez iránt az ország iránt változatlanul nem mutatkozott; az oroszországi olajhoz fűzött reményeket ebben az időben az angolok számára a romániaiak váltották fel. A miniszterelnök és közvetlen környezete kivételével a brit felelős személyiségek szóbelileg türelmetlenebbül sürgették a magyarországi katonai beavatkozást, mint a francia kormány valaha is tette. Eltérés valójában az angol és a francia álláspont között abban jelentkezett, hogy míg Foch marsall és Clemenceau az össz-szövetségi intervenció helyett a kérdés megoldását és a Kun-rezsim megdöntését Magyarország szomszédaira bízta, de ezt szövetségeseivel nem közölte, az angolok — a miniszterek jelentős része, a külügyi apparátus minden számottevő tagja, a vezérkar — ezt elkerülendőnek tartotta, és az antant szervezett beavatkozását szorgalmazta. A brit külügyi és katonai szervek a május–júniusi napokban mind türelmetlenebbül tették fel a kérdést: miért nincs határozat az intervencióról, miért hallgat a konferencia? Mindinkább panaszolták, hogy e kérdésükre sztereotip választ kapnak: a problémát Foch marsall tanulmányozza.[164] Foch marsall azonban egyelőre semmit sem tanulmányozott, megvolt a maga elképzelése. Ez a mélyebb angol–francia ellentét azonban – tekintettel arra, hogy a konferencián mégis Lloyd George volt hangadó szerepben – nem vált világossá; sokkal inkább belső angol vitaként jelentkezett.

Erre az időre viszont a Bliss tábornok által megfogalmazott, és az egész amerikai delegáció által elfogadott álláspont, hogy ti. az USA nem vállalhatja a franciák intervenciós terveinek finanszírozását, dogmává vált. A háború felélesztése helyett az amerikaiak békét akartak kötni, méghozzá mielőbb, s ezt a törekvést személy szerint az angol miniszterelnök is támogatta. Éppen ő volt az, aki április 30-án a Legfelsőbb Tanácsban felvetette, hogy Ausztria és Magyarország képviselőit hívják meg Párizsba és nyújtsák át nekik a békeszerződés tervezetét.

Wilson támogatása mellett, Clemenceau ellenzése dacára a Tanács el is határozta, hogy mindkét kormányt felkéri, küldje el delegációját

május 12-ére Chantillybe. Másnap a francia külügyminiszter kísérletet tett e határozat visszavonatására, de kudarcot vallott. A Tanács elfogadta a meghívó szövegét, amely az előző tervezettől csak annyiban különbözött, hogy Chantillyt Saint Germainnel helyettesítette.[165] A meghívót Budapestre a bécsi angol misszió vezetőjének, Cuninghame-nak kellett továbbítania, május 4-én azonban Londonból parancsot kapott az irat visszatartására.[166] A londoni rendelkezés a tanácshatalom súlyos válságával állt kapcsolatban. E válságról az antant szervei valójában már április 26-tól kezdve kaptak híreket. De Lobit például egy Budapestről érkező hírből arról értesült, hogy a tanácskormány helyzete kritikussá vált, s hogy Kun Béla a kibontakozás útját keresi a kormányátalakítás formájában is.

Ugyanebben az időben Kun Béla tárgyalást folytatott az amerikai Coolidge-misszió budapesti képviselőjével, Brownnal, s rajta keresztül újabb tárgyalási alapot igyekezett teremteni az antanthatalmakkal. A blokád feloldását és a román csapatoknak a Smuts által megjelölt vonalra történő visszarendelését kérte, s felajánlotta az úgynevezett extremisták (Szamuely, Pogány és Vágó) távozását a kormányból (helyükre Bolgár Elek, Weltner Jakab és Cservenka Miklós lépett volna.)[167] Miután e kezdeményezésre válasz nem érkezett, április 30-án egy Horváth nevű, a francia forrás által közelebbről meg nem jelölt személyiség kereste fel a bécsi antantmissziókat, s köztük Allizé francia megbízottat. Horváth közölte, hogy kapcsolatban van Kun Bélával, az általa teendő javaslat mögött pedig Bolgár Elek, a bécsi magyar követ áll. A magyar tanácshatalom szószólójaként Horváth elismerte, hogy a magyar proletárdiktatúra helyzete reménytelen, s az általa tett javaslat a Brown által közvetített ajánlatnál messzebbmenő engedményeket tartalmazott: felajánlotta a Vix-jegyzék vonalának elfogadását. A budapesti kormányban végrehajtandó személycserén túlmenően koalíciós kormány alakítását helyezte kilátásba. E kormány élén Garami Ernő állna, s két kommunista miniszter (Kun Béla és Bolgár Elek) mellett a miniszterek többsége polgári személy lenne úgy, hogy a kabinetben minden társadalmi réteg és minden magyarországi vallás képviseletet kapjon. Az új kormány legfőbb feladatát Horváth abban jelölte meg, hogy elhárítsa Budapest idegen (nyilvánvalóan román) megszállását.[168]

A francia misszió tartózkodóan fogadta a budapesti javaslatot. A többi – s elsősorban az angol katonai vezető, Cuninghame – a fenti

alapon tárgyalni kezdett a tanácskormány küldötteivel, s ez vezetett majd július végén a Böhm Vilmossal létesített kompromisszumhoz.

Az a pont, ameddig az engedményekben Kun Béla el tudott és el akart menni, a két magyar javaslat alapján eléggé jól elkülöníthető attól, ameddig a nála engedékenyebbek menni szándékoztak. Kun Béla egy kommunista–szociáldemokrata kormányon belüli cserékről, Horváth egy polgári demokratikus koalíciós kormány megalakulásáról beszélt. Úgy tűnik, ez az eltérés, sőt ellentét mindvégig fennmaradt.

Mivel a keleti frontot a Kratochwill parancsnoksága alatt álló székely hadosztály már április 27-én megnyitotta, a Vörös Hadsereg a front teljes hosszában kénytelen volt hátrálni, s kiüríteni a Tiszántúlt. A tanácskormány hatásköre a Dunántúlra és a Duna-Tisza közére korlátozódott. A katonai vereség, a súlyos általános helyzet belpolitikai válságot eredményezett. A szociáldemokrata vezetők jó része a kormány lemondását követelte. E hírek futótűzként terjedtek el a világban, olyannyira, hogy Hallier tábornok Bécsből május 2-án leadta a hírt, amely szerint a magyar kormány tagjai, Kun Bélát beleértve, két vonattal a magyar–osztrák határra érkeztek.[169] Hallier távirata elindította a hírlavinát, s néhány napon át – a tábornok helyesbítő üzenetei ellenére – az európai fővárosokban azt hitték, hogy a budapesti vörös hatalom nem létezik többé.

A valóságban azonban a kormányzótanács sorsdöntő május 2-i ülésén éppen ellenkező határozat született. A harc folytatásáról Kun Béla javaslatára elfogadott határozat tulajdonképpen nem is a harc folytatásáról, hanem igazában az elkezdéséről szóló döntést tartalmazta. Tartalmazta az időnyerés politikája keretében az utolsó kísérletet a tanácshatalom megszilárdítására, de magában foglalt még egy elemet: a lehetséges tárgyalási alap megteremtésére irányuló kísérletet is. Május elejéig ez a tárgyalási alap láthatóan nem jött létre. A nyomasztó válság két napján, május 1-én és 2-án Kun Bélának ezzel is szembe kellett néznie. A kormányzótanács ülésén feltárult az az eltérés, amelyet az imént a két magyar javaslat között megállapítottunk: egyrészt a fennálló rezsim keretében megvalósítandó kormányátalakítás (Kun Béla javaslata), másrészt aközött, hogy a hatalmat engedjék át egy széles koalíciós kormánynak (a szociáldemokraták többségének és feltehetően egyes kommunistáknak a javaslata). Csakhogy minden további kibontakozáshoz előbb alapot kellett teremteni. Az ellenállás megszervezéséről május 2-án hozott határozat ennek az alapnak a megteremtését is magában foglalta. Minden egybehangzott e határozatban, minden olyan érdek,

amelyet védeni lehetett: a tanácshatalomé, a nemzeté, a mérsékelt politikai kibontakozásra hajlóké és végül azoké, akiket a tanácshatalom exponált személyiségeinek védelme vezetett. A május 2-i döntés katasztrófaszituációban, de e katasztrófaszituáció diktálta történelmi magaslaton született.[170]

A tanácskormány helyzete tragikus volt; fenti döntésében azonban szerepet játszhatott, hogy éppen ekkor nyílt reménye arra, hogy megkapja Szovjet-Oroszországtól azt a támogatást, amelyben a magyar kommunisták kezdettől fogva bíztak, de amelyről már-már le kellett mondaniuk. A segítség ekkor elsősorban a besszarábiai front felől érkezhetett, tekintettel arra, hogy a Vörös Hadsereg Dél-Ukrajnában az odesszai kiürítés után átmenetileg kedvező pozícióba jutott. Május 1-én Szovjet-Oroszország ultimátumban követelte a román kormánytól Besszarábia és Bukovina átadását, s a szovjet sajtó hangsúlyozta, hogy e lépésre a Magyar Tanácsköztársaságnak nyújtandó segítség szándéka késztette a szovjet kormányt. Az ukrán vörös haderő meg is kezdte a Dnyeszternél a támadást. A szovjet katonai akciónak döntő szerepe volt abban – erre még visszatérünk –, hogy Magyarországon a román front a Tiszánál megmerevedett, de egyúttal abban is, hogy a balkáni francia erők egy részét Besszarábiába dobták át. Az átmeneti tehermentesítés, amit a szovjet akció eredményezett, lehetővé tette a budapesti kormányzat katonai felkészülését, s alapot nyújtott az északi ellentámadás megszervezéséhez.[171]

Egyelőre viszont a kormány várta a választ április 30-i békeajánlatára. Az ajánlatot a csehszlovák, a jugoszláv és a román kormánynak tette,[172] de válasz csak a román kormánytól érkezett. Ami Prágát illette, az itteni kormány a magyar jegyzéket csupán arra használta fel, hogy ezt közzétéve utólag fellebbentse a fátyolt saját, a csehszlovák közvélemény elől addig eltitkolt katonai lépéseiről. A kormány most bejelentette, hogy csapatai elfoglaltak Szlovákiában bizonyos területeket. Ezt két motívummal indokolta: azzal, hogy a magyar hatóságok felkelést szerveztek Szlovákiában, és azzal, hogy a magyarok a szóban levő területeket kiürítették. A magyarázat két szempontja nyilvánvaló ellentmondásban állt egymással. A prágai francia követ meg is állapította, hogy „a dolgok ekként való bemutatása nem [volt] teljes egészében egzakt".[173] Válasz helyett a csehszlovák erők tovább folytatták előnyomulásukat, s május 1–2-án Salgótarján kivételével, ahol kemény ellenállásba ütköztek, lényegében véve elfoglalták a hadparancsban megjelölt új vonalat.

A román hadvezetőség viszont május 3-án ultimátumszerű követelésekkel felelt a magyar békeajánlatra. A teljes leszerelést, minden fegyver átadását, 1800 mozdony, 4100 személykocsi, 40 000 teherszállító-vagon, minden hajó- és hajózási objektum, valamint 500 teherautó átadását követelte. Amíg e feltételeket a magyar kormány teljes egészében nem teljesíti – szögezte le az úgynevezett békejavaslat –, a román hadsereg a Tisza vonalán marad, és Csap, Tokaj, Tiszapolgár, Tiszacsege, Tiszafüred, Kiskörös, Szolnok, Csongrád és Szeged magasságában egy-egy hídfőt létesít a folyó jobb partján is, mintegy 20 kilométeres mélységben. A javaslat 4. pontja így szólt: „A román csapatok azt a területet, amely a románok által követelt etnikai határ és a Tisza között húzódik, akkor hagyják majd el, amikor a magyarok ratifikálják a leendő békeszerződést."[174] A követelt etnikai határ természetesen az ismert 1916-os szerződés vonalával volt azonos. Az első francia, aki e „fegyverszüneti javaslat" hallatán felhördült, Hallier tábornok volt Bécsben, aki már ekkor felhívta felettesei figyelmét arra a törekvésre, ami később nagy viták középpontjává vált: a románok rá akarják tenni a kezüket a magyar nemzeti vagyonra, amelyen pedig az egész antantnak, de legalábbis több országnak kell majd jóvátétel címén osztoznia.

Ez a „békeajánlat", érthető módon, Budapest számára nem volt kecsegtető. Így, miközben a tanácskormány lázasan tevékenykedett egy számottevő hadsereg megteremtésén és nem is kis eredménnyel, a kormány a fegyverkezés mellett a franciáknál folytatta tovább egyezkedési kísérleteit. Május 6-án de Lobit tábornok jelentette, hogy a szegedi francia előőrsöknél megjelent Brown professzor, az amerikaiak budapesti embere.[175] Brown Kun Béla felhatalmazásával különvonaton érkezett, s az iránt érdeklődött, miként fogadták az antanthatalmak a Magyar Tanácsköztársaság tárgyalási javaslatait. Kijelentette, hogy Kun bizonyos feltételek mellett hajlandó a távozásra. Többek között garanciát kér arra, hogy a rezsim felelős vezetőit nem éri bántódás. A professzor a továbbiakban közölte a franciákkal, hogy május 4-én Segrè olasz tábornok katonai missziót küldött Budapestre. Ennek – Brown szerint – az volt a feladata, hogy Kunt lemondásra bírja és elérje, hogy Budapest, olasz főparancsnokság alatt, csehszlovák megszállás alá kerüljön. Brown a saját nevében antantmegszállást ajánlott. De Lobit, amikor e hírekről értesült, Belgrádba kérette Brownt, és ott tartotta addig, amíg Franchet d'Espèrey is megérkezett.[176] A Tanácsköztársaság tárgyalásra irányuló vonaláról mondottakat április végétől-május elejétől

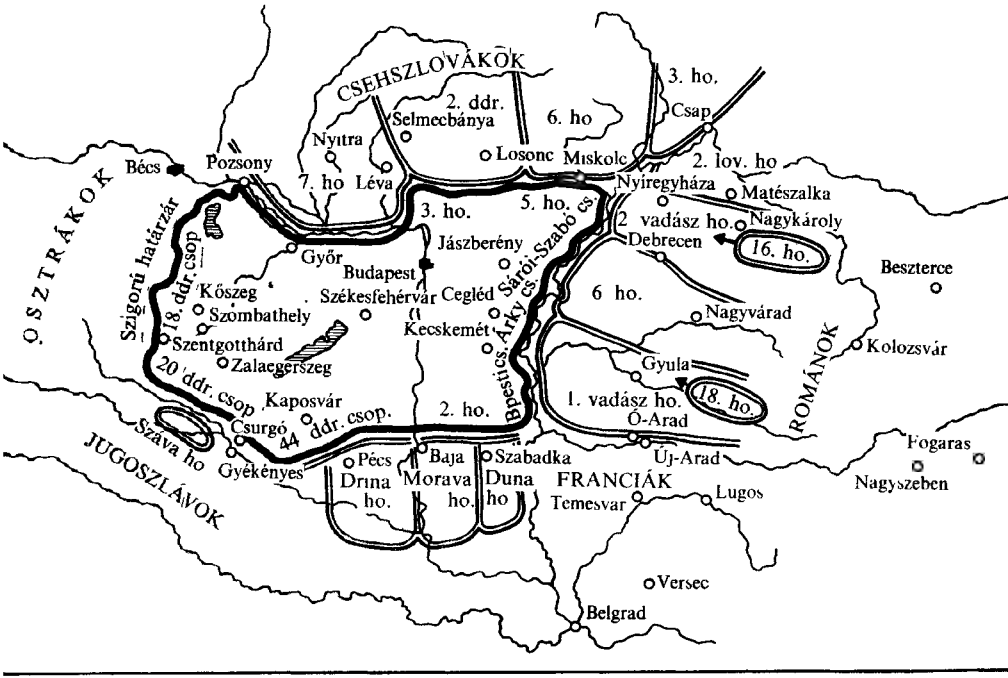

A katonai helyzet 1919. május 2-án

az idézett iratok mellett alátámasztják a bécsi angol misszió jelentései is, s az összkép a francia katonai megfigyelők számára is hasonlóképpen alakult. A Deuxième Bureau május 7-én összefoglalót készített az ausztriai és a magyarországi helyzetről. Az irat szerzője többek között megállapítja, hogy miután a Károlyi-kormány a Vix-jegyzékre hivatkozva lemondott, a magyarok szemében furcsa módon a budapesti francia misszió vált a katasztrófa bűnbakjává, holott a maga idején e missziót minden érdekelt kis szövetséges állam, így Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia magyarbarátsággal vádolta. Ezt követően az expozé arra a megállapításra jut, hogy a magyar kormány már igen hamar csalatkozott abban a reményében, hogy Szovjet-Oroszországtól hathatós segít-

séget kap, így azután a súlyos külső megrázkódtatások után komoly formában tárgyalásokat kezdett.[177] A megfigyelők és megfigyelések egyet nem vettek észre: a Tanácsköztársaság komoly előkészületeit a katonai fellépésre.

A magyar kormány tárgyalt és egyúttal támadásra készült. Közben a csehszlovák hadsereg céljai közelébe jutott, s nem adta jelét, hogy további akciót akarna kezdeményezni Budapest irányában. Mi volt a helyzet a román fronton? Említettük, hogy április 26-án Wilson elnök felhívta a konferencia figyelmét a román katonai offenzíva megalapozatlanságára. Láttuk, hogy a francia kormány helyesebbnek érezte, ha egy további román akció támogatásától tartózkodik. A magyar kormány április 30-án békét kínált, s a román politikusok remélhették, hogy e kormány szorult helyzetét felhasználva messzemenő engedményeket érhetnek el. Ennek ellenére Bukarestben május 5-ig foglalkoztak a Budapest elleni felvonulás gondolatával, sőt nemcsak foglalkoztak, de május 4-én a kormány határozatot is hozott róla. Jean César Graziani francia tábornok, aki Romániában május 5-én hivatalosan átvette Berthelot tábornok posztját, felhívta erre feletteseinek figyelmét. Jelentése szerint a határozatot azzal a céllal hozták, hogy a magyarokat megadásra kényszerítsék, s így Románia szabad kezet kapjon ahhoz, hogy a Dnyeszternél átvegye Besszarábia védelmét. Ezzel csaknem egyidőben azonban Graziani más, Romániát érintő nagyon fontos jelentéseket is tett. Szemléletes útja eredményeként azt ajánlotta, vonják ki a francia csapatokat Besszarábiából és egész Romániából, tekintettel az ottani siralmas állapotokra és arra, hogy a tábornok véleménye szerint nincs kilátás a francia–román katonai együttműködésre. Másik fontos híre volt, hogy május elején jelentős bolgár csapatösszevonás kezdődött Dobrudzsában. Ugyanekkor kezdődött az ukrán Vörös Hadsereg hadműveletе a Dnyeszternél. E tényezők és még mások együttesen azt eredményezték, hogy Presan román tábornok fellépett Budapest megtámadása ellen, és május 5-én kierőszakolta a 4-i kormányhatározat visszavonását. Érvei között elsőként említette, hogy a román csapatok olyan vonalon állnak Magyarországon, amely mögött már nincs román területi igény (nevezetesen a Tiszánál), s amely egyúttal kiválóan védhető. Rámutatott arra is, hogy a többi fronton, elsősorban Besszarábiában a helyzet nem teszi célszerűvé Budapest elfoglalását, s ellene szólnak a szövetségi szempontok is. Pétin francia katonai attasé szerint a román kormány, bár elfogadta Presan álláspontját, azt javasolta, hogy a Budapest elleni akciót bonyolítsák le

össz-szövetségi keretekben. A román kormány ennek megfelelően május 5-én, a Budapest elleni akció felfüggesztésének napján, jegyzékkel fordult a francia kormányhoz, majd a király ajánlotta a szövetségeseknek e katonai akció lebonyolítását. A konferencia azonban nem hozott ilyen értelmű határozatot. A kormány elhatározta, hogy tekintettel a besszarábiai front helyzetére, három hadosztályt a magyarországi frontról átvezényel Besszarábiába.[178] Így érett be a május 1-i szovjet ultimátum hatása a magyar kormányzat javára. Ez az üdvös hatás azonban csak nagyon rövid ideig tartott, mert a szovjet támadás a Dnyeszternél néhány nap alatt összeomlott; ugyanakkor Kelet-Galíciában, román segítséggel, felülkerekedtek a fehérlengyelek; az ukrán ellenforradalmi erők támadásba lendültek, Gyenyikin pedig nagy erejű offenzívába kezdett.[179]

Jóllehet a Magyarországi Tanácsköztársaság a május eleji válságban nem tűnt el, hanem erőit összeszedve védekező ellentámadásra készült, Párizsban ez az intermezzo kapaszkodót adott a francia kormánynak ahhoz, hogy elfeledtesse a Magyarországi Tanácsköztársaság küldötteinek meghívását a konferenciára. Tudjuk, hogy szándéka eredetileg is ez volt. Wilson elnök május 6-án érdeklődött a bécsi és a budapesti meghívó sorsáról. Clemenceau az utóbbit illetően mindössze annyit válaszolt, hogy Budapestről nincs híre, Lloyd George pedig – tudva vagy tudatlanul – hallgatott a londoni ellenparancsról. A jelenet másnap a Legfelsőbb Tanácsban megismétlődött. Wilson kérdezett, s Clemenceau így válaszolt: „Semmi hírem sincs. Kormányuk már nem létezik."[180] Ismertette viszont a bécsi angol misszió táviratát a május 4-i londoni utasításról, s a brit miniszterelnök kénytelen volt ezúttal kijelenteni, hogy e határozatról nem tudott. Clemenceau bizonyára nem ragaszkodott túlságosan az igazsághoz, amikor azt állította, hogy Budapestről nincsenek értesülései. A bizonytalanság állapotának megteremtése azonban elegendő volt ahhoz, hogy a Legfelsőbb Tanács mintegy elfeledje a magyar delegációnak a konferenciára való meghívását.

Nem ment feledésbe ugyanakkor Ausztria delegációjának a meghívása. Renner kancellárt az osztrák képviselet élén május 12-re várták Saint Germainbe. A vele kötendő béke feltételeit azonban még korántsem dolgozták ki. Eleinte fékezte a munkálatokat, hogy Ausztria leendő státusa nem volt tisztázva; azután lényegesen módosult az ország megítélése azáltal, hogy kormánya fokozatosan távolodott kezdeti Anschluss-politikájától, s hogy a hatalmak kezdték belátni, meg kell alapozni

Ausztria „életkedvét". Ez utóbbi törekvés – Ausztria bátorítása az önálló állami létre – részben azért is erősödhetett, mert a Tanácsköztársasággal szemben lehetett érvényesíteni, illetve mert a megnyugtatás politikája egy ausztriai baloldali fordulat ellenszerének is tűnt.

E szakaszban Ausztria és Magyarország sorsa több kérdésben összefonódott. A Tanácsköztársaság vezetői számára létkérdés volt az osztrák forradalom, és nagyon fontosak voltak azok a kapcsolatok is, amelyek a fennálló osztrák kormánnyal létesültek. Mindemellett az Ausztriával szemben alkalmazott „lágyabb" politika Magyarországra nemcsak kedvezőtlen következményekkel járt – ; előnyei később automatikusan rá is kiterjedtek, főleg pénzügyi és gazdasági kérdésekben.

AUSZTRIA ÉS MAGYARORSZÁG

A fegyverszünet megkötése után a francia kormánynak kevés érintkezési pontja volt Ausztriával, s egyelőre nemcsak a valóságban, de a francia elgondolásokban is bizonytalan volt ennek az országnak a jövője. A megalakult ideiglenes kormányt az antant nem ismerte el, státusát az állam önmaga szabályozta, nemzetközileg nem létezett. Még annyira sem, hogy a szövetségesek legalább missziót küldtek volna oda a fegyverszünet végrehajtásának ellenőrzésére. Ezt a feladatot egy ideig kizárólag az olaszok látták el, s nagyobb misszió kiküldésére ők is csak decemberben gondoltak. Az olaszokat később az amerikaiak és az angolok követték, a francia kormány azonban a misszióküldést még 1918 decemberében is elvetette.[181] Francia misszió csak 1919. március végén tűnt fel az osztrák fővárosban.

A francia kormány azonban, az első hónapokban tanúsított passzivitása ellenére, élénk érdeklődéssel kísérte az ottani fejleményeket, mindenekelőtt az Anschluss iránti vonzalom és a szeparatizmus megnyilatkozásait.[182] 1919 januárjában vált problematikussá a karinthiai kérdés, ami lényegében véve abból állt, hogy míg Jugoszlávia katonailag is mindent megtett Klagenfurt és környéke megszerzése érdekében, az úgynevezett helyi alakulatok e kísérletnek ellenálltak.

Ebben a fázisban ismerkedett meg a karinthiai kérdéssel az amerikai delegáció egyik utazó biztosa, Archibald C. Coolidge. Az ő döntőbíráskodása eredményeként kialakult egy választóvonal, amit a konferencia

szentesített, s amit – egy újabb, február 17-én kezdődő összecsapás után – az osztrák és jugoszláv fél is elfogadott ideiglenes vonalként.

Ennek ellenére az osztrák probléma egészében véve egyre súlyosbodott. Határvillongások, mind jobban látható olasz aktivizálódás, német propaganda – ezek még csak az apróbb problémákat jelentették. Súlyosabb volt ezeknél Ausztria gazdasági helyzete, amit nyersanyagforrásainak elvesztése eredményezett, s Bécs éhezése, ami a blokád következménye volt. A mindennapi élet nyomorúsága felkorbácsolta Bécs elégedetlenségét, a „vörös" és forradalmasodó Bécstől pedig az osztrák vidék elfordult, s több tartomány szeparatista mozgalmakba menekült. A politikai vezető csoportok nehezen találtak kiutat a reménytelen helyzetből. Ha volt ilyen, úgy ez vagy Németország, vagy az antant felé vezetett.

A francia megfigyelők ugyan igyekeztek megnyugtatni magukat afelől, hogy az Anschlussra komolyan csak a szociáldemokraták gondolnak, de nem tagadhatták, hogy a szociáldemokrata párt nagy befolyással rendelkezik. Nehéz megmondani, hogy vajon az Anschluss mint reális megoldás az osztrák politikai és gazdasági élet mekkora csoportjaira terjedt ki. Mégis úgy tűnik, hogy az a réteg, amely az Anschluss-kérdést nem csak politikai-taktikai eszköznek használta, de arra komolyan gondolt, mindenesetre szélesebb volt, mint a szociáldemokrata vezető réteg (ebben viszont nem mindenki osztotta), de távolról sem volt általános. Mindenesetre már 1918-ból, 1919-ből találkozni pénzügyi és gazdasági köröktől eredő javaslattal, memorandummal, amely Ausztria gazdasági talpraállításával foglalkozik, s ehhez az önálló Ausztria gondolatából indul ki.

A törvényes formák figyelembevételével összehívott ideiglenes nemzetgyűlés 1918. november 13-án elvileg kimondta Ausztria jövendő csatlakozását Németországhoz, ez az irány azonban az elkövetkezendő hónapok folyamán alaposan meggyengült. Bukását előrevetítette a német kormány kötelező óvatossága; egy „nyíltsisakos" csatlakozási politikát Berlin nem tehetett magáévá.[183] Nemcsak a meghirdetett Anschlusspolitika kivihetetlenségét jelentette ez, de azt is, hogy Németország pillanatnyilag nem akart, vagy nem tudott segíteni Ausztria gazdasági bajain. Bár az osztrák külügyminiszter, Otto Bauer 1919. február végi–március eleji berlini útján elvileg megállapodhatott a jövendő egyesülési politikában, a realizálhatóság és a gazdasági támogatás hiányában gyakorlatilag mégis üres kézzel tért haza. Ugyanakkor az antant, nem kis részben éppen francia kezdeményezésre, foglalkozni kezdett Ausztria ellátási

problémáival. Ez először az élelmezés megoldásának átvállalásában nyilvánult meg. Amint azt a maga idején mindenki belátta, ez a fordulat – a legyőzött alamizsnázása a győztes által – Ausztria politikai önállóságát máris korlátozta. Beneš csehszlovák külügyminiszter nem habozott kijelenteni: Bécs éhezése és élelemmel való ellátása Ausztriát kiszolgáltatja az antant kénye-kedvére. Az Ausztria szempontjából nevezetes ülés a konferencián március 5-én zajlott le. A Legfelsőbb Tanács megszavazott számára 30 millió dollár élelmiszerkölcsönt, de ennél is fontosabb volt az a körülmény, hogy a „kedvezést" Clemenceau javasolta. A francia miniszterelnök elmondotta, hogy e tervet előzetesen megvitatta Balfourral és House-szal. Mindannyian egyetértettek abban, hogy a kérdés megoldása nagyon sürgős, és hogy Német-Ausztriával szemben a szövetségeseknek bizonyos jóindulatot kell tanúsítaniuk, ha nem akarják, hogy a bajorok és a németek karjai közé rohanjon.[184]

A zárlat feloldásában Sonnino olasz külügyminiszter okozott nehézséget. Meggyőzése érdekében a Tanács tagjai szinte kivétel nélkül olyan érveket sorakoztattak fel, amelyek bizonyították, hogy már nemcsak a francia kormány, de a többi szövetséges is hajlik arra, hogy elfogadja az önálló Ausztria gondolatát. Balfour hangsúlyozta, hogy minden késedelem beláthatatlan következményekkel járhat; Robert Cecil kijelentette, hogy amíg az olaszok gondolkodnak, Ausztriában emberek halnak éhen; Clemenceau követelte, hogy a nemzeti érzékenykedést rendeljék alá a magasabb szempontoknak. Ketten, House és Pichon, azt is megfogalmazták: azért van szükség erre az intézkedésre, hogy Ausztriát eltérítsék a német úttól. Végül is Sonnino kétnapi haladékot kapott, s a Tanács március 7-én olasz hozzájárulással elfogadta az adriai zárlat feloldásáról szóló határozatát, a közép-európai vasútvonalakat pedig az amerikai Relief Administration felügyelete alá helyezte.[185]

A blokád feloldásával a Gazdasági Tanács március 12-én foglalkozott először, s erre irányuló javaslatát Ausztria mellett Magyarországra és Észtországra is kiterjesztette. A kérdés március 27-én került a Tanács elé Robert Cecil előadásában, aki azt javasolta, hogy Ausztriára terjesszék ki, de a magyar kérdésben függesszék fel a megoldás keresését, illetve újravizsgálás végett adják vissza a Gazdasági Tanácsnak. Újabb, az olasz–jugoszláv ellentét miatt keletkezett vita után másnap, március 28-án a Tanács végleg elfogadta Ausztria blokádjának feloldását.[186]

Ugyanebben az időben a szövetségesek között megbeszélések kezdődtek Ausztria önállóságának és semlegességének esetleges kimondásáról

is. Március 11-én Tardieu angol tárgyalópartnereinek olyan, a német békeszerződésbe illeszthető szövegtervezetet nyújtott át, amely nemcsak Ausztria politikai és gazdasági függetlenségét, hanem népszövetségi garanciával egyúttal semlegességét, illetve ennek német elismerését is tartalmazta.[187] Valószínűleg március második felében tett a konferencia területi bizottságában a francia és az amerikai képviselő hasonló értelmű javaslatot, és ekkoriban keletkezhetett az a francia memorandum is, amely ezeket az elveket részletesen kifejtette és alátámasztotta.[188]

1918 őszén a francia külügyminisztériumban Laroche Ausztria kérdését úgy exponálta, hogy Franciaországnak vagy el kell érnie a Rajna-határt, vagy ha ez nem lehetséges, biztosítania kell Ausztria különállását. Márciusban, amikor már éppen eléggé világossá vált, hogy az első megoldás nem tartozik a lehetőségek birodalmába, eljött az ideje a második variáció közelebbi vizsgálatának. Úgy tűnik, hogy a francia kormány ekkor komolyan gondolt Ausztria semlegesítésére is. A szövetségesekben pedig láthatóan volt hajlam arra, hogy a franciákat a súlyos csalódásért kompenzációban részesítsék.

Még dúlt a harc a rajnai határ körül, amikor Clemenceau miniszterelnök március 24-én hosszú nyilatkozatot tett a Legfelsőbb Tanácsban, s látszólag minden ürügy és alkalom nélkül „belekeverte" a német kérdésbe Ausztria problémáját. A francia miniszterelnök azokra az angol érvekre, szemrehányásokra válaszolt, amelyek szerint a túlzott francia követelések – Németország megnyomorítása, igazságtalanság elkövetése Németországgal szemben stb. – a német népet oly elégedetlenséggel tölthetik el, ami azután a jövőben veszélyes lehet az egész világra nézve. Clemenceau e szemrehányásokat azzal hárította el, hogy olyan „igazságos békét" a szövetségesek a legjobb akarattal sem tudnak javasolni, amit a németek ne tartanának igazságtalannak. Előadását a miniszterelnök így folytatta: „Azt mondják, szereljünk le valamennyien; én benne vagyok, a hódítás szelleme, amely valaha a francia népet jellemezte, örökre halott. De ha mi csökkentjük hadfelszerelésünket, és ha ugyanakkor Ausztria hét millió lakossal szaporítja Németországot, német szomszédunk hatalma reánk nézve veszedelmesen megnövekszik. Visszaélés-e a népek jogaival, ha azt mondjuk az osztrákoknak: »Nem kérünk mást, csak hogy maradjatok függetlenek. Csináljatok ezzel a függetlenséggel, amit akartok, de nem szabad belépnetek egy német blokkba, s nem vehettek részt egy német reváns-tervben?«"[189] A francia miniszterelnök e szavaival mintegy utat mutatott partnereinek a rajnai vitából való kibon-

takozásra. Éreztette, hogy a nyugati probléma könnyebben megoldható, ha az angolszász államok elfogadják az önálló Ausztria – másként szólva az Anschluss tilalmának – elvét. Clemenceau előterjesztésében azonban ekkor a semlegesség szó már nem fordult elő. Az időközben létesült Magyarországi Tanácsköztársaság a tervbe vett semlegesítés gondolatát meggyengíthette, s talán azzal is számolni kellett, hogy ehhez amerikai támogatást nem lehet szerezni, mivel a semlegesség kiterjesztése ellentétes a Népszövetség kollektív biztonsági elvével.

Bár a francia miniszterelnök javaslatát kedvezően fogadták, a kérdés távolról sem oldódott meg. A franciák gondja csökkent, az osztrák kérdés függőben tartása, „lebegtetése" március folyamán megszűnt: a francia kormány áttért az aktív osztrák politikára. E politika gerincét az önálló Ausztria megalapozása, megszilárdítása, az Anschluss lehetőségének eltemetése vagy hosszabb időre szóló elnapolása alkotta. Időben nagyjából egybeesett a francia fordulattal, hogy Ausztria március 21-től kezdve már nemcsak az Anschluss rémét idézte fel a párizsi vezetők szemében, de egyúttal annak a veszélyét is, hogy a keleti „vörös tűz" közvetítőjévé válik. Az osztrák helyzet bizonytalansága és az élet szűkössége egy ilyen lehetőséghez éppen elég tápanyagot nyújtott.

E lehetőségre Haguenin már az év januárjában felhívta Párizs figyelmét. A közép-európai helyzetet áttekintve teljes, mindenre kiterjedő válságról beszélt. „Az antant – írta – nem maradhat közömbös e naponta szörnyűségesebbé váló nyomorral és rendezetlenséggel szemben. Harcolnia kell először is a társadalmi forradalom ellen, amely legkegyetlenebb formájában, a bolsevizmus formájában közelít." Leszögezte, hogy e veszély ellen a győztesek csak akkor léphetnek fel, ha gazdasági segítséget nyújtanak a legyőzötteknek, így többek között éppen Ausztriának.[190]

Ehhez Maurice Pernot, aki a külügyminisztérium megbízásából a francia misszió előhírnökeként március első felében Bécsbe érkezett, hozzátette, hogy az ország megnyugtatása, az élet elrendeződése érdekében mielőbb meg kell szüntetni azt az elviselhetetlen bizonytalanságot, ami az ország felett lebeg. „A konferencia határozata, bármilyen légyen is, az egykori monarchiát alkotó különböző államok határait tekintve többet ér, mint a bizonytalanság, amelyben ezeknek az országoknak lakói élnek."[191] Pernot beszámolt a bizonytalanságban tenyésző illúziókról is. Március 20-án hosszú jelentésben ismertette Renner kancellárral folytatott beszélgetését. Renner fejtegetéseiből az derült ki, hogy a kancellár a kialakuló Közép-Európát távolról sem tudta realitásként

elfogadni. Beszélt a magyarokkal és a szlovénekkel fennálló problémákról (Burgenlandról, illetve néhány „németlakta faluról", amit Ljubljana magának követelt), ezeket a kérdéseket azonban nem élezte ki, hanem egész elégedetlenségét Csehszlovákia ellen fordította.

Azzal vádolta az antanthatalmakat, hogy Csehszlovákiából egy kis Monarchiát fabrikálnak három millió német, 800 000 magyar, 250 000 lengyel és 200 000 ukrán lakóval. Ez az állam – mondta a kancellár – rendelkezni fog Ausztria-Magyarország minden hátrányával, anélkül azonban, hogy a kényszerítő eszközök a kezében lennének a hátrányoknak a lakossággal való elfogadtatására. „Önök olyan kísérletet hajtanak ott végre – mondta Renner –, amely sokba kerül majd azoknak a népeknek, amelyeknek el kell viselniük, és amit azután revideálni kell." A másik problémát, az Anschluss kérdését vizsgálva, Renner hangsúlyozta, hogy a franciák kiindulópontja az Anschluss ügyében hibás. Mennyiségi kérdést látnak benne, pedig ezt a kérdést minőségi oldalról kellene szemügyre venni. „Mi azt hisszük – mondotta –, hogy Németország dél felé terjeszkedése és az osztrák elemek beépítése a német államba elsősorban azt eredményezné, hogy Németországban csökkenne Poroszország viszonylagos jelentősége." Ez az érv erősen hasonlított ahhoz, amelyet korábban francia külügyi funkcionáriusok maguk is papírra vetettek. Volt azonban a két felfogás között egy nagy különbség: a franciák ezt az előnyt mindig a Rajna-határ biztosításához kötötték. Ami magát Ausztriát illette, Renner kancellár kijelentette, hogy választási lehetősége egyszerűen nincs. Konföderációra a szomszédos országokban komolyan senki sem gondol, Ausztria pedig túlságosan gyenge ahhoz, hogy egyedül megéljen.[192]

Ha nem is oldódtak meg Ausztria alapvető problémái, egy másodrendű kérdés március utolsó hetében mégiscsak rendeződött. Az osztrák köztársasági kormányt egyre jobban feszélyezte, hogy Károly volt császár és családja még mindig Ausztriában tartózkodott; jóllehet a császár már lemondott funkcióinak gyakorlásáról, uralkodói méltóságát elvileg megtartotta. Bécs kezdeményezésére Lloyd George elintézte, hogy a volt császár letelepedhessen Svájcban. A Legfelsőbb Tanács az ő meleg ajánlására hozta meg az ehhez szükséges határozatot: a svájci kormányt meg lehet nyugtatni, hogy kiadatási kérelemre nem kerül sor.[193] Meg kellett azonban még győzni magát Károlyt is arról, hogy élnie kell a menedékjoggal, s ez megint csak a brit misszió feladata lett. A volt uralkodó március 25-én elhagyta Ausztriát, hogy átmenetileg

Warteggben, Zita császárné anyjának, a pármai nagyhercegnőnek a kastélyában szálljon meg. Midőn az Allizé vezette francia misszió március végén Bécsbe érkezett, Károly problémája már megoldódott. Allizé viszont olyan Bécset talált, amely szomszédjának tudta a Magyarországi Tanácsköztársaságot, s amely a világ eseményeitől függetlenül még mindig kitartott nyílt Anschluss-politikája mellett. Allizé mindenekelőtt olyan utasítást kapott, hogy keresse az eszközöket, amelyek segítségével az osztrák politikai közvéleményt ettől az eszmétől el lehet téríteni.[194] Március végén azonban a francia misszió megállapíthatta, hogy az osztrák közvéleményt egy másik dolog kavarta fel. Mielőtt a csatlakozás vagy nem csatlakozás kérdésével egyáltalán foglalkozhatott volna, figyelmét arra a rémületre kellett összpontosítania, amely a polgári köröket eltöltötte. Allizé és Hallier tábornok egymással versengve küldözgette Párizsba táviratait, jelentéseit a „borzalomról". Felidézték Ausztria és egész Európa drámai jövőjét, a bolsevizmus eluralkodását, ha csak a szövetségesek nem küldenek Bécsbe azonnal hadsereget. Az intervenció sürgetésekor mind ők, mind a berni követség hivatkozott osztrák politikai körök sugalmazására, egyenes felszólítására, sőt arra is, hogy közvetett úton a kormány szociáldemokrata személyiségeinél is hasonló kívánságot tapasztaltak. Az intervenció szinte hisztérikus követelésekor a francia diplomáciai képviselők felidézték Bécs mindenkori történelmi missziójét Európa védelmében, és hangsúlyozták, hogy egyetlen órát sem szabad elveszíteni.[195] Párizs azonban nem egy órát vesztegetett el, de sokkal többet. A Legfelsőbb Tanács március 27-i ülése után pedig a bécsi bevonulás tervét újból kénytelen volt elejteni. Jellemző viszont, hogy erről a bécsi missziót a külügyminisztérium csak nagy késéssel, április 7-én értesítette. Bár erről bizonyító anyagunk nincs, feltehető, hogy késést a francia vezérkar további habozása okozhatta. Valóban volt oka arra, hogy az osztrák politikai viszonyok további radikalizálódásától tartson. Ausztriát elárasztották a magyarországi arisztokrata és polgári emigránsok, és a Tanácsköztársaság kegyetlenkedéseit ecsetelve pánikhangulatot terjesztettek. Elárasztották azonban a magyar baloldal küldöttei is, akik osztrák elvtársaikat a magyar példa követésére szólították fel, s felajánlották a magyar kormány segítségét. Ausztriában, elsősorban Bécsben komiték, tanácsok alakultak; április 2-án a munkás- és katonatanácsok képviselőinek ülésén a proletariátus felfegyverzésének kérdését és a forradalom előkészítő lépéseit vitatták meg. A Julius Deutsch vezette Volkswehrben, az egyetlen

szervezett fegyveres alakulatban kétségkívül volt egy erősen balra húzó csoport, s nem lehetett tudni, vajon ez a nem jelentéktelen fegyveres erő adott pillanatban miként cselekszik majd.[196] Végeredményben – utólag már könnyű volt ezt konstatálni – Ausztriában nem alakult ki olyan forradalmi vezetőréteg, amely a mérsékelt szociáldemokraták nagy befolyását semlegesíthette volna, hogy azután végrehajtsa a radikális baloldali fordulatot. 1919 márciusában azonban ez még egyáltalán nem volt ilyen világos. Az 1918 novemberében alakult kommunista párt befolyása gyorsan nőtt, a tömegek radikalizálódtak, és e folyamatot a blokád, a háborús vereség, a nyomor, az éhezés elősegítette. A bécsi misszió tagjai április elejétől 17-ig szinte napról napra, óráról órára várták a bécsi forradalmat. Úgy látták, hogy az osztrák kormány, ha akarja sem tudja leszerelni a Volkswehrt, sem a munkások fegyveres őrségeit.[197] Allizé, Hallier és a misszió többi tagja ellentmondásos helyzetbe került. Sürgette az intervenciót, s ettől egy szociáldemokratáktól mentes közép-kormány alakulását is várta, azt gondolva, hogy ezáltal megszűnik a további ingadozás forradalom és burzsoá konszolidálás, önálló Ausztria és Anschluss között. Ugyanakkor azonban a fennálló konkrét helyzetben reményét mégsem vethette másba, mint a szociáldemokrata vezetők józan belátásába, mérsékletébe. Pernot hangsúlyozta, hogy ha a rend Bécsben eddig nem borult fel, úgy az elsősorban éppen a mérsékletnek köszönhető, s annak, hogy Deutsch, illetve a kormány a Volkswehrt mégiscsak kézben tartja.[198] Az események e reményeket igazolták. Április 17-én nagyszabású tömegtüntetés zajlott le, hat halott és számos sebesült maradt az utcán, de a hatalom megragadására és tanácskormány létesítésére nem történt kísérlet. Még a kommunisták által javasolt általános sztrájk kimondására sem került sor.[199] Az ausztriai forradalmasodás réme a francia misszió és Párizs számára ezt követően lényegesen csökkent.[200] Ez a fejlődésvonal illúzióvá minősítette a Tanácsköztársaság vezetőinek a bécsi forradalomhoz fűzött reményeit, és egyúttal növelte Magyarország izoláltságát. Az április 17-i bécsi forradalmi kísérlethez a magyar vezetők nagy reményeket fűztek, s e kísérlet összeomlásának nem kis szerepe volt az április végén Budapesten kialakult belpolitikai válságban.

Ez az alkalom viszont az antant szemében jó volt arra, hogy a bécsi frontvonalak tisztázódjanak. Világossá vált, hogy egyrészt az osztrák szociáldemokrata vezérkar megállt a szociális polgári demokrácia követelményénél, nem tett lépést a kommunista modell elfogadása felé,

s hogy másrészt, az ellenőrzése alól kicsúszott tömegek nincsenek olyan vezetés alatt, amely a fennálló kormánynak komoly gondot okozhatna. A bécsi szociáldemokrata álláspont felől Renner maga is megnyugtatta a szövetségesek ottani képviselőit. A bécsi francia misszió vezetője a kancellárral folytatott április 23-i magánbeszélgetésen elhangzottakból kiemelte Renner kijelentését, amely szerint Ausztriában kizárt a kommunizmus lehetősége, s ugyancsak kizárt az együttműködés bármely kommunista rendszerrel. Hozzátehetjük ehhez, hogy a Bécs és Budapest közötti viszony körülbelül ettől az időtől kezdve valóban elhidegült, hogy azután június folyamán csaknem ellenségessé váljon. Ahogyan a budapestiek balfelé mentek, úgy távolodtak tőlük az osztrák szociáldemokraták.

Valamennyire csökkent az Anschluss miatti gond is. A francia misszió tagjai úgy látták, hogy a Bauer-féle nyílegyenes Anschluss-vonalat a kancellár ekkor már sokkal óvatosabban követte. Allizé első ízben április 4-én tárgyalt Rennerrel, s a kancellár ugyanezen a napon nagy külpolitikai beszédet mondott a parlamentben. Allizé a következőképpen fogalmazta meg azt, amit a legfontosabbnak tartott mindabból, amit neki Renner beszélgetésük során mondott: „A kormány reméli, hogy fenn tudja tartani az országban a rendet, azzal az egyetlen feltétellel, hogy Német-Ausztriát soha többé nem keverik bele a nemzetközi ügyekbe, és hogy az osztrák–német területet az antant nem használja fel operációs bázisnak Magyarország ellen." A nyilatkozat legfontosabb eleme nem a beavatkozás elhárítása volt,[201] hanem az a körülmény, hogy Renner kancellár korábbi elutasító álláspontjával szemben kifejezésre juttatta, hogy az osztrák kormánytól nem lenne idegen az ország semlegesítése. Ez volt az első komoly jele a közvetlen Anschluss-vonal feladásának,[202] noha a Németországhoz való csatlakozás kérdését Renner nyitva hagyta, s parlamenti beszédében is megfogalmazta ezt az eszmét. Renner az osztrák külpolitika lényegéről szólva a parlamentben kijelentette: „A német-osztrák köztársaságnak többé nem szabad belekeverednie semmilyen európai ügybe; és a lehető leggyorsabban ki kell vonnia magát a csehszlovákokkal, a jugoszlávokkal, a magyarokkal, a románokkal és a lengyelekkel fennállt régi közösségből." Igaz ugyan, hogy Renner végül ehhez hozzátette, hogy az orvosság a csatlakozás megvalósítása; az új gondolatot, a semleges Ausztria lehetőségét mégis kimondta a nyilvánosság előtt. Pernot a beszédet pontosan ebben a szellemben értékelte, amikor úgy látta, hogy az egyaránt irányul a dunai

konföderáció és minden szövetséges koalíció ellen, s hogy ez nem más, „mint a mi semlegesítési tervünk".[203] Mind Allizé, mind Pernot többször visszatért még a semlegességre, de a francia kormány végül is ezt a gondolatot a vezérkarral egyetértésben elejtette.

Egyéb jelek is árulkodtak arról, hogy a bécsi kormány csatlakozási politikája legalábbis nem fenntartás nélküli. Maga Bauer küldött ki megbízottakat – még februárban – gazdasági és pénzügyi kérdések megvizsgálására, kapcsolatok létesítésére az antanttal, s ez a politika gyakorlatilag az Anschluss ellen hatott. Napról napra világosabbá vált, hogy Ausztrián egyedül az antanthatalmak segíthetnek, s hogy egyedül ők azok, akik ezt hajlandók is megtenni. A bécsiek nagyon jól felfogták, hogy Allizé ottani megjelenésének éppen ez az értelme. Az osztrák kölcsönterv, amelyet valamikor ebben az időben dolgoztak ki, s amelyről április vége felé már a sajtó is megemlékezett, valójában azt az antant-, közelebbről francia politikát tartotta szem előtt, amelynek lényegét így fogalmazhatnánk meg: gazdaságpolitika az Anschluss ellen. Abban a pillanatban pedig, amikor az osztrák politikai vezető csoport e politikát kényszer hatására bár, de viszonozta, akaratlanul is új elemet vitt saját vonalába. Ez az új osztrák elem viszont így fogalmazható meg: Anschluss-taktika a kívánatos gazdasági eredmények elérése érdekében. Sőt, tovább is mehetünk, amint az osztrák politikusok gyakran maguk is továbbléptek: Anschluss-taktika általában véve az Ausztriának nyújtandó kedvezmények elérése érdekében.

Április második felétől mindenesetre a francia politikusok Ausztriával kapcsolatban valamelyest megnyugodtak. Arra a meggyőződésre jutottak, hogy a belső osztrák politikai erők aligha vezetnek el a rettegett baloldali fordulatig. Ugyanakkor remélni kezdték – és okkal –, hogy az önálló Ausztria formulájának elfogadtatására magában Ausztriában is van társadalmi és politikai alap. Még a szociáldemokrata párton belül is. A bécsi bevonulás és a preventív intervenció ettől kezdve egy ideig már nem is látszott oly fontosnak, mint az ijedelem első óráiban. Sőt, egyesek kezdték felismerni, hogy egy esetleges intervenció Bécset az olasz hadsereg kezébe juttatná, mivel egyedül ez tudná a beavatkozást gyorsan végrehajtani. Felmerült az a probléma is, hogy vajon a megszállás nem azt eredményezné-e, hogy megtörténnék a csoda: Ausztriában fellángolna a háború alatt már-már kihúnyó osztrák patriotizmus, és az antant egy egységesülő, nacionalista Ausztriával találná szemben magát.[204]

Intervenció helyett a franciák most már elsősorban két kérdéssel foglalkoztak. Az egyik az önálló Ausztria hazai elfogadtatásának eszközeire irányult; s ezt a kérdést Allizénak kellett elsősorban kidolgoznia. A másik feladat abban állt, hogy Ausztria sorsát illetően maga a francia kormány meghozza a végleges döntést, s ezt szövetségeseivel a március 24-én létrejött kedvező alapon elfogadtassa. Ami az ausztriai tervet illette, ahhoz Allizé fontos építőköveket szállított. Hangsúlyozta, hogy javaslatai figyelembe veszik mind az olaszok idegenkedését, mind a csehek érzékenységét, s így valami olyan megoldást kutatnak, amelyek a múlt tradícióihoz nyúlnak vissza ugyan, de ezeket a fennálló jelennel próbálják összebékíteni. Különösen egyik április 17-i jelentése vall amellett, hogy Allizé valójában sajnálattal látta a dunai konföderáció gondolatának feláldozását az előbb említett érzékenységek oltárán. „Egy ilyesfajta vizsgálat – írta itt többek között – a konfúzió benyomását kelti, mert az arra ajánlott módszerek, hogy az új állam önálló életét biztosítsák, nem csoportosulnak semmiféle konföderációs rendszer és semmiféle politikai kombináció körül." Allizé nézete szerint az osztrák problémát aktuálisan megoldani egyáltalán nem lehetett, s a megoldatlanság azt vonhatta maga után, hogy az ország gyengeségét Németország használja majd ki. A probléma megoldása helyett toldásfoldást javasolt. Ajánlotta, hogy a Szudéta-vidéken biztosítsák a németek autonómiájának legalább a minimumát, Ausztriát semlegesítsék, vizsgálják meg, nem lehetne-e a leendő dunai rendszer központjává tenni, s hogy a konferencia a területi kérdésekben tegyen bizonyos engedményeket. Konkrétan e tekintetben azt ajánlotta: Marburgot adják Jugoszláviának, Klagenfurt azonban maradjon Ausztriáé. A további részletes gazdasági és pénzügyi javaslatokat illetően felterjesztett Allizé egy jegyzéket, amelyet bizonyára népes missziója állított össze, osztrák gazdasági szakemberekkel folytatott konzultálások után. A jegyzék legfőbb jelentősége abban áll, hogy ekkor – nevezetesen szintén április 17-i dátummal – elsőként veti fel a stabilizálás nemzetközi végrehajtásának szükségességét, amit azután a hatalmak több mint három év múltán Ausztria esetében valóban végre is hajtottak. A javaslat szerzői a pénzügyi problémák megoldására két lehetőséget láttak. Az egyik pénzügyi unió létesítése az új államok között, a másik egy szabályozott nemzetközi váltóintézmény rendszeresítése. Az utóbbit vélik reálisabbnak, ezért szeretnék elősegíteni egy semleges Osztrák Bank létesítését, amely nemzetközi felügyelet alatt más államok bankjainak segítségével mű-

ködne. E szisztéma kiegészítéséül egy nemzetközi bankcsoport venne kézbe bizonyos osztrák gazdasági ágakat, így például a vízi energia kitermelését és felhasználását, valamint az erdőgazdaságot. Az akcióban olyan bankok részvételére számítottak, mint az amerikai Morgan, a francia Banque de Paris et des Pays Bas, valamint a Thomas Houston bank.[205] Allizé mind a béke pénzügyi terheit (jóvátétel), mind a Monarchia volt adósságait szét akarta osztani az utódállamok között.

A külügyminisztériumban azonban ebben az időben lehetetlennek tartották a pénzügyi terhek egyenlő elosztását, hiszen akkor részben meg kellett volna szüntetniük Ausztria felelősségét, amelyen a békeszerződés-tervezet nyugodott. Nagyon nehéznek tűnt az adósságok elosztása is, tekintettel a cseh és a jugoszláv körök ellenkezésére. A monetáris kérdést azonban a franciák már ekkor további vizsgálat alá akarták vonni, s ez az elhatározás további kiindulópontul szolgált azokhoz a tárgyalásokhoz és vizsgálatokhoz, amelyek végül az osztrák állam szanálásáig vezettek.[206]

Allizé nemcsak az április 17-i tanulmányban és a hozzá csatolt levélben szögezte le, hogy az ország gazdasági létfeltételeinek biztosítása esetén kimondhatják az Anschluss tilalmát, de már a megelőző napon, 16-án táviratban kérte, hogy Párizsban hozzák meg a határozatot a csatlakozás eltiltásáról és Ausztria stabilizálásáról. Hangsúlyozta, hogy a kérdés e két részét egyszerre kell megoldani.[207]

Allizé, s tegyük mindjárt hozzá, a francia misszió többi tagja is, Párizs aggályai miatt nem hagyott fel az Ausztria javára teendő lépésekkel. Ellenkezőleg, április végétől kezdve egész tevékenységüket éppen ez határozta meg. Allizét és Hallier tábornokot ebben az sem zavarta meg, hogy Renner kancellár április 23-án, a már említett magánbeszélgetésben megnyugtatta ugyan Allizét afelől, hogy a fennálló osztrák kormány kizárja mind az ausztriai kommunizmus, mind bármely kommunista állammal való együttműködés lehetőségét, de az Anschlusst illetően egyáltalán nem nyilatkozott egyértelműen. Megmagyarázta, hogy Ausztria számára ez az egyedüli logikus út. Mivel „a feldarabolt, amputált, elszegényedett Magyarország többé nem partner", Ausztria csehszlovák uralom alá kerül, ha magára marad. Renner okfejtésének azonban volt egy olyan része is, amely alkalmasnak látszott egy más irányú út kialakításához. A kancellár ugyanis kijelentette, hogy egy esetleges francia orientáció a feltételektől, s mindenekelőtt a gazdasági feltételektől függ.[208] E gazdasági vonatkozásokról már szóltunk.

Még tovább ment Renner kancellár egy április 28-án Allizének tett kijelentésében. Eszerint ugyanis az osztrák kormány hajlandó lenne megvizsgálni azokat az antantjavaslatokat, melyek lehetővé tennék a csatlakozásról való lemondást, ha ezeket a javaslatokat hivatalosan teszik meg, s nem úgy, mint addig, olyan személyek útján, akiknek nincs felhatalmazásuk.[209] Allizé felhasználta az alkalmat, hogy újból Párizs figyelmébe ajánlja korábbi javaslatait. Levelében hangsúlyozta, hogy az osztrák probléma megoldásának sikere vagy kudarca nagyrészt Prágában dől el. Azért, mert elsősorban Csehszlovákián múlik, hogy ő és a többi utódállam vállalja-e a reá eső terheket. „Mélyen igazságtalan lenne – írta Allizé –, és egyébként lehetetlen is, hogy egyedül az új Ausztriára, sőt az is, hogy reá és az új Magyarországra rakják az elsüllyedt birodalom teljes, háború előtti és háborús adósságának súlyát." A francia megbízott újból javasolta az adósságok felosztását, a monetáris kérdés igazságos rendezését, gazdasági egyezmény létrehozását a szén és az élelmiszerek tekintetében, s a szabadkereskedelem, sőt, ha lehetséges, egy „korlátozott vám-antant" kialakítását. Gazdasági javaslatai ötödik pontját Allizé így fogalmazta: „Lemondás minden háborús indemnitásról, kárjóvátételről vagy zálogolási eljárásról."[210]

Nem kétséges, hogy a francia külügyminisztérium bécsi kiküldöttje egyike volt azoknak, akik az önálló Ausztria megvalósításáért – bizonyos mértékig az osztrákokkal szemben is – a legtöbbet tették. Bár számos más francia diplomatánál, sőt katonai személyiségnél is megfigyelhető, hogy kiküldetésük problémáit előbb-utóbb oly mértékben átlátják, hogy inkább képviselik ezeket, mint saját kormányuk nézetét, Allizé ezen is túlment. Az Ausztriával szemben megenyhült légkört sikeresen felhasználta, és jelentős szerepe volt abban, hogy saját kormányának vonala több kérdésben megváltozzék. Összehasonlítva ezt a Magyarországgal kapcsolatba került katonatisztek magatartásával, azt lehet mondani, hogy míg az előbbiek védték a magyar Károlyi-kormányt, sőt egészében véve is a magyar érdekeket, addig Allizé pozitív javaslatokat is tett az osztrák kérdés megoldására. Ez azért volt lehetséges, mert nem katona volt, aki elvből nem politizálhatott, hanem diplomata, akinek éppen a politizálás állt missziója középpontjában. Ezért volt Magyarország szempontjából oly sajnálatos, hogy abban a pillanatban, amikor a francia kormány, elintézettnek látva az alapvető kérdéseket, kezdett visszatérni Ausztriával szemben az aktív politikára, ezt a Tanácsköztársasággal szemben táplált ellenszenv miatt nem ter-

jesztette ki Magyarországra. Ez az ellenszenv önmagában véve is meggátolta az enyhülési folyamat érvényesülését. Fokozta a hátrányt, hogy a hozzáértő szakemberek és diplomaták jótékony hatása sem érvényesülhetett.

Nem csodálkozhatunk azon, ha Allizé koncepciója Prágában nagy ellenérzést váltott ki. A francia kiküldött új módon, új formában, de kétségtelenül meg akarta menteni Ausztriát. A megmentés óhatatlanul azt jelentette, hogy egyúttal sok átmentődik Bécs kereskedelmi és pénzügyi jelentőségéből. Nem volt titok, hogy e koncepció szerint a győztesek oldalán felsorakozó kisállamoknak ki kell venniük a részüket Közép-Európa átalakításának költségeiből. Sőt! Bécs helyreállítása még azt is megkívánja tőlük, hogy e helyreállításban részt vegyenek. Prágából szemlélve mindez egyáltalán nem látszott természetesnek. Allizé tervével szembeni ellenszenvét kifejezte a prágai francia követ, és még inkább kifejezték a csehszlovák politikusok. Clément-Simon prágai francia követnek a külügyminisztérium megküldte Allizé április 28-i jelentését, és kikérte véleményét. A követ határozott elutasítással válaszolt. Clément-Simon szerint ugyanis Ausztria tulajdonképpen nemlétező valami volt. Valójában két tartományból, Alsó- és Felső-Ausztriából állt, s már Tirolt és Vorarlberget is csak ajándékként lehetett hozzászámítani. Bécs az ő szemében mesterséges város volt, amelynek jelentősége a birodalommal együtt eltűnt. Ajánlotta is, hogy lakosságát a kétmillióról csökkentsék le mintegy 600 000-re. Clément-Simon szerint az egész Anschluss-probléma az antant hibájából származott, mert Ausztriával már a fegyverszünet első percében el kellett volna fogadtatnia Svájc szerepét. Miután ezt elmulasztotta, az antantnak most az a feladata, hogy együttesen és egyöntetűen éreztesse az osztrákokkal, hogy országuk „többé nem nagyhatalom, hanem egy piciny, parazita ország". Nem érdemes tovább idézgetni e jelentést, iránya világos. Semmi engedmény, semmi dédelgetés, és Csehszlovákiában szó sem lehet német adminisztratív autonómiáról.[211]

A csehszlovák politikusok nem akartak szembehelyezkedni a kialakulóban levő francia irányvonallal. Nem azt támadták tehát, amit Allizé tett, mondott vagy javasolt, hanem azzal vádolták meg, hogy a Monarchia visszaállításán és egyúttal a közép-európai konföderáció megszervezésén fáradozik. E vádakat nemsokára átvette az olasz sajtó is.

A rosszhiszemű vádakkal szemben Allizé korábbi jelentéseire hivatkozott, s hivatkozott arra is, hogy éppen az olasz érzékenység és a

csehszlovák aggódás miatt vetette el a konföderációt és kereste „azokat a feltételeket, amelyek egy független Ausztria létét biztosítják, függetlenségét Németországtól éppúgy, mint a Monarchia részét képező többi államtól". Hozzátette ehhez, hogy az együttműködés és a gazdasági kiegyensúlyozódás érdekében nincs is szükség vámunióra. Elég lenne, ha az érdekelt államok – Ausztria, Csehszlovákia és Magyarország – között kölcsönös engedményeken nyugvó, preferenciális kereskedelmi rendszert építenének ki.[212] A három állam közötti preferenciális rendszer lehetősége később valóban bekerült a Saint Germain-i és a trianoni békébe.

A Monarchia visszaállításával kapcsolatos vád a konföderáció szervezésének bűnében való elmarasztalásnál is abszurdabb volt. Allizé köztársasági volt, s Ausztria számára egy francia típusú, mérsékelt demokratikus köztársaságot látott ideálisnak. Nem osztotta egyébként azt a nézetet sem, hogy a porosz reakciót a dél-német katolicizmussal és monarchikus áramlattal lehetne vagy kellene ellensúlyozni. Az utóbbi gondolatot mind az Anschluss, mind a bajor szeparatizmus és bajor-osztrák egyesülés formájában elvetette. Ehelyett, eléggé szokatlanul, arra mutatott rá, hogy a német demokrácia erőforrásait ettől az övezettől északra és keletre kell keresni.

Bár az olasz és a csehszlovák politikusok és diplomaták mindent elkövettek, hogy az Allizé-misszió tekintélyét aláássák, s ez valamelyest sikerült is, maguk a gondolatok, amelyeket ez a misszió felvetett, mégis kezdtek meggyökerezni. Az enyhülést nemcsak az Anschlusstól való félelem és az ellensúlyozás vágya diktálta. Megkönnyítette az is, hogy a volt ellenfél, bármennyire élt is a papírokon, a valóságban többé nem létezett. A Monarchia eltűnt, dinasztiájának napja leáldozott. Feltámasztására láthatóan senkinek nem volt hajlama vagy kedve. Az új Ausztria a nyugati politikusok szemében talán kissé neofita módon túlságosan köztársasági és túlságosan demokrata arcot öltött, de április derekán bebizonyította, hogy mégiscsak meg tud maradni a polgári demokratikus köztársaság keretében. Mindemellett területi érdekeit kizárólag a német etnikum határain belül védte, s a védelem e formája rokonszenvet keltett, különösen az angoloknál és az amerikaiaknál; de e két állam állásfoglalása hatott a francia kormányra is. Az utóbbira hatottak végül az 1919 március–áprilisában Bécsben megfogalmazott új gondolatok.

Az idők más szempontból is megértek arra, hogy a francia kormány a konferencián végre dűlőre vigye Ausztria ügyét. A kérdés változatlanul összefüggésben állt a rajnai kérdéssel, s a francia külügyminisz-

térium, közelebbről annak egyik vezető funkcionáriusa, Laroche, bizonyos mértékig még mindig látott választási lehetőséget. Március 24-e után, mikor Clemenceau első ízben vetette fel, hogy a szövetségesek megkérhetnék Ausztriát: maradjon független, mind a Legfelsőbb Tanácsban, mind azon kívül elkeseredett viták zajlottak le a német kérdés megoldása, a német béke fő feltételei körül. Március 25-én kelt Lloyd George memoranduma, a híres fontainebleau-i okmány. A brit miniszterelnök tiltakozott a „francia béke" ellen, tiltakozott egy olyan béke ellen, amely szerinte nem lehet más, mint provokáció az újabb háborúra. Tisztességes játékot követelt, nem akart több millió németet elszakítani a Német Birodalomtól, s különösen nem Lengyelország javára. Sőt az ellen is tiltakozott, hogy Közép-Európa szívében magyar irredentát teremtsenek túlságosan sok magyar lakos idegen uralom alá juttatásával. (Figyelmet érdemel viszont, hogy az angol delegáció tagjai az illetékes bizottságokban éppen ezekben a napokban végezték az utolsó simításokat azokon a határozatokon, amelyek Lloyd George szerint a magyar irredenta kiváltásához kellett hogy vezessenek.) Kemény szavainak ellensúlyozására a brit miniszterelnök felajánlotta iratában a francia biztonság angol–amerikai garantálását.[213] Lloyd George-nak a készülő békeművet illető bírálata lényegében összefüggött a rajnai kérdéssel. Az angol–francia vita 1918 novembere óta e kérdés körül bontakozott ki.[214] A fontainebleau-i okmány ebből a szempontból nem volt egyéb, mint annak a demonstrálása, hogy mi mindenben vonhatja meg Nagy-Britannia támogatását a francia kormánytól, ha az utóbbi kitart eredeti álláspontjánál a rajnai kérdésben. Erre az időre a franciák ugyan már sokat engedtek korábbi elképzeléseikből,[215] de az angol miniszterelnök további engedményeket kívánt. Wilson szintén. A késhegyig menő, fárasztó vitában érlelődött meg a francia külügyminisztérium elhatározása, hogy most már végleg dűlőre vigye az osztrák kérdést is. Ha már nyugaton nem kapják meg a szükségesnek tartott garanciákat, nyerjenek ilyeneket keleten is, vagy pedig – amit még a franciák lehetőnek láttak – az Anschluss tilalmával javítsák a Rajnánál Franciaország helyzetét. A francia kormány ezt követően lényegében véve azon volt, hogy angol–amerikai garanciát nyerjen az egyik, és önálló Ausztriát a másik oldalon.

Laroche április 9-én, majd 12-én két feljegyzésében foglalkozott ezzel az összefüggéssel. Az elsőben rámutatott arra, hogy a rajnai és a danzigi kérdés vitájában feltétlenül ki kell térni Ausztria kérdésére. „Ha hozzájárulunk ahhoz – írta itt többek között –, hogy Ausztria

egyesüljön Németországgal, minden okunk megvan rá, hogy biztonságot követeljünk a Rajnánál és Danzignál; ha engedünk a Rajnánál és Danzignál, világosan állást kell foglalnunk Ausztria Németországgal való egyesülése ellen; másként szólva az azonnali és feltétel nélküli egyesülés ellen, mert én továbbra is meg vagyok győződve arról, hogy bármi történik is, ez a jövőben megvalósul. Egy távolabbi időpontban azonban elő lehet készíteni és csökkenteni lehet veszélyeit."[216] Néhány nap múlva, április 12-én Laroche még egyszer visszatért e kérdésre. Követelményként állította fel, hogy Ausztria önállóságát, az Anschluss tilalmát a konferencia mondja ki, még mielőtt a rajnai határról a végleges határozat megszületne. Biztosítani kell így Franciaország és Belgium érdekeit, lehetővé téve, hogy a jövőben, ha az Anschluss bekövetkezik, kompenzációként a Rajna vidékét lehessen követelni. Laroche kompenzációs felfogása alapján április 15-én a külügyminisztériumban megfogalmazták az Anschluss tilalmának újabb szövegváltozatát,[217] majd április 22-én Clemenceau a kérdést a Legfelsőbb Tanács elé vitte. Ennek elfogadása után a konferencia elküldte az osztrák kormánynak a konferenciára szóló meghívót.

A párizsi konferencia szerencséjére azonban az osztrák kormány a meghívó kézhezvétele után haladékot kért a Saint Germainben való megjelenésre. A párizsi bizottságok és főként a Legfelsőbb Tanács ugyanis még sehol sem tartott az osztrák békeszerződés kidolgozásában. Bár a bizottságok a legtöbb gazdasági, katonai, területi kérdésről készítettek ajánlásokat, ezekben sok megoldatlan probléma maradt, s a felfogás, amelynek alapján készültek, elavult. Így azután május 12-ig, az eredeti határnapig még egy ajánlás sem jutott el a Legfelsőbb Tanácsig.

Ha időrendben próbálunk haladni, úgy elsőként a területi kérdésekről kell megemlékeznünk. A csehszlovák határon a bizottsági javaslat csak kisebb kiigazításokat kívánt. Az olasz–osztrák határt viszont attól a perctől kezdve, hogy a londoni titkos szerződésben és a padovai fegyverszünetben leírt vonalat Wilson elnök elvileg elfogadta, véglegesnek lehetett tekinteni. A jugoszláv határ ezzel szemben a bizottsági javaslat kidolgozása ellenére nyitott kérdés maradt. Karinthiában az első jugoszláv áttörési kísérlet meghiusulása után kialakított helyzetbe a jugoszlávok nem nyugodtak bele, és április 29-én új támadást kezdeményeztek ebben a térségben.

A fegyvernyugvás május 8-án következett be, amikor az osztrákok elérték a régi közigazgatási határt. Hivatalos fegyverszünetre azonban

nem került sor, mert a jugoszláv katonai vezetők az április 29. előtti status quót akarták visszaállítani, de erre az osztrákok már nem voltak hajlandók.

Hála a szerencsétlen kimenetelű jugoszláv akciónak, Ausztria a klagenfurti kérdés rendezése szempontjából jobb helyzetbe került, mint valaha volt. A terület megtartására irányuló osztrák törekvést a francia misszió teljes egészében támogatta, s a katonai misszió vezetője, Hallier tábornok gyakorlatilag is igyekezett előmozdítani az Ausztriára nézve kedvező status quo kialakítását.

Május 8-án csendesedett meg Klagenfurt vidéke, 9-én vizsgálta a Külügyminiszterek Tanácsa az osztrák határjavaslatokat. A csehszlovák–osztrák határ ügye a tanácsban nem okozott problémát, a klagenfurti kérdés nem oldódott meg, ezzel szemben ismét felmerült Burgenland ügye. Korábban az osztrák kormány Burgenlandról olykor említést tett a külföldi missziók képviselői előtt, de a megoldást nem erőszakolta, sőt azt éreztette, hogy a kérdésnek nem tulajdonít nagy jelentőséget.[218] A tartózkodás addig tartott, amíg április második felében a magyar–osztrák viszony alaposan hidegülni kezdett. Ettől fogva az osztrák külügyminiszter úgy okoskodott, hogy a Magyar Tanácsköztársaság fennállása Ausztria szempontjából előnyös, mivel elősegítheti Burgenland odacsatolását.[219] Május 11-én elő is adták hivatalosan a kérdést, s ezt a bécsi missziók egy része kedvezően fogadta. Julius Deutsch emlékirata szerint Cuninghame Burgenland megszerzését már előzőleg kapcsolatba hozta az Anschlussról való lemondással, s kifejezetten biztatta az osztrák kormányt igényének megfogalmazására. Coolidge, mikor az osztrák politikusokat meghallgatta, támogatta kérésüket. Allizé nemkülönben, mert hasznosnak találta, hogy ha másutt (pl. az olasz határon) Ausztria javára nem lehet kiigazítást tenni, úgy ebben az övezetben adjanak neki elégtételt.[220] Coolidge május végén Párizsba utazott, és mindent megtett, hogy a konferencia e kérdésben döntést hozzon. Mint tudjuk Lansing amerikai külügyminiszter maga is bizottság létesítését követelte e kérdés megvizsgálására. Ennek ellenére az osztrák problémák megoldatlan formában kerültek a Legfelsőbb Tanács elé. Az utóbbi a külügyminiszterek jelenlétében május 12-én tárgyalta meg mind a magyar, mind az osztrák határokat. A magyar határok ügye nem váltott ki érdemleges vitát. Hasonló volt a helyzet a legtöbb vonalon Ausztria esetében is. A Tanács elfogadta, hogy a csehszlovák–osztrák határon a régi közigazgatási vonalhoz képest

kisebb kiigazítást tegyenek Csehszlovákia javára Gmünd és Feldsberg körzetében, az olasz határhoz pedig még csak hozzá sem nyúlt. Vitát provokált viszont a jugoszláv határ, amivel kapcsolatban végül a „négyek" nem tudtak végleges döntésre jutni.[221] Wilson javaslatára viszont a Legfelsőbb Tanács is hozzájárult ahhoz, hogy a burgenlandi kérdést valamilyen bizottság vizsgálni kezdje. Érezhetővé vált, hogy az amerikaiak Klagenfurt és Burgenland ügyét össze akarják kapcsolni.

A délkeleti osztrák határ tehát nyitva maradt, s a döntést Wilson elnök majd csak az osztrák delegáció megérkezte után kényszeríti ki. Az osztrák delegáció memorandumot juttatott el a konferenciához, amelyben ismertette a karinthiai zavargásokat, és kérte, hogy a Tanács avatkozzék közbe. Nagyon valószínű, hogy az osztrákoknak sugalmazták ezt a lépést, mivel a zavargások pillanatnyilag szüneteltek. A memorandum mindenesetre alkalmat adott Wilson elnöknek arra, hogy a kérdést újból a Tanács elé vigye. Ő ugyan kitartóan támogatta a jugoszláv igényeket Olaszország ellen, de erősen hajlott arra, hogy vele szemben viszont kiterjessze védelmező karját Ausztriára. Az elnök hangsúlyozta, hogy értesülései szerint a vitatott övezetben a szlovén lakosság is osztrák érzelmű, valamint, hogy ez az egész terület gazdasági egységet alkot. Ez nem kevesebbet jelentett, mint hogy az amerikai delegáció az olasz állásponthoz csatlakozott, s ezzel kérdésessé tette az addig kialakult alapot. A franciáknak rá kellett döbbenniük, hogy az amerikaiak kezdik eltanulni a kompenzációs taktikát.[222]

A következő napokban, május 27. és május 31. között zajlott le a Klagenfurt és Burgenland sorsát eldöntő alkudozás, ennek azonban a békekonferencia jegyzőkönyveiben vajmi kevés nyoma maradt. A kiindulás az volt, hogy Wilson elnök Ausztriának követelte az egész vitatott klagenfurti területet; legalábbis a május 27-i vitában így nyilatkozott. A szavait követő vitáról nem készült jegyzőkönyv.[223] Két nap múlva, május 29-én az elnök bejelentette, hogy Dél-Ausztriáról létrejött a megegyezés. Eszerint a klagenfurti övezet egy részében népszavazást tartanak. Mivel a klagenfurti kérdésben ez a megegyezés megfelelt a korábbi bizottsági javaslatnak, vagyis annak, hogy a térséget két részre osszák, felmerül a kérdés: miért tekinthette az amerikai elnök a változatlan megoldást és saját visszalépését mégis megegyezésnek? Bizonyára nem azért, mert sikerült elérnie, hogy a jugoszláv kormány a konferencia megrovásában részesüljön karinthiai akcióiért. Feltehetően azért sem, hogy Clemenceau javasolta: adják Renner kancellár tudtára, hogy amennyi-

ben bizalmas javaslatot kíván eljuttatni a Tanácshoz, úgy ezt nyugodtan megteheti, mert azt kizárólag a kormányfők fogják látni.[224] Az elnök elégedettségét minden bizonnyal az váltotta ki, hogy hivatalosan elfogadták a Burgenlandra támasztott osztrák igényt. A fenti elemekből elég nagy biztonsággal arra lehet következtetni, hogy a szövetségesek megegyezése két részből állt: a Klagenfurtra és a Burgenlandra vonatkozóból. A jugoszláv érdekek védelmében a francia kormány elfogadta Burgenland Ausztriához csatlakozásának gondolatát, amit az amerikaiak követeltek, ennek fejében viszont Wilson elnök délen megelégedett a vitatott terület egy részével. Clemenceau-nak bizonyára nem esett túlságosan nehezére, hogy Burgenlandot „feláldozza", ami ellen alapvető kifogása tulajdonképpen korábban sem igen volt, legfeljebb feleslegesnek tartotta, hogy a békét újabb problémával terheljék. Most viszont, amikor Magyarországon még mindig fennállt a tanácshatalom – sőt ebben az időben veszélyesnek tűnő katonai lépéseket kezdeményezett –, bizonyára nem tartotta ártalmasnak e hatalom újabb korlátozását. Különösen nem, ha ez egyúttal némi megnyugváshoz vezethetett az ausztriai Anschluss kérdésében. A kompromisszum Orlandónak volt a legkellemetlenebb, mert ő az osztrákokat nem Magyarország, hanem Jugoszlávia rovására szerette volna megajándékozni. Milyen következtetést vont le mindebből a belgrádi kormány? Bármennyire hangsúlyozta is a párizsi külügyminisztérium, hogy a jugoszláv érdekek védelmében a végsőkig menő ádáz küzdelmet folytatott, a belgrádi körök nem mutatkoztak hálásnak a megoldásért. Ezzel szemben minden erejüket latbavetették, hogy az ausztriai veszteségért Magyarországon kárpótolják magukat, s revideáltassák azt a javaslatot, amit az itteni határra vonatkozóan az illetékes bizottság márciusban kidolgozott. A jugoszláv követelések súlypontja ezt követően a Murától északra, valamint a baranyai szénmedencére helyeződött át. A francia kormány is kifejezetten hajlott arra, hogy a rekompenzációt Belgrádnak Magyarországon biztosítsa. Tegyük hozzá: ebben megint csak szerepet játszott, hogy egy esetleges Magyarország elleni intervencióban állandóan előtérben állt Jugoszlávia részvételének szükségessége.

A területi kérdésekben tehát a békeszerződés szövegtervezetének átnyújtása előtt lényegében megszülettek a határozatok, az Ausztria számára kedvező megoldások azonban nem kerültek be a szövegbe. A szöveg átnyújtásáig (június 2-ig) egyszerűen fizikailag nem volt idő arra, hogy a részleteket a bizottságok kidolgozzák, a tervezetet meg-

szövegezzék, s mint kiderült, számos részlet elvileg sem volt megoldva sem Burgenland, sem a klagenfurti rendezés ügyében.

Még ennél is hevenyészettebbek voltak a májusig elkészült gazdasági, pénzügyi és katonai kérdésekre vonatkozó bizottsági javaslatok. Ezek kezelését és megfogalmazását a területi kérdéseknél is jobban érintette az Ausztria megítélésében fokozatosan bekövetkezett változás. Miután a Legfelsőbb Tanács érdemileg az önálló Ausztria álláspontjára helyezkedett, minden delegáció, és kivált a francia, érdekeltnek kezdte tekinteni magát abban, hogy az ország függetlenségének feltételeit megteremtse. Minél biztosabb lett a francia kormány az Anschluss kiküszöbölésében, annál több engedményre volt kapható. Bécsből pedig olyan hírek érkeztek, hogy a kormány egyre inkább hajlik az ésszerű kompromisszumra.[225] A konferenciára szóló meghívás kézhez vétele után közleményt jelentetett meg, amelyben kijelentette, hogy kész lemondani a csatlakozásról, amennyiben Dél-Tirolt nem veszíti el. Egyidejűleg feltűnően hangsúlyozni kezdte az állam semlegességét és teljes cselekvési szabadságát.[226]

Ugyanakkor a szeparatizmus terjedéséről szóló hírek is abban az irányban hatottak, hogy a hatalmak erősítsék az osztrák központi kormányt.

A szeparatista törekvések és a velük kapcsolatos francia álláspont egyaránt Ausztria bizonyos fokú kíméletét diktálta. Franciaország számára azonban, még mielőtt gyakorlatilag is erre az útra lépett volna, elsőrendűen fontos volt, hogy az osztrák függetlenség márciusban elfogadott elvét szerződésszerűen is konkretizálja.[227] A Legfelsőbb Tanácsban Clemenceau miniszterelnök már április 22-én elfogadtatott egy, a német békeszerződésbe illesztendő cikkelyt, amely leszögezte, hogy Németország elismeri Ausztria függetlenségét. Ezt azonban a francia külügyminisztériumban nem találták kielégítőnek, úgyhogy a miniszterelnök május 2-án visszatért a kérdésre, s azt kívánta, hogy a szöveg tartalmazza e függetlenséggel kapcsolatban az „elidegeníthetetlen" (inaliénable) kifejezést. Mivel az amerikai elnök e szótól a népek önrendelkezési jogának érvényesülését féltette, a szövegbe Wilson javaslatára bevették még azt is, hogy kivételt képezhet a Népszövetség hozzájárulása az „elidegeníthetetlen függetlenség" „elidegenítéséhez".[228]

Ezzel a határozattal tulajdonképpen jogilag is megszületett az önálló Ausztria, s ezzel együtt megváltozott az alap, amelyen a konferencia az osztrák kérdéseket vizsgálta. Bár, mint láttuk, a francia külügyminisz-

tériumnak súlyos aggályai voltak az Allizé által javasolt megoldásokkal kapcsolatban, ezek vizsgálata mégis elkezdődött, s annál is inkább, mert az amerikai és a brit tárgyalópartnerek a bécsi francia misszió ajánlataihoz hasonló megoldási formákat terjesztettek elő.

Így azután a pénzügyi és a jóvátételi kérdés a Tanácsban nagy vitát váltott ki. A vonatkozó javaslatok ugyanis a régi szellemben készültek, amit még nem az önálló Ausztria eszméje vezérelt. A kérdéseket eredetileg ugyanabban a keretben tették fel és válaszolták meg, mint Németország esetében. Ez megfelelt mind a háborús bűnösségben való egyenlőség gondolatának, mind pedig annak a felfogásnak, amely Ausztriát az egyetemes germánság részének, vagy egyszerűen Németország tartozékának tekintette. A javaslat lehetővé tette a Monarchia javainak kisajátítását az utódállamokban, s a tartozások fizetését svájci frankban követelte.

A Tanács május 22-i ülésén mindegyik elvet kérdésessé tették, de egyiket sem oldották meg. Nagy viták ellenére függőben maradt a jóvátételi kérdés, s a Tanács tagjai csak abban egyeztek meg, hogy a jóvátételt ugyan nem lehet és nem is kell eltörölni, feltétlenül szükséges azonban, hogy a fizetendő összegeket mind a jóvátétel, mind az adósságok esetében nemcsak Ausztria, de mindegyik érdekelt utódállam mielőbb megismerje, és ezzel lehetővé váljon, hogy nemzetközi kölcsönökhöz jussanak. Végül a Tanács elvetette azt a követelést, hogy az utódállamok igényt jelenthessenek be osztrák múzeumok, egyetemek, könyvtárak tulajdonában levő kincsekre, értékekre. „El kell kerülni – mondta ezzel kapcsolatban Clemenceau, aki ismerte ezeket az értékeket –, hogy Bécs páratlan gyűjteményei szétszóródjanak."[229] A Tanács még aznap, május 22-én kijelölte az osztrák, a magyar és a bolgár jóvátétel kérdésével foglalkozó albizottságot.[230] Ez gyorsan összehívta a többi érintett kisállam képviselőit, és konstatálta, hogy a győztes kisállamok egyike sem ismeri el, hogy őt jóvátételre lehet kötelezni. A kérdést végül Beneš csehszlovák külügyminiszter javaslata alapján oldották meg. Beneš azt ajánlotta, hogy ezeknek az országoknak a terheivel kapcsolatban használjanak más szót, mert valójában nem a fizetés ténye ellen, hanem az ellen a morális megbélyegzés ellen van kifogásuk, ami a jóvátétel szóban kifejezésre jut. Ettől kezdve a győztes kisállamok jóvátételét „liberációs adósságnak" nevezték, amelyet a felszabadításukkal együtt járó kiadások fedezésére vállaltak[231].

A jóvátételnél is homályosabb maradt egyelőre a Monarchia adósságának ügye.

Mindemellett nem készült el időre a katonai kérdésre vonatkozó szöveg sem.

A közép-európai hadseregek létszámproblémája napokon át tartó viharokat kavart fel, részben mert érintette az általános leszerelést, részben mert nem volt elválasztható a német hadsereg létszámától. A közép-európai kisállamok katonai létszámáról folyó vitában felszólalt Bliss tábornok is, és hevesen ellenezte a Clemenceau által javasolt és védelmezett nagyon alacsony létszámot. A következő jóslatba bocsátkozott: „Ez óhatatlanul odavezetne, hogy ezek az országok Németország körül tömörülnek a latinok és az angolszászok ellen. Az a civilizáció, amelyet erőfeszítéseinkkel megmentettünk, nem maradna fenn, csupán Európa peremén, vagy annak a sorsnak nézne elébe, hogy egy szép napon a tengerbe szorítják... Az önök indikációi szerint felállított Közép- és Kelet-Európa népeit vazallusokká süllyesztenék." Bliss szavai nagy benyomást gyakoroltak a Tanács tagjaira, de mégsem akkorát, hogy a tábornok által vázolt rizikót végül is ne vállalták volna. Végeredményben a Legfelsőbb Tanács Clemenceau szüntelen követelésére leszállította a katonai bizottság által Ausztriának javasolt 40 000 főt 30 000-re, a Magyarországnak ajánlott 45 000-ret pedig 35 000-re, miközben az általános leszerelést a Népszövetség gondjaira bízta.[232] Ezt a kérdést azonban majd csak az első béketervezet átnyújtása után sikerül lezárni.

Az elkészült tervezet tehát hiányos volt, s a hiányok miatt nem tükrözte azt a változást, ami Ausztria javára bekövetkezett. Az enyhültebb légkör mégis lépten-nyomon érezhető volt a vezető politikusok gesztusaiban több vita során, akár ha magáról a volt Monarchiáról, annak császáráról, akár ha az új államról, Ausztriáról esett szó.

Május 28-án és 29-én a Tanács elhatározta, hogy Ausztriát új államnak tekinti, amelynek hivatalos elnevezése Osztrák Köztársaság (République d'Autriche, Republic of Austria).[233] A hangulatváltozás végeredményben abban összegeződött, hogy a konferencia elhatározta, Ausztriát másként kell kezelni, mint Németországot, s ebben jelentős szerepet játszott a múlt megítélésén kívül a jövő megítélése: az a törekvés, hogy Ausztria önállóságát és kedvét erre az önállóságra valamiként alátámasszák. Ausztria viszonylagos ereje gyengeségéből fakadt. Ezt

a hangulatváltozást azonban, mint említettük, az elkészített szövegtervezet nem követte.

A Karl Renner vezette osztrák delegáció viszont türelmetlenül várta a szöveget. A Tanács valami gyors megoldást kezdett keresni, ami a konferenciát kivezeti az időhiány okozta kátyúból. Azt vette alapul, hogy ha a konferencia másként akarja kezelni Ausztriát, mint Németországot, úgy nincs akadálya, hogy a szöveg tanulmányozását az osztrák delegációval (Lloyd George ajánlata), vagy osztrák szakértőkkel (Wilson javaslata) elkezdjék. A Tanácsban e javaslat miatt nagy drámai jelenetre került sor. Orlando miniszterelnök kifakadt. – Olaszországot nemcsak a győzelem gyümölcseitől, de ellenségeitől is meg akarják fosztani – panaszolta. Jóllehet az olasz kormány titokban javában tárgyalt ezekkel a volt ellenségekkel, és ellenségként kezelte a volt szövetségesek egy részét, nem kétséges, hogy az olasz közvéleményre a konferencia tervezett eljárása újabb hideg zuhanyt jelenthetett. A megbékélési kísérlet nagyjelenetét Clemenceau rendezte. A szövetségesek közötti egység fenntartásának szükségességéről beszélt. Rámutatott arra, hogy az osztrák béke „nagyon bonyolult". Wilson elnök programjában azt javasolta: „Teremtsük meg a békét minden ember között... Ez a nagy ideál – folytatta – sajnos a rivalizálásokba és az évszázados gyűlölködésekbe ütközik." Mindezt képtelenség egy csapással megoldani, az viszont nagy veszélyt rejtene magában, ha az osztrákok elbátortalanodnának és visszatérnének Bécsbe. „Nem akarok ellenkezni Olaszországgal: olyan ő, mint egy csinos asszony, akivel jobb békében lenni." Kéri viszont az olasz kormányt, egyezzen bele az ésszerű eljárásba.

Végül sikerült megtalálni a megfelelő fogalmazást. Az osztrák kérdést a szövetségesek két részre bontották; azokat a kérdéseket, amelyek Ausztriát és a szövetségeseket illették, elválasztották azoktól, amelyek a volt Monarchia általánosabb természetű problémáit foglalták magukba, s kimondták, hogy a béketervezet csak az előbbieket foglalja magában.[234]

Mindezek után a konferencia május 29-i ülésén Wilson bejelentette, hogy a szöveget még aznap át kívánják nyújtani az osztrák delegációnak. Brătianu azonban a kisnemzetek nevében azt kérte, hogy az átadást napolják el. Amennyiben a szöveget a kisszövetségesek azonnal megkaphatják, úgy 24, ha csak később, úgy 48 órára lenne szükségük, hogy azt áttanulmányozhassák.[235] Wilson a kérést jogosnak találta. A szöveget a kisnemzetek megkapták, s a május 31-i újabb plenáris ülésen Brătianu megindította a támadást. Mindenekelőtt tiltakozott a

nemzeti kisebbségek jogait védő klauzula ellen, majd tiltakozott minden fizetési kötelezettség ellen, amely Romániára azon a címen hárulna, hogy a volt Monarchiától területeket örökölt. Vita után, melyet Wilson és Brătianu folytatott, az utóbbi a konferencia alapelveire hivatkozva felszólította a szövetségeseket, hogy ne kényszerítsenek Romániára „olyan feltételeket, melyeket nem tud elfogadni".[236] Ezt követően a csehszlovák delegáció is kívánt kisebb módosításokat, majd Trumbić hozakodott elő Karinthia ügyével, s egészében véve elégedetlenségét fejezte ki a tervezett rendezéssel. A sok kifogás és szemrehányás után ismét Wilson emelkedett szólásra. Szomorkodott afelett, hogy a kisnemzetek a nagyok legjobb szándékait félreértik, midőn kényszerítésről beszélnek az elemi szabadságjogok biztosítására irányuló és egyébként sem diktátum jellegű, hanem baráti törekvéseik esetében.[237]

A békefeltételek szövegét június 2-án plenáris ülésen nyújtották át az osztrák delegációnak. Jóllehet az eljárás semmiben sem különbözött attól, melyet a konferencia május 7-én a német delegációval szemben követett, Clemenceau elnök hangja mégis másként csengett. Rövid nyilatkozatában nem tett gúnyos megjegyzéseket, nem hangsúlyozta a negatívumokat, hanem azt mondta el, ami a delegáció jogait képezi. Így elsősorban azt, hogy a feltételek tanulmányozására biztosított 15 nap letelte előtt dokumentumokat nyújthat át a konferenciának.

Renner kancellár válaszában örömének adott kifejezést, hogy eljött a békekötés ideje, és hogy Ausztria megtudja végre, milyen feltételeket remélhet mint független állam. Majd így folytatta: „A Dunai Monarchia, amellyel a szövetséges és társult hatalmak háborúban álltak, és amellyel a fegyverszünetet megkötötték, megszűnt létezni. 1918. november 12-ét lehet tekinteni annak a napnak, amelyen eltűnt." A fiatal osztrák köztársaság ugyanazon a módon keletkezett, mint a Monarchia helyén létező többi állam, ugyanúgy utóda, s nem nagyobb fokban, mint emezek.

Renner elismerte, hogy az államforma megváltozása nem eredményezheti a felelősség megszűnését olyan korábbi kötelezettségekért, melyeket egy nemzet vállalt. Viszont úgy vélekedett, hogy a felelősség az egész Monarchia területére és minden népére hárul azokért a tettekért, melyeket valamennyi néppel szemben közös elnyomóik kényszerítettek rájuk.

Másfelől rámutatott arra, hogy miután a Monarchia megkötötte a fegyverszünetet, az azóta keletkezett új osztrák állam soha senkivel

nem állt háborúban. Ez súlyos ellentmondás, amit tetéz, hogy a Monarchia különböző utódállamai a párizsi konferencia előtt más-más elbírálásban részesülnek. Ausztria kész a ráeső felelősség vállalására, mindazonáltal reméli, hogy az önrendelkezési jogot, amely a békemű alapja, s amellyel Ausztria szomszédai élhettek, ennek az államnak is biztosítják. Reméli azt is, hogy a konferencia olyan feltételeket teremt – területi vonatkozásban is –, melyek biztosíthatják Ausztria gazdasági fennmaradását.[238]

A békefeltételek Renner szerény várakozásainak nem feleltek meg, elkeseredést váltottak ki Bécsben és ellenérzést a bécsi francia misszió köreiben is. Rossz taktikának bizonyult e hevenyészett szöveg nyilvánosságra hozása, amely már nem fejezte ki a hatalmak igazi szándékait.

Az a különös helyzet állt elő, hogy a béketervezetet, amelyet minden oldalról a legsúlyosabb bírálattal illették, gyakorlatilag már azelőtt felülvizsgálták, mielőtt az osztrákok átnyújtották volna válaszukat, sőt előbb, mintsem a konferencia a tervezetet közrebocsátotta. Valamennyi szövetséges tisztában volt azzal, hogy valamit még tenni kell Ausztria érdekében, és a talonban voltak is ehhez lapok. Az ausztriai probléma újraértékelése már június 2-án elkezdődött.

„Az Ausztriával kötendő béke előzetes feltételeiről érkezett első hírek súlyos felzúdulást okoztak. A sajtó a következőképpen tolmácsolta az érzelmeket: ez az erőszak békéje, a rombolás békéje, olyan béke, amely Ausztriát a hulla állapotára ítéli"[239] – jellemezte Allizé a június 2-án Versailles-ban átnyújtott béketervezet bécsi fogadtatását. Saját nézeteit nem kisebb keserűséggel fogalmazta. Úgy látta, hogy a misszió minden erőfeszítése, ami arra irányult, hogy elfogadtassa az önálló és életképes Ausztria eszméjét, egycsapásra semmivé vált. A csalódás azoknál is teljes – írta –, akik ezt az eszmét már kezdték magukévá tenni. Ahogyan előbb minden remény Franciaország felé szállt, most minden keserűség reá irányul.[240] Bírálta a tervezetet Hallier tábornok is. Nézete szerint a javaslat annyit jelentett, hogy Ausztriát nem akarják élni hagyni, annyit, mintha a franciáktól elvennék országuk felét. „Ami a jövőt illeti – írta a tábornok –, amely ennek az országnak, Bécs városának fenn van tartva, ez az állam és a bankok csődje, a magánvállalkozók tönkremenetele anélkül, hogy akár a pénzügyi, akár az ipari helyreállítás lehetséges lenne. Ez a bolsevizmus elkerülhetetlen bekövetkezése a legrövidebb időn belül, bármennyire elutasítja is ezt a lakosság jó szándéka és békés természete."[241] Mind ő, mind Allizé

sürgetően javasolta a feltételek módosítását. Allizé a független, semleges Ausztria meghatározását kívánta, és azt ajánlotta, hogy minden oldalon – Csehszlovákiával, Jugoszláviával és Magyarországgal szemben is – juttassák a hatalmak Ausztriát kisebb-nagyobb területi nyereséghez.[242]

Mind Allizénak, mind Hallier-nak, sőt maguknak az elkeseredett osztrákoknak is hamarosan észre kellett venniük, hogy nyitott ajtókon dörömbölnek. A konferenciának az az iparkodása, hogy leküzdje Ausztriában az élelmezési válságot, éppen ezekben a napokban vezetett számottevő sikerre. Új utakra tért a Legfelsőbb Tanács a területi kérdésekben és a gazdasági, pénzügyi feltételekkel kapcsolatban is. E törekvést segítették az újabb osztrák gesztusok. Jelentős lépés volt e szempontból Renner kancellár július 11-i, Versailles-ban tett nyilatkozata. Renner egyebek között kijelentette: „a csatlakozás hosszú távon úgy tűnt neki, mint ami megfelel a dolgok természetének, de a nagyhatalmak szilárd akarata előtt az osztrák kormány jelenleg határozottan lemondott erről".[243] A kancellár e nyilatkozattal gyakorlatilag dezavuálta az Anschluss-politikát.

A Legfelsőbb Tanács mindenekelőtt újra átvizsgálta a területi problémákat. Ez annál sürgetőbb volt, mivel a jugoszláv politikai és katonai tényezők újabb akciót kezdeményeztek a klagenfurti kérdés eldöntésének módosítására részben Párizsban, részben magában Klagenfurtban. A Legfelsőbb Tanács május 31-i határozata két részre bontotta a klagenfurti övezetet, s előírta a csapatok kivonását. Jugoszlávia azonban nem fogadta el e döntést. Fenntartja-e eredeti álláspontját a Tanács? – ez volt a probléma. A továbbiak során, amikor a Tanács mindenféle vonalról, övezetről, ezeknek az övezeteknek ilyen vagy olyan katonai felügyelet alá helyezéséről vagy nem helyezéséről beszélgetett és vitatkozott, tulajdonképpen erről az egyetlen kérdésről volt szó.

Az amerikai elnök hozzájárult, hogy a Tanács meghallgassa Jugoszlávia képviselőjét. Vesnić június 4-én nagy expozét tartott a Tanács előtt, ám új szempontokat nem vetett fel. A népszavazást az egész klagenfurti övezetben elutasította, s Lloyd George kérdésére bevallotta, hogy a zóna déli részében, ahol a lakosság szláv, ezt azért teszi, mert az ottani vendek sem szavaznának a Jugoszláviához való csatlakozásra. Még a múlt bűvöletében élnek. Vesnić előadásának másik figyelemre méltó része Ausztriával kapcsolatos nézeteinek kifejtése. Tévedésnek minősítette a szövetségesek jóindulatát ezzel az állammal szemben. „Az osztrák állam német – mondta –, és sohasem lesz más. A jövőben

Ausztria még jobban fog törekedni a Németországgal való egyesülésre, mint a múltban." Vesnić megjósolta az Anschlusst, sőt azt is, hogy az európai kormányok a közvélemény miatt nem lesznek abban a helyzetben, hogy ez ellen bármit is tehessenek majd.[244]

A vita során Wilson elnök két javaslatot vetett fel. Az egyik az volt, hogy a klagenfurti zóna két övezete közül csak a déliben rendezzék meg először a népszavazást, s ha ez Ausztria javára dönt, úgy a kérdést tekintsék lezártnak. Ha azonban az eredmény Jugoszlávia javára szólna, úgy utólag tartsanak népszavazást az északi övezetben is. Ennek az eljárásnak az lett volna az értelme, hogy egy utolsó esélyt adjanak az övezet egységének megmentésére. Vesnić azonban továbbra sem akart tudni a déli népszavazásról. Wilson másik javaslata azt célozta, hogy a Vesnić által említett „germán" befolyás kiküszöbölése érdekében a népszavazást valamelyest halasszák el, és az egész övezetet helyezzék addig nemzetközi közigazgatás alá. Ez az idea megnyerte Clemenceau tetszését, Vesnić pedig hallgatott.[245]

A jugoszláv vezető körök mindenáron el akarták kerülni a tervbe vett népszavazást, s kiváltképpen a szóban forgó déli övezetben. Így újabb katonai akcióra szánták el magukat. Még tartottak az áprilisi jugoszláv attak következményeként kezdeményezett fegyverszüneti tárgyalások, s június 5-én este már-már eredményre vezettek, amikor Meister jugoszláv tábornok parancsára 6-án jugoszláv egységek vonultak be Klagenfurtba. Az osztrák csapatokat ugyanis a konferencia május 31-i határozata értelmében már kivonták onnan. A jugoszláv lépésre válaszul egy olasz egység bevonult Tarvisba.[246] Ezt követően a június és a július hónap lényegében véve azzal telt el, hogy a jugoszlávokat távozásra bírják, és hogy az olaszok bevonulási szándékát megfékezzék. Az együttes amerikai, angol, francia fellépés végül hatásosnak bizonyult. A jugoszláv csapatok július 31-én délben elhagyták a várost; a karinthiai rendőrök 9 órakor vonultak be. Éppen vásárt tartottak, s a Klagenfurtban összegyülekezett nép az utcán „diszkrét, de jelentőségteljes" éljenzésben részesítette őket. Mallissye-Melun századparancsnok így fejezte be a nevezetes napról készített jelentését: „Klagenfurt városára csaknem a köztársasági elnök múlt év novemberében Strassbourg-ban mondott szavait alkalmazhatjuk: »A népszavazás megtörtént.«"[247]

Alig zárult le a konferencián Klagenfurt ügye, amikor feltámadt Marburg problémája, amit pedig már régen elintézettnek hittek. Erre azért kellett visszatérni, mert az osztrák delegáció, élve jogaival, sorra

adta át memorandumait, s ezek sorában egy olyat, amely többek között azt kérte, hogy a népszavazást terjesszék ki Marburgra. Az elutasító francia álláspontot Tardieu-nek mind a bizottságban, mind a Külügyminiszterek Tanácsában nagy nehézségek árán sikerült csak megvédenie. Elsősorban azzal érvelt, hogy amennyiben a marburgi népszavazási zónát kiterjesztik a környező falvakra, ez pedig technikai okokból egyszerűen elkerülhetetlen, úgy világossá válik a szláv többség, és a népszavazás értelmét veszti.[248] Marburg jugoszláv város lett. Tittoni olasz külügyminiszter azonban egy kisvárost mégis megmentett Ausztriának. Radkersburgban kért népszavazást, mondván, hogy valami csekélységet mégis csak adni kell Ausztriának, ha a béke aláírását a konferencia biztosítani akarja. Ezúttal a francia ellenzés nem volt hatékony; Balfour úgy foglalt állást, hogy vegyék alapul a Mura folyót, mint természetes határt, mert ennél logikusabbat úgysem találhatnak. Mindenki egyetértett ezzel, s Radkersburg népszavazás nélkül Ausztriáé maradt.[249] Tittoni ezúttal többet ért el, mint amennyit remélt.

A területi kérdések sorában rendezni kellett végre Burgenland sorsát is. Ezzel kapcsolatban számos feljegyzés, előterjesztés, memorandum született; most csak egyet idézünk. Renner kancellár, az osztrák delegáció vezetője június 18-án jegyzéket nyújtott át a konferenciának e kérdésről, s ebben a hangsúlyt a „bolsevik Magyarország" részéről Bécset érintő fenyegetésre helyezte. „Ez a veszély, amely bennünket minden pillanatban fenyeget, és amelyről feltétlenül fel kell ismerni, hogy egész Európát is fenyegeti, megérttette velünk, hogy Nyugat-Magyarország német részének Német-Ausztriához csatolása abszolút szükségszerű. Német-Ausztria egyébként szomszédaink kalandor kormánya kalandor vállalkozásainak lenne a zsákmánya."[250]

Jóllehet a Legfelsőbb Tanács tagjai egymás között elvileg már május végén megegyeztek abban, hogy Burgenland ügyét Ausztria javára felülvizsgálják, ehhez újabb indítékokat adott nekik, hogy az Anschluss kérdésében legexponáltabb osztrák politikus, Otto Bauer beadta a lemondását. Lépését indokoló levelében az első helyre tette olasz orientációjának kudarcát.

Valamivel később, októberben, Otto Bauer leköszönt új posztjáról, az államosítási miniszteri tisztségről is; visszavonulását ezúttal elsősorban már az Anschluss-politika kudarcával indokolta, s ez megegyezett a Párizsban kialakult felfogással.[251] Ezáltal Párizsban tovább fokozódott a bizalom Ausztria irányában, amit egyébként megnövelt az is, hogy

Bécsben június 15-én elfojtottak egy nagy tüntetést és megakadályozták a kommunisták felkelési kísérletét.[252] Otto Bauer lemondása lehetővé tette, hogy a kancellár új külpolitikai irányt hirdessen meg. Renner ezt egy Seitz köztársasági elnökhöz intézett levél formájában tette meg. Elutasította itt mind a nagyhatalmi ügyekbe való beavatkozást, mind egy ún. szomszédsági politikát, másként szólva az Anschlusst és a dunai konföderációt. „Ausztriának pihenésre van szüksége – írta –, és nem kíván belekeveredni semmiféle európai ügybe, különösképpen nem a megnagyobbodott Balkánon, amely elnyeléssel fenyegeti egész Délkelet-Európát. Midőn távol kell tartania magát minden külső bonyodalomtól, meg kell próbálnia önmaga gazdasági helyreállítását és egy új szociális rend megteremtését."[253]

Mindez szerepet játszott abban, hogy a franciák is jóindulattal mérlegeljék a burgenlandi kérdést. Ez a csehszlovák korridor-terv végleges elejtését is jelentette, de egyúttal jelentette azt is, hogy a Magyarországtól Burgenland címén elcsatolt újabb terület egy részén megvalósulhat a a Dunától délre annyira áhított csehszlovák hídfő kialakítása. Eleddig a francia kormány a korridor kérdésében nem kötelezte el magát, s annál kevésbé tette ezt, mert az angolszász hatalmak mereven ellenezték; de nem állt ki mellette kellő határozottsággal a másik érdekelt állam, Jugoszlávia sem. A jugoszláv delegációt éppen a franciák – Pichon és Foch marsall – tanácsolták el még 1918 novemberében, hogy erre irányuló követelésével egyáltalán előálljon.

A jugoszláv–román bizottság a Balfour által kívánt jelentést Burgenlandra vonatkozóan július 10-én terjesztette elő. Előzetesen a bizottság Benešsel és Kramaržzal konzultált.[254] A két csehszlovák politikus korábbi kívánságával szöges ellentétben támogatta a mintegy 260 000 német Ausztriának juttatását. A bizottság többségi határozattal elfogadott egy vonalat, amit azonban az olasz képviselő elutasított. Az utóbbi különvéleményében leszögezte: jogosnak tartja, ha Magyarországra gazdasági és egyéb kötelezettségeket hárítanak Ausztriával szemben, a tervezett területi változtatás azonban nem tűnik sem szükségesnek, sem hasznosnak.[255]

Miután az új osztrák–magyar határ megváltoztatta a magyar–csehszlovák relációt is, a franciák elérkezettnek látták az időt arra, hogy a pozsonyi hídfő kérdését újból felvessék. Bizonyára éppen az erre vonatkozó ígérettel tudták a franciák megvásárolni Beneš akadékoskodás nélküli hozzájárulását Burgenland Ausztriához csatolásához. Emlékeztetünk itt arra, hogy a pozsonyi hídfő ügye először Smuts tábornok és Masaryk

elnök áprilisi beszélgetése során merült fel oly módon, hogy a Dunától délre megkapott területsáv ellenében Magyarországot Csehszlovákia a Csallóköz átengedésével kárpótolná. Ezt a javaslatot Beneš elutasító magatartása után levették a napirendről. Később visszatértek rá – már kompenzáció nélkül –, ámde az angolok tiltakoztak ellene. Most, midőn a szövetségesek Burgenland Ausztriához csatolását mérlegelték, a kérdés új megvilágításba került. Miután Ausztria ajándékot kap, miért ne lehetne ezt a kis hídfőt tőle lecsípni?

Ezzel a javaslattal kapcsolatban viszont az amerikai delegáció azzal az óhajjal állt elő, hogy mivel Csehszlovákia újabb területet kap, mondjon le arról a két kiigazításról, amelyet a történeti cseh határon Gmündnél és Felsburgnál a javára tettek. Ez a kérdés heves összeszólalkozásokra vezetett Tardieu és Lansing között.[256] Másnap, július 11-én a vita folytatódott, és végeredményben a Tardieu által előterjesztett kompromisszumos javaslat győzött: mindkét vitatott övezetet megosztották a két állam között.

Elvileg magának Burgenlandnak a kérdése is eldőlt ezen az ülésen. Ausztria megkaphatta Burgenlandot, ha nem is az általa kívánt határig. A szövetségesek ugyanis eleget tettek a csehszlovák kormány kívánságának, hogy az ott áthaladó két fiumei vasútvonal egyikét teljes egészében Magyarországnál hagyják, biztosítandó, hogy mivel nem lesz mindkettő egy állam kezében, Csehszlovákia az egyik esetleges elzárása esetén a másikat használhassa. [257] A hatalmak a burgenlandi tranzakciót Magyarország rovására hajtották végre, amerikai kezdeményezésre, előbb hallgatólagos, végül aktív francia támogatás és élénk olasz ellenzés mellett.

Az előzetes béketervezethez képest tehát területi vonatkozásban az osztrák békefeltételek június 2. után jelentős mértékben javultak. Ausztria megkapta Burgenlandot (csekély kompenzáció mellett, amiért viszont rekompenzációban is részesült), Radkersburgot, s népszavazáshoz jutott Klagenfurtban, ami egyértelmű volt a város megtartásával.

A konferenciának azonban még le kellett zárnia a függőben maradt pénzügyi és gazdasági kérdéseket, s ez nem volt könnyű feladat. Olyannyira nem, hogy szinte egyetlen pénzügyi kérdést sem sikerült véglegesen rendeznie; ezek tisztázását különböző bizottságokra és szervezetekre bízta. Így az adósságok felosztását, a bankkérdést és a jóvátételt. A legfontosabb engedmény mind Ausztria, mind később Magyarország számára is abban mutatkozott, hogy a konferencia elvileg mind-

ezekben a kérdésekben elvetette a teljes egyoldalúságot, és a terhek megosztásának álláspontjára helyezkedett.

A Tanács június 16-án kezdte tárgyalni a pénzügyi, gazdasági és jóvátételi szakaszokat. Mielőtt a részletekre sor került volna, Lloyd George egészében véve kifogást emelt a pénzügyi intézkedések ellen. Angol szakértők véleményére hivatkozva kifejtette, hogy ezek az intézkedések tönkreteszik Bécset mint pénzügyi központot, s az osztrák főváros e szerepét feltehetően Berlin fogja átvenni. Ez pedig nem érdeke a nagyhatalmaknak, de Csehszlovákiának és Jugoszláviának sem. Wilson javaslatára egy albizottságot bíztak meg azzal, hogy a kérdést megvizsgálja. Az angol delegáció végül elérte, hogy a Monarchia ügyeinek likvidálásával foglalkozó tárgyalásoknak és egyezményeknek Ausztria (következésképpen Magyarország is) részese lehessen, s ehhez olyan elveket csatolt, amilyeneket a bécsi francia misszió is megfogalmazott. Jellemző volt ezzel kapcsolatban Balfour megjegyzése, amely szerint a Tanács ausztriai politikájának az a lényege, hogy Csehszlovákiát netalán sértő „tüntető nyilatkozat" nélkül „Ausztriának mindent megad, amit csak megadhat".[258]

Ami a jóvátételi terhekről folytatott tanácskozásokat illeti, a június 26-án és 27-én folytatott megbeszélés nem jutott eredményre. A kérdés francia előadója – Louis Loucheur nagyiparos, a francia delegáció tagja – a lehető legegyszerűbb eljárást kívánta követni: a négy győztes utódállamot – Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Olaszországot és Romániát – meg akarta kímélni minden fizetéstől, s csak Ausztriát és Magyarországot akarta fizetésre kötelezni. Ebbe azonban a franciákat kivéve senki sem akart belenyugodni.[259]

Loucheur hangsúlyozta, hogy azokkal a jelentéktelen összegekkel – összesen mintegy 1,5 milliárd svájci frankkal –, amit a négy kímélendő államtól egyáltalán várni lehet, a nagyhatalmak úgy sem tudnak mit kezdeni, ezzel szemben kivetésük rendkívül nagy elégedetlenséget váltana ki. Ha ehhez Loucheur hozzáteszi, hogy Ausztria és Magyarország esete legalábbis azonos ezzel, úgy igaza lett volna. Miközben azonban nem látta lehetségesnek Csehszlovákia, Románia, Lengyelország és Jugoszlávia megterhelését, a másik két utódállam esetében kifejezetten javasolta. Ha pedig egyáltalán volt olyan kérdés, amelynek kimenetelét előre lehetett látni, az éppen az volt, hogy a Monarchia utódállamai semmiképpen sem tudnak majd olyan összegeket előteremteni, amelyek előteremtésére a nagyhatalmi állású Monarchia sem volt képes. Minél jobban ráterhelik

viszont ezeket az összegeket két kisállamra, a fizetés valószínűsége annál jobban csökken. Két további körülményt is figyelembe lehetett volna venni. Az egyik az volt, hogy a Monarchia gazdasági fejlődése a XIX. század végétől kezdve nagymértékben külföldi kölcsönökön nyugodott, a másik pedig az, hogy gazdasági kapacitását nemcsak szétdarabolása csökkentette, de a háborútól elszenvedett veszteségek is. A kérdés tehát a valóságban az volt, hogy ezeket az új államokat milyen tőkével és hogyan fogják szanálni, nem pedig az, amiről a nagyhatalmak tárgyaltak, hogy ti. miként hajtanak be hat nyomorúságos kis államon olyan adósságokat és olyan háborús jóvátételt, amelyet egy többé nem létező nagyhatalomtól kellett volna követelni.

Loucheur mindenesetre azt az álláspontot képviselte, hogy a hat állam közül négytől egyáltalán semmit se kérjenek.

Lloyd George megkérdezte, vajon ez azt jelenti-e, hogy Romániának és Jugoszláviának joga van a német jóvátételre anélkül, hogy bármit is fizetne saját felszabadítása fejében, s Loucheur igenlően válaszolt. Ezzel azonban Clemenceau sem értett egyet.

Végül is Lloyd George kijelentette: a legjobb, ha az egész kérdést a Jóvátételi Bizottságra bízzák, s a továbbiakban egyáltalán nem volt hajlandó magáról az összegről vitatkozni. A határozat kimondta, hogy Lengyelország, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia „liberációs adósságot" kell hogy fizessen, s ennek összegét a Jóvátételi Bizottság szabja meg. Amennyiben ezt elutasítanák, az osztrák békeszerződés jóvátételi előírásai lesznek rájuk érvényesek. Ausztria viszont jóvátételt fizet majd, melynek összegét szintén a Jóvátételi Bizottságnak kell kirónia.[260] "Ezzel a konferencia megszabadította magát minden pénzügyi természetű probléma gyakorlati megoldásának gondjától, ugyanakkor megalapozta a jóvátételi vitát, amely teljes kíméletlenséggel és eredménytelenséggel folyt még egy jó ideig. A konferencia tehát a jóvátételi kérdést éppen úgy csak elvileg oldotta meg, mint az adósságok felosztásáét.

További diplomáciai tengerikígyó kelt ki a Südbahn, a déli vasútvonal kérdéséből. Nem tanulság nélkül való és igen jellemző, hogy a Südbahn magánrészvényei ügyében sokkal több érzelemkitörésre került sor, mint a közép-európai kisállamok bármely sorsdöntő kérdése körül. A Südbahn Bécset és Budapestet kötötte össze Trieszttel, s volt egy kiágazása Fiume, egy másik pedig Innsbruck felé. A részvények többsége francia kézben volt. A vasút a békeszerződés értelmében négy állam területét érintette. Ausztrián kívül Magyarország, Jugoszlávia és Olaszország volt benne

érdekelt, s úgy tűnt, lehetetlen megegyezést elérni abban, milyen rendszert vezessenek be és hogyan történjen az esetleges megváltás. A vita elkeseredetté vált, sőt eldurvult, elsősorban azért, mert a francia kormány a francia magánrészvényesek beleszólási jogát mindenáron meg akarta védeni. A kérdést tárgyaló tanácsülés az antant, nevezetesen a francia–angol egyetértés pillanatnyi felbomlásával ért véget. Clemenceau mindenféle érvet elutasított, Lloyd George pedig így zárta a vitát: „Ausztriával tehát nem írhatjuk alá a békét, és az emberek megtudják, ez azért történik, mert nem voltunk képesek megegyezni egy olyan kérdésben, amely egy vasút magánrészvényeseit érinti! Én a magam részéről kijelentem, hogy a brit kormány nem hajlandó háborút folytatni semmiféle részvényesek miatt, még angolok miatt sem!"[261] A kérdés július 18-án ismét a Tanács elé került, s ezúttal elvileg meg is oldódott. A Tanács elfogadta Loucheur szövegjavaslatát, amely lehetővé tette, hogy vita esetén mind a Südbahn adminisztratív tanácsa, mind a részvényesek képviselete a Népszövetség döntőbíráskodását kérje. A Südbahn ügye még hosszú éveken át adott munkát a diplomatáknak és a szakértők tömegének.

Az osztrák békeszerződés tárgyalásának második szakaszában merültek fel és váltak határozattá azok a gazdasági intézkedések is, amelyek Ausztria életképességének megteremtésére irányultak, s egyben azt célozták, hogy enyhítsék a tervezett békével szemben tapasztalt elégedetlenséget. Az egyik legfontosabb ezek sorában az Ausztria által elfogadandó kereskedelmi rendszer kérdése volt. Augusztus 26-án került e probléma a Tanács elé; előadója Etienne Clémentel, későbbi pénzügyminiszter volt. A béketervezet eredetileg teljes egészében érvényesíteni kívánta a legnagyobb kedvezmény elvét. Az osztrákok tiltakoztak ez ellen, és kérték, a hatalmak tegyék lehetővé, hogy Ausztria más államokra ki nem terjedő preferenciákat nyújthasson Csehszlovákiának és Magyarországnak,[262] ez utóbbiak pedig neki. E javaslat mögött, ahogyan ez egy osztrák tanulmányból valószínűnek látszik, az a törekvés húzódott meg, hogy a béke ne zárja ki, hanem alapozza meg az osztrák–csehszlovák–magyar vámuniót, illetve gazdasági konföderációt. Mint Clémentel elmondotta, a Gazdasági Bizottság megvitatta az osztrák javaslatot, és először úgy találta, hogy azt ki kellene terjeszteni nemcsak az említett három, hanem valamennyi, a Monarchiából kialakított államra. Olaszország képviselője, Silvio Crespi azonban tiltakozott e terv ellen, mert elfogadása Olaszországot különleges vámsorompók alkalmazására kényszerítené.

Erre azt javasolták, hogy a kedvezményeknek legyen részese minden állam, amely a Monarchia területéből egyáltalán örökölt, tehát Olaszország is. „Ez a javaslat egy »Zollverein«-félébe tömörítené az országokat Lengyelországtól Olaszországig, és vámuniót létesítene Danzigtól Szicíliáig" – mondta Clémentel. A Gazdasági Bizottság utóbbi javaslata azonban egyáltalán nem felelt meg az övezetben uralkodó általános politikai áramlatoknak, hangulatoknak. Nem fért össze a nacionalizmus fellángolásával, amelynek az új Közép-Európa – többek között – létét köszönhette. A csehszlovák delegátusok azonnal tiltakoztak is. Kijelentették, országuk nem tudja felvenni a versenyt egy olyan állammal, mint Olaszország, következésképpen a javaslatot nem fogadják el. A bizottság jobb híján visszatért az eredeti osztrák javaslathoz, ezt viszont a román és a jugoszláv küldöttek ellenezték. Ez érthető volt, hiszen a kölcsönös osztrák–csehszlovák–magyar preferenciális rendszer őket legfontosabb mezőgazdasági piacaiktól foszthatta meg.

A közép-európai gazdasági berendezkedés e legelső megvitatása alkalmával tehát napvilágra kerültek azok az ellentétek, amelyek a későbbiekben mindvégig lehetetlenné tették e terület ésszerű gazdasági megszervezését.

A bizottság a románok és a jugoszlávok tiltakozása ellenére elfogadta az osztrák javaslatot, s egyúttal elejtette az angol ellenjavaslatot, amely a szélesebb, a volt Monarchia egész területét felölelő vámunió mellett tört lándzsát. Clémentel a határozatot így is nagyon nagyra értékelte. Rámutatott, hogy a három ország közötti vámunió (ezt a szót alkalmazta) lehetővé teszi, hogy a 30 millió lakosú övezet árui minden korlátozás nélkül cserélődjenek.[263] A preferenciális rendszerhez fűződött remények és aggodalmak az idők során egyformán megalapozatlanoknak mutatkoztak; a békeszerződésnek ez az ésszerű ajánlása sohasem valósult meg.

A konferencia Legfelsőbb Tanácsa még egy jelentős szolgálatot tett a független Ausztriának, mégpedig amikor a szeparatista kísérletekkel kapcsolatban kifejezésre juttatta, hogy az effajta törekvéseket nem támogatja. Áprilisban került a Külügyminiszterek Tanácsa elé a vorarlbergi kérdés, vagyis a tartomány széles körű mozgalmának ügye, amelynek célja az Ausztriától való elszakadás és a Svájchoz való csatlakozás volt.

A Külügyminiszterek Tanácsa leszögezte, hogy hallani sem akar semmiféle olyan belső önkormányzati elvről, amely lehetővé tenné, hogy egyes lakosságcsoportok elhagyják a háborúban vesztes országokat és másokhoz csatlakozzanak – azokon kívül persze, amelyeket a konferencia kíván

ebbe a helyzetbe juttatni. Mint az Ötök Tanácsában többen utaltak rá – így Balfour és Lansing –, ez egy módja lenne a pénzügyi terhektől való menekülésnek. Kissé izgatott kollégáit Pichon francia külügyminiszter nyugtatta meg, mondván, hogy ezzel a kérdéssel egyáltalán nem is szükséges foglalkozniuk, miután hivatalosan nem merült fel, a svájci kormány pedig már több ízben biztosította a francia külügyminisztériumot, hogy nem óhajt a vorarlbergi kérésnek eleget tenni.[264]

A helyzet mégsem volt ennyire egyszerű, mert Vorarlberg makacskodott, s a szeparatista mozgalom két képviselője, aki az osztrák delegációval együtt Párizsban tartozkódott, táviratilag jegyzéket juttatott el a konferenciához, és kérte a vorarlbergi önrendelkezési jog elismerését. E jegyzék elkerülhetetlenné tette az ügy tárgyalását, s a Külügyminiszterek Tanácsa augusztus 29-én valóban újra vizsgálta azt. Berthelot ismertette az óhajt, jelezve egyúttal az osztrák delegáció tiltakozását, valamint a tényt, hogy a svájci Szövetségi Tanács a kérdéssel kapcsolatban semmiféle határozatot nem hozott. Berthelot ismertette végül a Területi Bizottság augusztus 23-i határozatát. Eszerint a békeszerződésbe be kellene venni egy paragrafust, amely kimondja, hogy az osztrák köztársaság abban az esetben, ha Svájc a csatlakozást elfogadná, kötelezi magát a Népszövetség döntésének elismerésére.[265]

Kiderült azonban, hogy a Legfelsőbb Tanács tagjai még ezt a formulát is túlságosan engedékenynek tartották. Clemenceau kijelentette, hogy jobban szeretné, ha a konferencia egyáltalán nem bonyolódna bele ebbe az ügybe. Hivatalosan az egészről valójában nincs is tudomása. Emellett nem kívánatos, hogy az az egyensúly, amely Svájcban etnikailag fennáll, s amely lehetővé teszi, hogy a svájci kormány nemzetközi szempontból hasznos tényező legyen, felboruljon. A francia miniszterelnökhöz a brit külügyminiszter is csatlakozott. Pichon pedig jelezte, hogy a dolog pénzügyileg is bonyolult lenne, mert a szeparatizmus egyik mozgatórugója a terhektől való szabadulás reménye. Mindennek a teteje volt azután, hogy Tardieu, aki a területi bizottság elnöke, tehát a vita alatt álló javaslat egyik szerzője volt, a leghatározottabban az osztrák szempontok mellett lépett fel. Hangsúlyozta, hogy az osztrák delegációt mélyen sértené a jelzett határozat elfogadása. Végeredményben a Legfelsőbb Tanács úgy határozott, hogy semmit sem határoz, s az ügyet egyszerűen elejti. Ezt követően a vorarlbergi ügy még egy alkalommal a Tanács elé került, a mozgalom azonban egyre veszített erejéből és jelentőségéből, s lassanként teljesen elcsitult. Még kevésbé hajlott a konferencia arra, hogy a tiroliak

elszakadási ambícióit támogassa, vagy akárcsak érdemben foglalkozzék velük.

A konferencia július–augusztus folyamán kétségtelenül sokat javított az Ausztriának szánt békefeltételeken; ezek nem csekély része – mindaz, ami gazdasági és pénzügyi térre tartozott – automatikusan érvényesült később Magyarországgal szemben is. Többször is hangsúlyoztuk, hogy e folyamat legfőbb indokát az Ausztria függetlenségéhez fűződő érdekben kell keresni, legalábbis ami a francia kormány irányvonal-módosítását illette. Az a gondolat ugyanis, hogy az esetleg ismét feltámadó német expanzió útja Ausztrián át vezetne, s ezt a francia kormánynak a legnagyobb energiával meg kell akadályoznia, szükségszerűen azt a törekvést eredményezte, hogy ennek az országnak az új Közép-Európában helyet szorítsanak. Az alapokat, ha szerényeket is, a béke megteremtette ehhez, s a franciák (de mások is) némi joggal hitték, hogy az ellenséges érzelmek elcsitultával majd fokozatosan folytatni lehet a művet. Végül is talán valóban fel lehet építeni egy együttműködő, politikailag és katonailag is hasznosítható francia „Europe-Centrale"-t, amely nemcsak hogy nem válik Mitteleuropává, de képes lesz arra, hogy mindenfajta keletre irányuló német törekvés útjába álljon.

Ha ez a remény illúziónak is bizonyult, a konferencia egyik legtartósabb alkotása mégis a független Ausztria volt, bármilyen törékenynek tűnt is megszületése idején. Az osztrák politikusok kénytelen-kelletlen tudomásul vették saját országuknak a „császármetszés" eredményeként történt megszületését. A többnyire jó előjelek hatása alatt Renner kancellár augusztus 7-én mondott beszédében nagyjából azokat az elveket ismételte el, amelyeket egy héttel korábban a köztársasági elnökhöz intézett levelében kifejtett. Allizé a beszédet úgy értelmezte, mint az Anschlussról és a dunai konföderációról való lemondást, vagyis Franciaországgal és Csehszlovákiával való megbékélést.[266]

Mindez nem akadályozta meg, hogy az augusztus végén nyilvánosságra hozott új békeszerződés-tervezet Ausztriában keserű csalódást ne okozzon. Az osztrákok nem érzékelték a korábbi és a végleges szöveg közötti nagy különbséget – amint ezt Allizé némi keserűséggel megállapította. Annak ellenére sem, hogy szerinte „az új feltételek valóban olyan természetűek, hogy alkalmasak Ausztria függetlenségének és életképességének előkészítésére..." A francia megbízott természetesen hozzátette, hogy a mű nincs befejezve, ezen még módszeresen és nagy kitartással dolgozni kell. Bécsben a csalódást elsősorban Dél-Tirol és Marburg elvesztése okozta,

és nyugtalanságot keltettek a kilátásba helyezett nagy összegű fizetnivalók is.[267]

Allizé összefoglalta a további teendőket. Hangsúlyozta, hogy Ausztriával kapcsolatban nem kizárólag pénzügyi természetű kérdésekről van szó, hanem arról is, hogy a franciáknak sikerül-e elfogadtatni álláspontjukat az osztrákokkal, sikerül-e megszerettetni az osztrák közvéleménnyel azt a szerepet, amely erre az országra a béke fenntartásában vár. „Ausztria csak akkor válik reális egységgé - írta –, ha bizalmat érez saját sorsa iránt. Mivel létezésében mi vagyunk a leginkább érdekeltek, a mi feladatunk, hogy megadjuk neki e bizalmat egész sajtónk erejével. Fontos, hogy közvéleményünk mind jobban különbséget tudjon tenni német és osztrák között, minthogy ez a különbség valóban fennáll a két nép oly sok vonatkozásban ténylegesen eltérő attitűdjében és szokásaiban."[268]

Szeptember 6-án az osztrák parlament – egészében véve nagy érettséget tanúsítva – higgadtan bírálta a békeszerződést, és megadta aláírására a felhatalmazást.[269] Renner kancellár szeptember 10-én látta el kézjegyével a Saint Germain-i békeszerződés okmányát. A kancellár többek között kijelentette: „A Németországhoz való csatlakozásra irányuló vágyunk a valóságban nem volt egyéb, mint elkeseredésünk kifejeződése és elhagyatottságunk érzete."[270]

A békeszerződés aláírása Bécset végül is nem rendítette meg. Annyi Anschluss-propaganda után látszólag senki sem sajnálta a német „anyaállamról" való lemondást, és úgy tűnt, senki sem örül különösebben az önálló osztrák államiságnak. Semmiféle demonstrációra nem került sor. „Semmi olyan jelet nem figyeltem meg a város képén – írta Allizé –, amely egy Bécsbe pottyant külföldivel megértette volna, hogy szeptember 10-ének napja az a történelmi pillanat, amelyben Bécs 52 millió lakos fővárosából 6 és fél millió lakos fővárosává válik."[271]

A kérdés már csak az volt: megszűnik-e a reménytelenség, kialakul-e az osztrákokban a hazájuk sorsa iránti bizalom, megteremtődnek-e ehhez a szükséges feltételek? És ha igen, mikor?[272]

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG SIKEREI ÉS LEVERÉSE

1919. május elején a francia vezérkar a következőképpen látta a forradalmi erők elleni keleti front helyzetét. A magyar kérdés lényegében meg-

oldódott a román és a csehszlovák haderő korlátozott mértékű kettős akciójával; csak idő kérdése, hogy a tanácshatalom megbukjon. Ezt jelentős mértékben elősegítheti, hogy Kárpát-Ukrajna elfoglalásával elzárták Szovjet-Oroszországtól, valamint hogy viszonya az osztrák kormánnyal megromlott. E feltevésből a francia főtisztek levonták azt a következtetést, hogy a román haderő jelentékeny részét át lehet dobni a Dnyeszterhez, a tehermentesített francia csapatok egy részét pedig Bulgáriába rendelhetik, hogy nyomást gyakoroljon az országra a békeszerződés aláírása érdekében. Felmerült ezzel kapcsolatban az a lehetőség, hogy Besszarábiából kiindulva ellentámadást intézzenek a szovjet erők ellen; ezt kiegészítette a várakozás, amelyet az április 4-én kötött, átalakított francia–angol egyezményhez fűztek. Mint már utaltunk rá, ez a megállapodás arról rendelkezett, hogyan támogassák, finanszírozzák a franciák, illetve az angolok az eredeti, 1917-es szerződés keretében kijelölt francia, illetve angol befolyási övezetekben az ellenforradalmi csapatok szervezését.[273] Az egyezmény egyébként azt is bizonyítja, hogy ugyanazokban a napokban, amikor a konferencia Legfelsőbb Tanácsában Lloyd George miniszterelnök az odesszai hídfő felszámolását sürgette és előadást tartott a Gyenyikinnek szánt hadianyag Romániába való átirányításáról, távolról sem merítette ki az anyagi keretet, amelyet a brit kormány az intervenció céljaira áldozni akart. S távolról sem tett le Gyenyikin – mint Foch mondotta – „ország nélküli hadseregének" támogatásáról. Ugyanebben az időben szervezték meg, ugyancsak brit támogatással, Kolcsak hadseregét. Mindezt kiegészítette, hogy az időközben végül is hazaszállított lengyel hadsereg támadásba ment át Kelet-Galíciában. A Vörös Hadsereg erőit mind nagyobb mértékben lekötötte az, hogy visszaverje az 1919 elején kezdődő és április–májusban kibontakozó Kolcsak-offenzívát, amelyhez csatlakoztak Gyenyikin erői és Jugyenyics Pétervár ellen indított csapatai.[274] A helyzet Szovjet-Oroszországban az odesszai hídfő felszámolása ellenére átmenetileg a Vörös Hadsereg hátrányára módosult. A nyugati front megingott, s ez kilátástalanná tette, hogy a forradalmi erők akár az északnyugati, akár a délnyugati szakaszon eredményes katonai akciót bontakoztathassanak ki. A lengyel és a román erők tevékenységéhez tehát kedvezett a pillanat. A párizsi utasítás értelmében a román nagyvezérkar május 6-tól el is kezdte a Tiszánál álló csapatai egy részének átszállítását a Dnyeszterhez. Ez az utóbbi körülmény viszont némileg előnyös feltételeket teremtett a május első napjaiban elhatározott magyar ellentámadáshoz a másik, vagyis a csehszlovák fronton.

Pellé tábornok május 24-én jelentette első ízben, hogy a román csapatok egy részének a Tiszától való elvezénylése rontotta a csehszlovák front helyzetét. A magyarok támadásba mentek át az olasz főparancsnokság alatt álló csehszlovák erőkkel szemben. Az olasz parancsnokság – írta Pellé – „nagy impotenciáról, ha nem az ellenséggel való összejátszásról tett tanúságot, amint ezzel a cseh katonák és lakosok vádolják."[275]

Miközben a magyar Vörös Hadsereg első sikereit aratta, a román haderő kettős akcióval volt elfoglalva. Egyrészt végrehajtotta a már említett átcsoportosítást a Dnyeszterhez, másrészt egy közelebbről nem ismert lengyel–román terv keretében a lengyeleknek nyújtott támogatást.[276] A lengyelek Nyugat-Ukrajnában gyorsan nyomultak előre, s május 19-én elfoglalták Boriszlavot. A románok ugyanezen a napon átkeltek a Tiszán, és Kárpát-Ukrajnában vonultak észak felé. A csehszlovák kormány ettől kezdve már nemcsak a tiszai front meggyengülésétől tartott, de a román szándékoktól is. A román főparancsnokság közölte a kárpát-ukrajnai csehszlovák erők francia parancsnokával, Hennoque tábornokkal, hogy május 23-án a Bukovinában állomásozó VIII. hadosztály előnyomulást kezd a Dnyeszter mentén: az észak-erdélyi hadseregcsoport pedig ugyanakkor északnak indul, hogy elfoglalja a Máramarossziget–Colomea vasutat; végül egy különleges alakulat Trebuza–Körösmező irányában vonul fel, és megszállja a Kárpátokat a régi magyar–bukovinai határon. „Ez az alakulat – hangzott a román üzenet – olyan pozíciót foglal el, hogy szembe tudjon nézni az ukránokkal is és a bolsevikokkal is." Pellé tábornok jelentette, hogy Hennoque a legszigorúbb semlegességet tanúsítja mind a román, mind a lengyel, mind az ukrán csapatokkal szemben.[277]

Közben a románokhoz újabb segítségkérés érkezett, s ez nagyon is a kedvükre volt. A csehszlovák kormány már az első, kisebb jelentőségű vereségek hatására kérte a román vezérkart, hogy hajtson végre egy mentesítő hadműveletet. A román hadvezetőség azonnal visszatért eredeti tervéhez. Presan tábornok május 28-án közölte Franchet d'Espèreyvel: „Szándékunkban áll a támadó hadműveletek újraindítása Magyarország ellen, hogy mentesítsük a cseheket, akik segítségünket kérték." A román főparancsnokság a csapatokat és az utánpótlást Szegeden keresztül akarta szállítani, az I. román hadosztályt pedig az Arad–Makó körzetben szándékozta összevonni. Franchet d'Espèrey úgy gondolta, hogy az első kérést teljesítheti, a másodikat azonban nem. A tervezett román akciót egyébként nem helyeselte, mert attól tartott, hogy lehetet-

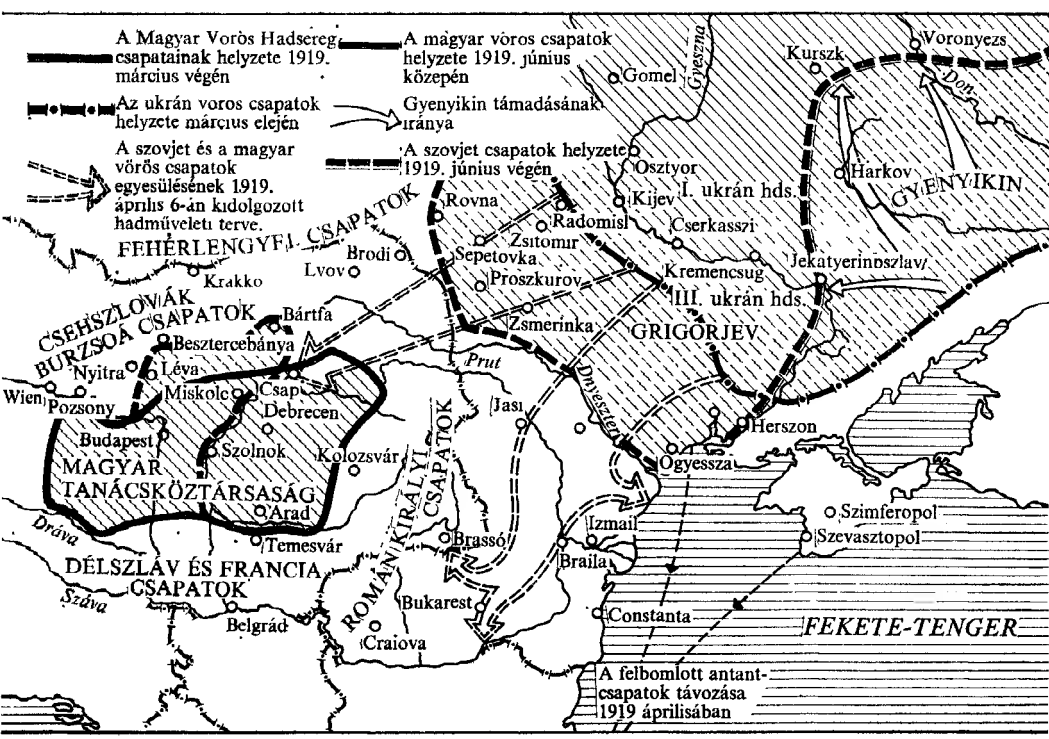

A magyar és a szovjet vöröscsapatok helyzete 1919. március és június között

lenné teszi a Dnyeszter vidékének román megszállását, s ezáltal azt is, hogy az ottani francia csapatokat időben Bulgáriába vihessék.[278]

Csehszlovákia helyzetét ebben az időben Párizsban még nem tartották súlyosnak. Clemenceau a leghatározottabban elutasított minden román támadási tervet, s megtiltotta, hogy a román csapatokat akár Szegeden, akár az Orsova–Temesvár–Arad vonalon átengedjék.[279] Bizonyos jelek azonban már ekkor arra mutattak, hogy a francia kormány nem várhat feltétlen engedelmességet Romániától. Május 16-án ugyanis a franciák beengedték Aradra a román egységeket, de a parancs úgy szólt, hogy a várost továbbra is francia megszállás alatt kell tartani, a román csapatok csak egy meghatározott kisebb körletben állomásozhatnak. Ehelyett a

román csapatok gyakorlatilag megszállták a várost. Megtiltották, hogy a francia katonák alakulatban mutatkozzanak; az utcán egy csoportban nem jelenhetett meg egyszerre három francia katonánál több; akadályozták a franciák közlekedését, majd hozzáláttak az addig fenntartott magyar közigazgatás felszámolásához. Jóllehet május 26-án a francia külügyminiszter a bukaresti követ útján erélyesen fellépett az atrocitások megszüntetése érdekében,[280] a város június elején gyakorlatilag a román parancsnokság fennhatósága alá került.

Mivel Párizsban nem hagyták jóvá a románok támadási tervét, a csehszlovák hadsereg egyedül nézett szembe a fokozatosan kibontakozó magyar ellentámadással. Pellé tábornok egyik vereséget jelentette a másik után. Tiszteket, csapaterősítést kért, és naponta javasolta, hogy Párizs engedélyezze a román offenzívát, illetve adjon parancsot a koncentrált intervencióra. Közben megtörtént az általa annyira követelt főparancsnokcsere. Az olasz missziót visszavonták, s május 29-én, a katonai diccsőség szerzésére a lehető legkedvezőtlenebb időpontban, Pellé átvette a csehszlovák csapatok irányítását. Magára maradt a gonddal, s ettől kezdve a kudarcokért már csak a csehszlovák parancsnokokat és a hadsereg szervezetlenségét vádolhatta. Egymást érték segítséget kérő, követelő táviratai.[281] Mondanivalójából főként két mozzanatot érdemes kiemelni. Egyrészt, hogy a tábornok a beavatkozás elmaradása miatt kifejezetten Clemenceau-t vádolta. Másrészt, hogy a romániai francia katonai tanácsadót, Graziani tábornokot megpróbálta rávenni arra, hogy önhatalmúan kezdeményezzen.[282] De ami esetleg sikerülhetett volna Berthelot tábornok idejében, nem sikerült Grazianival.

Párizs még mindig nem mozdult meg, s ezt nemcsak a francia tábornokok nem értették, de még kevésbé értette és még türelmetlenebbül bírálta az angol külügyminisztérium.[283] Clemenceau a magyar kérdést láthatóan továbbra is olyannak tekintette, mint ami előbb vagy utóbb magától megoldódik a rendszer kilátástalan helyzetbe juttatásával; a rendelkezésre álló szűkös erőket egyebütt, nevezetesen Szovjet-Oroszországban akarta felhasználni; s végül el akarta kerülni, hogy a beavatkozás fejében az érdekelt kisállamok a francia kormánytól további engedményeket csikarjanak ki. A miniszterelnökre azonban ebben a kérdésben a francia vezérkar és Foch marsall is óriási nyomást gyakorolt.

A magyar katonai sikerek hatására a francia miniszterelnök június 7-én végül is kénytelen volt felülvizsgálni álláspontját. Ezt feltehetően több, június 6-án befutott hír váltotta ki. E napon Pellé jelentette, hogy a

magyar Vörös Hadsereg közvetlenül fenyegeti Kassát. Franchet d'Espèrey ugyanakkor tudatta, hogy e hadsereg mintegy 80 000 fővel rendelkezik, s állományának jól szervezett, mintegy 50%-át a csehszlovákok ellen vonta össze. Számolni kellett tehát egy magyar áttörési kísérlettel Kárpát-Ukrajnán át az orosz forradalmi erők felé. A harmadik, Bécsből érkezett hír szerint viszont a magyarok csapatokat vontak össze Pozsony irányában. Sikeres támadás esetén Allizé szerint nemcsak Szlovákia veszthetett el, de ennek súlyos kihatásai lehettek Ausztriában is.[284]

Clemenceau június 7-én két fontos lépést tett. Az egyik az volt, hogy a magyar kérdést gyorsan a Legfelsőbb Tanács elé terjesztette, a másik, hogy parancsot adott a Magyarország elleni katonai támadás konkrét tervének kidolgozására. A Tanácsban Clemenceau azt javasolta, hogy a konferencia küldjön üzenetet Budapestre. Ebben ígérje meg, hogy az ellenségeskedések megszüntetése esetén a magyar kormány meghívást kap a konferenciára, és békeszerződést kötnek vele; ellenkező esetben viszont helyezze kilátásba a fegyveres beavatkozást. A Tanács a javaslatot ellenvetés nélkül elfogadta, Alby tábornok pedig azonnal megfogalmazta az üzenet szövegét. Ebből azonban kimaradt a magyar delegáció meghívására tett ígéret, a távirat csupán azt szögezte le, hogy a konferencia megállította a francia, a román és a szerb csapatokat. Wilson kérésére egyébként a fegyveres erő alkalmazását nem említették, ehelyett a „végső eszközök" igénybevételét helyezték kilátásba, ami gyakorlatilag ugyanazt jelentette.[285]

E határozatot egy olyan dosszié kíséretében, amely a csehszlovák–magyar konfliktus iratait tartalmazta, Clemenceau még ezen a napon megküldte Belin tábornoknak. Megkérte, hogy „sürgősen tanulmányozza az eljárási módokat, amelyeket a szövetséges hadseregeknek alkalmazniuk kellene a csehszlovákok ellen irányuló magyar támadás megállítása érdekében".[286] A tábornok a tervet valószínűleg az íróasztalfiókból húzta ki, mert Clemenceau még ugyanezen a napon Franchet d'Espèrey-nek is elküldhette új parancsát, amely tartalmazta az intervenció fő vonásait. Közölte a főparancsnokkal, hogy amennyiben a magyar kormány nem engedelmeskedik a konferencia felszólításának, fontolóra veszik a koncentrált támadás megindítását. Ennek fő irányelvei értelmében a románoknak északon kell majd előrenyomulniuk, hogy felmentsék a cseheket, majd bevonuljanak Budapestre. A szerb csapatok egyenesen a főváros felé indulnak, míg a franciák a két csoport között működve koordinálják és irányítják az egész akciót. Ez az irányítás – írta Clemenceau – Franchet

d'Espèreyre vár, akinek az utasítás alapján azonnal ki kell dolgoznia a hadművelet részletes tervét.[287]

A konferencia határozata és az egyidejű katonai előkészület vegyes érzelmeket váltott ki a francia diplomaták és katonák körében. Örömmel üdvözölték a támadás gondolatát (több diplomata azonban most sem értett egyet a főváros elfoglalásával), de értetlenül fogadták a „bolsevik kormány" „de facto elismerését". Clément-Simon követ felhívta a külügyminisztérium figyelmét az üzenet súlyos hiányosságára, amennyiben ez a szöveg csak az ellenségeskedés beszüntetését követelte, az elfoglalt területek kiürítéséről azonban nem szólt. A követ úgy vélte, hogy a konferenciának ki kell jelölnie egy demarkációs vonalat, amelyhez azután vissza kell vonni a magyar erőket. A korábbi vonalat egészében véve megfelelőnek tartotta, csak Sátoraljaújhely térségében szerette volna Csehszlovákia javára korrigáltatni. Pellé tábornok a csehszlovák vereséget sokkal nagyobb mértékben akarta Csehszlovákia érdekében kamatoztatni; ő azt ajánlotta, hogy az új választóvonalat a régitől 25 kilométerrel délebbre jelöljék ki.[288]

A francia vezető körök azonban ebben az időben nem az ellenségeskedés beszüntetésére és valamiféle vonal elfoglalására számítottak, hanem arra, hogy a magyar kormány elutasítja a felszólítást, és akkor azonnal megindítják ellene a koncentrált támadást. Demarkációs vonal egyébként is volt már, nem kellett újat kijelölni. Június 8-án tehát nem várt magyar válasz futott be Párizsba.[289] Lényege az volt, hogy Magyarország senkit sem támadott meg; ellenkezőleg, ő a megtámadott fél. Következésképpen kész a háborúskodás beszüntetésére és arra, hogy a fegyverszüneti okmány alapján megkezdjék a tárgyalásokat. Ezért javasolja, hogy az illetékes kormányok küldjék el Bécsbe megbízottaikat.

A magyar válasz és a Legfelsőbb Tanács ezt követő június 9–10-i tanácskozása rendkívül fontos volt a magyar kérdés szempontjából. Kun Béla állásfoglalása megsemmisítette a koncentrált támadás jogi alapját. Ha a francia katonai vezetők nem is, de Clemenceau azonnal tisztában volt vele, hogy nemigen lehet visszatérni többé a tervre, s a maga részéről a továbbiakban mind határozottabban ki is tért az intervenció elől. A Tanács vitája viszont nem a Tanácsköztársaság sorsa, hanem – mint látni fogjuk – Magyarország leendő határai szempontjából volt sorsdöntő. A Tanács június 9-i ülésén egyébként Wilsont és Lloyd George-ot a magyar irat mellett erősen foglalkoztatta az a „leleplezés" is, amellyel Cavallero olasz tábornok szolgált. Az olasz missziót ekkor már kivonták

Csehszlovákiából; a múlté lett már Budapest olasz parancsnokság alatt álló cseh erőkkel való megszállásának gondolata is, így hát nem volt többé ok arra, hogy az olaszok kíméljék a csehszlovák kormányt. Cavallero ekkor bejelentette, hogy Szlovákiában nem a magyarok, hanem a csehszlovákok támadtak. Ismertette Klofáč hadügyminiszter erre vonatkozó parancsát, s nem mulasztotta el a Tanácsot tájékoztatni arról sem, hogy a csehszlovák hadsereg pillanatnyilag egy francia főtiszt parancsnoksága alatt áll.

A vita további részében Wilson és Lloyd George kifejezésre juttatta gyanúját, hogy a „bolsevikellenes fellépést" Magyarország szomszédai talán nem kizárólag, vagy nem is elsősorban a rendszer megdöntésére, hanem újabb területszerzésre akarják felhasználni. Míg június 7-én a magyar agresszió megállításáról és egy agresszív rendszer megdöntéséről volt szó, s ehhez a Tanács tagjai hozzájárultak, Wilson most a románoknak a demarkációs vonalra való visszarendelését követelte. Lloyd George viszont kijelentette: „Igazságosaknak kell lennünk a magyarokkal szemben, hiszen végeredményben csak a hazájukat védik."[290]

A június 10-i délutáni ülésen minden oldalról számos hipokrita kijelentés hangzott el. Wilson és Lloyd George Brătianutól kérte számon a Károlyi-kormány bukását és a magyar proletárdiktatúra kikiáltását, mintha nem tudták volna nagyon jól maguk is, hogy ha már az okokat egyáltalán külpolitikai téren keresik, akkor azokat a román lépések mellett legalább ugyanannyira keresni kell a konferencia által kidolgozott és a Legfelsőbb Tanács által jóváhagyott új demarkációs vonalban is. Brătianu természetesen szintén tartózkodott az események lefolyásának korrekt ismertetésétől – már ami legalábbis a demarkációs vonalon túl végrehajtott román katonai akciót illette. Hallgatásával voltaképpen a francia kormányszerveket vádolta. Nem tett különbséget a Vix-jegyzék alapján és az attól függetlenül végrehajtott előnyomulás között, s ezzel érzékeltette, hogy a román vezérkart az utóbbira is felhatalmazták vagy legalábbis nem ellenezték akcióját. Hangsúlyozta, hogy Pichon külügyminiszter a Tisza vonalának megszállása után lépett fel Bukarestben a román csapatok megállítása érdekében, s e felszólításnak a román kormány eleget is tett, és lemondott Budapest megszállásáról.

Miután az amerikai elnök és az angol miniszterelnök néhány intelmet fogalmazott meg Románia címére, Clemenceau feltette a kérdést Brătianunak: ha a konferencia a csehszlovákok megmentése érdekében felszólítja a magyar kormányt csapatainak visszavonására, hajlandó-e Románia

ugyanezt megtenni? Brătianu azt felelte, hogy kormánya kész megkötni a békeszerződést. Clemenceau azonban, aki a békeszerződés előkészítésének jogát továbbra is a nagyhatalmak számára tartotta fenn, és esze ágában sem volt ezt a jogot átruházni a román kormányra, egyáltalán nem erre volt kíváncsi. A csehszlovák és a román politikusok távozása után azt javasolta a Tanácsnak, küldjenek ki Budapestre egy tiszti missziót, s az a csehszlovák és a román megbízottak részvételével dolgozza ki a vonalakat, amelyekre a csapatokat vissza kell vonni. Wilson ellenjavaslatot tett: misszió kiküldése helyett a konferencia véglegesítse a már kidolgozott határokat, s az új határok legyenek azok a vonalak, amelyekre ki-ki visszavonja csapatait.[291] Clemenceau ezt ellenvetés nélkül elfogadta. Így történt, hogy másnap, június 11-én a Külügyminiszterek Tanácsa a csehszlovákok, illetve a román delegáció előtt hivatalosan bejelentette a szóban forgó határokat, s így ezek véglegessé váltak. Nehéz elbírálni, hogy e tény inkább jó, vagy inkább rossz hatással volt-e a további eseményekre. Pozitívan értékelhető, hogy az északi és a keleti határt a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt kidolgozott vonalhoz viszonyítva nem rontotta. De negatív hatása is volt, mert a határt Magyarország számára kedvezőtlen pillanatban rögzítette, s a határ e „végleges" elfogadása később formai akadálya lett minden pozitív változtatásnak.

Brătianu miniszterelnök a Külügyminiszterek Tanácsa előtt nem adott választ arra, hogy a román kormány elfogadja-e a konferencia döntését. Előbb időt akart nyerni belső tárgyalásokra, majd közölte: legalább két övezetben, északon Nagykároly körzetében, délen pedig Szeged és Nagyvárad között határmódosítást kíván. Végül 10–12 nap haladékot kért a végső válasz megadására.

A csehszlovák képviselők elfogadták a javasolt határt, csak két ponton óhajtottak kisebb kiigazítást. Kérték, hogy a konferencia adja Csehszlovákiának a Csata–Kalonda–Losonc vasútvonalat, s juttasson Pozsony alatt a Dunától délre egy támaszpontot.

Pichon külügyminiszter a küldöttek távozása után előterjesztette a Pellé tábornok által javasolt új demarkációs vonalat. Ezzel azonban senki sem értett egyet; elutasította Tardieu, a román–jugoszláv bizottság francia elnöke is. A Külügyminiszterek Tanácsa a történtekről azonnal tájékoztatta a Legfelsőbb Tanácsot,[292] az utóbbi azonban szűkszavúnak találta a tájékoztatást. Tudni akarta Brătianu magatartásának okait, a külügyminiszterek véleményét a csehszlovák kérésekről és végül a Pellé által javasolt új demarkációs vonal elutasításának indokait.[293] Válaszuk-

ban a külügyminiszterek megállapították, hogy a román miniszterelnök gyakorlatilag kérdésessé tette az egész határvonalat, míg ők, a külügyminiszterek, egyhangúlag a már kijelölt és elfogadott határ fenntartása mellett foglalnak állást. A csehszlovák kérésekről Cambon, a csehszlovák bizottság elnöke tett előterjesztést. Mindkét kérést elutasította. Az elsőt azzal, hogy a Duna a legmegfelelőbb természetes határ, a másodikat azért, mert kielégítése újabb, jelentős számú magyar lakos Magyarországtól való elcsatolását jelentené. Javasolta viszont, hogy hajtsanak végre korrekciót Ipolyság térségében úgy, hogy az ottani vasúti csomópont a csehszlovák állam birtokába jusson. A külügyminiszterek elfogadták Cambon javaslatát. A Tanácsköztársaság fennállása alatt ez volt az egyetlen korrekció az előzetesen kidolgozott határszakaszokon. Végül a külügyminiszterek megvitatták Pellé előterjesztését. Elsőként Pichon szólalt fel ellene. Kijelentette, hogy miután megvan a határ, semmi értelme annak, hogy a magyarokat átmenetileg egy számukra kedvezőtlenebb vonalra vonultassák vissza. André Tardieu hozzátette: a Pellé javasolta demarkációs vonal legnagyobb hibája, hogy egybeesik az eredeti csehszlovák követelésekkel; elfogadását tehát mindenképpen el kell kerülni.[294]

A Legfelsőbb Tanács június 12-én, amikor elfogadta az érintett kormányoknak szóló újabb jegyzék szövegét, tisztában volt azzal, hogy a román miniszterelnök nem fogadta el a magyar–román határt, ezért nehézségekbe ütközik a határ véglegesítése; emellett jól tudta, hogy amikor a román hadsereget felszólítja e vonal elfoglalására, vagyis arra, hogy idáig visszavonuljon, nem képes garantálni a végrehajtását. Clemenceau utalt is e körülményre a Tanács ülésén. Javasolta, hogy a román határt tekintsék ideiglenesnek, s jelezte, hogy a román kormány esetleg nem engedelmeskedik majd a Tanács határozatának. Miután Lloyd George és Wilson kijelentette, hogy ebben az esetben Románia elveszti a szövetségesek támogatását, sőt elismerését is, a Tanács egyhangúlag jóváhagyta a Kun Bélának, Kramarž csehszlovák és Brătianu román miniszterelnöknek szóló jegyzéket. A Tanács felszólította kormányaikat, szüntessék be az ellenségeskedést és vonják vissza csapataikat a június 11-én megszabott határokra.[295]

Június közepén Közép-Európában feszült, ellentmondásokkal teli s minden elemében ingatag volt a helyzet. Párizs szempontjából az ellentmondások lényege abban állt, hogy egyfelől stabilizálni kellett volna a helyzetet, miközben másfelől az volt az érdeke, hogy a magyar kormány ellen minél több erőt hozzon mozgásba. Mindezt lehetőleg úgy,

hogy a papíron kialakított helyzetet ne kelljen megbolygatnia. Stabilizálni akarta Csehszlovákia helyzetét, egészében véve viszont egyáltalán nem akart stabilizálni. E politika indítékai érthetők, megvalósításának feltételei viszont bizonytalanok maradtak, s így a végrehajtásban improvizálni kellett; a végeredményhez pedig csak nehezen és többoldalú engedmények árán lehetett eljutni.

Először tehát Csehszlovákiát kellett felmenteni. A magyar csapatok visszavonulásában valójában senki sem hitt. Ám megérkezett Kun Béla június 16-i távirata, melyben a magyar kormány békés szándékait fejtette ki. A konferencia határozatát elvileg elfogadják – közölte a külügyi népbiztos –, majd bejelentette, hogy a kiürítést a kormány nem tudja végrehajtani a kívánt határidőre, mivel késve kapta meg a táviratot.[296] A két prágai francia megbízott, Pellé tábornok és Clément-Simon követ között éles ellentétek támadtak mind a budapesti magatartás megítélésében, mind a teendőket illetően. Pellé bizonyos volt abban, hogy a magyar kormány csak taktikai okokból járult hozzá a feltételek elfogadásához, a valóságban pedig új támadásra készül. Pellé ezért változatlanul követelte az össz-szövetségi intervenciót és Budapest megszállását. Clément-Simon ezzel szemben arra akarta korlátozni az akciót, hogy a konferencia feltételeit elfogadtassák Magyarországgal. Szerinte a csehszlovák kormány volt az, amely szorult helyzetében sem akarta felszámolni a konfliktust, mert abban bízott, hogy az össz-szövetségi intervenció segítségével újabb szerzeményekhez juthat. Pellét azzal vádolta, hogy bátorítja a prágai kormányt.[297]

Maga a csehszlovák kormány egyszerre szeretett volna három célt elérni. Először is lemosni magáról azt a vádat, amelyet Ugo Cavallero tábornok szórt rá mint provokátorra; másodszor segítséget kapni a Vörös Hadsereggel szemben; és végül, harmadszor, még profitálni is szeretett volna a saját maga által felidézett katasztrófahelyzetből. Ez utóbbira valóban csak össz-szövetségi eljárás esetén volt kilátása, s így ezt a megoldást sürgette. Az akciótól Prága újabb területi kedvezményeket és a magyarországi román befolyás ellensúlyozását remélte.[298]

Ha azt vizsgáljuk, vajon szólt-e valamilyen érv amellett, hogy a francia kormány a román csapatokat valóban visszaparancsolja a magyar–román határra, úgy bizony ilyen érvet nagyon bajosan találunk. Nem volt kétséges, hogy ez a lépés elősegítené a magyar rendszer stabilizálását, ezt pedig a konferencia egyetlen résztvevője sem akarta. Katonai szempontból az északi és a keleti határ egyidejű stabilizálása, ami a támadás ti-

lalmával ért fel, azt jelentette volna, hogy a Vörös Hadsereg zöme felszabadul arra, hogy Ausztriát nyomás alá helyezze. A bécsi francia megbízottak ismét a legkomolyabb formában jósolták a bolsevizmus bécsi győzelmét; e szempontból egyformán veszélyesnek látták a sikerek hatását az osztrák baloldalra, a közvetlen magyar agitációt, valamint egy esetleges magyar katonai akciót. Hallier tábornok meg volt győződve arról, hogy a június 14–21. közötti héten Ausztriában számolni kell a bolsevik fordulattal. Jóslata nem volt teljesen alaptalan: június 15-én az osztrák fővárosban forradalmi tüntetésekre került sor, ám a megmozdulást a kormány elfojtotta. A Volkswehr nagy része ugyanis kormányhű, illetve passzív maradt.[299] Ilyen körülmények között a román csapatok visszavonása, ami egyébként hatalmas presztízsnyereséget jelentett volna a magyar rendszer számára, aligha kerülhetett komolyan szóba.

A kérdések kérdése mindamellett továbbra is az volt, hogy a magyar kormány „engedetlenségét" ürügyként felhasználva, megszervezzék-e az intervenciót. Az „engedetlenséget" valójában e napokban nem lett volna nehéz kimutatni, hiszen Kun Béla június 16-i elvi nyilatkozata után jó ideig semmi sem történt. Sőt, ugyanezen a napon Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.[300] Tudjuk, hogy a visszavonulást a magyar katonai vezetők jó része ellenezte, a kormány pedig azon volt, hogy előzetes garanciához jusson a románok visszavonulását illetően. Ennélfogva az antant beavatkozásához, ha azt végül is elhatározzák, lehetett volna ürügyet találni.

A szükséges elhatározás azonban nem született meg. Ebben – úgy tűnik – a legnagyobb szerepet az érintett kisállamok kormányainak álláspontja játszotta. A jugoszláv kormány áldozatkészségét nem növelte meg kellő mértékben a júniusban végre megkapott szövetséges elismerés. Románia készségének értékét erősen csökkentette, hogy a kormány igyekezett feltételekhez kötni részvételét. Graziani tábornok jelezte, hogy a román kormány „áldozatai fejében" területi vagy gazdasági kompenzációkat kíván.[301] Brătianu pedig egyenesen úgy állította be a helyzetet, mintha a konferencia békefeltételeinek elfogadása a román kormány számára politikai öngyilkossággal érne fel.[302] A román politikai célokat világosan kifejezte az is, ahogy a vezérkar viselkedése megváltozott az intervencióval kapcsolatban. Presan tábornok a határokról szóló döntés kihirdetése után azonnal közölte, hogy a román hadsereg a korábban ígért négy gyaloghadosztály helyett csak hármat tud a szövetségesek rendelkezésére bocsátani. Hozzátette, hogy amennyiben az erők így nem len-

nének elegendők, nincs akadálya, hogy a Bánátban állomásozó francia és szerb csapatokból egészítsék ki őket. Franchet d'Espèrey joggal állapította meg, hogy az új román nyilatkozat nincs összhangban a korábbi román ígérettel. A tábornok úgy vélekedett, hogy „a fenti tervben konstatált szűkítések egy olyan kormány művei, amely maximális eredményt akar elérni minimális részvétellel". A négy román hadosztályt pedig elengedhetetlennek tartotta. Úgy számított, hogy ez az erő a két francia és a félig-meddig megígért egy jugoszláv hadosztállyal együtt elegendő lesz a budapesti akcióhoz. Mindenesetre kérte, hogy amennyiben a francia kormány, illetve a konferencia az intervenciót tényleg végre akarja hajtani, úgy gyakoroljon nyomást mind a román, mind a jugoszláv kormányra.[303]

Dönteni kellett: a francia kormány és a konferencia azt tegye-e, amit Franchet d'Espèrey tanácsolt, vagy pedig elkezdje a tárgyalást a magyar kormánnyal. A vezérkar a fellelhető írásos nyomok szerint az intervenció mellett volt. Egy feljegyzésben összefoglalta a június 13. és 19. közötti eseményeket, s arra a következtetésre jutott, hogy a tanácskormány az időhúzás politikáját folytatja, miközben tovább támad, illetve újabb támadást készít elő. A feljegyzés összegezte az intervenció céljára rendelkezésre álló erőket, majd megállapította: „Elengedhetetlen, hogy a szövetséges és társult hatalmak... fellépjenek a román és a szerb kormánynál annak érdekében, hogy szabályozzák intervenciójuk feltételeit, mert – különösen a román kormány – meglehetősen túlzott követeléseket támaszt."[304] E szöveg alapján megállapítható, hogy a vezérkar kész volt bizonyos kompenzációkról tárgyalni, csak a „túlzottakat" ellenezte. Egyelőre azonban a francia kormány mégsem ezt a lehetőséget választotta. Június 21-én, amikor végre döntöttek a kérdésben, Foch marsall parancsot adott Pellének a közvetlen tárgyalások megkezdésére. A következőket kellett alapul vennie: a cseh csapatok akkor vonulhatnak be a csehszlovák–magyar határig terjedő területre, amikor a magyar csapatokat teljes egészében kivonták onnan. A magyar csapatmozdulatokat mindenütt, de különösen Pozsony térségében szigorúan ellenőrizni kell.

Ugyanezen a napon, június 21-én, a Legfelsőbb Tanács újabb távirat szövegét fogadta el, melyet a csehszlovák és a magyar kormánynak kellett küldeni. Lényege – Pellé megbízatásának ismertetése mellett – az volt, hogy a konferencia majd csak akkor szólítja fel a kiürítésre a román kormányt, amikor a magyarok visszavonulása az északi övezetben befejeződött, és Pellé erről jelentést tett.[305] A párizsi álláspont félreérthetet-

lenül az volt, hogy stabilizálni kell az északi határt, s ugyanakkor a román határon fenn kell tartani a bizonytalanságot. A további fejleményeket mind a francia kormány, mind a konferencia rábízta a dolgok menetére és az idegek játékára, várva, hogy vagy a magyar vagy a román fél elveszti a fejét, és a magyar rendszer úgy bukik el, hogy ezért Párizs nem visel közvetlen felelősséget és nem tartozik senkinek. Ezt követően sem a francia szervek, sem a konferencia nem lépett fel azért, hogy a román csapatok bármerre is elmozduljanak.[306]

Pellé tehát megkezdte a tárgyalást a magyar tanácskormány hadügyi népbiztosával, Böhm Vilmossal. Közölte vele, hogy a fegyvernyugvásnak június 24-én be kell következnie, s a magyaroknak még ezen a napon el kell kezdeniük a csapatok kivonását. E műveletet Nyugat-Szlovákiában 26-án éjfélig, Kelet-Szlovákiában pedig 28-án éjfélig kell befejezniük. Böhm Vilmos viszont bejelentette, hogy a kiürítés megkezdése előtt a magyar kormány garanciát kér a román csapatok visszavonására.[307] Pellé ekkor a becsületre hivatkozott, majd hozzátette, hogy bár ő maga nem illetékes ebben a kérdésben, hajlandó a magyar óhajt a csehszlovák kormány és a konferencia elé terjeszteni. 24-én Böhm ismét visszatért a garancia kérdésére és jelezte, hogy enélkül a kiürítést nem kezdhetik el. Nem is tették, bár Pellé kívánságának megfelelően a magyar szervek ezen a napon elrendelték a tűzszünetet.[308]

Ezt követően a magyarok több ízben sürgették a garanciát, de semmiféle garancia nem érkezett. Feszült napok következtek. Szlovákiában csend volt, a Vörös Hadsereg csapatai nem támadtak, de el sem vonultak. Vártak. Prágában egy percig sem hitték, hogy a magyar csapatok valóban kivonulnak az elfoglalt magyar városokból. Miért is tennék? Bécsben továbbra is nap mint nap várták a magyarok ausztriai betörését. Minduntalan hírek érkeztek a magyar csapatösszevonásokról az osztrák határon, s a Bécsben tevékenykedő francia képviselők meg voltak győződve arról, hogy az osztrákok nem tudnának visszaverni egy magyar támadást.

Még kevésbé lehetett szó arról, hogy a román csapatok a Tiszánál hátraarcot csináljanak. Nemcsak hogy a román főparancsnokságnak nem volt ez az esze ágában sem, nemcsak a francia kormány nem gondolt ilyesmire, de egyetlen nagyhatalom sem vetette fel vagy vizsgálta meg konkrét formában ennek lehetőségét. Jellemző ebből a szempontból Bliss amerikai tábornok eljárása, aki – mint már tudjuk – általánosságban és elvileg mindig állást foglalt az intervenció ellen. A konferencia őt bízta meg a csehszlovák–magyar kérdés rendezésével.[309] Mivel e kérdéskomp-

lexumhoz szorosan hozzátartozott a román–magyar problémakör, az amerikai tábornoknak módjában állt, hogy tárgyaljon a románok visszavonulásáról és a tanácskormány által minduntalan követelt garanciáról is, illetve hogy javaslatot tegyen a megoldásra. De ilyesmire nemcsak hogy nem került sor, hanem Kun Béla panaszára, amely szerint a románok támadást kezdeményeztek, Bliss megelégedett egy lakonikus kijelentéssel: az ellenségeskedés felújulásáról nincs tudomása.[310]

Pattanásig feszültek az idegek Budapesten is. A magyar kormány érdekei kétségtelenül a stabilizálást kívánták, s már a katonai vezetők egy része előtt is világossá vált, hogy a Vörös Hadsereg emberanyaga nem bírja sokáig a harcot, a szlovákiai hadjárat utolsó, tervbe vett offenzíváját már nem sikerült kibontakoztatni, az elfáradás és csüggedés jelei észrevehetően mutatkozni kezdtek. A konferenciának a románok visszavonulására tett ígéretét ugyanakkor semmi sem biztosította. Bizonyosnak csak az látszott, hogy amennyiben a Vörös Hadsereg végrehajtja Szlovákia kiürítését, kiadja a kezéből az egyetlen ütőkártyát. E megfontolásnak ellene lehetett vetni, hogy amennyiben Magyarország végrehajtja a konferencia határozatát, úgy elismert partnerré válik, és ha Románia a határozatnak nem tesz eleget, jogosan lehet vele szemben fellépni. Végeredményben a konferencia mégiscsak kénytelen lesz akceptálni a maga kijelölte határt. A gondolatmenet logikus volt, mielőtt azonban a magyar kormány végleg döntött volna, megpróbálta elérni, hogy a konferencia világosan elkötelezze magát. Kun Béla június 26-án újból feltette a kérdést: mi a biztosíték arra, hogy a román csapatokat valóban kivonják?[311] A konferencia néma maradt, s e némaság világosan kifejezte: nincs ilyen biztosíték.

A várakozási szakasz már annyira elhúzódott, hogy az ideges Pellé tábornok, új magyar támadástól tartva – mint maga írja – egy meglehetősen kockázatos, váratlan ellentámadás gondolatával foglalkozott. Végül Budapest mégis lépni kényszerült.[312] Június 29-én Kun Béla értesítette a konferenciát, hogy a magyar kormány kiadta a kiürítési parancsot, s úgy fogja fel a helyzetet, hogy a konferencia elnökének szava a garancia a határozat második részének, a román csapatok visszavonásának végrehajtására.[313]

Ezt az elhatározást számos történetíró értelmezte már, s a legtöbben hibásnak vélték. Katonai, belpolitikai és morális szempontból valóban nagyon kedvezőtlennek látszik a hatása. Nemzetközi politikai szempontból azonban kétségtelenül voltak fontos és súlyos érvek, amelyek a dön-

tést indokolttá tették. A tanácshatalom ismét kihúzta a jogi alapot az intervenció alól. Lehetősége nyílt arra, hogy átcsoportosítást hajtson végre oly módon, hogy a további román előnyomulást megakadályozza. A legrosszabb esetben is időt nyert arra, hogy elhárítsa a főváros megszállását, viszonylag rendezett politikai visszavonulást hajtson végre és megteremtse a védekezés lehetőségét a szélsőséges reakcióval szemben. A valóságban azonban a tanácshatalom jogi bázisra helyezkedése azt eredményezte, hogy a konferencia volt kénytelen letérni arról. Miután nem volt mód rá, hogy a hatalmak képviselői a magyarok engedetlenségéről és jogtiprásáról szónokoljanak, kénytelenek voltak nyíltan beszélni, s többé nem titkolták, hogy céljuk mindenképpen és mindenáron a rezsim megsemmisítése. Már nem rejtették véka alá, hogy csak az ürügyet keresik ehhez.

A tanácskormány elhatározása, hogy végrehajtja a konferencia felszólítását, újabb várakozási szakasz kezdetét jelentette. A hatalmak azt szerették volna mielőbb elérni, hogy a Vörös Hadsereg valóban elhagyja Szlovákiát. Clemenceau haladéktalanul utasította is Pellé tábornokot, hogy tartózkodjék minden olyan lépéstől, amely a magyar kormánynak ürügyet szolgáltathatna elhatározása módosítására.[314] A magyar kormány végrehajtotta a kiürítést.

Tulajdonképpen minden fellépés, intézkedés, politikai provokálás mindeddig hatástalan maradt a tanácshatalommal szemben; a ránehezedő gazdasági, politikai és katonai nyomást a magyar rezsim egyelőre elviselte. A szomszédos országok összehangolt támadásának viszont továbbra is súlyos akadályai voltak. Mindez megnövelte a magyar ellenforradalmi csoportok jelentőségét. E csoportok felajánlották közreműködésüket a „bolsevik rendszer" megdöntésében, s ez a megoldás sok antantpolitikus szemében már csak azért is rokonszenves volt, mert általa a Kun-rezsim elleni küzdelmet magyar belpolitikai harcként lehetett feltüntetni. Csakhogy az ellenforradalmi „katonai erő" igénybevétele sem volt problémamentes. A magyar ellenforradalmárok is szerettek volna például feltételeket támasztani, míg a francia kormány nemcsak a románoknak nem akart „fizetni", de a magyar ellenforradalmároknak sem. Feltételezte viszont, hogy ez utóbbiaknak hatalmuk és gazdagságuk visszaszerzése a legfontosabb, s ezért mindenki másnál jobb eszközként lehet felhasználni őket.

Az ellenforradalmi csoportokkal már felvették a kapcsolatokat, s a belgrádi francia katonai szervek Clemenceau ismertetett áprilisi utasítá-

sában elegendő alapot találtak arra, hogy e csoportokat különféle módon támogassák. Megkönnyítette a dolgukat, hogy Károlyi Gyula személye, aki Aradon megalakította az első ellenforradalmi kormányt, általában kedvező benyomást keltett.[315] Így azután a franciák semmilyen nehézséget nem támasztottak, amikor Károlyi úgy látta, hogy a román csapatok benyomulása miatt fel kell számolni az aradi központot és kérte, hogy a kormány Szegedre tehesse át a székhelyét. De Lobit tábornok május 9-én már sürgette a szegedi és a bécsi csoport között a kapcsolat megteremtését, holott a Károlyi-kormány tagjai még nem is voltak Szegeden. A tábornok Károlyi kérésére és nevében lépett fel.[316] Közbenjártak a franciák a Károlyi-csoport érdekében a románoknál is, akik a Szegedre tartó politikusokat Mezőhegyesnél feltartóztatták. A dolog csak Charpy tábornok személyes fellépésének hatására rendeződött; a románok 12 napos huzavona után május 22-én engedélyezték Károlyiék továbbutazását.[317]

Ezzel lehetővé vált az ellenforradalmi csoportok tevékenységének összehangolása. A bécsi komité kiküldöttei és a szegediek – amint Charpy jelentette – megegyeztek egy úgynevezett koncentrációs bizottság megalakításában, amelynek vezetőjévé Teleki Pált szemelték ki.[318] Ugyanakkor Bethlen István Bécsben felkereste Hallier tábornokot, a francia katonai misszió vezetőjét, és felvázolta előtte a székely komité felhasználásának új tervét. Javasolta, hogy a csehszlovák kormány tegye lehetővé a mintegy 3000 székely katona összevonását az Ipolynál, s engedje meg, hogy amennyiben Csehszlovákia fellép a budapesti rendszer ellen, a székely csoport önálló katonai akciót hajthasson végre a csehszlovák csapatok mellett. Ha pedig Csehszlovákia semleges maradna, tegyék lehetővé, hogy a székely csoport egy körülötte szervezendő magyar katonai erő magvává válhasson a térségben. Ha pedig a csehszlovák kormány e variációkhoz nem járulna hozzá, úgy engedélyezzék a székely egységek Erdélybe vezénylését, ahonnan akkor indulnának el Budapest felé, amikor a támadás Szeged irányából is elkezdődik.[319] Amint a fejlemények mutatták, a magyar ellenforradalmárok tapogatózása a prágai kormánynál épp úgy eredménytelen maradt, mint előzőleg a Jugoszlávia felé tett lépésük volt. Végül a románoknál is szerencsét próbáltak, de itt sem értek el nagyobb sikert. Azok a próbálkozások tehát, amelyek arra irányultak, hogy a szomszédos államok által megszállt területeken szervezzék meg a magyar ellenforradalom katonai erejét, kudarcot vallottak. Maradt a magyar ellenforradalom bázisául a franciák által megszállt

terület, s Arad román megszállása után más lehetőség nem is kínálkozott, mint Szeged. Ha a franciák itt nem engedik meg a szervezkedést, sem az ellenforradalmi kormány, sem az úgynevezett nemzeti hadsereg nem jöhet létre.

A franciák azonban most már nemcsak azt engedélyezték, hogy a magyar egységek áthaladjanak a francia vonalakon, de a politikai, sőt hallgatólagosan a katonai szervezkedést is. A 76. gyaloghadosztály parancsnoka május 27-én ezzel kapcsolatban részletes utasítást kapott főparancsnokságától. Eszerint az antibolsevista koncentrációs kormány rövidesen kiegészül, és megkezdheti operatív működését. „Minthogy e kormánynak Bécsben sikerült létrehoznia Magyarország összes mérsékelt pártjának egységét – hangzik az utasítás –, az antantnak érdeke, hogy ha nem is hivatalos elismeréssel, de legalább félhivatalos támogatással megkönnyítse a kormány által vállalt feladat teljesítését, a bolsevizmus visszaszorítását és a rend helyreállítását Magyarországon." Miután tehát félhivatalosan hozzájárulnak egy magyar kormány létesítéséhez Szegeden – olvashatjuk a továbbiakban az instrukcióban –, módosul az addig tanúsított francia magatartás. Ennek tulajdonítható a magyar polgármester és általában a magyar közigazgatás eltűrése, meg számos más új rendelkezés, amely alapjában megváltoztatta az addigi katonai kormányzást. „Azoknak a direktíváknak megfelelően, amelyeket éppen most kaptam a szövetséges hadseregek főparancsnokától [vagyis Foch marsalltól – *O. M.*] – írja az irat szerzője –, fontos, hogy az új kormánynak különösképpen abban adjunk támogatást, hogy Szegeden felszámolja a bolsevizmus-gyanús elemeket és a városból eltüntesse a kommunista intézmények minden nyomát."[320]

Ezzel a paranccsal a szegedi ellenforradalmárok ügye „nyert üggyé" vált a franciáknál. Erről tanúskodik minden további lépés és fejlemény. Május 28-án beengedtek Szegedre három vonatot, amely magyar katonákat szállított, s eltűrték, hogy ne kezeljék őket hadifoglyokként, vagyis lehetővé tették az ellenforradalmi hadsereg megalapozását.[321] Közben Ashmead-Bartlett, a *Daily Telegraph* bécsi levelezője május 26-án Szegedre utazott azzal a céllal, hogy elősegítse az ottani kormányalakítást, sőt hogy Károlyi Gyulától olyan nyilatkozatot kapjon, amellyel előmozdíthatja e kormány hivatalos antant elismerését. Károlyi Gyula és Bornemissza Géza szívesen válaszolt az újságíró kérdéseire, megígérve mindent, ami csak az antant számára kedves lehet. A kormány elfogadja a békekonferencia döntéseit, a Népszövetség alapelveit, a jóvátételt; megfizeti

a bolsevizmus megdöntése érdekében végrehajtandó francia vagy egyéb intervenció költségeit, kész vámszövetségre lépni a szomszédos államokkal, ezzel szemben 20 évig nem köt semmilyen egyezményt Németországgal – mondta, illetve írta Károlyi Gyula. Végül: helyreállítja az alkotmányos demokratikus belpolitikai rendet.[322]

A mindenre kész kormány hivatalos megalakulását a francia parancsnokság – mint Antoine Charpy tábornok jelentette – „minden eszközzel elősegítette, s ez június 2-án ünnepélyes külsőségek között és minden érdeklődés nélkül meg is történt". Június 2-án délután 7 órakor Károlyi Gyula, Kelemen Béla és Zadravetz püspök kis számú közönség előtt beszédet mondott. A tábornoknak meg kellett állapítania, hogy a város lakossága igen kevésre értékeli a kormányt, mert – vélte – „túlságosan reakciós férfiakból" áll. Talán – remélte Charpy – majd megszilárdul a tekintélye, ha francia segítséggel megszervezi a város élelmezését. Charpy szerint az érdektelenségnek az lehetett az oka, hogy Károlyi túl sok engedményt tett a szegedi csoport „kemény elemeinek" és a bécsi komitének.[323]

Erre az alkalomra egyébként a bécsi komité több tagja Szegedre utazott Troismont francia százados kíséretében. Troismont magával hozta Hallier tábornok és Allizé írásban kifejtett véleményét a magyarországi belső kérdésekről. Mindketten leszögezték, hogy nem illetékesek a magyar kérdésben. Allizé mégis azt tanácsolta, hogy támogassák a szegedi csoportot, de ezt nagyon óvatosan tegyék, tekintettel arra, hogy ezek az emberek monarchisták és nacionalisták. Alkalomadtán írásos kötelezettséget kellene kérni tőlük arra, hogy a határokat elfogadják, készek a franciákkal együttműködni, és hogy hajlandók a kormányt egy kicsit demokratizálni. „Az antant – írta Allizé – mindenképpen olyan kormányt kíván, amely aláírja a békét."[324]

A franciák valóban hamarosan megszerezték Károlyi Gyulától a szükségesnek vélt nyilatkozatot. A szegedi kormány feje június 7-én levelet intézett de Lobit tábornokhoz. Ebben ismertette kormánya összetételét és hangsúlyozta, hogy a közjóléti és élelmezési tárcát a szociáldemokratáknak tartja fenn, egyébként pedig kormányában minden magyar párt képviselve van. A levél egyik fontos része a következőképpen hangzik: „Az elnökletem alatt megalakult kormány elfogadja a békekonferencia határozatait, mihelyt Magyarország ott kihallgatást kap és alkalma lesz arra, hogy nézeteit kifejthesse; szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy miután meghallgattak minket, ez a határozat nem lehet más, mint

jogos és igazságos." Charpy tábornok azt gondolta, hogy ez a levél kielégíti a francia igényeket és lehetővé teszi, hogy az antant, ha kívánja, tárgyalásba bocsátkozzon ezzel a kormánnyal.[325]

Az illetékes francia szervek tehát június elején megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy az antant elismerhessen egy magyar ellenkormányt, s ezt az intervencióban is felhasználhassa. A francia vezető szervek azonban mégsem tudtak végső elhatározásra jutni e kérdésben, mivel ilyen elhatározás magának az intervenciónak a kérdésében sem született. Nyilvánvalóan fékezően hatott a csehszlovák–magyar konfliktus békés elintézésére irányuló kísérlet. Emellett politikai megfontolások is felmerülhettek, mert június 11-én de Lobit tábornok fokozott óvatosságra intette Charpyt, nehogy elkötelezze a francia kormányt Károlyi Gyulával szemben, amikor még az antant szándékai e kormánnyal ismeretlenek.[326] Az óvatoskodást Károlyi is érzékelte, és félelemmel töltötte el őt a konferencia Kun Bélához intézett jegyzéke. Június 13-án fel is tette a kérdést: végeredményben de Lobit tábornok segíti-e az akcióját, vagy sem. Ha igen – írta –, ő kész kormányában mindazokat a változtatásokat végrehajtani, amelyeket a francia kormány kíván, ha nem, akkor hajlandó feloszlatni kormányát. „Minthogy másfelől, amint Párizsból a Kun Bélához intézett távirat határozottan mutatja – írta Károlyi –, fennáll a lehetőség a szövetségesek és a budapesti kormány viszonyának rendezésére, és az olaszok, akik a bolsevikok kormányával kacérkodnak, nem nézik jó szemmel a szegedi kormányt, nem tudom, hogy még a jóakaratú semlegesség fenntartása esetén is nem haladok-e szembe az antant elgondolásával."[327]

A francia kormánykörök elgondolása ez idő szerint legalábbis kétirányú volt. Érintkezésbe léptek Budapesttel, de az intervenciót tovább szervezték. A nyilvánosság előtt még nem vállalhatták a szegedieket, ám annál inkább számításba jöttek arra az esetre, ha az intervencióra sor kerül. Június 12-én Franchet d'Espèrey parancsot adott de Lobit-nak a felkészülésre: csapataival szükség esetén keljen át a Tiszán és vonuljon fel a Kecskemét–Budapest útvonalon.[328] E hátsó gondolatoktól vezéreltetve a franciák, minden politikai óvatoskodásuk ellenére, igyekeztek kielégíteni az ellenforradalom katonai vezetőjének, Horthy Miklósnak a kéréseit. Engedélyezték például, hogy Pálffy-Daun több pilótatiszt társaságában Bécsbe menjen, és onnan Szegedre hozza a kormány rendelkezésére bocsátott repülőgépeket.[329] Engedélyezték azt is, hogy Horthy kémszolgálatának tagjai megjelenjenek Szegeden.[330]

A szegedi kormány elismerését megnehezítették maguk az ellenforradalmár körök is. Minduntalan elárulták kompromittálóan reakciós nézeteiket, s nyilatkozataikból az is megállapíthatóvá vált, hogy egy-két jóhiszemű személyt leszámítva, a csoport legtöbb tagja csak pillanatnyi érdekből vállal ilyen vagy amolyan politikai kötelezettséget, amit azonban eszébe sem jut majd betartani. A franciák a szegedi csoport képviselőitől egész csokorra való olyasfajta megnyilatkozást gyűjtöttek össze, amelyek a legnagyobb óvatosságra intettek.[331] Károlyi Gyulát azonban de Lobit mégis megnyugtathatta az antant magatartását illetően, mert a szegedi kormány június második és július első felében több lépést tett az úgynevezett demokratizálás irányában. Károlyi többek között Garaminak akarta juttatni a munkaügyi tárcát, de miután Garami ezt nem vállalta, a tárca betöltetlen maradt. Károlyi bevonta a kormányba P. Ábrahám Dezsőt és Balla Aladárt, viszont bevonta Belitska Sándort és Teleki Pált is. „Egészében véve – írta ekkor de Lobit – az új kormány határozottan antantbarát és liberális. Arra törekszik, hogy az összes párt képviselőit egyesítve valóban nemzeti jelleget öltsön."[332] Most tehát fel lehetett tenni a kérdést: miután Szeged látszólag eleget tett a francia óhajoknak, engedélyezik-e a franciák a magyar ellenforradalmárok önálló katonai akcióját? Ez meggondolandó volt a katonai erő alacsony létszáma miatt is. Egy ilyen kísérlet kudarca a lehető legkellemetlenebb helyzetbe hozhatta a francia csapatokat, különösen mivel a magyar akciónak szükségképpen a francia vonalakról kellett volna kiindulnia.

A legnagyobb szívességet az ellenforradalmi kormánynak azzal tették a franciák, hogy az egész időszakban gondoskodtak Szeged élelmezéséről. E célból létrejött egy szövetséges bizottság, amelyet június 3-án az eredeti angol, amerikai és francia képviselő mellett kiegészítettek egy román és egy jugoszláv taggal. A bizottság tevékenysége fokozatosan kiterjedt egész sor kereskedelmi és gazdasági kérdésre. Július vége felé összefoglaló készült a bizottság tevékenységéről. Ennek szerzője abból indult ki: „a szövetségesek morális kötelezettségének látszik, hogy segítséget nyújtsanak a nem bolsevik magyar régiók élelmezésében".

Június 23-án a francia parancsnokság megtiltotta az önálló magyar akciót; arra hivatkozott, hogy nem áll rendelkezésre megfelelő erő, és a meglevő csapatok sincsenek kellőképpen felszerelve. Ezt követően Teleki Pál, a kormány külügyminisztere arra törekedett, hogy gondoskodjék a Horthy parancsnoksága alatt álló hadsereg felszereléséről.

Charpy tábornok szerint a haderő kb. 5000 főből állt, s ebből 1334 tényleges, 750 pedig tartalékos tiszt volt.[333] Teleki láthatóan nem ezt a létszámot tartotta szem előtt, amikor július 3-án engedélyt kért, hogy különböző olasz és svájci cégektől 500 000 méter anyagot (vásznat és szövetet), 70 vagon élelmiszert, egy angol cégtől pedig 30 000 Mannlicher-puskát, 450 millió töltényt, 200 géppuskát és 2000 hozzá való töltényszalagot vásároljon. Teleki az erre vonatkozó beadványhoz két tervezetet csatolt. Az egyik szerint a Szegeden szervezés alatt álló magyar csapatok a Tisza és a Maros által bezárt szögből indulnának támadó vállalkozásukra, amihez a román hadvezetőség hozzájárulására lesz szükség. A másik tervezet, amelyet egyébként Horthy szignált, a csapatok Baja és Bátaszék körzetébe való átszállítását és a Budapest elleni támadás e bázisról történő kifejlesztését tartalmazta.[334] A jugoszláv külügyminiszter, akivel Teleki ez utóbbi elgondolásról tárgyalt, hozzájárult a magyar kérés teljesítéséhez abban az esetben, ha az ellenforradalmi csapatok akciója össz-szövetségi támadás keretében történik. A románok válasza elutasító volt. Presan tábornok kijelentette: „Ha ezek az alakulatok valóban komoly akcióba akarnak lépni, megtehetik ezt a Tiszától nyugatra fekvő körzetben."[335]

Végül is megállapíthatjuk, hogy a francia kormány a magyar ellenforradalmi csoportot és elsősorban a szegedi kormányt az általa szervezett katonai erővel egyetemben készenlétben tartotta, s a készenálláshoz hozzá is segítette. Ám anélkül tette ezt, hogy elkötelezte volna magát vagy engedményt tett volna; sőt, a támogatás fejében kötelezettséget kért a békeszerződés elfogadására. Ugyanakkor saját követelményeit a leendő kormány demokratikus jellegére vonatkozóan meglehetősen nagyvonalúan fogta fel. A franciáknak e csoporthoz fűződő kapcsolata nem lazult meg azután sem, hogy a konferencia békés rendezésre szólított fel a térségben, sőt a jelek szerint a franciák a katonai szervezkedést a korábbinál is hatékonyabban támogatták. A magyar katonai akciót viszont a francia vezetés az össz-szövetségi intervenció megindításához kötötte, s végeredményben ennek elmaradása miatt nem került sor az ellenforradalom katonai fellépésére.

Az össz-szövetségi intervenció esélye csökkent azáltal, hogy a magyar tanácskormány június utolsó napjaiban végrehajtotta a csapatok visszavonását az északi demarkációs vonalra. Tette ezt annak ellenére, hogy a románok egyelőre nemcsak hogy meg sem mozdultak, de Böhm hadügyminiszter szerint támadásba kezdtek Tiszalucnál.[336] Böhm július 5-én

felkérte Pellé tábornokot, lépjen fel Foch marsallnál annak érdekében, hogy a románok megkezdjék a kiürítést.[337] A francia iratokban nem látszik nyoma annak, hogy bárki is intézett volna ilyen természetű felszólítást a román kormányhoz. A Legfelsőbb Tanács pedig úgy viselkedett, mintha erről soha nem is született volna határozat.

Június 28-án aláírták a német békeszerződést, s ezzel a Legfelsőbb Tanács befejezte munkáját. Helyét az öt szövetséges állam delegációvezetőinek tanácsa foglalta el. Ez annyit jelentett, hogy a kormányfőt (egyelőre Clemenceau kivételével) többnyire a külügyminiszter, olykor más magas rangú külügyi tisztviselő vagy diplomata helyettesítette. A tárgyalások légköre alaposan megváltozott. Wilson és Lloyd George pacifista és intervencióellenes megnyilatkozásai a továbbiakban már nem feszélyezték a jelenlevőket.[338] Ugyanebben az időben jelentős változás következett be a Tanácsköztársaság megítélésében is. Már nem látták nemzeti jelenségnek, nem kezelték a szovjet rendszertől független alakulatként, hanem éppen azt hangsúlyozták, hogy a magyar rendszer az orosz bolsevizmus előretolt bástyájának szerepét tölti be. Ez volt az az idő, amikor a tanácskormány bécsi kapcsolatai súlyosan megromlottak, s amikor az olasz kormány is kezdett elhatárolódni Budapesttől, keresve a kapcsolatot minden, a jövőben elképzelhető magyar irányzathoz, a monarchistáktól kezdve a szociáldemokratákig. Több jel szerint egyúttal rendkívül élénk román-politikába kezdtek, s feltehető, hogy éppen ők próbáltak sugalmazni a magyar–román együttműködés érdekében.

A szövetséges államok képviselői Clemenceau kivételével most már szinte kórusban követelték a beavatkozást, mit sem törődve a lojalitással, amit a magyar kormány a konferenciával szemben tanúsított. Élen jártak ebben a kampányban a bécsi szövetséges misszió tagjai, akik június 7-én kollektíven előterjesztették az intervenció haladéktalan elkezdésére és a Kun Bélának benyújtandó ultimátumra irányuló javaslataikat.[339] A négy szövetséges misszió vezetője megjelölte az általános programot, Cuninghame angol ezredes pedig jónak látszó ürügyet szolgáltatott a program keresztülviteléhez. Szerinte az akciónak úgy kell megindulnia, hogy az antant követeli a magyar hadsereg leszerelését. Ha a kormány ezt elutasítja, meglesz az ürügy a beavatkozásra, ha elfogadja, a rendszer belülről omlik össze.[340]

Balfour külügyminiszter magáévá tette a Cuninghame által ajánlott taktikát, és a további tanácskozások során igyekezett ahhoz tartani magát. Július 5-én a tanács meghallgatta Hoover jelentését az általános

magyarországi helyzetről és a gazdaság állapotáról. A jelentés lényege az volt, hogy a magyarországi bolsevizmussal szemben „nincs többé helye megértésnek, be kell avatkozni, s meg kell szállni Budapestet".[341] Balfour ehhez az előterjesztéshez kapcsolódva javasolta, hogy követeljék meg Magyarországtól hadseregének hat hadosztályra csökkentését. Egyúttal közöljék a kormánnyal, hogy amennyiben ez nem történik meg, a konferencia nem tárgyal vele. Balfour e javaslat előadásakor a román miniszterelnökkel folytatott beszélgetésére hivatkozott, de nyilvánvaló, hogy a Cuninghame-féle taktikát követte. A továbbiakban még azt is javasolta, hogy amennyiben a magyar kormány továbbra is megszegi a fegyverszünetet (!), katonai beavatkozással kell fenyegetni, s a bevetésre szánt román, csehszlovák, jugoszláv és francia erőket már most állítsák össze.

Balfour tervét Clemenceau nem fogadta el. A francia miniszterelnöknek láthatóan elege volt mind az intervenció eredménytelen szervezgetéséből, mind a kishatalmi zsarolásból, mind pedig, s főként, az olyan brit javaslatokból, amelyek végrehajtásában Nagy-Britannia semmiféle szerepet nem akar vállalni. Minden bizonnyal abban reménykedett, hogy a Tanácsköztársaság sorsa a konferencia beavatkozása nélkül is megpecsételődik. Clemenceau leszögezte, hogy a francia és az olasz közvélemény hallani sem akar intervencióról, sem további anyagi áldozatokról. Angol és amerikai csapatok nincsenek a térségben, a csehszlovákok nemigen tudják megverni a magyarokat, az pedig kérdéses, hogy vajon a románok akarják-e, tekintve, hogy az utóbbi időben igencsak elégedetlenek a konferenciával. Foch marsalltól és Franchet d'Espèreytől pedig olyan katonai terveket kap, amelyek ambiciózusabbak, mint Napóleon moszkvai felvonulási terve volt. A konferencia – fejtegette a miniszterelnök – olyan problémákba ütközött, amelyeket képtelen megoldani. Tévedett az orosz kérdés megítélésében, és az ottani fejleményekkel szemben tehetetlennek bizonyult. Mindenfelé a felfordulás jelei mutatkoznak, s az antant-országokban uralkodó hangulat nem tesz lehetővé semmiféle erélyes fellépést. Clemenceau nem zárta ki a fenyegetőzés célszerűségét, de nem látott módot a tényleges katonai beavatkozásra. Remélte, hogy a blokád majd csak végez a magyar bolsevizmussal. A cseppet sem optimista miniszterelnöki nyilatkozat után a delegációvezetők tanácsa még jó darabig latolgatta a lehetőségeket, s végül megbízta a katonai szakértőket az intervenció konkrét tervének elkészítésével.[342]

A tervezetet a tanács július 9-én vitatta meg. Eszerint csehszlovák, román, jugoszláv és francia forrásból összesen mintegy 100 000–110 000 katona állt rendelkezésre, és a szakértők úgy gondolták, hogy ennyivel el lehet kezdeni az akciót. A kockázat csökkentése érdekében azonban már előre biztosítani kellett az erők feltöltését. Hangsúlyozták emellett, hogy az akció sikerének feltétele a csehszlovák–román–jugoszláv együttműködés. A román kiürítést természetesen el kell halasztani, s az egész akciót egy főparancsnok irányítása alá kell helyezni. A túlságosan sok feltételt hallva a tanács tagjai nem látták kockázatmentesnek az intervenciót. Lansing amerikai külügyminiszter azt ajánlotta, hogy mielőtt döntenének, hallgassák meg a kisállamok képviselőit.[343]

Július 11-én került sor a román, a jugoszláv és a csehszlovák képviselő véleményének kikérésére a Magyarország elleni intervenciót illetően. Az ülésen először Foch marsall szólalt fel. Láthatóan az volt a célja, hogy a kisállamok képviselőit rábírja a felajánlott kontingensek felemelésére. Felszólítására egyedül Mişu, Románia képviselője válaszolt megértően. Ezzel szemben Vesnić jugoszláv képviselő és Clemenceau között vita támadt. Vesnić semmi hajlandóságot nem mutatott arra, hogy a korábban felajánlott egy hadosztályon kívül bármit is kilátásba helyezzen. „Szerbia első dolga, hogy saját létét biztosítsa" – mondta. Kramarž Csehszlovákia nevében kijelentette, hogy országának egy magyarellenes intervenció a lehető legrosszabbkor jönne. Csehszlovákia részt vehetett volna ebben akkor, amikor a magyarok támadtak, de miként tegye ezt most, amikor a magyar kormány kivonta északról a csapatait? Ez a tanácskozás nyilvánvalóan nem volt sikeres az intervenció szempontjából, a tanács a katonákat mégis megbízta a további konzultálással és az előkészületek szervezésével.[344]

Prágában azután váratlanul nagy sikerrel járt a konzultáció. Masaryk elnök július 15-én értesítette Foch marsallt, hogy Csehszlovákia kész a beavatkozásra.[345] Ebből arra következtethetünk, hogy Kramarž volt miniszterelnök állásfoglalását, aki időközben lemondott, az elnök és Beneš külügyminiszter nem követte. A nyilatkozatnak természetesen pillanatnyilag nem lehetett túlságosan nagy katonai értéket tulajdonítani.

Időközben Kun Béla újabb levéllel fordult a konferenciához, és kérte a románok visszavonulására tett ígéret beváltását. Balfour ismét azt javasolta, hogy a konferencia a leszerelést szabja feltételül a Kun-kormánnyal való tárgyaláshoz. E felfogás alapján a következő lakonikus válasz született: „A békekonferencia semmilyen kérdésről sem tárgyal-

hat Önnel, amíg nem hajtja végre a fegyverszünet feltételeit."[346] Ha semmi másból, e táviratból Kun megbizonyosodhatott arról, hogy a június 13-i ígéretből egy szót sem szabad elhinni. A konferencia azonban jogilag nagyon ingatag talajon állt. Amikor Kun Béla e táviratra válaszolva felsorolta a fegyverszünet előírásait, amelyeket a csehszlovák és a román kormány sorra megszegett, és megkérte a konferenciát, ugyan mondaná meg, miben állt Magyarország részéről e fegyverszünet megsértése, Clemenceau elismerte, hogy az igazság Kun Béla oldalán van: Magyarország teljesítette az antant kívánságát, Románia pedig nem.

Július 15-én Románia védelmében ismét Balfour emelt szót, jóllehet tudta, hogy Lloyd George nem ért egyet az ő álláspontjával, hanem azt javasolja: a konferencia egyszerre követelje meg a román csapatok kivonását és a magyar hadsereg leszerelését.[347] Balfour a francia miniszterelnök beismerésével szemben azt állította, hogy a határozat időpontjában még senki nem tudott róla, hogy a magyar kormány a hadsereg magas létszámával megszegte a fegyverszünetet. Hangsúlyozta, hogy a román csapatokat nem szabad visszavonni, mert utóbb a konferencia nem fogja tudni megvédeni Romániát a magyarokkal szemben.[348]

Július 17-én Foch marsall előterjesztette a konzultálások eredményeként kialakult új intervenciós tervet. Bejelentette, hogy a csehszlovák kormány felajánlott hat gyalog- és két lovashadosztályt, összesen 100 000 főt. Senki sem kérdezte meg, hogy mit csinált ez a csehszlovák haderő, amíg a magyarok Szlovákiában sikereiket aratták. A belgrádi kormány is felemelte ajánlatát, s most másfél gyalog-, valamint egy lovashadosztályt, mintegy 20 000 jól felszerelt harcost ígért. Valószínű, hogy a jugoszláv kormány valamelyes területi feltételt támasztott, a román–jugoszláv bizottság ugyanis, amely már több mint három hónapja lezárta a jugoszláv–magyar határ ügyét, július 19-én hirtelen újra összeült. A bizottságban a franciák javasolták a határ nyugati szakaszának jelentős északra tolását, Baranyában pedig egy olyan új vonal kijelölését, amely a pécsi szénvidék nagy részét a jugoszlávok kezére juttatta volna. Hosszú vita után július 22-én a bizottság elvetette a nyugati szakaszon a módosítást, Baranyában viszont, ha a jugoszláv kérést nem is teljesítette, megteremtette a „kis háromszöget".[349] A Pécsre és a szénmedencékre vonatkozó jugoszláv igény visszautasítása, ami főként olasz és amerikai ellenzésre volt visszavezethető, még sok vitát és viszályt szült.

Foch marsall a román kormány válaszát nem kapta meg, de feltételezte, hogy a Tiszánál álló erők erre a célra azonnal felhasználhatók.

Azt állította, hogy itt hét hadosztályról, kb. 75 000 emberről van szó. Az új számítás szerint már húsz hadosztály állt rendelkezésre, mintegy 220 000 fővel, a 100 000–120 000 magyar katonával szemben. Ehhez Foch hozzátette, hogy a magyar hadosztályok hiányosak, távolról sem áll ennyi katona fegyverben. A marsall végső következtetése így hangzott: „Arra, hogy Magyarországot egy héten belül felszabadítsák, elegendő lenne nyolc gyaloghadosztály, egy lovashadosztály, 100 repülőgép és annyi páncélkocsi, amennyi lehetséges."[350] A katonák tehát megegyeztek abban, hogy az akció elkezdhető és egy héten belül befejezhető.

Foch marsall azonban elkövette azt a hibát, hogy tervezetéhez egy politikai javaslatot is csatolt. E javaslat nyilvánvalóan kapcsolatban volt azzal, hogy Csehszlovákia ajánlkozott az intervencióban való részvételre, és minden bizonnyal Beneš fogalmazta meg. Foch eszerint megállapította, hogy a katonai akció eredményeképpen felmerül egy új kormány alakításának szükségessége. Ki kell tehát dolgozni a politikai programot, és a leendő katonai főparancsnokot instrukciókkal kell ellátni a kormányalakítást illetően. Mivel az senki előtt sem volt kérdéses, hogy az akció főparancsnoka csakis egy francia tábornok lehet, Foch marsall javaslata világossá tette, hogy Magyarországon csakis francia orientációjú kormányról lehet szó. Alig hangzott el ez a javaslat, az intervenciót addig szorgalmazó angol külügyminiszter azonnal más húrokat kezdett pengetni: tiltakozott az ellen, hogy Magyarországon „bábkormányt" létesítsenek. Ugyanezt tette Tittoni olasz külügyminiszter is, aki mellesleg kifejezetten javasolta, hogy az antant támaszkodjék a magyar nemzeti erőkre, nevezetesen a szegedi ellenforradalmi kormányra. A helyzet pikantériája az volt, hogy e kormány helyi támogatói, a franciák ezt a csoportot éppen ekkoriban kezdték elejteni.

Önmagában véve is jellemző, hogy a tanácsülésre Beneš külügyminisztert is meghívták, aki természetesen szembeszállt Tittonival, és Foch marsall tervét védelmezte. Minden tárgyalást ellenzett a magyarság minden rétegével és minden pártjával. (Ekkor még neki magának nem sikerült magyar kapcsolatokat teremtenie.) A tisztek – mondotta – Kun Béla mellé álltak, a burzsoázia pedig nem akar együttműködni a szomszédos országokkal. „Ha a hatalmak tárgyalni kezdenek a magyarokkal, úgy számolniuk kell a románok, a jugoszlávok és a csehszlovákok gyanakvásával és elégedetlenségével" – fenyegette meg a konferenciát a külügyminiszter. Nézetéhez Alexandru Vaida-Voevod román képviselő is csatlakozott. Javasolta, hogy a magyarországi „főkormányzó" a kormány

összeállításáról konzultáljon a nem magyar népek képviselőivel. „Magyarország románjai, szerbjei és szlovákjai jól ismerik a pártok fortélyait, és segíthetnek a főparancsnoknak" – mondta.[351] Ez nem igényelt kommentárt, a javaslat értelmét mindenki meg tudta fejteni.

Ezen az ülésen indult meg egyébként az amerikai delegáció támadása Románia ellen, ami a következő hónapok folyamán szakadatlanul tartott. Bliss tábornok kezdte a rohamot. Hosszú felszólalásában Balfourral vitázva ecsetelte a román kormány felelősségét a magyarországi eseményekben. Balfourt rászorította, hogy leszögezze: Angliát nem kötelezheti el háborúra az intervenció érdekében. Majd miután a brit külügyminiszter a románok előrenyomulását védelmezve a stratégiai pontok megszállásáról intézkedő klauzulára hivatkozott, dühösen jegyezte meg: ahhoz, hogy valaki egyes stratégiai pontok megszállása és a román invázió között különbséget tegyen, még csak jogásznak sem kell lennie. Mindezek után nem lehetett határozatot hozni az intervenció elkezdéséről. Újabb vizsgálatok elrendelése és újabb figyelmeztetés Budapestnek – ez volt minden, amit a tanács tehetett.[352] A nagyhatalmak az intervenció terhét és felelősségét egymásra akarták hárítani. A francia álláspont lényege az volt, hogy Franciaország kész a beavatkozásra, de akkor álláspontját támogassák; Balfouré, hogy ő szívesen támogatja az akciót politikai elkötelezettség nélkül, ha a franciák végrehajtják; az olaszoké pedig az, hogy bármi történjék is, ők kimaradnak az intervencióból, és inkább a leendő magyar kormánnyal egyeznek meg. Párizsban tehát felszínre került a szövetségesek közti mély ellentét a magyar kérdésben is.

Másnap, július 18-án Balfour visszatért a dologra. Ezúttal Lloyd George álláspontjának szellemében egy elfogadhatóbb javaslattal állt elő. Ennek az volt a lényege, hogy amennyiben a magyar kormány a fegyverszünet feltételeit végrehajtja, a román csapatokat vonják vissza a határra. A Foch marsall által megadott adatok – mondta Clemenceau – nagyon elgondolkoztatták. Korábban abban a hitben élt, hogy a magyar kormány nagy erőfeszítéseket tesz a szomszédos országok megtámadására. De ha nem ez a helyzet, más következtetésekre kell jutnia. Vissza is tért júniusi javaslatára, s ismét azt ajánlotta, küldjön a konferencia négytagú tábornoki bizottságot Budapestre. Clemenceau hangsúlyozta, hogy a konferencia ezen a módon kaphatja a legtisztább képet a magyarországi helyzetről. A tanács elfogadta a javaslatot.[353] Ez a határozat a Tanácsköztársaság diplomáciai sikereinek csúcsát jelentette, mivel a tábornoki misszió kiküldését legalábbis félhivatalos aktusnak lehetett felfogni. Ráadásul e

küldetésre az északi és a keleti határ kijelölése után került volna sor, elvileg tehát szilárdabb alapokon, mint Smuts missziójának esetében, aki egyébként is csak látogatásra utazott Budapestre, és nem tartós küldetésben járt.

A tábornokok mégsem jelentek meg Budapesten. A magyar politikusok ugyanis a belső feszültség, a visszavonulás okozta csalódás és a bizonytalan keleti helyzet nyomása alatt elvesztették a türelmüket, és végzetes lépésre szánták el magukat. Július 21-én Clemenceau bejelentette a tanácsban, hogy újabb levelet kapott Kun Bélától „s ebből arról értesült, hogy a magyar hadsereg július 25-én támadást indít a román csapatok ellen. Az akció célja a konferencia által kijelölt határ elfoglalása."[354] A miniszterelnök a jegyzőkönyv szerint e hírhez nem fűzött megjegyzést. Senki sem javasolt semmit. A tanács nem akart tiltakozni, nem tért vissza az intervencióra; nem volt semmi mondanivalója. Tagjai valószínűleg felsóhajtottak, és ezt mondták: lépést tévesztettek, bevégeztetett.

Clemenceau ugyan jelezte, hogy egy le nem zajlott csata kimenetele mindig kétes, s hogy a románok győzelmét nem lehet bizonyosra venni (most kettő és nem hét olyan hadosztályról beszélt, amely a Tiszánál áll), mégis láthatóan nagyobb esélyt adott a román, mint a magyar győzelemnek. Ha ennek a kétségbeesett, utolsó magyar katonai kísérletnek az volt a célja, hogy nyomást gyakoroljon a konferenciára a román visszavonulás elrendelése érdekében, úgy mindenesetre célt tévesztett.

Nagyobb érdeklődést váltott ki a tanácsban Tittoni külügyminiszter tájékoztatása arról, hogy Böhm Vilmos, a volt hadügyi népbiztos tárgyalást kezdett Bécsben az antant ottani képviselőivel a magyarországi belpolitikai kibontakozás módozatairól. A tanács közelebbi tájékoztatást kért a bécsi misszióktól, és egyelőre elhalasztotta a tábornoki bizottság Budapestre küldését.

Böhm tárgyalásainak már voltak előzményei. A nem kommunista magyar baloldal tapogatózásai eddig nem értek el komolyabb eredményeket; most, július második felében, a bécsi angol és olasz misszió, különösen pedig az olasz kormány, hirtelen érdeklődni kezdett e kezdeményezések iránt. Az olasz politika Orlando július 19-i lemondása és Nitti kormányalakítása után jelentősen módosult. Az új kormány elhatárolta magát a Tanácsköztársaságtól, de az intervenciótól is. Nitti bemutatkozó beszédében többek között ezt mondta: „Országunknak nem szabad beavatkoznia Oroszország és Magyarország belügyeibe. Nem fogunk interveniálni a bolsevik rendszer ellen, amint nem interveniáltunk

a cári despotizmus ellen sem. Sőt, vissza fogjuk vonni azoknak a csapatainknak jó részét is, amelyek még külföldön vannak. Viselkedésünk oka nagyon egyszerű. Nem hisszük, hogy a bolsevizmus ázsiai találmánya elérhet bennünket, és nem akarunk semmilyen állam belső ügyeibe beavatkozni."[355] Ezt követően Olaszország képviselői minden csoporttal igyekeztek kapcsolatba jutni, akivel csak lehetett, s a legellentétesebb nyilatkozatokat tették. Élen járt ebben Romanelli ezredes, aki Borghese herceg távozása után Olaszországot Budapesten képviselte. Az olaszok buzgón foglalkozni kezdtek Böhm Vilmos Bécsben előterjesztett javaslataival.

Böhm és az antantmissziók vezetői között Otto Bauer teremtett kapcsolatot; Böhm Cuninghame előtt ismertethette javaslatait.[356] Az angol és az olasz misszió ezután kidolgozott egy nyolc pontból álló tervezetet. A pontok a következő feltételeket tartalmazták: a Kun-kormány lemond, s a kormányhatalmat egy Böhm vezette direktórium veszi át; a direktórium hozzálát az alkotmányosság helyreállításához, megszünteti a terrort, a foglalásokat és vagyonelkobzásokat; kérni fogja, hogy küldjenek ki egy antantmissziót; tartózkodik minden politikai megtorlástól. Leszögezték még, hogy az államosításokról majd a végleges kormány dönt. Böhm július 25-én elfogadta a pontokat, természetesen csak feltételesen, hiszen tartalmazták a tanácskormány lemondását is. Böhm kikötötte, hogy a nyolc pont végrehajtása esetén az antant elismeri az új magyar kormányt és feloldja a blokádot. Ezután megbeszélésre Bécsbe kérette a svájci emigrációban élő szociáldemokrata Garami Ernőt, és Pestről Weltner Jakabot. Az utóbbi Kun Béla tudtával utazott Bécsbe, állítása szerint nem titkolva előtte a tárgyalás természetét.

A szövetséges táborban nem mindenki bízott a Böhmre alapozott kombinációban. A konferencia kérdésére, hogy vajon mennyire lehet Böhmben és ajánlatában megbízni, Allizé július 28-án válaszolt. Közölte, hogy brit és olasz kollégájának bizalma feltétlen, az övé azonban nem az. „Mindazonáltal – írta a főmegbízott – nem kockáztatunk semmit, ha Böhmmel szemben vállaljuk a kért kötelezettségeket arra az esetre, ha jóhiszemű, és ügye sikerrel jár. Azt hiszem, egyetlen alkalmat sem szabad elszalasztanunk, hogy a magyar válságot megpróbáljuk békésen megoldani. Másfelől egy Böhm vezette kormány kétségkívül kevesebb ellenállást tanúsítana békefeltételeinkkel szemben, mint egy ellenforradalmi és nacionalista kormány, amilyen a szegedi."[357]

Nemcsak az olasz kormány, a bécsi brit misszió és maga Allizé, de az

amerikai Hoover és Coolidge is arra biztatta a konferenciát, hogy ragadja meg a Böhm által kínált lehetőségeket. A tanácskormány esetleges békés távozása rokonszenves megoldás volt Balfour szemében is. Egyedül Clemenceau óvatoskodott, s tovább feszegette Böhm „megbízhatóságának" kérdését. Július 25-én a tanács elhalasztotta a határozathozatalt, a másnapi tanácskozásba pedig bevonta Foch marsallt is.[358]

Július 26-án azonban a francia miniszterelnök megint csak olyan indítványokkal találkozott, amelyek nem voltak a kedvére. Foch marsall tovább erőltette korábbi javaslatát, azt, hogy az új magyar kormányt csehszlovák vagy román segédlettel alakítsák meg. Clemenceau ezt nem tartotta jónak. Attól fél – mondta –, hogy a románok budapesti bevonulása erős megrázkódtatással jár Magyarországon. Így inkább elfogadta az angol–amerikai nyilatkozat-tervezetet, amelynek értelmében az antant leszögezte, hogy a Kun-kormánnyal nem, viszont egy demokratikus, „az egész népet képviselő" kormánnyal hajlandó tárgyalni. Mint Balfour kifejtette, ebből a nyilatkozatból Böhm levonhatja a szükséges következtetéseket, ugyanakkor azonban a hatalmak semmire sem kötelezik el magukat. A szöveget Balfour és Hoover fogalmazta, s a tanács még ezen a napon elfogadta.[359] A nyilatkozat a fentiek mellett megfelelő kormány alakulása esetén kilátásba helyezte a blokád megszüntetését, valamint a béke megkötését. Végül megjegyezte, hogy mihelyt Magyarország végrehajtotta a fegyverszüneti feltételeket, területén minden idegen megszállásnak meg kell szűnnie.[360] Ez a szöveg tehát nem ígérte az új kormány elismerését, annál is kevésbé, mert ideiglenes kormányról volt szó.

Balfour nézete szerint ennek a címzett nélküli üzenetnek a továbbítása nem zárta ki, hogy tovább folytassák a fegyveres intervenció előkészítését. Ki is jelentette, hogy szövegtervezete a szövetségesek politikájának csupán egyik lehetséges változatát tartalmazza. A másik változatról, arról, hogy Foch marsall milyen parancsot adjon ki a katonáknak, külön kell határozni. Az, hogy a magyarok megszegték a fegyverszünetet, nem maradhat büntetlen – szögezte le Balfour, ki tudja hányadszor. S ki tudja hányadszor, ismét Clemenceau volt, aki okvetetlenkedett. A francia miniszterelnök nyilvánvalóan a magyar támadás kimenetelét várta, és miután csaknem bizonyos volt a küszöbönálló magyar vereségben, nem látta értelmét, hogy az ekkoriban már nagyon is türelmetlen francia közvéleményt egy új háborús vállalkozással ingerelje. Miután tisztázódott, hogy az intervencióban Olaszország nem venne részt és Anglia sem sietné el a csapatküldést, Foch viszont a vállalkozást a korábbiakhoz

hasonlóan ezúttal is lehetségesnek látta, Clemenceau kifejtette, hogy jobb szeretné, ha Magyarország beavatkozás nélkül rendezné saját sorsát. Részben azért, mert a többi szövetséges államhoz hasonlóan Franciaországnak is el kell kezdenie a leszerelést, részben pedig azért, mert a kisállamok az intervencióban való részvételüket feltételekhez kötik.

Balfour patetikus beszédben válaszolt a francia miniszterelnöknek. Ecsetelte a szomorú és dicstelen helyzetet, amelybe a nagyhatalmak szövetsége egy cseppnyi ország 120 000 főnyi hadseregével szemben került. Úgy vélte, hogy e helyzetben Közép-Európában lehetetlen békét elérni, a konferencia tehát nem képes betölteni feladatát. Clemenceau-t azonban ezúttal nem nagyon érdekelte a dicsőség és a presztízs. Remélte, hogy Magyarországot kiéheztetéssel végül mégis térdre lehet kényszeríteni. „Ez lehet dicstelen dolog – mondotta Clemenceau –, de emberek nélkül harcolni kevésbé lenne dicsőséges; nem nagy dicsőség az sem, ha anélkül fenyegetőzünk, hogy a fenyegetéseket be tudnánk váltani."[361] Elvetette azt a javaslatot is, hogy a magyar kormánytól követeljék a leszerelést, mivel szerinte ennek a követelésnek nem lenne foganatja. Ajánlotta, hogy a tanács fogadja el a Balfour által készített szöveget, ne bocsásson ki ultimátumot, és Foch marsallt ne kötelezze semmilyen akcióra. Ezzel – vélekedett Clemenceau – Böhmnek megadnánk a szükséges időt tervének végrehajtására, s a helyzet már különben sem lehet rosszabb, mint amilyen máris. Balfour megemlítette még a Vörös Hadsereg győzelmének eshetőségét, Clemenceau-t azonban ez az érv sem ingatta meg. Nem lát a jövőbe, nem tudja, mi történik majd – mondotta. – Azt azonban tudja, hogy sem az olasz és a francia, sem az angliai helyzet nem enged meg olyan fenyegetéseket, amelyek háborúhoz vezetnek. Egy új háború kockázatát nem vállalja, s Böhm javaslata – vélte – jobb helyzetet teremt, mint amilyen az egy héttel korábbi volt. Balfour félt ugyan attól, hogy a Kunrezsim bukása az antant részvétele nélkül újabb bonyodalmakat teremt majd, de végül is beletörődött abba, hogy a konferencia a magyar kérdésben egyelőre tétlen maradjon.[362]

A tanács júliusi vitái alapján világossá válik, hogy az intervenciót az angol és a francia katonai vezetők mellett elsősorban a Foreign Office követelte, Clemenceau pedig egyre inkább ellenezte. Ekkoriban már arra sem volt hajlandó, hogy a Magyarországgal szomszédos kisállamokat hivatalosan felkérje a részvételre.[363] Ezt egyébként a románok elleni magyar támadás tulajdonképpen feleslegessé is tette. A francia miniszterelnök minden valószínűség szerint úgy gondolta, hogy a magyar

rendszer saját oktalan lépése folytán annyira meggyengül, hogy kénytelen lesz távozni.

A magyar támadás mindenesetre nem érte váratlanul a románokat. Július 24-én a franciák a támadási tervet is megkapták.[364] Romániában és a környező államokban mégsem voltak nyugodtak se a katonai, se a politikai vezetők. Mindenfelé nagy készülődés folyt, és készülődött a magyar ellenforradalmi csoport is. Teleki a szerinte ekkor már 16 000 főnyi ellenforradalmi haderő felszerelésén és a jugoszláv hadsereggel való együttműködés kiépítésén fáradozott.[365] A román hadvezetőség Belgrádban tapogatózott, vajon kaphatna-e jugoszláv segítséget. A jugoszláv főparancsnokságon azonban úgy vélekedtek, hogy azok után, amit Brătianu Jugoszláviával szemben megengedett magának, szó sem lehet arról, hogy a jugoszláv katonák a románok segítségére siessenek. Jugoszlávia csak akkor fog harcolni – mondták –, ha ezt Franciaország kéri, és ha francia erőket kell támogatnia.[366] A francia parancsnokság mindenesetre arra kérte a jugoszlávokat, hogy egy magyar ellenforradalmi hadosztályt engedjenek be Bajára, és hogy a románokat engedjék át a Bánáton. A jugoszlávok meg is tették. Franchet d'Espèrey azt is elrendelte, hogy szükség esetén a románok átvonulhassanak Szegeden.[367]

Ezekben a napokban a csehszlovák kormány ismét megpróbálta elérni, hogy a konferencia felhatalmazza a beavatkozásra: július 26-án Beneš, 31-én pedig Masaryk elnök terjesztette elő e kérést. „Ha ez nem történik meg – írta az elnök Pichon külügyminiszternek –, a románok előnyomulása, az ország általuk történő kisajátítása, a felszámolandó közös alapok megszerzése, amelyeket nem adnak majd vissza, veszélyes külső és belső következményekre vezethet. A csehszlovák közvélemény megoszlik: egyrészt a között, hogy a románok preponderáns (uralkodó) helyzetének megakadályozása érdekében beavatkozzunk-e, másrészt a között a félelem között, hogy ez a szövetségesek nemtetszését válthatja ki."[368] Beneš Foch marsallnak írt levelet, s ebben a csehszlovákok felhatalmazása mellett már azt is javasolta, hogy a leszerelés ellenőrzésére az antant küldjön Budapestre bizottságot és emellé rendeljen ki csehszlovák képviselőt is.[369] Itt olyan problémákat vetettek fel a csehszlovák politikusok, amelyek később hónapokon át foglalkoztatták a nagyhatalmakat. Ilyen volt a magyar vagyon megóvása attól, hogy a románok egyszerűen kisajátítsák és így megsemmisítsék a jövendő jóvátételi alapot, valamint a csehszlovák részvétel a katonai ellenőrzésben, amiért Prága évekig harcolt, de mindvégig eredménytelenül.

Noha a Böhm–Borghese–Cuninghame-megállapodást a felek július 28-án aláírták, ezt nehéz érvényes egyezménynek tekinteni. A Legfelsőbb Tanács dodonai nyilatkozatát ismerjük. Maga az egyezmény feltételezte a tanácskormány lemondását, ehhez pedig Böhmnek meg kellett szereznie az illetékesek hozzájárulását. Böhm haza is utazott, és július 30-án találkozott Kunnal. Kun Béla azonban a tervezett megoldáshoz nem járult hozzá most sem, ahogy azelőtt sem. A maga részéről már korábban abban látta a kibontakozás útját, hogy egy szociáldemokrata jellegű kormányt alakítsanak, amelyben kommunisták is részt vesznek. Böhm – amint Bécsbe visszatérve Cuninghame-nek kifejtette – úgy látta a helyzetet, hogy a Vörös Hadsereg még nem eléggé „dezorganizált" ahhoz, hogy Kun levonja a végső következtetéseket.[370] Weltner Jakab társaságában Böhm – mit sem tudva a budapesti fordulatról – még augusztus 1-én is felkereste Cuninghame-et, és a tervezett akció sikere érdekében az antant pénzügyi és gazdasági támogatását kérte.[371]

Július 31-én, egy nappal azután, hogy Kun Béla elvetette Böhm javaslatát, a tanácskormány lemondott egy tiszta szociáldemokrata kormány javára. Ezzel a Böhm-megállapodás legfontosabb része, a tanácskormány lemondása teljesült, a személyi feltételek azonban eltértek attól, amit Böhm javasolt. Mindenekelőtt az ideiglenes kormány élén nem Böhm, hanem Peidl Gyula állt.

A békekonferencia mindenesetre úgy látta, hogy Budapesten megvalósult legfőbb vágya. A szolnoki hídfő felszámolása után, július 31-én a Magyarországi Tanácsköztársaság vezetőinek nagy többsége arra a megállapításra jutott, hogy az adott helyzetben mind a nemzetközi forradalmi mozgalomnak, mind az országnak az érdekeit akkor szolgálja legjobban, ha távozik és a kormányzást a szociáldemokratáknak engedi át. A tanácskormány ezt olyan helyzetben hajtotta végre, amikor még éppen megtehette, s amikor biztosítva volt az exponált személyiségek jó részének bántatlan távozása is. Összeomlott egy nagy kísérlet, amelyben a magyar szociális megújulás és a nemzeti érdek összefonódott a nemzetközi forradalom víziójával. A csaknem halott Magyarország e rövid történelmi korszakában élőbbé vált a nemzetközi politikában, mint valaha. S nemcsak a „bolsevizmus réme" tette azzá, de vezetőinek és elsősorban Kun Bélának gyakorlati politikai lépései is. A tanácskormány létét és egész tevékenységét alapvetően meghatározta és inspirálta az európai forradalom várása. Ugyanakkor azonban politikája elválaszthatatlanul összefonódott azzal a küzdelemmel is, amelyet saját működési

területének, az ország létképességének, anyagi erőforrásainak megtartásáért folytatott. E harc gyakorlatában, napi külpolitikájában – leszámítva a Smuts-látogatás idején tanúsított taktikai ügyetlenséget – Kun Béla kitűnő ösztönös képességekről tett bizonyságot. A július végi tiszai támadás külpolitikai szempontból indokolhatatlan. De ha az ekkoriban bekövetkezett kapkodás és fejvesztettség okait kutatjuk, köztük a külpolitikaiak háttérbe szorulnak. A blokádok közé zárt és immár csaknem öt éve háborúban álló országban végső határhoz érkeztek a tanácskormány politikai lehetőségei, anyagi erőforrásai, a lakosság tűrőképessége.

A helyzet, amely a Tanácsköztársaság összeomlása után előállt, roszszabb volt ugyan, mint Károlyi távozása idején, bizonyos kiindulópontokat mégis nyújtott. Belpolitikailag a szociáldemokrata kormány alapot adhatott egy olyan koalíciós kormányhoz, amely kizárja vagy csökkenti a szélső reakció visszaütésének lehetőségét, külpolitikailag pedig sikerült megteremteni annak feltételét, hogy az ország további területei és fővárosa elkerülje az idegen megszállást.

BUDAPEST ROMÁN MEGSZÁLLÁSA

Augusztus 1-én, amikor Budapesten hivatalosan megalakult a szakszervezeti kormány, az eseményekről elsőként Romanelli olasz ezredes értesítette a párizsi konferenciát, vagyis a világot. Hangsúlyozta, hogy az új kormány elismeri a július 25-i bécsi megállapodásból reá háruló kötelezettségeket. Javasolja, hogy kössenek vele azonnal fegyverszünetet, majd békét; a szövetségesek állítsák meg a románok további előrenyomulását és jelöljenek ki egy ideiglenes demarkációs vonalat. Ez a vonal a magyar kormány véleménye szerint a román hadsereg számára a Tisza lehetne. Más szóval: Peidl kormánya egyelőre nem kérte, hogy a román csapatokat vonják vissza a határra.[1] Ugyanezen a napon a kormány nevében Szegeden megjelent egy repülőtiszt, hogy a francia parancsnoksággal felvegye a kapcsolatot. Kijelentette, hogy a kormány ideiglenesnek tekinti magát, s kész átadni a hatalmat a szegedi kormánynak vagy bármely más olyan kormánynak, amelyet az antant szívesen lát. A továbbiakban az üzenet ugyanazokat a pontokat tartalmazta, mint Romanelli távirata. Ezt követően egy magyar és egy olasz tiszt érkezett egy levéllel, amelyben a magyar kormány ismételten elismerte a július 25-i megállapodást.[2]

A konferencia még semmit sem tudott a kormány összetételéről, amikor augusztus 2-án első ízben nézett szembe az új magyarországi helyzettel. Azok a hírek, amelyek a Peidl-kormány „gyanúsan" baloldali összetételéről, sőt arról szóltak, hogy több tagja funkcióban volt a Tanácsköztársaság idején, csak a következő napokban futottak be Párizsba.[3] Az információk szűkössége és az, hogy nem Böhm Vilmos állt a kormány élén, mindenesetre óvatosságra intett. Óvatosságra késztette Clemenceau-t maga a Romanelli-féle távirat is. Romanelli magyar–

román fegyverszünetről, sőt békeszerződésről beszélt, s tudjuk, hogy a konferencia elnöke elvi és gyakorlati okokból mindig is ellenezte, sőt megakadályozta a kishatalmak arra irányuló törekvéseit, hogy ügyeiket kivonják a konferencia illetékessége alól. A franciák már ismertek egy május elejéről való román fegyverszüneti javaslatot, tehát ismerték a román igényeket. Clemenceau nem akart semmiféle új fegyverszünetről hallani, mert már létezett egy. Az ilyen újabb „fegyverszünet" és a magyar–román békeszerződés gondolata gyanakvást kelthetett a román követeléseket illetően is. Clemenceau hangsúlyozta, hogy a románok nem a kijelölt vonalon állnak, s ehhez az állításához Foch marsallt is tanúnak hívta. A románok szándékairól egyébként Párizsnak egészen friss értesülései is voltak. A román kormány ügynöke, Erdélyi János ugyanis már július folymán ajánlatot tett Csáky Imrének, majd Bethlen István megbízottainak arra: ha a román hadsereg megdönti a bolsevik rendszert, a leendő magyar kormány hálából adja át Romániának Békéscsabát és Makót, valamint engedjen beleszólást a kormány összetételének meghatározásába.[4]

Mindent összevéve: Clemenceau az új fegyverszünet gondolatát kereken elutasította. Amikor az olasz külügyminiszter a vita során felszólalt az ellen, hogy a konferencia a románokat visszavonulásra kérje fel, tekintettel arra, hogy a bécsi megállapodás ezt nem írta elő, Clemenceau azzal torkolta le, hogy a konferenciának semmi köze ahhoz, mit kívánt Böhm Vilmos és mit nem. A felsorolt tényezők együttesen játszottak közre abban, hogy a konferencia a Bécsben július 25-én feltételesen aláírt megállapodást félretette.

A Romanellinek küldött üzenetben a delegációvezetők tanácsa két gondolatot hangsúlyozott. Az egyik az volt, hogy a bécsi megállapodást azért nem ismeri el, mert nem akar beavatkozni az ország belügyeibe. A másik az, hogy politikájának alapját a november 13-i konvenció és az 1919. június 13-i közlemény képezi. Az utóbbi jelölte meg a csehszlovák–magyar és a magyar–román határokat. Közölte, hogy a románokat egyelőre megállásra szólítja fel, s ha Magyarország az előírt mértékben leszerel, kötelezi majd őket a kivonulásra is.[5]

A román kormányt a budapesti események kellemetlenül érintették. A tanácskormány lemondása után megszűnt a jogcím Budapest megszállására, s alaposan gyengült az a remény is, hogy Magyarországgal szemben további engedményeket lehessen elérni. A konferenciának a csapatok megállítására vonatkozó üzenetét a francia külügyminiszté-

rium augusztus 3-án továbbította.[6] A román főparancsnokságnak tehát ha valamit még egyáltalán el akart érni, nagyon gyorsan kellett cselekednie, s ezt meg is tette. A brit Intelligence Service hírei szerint egy román lovasdandár már 3-án este elérte a fővárost, és parancsnoka érintkezésbe lépett Romanelli ezredessel. Romanelli ismertette vele a konferencia fent idézett „megálljt" követelő üzenetét, a román parancsnok azonban kijelentette, hogy saját parancsnokainak kell engedelmeskednie. „... Úgy látszik – jelentette Romanelli –, hogy két román lovasezredet az új magyar miniszter, Haubrich, és a polgármester kezdeményezésére bekvártélyoztak a városban barakkokba, miközben a román parancsnokokkal elrendezték, hogy ne kerüljön sor Budapest formális megadására vagy megszállására."[7] Ezek után a franciák arról kezdtek beszélni, hogy a Peidl-kormány megalakulása körül az olaszok bábáskodtak. Kétségtelen csak annyi, hogy a bécsi tárgyalások egyik vezetője Borghese volt, Tittoni felszólalt a románok kiparancsolása ellen, s a románokkal elsőként Romanelli vette fel az érintkezést.

Mindenesetre augusztus 4-én egy román hadosztály bevonult a magyar fővárosba, két továbbit pedig a környéken helyeztek el.[8] Leszögezhetjük: ez nem azért történt, mert a román parancsnokság nem ismerte a konferencia határozatát, amint ezt a román kormányférfiak állították (habár maga a kormány akkor még tényleg nem ismerte), hanem azért, mert a román hadsereg vezetői e határozatot nem vették figyelembe. Bizonyára arra számítottak, hogy kész tényeket teremtve, az erő helyzetéből nyilatkozhatnak. Ahhoz azonban, hogy jogilag is fait accomplit teremthessenek, sürgősen találniuk kellett egy olyan magyar politikai csoportot, amely a számukra megfelelő okmányt aláírja. A román hadvezetés magatartása augusztus 1-től voltaképpen ezzel magyarázható. Miután a konferencia a Peidl-kormánytól megvonta az új fegyverszünet aláírásának jogát, s ezt Peidl tudomásul vette, a román vezetők számára e kormány minden jelentőségét elveszítette. Olyan csoportra volt szükségük, amely szorult helyzetében a konferencia felhatalmazása nélkül is hajlandó a megegyezésre.

Ami a konferenciát illeti, Brătianunak még mindig volt reménye, ha más nem az, hogy Párizs belenyugszik egy már kialakított helyzetbe. Ebben az időpontban elsősorban az angolok és az olaszok megértésére számíthatott. Az Egyesült Államokra azóta nem támaszkodhatott, amióta még az év elején kiderült, hogy Lansing az erdélyi határra vonatkozóan olyan javaslatot tett, amely Románia számára előnytelenebb

volt az angol–francia koncepciónál. Mihelyt ez világossá vált, a román kormány érdeklődése szinte azonnal megszűnt az amerikai pénzpiac iránt. Azokat a tárgyalásokat, amelyeket a romániai gazdasági rekonstrukcióról és elsősorban az olajkitermelésre adandó koncessziókról folytattak, szinte azonnal beszüntették. Az év tavaszán e tárgyalások lényegében Londonba és Párizsba helyeződtek át, miközben az amerikaiak, személy szerint Hoover, fenyegető hadjáratot kezdtek, rámutatva a súlyos következményekre, amelyek majd a román kormány szószegésével járnak.[9] 1919 áprilisában angol–francia megállapodás létesült a román olaj közös kitermelésére. A román kormánnyal folytatott gazdasági tárgyalásokat a konferencián híven követte, mint kísérőzene, egyik oldalról Balfour meleg románbarát magatartása, a másikról pedig az amerikaiak támadása a román politika ellen. A gazdasági szempontok Clemenceau-t, úgy látszik, kevésbé befolyásolták. Július 29-én a román kormány aláírta az olajkoncesszióról szóló megállapodást. Ezen az alapon bízhatott abban, hogy az olasz segítség mellé a konferencián az angol segítséget is megszerzi, s ez nem is volt teljesen alaptalan remény.[10] A delegációvezetők tanácsában az új fegyverszünet gondolatát egyedül Clemenceau utasította el.

Egy román hadosztály mindenesetre Budapesten volt, amikor a tanács augusztus 4-én a magyar–román kérdésre visszatért. A konferencia szempontjából az elmúlt másfél-két nap alatt a következők történtek. Értesült arról, hogy a Peidl-kormány kizárólag szociáldemokratákból áll, tagjai közül több „kompromittálta" magát a Tanácsköztársaság alatt, s nagy részük zsidó. Az utóbbi körülményt, mint e kormány értékelésében alapvetően negatív tényezőt, elsősorban az angol politikai és katonai vezetők jegyezték fel.[11] Értesült a konferencia Romanelli újabb, augusztus 3-i táviratából arról, hogy a magyar kormány szövetséges csapatokat, nemzetenként egy ezredet kér a rend fenntartására.[12] Ebből világossá vált, hogy az összeomlott, de elemeiben feltehetően még létező Vörös Hadsereggel szemben az új kormánynak nincs fegyveres ereje. Értesült a konferencia arról is, hogy a szegedi magyar ellenforradalmi csoportok el akarnak indulni a főváros felé, s hogy ez a tény polgárháború kirobbanására vezethet.[13] (Jegyezzük meg itt, hogy Horthy augusztus 4-én kiáltványt intézett katonáihoz, P. Ábrahám Dezső szegedi miniszterelnök és Teleki Pál pedig memorandummal fordult a hatalmakhoz, s ebben tiltakozott a Peidl-kormány elismerése ellen.)[14] A polgárháborútól való félelem később nem igazolódott, mert a szegedi csoport elég óvatos volt ahhoz,

hogy a román erőket ne hagyja ki a számításból. Amint Charpy tábornok feljegyezte, a szegedi kormány és a román parancsnokság között megállapodás létesült, „amelynek előírásai értelmében e kormányra hárul, hogy a rendet biztosítsa a Duna és a Tisza között, legalábbis a Kistelek–Kiskunmajsa–Kiskunhalas–Kalocsa vonaltól délre".[15]

Augusztus 4-én a tanácsban teljes tanácstalanság uralkodott. Két lehetőség merült fel: szövetséges megszállás alá vonni Magyarországot, amint azt a magyar kormány kérte (a megszállás hivatalos bejelentése nélkül), vagy engedélyezni, hogy a románok megszállják az országot. Az utóbbira vonatkozó román tervről Párizsban már értesültek, de nem tudták, hogy a román csapatok bevonultak Budapestre. 4-én kora reggel megérkezett a bukaresti katonai attasé távirata arról, hogy hat román hadosztály úton van a magyar főváros felé.[16] Frank Lyon Polk, aki ez idő szerint az Egyesült Államokat a tanácsban képviselte, ismertette értesülését, amely szerint a román csapatok bármely percben megszállhatják Budapestet. A maga részéről szerette volna elkerülni ezt, s ajánlotta, küldjenek Magyarországra szövetséges rendfenntartó csapatokat. Ezúttal az amerikai álláspontot Balfour is támogatta. Foch azonban kijelentette, hogy e célra egyszerűen nincsenek szövetséges csapatok, csak a román és a csehszlovák megszállás között lehet választani. Tittoni természetesen azonnal a románokra szavazott, kijelentve, hogy Magyarországon a csehszlovákoktól még jobban idegenkednek, mint a románoktól. Javasolta, hogy a konferencia azonnal küldjön Budapestre szövetséges katonai missziót, amelynek révén hatást gyakorolhat a további eseményekre. E javaslatot Foch marsall melegen felkarolta. – A misszió kézben tarthatja az ügyeket – mondta –, és „a román megszállást a legszükségesebb minimumra korlátozhatja". Polk, majd az egész tanács elfogadta e javaslatot. Clemenceau és Pichon között kisebb vita támadt akörül, hogy a szövetséges misszió küldetése előtt figyelmeztessék-e a románokat. Clemenceau álláspontja győzött: elfogadtatta a tanáccsal, hogy a román kormánynak üzenetet kell küldeni. Ebben a konferencia nemcsak azt írja elő Romániának, hogy engedelmeskedjék a Budapestre küldendő antantmissziónak, de egyúttal felelőssé teszi minden esetleges incidensért és különösen a magyar gazdaságnak okozott netaláni károkért is.[17]

Minden utólagos, ellenkező állítással szemben tehát a konferencia vezérkara 4-én semmiféle olyan határozatot nem fogadott el, amely a román csapatok budapesti bevonulását megtiltotta volna. Ellenkező-

leg: augusztus 4-én a tanács dezavuálta saját augusztus 2-i határozatát, amelyben a román csapatok megállását követelte a Tiszánál. Az időközben érkezett hírek alapján a tanács tagjai – elsősorban a francia politikusok – arra a következtetésre jutottak, hogy Magyarországon feltétlenül szükség van fegyveres erő jelenlétére, s hogy ezt az erőt az adott viszonyok között csak Románia szolgáltathatja. Nemcsak hallgatólagosan, hanem szóban is hozzájárultak a magyar főváros megszállásához. Minden utólagos értelmezés figyelmen kívül hagyta ezt az augusztus 4-i állásfoglalást, és csak az előzőre, az augusztus 2-i üzenetre hivatkozott. Ha a fejleményeket ennek fényében vizsgáljuk, láthatjuk, hogy a továbbiakban Románia és a konferencia között jó ideig nem Budapest kiürítéséről folyt a vita, hanem a kiürítés feltételeinek megteremtéséről. Senki sem képzelte ugyanis, hogy a román hadsereget ki lehetne vonni Budapestről, mielőtt valamiféle magyar fegyveres alakulat átveszi az ellenőrzést. A francia álláspontot egyébként világosan kifejezte egy, az augusztus eleji magyarországi eseményeket összefoglaló feljegyzés. Ebben többek között a következőket olvashatjuk: „A román megszállás elengedhetetlen mindaddig, amíg a román erőket helyettesíteni tudjuk a szervezett magyar nemzeti erőkkel vagy a szó igazi értelmében vett antantcsapatokkal."[18]

Augusztus 4-én este fél 11-kor a francia katonai parancsnokság Nagykikindáról hírül adta: Mardarescu tábornok parancsára a román csapatok délután 6 órakor bevonultak a magyar fővárosba.[19] Így, midőn a bukaresti francia követ helyettese, Henri Cambon 5-én megjelent a román miniszterelnök-helyettesnél, hogy ismertesse vele az egyébként túlhaladott augusztus 2-i határozatot, az utóbbi joggal derült és gúnyolódott a párizsi tilalmon, mondván, hogy „a román kormány annál is inkább kész jelenlegi helyzetükben megállítani csapatait, minthogy ezek a tegnapi napon elfoglalták Budapest valamennyi kerületét, a vezérkari főnök megtartotta ünnepélyes bevonulását, és a román hadsereget a terrortól végre megszabadult boldog lakosság kitörő örömmel fogadta".[20]

A konferencia azonban nem annyira a kitörő örömről értesült, mint inkább a tüszszedésről, sőt a gyilkosságokról.[21] Értesült arról is, hogy Romanelli 3-án közvetítette a román parancsnoknak a megállási tilalmat, de ennek a román csapatok nem engedelmeskedtek.[22] A konferencia ez utóbbi híreken nem akadt fenn. Még Polk sem, tekintettel arra, hogy Clemenceau mindjárt javasolta: intézzenek a román kormányhoz egy, az előzőnél szigorúbb jegyzéket. Ez megtörtént, de az újabb jegyzékben is

csak az incidensek elkerüléséről volt szó; a tanács sem a bevonulást nem kifogásolta, sem a kivonulásról nem ejtett szót. Az augusztus 2-i megállási parancs tehát a konferencia számára pillanatnyilag nem létezett. Vitát csak a missziónak adandó instrukció váltott ki, amelybe Foch be akarta vétetni, hogy Magyarországon az engedélyezett hat hadosztály kivételével teljes leszerelést kell végrehajtani, s a fegyvereket át kell adni. Ezt mind Polk, mind Balfour jogtalannak találta, mert a fegyverszünetben ilyen feltétel nem szerepelt. Különösen Polknak nem tetszett, hogy a konferencia két nap múltán ellentmond saját augusztus 2-i szövegének, amelyben elvi alapként a fegyverszünetet jelölte meg. A vita során sok minden elhangzott, vádak és védelmek formájában a románok címére, ennek azonban nagyobb jelentősége nem volt. Polk végül is egyedül maradt véleményével a leszerelés kérdésében.

A tábornoki bizottság instrukciója magában foglalta a leszerelés végrehajtását. Kimondta, hogy a missziónak kapcsolatot kell teremtenie a román és a szerb főparancsnoksággal. A célok a következők: minden olyan eljárást meg kell akadályozni, ami a nemzeti érzelmeket sértheti és gátja lehet a béke megkötésének; a román és a szerb megszálló erők létszámát és elhelyezését úgy kell meghatározni, hogy az megfeleljen a pillanatnyi szükségleteknek; a kivonulást a román és a szerb parancsnokkal együtt kell szabályozni. A missziót a tanács tájékoztatta arról, hogy Magyarország határait a konferencia már kijelölte, a románok pedig megígérték a csapatok kivonását, mihelyt Magyarországon megtörtént a leszerelés; a konferencia feloldotta a blokádot, s ezután a jövőben minden a magyar kormány magatartásától függ; a konferencia nem akar beavatkozni a magyar belpolitikába.[23]

Augusztus elején tehát sikerült kialakítani egy olyan helyzetet, amelyben a román főparancsnokság az antant akarata végrehajtójának tekinthette magát. A konferencia a román megszállást az össz-szövetségi eljárás megvalósulási formájának fogadta el. A jövőre volt bízva, jól tette-e. Párizsban többé-kevésbé mindenki tartott attól, hogy a román kormány nem mutatkozik majd kezes báránynak. Egyedül a francia főtisztek bizonygatták ennek az ellenkezőjét.

Az események gyorsan rájuk cáfoltak. A konferencia elvi döntései után egyre világosabbá vált, hogy a magyarországi kérdés tulajdonképpen nem más, mint annak eldöntése, ki szerzi meg itt a politikai befolyást. Leginkább az olasz kormány igyekezett, a brit szervek határozottan bekapcsolódtak a politikai küzdelembe s aktivizálódtak az amerikaiak is,

Magyarország máris megszűnt kizárólagos francia hitbizomány lenni. A konferencia alig hozta meg a misszió kiküldéséről a határozatot, annak brit tagja, George Gorton tábornok máris a helyszínen volt. Hogy pontosak legyünk: az angolok Gortont már azelőtt Pestre küldték, hogysem a konferencia a határozatot meghozta volna; s miután már úgyis ott volt, ő lett a misszió hivatalos brit tagja. Gorton már augusztus 5-én tiltakozott a román parancsnokságnál a románok fegyverszüneti tervezete ellen. Ez a tervezet az ország teljes gazdasági kifosztását és minden fegyver, hadianyag Romániának való átadását jelentette volna.[24] A magyar kormány a tervezetet jegyzék formájában 5-én reggel 10 órakor kapta meg, és este 10-ig kellett rá válaszolnia.

Ez a hír felrázta a konferenciát. Részben azért, mert a fegyverszünet megkötését Clemenceau mindenáron meg akarta akadályozni, részben mert a szövetségesek nem óhajtották megengedni, hogy Románia rátegye a kezét a magyar vagyonra. Clemenceau intézkedni kívánt, hogy a már Budapesten tartózkodó Gorton azonnal hírt kapjon erről. Majd behívatta a román delegáció képviselőit. Első ízben hangzott el ekkor – méghozzá éppen a francia miniszterelnök szájából! – vádként Budapest román megszállása. Clemenceau kijelentette, hogy a konferencia a már megkötött fegyverszüneteket mindenütt be fogja tartani, és Romániának nem engedi meg, hogy Magyarországgal külön fegyverszünetet kössön. Ez pedig nem kívánság – mondta Clemenceau –, „hanem a konferencia végleges határozata". Végül Vaida–Voevod és Mişu közbenjárására a miniszterelnök enyhítette a román kormánynak szóló üzenet zord szövegét, s hozzájárult ahhoz, hogy belevegyenek abba egy utalást a jogos román igények elismerésére.[25]

A konferencia ezzel távolról sem végzett a magyar üggyel. Augusztus 7-én az ülés négy táviratfelolvasásával kezdődött, s ezek mind a budapesti helyzetről szóltak. Budapesten államcsíny zajlott le: a csendőrség letartóztatta a szakszervezeti kormány tagjait, s az új kormányt József főherceg nevezte ki; a románok megszakították Budapest összeköttetését a külfölddel, a szövetséges tisztek tiltakozását elutasították, s megtagadták a konferencia 5-i határozatának publikálását; raboltak és fosztogattak. A magyar kormánnyal közölték, hogy mivel a felkínált fegyverszünetet nem írta alá, a román csapatok augusztus 7-én átlépik a Dunát és megkezdik előnyomulásukat a Dunántúlon.[26]

A Peidl-kormány eltűnt. Ebben, minden jel szerint, nem Párizs, hanem részben a magyar reakció egyes hívei, részben a budapesti román parancs-

nokság játszotta a főszerepet. A július 25-i bécsi egyezmény félretétele azonban megkönnyítette a románok dolgát. Miután a konferencia félretette a július 25-i alapot, 4-én mégis feloldotta a blokádot, 5-én elhatározta a szövetséges tábornoki misszió kiküldését, s nem volt vitás, hogy a misszió egyik feladata bizonyos magyar érdekek védelme lesz. Augusztus 6-án Hoover előterjesztése alapján pedig Clemenceau, mint a konferencia elnöke, határozottan felkérte Franchet d' Espèrey útján a szerb kormányt a Bánátban alkalmazott embargó megszüntetésére. Az intézkedésnek az volt a célja, hogy az ottani élelmiszerkészletekből lássák el Budapestet és Bécset.[27] Ehhez még hozzá kell tennünk: amikor Allizé továbbította a szegedi magyar csoport kérését, hogy a francia kormány gyakoroljon nyomást az osztrákokra, adjanak nekik pénzkölcsönt, Pichon külügyminiszter ezt a leghatározottabban elutasította.[28] Egy másik lényeges motívum, amely ehhez a kérdéscsoporthoz tartozik: a magyarországi francia hadsereg a Szegeden állomásozó magyar „nemzeti hadsereg" mozgásszabadságát korlátozó intézkedéseket csak augusztus 7-én, vagyis a Peidl-kormány bukása után oldotta fel. Ekkor indulhatott el Horthy hadereje a Duna és a Tisza között, hogy a román parancsnokság által engedélyezett déli övezetet befolyása alá vonja.[29]

Kétségtelen viszont, hogy a Peidl-kormány ellen sokan, több oldalról csatasorba álltak. Nemcsak szövetséges követek és megfigyelők igyekeztek ezt a politikai formációt álcázott bolsevizmusnak feltüntetni, nemcsak a szegedi reakciós csoport tiltakozott az ellen, hogy a párizsi konferencia szóba állt a kormánnyal és így de facto elismerte, de ellene lépett fel a magyar szociáldemokrata és liberális baloldal néhány képviselője is, valamint – igen határozottan – a csehszlovák kormány.[30]

„A pillanatnyilag Magyarországon hatalmon levő személyek – írta Prágából az ottani francia követ – nem keltenek semmilyen bizalmat a csehszlovák kormányban. Mint elődeiknek, nekik sincs más céljuk a külpolitikában, mint hogy visszahódítsák, ha erejük engedi, Magyarország régi határait." A csehszlovák kormány tehát – írta Clément-Simon – pozitív garanciákat követel, annál is inkább, mert attól fél, hogy a románok mindent kivisznek ebből az országból, mielőtt még Csehszlovákia jogos anyagi követeléseihez hozzájutna.[31] Peidl Gyula kormánya tehát eltűnt. Mielőtt azonban a fordulat iránya és értelme kiderült volna, a szövetséges hatalmaknak ismét csak a románok eljárásával kellett foglalkozniuk. Az augusztus 7-i vita során Polk, Clemenceau és Tardieu kemény hangot ütött meg, míg Balfour és Pichon igyekezett csillapítani a

francia miniszterelnököt. Balfour amiatt aggódott, hogy a szövetségesek, mármint a konferencia és Románia nyílt szakítása súlyos következményekkel járhat. Clemenceau azonban kijelentette, hogy a román kihívás előtt nem hajlandó meghajolni, „inkább elhagyja helyét a tanácsban". A románoknak – hangoztatta Clemenceau – igenis meg kell mondani, hogy ha így folytatják, elvesztik szövetséges jogaikat. Tardieu kételkedett benne, hogy ez a szövetség fennáll-e még egyáltalán, s azt ajánlotta, hogy a Bukarestbe küldendő táviratban ne is erről, hanem a konferenciához való viszonyról essék szó. Az eddigieknél is szigorúbb jegyzéket még aznap útjára bocsátották.[32]

Tulajdonképpen milyen célt követett a román kormány? Meglehetősen nehéz helyzetben volt, hiszen nemcsak a konferenciával nézett farkasszemet, hanem a csehszlovák és a jugoszláv kormánnyal is feszült volt a viszonya. Az előbbi azt követelte, hogy rendszabályozzák meg a román csapatokat és a csehszlovákokat is engedjék be Magyarországra, hogy birtokukba vehessék a nekik járó gördülőanyagot,[33] s biztosíthassák politikai befolyásukat. A belgrádi kormány kapcsolata pedig Romániával roszszabbá vált, mint valaha volt. A román katonai szervek pontosan tudták, hogy a magyarok támadásának pillanatában a szerbek csak erélyes francia fellépés hatására engedték át vonalaikon a román egységeket.[34] A jugoszlávok elítélték a magyarországi román akciókat, s mozgósítás elrendelésén gondolkodtak;[35] Prága figyelmeztető felhívást intézett Jugoszláviához. A román kormány sehol sem számíthatott segítségre, magára maradt, s ezen édeskeveset változtatott, hogy a Bukarestben akkreditált követek Brătianu álláspontját többnyire most is támogatták vagy legalábbis védelmezték. Ez nemcsak a francia követség személyzetére állt,[36] de valamennyi szövetséges képviseletre. A román kormány e nehéz helyzetben megpróbálkozott azzal, hogy eljárását a konferencia szándékaihoz való lojális ragaszkodásként fogadtassa el, de nem hagyott kétséget afelől, hogy amennyiben ezt a beállítást Párizsban nem fogadják el, tovább járja a maga útját. A konferencia már négy üzenetet küldött Bukarestbe, választ azonban egyikre sem kapott. Az új hírek és a panaszok pedig egyre áradtak. Gorton tábornok instrukciót sürgetett, s választ várt József főherceg is a nyilatkozatára, amelyben bejelentette, hogy mint „kormányzó" átvette a hatalmat és kéri kormánya elismerését. Augusztus 12-én Brătianu mintegy „előre jelezte" a konferenciának adandó román választ, amikor vázolta, hogy Románia a magyar bolsevik rendszer megdöntésében való részvételével voltaképpen a konferencia korábbi felkéré-

sének tett eleget. Amikor új jogokat követel, ezt újabb erőfeszítései alapján teheti.[37] Ennek az álláspontnak felelt meg, ezt fejezte ki, hogy a budapesti román parancsnokság továbbra is elutasította a konferenciának való engedelmeskedést.[38] A tanács augusztus 11-én elégedetlenül megállapította, hogy a román kormány mély csendbe burkolózik és nem is reagál a konferencia üzeneteire; egyelőre azonban nem tett további lépést. Voltaképpen arra várt, hogy végre megalakuljon a budapesti tábornoki bizottság és megkezdje tevékenységét. Párizsban azt remélték, hogy ez a testület, amely a konferencia tekintélyét képviseli, majd megfelelően rendezi a helyzetet. Legfőbb ideje volt, hogy a tábornokok munkához lássanak.

A TÁBORNOKI BIZOTTSÁG BUDAPESTEN

Augusztus 12-től Budapesten négy antant-tábornoknak kellett biztosítania a rendet, a gyakorlatban érvényesítenie a szövetségesek által kialakított irányelveket. Csakhogy e misszió sem bizonyult sikeresebbnek, mint az előző év novemberében Vix alezredesé. Mindenekelőtt nehezen verbuválódott össze. A már itt levő Gorton után augusztus 11-én Bandholtz amerikai tábornok, 12-én Mombelli, a 12-ről 13-ra virradó éjjel pedig Graziani érkezett a magyar fővárosba.[39] Bár Graziani azzal az utasítással jött, hogy a misszió elnökségét átvegye, szó nélkül beleegyezett, hogy a bizottság ülését mindennap más tábornok vezesse.[40]

A misszióhoz fűzött remények nem igazolódtak. Budapesten nem lehetett gyors megoldásra számítani. Holban román tábornok augusztus 12-én kijelentette, hogy nem fogadhat el parancsokat a missziótól, csupán tárgyalásba bocsátkozhat vele bizonyos „megegyezések" érdekében. Diamandy pedig, aki úgy mutatkozott be, hogy a román kormány őt bízta meg a misszióval való kapcsolattartással, egyetlen hozzá intézett kérdésre sem válaszolt határozottan; azt hajtogatta, hogy parancsot csakis saját kormányától fogad el. Minden gyakorlati kérdés elől azzal tért ki, hogy tanácskoznia kell Mardarescu tábornokkal, aki átvette a magyarországi csapatok főparancsnokságát.

A külügyminiszterek tanácsának augusztus 13-i ülése az elutasító román állásponttal foglalkozott. A helyzetet bonyolította, hogy a magyarországi politikai befolyásért folytatott harcban ezúttal a francia kormány nemet mondott a József főherceg–Friderich István-féle kombinációra.

Clemenceau-t ebben nem a román, hanem a csehszlovák álláspont szilárdította meg. A Quai d'Orsay-n ugyanis azt hitték, hogy az új kormányt a román, illetve a román–olasz intrika segítette a hatalomba, a román követelések elfogadásának előzetes ígérete fejében.[41] Beneš pedig, akinek szintén voltak hasonló gyanúi, augusztus 12-én jegyzéket intézett a konferenciához, s ebben drámai hangon tiltakozott a Friedrich-kormány elismerése ellen. Ezzel meg is pecsételte e kormány sorsát – sajnos anélkül, hogy bármilyen intézkedés vagy elképzelés született volna arról, miként alakuljon meg Magyarországon az áhított „többségi" kormány.

Midőn Clemenceau a tanácsban augusztus 13-án megindította támadását a József–Friedrich-féle kombináció ellen, a tanács tagjainak voltaképpen két kérdésre kellett válaszolniuk. Balfour fogalmazta meg az elsőt: joguk van-e a tábornokoknak arra, hogy parancsokat adjanak a román vezetőknek? A második, Clemenceau formulázásában, így hangzott: érintkezésbe léphet-e a misszió a magyar kormánnyal? Már a kérdések megfogalmazása is a misszió tevékenységének szűkítését jelentette, s még inkább ezt jelentette a válasz. Clemenceau-nak sikerült megszavaztatnia egy olyan tartalmú utasítást, amely lényegében tartózkodó magatartást írt elő a főherceggel és Friedrichhel kapcsolatban. Korlátozta a konferencia a misszió jogait a román parancsnoksággal szemben is, amennyiben leszögezte: a misszió tolmácsolhatja a konferencia álláspontját, de parancsot nem adhat ki. Mindez a magyarországi fordulat miatt következett be, s azt eredményezte, hogy a konferencia a budapesti missziót eleve tehetetlenségre kárhoztatta. Vagyis, ha a konferencia néhány napig a misszió megalakulásától várta a megoldást, úgy ezt most saját maga zárta ki.

Ezen az ülésen egyébként Polk fontos bejelentést tett. Miután felháborodását fejezte ki a románok eljárása felett, bejelentette: Wilson elnök nevében közölheti, hogy amennyiben a román kormány tovább folytatja jelenlegi politikáját, az Egyesült Államok egyetlen román követelést sem támogat.[42]

A román követ augusztus 14-én végre átadta a hivatalos román választ. Ebben a kormány hangsúlyozta, hogy a szemrehányások alaptalanok, mert Románia ragaszkodik a konferencia által folytatott politikához. Diamandyt az együttműködés érdekében küldte Budapestre. A budapesti bevonulás pusztán azért történt, mert a kormány késve értesült a konferencia tilalmáról, a további észrevételeket tartalmazó üzeneteket pedig csupán augusztus 9-én kapta meg. Nem hitte egyébként, hogy a konfe-

rencia érvényesnek tekinti a novemberi fegyverszünetet, mivel előzőleg Románia felszólítást kapott a Magyarország ellen tervezett intervencióban való részvételre. A gördülőanyagokat azért foglalják le, hogy visszaszerezzék az ellenértékét annak, amit a magyarok és a németek Romániából elvittek. A jegyzék legfontosabb mondata így hangzik: „A hadsereg sikerei nyomán Románia nem módosította területi követeléseit, de úgy véli, hogy a katonai erőfeszítések, amelyekre rákényszerült a magyar offenzíva visszaverése érdekében, és azok a szolgálatok, amelyeket áldozataival a civilizációnak tett, új jogcímet biztosítanak neki arra, hogy jogait követelje."[43]

Jóllehet a tanács tagjai nagyon jól ismerték az eredeti román követeléseket, amelyeket Brătianu „nem módosított", ezúttal nem firtatták a dolgot, s jobbnak látták, ha a fegyverszünetre vonatkozó kétes értelmű megjegyzést sem veszik figyelembe. Ezen az ülésen, amelyen egyébként Clemenceau nem vett részt, még jobban kifejezésre jutott egy bizonyos hangulatváltozás Magyarország rovására és Románia javára, ami már két nappal előbb is megfigyelhető volt a József főherceg-féle kísérlet megbuktatására irányuló törekvéssel kapcsolatban. A brit, a francia és az olasz résztvevők egymást támogatva mentegették a román kormányt, s végül olyan válaszjegyzéket fogadtak el, amely egészében véve elégtétellel üdvözölte Brătianu üzenetét, csupán az össz-szövetségi érdekeket hangsúlyozva a magyarországi javak sorsának kérdésében.[44]

A konferencián a viszonylagos nyugalom nem lehetett tartós. Hamarosan világossá vált, hogy a román politika bonyolultabb, mint Brătianu okos leveléből hinni lehetett volna. Híre jött, hogy a román kormány Erdélyi János közvetítése útján, akit már korábban is igénybe vett e célra, tárgyalást kezdett a magyar csoportokkal.[45] Arról, hogy a románok milyen ajánlatot tettek, az eddig ismert források közül Graziani tájékoztatása látszik a legteljesebbnek. Eszerint a román feltételek a következők voltak: Magyarország kötelezi magát, hogy nem folytat sem szlávbarát, sem németbarát politikát; Romániával szemben nem vet fel irredenta követeléseket, támogatja a Bánát Romániához csatolását; a Párizsban kijelölt határokhoz képest engedményt tesz Romániának Békéscsaba körzetében. Ennek fejében Románia kisebb területi engedményt tesz Vásárosnamény és Orosháza környékén, 50 millió lej kölcsönt nyújt, elkezdi a nyersanyagszállítást, és átfogó gazdasági egyezményre lép Magyarországgal.[46] Egyes hírek szerint a gazdasági egyezmény súrolta volna a gazdasági unió határait.

Néhány jel kifejezetten arra mutat, hogy bár Erdélyi János tárgyalásai félhivatalosak voltak, a román kormány mögöttük állt. Allizé ugyanebben az időben tett jelentést például az újonnan Bécsbe kinevezett román ügyvivőnek arról az előtte tett nyilatkozatáról, hogy a Magyarország és Románia között létesítendő „szorosabb politikai vagy gazdasági unió" egyáltalán nem lehetetlen. „Tagadhatatlan tény – mondta –, hogy léteznek olyan tendenciák, amelyeknek célja szoros szövetség létesítése Magyarország és Románia között."[47] Nem sokkal később Brătianu maga is értésül adta, hogy Románia most már beérné a Tisza–Maros szög megszerzésével, sőt még ezért is kész lenne kárpótlást nyújtani Magyarországnak.[48] A franciák több értesülést szereztek arról, hogy különböző magyar csoportok tárgyalást folytattak a román ajánlatokról.[49]

Voltak e politikának hívei a kormányban is. Schnetzer Ferenc hadügyminiszter például határozottan javasolta a megegyezést, sőt a perszonáluniót Romániával.[50] Lovászy Márton külügyminiszter is tapogatózott, s tárgyalt a kérdésről Bethlen István és Teleki Pál is. E tárgyalási készség nem annyira belpolitikai, sokkal inkább külpolitikai okokkal magyarázható. Magyarországon egy baloldali kormány megalakulásának ekkor már nem volt nagy valószínűsége. A baloldal felbomlott, vezetői emigráltak vagy letartóztatásban voltak, a polgári demokratikus csoport maroknyira zsugorodott. Ugyanakkor egy esetleges megegyezés Romániával – akár a gazdasági, akár a politikai unió valamely formájáról – nagymértékben csökkenthette Erdély elcsatolásának kihatásait. Az elcsatolás így nem lett volna sem teljes, sem végleges. A magyarok trializmusra gondolhattak, amelyen belül bizonyára nem Budapest lett volna a leggyengébb pont.[51] Éppen ezért felmerül a gyanú, hogy a román kormány részéről a javaslat unióra irányuló része aligha egyéb csaléteknél. Romániának az egyezkedési kísérletekre elsősorban a rendkívül feszült román–jugoszláv viszony miatt lehetett szüksége. Ezt a magyarok is észrevették, és gyorsan tárgyalni kezdtek Belgrádban is. Lovászy megbízottat küldött Belgrádba, és közeledést ajánlott. Levelében tudatta, hogy a román kormány erős nyomást gyakorol a magyar kormányra a perszonálunió elfogadtatása érdekében, s ő, Lovászy, nem tudja, vajon a magyar ellenállás nem csökken-e majd ezzel az ajánlattal szemben. Kérte a jugoszláv kormányt, lépjen fel Párizsban a román csapatok azonnali visszavonása és a fosztogatások megszüntetése érdekében. – Ha ez megtörtént – írta a külügyminiszter –, „szerb katonai erőknek kellene megszállniuk Magyarország fővárosát". Belgrád egye-

lőre nem reagált a magyar ajánlatra, de egyes politikusok értésül adták, hogy Magyarországgal a közeljövőben nem lehetetlen a megegyezés.[52]

A román–magyar érintkezés és azok a hírek, amelyek szerint József főherceg kész lenne bizonyos engedményekre, nyugtalansággal töltötték el a párizsi konferencia legtöbb résztvevőjét. Ugyanakkor maguk a románok is mind elégedetlenebbek lettek a Friedrich-kormánnyal, mert az sem a román ultimátumot nem írta alá, sem a tárgyalásokat nem igyekezett végigvinni. Friedrich István nyilvánvalóan taktikázott. A román követeléseket ismertette az antantmisszió több tagjával, ezek egyöntetűen az aláírás ellen foglaltak állást, így Friedrich már nem akart hallani engedményekről. Ilyképpen, ha ő vagy a kormány bármely más tagja tett is esetleg előzetes ígéretet a románoknak egy kétoldalú megegyezésre, román szempontból most már József és Friedrich is éppen olyan feleslegessé vált, mint elődjük, Peidl volt. Graziani tábornok megállapítása szerint a magyarországi holtpontot az okozta, hogy a románok nem engedték meg a magyar fegyveres erő kialakítását, ami az ő távozásuk feltétele volt. A tábornok feltette magának a kérdést: vajon miért halogatják valójában a románok az engedélyezést? Két lehetséges okot látott. Az egyik: mivel Friedrich nem hajlandó velük megegyezni, ők nem engedik kormányozni. A másik okot abban látta, hogy egy esetleges magyar–jugoszláv szövetségtől való félelmükben nem mernek Magyarországról távozni.[53] Hozzátehetjük még, hogy a román kormánynak mindenféle kedvezményre és engedményre, a „jóvátétel" címén követelt javak kiszállítására csak addig volt alkalma, illetve esélye, amíg csapatai Magyarországon állomásoztak. Mindez nem változtatott azon, hogy a fennálló magyar kormány az ő számára is teherré vált. Elmozdítását követelték a csehszlovákok, s augusztus 15-én a jugoszláv kormány is csatlakozott hozzájuk.[54]

Mindent összevéve: az lett a legfontosabb kérdés, hogy sikerül-e átalakítani vagy lemondatni a magyar kormányt? Nagy problémát jelentett azonban a lehetséges helyettesítés. Párizsban nehezen értették meg, hogy két forradalom, egy szociáldemokrata kormány és egy monarchista színezetű kísérlet után egy olyan kis országban, mint amilyen Magyarország, ahol a politikai élet ráadásul mindig is feudálisan korlátozott maradt, a lehetőségek úgyszólván kimerültek. Mesterségesen nem lehet új pártokat és áramlatokat teremteni. Ennek ellenére a szövetségesek megkísérelték a lehetetlent. A francia és a csehszlovák kormány a polgári baloldalnál keresett kiutat, a javíthatatlanul pragmatista angolok pedig

ott, ami éppen kéznél volt: a jobboldali monarchizmussal lehetőleg nem (vagy nem nagyon) kompromittált elemek között.

Augusztus 18-án a tanács megtárgyalta a Friedrich-kormány átalakításának eshetőségét, s már-már napirendre tért felette, amikor Frank Polk – egyébként a be nem avatkozás híve – követelni kezdte, hogy a konferencia tagadja meg a kormány elismerését, kényszerítse lemondásra, és ezzel teremtse meg a lehetőséget egy koalíciós kormány megalakítására. Az amerikai delegátus politikai érvekkel is alátámasztotta javaslatát, de nem titkolta: ez ellen a kormány ellen az a legfőbb kifogása, hogy a román fegyverek segítségével szerezte meg a hatalmat. Hosszú vita után, amelyben számos aggály elhangzott a „belpolitikai beavatkozással" kapcsolatban, a nehéz kérdést – mint az hasonló esetekben szinte már hagyományossá vált – Balfour oldotta meg egy dodonai szöveggel.[55] Ennek alapján táviratot küldtek a budapesti missziónak, leszögezve, hogy az antant csak az egész országot képviselő kormánnyal tárgyalhat. „Már maga az a tény, hogy az állam feje egy Habsburg, csökkentheti a bizalomérzetet egy olyan kormányzattal szemben, amely egyébként is államcsíny útján létesült, külföldi megszállás alatt. Természetesen nem kívánunk beavatkozni Magyarország belügyeibe, de szeretnénk bizonyosak lenni afelől, hogy kormánya a népet képviseli." Hozzátették, hogy ennek biztosítéka a közvetlen, általános és titkos választójog alapján létrehozott nemzetgyűlés lehet.[56]

Ha a delegációvezetők tanácsának tagjai azt hitték, hogy e távirat eredményeként mind a főherceg, mind Friedrich, vagy legalábbis az első lemond, úgy nagyon tévedtek. József főherceg a táviratból azt az egyetlen tanulságot vonta le, hogy a szövetségesek kedvéért az általános választások formulájához még hozzá kell tennie a „közvetlen" és a „titkos" szót is.

József főherceg és Friedrich István ügye azonban már mind a franciáknál, mind az amerikaiaknál nagyon rosszul állt, s ha a budapesti angol személyiségek még támogatták is (amint Graziani tábornok hitte), nem tette ezt az angol külügyminisztérium. Magyarországra érkezett ekkoriban egy különleges francia misszió, s ez jelentésében a következőket állapította meg: a Friedrich-kormány túlságosan reakciós, és nincs elegendő fegyveres ereje sem; a szegedi csoport pedig, amelyre mint fegyveres erőre számítani lehetne, szintén túlzottan reakciós, tehát veszélyes. A jelentés megemlékezett azokról a hírekről, amelyek szerint a kormány a román szuronyok segítségével került hatalomra, s nélkülük már megbukott volna.[57]

Miközben e bizottság Budapesten részben azzal foglalkozott, hogy a románokat rávegye a rekvirálás beszüntetésére, részben azzal, hogy megfelelő miniszterelnök-jelöltet találjon, és végül részben azzal, hogy megszervezze a megszálló csapatokat helyettesítő magyar fegyveres alakulatot, Párizsban József főherceg sírját ásták.[58]

A kormányváltozást elsősorban a két amerikai, Hoover és Polk szorgalmazta. Az augusztus 21-i tanácsülésen azonban nem értek célt. A tanács úgy határozott, hogy csak akkor hoz döntést, ha a távollevő Clemenceau visszatér.[59] Augusztus 23-án ez megtörtént. A döntés meghozatalát jelentős mértékben elősegítette az a Budapestről származó és a tanácsban ismertetett hír is, amely szerint a kormány azért húzza az időt, hogy a románokkal létrejöhessen a megegyezés. Clemenceau ebben eggyel több okot látott arra, hogy a konferencia a leghatározottabban állást foglaljon. Balfour ezúttal olyan értelmű üzenetet fogalmazott a budapesti missziónak, hogy a szövetségesek kifejezett kívánsága József főherceg távozása a magyar politikai életből.[60]

Az amerikaiaknak azonban nem volt elég, hogy végezzenek a románok „budapesti emberével"; további nyomás alá kívánták helyezni magát a román kormányt is. A Jóvátételi Bizottság amerikai sugalmazásra ugyanezen a napon beterjesztett egy szöveget arra vonatkozóan, hogy a konferencia a legerélyesebben tiltsa meg a román kormánynak a magyar vagyon további kiszállítását. Ez valóban nagy méreteket ölthetett, mert a budapesti tábornoki bizottság minden egyes tagja és a később érkezett francia bizottság is szüntelenül panaszkodott és tiltakozott ellene. Polk javasolta, hogy a szövetségesek szüntessék be Románia hadianyagokkal való támogatását. Mind Clemenceau, mind Balfour csatlakozott hozzá. Clemenceau Weygand tábornok közbevetett kérdésére úgy nyilatkozott, hogy az embargó a már kifizetett, de le nem szállított anyagokra is vonatkozik. A tanács eleget tett a Jóvátételi Bizottság kérésének, és minden eddiginél erélyesebben követelte a rekvirálások megszüntetését.[61] A románok számára kezdett komollyá válni a játszma, különösen amikor a tanács augusztus 24-én kinyilvánította, hogy az embargót nemcsak a hadianyagokra, de mindenfajta szállításra ki kell terjeszteni.[62]

Párizs eljárása Bukarestben nem váltott ki közvetlen reakciót, Budapesten azonban igen. József főherceg visszavonult, a Friedrich-kormány lemondott. Azonnal világossá vált azonban, hogy ezzel semmi sem oldódott meg, mert továbbra sem lehetett találni az országban olyan politikai

csoportot, amely az antant kívánságára kifejezhette volna az „ország többségének akaratát". Ez köznapi nyelvre lefordítva azt jelentette: nem volt Magyarországon olyan politikai csoport, amely a Monarchia idején nem kompromittálta magát sem aulikussággal, sem monarchizmussal, sem a háborúban való részvétellel; vagy a későbbiek során „túlzott" baloldalisággal, szociáldemokratizmussal, bolsevizmussal. Ezt a sötét semmiben folytatott tapogatózást akár komikusnak is lehetett volna tekinteni, ha nem nyújtott volna oly leverő képet az ország tengődése, az emberek szenvedése az éhségtől és a hidegtől, a megszálló seregek mértéket nem ismerő zsákmányszerző hadjáratától. A tehetetlenség nyílt bevallása volt, hogy a budapesti misszió, amely a konferencia segítségével elérte a kormány lemondását, nem tudott jobbat kitalálni, mint hogy Friedrichet felkérje az ügyek továbbvitelére addig is, míg valami okosabb történik. A bizonytalanságot fokozta, hogy a budapesti antant-csoportok nem azonos irányban keresték a kibontakozás útját. Allizé szerint az olaszok a szociáldemokratákat, az angolok a konzervatív reakciós köröket támogatták. Igazat is adott Friedrichnek, aki egy Clemenceau-hoz intézett levélben azt írta: „A mai napig lehetetlen volt és mindig is lehetetlen lesz egy olyan minisztériumot alakítani, amelyik valamennyi Budapesten akkreditált katonai misszió tetszésének megfelel."[63]

Augusztus végén két lehetőség merült fel a kibontakozásra. Az egyiket elsősorban a franciák, a másikát az angolok pártolták. Graziani Lovászy Márton kormányalakításával foglalkozott, akit francia orientációjúnak vélt, s aki, mint láttuk, ekkortájt külföldön is puhatolózott, kapcsolatteremtéssel próbálkozott.[64] A másik lehetőséget Heinrich Ferenc személye nyújthatta. Heinrich a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke, nagykereskedő, a Friedrich-kormány tagja volt. Az angolok tárgyalni kezdtek vele, javaslatukra a budapesti misszió is támogatta ezt a kombinációt, annál is inkább, mert Heinrich koalíciós kormányt javasolt több szociáldemokrata, többek között Garami részvételével. Garami egyébként nagyon megnyerte egyes tekintélyes francia politikusok, így Allizé tetszését is.[65] Rövidesen azonban Graziani tábornok olyan híreket kapott, hogy Heinrichhel szemben a legnagyobb óvatosságot ajánlotta. Arról értesült, hogy Heinrich kész lenne kielégíteni a román követeléseket és aláírni az egyezményt, s a románok éppen emiatt támogatnák Heinrich kormányralépését. Heinrich valójában Friedrichhel egyetértésben jár el – jelezte Graziani –, s az aláírás kínos ak-

tusa és a választások lebonyolítása után majd újból átadja neki a helyet.[66]

Mindebből megint csak egy világos következtetést lehetett levonni: a konferencia és a budapesti misszió „be nem avatkozása" alapján nem lehet túllépni a magyarországi holtponton. A missziónak adott felemás instrukció keretében nem voltak megoldhatók a románokkal kapcsolatban felmerült problémák sem. Elsősorban továbbra sem annyira a megszállás tényéről volt szó, hanem arról, hogy a románok gazdasági és politikai érdekeiket követve a végtelenségig elhúzzák a megszállást. Márpedig az érdekelt francia személyiségek mind gazdasági, mind politikai okokból komolyan nyugtalankodtak a magyar kérdés megoldatlansága miatt. Mittelhauser tábornok, aki egyébként Csehszlovákiában tartózkodott, látogatást tett Budapesten, és a legnagyobb aggodalommal tett jelentést tapasztalatairól. „Budapest román csizma alatt van, és az antant semmiféle fellépése (injonction) nem fogja a románokat arra kényszeríteni – írta –, hogy kiürítsék a fővárost, mielőtt anyagilag és politikailag tökéletesen kihasználnák összehasonlíthatatlanul előnyös katonai helyzetüket." Mittelhauser is írt a valószínű magyar–román tárgyalásokról, és megértette, hogy a csehszlovákok emiatt nyugtalanok, hiszen a magyar–román megegyezést csakis Csehszlovákia rovására tudják elképzelni.[67] Maguk a románok is ugyanezekben a napokban kezdtek nyilvánosan beszélni a magyar–román megegyezés lehetőségéről, Heinrich kormányalakítási kísérlete kapcsán. Ugyanakkor Brătianu jelezte, hogy a magyarországi „demokratikus" fordulatra nincs más lehetőség, csak az, ha a konferencia belenyugszik a tartós román megszállásba. S mivel ez teljesen nyilvánvaló, a román miniszterelnök értékelése szerint a konferencia Romániával való békétlenkedése csakis egyetlen dologra, az USA olajzsarolására vezethető vissza.[68] Bizonyos hírek szerint Brătianu még ebben az időben sem volt valóban pesszimista. Jóllehet Bukarestben augusztus végén már megkezdődött a kormányválság, ő úgy látta, hogy bőven van idő, csak várni kell. Egy görög diplomata elfogott táviratából a francia kormány jó előre értesült arról is, Brătianu milyen taktikát akar követni. – Tanácsolni fogja a királynak – mondta augusztus 30-án a görög diplomatának –, jelentse ki az ő lemondása után, hogy a békék aláírásáért csakis a nemzetgyűlési választások eredményei alapján megalakult kormány vállalhatja a felelősséget, addig is a király nevezzen ki egy átmeneti ügyvezető kormányt. Ezalatt a szövetségesek ellentétei tovább fejlődnek, az sem

lehetetlen, hogy Wilson elnök eltűnik a politikai életből, s ez meghozza Romániának a kedvező fordulatot.[69] Brătianu és a király később valóban ezt a taktikát igyekezett követni. Közben Brătianu a konferencia újabb és újabb határozatairól, üzeneteiről egyszerűen nem vett tudomást. Amikor a szállítások megszüntetéséről szóló határozat eljutott hozzá, talán a legmesszebb ment el az antanttal való szakítás politikájában. Brătianu és a király fogadta a francia követet, a miniszterelnök pedig a katonai attasét is. – Románia egyelőre nem adja fel magyarországi politikáját – jelentette ki a király –, és nem hajlandó elfogadni az osztrák békeszerződést sem a hozzá tartozó kisebbségvédelmi cikkelyek miatt. A szerződésnek főleg a zsidókra vonatkozó részei ellen tiltakozott. Kérte, hagyják el a kisebbségi szerződés bevezető részéből azt az utalást, hogy Románia a berlini kongresszuson kialakított konvenciónak a zsidó lakosságra vonatkozó határozatát nem hajtotta végre. Tiltakozott a király az ellen is, hogy a romániai zsidókat a kisebbségi szerződéssel privilegizált helyzetbe hozzák. A privilégiumot az jelentette volna, hogy a zsidóknak joguk van megünnepelni saját ünnepeiket, és így – többek között – szombatonként zárva tarthatják üzleteiket. Ferdinánd király szerint a zsidók voltak az elsők, akik ez ellen tiltakoztak, részben azért, mert – felvilágosultak lévén – egyáltalán nem ragaszkodtak a szombathoz, részben mert féltek a jogos gyűlölettől, amit a kedvezmények kiváltanának.[70]

A miniszterelnök egyelőre megelégedett azzal, hogy a francia követ előtt kijelentse: a tanács augusztus 23-i határozatát nem kapta meg,[71] arról a határozatról viszont, amely szerint az antant megszünteti Romániának a szállításokat, az a véleménye, hogy csak tévedésről lehet szó. Ennél sokkal részletesebben fejtette ki nézeteit Pétin tábornok, katonai attasé előtt. „Ártalmatlan Magyarországot és mozdonyokat akarok – mondta. – Fegyverre és lőszerre úgyszólván nincs szükségem. Úgy tűnik, hogy Párizs meg akarja szüntetni a hadianyag-szállítást. Csak a Tiszától keletre összeszedtem annyit, amennyire szükségem van. Hagyják hát a fenyegetéseket, és térjünk vissza a józan észhez. A józan ész azt kívánja, hogy beszéljünk barátokként, hiszen azok vagyunk." A továbbiakban a román miniszterelnök kifejtette: nincs más vágya, mint hogy a csapatokat kivonhassa Magyarországról, ha az antant is úgy akarja. „De – folytatta – létre tud hozni ma az antant egy stabil, erős kormányt? És mi történik, ha megtesszük azt a rossz viccet, hogy holnap visszavonulunk a Tiszán át, egyedül hagyva Budapesten a négy

tábornokot a lakossággal szemben, rendőrség és hadsereg nélkül? Láthatják, hogy bizony nagy szükség van ránk."[72]

A budapesti fejleményekről és különösen a román parancsnokság magatartásáról szóló táviratokat Párizsban szeptember 2-án újra megvizsgálták. Világos volt, hogy a konferencia nem boldogul Romániával, a rekvirálások tovább folynak, és a románok akadályozzák a politikai stabilizálást. Világos volt az is, hogy a misszió nem képes megalapozni a magyar kibontakozást.

Emiatt persze a tanács egyes tagjai a missziót hibáztatták, holott a tanács instrukcióit kellett volna hibáztatniuk. Ami viszont a román kormányt illette, Clemenceau most már ultimátumot akart küldeni neki. Polk természetesen támogatta, meg Balfour is, aki odáig ment, hogy a szövetségesek nemlétező erejének demonstrálása érdekében egy kisebb megszálló csapat Magyarországra küldését ajánlotta, s felvetette egy fekete-tengeri flottademonstráció gondolatát is. A katonai lépéseket a francia miniszterelnök – legalább egyelőre – el akarta kerülni, s hangsúlyozta, hogy mielőtt Romániával „quasi hadiállapot" létesülne, a francia közvéleményre való tekintettel nem szabad kihagyni a közbenső ultimátumot. Ebben a konferencia követelje a rekvirálások megszüntetését, a magyar–román egyezményről való lemondást és a csapatok visszavonását. Tittoni olasz külügyminiszter aggályoskodására, hogy az utóbbi követelmény nem vezet-e „a bolsevizmus felújulására", a francia miniszterelnök elképesztő módon reagált. „Budapest megszállása és az a körülmény, hogy Románia folyamatosan semmibe veszi a tanácsot, jócskán teremt olyan súlyos helyzetet, mint amilyet bármilyen bolsevik kormány teremthet Magyarországon." A tanács elfogadta az ultimátum gondolatát, szövege azonban még nem született meg, és további latolgatásra várt az is, ki adja át azt a román fővárosban.[73]

Míg ezeket a kérdéseket mérlegelték, újabb hírek érkeztek. Így az, hogy Brătianu az augusztus 23-i határozatot nem kapta meg, és hogy a román csapatok kivonásával fenyegetőzik. A tanács tagjai a románok magatartása miatt már elég nyíltan egymást hibáztatták. A tanács hivatalosan nem adott hitelt Brătianu azon állításának, hogy az augusztus 23-i határozat nem ért el hozzá, holott ezt egy hivatalos román jegyzék is állította, amelyet szeptember 3-án a román követség nyújtott át. Ez alkalommal hivatalosan is bejelentették, hogy a román kormány a csapatok kivonásának kérdését tanulmányozza.[74]

A tanács szeptember 4-i ülésén e hírek mellett Pichon külügyminiszter

ismertette Saint-Aulaire augusztus 30-i táviratát is, amelynek tárgya szintén a román csapatok esetleges kivonása volt Magyarországról. Itt mellőzzük a kölcsönös felelősség-áthárításra irányuló manővereket, s az ülés lényegét foglaljuk össze. Ezúttal – megint csak Balfour fogalmazásában – a konferencia elfogadott egy Romániához intézendő ultimátum jellegű üzenetet, s ebben minden felelősséget – a sajátját is – a román kormány számlájára írta. A szöveg, méltóan elődeihez, bővelkedett a képmutató, sőt valótlan kijelentésekben. A tanács utalt pl. egy olyan korábbi határozatára, amelyben a román kormányt állítólag felszólította csapatainak a határhoz való visszavonására, ám ilyen határozatot sohasem hozott. Emlékeztetőül: az augusztus 2-i határozat a román csapatokat megállásra hívta fel, ezt azonban augusztus 4-én a tanács félretette. Mindenesetre most a szövetségesek leszögezték, hogy a csapatok további magyarországi állomásoztatására nincs szükség. Magyarország e jegyzékben egészen új színben tűnt fel: olyan államként, amely szövetséges és védelem nélkül áll a világban, elözönölve idegen csapatoktól, amelyek fosztogatják. Az ultimátum hosszan felsorolta, mi mindent szállítottak el a románok az országból. Végül az alábbi kérdéseket tette fel: hajlandó-e Románia a konferencia által kijelölendő időpontban a visszavonulásra; hajlandó-e a lefoglalt javakat átadni a Jóvátételi Bizottságnak és felhagyni a további rekvirálással; hajlandó-e végül együttműködni a szövetségesekkel a felelős magyar kormány talpraállításában?[75]

E szövegnek a visszavonulást követelő részében nem annyira a visszavonulás felvetése volt a lényeges, hanem sokkal inkább az a rész, amely a konferencia által kijelölendő időpontot tartalmazta. Az ultimátum igazi értelme ugyanis abban állt, hogy a románok ne távozzanak el, hanem jelenlétük mintegy biztosítékként segítse elő a magyar fegyveres erő megteremtését, s miután ez megtörtént, a konferencia majd int, és ők mehetnek, természetesen anélkül, hogy a vagyont magukkal vinnék és pótlólagos követeléseiket Magyarországon érvényesítenék.

Az igazság az volt, hogy Brătianunak a kivonulással való fenyegetőzése a szövetséges táborban sokkal nagyobb ijedelmet keltett, mint amekkora felháborodást a fosztogatások okoztak. Graziani rémülten taglalta a kivonulás esetleges társadalmi következményeit, s egyszerűen nem tudta elképzelni, mi történik ebben az esetben egy olyan országban, amelynek valódi kormánya nincs, 4000 rendőre fegyvertelen, és hadseregét még nem szervezték meg. Feltette a kérdést: vajon nem eredményezné-e ez „a bolsevizmus visszatérését", hiszen a lakosság éhezik és nincs munká-

ja.[76] Graziani azonnal el is utazott Szegedre, hogy Franchet d'Espèreyvel találkozzék, aki éppen ott tárgyalt a magyarországi francia hadsereg felosztalásának módozatairól. Két fontos kérdést döntöttek el. Az egyik az volt, hogy bár kivonják a francia csapatokat, Szegeden hátrahagynak egy kisebb egységet azért, hogy megakadályozzák a város román megszállását. Franchet d'Espèrey Párizsban azzal indokolta ezt az elhatározást, hogy meg akarják akadályozni a szerb–román összetűzést. A másik az volt, hogy a Tournadre tábornok parancsnoksága alatt álló egység segítségével élelmet juttatnak Budapestre, mivel Graziani számítása szerint a románok éppen akkor vonulnak ki Budapestről, amikor ott a még fellelhető élelmiszer-készletek teljesen kifogynak.[77]

A konferencia tanácsa egy angol diplomatát, Sir Georg Clerket bízta meg azzal, hogy megteremtse a szeptember 5-i határozat végrehajtásának feltételeit. Clerk megkapta a konferencia addig Romániába küldött összes üzenetének és a szeptember 5-i ultimátumnak a szövegét.[78] A romániai kormányválság súlyosbodott, s a szeptember eleji napokban a nehézségeket még egy probléma tetézte. A konferencia nem fogadta el a román álláspontot a kisebbségi szerződés kérdésében, hanem kimondta, hogy amennyiben a román kormány nem írja alá a szerződést, jogilag minden követelése megszűnik. Nem lesz joga arra sem, hogy a békeszerződéseket (az osztrákot, illetve a bolgárt) aláírja.[79] Mind a konferencia, mind a bukaresti követek megpróbálták Brătianut rábírni a szerződés elfogadására, a miniszterelnök azonban ehelyett szeptember 12-én inkább beadta a lemondását. Ezt a román sajtó 16-án publikálta, hozzátéve, hogy a király az új kormány megalakulásáig ugyancsak Brătianut bízta meg az ügyek vitelével. Az új kormány kinevezésére szeptember 29-én került sor. Ez a manőver azt eredményezte, hogy Clerk tábornok, a konferencia követe, amikor Bukarestbe érkezett, egy lemondásban levő kormányt talált.

CLERK MISSZIÓJA

Clerk utazása előtt a budapesti antantmisszió tagja, Bandholtz amerikai tábornok is megpróbálkozott a román–magyar ügyek előmozdításával. Elutazott Bukarestbe, tárgyalt mind Brătianuval, mind a királlyal, de nem ért el eredményt.[80] Clerk sem startolt sikeresebben. Brătianu, amint láttuk, már augusztus közepétől el-eljátszott a Magyarországról

való gyors kivonulás gondolatával: a szeptember 12-én Bukarestbe érkező Clerk előtt pedig ezt a lehetőséget már nyílt fenyegetésként idézte fel.

Mint említettük, Brătianu ezen a napon nyújtotta be lemondását. „A Legfelsőbb Tanács – írta lemondó levelében – ... nem vett tudomást a szerződésről [az 1916-osról – *O. M.*], és olyan feltételeket kívánt Romániára kényszeríteni, amelyeket ez nem fogadhat el, mert összeegyeztethetetlenek méltóságával, függetlenségével és politikai, valamint gazdasági érdekeivel."[81] Ugyanezen a napon Pichon francia külügyminiszter magához kérette a párizsi román ügyvivőt. Felsorolta előtte a román kormánynak felróható vétkeket, szemére hányta a konferencia határozataival szemben tanúsított teljes közömbösségét. Ha észhez nem tér – fenyegetőzött Pichon –, teljesen izolálódni fog.[82] Brătianu azonban maga is a fenyegetés eszközéhez nyúlt. Kijelentette Saint-Aulaire bukaresti francia követnek, hogy hajlandó együttműködni a konferenciával, de csak abban az esetben, ha maga a konferencia ezt nem teszi lehetetlenné. Különben – mondotta – „a román csapatok kiürítik Magyarországot. Az első intézkedések már meg is történtek erre; Közép-Európát ismét átengedik az anarchiának. A felelősséget ezért a konferencia fogja viselni."[83] Közölte, hogy Magyarországon csak demokratikus kormányt tűr meg, amelytől elvárja, hogy átengedje Romániának a Tisza–Maros szöget. Brătianu hangot adott annak a nézetének, hogy a konferencia, amikor fellép Románia ellen, tulajdonképpen az Egyesült Államok álláspontját követi, hiszen egyébként külön-külön mindegyik antanthatalom ajánlatokat tesz Romániának. Saint-Aulaire – mint jelentésében írta – örült, hogy a francia kormány is tett egy gazdasági természetű ajánlatot, méghozzá olyat, amely a többiekét valószínűleg felülmúlja.

Több más jele is volt annak, hogy miközben a tanács haragos villámait szórta Romániára, az antant államai valóban sorra jó üzleteket kínáltak Brătianunak. Az olasz kormány általános gazdasági egyezmény létesítésén fáradozott; az angolok azon voltak, hogy eladják nekik az Arhangelszkben őrzött hadianyagot, s a franciákkal együtt igyekeztek konkretizálni az olajüzletet. A gazdasági előretörés vágya természetesen nem zárta ki a Romániára gyakorolt politikai nyomást. Brătianu is tudta, hogy az Egyesült Államok sem azért él vele, mert az üzletről egyszer s mindenkorra lemondott volna, hanem éppen ellenkezőleg.

Brătianunak a kivonulással való fenyegetőzését már másnap visszhangozta a budapesti román parancsnokság. Bejelentette, hogy amennyiben az antant nem járul hozzá Friedrich eltávolításához, a csapatokat kivon-

ják Magyarországról.[84] Ezzel kapcsolatban Graziani azt írta jelentésében: meg van győződve arról, hogy Friedrich kormányzását a románok nem reakcióssága miatt ellenzik. „Úgy tűnik inkább, hogy az igazi ok a következő: Friedrich úr a román parancsnoksággal szemben nem mutatkozott elég engedékenynek, és elutasította az Erdélyi úr által bemutatotthoz hasonló, többé-kevésbé titkos konvenció aláírását."[85]

Clerk előtt Brătianu ugyanazt a hangot ütötte meg, mint Bandholtz tábornokkal szemben. Hangsúlyozta lojalitását, elvileg elfogadta a konferencia álláspontját, módosította – úgymond – követelményeit Magyarországgal szemben, de feltételeit fenntartotta. „Feltétel – mondta – a kijelölt határok korrekciója." Módosító indítványát pedig ugyanabban a szellemben tette meg, mint június 11-én a Külügyminiszterek Tanácsa előtt. Vagyis nemcsak Békéscsabát kérte Románia számára, de egy további 20 kilométer széles sávot is Nagyvárad és Szatmárnémeti között. Kifejtette, hogy nézete szerint a konferencia a román kérést eddig csak a magyar ellenállástól való féltében nem fogadta el; most viszont ő garantálja, hogy semmiféle ellenállástól nem kell tartani.[86] Félreérthetetlenné vált tehát a „bolsevikellenes" román akció valódi célja. A román „ígéret" vagy „engedmény" pedig továbbra sem tartalmazott semmiféle konkrét elemet, amely a magyar kibontakozást elősegítette volna.

A romániai helyzetet értékelve Clemenceau ekkor mégis a várakozás álláspontjára helyezkedett. Brătianu lemondását feltehetően úgy értelmezte, hogy Bukarestben az ügyvezető kormánnyal akarják megtétetni az engedményt, hogy azután – a kellemetlenségeken túlesve – Brătianu majd visszavegye a hatalmat. Az amerikaiak mindenesetre nem osztoztak Clemenceau „türelmében". Polk a tanács szeptember 15-i ülésén kikényszerített egy határozatot a magyar csendőrség megszervezéséről és felfegyverzéséről. A konferencia a budapesti misszió feladatává tette a magyar fegyveres erő felállítását.[87]

Clemenceau várakozó álláspontját nyilvánvalóan nem annyira a bukaresti események, hanem sokkal inkább egy ekkor készülő nagy francia–román olajüzlet indokolta. Szeptember 23-án Berthelot, Románia magatartásának megváltozására és a megbékélés szellemének felülkerekedésére hivatkozva – aminek egyébként semmi látható jele nem volt – bejelentette a konferencián, hogy a francia kormány elrendelte az átmenetileg felfüggesztett hadianyag-szállítások folytatását, annak szellemében, ahogy azt egy 1917-ben létesült francia–román egyezmény előírta. Ennek kapcsán a többi hatalom Romániával folytatott tárgyalásaira is hivatko-

zott. Polk a tanács korábbi határozata alapján tiltakozott a francia lépés ellen. Berthelot kijelentette, hogy nem tudott a tanács tiltó határozatáról, s ha így áll a dolog, a francia rendelkezést természetesen visszavonják. Berthelot állítása teljes képtelenség volt, ezt mindenki jól tudta. Egész eljárása nem is szolgált más célt, mint azt, hogy demonstrálja: a francia kormány tud a többi hatalom ekkoriban kezdődő romániai gazdasági tárgyalásairól, és azok ismeretében jár el. Az incidens rövid távon azt eredményezte, hogy Polk másnap egy Clemenceau-hoz intézett levelében hivatalosan is tiltakozott a francia hadianyag-szállítás ellen.[88] Hosszú távon pedig jóval nagyobb horderejű összefüggéseket jelzett. A franciák gazdasági pozíciója Romániában megszilárdult, a tanácsban viszont politikai helyzetük a román kérdésben éppen emiatt meggyengült. A románok ugyanis az olajkoncesszióból most már nemcsak az Egyesült Államokat, hanem Angliát is kizárták, s ez módosítani kezdte az angol politikát. Voltaképpen 1919 októberében alakult ki az a helyzet, amelyről már nagyjából elmondható volt, hogy a francia politika közös angol-amerikai ellenzékkel találta szemben magát mind a magyarországi, mind a romániai kérdésben. Azért nagyjából, mert a francia miniszterelnök továbbra sem viseltetett bizalommal Brătianu politikájával szemben. Clemenceau nem, vagy csak nehezen hajlott meg a vezérkar, a külügyminisztérium és a gazdasági szakminisztériumok érvei előtt.

Ami Brătianu, valójában tehát Románia külpolitikai orientációját illeti, erről Clerk kísérője, Alexander Wigram Allen Leeper adott összefoglaló – és alapjában helyes – képet. Leeper szerint Brătianu felismerte a szövetségesek egységének megbomlását. Elsősorban Olaszországra, másodsorban a francia kormányra igyekszik támaszkodni. A legnagyobb veszélyt a csehszlovák és a jugoszláv politikában látja, s ennek ellensúlyozására egy lengyel–román–magyar–olasz blokkot akar kialakítani. Románia magyarországi politikáját illetően Leeper úgy vélekedett, hogy a kivonulással való fenyegetőzése nem egyéb blöffnél; Brătianunak eszében sincs kiadni kezéből a megszállás ütőkártyáját.[89]

A magyarországi kérdés megoldását tehát most személy szerint elsősorban ketten keresték: Brătinau és Clerk. Brătianu, aki lemondásban volt ugyan, és akit a király – úgy, amint a miniszterelnök tanácsolta – szeptember 29-én valóban felváltott egy ideiglenes kormánnyal, a Văitoianu-kabinettel; csakhogy Romániában a politikát valójában továbbra is Brătianu irányította. A románok ebben az időben nagyon aktívak voltak Magyarországon. A román főparancsnok közölte a tábor-

noki bizottsággal, hogy értesüléseket kapott a magyar kormány fegyverkezéséről, ez a körülmény pedig a román megszálló erőket felhatalmazza arra, hogy fellépjenek a kormány ellen. Kijelentette, hogy„ eszközeikben elmehetnek egészen a letartóztatásig, mégis megelégednének azzal, hogy a miniszteriális épületek elé őrséget állítsanak és megakadályozzák a belépést..." Ez maga után vonná a kormány lemondását, és lehetővé tenné az antant által kívánt koalíciós kormány létrehozását. A bizottság sürgős instrukciót kért.[90] A válasz csak negatív lehetett, mert Friedrich gyors távozásának továbbra sem voltak meg az előfeltételei. Nem voltak meg egyébként az előfeltételek a románok távozására sem, mert amint mindegyik budapesti antanttábornok panaszolta, a románok a magyar fegyveres erő megszervezését még mindig akadályozták.[91] Ugyanakkor ismét bebizonyosodott, hogy a kivonulással való fenyegetőzés valóban blöff, mert a román parancsnokság gyorsan felfedezte a további maradás ürügyét. Azt állította, hogy a Horthy által a Dunántúlon szervezett magyar haderő a románok megtámadására készül. A budapesti antantmisszió ki is küldött egy albizottságot a helyzet tanulmányozására, amelynek jelentése alapján leszögezte, hogy „a román hadsereg elleni támadásnak sem a veszélye, sem a lehetősége nem áll fenn". Valamivel később viszont Graziani a csehszlovák kormányt igyekezett megnyugtatni afelől, hogy alaptalanok a Szlovákia ellen készülő magyar támadásról szóló hírek.[92]

Bukarestben Clerk nem sok eredménnyel tárgyalt. (A francia követ különben azzal vádolta meg, hogy tulajdonképpen semmit sem csinált, csak kaszinózott Bukarestben.) Brătianu elvileg módosította ugyan egyes feltételeit, amennyiben elismerte a szövetségesek jogait a magyar jóvátételre, s így a Jóvátételi Bizottság jogait is, de minden egyéb feltételét fenntartotta. A francia követnek bejelentette, hogy amennyiben a konferencia nem elégedne meg ezzel a válasszal, úgy azt javasolja, hogy a katonai kérdések rendezését bízzák Foch marsallra mint döntőbíróra.[93]

Clerk szeptember 29-én, Văitoianu kormányának megalakulása napján hagyta el a román fővárost, hogy Budapestre utazzon. Magyarország lehangoló képet nyújtott. A francia jelentések szinte hihetetlen adatokat közöltek a román rekvirálásokról,[94] s egyelőre semmi jele sem volt annak, hogy a román parancsnokok Brătianu ígéretének megfelelően beszüntették volna a kiszállítást. A fegyveres erő megszervezésére a budapesti misszió kiküldött ugyan egy albizottságot, de ez még addig sem jutott el, hogy az elveket tisztázza. Nyitott kérdés volt, hogy a románok tervezett kivonulása után a rendőrség-csendőrség, vagy a Horthy-féle

alakulatok biztosítsák-e a rendet, vagy esetleg mind a kettő. A bukaresti amerikai katonai attasé nézete szerint, aki az albizottság tagja volt, a rendőrökben és a csendőrökben jobban lehetett bízni; fegyelmezettek voltak, értettek a mesterségükhöz, míg a Horthy-féle alakulatok nem kaptak igazi kiképzést. Szeptember végén mintegy 4000 rendőr és ugyanannyi csendőr, illetve határőr állt rendelkezésre, fegyvere azonban egyik alakulatnak sem volt. A románok azt ajánlották, hogy emeljék e két szervezet létszámát összesen 10 000-re, s ők majd ellátják fegyverrel őket. Az amerikai katonai attasé nem hitt ebben az ígéretben, s azt javasolta, hogy a fegyverekről az antant gondoskodjék. A 4000 csendőr és határőr mintegy 15 kilométerre állomásozott Budapesttől. Az albizottság a Budapestre való bevonulásuk előtti napon akarta szétosztani közöttük a fegyvereket, míg a rendőrök közül 1000-nek azonnal fegyvert akart adni, a többi 3000-ret pedig szintén a bevonulás előtti napon szándékozott felfegyverezni.[95] A budapesti misszió azonban végül is úgy határozott – talán a Dunántúlon előzőleg végrehajtott szemle alapján, s talán azért is, mert az ott járó antanttisztek, majd később Graziani is többnyire szimpatikusnak találták Horthyt –, hogy Horthynak megengedi két gyaloghadosztály és egy lovasdandár felállítását, összesen 12 400 fővel. Felmerült az a gondolat, hogy Szegeden is szerveznek egy gyaloghadosztályt és egy lovasszázadot.[96] Clerk megérkeztéig azonban erről nem született határozat, végül pedig a bizottság elejtette a tervet. Október 8-án viszont engedélyezte, hogy a dunántúli egységek bevonuljanak Győrbe, Tatabányára és Székesfehérvárra, amikor a magyar parancsnokság ezt jónak látja.[97] A jelek szerint a misszió – még mielőtt Clerk betette volna a lábát Budapestre – mindinkább Horthy felé hajlott. Ez már nem egyszerűen katonai, de egyúttal politikai kérdés is volt, mert a Horthy-csoportnak kedvezett. Úgy tűnik, Horthyt elsősorban Troubridge brit tengernagy és Gorton tábornok támogatta. Grazianinak, aki nem kapott utasítást e kérdésben, nem volt ellenvéleménye, Mombelli olasz tábornok passzív maradt. Bár az amerikai misszió egy része gyanakvással szemlélte a Horthy-hadsereget, Bandholtz tábornok végül szintén Horthy személyében látta a megoldást.

Clerk egyebek között azt a következtetést vonta le budapesti tárgyalásaiból, hogy a konferenciának határozottan le kell szögeznie álláspontját a területi kérdésben. Csak így lehet véget vetni a románok magyarországi tartózkodásának és további kísérleteinek, hogy valamely magyar párttal megegyezésre jussanak újabb magyar engedményekről. Clerk szerint a

románok huzavonájának egyedül ez a remény az alapja. Egy új magyar kormány megalakítását illetően Clerk, mint tudjuk, egyelőre igen óvatos volt, konkrét javaslatot nem tett; azt ajánlotta, hogy a budapesti misszió folytassa le a kormányalakításhoz szükséges tárgyalásokat. Clerk eleinte azt gondolta, hogy ha a konferencia elutasítja a románok területi követeléseit, megbékélnek egy valamelyest átalakított Friedrich-kormánnyal is. Október 10-én, a tanács előtt tett szóbeli előterjesztésében azonban már másképp látta a dolgot, és azt ajánlotta, hogy az antant küldjön ki a tárgyalások folytatására egy politikusokból álló bizottságot.[98]

A tanács megvitatta Clerk javaslatát, s úgy döntött, hogy Friedrichet mindenképp távozásra bírja. Clerk és Berthelot közösen meg is fogalmazott egy levelet arról, hogy Friedrichnek le kell mondania, ha nem bővíti ki kormányát. Polknak azonban az volt a véleménye, hogy az antant ne foglalja írásba a politikai beavatkozást, s a levél elküldése helyett inkább küldjék vissza Clerket Budapestre, kibővített utasítással. Clerknek azt a javaslatát tehát, hogy küldjenek ki egy politikusokból álló bizottságot, meglehetősen módosított formában fogadták el. Száz százalékig eleget tettek viszont annak, hogy tisztázzák a területi kérdéseket. A konferenciának – szólt a döntés – „nem áll módjában, hogy eredeti határozatát Románia javára módosítsa". Egyúttal – úgy, amint Clerk ajánlotta – felkérte a román kormányt Magyarország kiürítésének előkészítésére.[99]

Clerk újabb kiküldetéséről a konferencia október 13-án határozott. Ez az ülés meglehetősen viharosan zajlott le; hőse az amerikai képviselő, Frank Polk volt. A budapesti misszió egy újabb táviratára hivatkozott, amely drámai hangon írta le a románok visszaéléseit, és egyúttal bírálta a konferencia tehetetlenségét. A tábornokok követelték, hogy vagy kényszerítsék visszavonulásra a románokat, vagy hívják vissza őket.[100]

A tanács egyes tagjai bírálni kezdték a missziót. Polk a védelmébe vette. Majd megkérdezte: végül is felfegyverzik-e Magyarországon a szükséges számú rendőrt és csendőrt, s ha ez megtörtént, rákényszerítik-e a román kormányt csapatainak kivonására? Erre csak igennel lehetett válaszolni, s Pichon külügyminiszter a francia kormány nevében igennel is válaszolt. A konferenciának erről értesítenie kellett a budapesti missziót úgy, amint Polk kívánta; Clerket ki kellett küldenie, amint ő óhajtotta, és olyan utasítással kellett ellátnia, amilyet ő követelt – Polk egyszerűen ellenállhatatlan volt. Clerket megbízták, hogy tisztázza: hajlandó-e Friedrich a kívánt mértékben kiterjeszteni kormányát? Tárgyal-

jon minden „komoly" párttal, s ha Friedrich nem hajtja végre a kormányátalakítást, hozzon létre helyette saját maga egy koalíciós kormányt.[101]

Pichon túl gyorsan egyezett bele mindebbe. Valószínűleg azért, mert a francia kormánynak ez idő szerint egyszerűen nem volt megoldási javaslata. Saját hírforrásai, Franchet d'Espèrey és Graziani tábornok jelentései a helyzet kilátástalanságáról szóltak, Friedrichhel szemben nem foglaltak el határozott álláspontot, s az ellene folytatott hajszáért elsősorban a románokat hibáztatták. Graziani sugalmazására, illetve a misszió jelentése nyomán a franciák egy pillanatra előbb Lovászynál, azután a Heinrich-féle megoldásnál álltak meg, de az első esetében csakhamar gyanús külpolitikai üzelmekről értesültek, a másik esetben pedig Graziani arról jelentett, hogy Heinrich valójában a románok kreatúrája. Nem vonzotta a francia kormányt az a lehetőség sem, hogy Magyarországon a Horthy körül tömörülő csoport erősödjék meg. Néhány nappal a Polk-féle formula elfogadása után azonban a kormány csehszlovák forrásból új javaslathoz jutott. Beneš ugyanis fogadta Garami Ernőt és Jászi Oszkárt, akikkel megegyezett egy eléggé széles körű programban. Ennek eleve azon kellett alapulnia, hogy az antant nem ismeri el a Friedrich-kormányt. A magyar baloldali pártok összeállítanak egy olyan kormánylistát, amely valamennyi párttal számol. Horthy hadseregét – amely Beneš tájékoztatása szerint már elérte a 45 000 főt – feloszlatják, és a szövetségesek létrehoznak „egy nemzetközi csendőrséget egy szövetséges tábornok vezetése alatt, amelyben szövetséges katonák mellett kisebb egységekben a románok és a csehszlovákok is részt vehetnének". Beneš szerint ez volt az egyetlen lehetséges megoldás, mivel Csehszlovákia számára az imperialista és monarchista Friedrich a végveszélyt jelentené – írta Beneš Berthelot-hoz címzett levelében. – „Azt hiszem, ha a monarchiát visszaállítják, kénytelenek leszünk egész hadseregünket újból mozgósítani a magyarok ellen, mert a magyarok tevékenysége Szlovákiában máris egyre élénkebb." Megemlékezett arról is, hogy már megegyezett Renner osztrák kancellárral a közös magyarországi eljárásban. Ha ez a terv megvalósul – írta –, Csehszlovákia gazdaságilag mind Magyarországnak, mind Ausztriának a segítségére lesz.[102]

Beneš tervével több alkalommal foglalkozott Pellé tábornok is. Tudósítása annyiban tért el Benešétől, hogy úgy tudta, a koalíciós kormányt három párt alakítaná meg (szociáldemokrata, demokrata, parasztpárt), továbbá megemlékezett arról, hogy Magyarország jelentősebb búzamennyiség szállítását vállalná Csehszlovákiának, és végül hangsúlyozta a magyar-

országi nyitás külpolitikai jelentőségét. Ez utóbbi kategóriába sorolta a csehszlovák–jugoszláv együttműködés megalapozását, az olaszok és az angolok magyarországi intrikájának megszűnését. Pellé jelezte, hogy a magyar tárgyaló fél egy héten belül választ vár, s hogy az ügy kimenetelében nagy jelentősége van a franciák egyetértésének.[103]

A francia kormány kapva kapott a terven. Csakhogy megvalósítását már nemcsak a többi szövetséges külön útjai és egyéni elgondolásai, de magának a konferenciának a határozata is akadályozta. Magyar fegyveres erő helyett nemzetközi csendőrségről, széles koalíciós kormány helyett baloldali színezetű koalícióról lett volna szó. Az is nagy kérdés volt, hogy ha Garami és Jászi bele is egyezik a nemzetközi csendőrség felállításába Magyarországon, vajon miként fogadják ezt a magyarországi pártok és a közvélemény az egyik, a konferencia a másik oldalon. Amikor mind Párizs, mind Budapest alig várta a román csapatok távozását, nehéz volt megvédeni egy olyan tervet, amely megint csak a szomszédos államok fegyveres erőinek akart helyet biztosítani.

Amikor a francia kormány mégis megpróbálta a Beneš által odacsúsztatott kártyát megjátszani, mindenekelőtt időre lett volna szüksége ahhoz, hogy szóhoz juthasson a magyar belpolitikai berendezkedés kialakításában. Nehéz volt a helyzete, mert a Vix-misszió feladása után elvesztette vezető szerepét, s a tábornoki bizottságba delegált Graziani nem volt alkalmas arra a szerepre, amit a bonyolult szituációban be kellett volna töltenie. Pichon már október 20-án vissza akarta vonni azt a korábbi kijelentését, hogy mihelyt a magyar fegyveres erőket megteremtették, a románoknak azonnal ki kell vonulniuk, bármilyen magyar kormány alakul is. Most azt állította, hogy minderre majd csak akkor kerülhet sor, ha a román kormány válaszolt, és a konferencia megkapta Clerk jelentését. Hibás lenne ezt a francia huzavonát a román megszállás megörökítésének szándékára visszavezetni, annál is inkább, mert Párizs a megszállás hatásáról minden francia szemlélőtől kizárólag negatív értékelést kapott. Pétin tábornok, a bukaresti katonai attasé felterjesztette egy Budapestre küldött francia tiszt jelentését, amely a románok által elkövetett rémtettekkel volt teli. A tiszt úgy látta, hogy a románoknak, ha a jövőben közeledni akarnak Magyarországhoz, ki kell vonniuk csapataikat az országból és jóvá kell tenniük mindazt, amit elkövettek. Igyekezett felhívni rá feletteseinek figyelmét, hogy Magyarországon rendkívül megélénkült a brit gazdasági tevékenység, s hogy Anglia számára Magyarország „a közép-európai Portugália".[104]

Megérkezett Párizsba Saint-Aulaire bukaresti követ jelentése is október 13–14-i budapesti tartózkodásáról, ahol több magyar vezető politikussal tárgyalt. A nagy, tanulmánynak is beillő munka tetemes részét a monarchista veszélynek szentelte. Kifejtette, hogy amennyiben e tendenciát Horthyval az élén (!) útjára engedik, úgy számolni kell azzal, hogy a magyar imperializmus újból összefonódik Ausztriával (ahol a monarchiát szintúgy helyreállítják), és támadásba lendül. Első célja Szlovákia lesz, ahol az ellenállás a leggyengébb, s ehhez keresni fogja és meg is szerzi majd Németország támogatását. A jelentés következő része a budapesti antant-delegációkkal foglalkozik. Közülük különösen a britek magatartását kárhoztatja, akik saját számlájukra üzletelnek, s a következményekkel nem törődve provokálják a románokat. Az olaszok szerényebbek – írta Saint-Aulaire –, nem dolgoznak annyira a saját zsebükre, hanem inkább az államközi kapcsolatok építésén fáradoznak. A francia delegáció hatása nulla, de legalább nem fér kétség a tisztességéhez. A harmadik részben a bukaresti követ a román megszállást ecseteli. Több szempontból védelmezi a románok eljárását, így például hangsúlyozza, hogy a rekvirálások (amelyek egyébként szerinte megszűntek) nem veszélyeztették az élelmiszer-ellátást. Sőt, azt állítja, hogy a hálátlan magyarokat tulajdonképpen a románok bevonulása mentette meg mind a bolsevizmustól, mind az éhínségtől. Elítéli viszont a román csapatok túlkapásait, mert politikai hatásuk nagyon rossz, s akadályozzák, hogy Magyarországot be lehessen vonni a leendő francia rendszerbe; pedig erre szükség van. Ezért Saint-Aulaire azt javasolta, hogy ha a román megszállás fenntartása még mindig szükséges, helyezzék azt francia ellenőrzés alá. Egyébként azt gondolta, hogy a románok valóban szeretnék már elhagyni a terepet, mert rájöttek, hogy a konferencia állásfoglalása miatt most már nem találhatnak olyan magyar politikai csoportot, amely teljesítené követeléseiket. Végezetül a követ a belpolitikai esélyeket latolgatta. Megállapította, hogy a pártok – így a polgári demokratikus árnyalatúak is – elkerülhetetlennek látják a monarchia helyreállítását, az utóbbiak azonban Teleki revíziós imperialista politikájánál jobb programot képviselnek, s ezért azt ajánlotta, hogy Franciaország őket támogassa. Saint-Aulaire ismertette is a programot, amely alapjában egyezett azzal a javaslattal, amelyet Garami és Jászi Prágában Benešnek előterjesztett. Erre támaszkodva indítványozta, hogy az antant küldjön Budapestre egy diplomatát (Clerk újabb kiküldetéséről még nem tudott), az ő segítségével hozzák létre a baloldalt is magában foglaló koalíciós kormányt, állítsanak fel egy nemzetközi rendőrséget és

szervezzék át a budapesti antantmissziót. Saint-Aulaire szerint e feltételek elégségesek lennének arra, hogy Magyarországot bevonhassák a francia rendszerbe.[105]

Clerk, mikor újból Budapestre érkezett, éppen azokat a köröket vonta be tárgyalásaiba, amelyektől Beneš és Saint-Aulaire óva intette a francia kormányt: nevezetesen az arisztokratákat és Horthy csoportját. A francia kormány csakhamar kísérletet tett a késve kialakított koncepció érvényesítésére. A rendelkezésre álló információkból kiemelte először is Horthy személyét, mint aki a diktatúra veszélyét jelzi, és őhozzá kapcsolta az állítólagos szlovákiai foglalási terveket; másodszor hangsúlyozta a román kormány kivonulási készségét, az elhamarkodottság veszélyeivel együtt. Mindennek alapján a konferencia francia delegációja november 3-án jegyzék formájában új javaslatot terjesztett elő, s itt a következő megoldási módot ajánlotta: a konferencia kötelezze visszavonulásra Friedrichet, hogy megalakulhasson egy demokratikus koalíciós kormány. Emellett a konferencia alakítson két hadosztálynyi nemzetközi rendfenntartó erőt, amely szövetséges parancsnokság alatt leszerelné Horthy bandáit (jegyezzük meg, hogy ezek szervezését a budapesti misszió engedélyezte!), garantálná a szabad választásokat és a kormány tevékenységének nyugalmát. A helyzet konszolidálása után ezt a haderőt kivonnák. E javaslat beterjesztésével egyidőben Pichon külügyminiszter erélyes fellépésre szólította fel a bukaresti követet, amivel az lehetett a célja, hogy elejét vegye a románok tiltakozásának. Ha a külügyminiszter sikert remélt, rosszul ismerte a bukaresti politikai életet.[106]

Berthelot vezértitkár a tanácsban azzal a bejelentéssel nyitotta meg a francia jegyzék vitáját, hogy az említett nemzetközi haderő kizárólag csehszlovák, jugoszláv és román csapatokból állna. Természetesen senki sem akart hallani a tervről. Pedig Berthelot és Pichon mindent elkövetett a cél érdekében. Beleegyeztek a román kormány újabb megintésébe, hajlandónak mutatkoztak a kivonulás akár azonnali elrendelésére, sőt a nemzetközi haderőben a román részvétel azonnali elejtésére is; mindez azonban mit sem használt. A francia külügyminisztérium képviselői készek voltak arra is, hogy dezavuálják a konferencia által kiküldött missziót, beleértve saját emberüket, Grazianit is, s ugyanezt tegyék az újabb kiküldöttel, Clerkkel: de ez sem vezetett eredményre. Csak az vált világossá, hogy a francia kormány nagyon is a szívén viseli mind a magyar kormány demokratikus jellegét, mind a nemzetközi rendfenntartó közeg megszervezését és Magyarországra küldését. Franciaország kezdett vissza-

térni az aktív magyarországi politikához, amit 1919. november végén félig-meddig, 1919. március 21-én teljesen felfüggesztett.

A tanács eközben arra szorítkozott, hogy újabb felszólítást intézett a román kormányhoz. Még mindig arról az úgynevezett ultimátumról volt szó, amelyet a konferencia szeptember elején fogadott el, s amelyet Clerk kézbesített Brătianunak.[107] Közben Clerk budapesti tárgyalásai előrehaladtak. Felvette a kapcsolatot Horthyval, s az utóbbi becsületszavát is adta a törvényesség megőrzésére. Mindezek ellenére a francia külügyminisztérium november 4-én újabb kísérletet tett az új francia terv elfogadtatására, de ismét kudarcot szenvedett. Berthelot mindenesetre rámutatott néhány fontos tényre. Így arra, hogy a missziók fabatkát sem érnek, amíg nem tudnak reális erőre támaszkodni. Hangsúlyozta, hogy Magyarországon óhatatlanul a reakció kerekedik felül, ha be nem avatkoznak. Elismerte ugyan, hogy a választásokba nem szabad beleszólni, de úgy vélte, hogy Horthy felülkerekedését mégis meg kell akadályozni. Mindez sehová sem vezetett; a franciák menthetetlenül elkéstek a magyar demokrácia megóvására irányuló törekvéseikkel. Az olaszok hallani sem akartak jugoszláv csapatok magyarországi jelenlétéről, az amerikaiak és az angolok elvetették a románok részvételét. A konferencia felhatalmazta Clerket, állítson össze egy olyan kormányt, amely demokratikus résztvevőket „is" tartalmaz; többé nem esett szó „demokratikus" kormányról. A francia javaslatnak a nemzetközi rendfenntartó erőkre vonatkozó részéről mégis kikérték Clerk véleményét. Válasza végleg eltemette az ügyet. Clerk szerint egy ilyen erő megjelenése csak arra lett volna jó, hogy a magyarok minden belső viszályukat feledve egy emberként szembeszálljanak a betolakodó sereggel. Hasonlóan vélekedett a misszió is, amely az országot ilyen esetben egyenesen újabb forradalomtól féltette.[108]

A francia külügyminisztérium Clerk és a misszió egybehangzó véleményével szemben nem tehetett semmit. Pichon a november 6-i ülésen visszavonta a francia javaslatot. Ezzel szemben azt ajánlotta, hogy küldjenek Magyarországra antanterőket. Javaslata, amelyről egyébként utoljára két nappal előbb maga Pichon jelentette ki, hogy teljességgel megvalósíthatatlan, már inkább csak tréfálkozást váltott ki a jelenlevőkből, mintsem valódi tiltakozást. Mindenki tisztában volt azzal, hogy egyik nagyhatalom sem mozdul meg azért, hogy a magyar kormány ügyét rendezze. A november 6-i tanácsülés mégis elhatározta, hogy a francia javaslatról újból kikéri Clerk véleményét. Lényegesebb volt ennél,

hogy a Magyarországgal szomszédos államokat felszólította a kijelölt határvonalak elfoglalására.[109]

Míg Párizsban e viták zajlottak, Clerk folytatta keserves politikai tárgyalásait, a misszió pedig, nem kevésbé keservesen, a fegyveres erő megteremtésén fáradozott. Graziani november 3-án jelenthette, hogy nagy nehézségek árán sikerült helyreállítani a Bécs–Budapest vasúti összeköttetést. Ez azért volt fontos, mert a románok átadták ugyan a megígért 10 000 puskát a rendőrök, csendőrök, határőrök számára, de a Horthy-sereget a bécsi raktárakból akarták felszerelni.[110]

Clerk ugyan már november 7-én megígértette a román parancsnoksággal, hogy amennyiben a kormányalakítás sikerül, november 12. és 15. között erői elhagyják a fővárost,[111] ám a román kormány még mindig nem hódolt be a konferenciának. Az október eleji párizsi jegyzékre a román választ, november 2-i dátummal, végül is november 11-én (!) nyújtották át. Mivel ebben a román kormány továbbra sem mondott le területi igényeiről, és a kiürítést nem a határig, hanem csak a Tiszáig helyezte kilátásba, a tanácsban újabb vihar tört ki. Legjobban Clemenceau háborodott fel, aki hosszabb távollét után ismét megjelent az ülésen. Elégtételt követelt és kijelentette: felmerül az a kérdés is, vajon van-e jogi alap arra, hogy Erdélyt elvegyék Romániától. Miután az angolszász delegátusok leszögezték, hogy Erdélyt csak formálisan lehetne elvenni, s ennek csupán morális jelentősége lenne, a konferencia újabb ultimátum szövegezésébe fogott. Clemenceau javasolta, közöljék a román kormánnyal: amennyiben nem tesz eleget haladéktalanul a követeléseknek, az antanthatalmak visszahívják követeiket és kiutasítják Romániáét. – Eleget védte a románokat – mondta magáról a francia miniszterelnök –, s ezért elég szemrehányást kapott. Amikor Weygand tábornok azzal a reménnyel kecsegtette, hogy a kérdés a romániai választások után elrendeződik, leintette, mondván, hogy az egész színjáték mögött Brătianu áll, és nem a jelenlegi kormány.

Az ultimátumnak keresztelt végső figyelmeztetés felsorolta a román kormány összes bűneit. „Egészében véve – olvasható többek között a szövegben – a román kormány három és fél hónapja úgy tárgyal a konferenciával, mint hatalom a hatalommal, nem véve tekintetbe semmiféle más jogot és érdekeket, mint a sajátjait és elutasítva a szolidaritás kötelezettségét, miközben részesedni akar minden előnyéből." Még egyszer felsorolta a konferencia követeléseit és nyolc napon belül választ kért. Amennyiben ez nem lesz kielégítő – üzente a konferencia –,

az antanthatalmak kizárják a román delegációt a konferenciáról és visszahívják követeiket. Románia így megfosztja magát a határrendezés kérdésében a szövetségesek támogatásától és jogainak a konferencia által történő elismerésétől.[112]

Coandă tábornok, a párizsi román delegátus, és Antonescu ettől a hangtól már valóban megrémült. S amikor Clemenceau az ülés után magához rendelte őket, mindent megígértek. A francia miniszterelnök így azután utólag némi módosítást javasolt az ultimátum szövegében, s elküldésére haladékot ajánlott addig, amíg mindegyik delegátus megkapja ehhez kormánya hozzájárulását. November 15-én a tanács véglegesítette a szöveget, s az útjára is indult.[113]

Amikor a párizsi ultimátum végleges szövege elkészült, a román csapatok Budapesten már átadták helyüket a magyar rendfenntartó szerveknek. A misszió e célból kiküldött albizottsága november 12-én különleges raktárakba osztotta szét a románoktól kapott fegyvereket. A csendőrség, a rendőrség és a határőrség parancsnokainak megmagyarázta, hogy akciójuk „nem lehet sem partizán, sem vallási, sem politikai", csakis szigorúan semleges katonai természetű. Tizennegyedikén reggel hat órakor 3000 csendőr és rendőr kézbe kapja a fegyvereket, s ugyanakkor a hadsereg 2000 főnyi csoportja megérkezik Nyugat-Budára. A román csapatok hét órakor maguk mögött hagyják a Dunát, a hidat antantkatonák őrzik tíz óráig, amikor is a magyar csapatok átvonulnak rajta. Budapest ismét fővárossá válik, bár egyelőre nincs kormányzata. Mibe kerülne e pillanatban a katonai diktatúra proklamálása? Látszólag két gyenge szál tartja vissza híveit: Clerk jelenléte és Horthy becsületszava. Ennél masszívabb a valamivel távolabbi, de jól kivehető fal: az antant akarata és ennek esetleges végrehajtója, a Tisza felé menetelő román hadsereg. Ha nehezen is, e fenyegető háttér segítségével Clerk végül is létrehozza a látszatkompromisszumot.[114] Árnyékkormány alakul, amely külsőleg magán viseli a koalíció jeleit, demokratizmusa azonban hamis; a baloldal csak látszólag vesz részt benne, és zsidó még látszólag sem lehet tagja. Bár a kormány már rendelkezik rendfenntartó erővel, a fegyveres testület zöme Horthy kezében van. S ez a hadsereg nem titkoltan politizáló hadsereg.

November 25-én Clerk a magyar miniszterelnök, Huszár Károly kezébe adja az antant elismerő levelét, amelyből a magyar politikus értesülhet magasztos feladatairól. A rend fenntartása és a határok tiszteletben tartása mellett „biztosítania kell minden magyarnak polgári jogai

gyakorlását, beleértve a sajtószabadságot, a gyülekezés szabadságát, a politikai vélemény kifejtésének szabadságát és az általános választójog alapján rendezendő titkos, egyenlő és demokratikus választást" – egyszóval a polgári és emberi jogokat, amint azokat a francia forradalom kezdetén képzelték. Huszár Károly e levéllel rendelkezett, Horthy a hadsereggel (amely részben fehérgárdista bandákból állt), valamint az arisztokrácia egy részének támogatásával. A magyar fővárosban az ő jelenléte nem szimbolikus, hanem valóságos volt.

Párizsban Clerk nagy dicséretet kapott eredményes és taktikus diplomáciai munkájáért. A konferencia december 1-én felszólította a magyar kormányt, hogy küldje el békedelegációját Neuillybe.

A magyarországi politikai konszolidáció Clerk által kialakított alapjai Angliának kedveztek. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy Horthy egy időre az ő emberükké vált, s az ő érdekében Nagy-Britannia lett a Habsburg-restauráció első számú ellensége. A francia kormány pedig – ha vissza akart térni eredeti elgondolására, a francia befolyás alatt álló többékevésbé egységes közép-európai rendszer kialakítására – mérhetetlen nehézségekkel találta szemben magát. Ebben a játszmában az első vereséget akkor szenvedte el, amikor 1918 őszén részben saját erőinek korlátozottsága, részben a szövetségesek ellenállása miatt képtelen volt Magyarországot és Ausztriát saját katonai ellenőrzése alá vonni. A mégis megszerzett kis terepet pedig Budapesten feladta akkor, amikor a Tanácsköztársaság kikiáltása után teljesen visszavonult és az eseményeket kívülről akarta irányítani, hiszen végül is puszta szemlélőjük maradt. Ebben a periódusban a francia kormány fokozatosan átorientálódott Ausztriára, s ez az irány kezdetben legalább kevesebb nehézséget és több sikert hozott. Most, amikor a francia kormány újra szembekerült azzal a problémával, hogy a két maradékállamot, Ausztriát és Magyarországot miként illessze be az új Közép-Európába, a francia megoldáshoz a helyzet minden tekintetben kedvezőtlenebbé vált, mint amilyen a háború befejeződésekor volt. Akkor Magyarországon az antant egy polgári demokratikus – és nem kis mértékben francia orientációjú – kormánnyal állt szemben, amely lényegében nyugati (francia) mintájú köztársasági berendezkedés kialakítására törekedett. Egy ilyen rendszer – bármennyire támadták is területi okokból a Magyarországgal szomszédos országok kormányai – végső soron velük szemben is védhető volt, s a közép-európai rendszerbe való bevonására irányuló politika sikerrel kecsegtethetett.

Voltak bizonyos garanciák arra is, hogy egy efféle kormányzat – bár

elméletileg az ország integritásának álláspontján állt – nem folytat majd sem aktív németbarát, sem aktív revansista politikát. Most minden alapjában megváltozott. A francia orientációjú csoportok meggyengültek, s jelentős politikai erők Anglia felé kezdtek tekinteni.

A reakciós Magyarországban a szomszédos államok minden korábbinál nagyobb veszedelmet láttak. Hogy pontosak legyünk: Magyarország puszta létezésében veszedelmet láttak, s ez nem függött össze szorosan a benne uralkodó rendszer jellegével. Emlékezzünk vissza: Károlyi kormányzata egyrészt reakciós és imperialista, másrészt bolsevik szimpatizáns, Kun Béláé bolsevik és nacionalista volt számukra, s az értékelés mögött nem kis részben a győzelemből eredő szerzemények növelésének, részben már megtartásának igénye állt. Ebből a szempontból csupán folytatásról volt szó, amikor Prága, Belgrád és Bukarest az első két magyar hadosztály megszervezése idején végveszélyről kiáltozott és megálljt követelt a restaurációs törekvésekkel szemben, amelyeket szerintük Horthy képviselt volna. Elképzelhető, sőt kétségtelen, hogy az új Magyarország egy helyen, Csehszlovákiában, belpolitikai szempontból is ellenszenvet váltott ki; ez azonban kevésbé valószínű a másik két, nem kevésbé reakciós monarchia esetében. Sokkal inkább külpolitikai szempontokról volt ezúttal is szó. A magyar belpolitikai rendszer jellege ismét nagyszerű érveket és ürügyeket szolgáltatott külpolitikai célok megfogalmazására, a Magyarországgal való tényleges együttműködés elutasítására, a teljes lefegyverzésnek, a magyar politikai szuverenitás korlátozásának követelésére. A francia–magyar együttműködés elfogadtatása Közép-Európában nagyobb akadályokba ütközött, mint valaha, akár érzékelte ezt a francia kormány, akár nem. Tovább nehezítette a francia politika magyarországi kibontakozását, hogy ellentétben az 1918-as helyzettel, amikor ebben az országban még szinte teljesen szabad terepen mozoghatott, vagy inkább mozoghatott volna, most erős hatalmi konkurrenciával kellett szembenéznie. Elsősorban az angolok érdeklődése növekedett meg 1919 őszén szinte egycsapásra. Ennek mélyebb okait valószínűleg a gazdasági szférában lehet keresni: az angoloknak a romániai olajüzletből való kirekesztése feltűnően egybeesik a britek magyarországi tevékenységének hirtelen megélénkülésével, s ez bizonyára nem véletlen egy olyannyira pragmatikus politika esetében, mint amilyent az angolok egészében véve ebben az időben folytattak. Ott voltak az angolok sarkában már az olaszok is, akik az aktív magyarországi politikát már a Tanácsköztársaság fennállása idején elkezdték, s most azon

fáradoztak, hogy akkori szereplésüket mielőbb feledtetve, az új magyar állam legjobb barátainak szerepében tüntessék fel magukat. Ezzel kapcsolatban hozzáláttak a konferencián játszott szerepük átköltéséhez is, ami, mint az előzőkben láthattuk, távolról sem volt következetesnek mondható.

Minden várható nehézség ellenére a francia kormány az 1919 végétől a magyar békeszerződés aláírásáig, 1920. június elejéig terjedő időszakban megkísérelte a lehetetlent. Egyfelől biztosítani akarta – és biztosítania is kellett – a már kidolgozott békefeltételek változatlan elfogadtatását, aláíratását, mert a leendő szövetségi rendszer legfontosabb pilléreit csak így tarthatta épségben. Ugyanakkor elkezdte a lassú, óvatos, de mégis egyre jobban kivehető közeledést Magyarországhoz, vagy talán: hozzáférhetővé tette magát a magyar közeledés számára.

A MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS

December 1-én, amikor Clerk a konferencia tanácsa előtt beszámolt budapesti küldetésének teljesítéséről,[115] a szövetségesek figyelme – a brit diplomata által kiérdemelt gratulációk mellett – elsősorban egy kérdésre összpontosult: végre megnyílt rá a lehetőség, hogy az antanthatalmak ezzel a rebellis országgal is aláírják a békeszerződést.[116] Clerk mondandójának legfontosabb része – az ugyanis, hogy Magyarország Ausztriához hasonlóan gyors gazdasági segítségre szorul – egyelőre nem keltette fel a tanács érdeklődését. Legfontosabb az a már említett határozata volt, hogy a magyar kormány küldje el delegációját Neuillybe.[117] A magyar kormány azonban nem nagyon sietett a delegáció útnak indításával. Késlekedésének lehettek, sőt voltak taktikai szempontjai, de közrejátszottak technikai természetű problémák is. Az ideiglenes kormánynak semmiféle jogi felhatalmazása nem volt, márpedig a konferencia több ízben leszögezte, hogy a békéről csak az általános választások alapján létesült kormány képviselőivel tárgyal. Mielőtt tehát a magyar küldöttség Franciaország felé vehette volna az útját, tisztázni kellett ezt a kérdést. Végeredményben a konferencia nem ragaszkodott ahhoz, hogy előzetesen lebonyolítsák a választásokat; az egész kérdéskomplexum ugyanakkor alkalmat teremtett arra, hogy a magyar kormány az országnak elvileg szánt terület katonai kiürítését követelje. A tanács hajlandó is volt lépéseket tenni a román csapatok visszavonásának elrendelésére, az eredmény

elérése azonban még mindig nem volt könnyű. A tanács november 15-i ultimátumát – itt nem részletezzük, miért – a bukaresti szövetséges képviselők csak november 25-én nyújtották át.[118] Ezután a tanács a nyolcnapos határidő lejártát december 2-ában jelölte meg, s hozzátette, hogy az általa felállított követelések elfogadásáról szóló válasznak legkésőbb december 5-én Párizsba kell érkeznie. Egyébként életbe lépnek a jegyzékben felsorolt megtorló intézkedések: Románia nem írhatja alá sem az osztrák, sem a bolgár békeszerződést, a szövetségesek visszavonják képviseletüket stb.[119]

A várt román válasz helyett Ferdinánd király vádoló hangú levele érkezett Poincaré köztársasági elnök címére. A román király megállapította, hogy a tanács Románia „érdekei ellen irányuló" határozatokat hozott, s ezek összeegyeztethetetlenek a baráti kapcsolatokkal és az igazságossággal. Ő és kormánya a rendet védi, míg a tanács magatartása a rendzavaró elemeket bátorítja és aláássa a román kormányzat tekintélyét. A levél értelme ez volt: hasson a köztársasági elnök abba az irányba, hogy a tanács végre teljesítse kötelességét, amint Románia is megteszi a magáét.[120] A királynak adandó választ illetően a francia köztársasági elnök és a miniszterelnök feltehetően nem volt azonos véleményen. A konferencia tanácsában ugyanis Clemenceau részvételével és nem kis mértékben éppen az ő befolyására az a határozat született, hogy az érdekelt államok együttes választ adjanak a levélre,[121] és hogy november 30-án hozzák nyilvánosságra a Romániához intézett 15-i ultimátumot.[122] Poincaré elnök ezzel szemben 30-án a saját nevében válaszolt, s mindössze a szerződések aláírását javasolta. Hangsúlyozta egyúttal, hogy igyekszik ezt Románia számára megkönnyíteni azzal, hogy a kisebbségi kérdésben elfogadható megoldást keres.[123]

Bukarestben eközben éppen az előző napon tetőzött a belpolitikai válság. A Văitoianu-kormány által a konferenciának küldendő választervezetet ugyanis a szövetséges képviselők nem tartották kielégítőnek. Az angol és a francia követ közösen kidolgozott egy formulát, amit átnyújtott a miniszterelnöknek, és követelte a minisztertanács azonnali összehívását. A tanácskozás eredménye az lett, hogy a kormány lemondott.[124] Az új kormány megalakítására két komoly jelölt volt: a parasztpárti Iuliu Maniu, aki előre jelezte, hogy bár ő maga a megbékélés híve, a magyar és a kisebbségi kérdésben nem mehet messzire, mert pártja nem követné, valamint Vaida-Voevod, aki kijelentette, hogy kisebb – a francia ügyvivő szerint csupán másodrendű – enged-

ményekre lenne hajlandó. A kormányválság tetőzésekor, december 3-án Henri Cambon bukaresti francia ügyvivő végül is azt tanácsolta a román politikusoknak: ha kedvező megoldást akarnak elérni, úgy egy politikus szánja el magát másnap estéig a kormányalakításra, jelentse ki, hogy elvileg elfogadja a konferencia követeléseit, és kérje fel a szövetséges követeket, tolmácsolják ezt a tanácsnak. A kívánt nyilatkozatot Vaida-Voevod még ezen a napon megtette, majd 6-án megalakította az új kabinetet. Azonnal utasítást adott a Párizsban tartózkodó Coandă tábornoknak a kisebbségi szerződés aláírására, amit a tanács egyébként valóban módosított, elejtve a zsidók jogait tartalmazó cikkelyeket. A román kormány képviselője aláírta a békéket is. December 9-én a hatalmak határozatot hoztak a román csapatok teljes kivonásáról; e határozatot azonban a román parancsnokság nem vette tudomásul. A kérdés végül is csak a szövetséges kormányfők 1920. január 10-i ülése után oldódott meg. Erre az ülésre behívták a román miniszterelnököt és a szemrehányások özönével árasztották el, majd kivették belőle a szent ígéretet arra, hogy néhány héten belül a román erőket visszavonják a határra.[125]

A románok február 24-én láttak hozzá a kiürítéshez, és négy szakaszban bonyolították le március végéig.

1919 novemberétől 1920 márciusáig a franciák várakozó álláspontonvoltak. Nem történt semmi nevezetes. Budapesten Franciaországot továbbra is Graziani tábornok képviselte. Utódaként, mint az önálló francia katonai misszió vezetője, április 23-án Hamelin tábornok érkezett a fővárosba.[126] Hivatalosan május 1-én lépett funkcióba. Főbiztossá először Doulcet-t, a későbbi budapesti követet akarták kinevezni; ezt az elhatározást azonban a külügyminisztérium hamarosan felülvizsgálta, és március 25-én a főbiztosi kinevezéssel Fouchet szállt vonatra, hogy 28-án Budapestre érkezzen.[127]

Mielőtt a Fouchet-misszió munkához látott volna, Graziani tábornok tevékenysége ugyanolyan jóindulatú, de ugyanolyan korlátozott maradt, mint volt a budapesti misszió hőskorában. A tábornok a fehérhadsereg bevonulása után védelmébe vett több olyan zsidó politikust, aki veszélyben érezte magát. Igyekezett biztosítani a magyar kormány működéséhez a feltételeket. Azon volt, hogy a magyar közvélemény körében csökkentse azt a hangulatot, hogy a franciák felelősek az ország sorsának alakulásáért. Ennek érdekében több gesztust tett – a francia sajtó durva hangjának leintésétől az Operaház fűtésének biztosításáig. Személyi kapcsolatai nem terjedtek valami messzire. Természetesen összehozta a sors

magyar politikusokkal, s ő tulajdonképpen mindenkivel meg volt elégedve. Horthyról jó benyomása alakult ki, Huszár miniszterelnököt pedig akaraterős fiatalembernek látta, aki kész lenne franciabarát politikát folytatni.[128] Ahogyan telt az idő, a tábornok mind elégedetlenebb lett a helyzettel. Úgy látta, hogy a volt szövetségesek Magyarországon jóval nagyobb pozíciókat vívtak ki maguknak, mint a franciák. Végül nem tudta megállni, hogy felhatalmazását túlhaladó politikai észrevételeket ne tegyen. Így december 31-én hosszabb jelentést szentelt annak, mekkora felelősséget tulajdonít a magyar közvélemény a francia kormánynak, majd több jelentésében foglalkozott a brit és a német propagandával.[129] Végül a tábornok arra ragadtatta magát, hogy január 27-én kelt jelentésében elítélje, túlságosan keménynek bélyegezze a Magyarországnak szánt békeszerződést. „Azt hiszem, lehetetlen visszatérni a területi kérdésekre, mert nem látom, hogy a románok, a csehszlovákok vagy a szerb-horvát-szlovének bármit is feladnának a tartományokból, amelyeket megszállva tartanak – írta. – De azt hiszem, nagyon is jól tennénk, ha a magyaroknak bizonyos gazdasági kedvezményeket adnánk, ha úgy tetszik, nem pusztán hogy a szövetségesek irányában lerójuk tartozásaikat, hanem egész egyszerűen azért, hogy megéljenek; a román megszállás sokat elvitt jelenlegi és jövendő forrásaikból (tenyészállatok, vetőmag, gépek stb.), és teljesen rá vannak utalva a szomszédaikra, miközben azt írják elő nekik, hogy az utóbbiaknak szállítsanak."[130]

Graziani bátortalan megjegyzései mellett néhány más jelenség is – bár óvatosan és lassan – a Magyarország iránti francia érdeklődés felélénkülésére vallott. Erre mutatott többek között és talán elsősorban az, hogy a vezérkar II. osztálya december elején felmérést kért Magyarország gazdasági helyzetéről, s ezt a hírszolgálat budapesti vezetőjétől hamarosan meg is kapta 76 gépelt oldalon. Ez a tanulmány, magyar forrásokra támaszkodva, eléggé kecsegtető képet adott az itteni gazdasági fejlődés lehetőségeiről és azt mutatta, hogy tág tér nyílik a hasznos befektetések előtt.[131] Ugyanerről tanúskodott az is, hogy a Magyarországgal foglalkozó francia személyiségek – katonatisztek, diplomaták – mind ingerültebben szemlélték más nagyhatalmak – és elsősorban Nagy-Britannia – gazdasági aktivitását ebben az országban. Márpedig az övezet gazdaságilag legfontosabb központja, természetesen Prágával együtt, mégiscsak Bécs és Budapest volt. Ezt nem lehetett tagadni sem a dunai forgalom, tehát a szállítás és a kereskedelem, sem a hitelélet szempontjából. Franciaországnak, ha ebben

az övezetben tényleg meghatározó gazdasági és politikai szerepre vágyott, jó esetben Bécset és Budapestet, kevésbé jó esetben legalább az egyiket saját befolyása alá kellett vonnia.

Márpedig 1919 végén minden jel azt mutatta, hogy mindkét fővárosban és mindkét országban az angolok törnek előre. S nem akárhogyan. A britek gazdasági célját a franciák elsősorban abban látták, hogy meg akarják szerezni az uralmat a Márvány-tengertől és a Fekete-tengertől kezdve az egész Duna felett, amit egyébként a jövőben csatorna segítségével össze akarnak kötni a Rajnával. E koncepció keretében Budapest és Bécs az áruszállítási központ szerepét kapná, sőt az a feladat várna rá, hogy a keletről, elsősorban Indiából érkező angol nyersanyagot (jutát, gyapotot) feldolgozza. A francia megfigyelők tisztában voltak azzal, hogy Franciaország e két terepen pénzügyileg nem versenyezhet Angliával; a megoldást ezért a francia–amerikai tőke együttműködésében látták.[132]

Csakhogy az volt a bökkenő, hogy erre az együttműködésre már se az amerikai állam, se az amerikai tőke nem mutatott hajlandóságot. A francia kormány számára tehát fel volt adva a lecke: vagy az egyik, vagy a másik helyen meg kellett kísérelnie az áttörést, kézbe venni a kezdeményezést. A választás először Bécsre esett.

Ausztria elsőbbsége logikusan adódott az előzményekből. A kapcsolatok, hála Allizé tevékenységének, megszilárdultak, az Anschlusst képviselő Bauer miniszter végleg távozott a kormányból, Renner antantbarát politikát kezdeményezett, jelentős lépéseket tett a csehszlovák–osztrák együttműködés érdekében és így tovább.[133] A francia kormány már a békekonferencián elindult az osztrák függetlenség véglegessé formálásának útján azzal, hogy hozzájárult az ország életképessé tételéhez. Döntő lépést jelentett ebből a szempontból Renner kancellár 1919. decemberi párizsi látogatása, ami a későbbi osztrák szanálási kölcsön hivatalos nyitánya lett. Minden arra mutatott, hogy a francia kormány ilyen irányban halad tovább, s ausztriai politikáját egy lanyhább magyarországi érdeklődéssel kíséri, támasztja alá.

Magyarország esetében egyébként minden esetleges további francia lépés előfeltétele a békeszerződés aláírása volt, méghozzá változatlan formában. E feltétel teljesítése nélkül a francia kormány nem számíthatott a közép-európai kis szövetségesek együttműködésére, következésképpen Közép-Európa francia megszervezésére sem. Annál kevésbé, mert a Magyarország iránt növekedő angol és olasz érdeklődés

heves reakciót váltott ki mind Csehszlovákiában, mind Jugoszláviában.

A csehszlovák kormányt elsősorban az a reálisnak hitt veszély foglalkoztatta, hogy „egyes delegációk" – rajtuk az angol és az olasz delegációt értette – megváltoztatják a Magyarország számára kidolgozott békefeltételeket. Ez vezette Beneš külügyminisztert, amikor közeledni kezdett Bécshez, s még inkább, amikor Jugoszlávia irányában próbált „nyitni". Csehszlovákia számára – írta Jean Pozzi ügyvivő – az első számú ellenséget Magyarország jelentette. Ezért tett Prága nagy erőfeszítéseket a jugoszlávokkal való együttműködésre és – legalábbis Pozzi szerint – 1919 decemberében már el is érte, hogy a két ország vezérkara tanácskozást kezdjen egy kizárólag Magyarország ellen irányuló szövetség kidolgozásáról. A belgrádi ügyvivő szerint ehhez Belgrádban jó talajt teremtett az angol politikával való mélységes elégedetlenség, mivel a jugoszláv megfigyelők szerint az angolok „Budapestből akarták kialakítani Délkelet-Európa gazdasági életének központját".[134] December vége felé sor került a két kormány első közös akciójára is. A párizsi csehszlovák delegáció levelet intézett a konferenciához. Ebben – a magyar kormány Szlovákia elleni támadási tervére hivatkozva – azt kérte, hogy a leendő békeszerződésben a Magyarország számára engedélyezendő haderőt szállítsák le két gyalog- és egy lovashadosztályra; írják elő, hogy katonaság a határoktól számított 10 kilométeres övezeten belül nem állomásozhat; erődítményt pedig 50 kilométeren belül nem szabad létesíteni. Hasonló előterjesztést tett néhány nap múlva a jugoszláv kormány is. A tanács 1920. január 7-én foglalkozott a két beadvánnyal; javaslataikat elvetette, s megmaradt az előző elgondolásnál, amely négy hadosztály felállítását engedélyezte Magyarországnak. – Minden változtatás csak a béke aláírásának nem kívánatos késleltetésére vezethetne – tette hozzá a tanács határozata.[135]

A jugoszláv kormány ebben az időben megpróbálta, hogy változtatást eszközöljön ki a magyar–jugoszláv határvonalon. December 1-én újból összehívták a román–jugoszláv bizottságot. Ez a pécsi bányák átadását kérő jegyzékkel nem is foglalkozott, viszont megvizsgálta a másik jugoszláv kérést, ti. azt, hogy öt éven át Jugoszlávia részesedjék a pécsi szénkitermelésből. Ezt a javaslatot a bizottság több ülés után 1920. január 8-án elfogadta, de elvetette a hozzá fűzött jugoszláv feltételeket. Ez utóbbiak szerint az átadandó mennyiségnek el kellett volna érnie az össztermelés 60%-át, a végrehajtást jugoszláv szervek végezték volna,

ügyancsak jugoszláv katonai ellenőrzés alatt. Ehelyett a mennyiség megállapítását a bizottság a Jóvátételi Bizottságra, a végrehajtást pedig a magyar államra bízta.[136]

A jugoszláv kormány, elsősorban Pécs és a pécsi szén megszerzésének vágyától hajtva, ebben az időben messzemenően részt vett a magyarellenes propagandában, amelynek központja egyébként ekkor már Prága volt. Belgrádból is fantasztikus magyar támadási tervekről tudósítottak.[137] Ha nem is kétséges, hogy Magyarországon ebben az időben bőségesen akadtak kalandor elemek, s fellelhetők voltak kalandor elgondolások is a béke gyors revíziójára, nehezen hihető, hogy a szomszédos államok valóban féltek volna az úgyszólván nemlétező magyar hadseregtől. Hiszen maguk megállapították róla, hogy sem megszervezve, sem felruházva, sem ellátva nincs, s azt is jól tudták, hogy Magyarországon minden gazdasági előfeltétel hiányzik ahhoz, hogy a kormány egy komolyabb haderőt rövid időn belül lábraállítson. Egyébként egyetlen olyan, a nagyhatalmaktól származó iratot sem találni, amely a magyar hadsereg méreteiről és támadó szándékairól szóló híreknek hitelt adott volna.

Ijesztgetett ebben az időben Belgrád, Prága és Bécs a Magyarországon szerveződő monarchista puccs veszélyével is. Az erről szóló hírek már távolról sem voltak légből kapottak. A Monarchia restaurálásának gondolata valóban felmerült, méghozzá több formában is. A csehszlovákok és a jugoszlávok valójában azért féltek a Habsburgoktól, mert uralmuk visszaállítása a kettős hatalom feltámadását és e kettős hatalom által a vezető dunai pozíció visszaszerzését jelentette szemükben. Voltaképpen e rettegésből csalóka eredmény következett: éppen az az angol irány erősödött meg ugyanis, amelyet Magyarországon különben oly veszélyesnek hittek. A britek továbbra is a Magyarországon de facto kialakult helyzetre alapozták politikájukat. Minden más megoldást elvetve tovább erősítették Horthyt, az ő emberüket. Nem volt tehát véletlen, hogy éppen a britek hallották meg elsőként és a legpontosabban a környező kisállamok panaszait a Habsburg-restauráció veszélyeiről. Elsőként éppen a budapesti brit főmegbízott jelentette ki hivatalosan, a kormánya nevében, hogy Nagy-Britannia engedelmével Habsburg nem foglalhatja el a magyar trónt, s éppen az angolok voltak, akik a konferencia 1920. január 21-i ülése után a nagykövetek tanácsában követelték és 1920. február 2-án el is érték, hogy tiltsák meg IV. Károly és általában a Habsburgok visszatérését a hatalomba.[138]

Mindezek a Magyarországgal kapcsolatos – részben ügyetlen, részben

nem a kívánt végeredményre vezető vádak – csupán ürügyként szolgáltak. A tiltakozó kisállamok valójában nem Magyarországtól, hanem Angliától féltek, s elsősorban attól, hogy Nagy-Britannia olasz segítséggel lényeges változtatásokat ér el a békefeltételekben. E félelemnek volt is egy kevés alapja. Az Egyesült Államok delegációja 1919. december 9-én elköszönt Párizsban a szövetségesektől,[139] mivel az amerikai kongresszus végleg elvetette a békemű ratifikálását. Ugyanakkor megélénkült a magyarországi brit és olasz politika; brit elhatározás esetén számolni lehetett, sőt kellett azzal, hogy a francia kormány magára marad, s nem kerülheti el a béke felülvizsgálatát.

Ebből a helyzetből úgyszólván automatikusan következett néhány fontos politikai lépés a dunai övezetben. Magától értetődő volt, hogy a román csapatok nem ürítik ki a Tiszántúlt addig, amíg a kérdés nagyhatalmi szinten el nem dőlt. Logikus volt, hogy a többi érintett kisállam gyorsan megegyezésre jut Magyarország ellenében. Mint említettük, ez megtörtént Csehszlovákia és Jugoszlávia, majd Csehszlovákia és Ausztria között, s most hozzátehetjük: bizonyos mértékig megtörtént Ausztria és Jugoszlávia között is. Ugyancsak fontos szerepet játszott a magyar kérdés abban is, hogy a jugoszláv kormány végül közeledni kezdett Olaszországhoz, felvették a tárgyalások fonalát, mely szerződéskötéshez is vezetett. Könnyen érthető viszont, hogy az érintett kisállamok legalább a francia kormányt igyekeztek elkötelezni a már egyszer elfogadott béketervezet mellett, míg ugyanakkor a magyar kormány jónak látta, ha nyitással kísérletezik Franciaország felé.

Beneš csehszlovák külügyminiszter már 1919. december 15-én kérte a Quai d'Orsay-n, hogy az elfogadott határjavaslatokat tekintsék véglegeseknek. Arra hivatkozott, hogy minden Magyarországnak teendő esetleges engedmény katasztrofális lehet Csehszlovákiára nézve, mert egész Szlovákia leválásához vezethet. Laroche azt válaszolta, hogy a francia kormány ragaszkodni fog az elfogadott feltételekhez. Ugyanezzel a kéréssel lépett fel a francia külügyminisztériumban Eichhof osztrák követ. Laroche őt is megnyugtatta. Nem kétséges, hogy a Quai d'Orsay-n ebben az időben, 1919 végén, 1920 legelején senki sem tervezett semmiféle módosítást Magyarország javára. A kérések és a panaszok – számos olyan is, amelyet nem idéztünk – elárasztották a francia külügyminisztériumot, s ezért Berthelot vezértitkár szükségesnek látta, hogy a francia álláspontot a fenti értelemben egy körtáviratban világosan leszögezze.[140]

A magyar békedelegációnak a nagykövetek tanácsa január 15-én

nyújtotta át a békefeltételeket. Apponyi Albert, a magyar küldöttség vezetője másnap tartott egy előadást, amelyben szólt ugyan a népszavazás szükségességéről, beszéde mégis az ország integritásának álláspontját tükrözte. A delegációnak joga volt arra, hogy írásban észrevételeket fűzzön a békeszerződéshez. Magyarországon – függetlenül attól, hogy a propaganda 1918 őszétől 1919 márciusáig, majd 1919 augusztusától állandóan az integritás-álláspontot ismételte – a szakértők csaknem egyhuzamban foglalkoztak a tényleges etnikai határok és a hozzájuk kapcsolódó elvek kidolgozásával, amelyekre a magyar kéréseket és a tervezett békefeltételekkel szemben az ellenérveket alapozni lehetett. E munkálatok eredményeként készített összefoglalók, térképek, indoklások nagyrészt készen voltak, s amint a hatalmas békeelőkészítő anyag mutatja – már amennyire ezt az anyagot egyáltalán ismerjük –, hozzáértéssel állították össze őket. A bennük foglaltak alapján kérték, hadd tartsa meg Magyarország a kijelölt határokhoz túlnan csatlakozó magyar etnikai többségű sávot, egy további, vegyes lakosságú zónában pedig rendezzenek népszavazást. Ha tehát Apponyi szónoklata – amint Lloyd George emlékiratában megjegyzi – talán valóban nem adott sok gondolkodnivalót a hatalmak képviselőinek, az átnyújtott magyar anyag annál inkább adott vagy adhatott volna.[141] Lloyd George memoárjának állításával ellentétben valamelyes elgondolkodásra kétségtelenül sor is került, mégpedig nem csupán az olasz, de a brit politikusok köreiben is.

Az eredeti szöveg módosításának kérdése tényleg felmerült, a mérlegelés azonban a magyar delegáció közbejötte és részvétele nélkül történt. A magyar delegáció és a kormány kétségbeesetten, de egyelőre minden remény nélkül keresett kapcsolatokat. A Neuillyben elszállásolt magyar delegáció el volt vágva az érintkezés lehetőségétől. Segítség csak kívülről jöhetett.

A magyar kormány elsősorban a lengyel kormánnyal próbált együttműködni, méghozzá úgy, hogy felajánlotta részvételét a „bolsevizmus" ellen tervezett akcióban. A lengyel külügyminiszter meg is ígérte támogatását mind Párizsban, mind pedig másutt. Közölte azonban, hogy a támogatás csak egy irányban merülhet fel, Csehszlovákia ellenében, s azt is, hogy a „bolsevizmus elleni harc" Lengyelország szempontjából pillanatnyilag érdektelen, mert a maga részéről tárgyalásokat akar kezdeni a Szovjetunióval.[142] A nem hivatalos lengyel támogatás több formában jelentkezett. Mivel Patek külügyminiszter nézetét, hogy

tárgyalni kell a Szovjetunióval, úgyszólván egyetlen lengyel politikus sem osztotta, több lengyel személyiség figyelemreméltónak találta a magyar kormány javaslatát a közös „bolsevizmusellenes" harcra. Így pl. Szembek gróf, aki ez idő szerint Budapesten képviselte Lengyelországot. Szembek több francia személyiség előtt kifejtette, hogy a magyar békefeltételek súlyos politikai tévedésen alapulnak. Ha az antant már ilyen magyarellenes útra tévedt, akkor jobban tette volna, ha az országot teljesen feldarabolja, semhogy a tervezett módon megcsonkítja. A lengyel diplomata felvetette egy új közép-európai politikai irány lehetőségét is, lehetségesnek és hasznosnak tartva egy lengyel–magyar–román blokk kialakítását.[143] Nem kétséges, hogy ez a gondolat a magyar kormány által felvetett közös bolsevizmusellenes harc javaslatához kapcsolódott. Az sem kétséges, hogy ugyanehhez a tervhez tartozott Horthy február 21-i levele, amelyet a budapesti katonai misszió tagjainak küldött. Az oroszországi katonai helyzet szakszerű leírása után e levelében Horthy azt a következtetést vonja le, hogy a hatalmak csak akkor tudnak eredményesen szembeszállni a „bolsevizmussal", ha engedélyezik egy jelentős magyar hadsereg megszervezését. Megjegyzi a levél végén: „...kívánatos lenne legfelsőbb parancsnokság alatt közös és egységes frontot szervezni a vörös veszély ellen".[144] Ez az utolsó megjegyzés az együttes fellépésről minden bizonnyal egybevágott a magyar–lengyel–román blokk gondolatával, ugyanúgy, ahogy Szembek is felvetette. E magyar–lengyel kezdeményezéseknek Párizsban egyelőre nem volt visszhangjuk, jóllehet a francia politikai életben 1920 januárjától jelentős átrendeződés kezdődött. Clemenceau megbukott a köztársasági elnöki választásokon, s a francia politikai élet sokkal jelentéktelenebb személyisége, Deschanel nyerte el a többséget. A vérig sértett miniszterelnök lemondott, és helyét Alexandre Millerand foglalta el, aki a miniszterelnökség mellett a külügyi tárcát is átvette. A vezértitkárral, Berthelot-val nem tudott együttműködni, ezért rövidesen gondoskodott lecseréléséről. Egyelőre azonban, 1920 márciusáig a Quai d'Orsay-n még Berthelot szelleme uralkodott.

A magyar delegáció február 12-én nyújtotta át a területi rendezésre vonatkozó észrevételeit,[145] s ezekre az érintett kisállamok – a lehető legbarátságtalanabb hangnemben és meglehetősen türelmetlenül – előterjesztették megjegyzéseiket.

Mielőtt a szövetségesek a magyar válaszról érdemben döntöttek volna, a francia külügyminisztérium elhatározta, hogy főbiztost nevez ki Buda-

pestre. Március 6-án Millerand alá is írta a „hagyományos" szellemben szerkesztett főbiztosi utasítást, egyelőre Doulcet nevére.[146] A francia kormány néhány engedményt tett Magyarország irányában; többek között megszerveztek bizonyos szállításokat, elrendelték a hadifoglyok hazaszállítását stb. A békeszerződéshez azonban nem nyúltak. A magyar delegáció a szövetséges hatalmak londoni konferenciája idején, február 20-án nyújtotta át utolsó memorandumait. Curzon a brit delegáció nevében február 25-én azt javasolta, hogy a konferencia csak a lényeges kérdésekről döntsön, a részletek megvizsgálását pedig engedje át a nagykövetek tanácsának. Millerand francia miniszterelnök viszont máris bejelentette, hogy nézete szerint a magyar békéről a konferencia nem nyithat új vitát. „Azt gondolja, a konferenciának fenn kell tartania a döntést, amelyet mind Magyarország határaira, mind a pénzügyi rendezésre vonatkozóan már meghozott. Következésképpen csak kisebb részletkérdések maradnak, amelyeket Párizs (a nagykövetek tanácsa – *O. M.*) elé lehet terjeszteni."

Millerand felfogásával Lloyd George és Nitti messzemenően nem értett egyet. Lloyd George azt állította, hogy a konferencia egyáltalán nem fogadta el a magyar határokat, de mint tudjuk, a brit miniszterelnök ebben tévedett. A nyugati határt a konferencia nemcsak elfogadta, de belefoglalta a Saint-Germain-i békébe, amelyet jó öt hónapja aláírtak, az északi és keleti határt pedig még 1919 júniusában kihirdette az illetékes kormányoknak. Nem tévedett viszont a miniszterelnök, amikor kijelentette: „A konferencia most kapta meg első ízben a magyar szempontokat a határozatokról, amelyeket ezekről a kérdésekről eredetileg hoztak." Részrehajlás nélküli, alapos vizsgálatot követelt, s ehhez Nitti olasz miniszterelnök csatlakozott. Miután Berthelot igyekezett leszorítani a magyar bírálat jogosságát a pénzügyi kérdésekre, Lloyd George határozottan leszögezte, hogy nem erről, hanem az egész tervezet újravizsgálásáról van szó.

Londonban az angol és az olasz fél a magyar kérdést tehát valóban újra felvetette, és e kísérletről hírek jelentek meg a világsajtóban. Fokozódott az érintett államok politikai köreinek idegessége, a francia miniszterelnök pedig mindent megtett, hogy lecsillapítsa őket. Miután Millerand, dolgai miatt, kénytelen volt visszatérni Párizsba, a londoni konferencia március 1-én kezdődő új ülésszakán Franciaországot Berthelot vezértitkár képviselte. Berthelot utolsó jelentős politikai feladatát hajtotta végre, mert hivatalát rövidesen kénytelen volt átengedni Maurice

Paléologue-nak. Felfogása mindenesetre egybevágott Millerand március 4-i utasításával, amelynek értelmében meg kellett akadályoznia a béke megváltoztatását. A francia miniszterelnök újból a határozat végleges voltára hivatkozott. Úgy gondolta, hogy rést egyedül Burgenland kérdésében lehetne még találni, de nem tartotta valószínűnek, hogy az angolok éppen itt akarnának engedményt tenni Magyarországnak. Személyes véleménye szerint egyébként ez nem is lenne szerencsés, mert a kérdés Ausztria javára történt megoldásában az is szerepet játszott, hogy mérsékeljék az osztrákok elkeseredettségét.

A konferencia március 3-i ülésének hangulata kevés reményt nyújthatott Berthelot-nak arra, hogy álláspontját keresztülviheti. Lloyd George a vitát az Apponyi által átnyújtott iratok és térképek fő etnikai adatainak ismertetésével vezette be. Felsorolta az egyes országokhoz csatolandó magyar csoportokat, közölte, hogy ez összességében 2 750 000 lelket tesz ki, „vagyis a teljes magyar lakosság egyharmadát", és kijelentette, hogy „nem könnyű védeni ezt a javaslatot". A francia nyelvű feljegyzés szerint Lloyd George erősebb kifejezéseket használt, és azt mondta volna, hogy „ez nyilvánvalóan igazságtalanság, amit helyre kell hoznunk". Berthelot minősíthetetlen magyarellenes támadása, amely szerint a magyarok „perfid, acsarkodó és csökönyös ellenség voltak a háború előtt, alatt és után", nem befolyásolta a brit miniszterelnököt, de Nittit sem. Az utóbbi is igazságtételt követelt és elsősorban azellen hadakozott, hogy Jugoszlávia megszerezze a tervbe vett 400 000 magyar lakost. Berthelot erre megpróbálta kimutatni, hogy magyar nemzet egyáltalán nem is létezik. Nincs magyar nemzet, nincs magyar dinasztia, mindössze egy korona van, valamint 15 000, osztrákból lett nemes. Ha egyszer ezek birtokait felosztanák – érvelt a francia vezértitkár –, a magyarság mint olyan megszűnnék. A békeműnek ez az elkeseredett védelme természetesen még kevésbé volt alkalmas az angol és az olasz fél leszerelésére, mint Berthelot ésszerűbb érvei.

Lloyd George terjedelmes replikájában a francia feljegyzés szerint többek között a következőket mondta: „A magyarokat szemlátomást igazságtalanul kezelték; sosem hallgatták meg; a szövetségesek munkája egyoldalú volt. Megtehetjük, hogy visszatérünk a magyar határokra. Nem rendelkezhetünk emberekkel barmokként, és nagyon rossz szolgálatot tennénk a szlovákoknak, románoknak vagy a szerbeknek, ha nagyon is hazafias magyar lakosságot csatolnánk hozzájuk." A részletesebb angol jegyzőkönyv szerint Lloyd George feltette a kérdést: „Valóban azt

gondolja Berthelot úr, hogy békéhez vezetne Közép-Európában, ha a háború után majd felfedeznék, hogy a magyarok panaszai megalapozottak voltak, és hogy barmokhoz hasonlóan egész magyar közösségeket adtak át Csehszlovákiának és Erdélynek, egyszerűen azért, mert a konferencia elutasította a magyar eset megvizsgálását? Azt gondolja (ő, Lloyd George. – *O. M.*), hogy egészen biztosan megindul majd egy ilyen akció, és pusztán a csoportosulás miként je lesz kérdéses, az, hogy a magyarok vajon a németekhez vagy az oroszokhoz csatlakoznak-e." Válaszolt a miniszterelnök arra is, hogy „nem léteznek magyarok". Hangsúlyozta, hogy ismeretei szerint két kivételt leszámítva (Britanniát és Walest), Európában nincsenek „tiszta" nemzetek, s emlékeztetett arra, hogy az intenzív francia nemzeti érzést, amelynél erősebb talán nem is létezik, nem akadályozza a franciák nagyon is vegyes eredete. „Ami számít, az a nemzettudat, és a szóban levő nép magyar tudatú."

Nitti a magyar ügyet, az „1000 éves nemzeti egységet", a bolsevizmus elleni védekezés szükségességével védelmezte. Ha Magyarország összeomlik – vélte Nitti –, úgy az „utolsó bolsevikellenes erődítmény" esik el. A vita végén a brit miniszterelnök még egyszer hangsúlyozta, hogy nem tud a magyar határok kihirdetéséről, neki e határokkal soha nem volt dolga, soha azok kialakításában nem vett részt.

Mivel a konferencián az erőviszonyok kettő-egyre álltak, az angol–olasz álláspont fenntartása esetén a tervezet módosítása elkerülhetetlennek látszott. Március 3. és 7. között azonban Lloyd George hátraarcot csinált. A miniszterelnöknek rá kellett jönnie, hogy tévedett, emlékezete megcsalta. A konferencia, mint a franciák állították, a határokat tényleg véglegesítette, s ebben részt vett az angol delegáció, a külügyminiszter és maga a miniszterelnök is. Így most azt kellett volna mondania, hogy tévedett az angol kormány, tévedett ő maga, valamint az egész konferencia, és hogy a munkát elölről kell kezdeni. Ennek az útnak Lloyd George nem vágott neki.

Március 7-én Curzon egy magánbeszélgetés során jelezte Berthelot-nak, hogy sikerre számíthat a magyar kérdésben, „végül is a határokat nem fogják módosítani". Berthelot eléggé értetlenül állt e fordulat előtt. Megpróbálta kormánya állhatatosságával, a kis-szövetségi politika sikereivel és az ebből adódó francia presztízzsel magyarázni, de ebben aligha hihetett komolyan.

Március 9-én, a külügyminiszterek értekezletén Curzon a vitát már azzal nyitotta meg, hogy nem lehet szó semmilyen radikális változásról.

Az értekezlet – mint Berthelot jelentette – „gyorsan" átfutott néhány fő kérdést. Elvetette, hogy a székely területet (500 000 embert) egy folyosó segítségével az anyaországhoz csatolják; az angol Leeper kifejtette, hogy csehszlovák gazdasági érdekek miatt a Csallóköz magyar kézben hagyása nem lehetséges; Vannutelli javaslatát pedig Pozsony visszatartására Berthelot hárította el. Curzon javaslatát, hogy bízzák meg a Határrendező Bizottságot az apróbb ügyek megvizsgálásával, mindenki örömmel elfogadta. Mindazonáltal Berthelot azonnal pontosította, hogy e bizottság nem teheti kérdésessé a határvonalakat.[147]

Bár az ülés határozatait az olasz delegátus szó nélkül elfogadta, Nitti nem nyugodott bele a távollétében kialakult fordulatba. Telefonon utasította az olasz képviselőt a határozat módosíttatására, aki ezután Cambon francia nagykövet tanácsára felkereste Lloyd George-ot. Így az angol miniszterelnök nyílt színvallásra kényszerült. Végső döntéséről maga számolt be a francia nagykövetnek. – Szíve szerint – mondta – Nittivel ért egyet. Miután azonban tanulmányozta az iratokat, és megállapította, hogy a határokat a konferencia végleg elfogadta, arra a következtetésre jutott, hogy nincs más lehetőség, a döntésbe bele kell nyugodni. A határozat tehát megfelelt a francia delegáció álláspontjának – amint Berthelot írta –, „cseh, román és szerb szövetségeseink elégtételére...". A francia delegáció bizonyára sokat tett azért, hogy ez az eredmény kialakuljon. A fentiek alapján mégis kissé túlzottnak lehet tartani Millerand Prágába küldött utasítását. A francia miniszterelnök ugyanis azt akarta tudtul adni, hogy a tervezett határok változatlan fenntartását „különösképpen a francia delegáció energikus magatartásának lehet köszönni". A valóságban ugyanis ez éppúgy köszönhető volt egyfelől Curzon és a Foreign Office nézeteinek, másfelől az angol miniszterelnök (valamint a távollétével tüntető amerikai megfigyelő) energiahiányának, mint a francia delegáció ügybuzgalmának.[148]

Az amerikai álláspontra érdemes röviden külön is kitérni. Az Egyesült Államok észrevételeit Wallace párizsi nagykövet utólag, a konferencia nyilvánosságának mellőzésével, a diplomáciai érintkezés során fejtette ki.[149] Feljegyzésének szövegét azután az új francia vezértitkár, Paléologue megküldte Londonba március 30-án. Wallace kijelentése szerint – olvasható a vezértitkár táviratában – „Az amerikai kormány szíve ellenére fogadja el azt a döntést, hogy nem írnak ki népszavazást a magyar határok végleges vonalának meghatározására. Úgy véli, hogy a határok számos vonatkozásban nem felelnek meg sem az etnikai követelmények-

nek, sem a gazdasági szükségszerűségeknek, és hogy jelentős módosításokat kellene rajtuk végrehajtani, különösképpen a rutén övezetben." A továbbiakban Wallace erőteljes hatalmi nyomás szükségességéről beszélt, amit a dunai államok gazdasági egységének visszaállítása érdekében kellene kifejteni.[150] Ez a fellépés mindenesetre elkésett. Hiszen már csak az volt hátra, hogy a nagykövetek tanácsa, amely március végén Párizsban ülésezett, gyakorlatilag is körvonalazza a március 9-i londoni döntéseket, főként a Határkijelölő Bizottság hatásköréről. A nagykövetek tanácsában e határozat értelmezéséről nagy vita alakult ki. Az olasz nagykövet ugyanis e szöveget tágan akarta érvényesíteni, ezt azonban mind az angolok, mind a franciák ellenezték. Curzon ezzel szemben a szöveget úgy interpretálta, hogy javaslattal nemcsak maga a Határkijelölő Bizottság, de az érintett felek mindegyike is élhet. Millerand ezt az álláspontot a maga részéről elfogadhatónak látta, de azzal a kiegészítéssel, hogy a feleknek előzetesen meg kell egyezniök a tervezett módosításról. Millerand egyébként azt akarta elérni, hogy ez az egész kérdés egy kísérőlevélben szerepeljen, amelyet a magyar delegációnak küldendő végleges békeszöveghez mellékelnek majd, már csak azért is, mert egy ilyen levél kevésbé elkötelező, mint maga a békeszerződés.[151] Végül is melyik delegáció volt amellett, hogy ezt az úgynevezett kísérőlevelet mellékeljék? Mindegyik. Az olasz egy jelentősebbnek hitt jogkiterjesztés értelmében, miközben talán nem vette észre, hogy a módosítás lehetőségének külön levélben való megfogalmazása nem az ünnepélyességet növeli, hanem az értéket csökkenti. Az angol és a francia, amely egyszerre akarta azt a benyomást kelteni, hogy nyújtanak valamit, és azonnal korlátozni is ennek gyakorlati érvényesülését. Ami a formát illette, a franciák kifejezetten a kísérőlevél mellett foglaltak állást, mely a lényegen nem változtató, apró kérdéseket érint. A kísérőlevél a francia kormány kezében több célt szolgált egyszerre. Prágában és Belgrádban felmutatta, mint olyan okmányt, amely kizárja, hogy a csehszlovák stb. kormány hozzájárulása nélkül a határokon a legcsekélyebb változtatást lehessen végrehajtani. A magyar kormány előtt úgy szerepeltette, mint a francia kormány által Magyarországnak kivívott engedményt. Amikor a brit kormány később tiltakozni kezdett a franciák magyarbarát fordulata ellen, Párizs arra hivatkozott, hogy semmi egyebet nem tesz, mint a kísérőlevél szellemét érvényesíti, azt a szellemet, amelyet éppen az angolok biztosítottak neki.[152]

Az 1920. március közepén Berthelot helyére lépő Maurice Paléologue

egykor pétervári nagykövet volt. A francia történetírók szerint szerepet játszott 1914-ben a háborús feszültség növelésében és az oroszok hadba lépésének elősegítésében. Politikai hajlamai Kelet-Európában az „erős" – monarchista vagy más módon erőteljes, központi irányítású – államformák felé vonzották. Elkeseredett ellensége volt a proletárforradalomnak és híve egy „bolsevikellenes" közép-európai rendszernek. Az új Közép-Európát mindenesetre nem megosztottnak, hanem egységesnek szerette volna látni.

Egyelőre nem lehet írásos források alapján tisztázni, vajon mi vezérelte Paléologue-ot, amikor a francia politikában mind Ausztriának, mind Csehszlovákiának a korábbiaknál kisebb szerepet szánt. Nem lehetetlen, sőt logikus lenne, ha ez a politikus az oroszországi „megoldást" éppen azért akarta volna erőltetni, mert a közép-európai kisállamok erejét nem látta elégségesnek Németország ellensúlyozására, s a leendő nemzeti Oroszországba vetette reményét. Kézenfekvőnek látszik az is, hogy nem bízott az önálló Ausztriában; már említett konzervatív hajlamai mellett talán ez volt a döntő oka annak, hogy Bécset gyakorlatilag magára hagyta. Tény, hogy az ő vezértitkárkodása idején az osztrák gazdasági problémák a Quai d'Orsayn lekerültek a napirendről. Ugyanakkor csökkent Párizsban Prága visszhangja is. A következő hónapok folyamán a francia külügyminisztérium Csehszlovákia irányában a megnyugtatásra szorítkozott, itt magától értetődően a tervezett békeszerződés megvédelmezésére került a hangsúly. Ettől az alaptól egyetlen francia politikus, Paléologue sem távolodhatott el.

Párizsban fokozatosan bontakozott ki az irányváltozás. Részben azért, mert a békeszerződés aláírását mindenáron biztosítani kellett, részben azért, mert a Quai d'Orsayn is csak márciusban történt a személycsere, s Paléologue-nak bizonyára még időre volt szüksége ahhoz, hogy Berthelot örökségét felszámolja és a közép-európai politikát szélesebb koncepcióra hangolja át. Annak, hogy Paléologue megjelent a Quai d'Orsayn, az volt az egyik legelső következménye, hogy a magyar kérdésről Doulcet-nak szánt instrukcióval ellentétes feljegyzés készült. Doulcet kiküldését elhalasztották, és egy olyan magyarországi főbiztost neveztek ki, aki személyileg is alkalmasnak tűnt a megváltozott feladatok ellátására. Az említett feljegyzésben megállapították, hogy Közép-Európa egyensúlya Magyarországon nyugszik, s hogy ebben az övezetben új élet csak úgy keletkezhet, ha Magyarország egy egészséges gazdasági együttműködési rendszer keretében kulcshelyzetének megfelelő

pozíciókhoz jut. Ennek eléréséhez – a feljegyzés szerint – az kell, hogy Franciaország Amerikára és néhány semleges államra támaszkodva kiszorítsa onnan Angliát, és részt vegyen egy nagy kiterjedésű rekonstrukciós programban. Ezen az úton a fennálló magyar kereskedelmi és hitelszervezetet alkalmassá lehet tenni a dunai–balkáni övezet kiszolgálására.[153] A francia külügyminisztériumban ez az új hang a magyar kérdésben még nem szólalt meg, amikor március 9-én Londonban a konferencia meghozta végleges döntését.

A magyar békefeltételeket már véglegesítették, az ún. kísérőlevél kidolgozása és interpretálása azonban még nyitott kérdés volt, amikor Paléologue tárgyalásokat kezdett a lengyel–magyar–román blokk szellemében egy nem hivatalos magyar személyiséggel, Halmos Károllyal. Miként jutott kapcsolatba Halmos, a magyar kormány ügynöke Paléologue-gal, ezt valójában máig sem tudjuk pontosan. Tudjuk azonban, hogy az első, március 17-i személyes kapcsolatfelvételtől kezdve kibontakozott egy komolynak tekinthető francia-magyar eszmecsere, három kérdés körül. Közülük a legáltalánosabbb a magyar–lengyel–román blokk megszervezésének kérdése volt. Ezen belül tárgyaltak a magyar gazdaság rekonstrukciójának francia irányításáról, amire a legnagyobb francia ipari és bankérdekeltségek messzemenően késznek mutatkoztak. Végül az egész konstrukciótól elválaszthatatlan volt, hogy Magyarországnak az együttműködés során valamiféle koncessziót kell nyújtani. Először is területi koncessziót, amiben a francia kormány odáig tudott elmenni, hogy a fentebb ismertetett ún. kísérőlevél szellemében jószolgálatait ajánlotta fel a felek közötti tárgyalásokban bizonyos igazságtalanságok jóvátétele érdekében. A másik nagy tárgyalási anyagot a magyar hadsereg kérdése adta, ami elválaszthatatlan volt a fő gondolattól, vagyis a forradalomellenes lengyel–magyar–román blokktól, s amit a magyar kormány egyre szorgalmazott.[154]

A tárgyalások első felében, a békeszerződés aláírásáig, egyaránt előtérben voltak a területi és a gazdasági kérdések. A hadsereg ügye valamivel később, a lengyel–szovjet háború Lengyelországra nézve veszélyes fordulata idején ugrott az első helyre. A magyar kormány május 29-én aláírt egy messzemenő, hat hónapon belül realizálható gazdasági koncessziós szerződést. Négy cégből álló francia konzorciumra ruházta 90 évre a Magyar Államvasutakat a hozzá tartozó intézményekkel együtt; rábízta a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építési munkálatainak lebonyolítását, a Duna szabályozását és csatornázását; egy

hidroelektromos üzem építését, kikötő létesítését a Csepel-szigeten és végül a Duna–Tisza csatorna megépítését. Tárgyalások folytak egyúttal a Magyar Hitelbankkal is a francia csoportnak nyújtandó opcióról.

A magyar kormány és közvetítői – Halmos mellett május elejétől Bethlen István gróf és Csáky Imre gróf – értésül adták, hogy a franciák a magyar gazdaságban csak megfelelő politikai kompenzációk esetén foglalhatnak el döntő pozíciókat; a francia fél azonban a kompenzációkat illetően mindvégig meglehetősen óvatos, sőt tartózkodó maradt. Május 5-én Paléologue tudatta magyar partnereivel, hogy a Magyarország által kívánt eredményekre csak hosszú távon lehet számítani, s bár a francia kormány el van szánva arra, hogy közép- európai politikáját Magyarországra építse, pillanatnyilag nem tud közvetlen befolyást gyakorolni szomszédaira. Május 18-án Fouchet, az új főbiztos Horthy és számos magyar politikus jelenlétében felolvasta a francia kormány előzetes nyilatkozatát. A francia kormány megígérte Magyarországnak „jószolgálatait" a szomszédos államokkal folytatandó tárgyalásokon a gazdasági és területi igazságtalanságok jóvátétele, valamint a kisebbségvédelem kiegészítése és revíziója érdekében.

Francia részről azonban az volt az egyik legfontosabb szempont, amit Paléologue a budapesti főbiztost instruálva leszögezett: a nyilatkozatba foglaltak csak a békeszerződés aláírása után lépnek érvénybe. A francia kormány tehát voltaképpen azt mondta: amennyiben a magyar kormány aláírja a békeszerződést, beszélni lehet majd a francia „jószolgálatról". A magyar kormány e kikötésre válaszul azt az álláspontot foglalta el, hogy amennyiben az opciók igénybevételére biztosított hat hónapon belül a francia kormány elhatározó lépést tesz a területi koncessziók elősegítésére, úgy az üzletet útjára engedi, ellenkező esetben viszont elejti. Ez természetesen mit sem változtatott azon, hogy a magyar kormánynak alá kellett írnia a békeszerződést, méghozzá változatlan formában. Erre június 4-én került sor a Trianon palotában.

Közép-Európa nagy politikai átrendezése befejeztetett. Befejeztetett a vákuumelméletnek megfelelően, mégpedig a francia politikai célok szellemében, mert a vákuumot Franciaország akarta betölteni. A jövőre várt, hogy beváltsa vagy megcáfolja ezt a várakozást.

MELLÉKLETEK

A RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Az Archives diplomatiques (a francia külügyminisztérium levéltára) fondjai esetében:

A. = Autriche (Ausztria)
H. = Hongrie (Magyarország)
P. = Pologne (Lengyelország)
R. = Roumanie (Románia)
T. = Tchécoslovaquie (Csehszlovákia)
Y. = Yougoslavie (Jugoszlávia)

A Ministère des Armées, État-Major de l'Armée de Terre, Service Historique (a szárazföldi hadsereg levéltára) esetében a származás jele a két szám közötti „N". Az első szám a főcsoportot, a második az abban elhelyezkedő doboz számát jelzi, amelyben az irat található. Amennyiben a dobozban elhelyezett iratokat dossziékba rendezték, a dosszié számát is jelezzük.

Dokumentumkiadványok:

DBFP = Documents on the British Foreign Policy 1919–1939, ed. by E. L. Woodward and Rohan Butler, First Series, vol. VI. London 1956

DDI = I Documenti diplomatici italiani. Sesta serie, vol.I./4 novembre 1918–17 gennaio 1919), Roma 1956

PDFRH = Papers and Documents to the Foreign Relations of Hungary. Published by the Royal Hungarian Ministry for Foreign Relations. Collected and edited by Prof. Francis Deak and Dezső Ujváry, vol. I. 1919–1920, Bp. 1939 és vol. II. 1921 January to August, Bp. 1946

PPC = Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919. The Paris Peace Conference, vol. I–XIII. Washington 1942–1947

PRFRUS = Papers Relating to the Foreign Relations of the United States.

Ádám Magda: Dunai konföderáció vagy kisantant, in: Történelmi Szemle, 77/3–4. 440–484. old.

Azan, P.: Franchet d'Espèrey. Paris 1940.

Baker: Le Président Wilson et le réglement franco-allemand d'après les documents inédits du Président Wilson. Réunis et commentés par R. S. Baker, Paris 1924.

Berend, T. Iván–Ránki, György: Die wirtschaftliche Probleme des Donaubeckens nach dem Zerfall der österreichisch-ungarischen Monarchie, in: Die Auflösung des Habsburgerreiches und Neuorientierung im Donauraum. Hgg. von R. G. Plaschka und K. Mack. Wien 1970.

Bandholtz, Maj. Gen. H. H.: An Undiplomatic Diary, New York 1933.

Beneš I.–*Beneš, E.:* Nemzetek forradalma. I–III. köt. Bratislava–Pozsony 1936.

Beneš II.–*Beneš, E.:* Souvenirs de guerre et de révolution 1914–1918. I–II. köt. Paris 1928.

Bernachot I.–*Bernachot*, Général: Les Armées Françaises en Orient après l'Armistice de 1918, vol. I. L'Armée Française d'Orient; L'Armée de Hongrie (11 novembre 1918–29 septembre 1919). Paris 1971.

Bernachot II.–*Bernachot*, Général: Les Armées Françaises en Orient après l'Armistice de 1918, vol. II. L'Armée du Danube; L'Armée Française d'Orient (28 octobre 1918–25 janvier 1920). Paris 1971.

Böhm Vilmos: Két forradalom tüzében. Budapest 1946.

Breit József tábornok: A magyarországi 1918–1919. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. I–II. köt. Budapest 1929.

Cabot Lodge, H.: The Senate and the Leage of Nations. New York 1925.

Cambon, Paul: Corrèspondance 1870–1924. vol. III. Les guerres balkaniques. La grande guerre. L'organisation de la paix. Paris 1946.

Choloupecky, V.: Zápas o Slovensko 1918. Praha 1930.

Clemenceau, G.: Grandeur et misère d'une victoire. Paris 1930.

Dascovici, N.: Interesele şi Drepturile Romaniei in texte de drept international public. Iasi 1936.

DBFP lásd rövidítések.
DDI lásd rövidítések.
Diószegi István: Két világháború árnyékában. Nemzetközi kapcsolatok története 1919–1939. Budapest 1974.
Farkas Márton: Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. Budapest 1969.
Fischer I.–*Fischer, L.*: The Soviets in World Affaires. A History of the Relations between the Soviet Union and the Rest of the World, 1917–1919. I–II. köt. Princeton, New Jersey 1951.
Fischer II.–*Fischer, L.*: Russia's Road from Peace to War. Soviet Foreign Relations 1917–1941. New York, Evanston and London 1969.
Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság. Budapest 1969.
Gergely Ferenc–Kőhegyi Mihály: Pécs–Baranya–Baja háromszög történelmi problémái 1918–1921 között. Baja 1974.
Girault, R.: Emprunts russes et investissements français 1887–1914. Paris 1973.
Haas, Hans: Henry Allizé und die österreichische Unabhängigkeit, in: Austriaca, nov. 1979. no. sp., 241–288.
Hajdu I.–*Hajdu Tibor:* Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest 1968.
Hajdu II.–*Hajdu Tibor:* A Magyarországi Tanácsköztársaság. Budapest 1969.
Hajdu III.–*Hajdu Tibor:* A Magyarországi Tanácsköztársaság c. fejezet, in: Magyarország története. VIII. köt. 1918–1919.; 1919–1945. Szerk. biz. eln. Pach Zsigmond Pál, főszerk. Ránki György, 1. rész. Budapest 1978. (2. kiadás)
Hajdu IV.–*Hajdu Tibor:* Károlyi Mihály. Budapest 1978.
Hajdu V.–*Hajdu Tibor:* Adatok a Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország kapcsolatainak történetéhez, in: Párttörténeti Közlemények, 1961. 3. sz. 86–123. old.
Hannak, J.: Karl Renner und seine Zeit. Wien 1965.
Houdek, F.: Kapitulacia Madarov v roku 1918. Bratislava 1928.
Horváth I.–*Horváth Jenő:* A trianoni béke megalkotása 1915–1920. Diplomáciai történelmi tanulmány. Budapest 1924.
Horváth II.–*Horváth Jenő:* A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja. Budapest 1939.
Jankovici, D.: La Paix de Bucarest. Paris 1918.
Jászi Oszkár: Magyar Kálvária, magyar feltámadás. München 1969.
Jeszenszky Géza: A brit külügyminisztérium és Magyarország 1890–1914, in: Történelmi Szemle, 77/2. 209–246. old.
Károlyi I.–*Károlyi Mihály:* Egy egész világ ellen. Budapest 1965.
Károlyi II.–*Károlyi Mihály:* Hit illúziók nélkül. Budapest 1977.

Karsai Elek: Iratok a Smuts-misszió történetéhez, in: Levéltári Közlemények, XXXVIII. 236–249. old.
Kerekes I.–*Kerekes Lajos:* Ausztria gazdasági és társadalmi helyzete a kettős monarchia felbomlása után, in: Századok, 1974. 1. sz.
Kerekes II.–*Kerekes Lajos:* Az osztrák köztársaság útja a genfi jegyzőkönyv megkötéséig, in: Történelmi Szemle, 1975/2–3. 373–410. old.
Kerekes III.–*Kerekes, Lajos:* Zur Aussenpolitik Otto Bauers 1918–1919.; Die „Alternative" zwischen Anschlusspolitik und Donauföderation, in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 1/1974. 18–45. old.
Kerekes IV.–*Kerekes Lajos:* Vorarlberg és Tirol elszakadási törekvései Ausztriától 1918–1919-ben, in: Történelmi Szemle, 1972/3–4. 431–453. old.
Kerchnawe, H.: Der Zusammenbruch des Österreichisch–Ungarischen Wehrmacht im Herbst 1918. München 1921.
Král, V.: A csehszlovák burzsoázia intervenciós háborúja a Magyar Tanácsköztársaság ellen 1919-ben. Bratislava 1956.
Krizman, B.: The Belgrad Armistice of 13 November 1918, in: Slavonic and East European Review, 1970 (LXVIII), no. 110.
Lederer, I.: Jougoslavia at the Paris Peace Conference. A Study of Frontier-making. New Haven and London 1963.
Liptai I.–*Liptai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. Budapest 1965.
Liptai II. *Liptai Ervin:* A Magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Budapest 1960.
Liptai III.–*Liptai Ervin:* Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország fegyveres szövetségének kérdéséhez, in: Hadtörténeti Közlemények, 1958. 1–2. 71–91. old.
Litván György: Documents des rélations franco-hongroises des années 1917–1918, in: Acta Historica 1975. (XXI), 1–2.
L. Nagy Zsuzsa: A békekonferencia és Magyarország 1918–1919. Budapest 1965.
Low, A.: The Soviet Hungarian Republic and the Paris Peace Conference, Transaction of the American Philosophical Society. New Series, vol. 53. Part. 10, 1963.
Lloyd George – The Truth about the Peace Treaties by David Lloyd George. I–II. köt. London 1938.
Mantoux, Paul: Les Délibérations du Conseil des Quatre. 24 Mars–28 Juin, Paris 1955.
Mayer, A. J.: Politics and Diplomacy of Peacemaking. Containement and Counterrevolution at Versailles 1918–1919. New York 1967.
Mermeix: Les Négociations secrètes les quatre armistices avec pièces justificatives. Paris 1919.
Mikoletzky, H. J.: Österreichische Zeitgeschichte vom Ende der Monarchie bis zum Abschluss des Staatsvertrages 1955. Wien–München 1962.

Miller, S.: Das Ringen um „die einzige grossdeutsche Republik". Die Sozialdemokratie in Österreich und im Deutschen Reich zur Anschlussfrage 1918/19, in: Archiv für Sozialgeschichte 1971. (XI) 1–51. old.
Neck, R.: Österreich im Jahre 1918. Wien 1968.
Nemzetközi szerződések 1918–1945. Válogatta és a jegyzeteket írta dr. Halmosy Dénes. Budapest 1966.
Nicolson, H.: Peacemaking 1919. London 1933. (New York 1939.)
Ormos I.–*Ormos Mária:* Le problème de la sécurité et l'Anschluss. Budapest 1975.
Ormos II.–*Ormos Mária:* Francia–magyar tárgyalások 1920-ban, in: Századok 1975/56. 904–949. old.
Pastor I.–*Pastor, P.:* Franco-Rumanian Intervention in Russia and the Vix Ultimatum: Background to Hungary's Loss of Transylvania, in: The Canadian-American Review of Hungarian Studies, Vol. I. Nos 1. and 2. 14–27. old.
Pastor II.–*Pastor, P.:* Hungary between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Threes. New York 1976.
PDFRH lásd rövidítések
Peroutka, F.: Budování státu. Ceskoslovenská politika v letech poprevratových. Vol. I. 1918.
PPC lásd rövidítések.
PRFRUS lásd rövidítések.
Rainer, J.: Die Anfänge des tschechoslowakischen Heeres in Italien 1918–1919, in: Beitrage zur neueren Geschichte Österreichs, hgg. von H. Fichtenau und E. Zöllner. Wien–Köln–Graz 1974.
Ránki György: A Clerk-misszió történetéhez, in: Történelmi Szemle, 1962/2. 156–187. old.
Renouvin I.–*Renouvin, P.:* Aux origines de la Petite Entente. Les hésitations de la politique française dans l'été 1920. Paris 1973.
Renouvin II.–*Renouvin, P.:* Les buts de guerre du gouvernement français (1914–1918), in: Revue historique, 90e année, T. CCXXXV. Janvier–mars 1966, 1–38. old.
Renouvin III.–*Renouvin, P.:* L'Europe au lendemain des Armistices de 1918, in: Revue d'histoire moderne et contemporaine, XVI. Janvier–mars 1969. 3–15. old.
Rubint (General Rubint): Az összeomlás. Budapest 1922.
Rumpler, H.: Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16 October 1918. Letzter Versuch zur Rettung des Habsburgerreiches, München 1966.
Saint-Aulaire, Comte de, Ambassadeur de France: Confession d'un vieux diplomate. Paris 1953.

Seymour – The Intimate Papers of Colonel House. Arranged as a Narrative by Ch. Seymour. Vol. I–II. Boston and New York 1926–1928.
Siklós I.–*Siklós András:* A polgári demokratikus forradalom c. fejezet, in: Magyarország története. VIII. köt.
Siklós II.–*Siklós András:* Magyarország 1918–1919. Budapest 1978.
Siklós III.–*Siklós András:* Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. Budapest 1964.
Soós Katalin: Burgenland az európai politikában. Budapest 1972.
Spector, Sh. D.: Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Joan I. C. Bratianu. New York 1962.
Stourzh, Gerald: Zur Genese des Anschlussverbots in den Verträgen von Versailles, Saint Germain und Trianon.
Tardieu, André: La paix. Paris 1921.
Temperley – A History of the Peace Conference of Paris. Ed. by H. W. V. Temperley, I–VI. köt. London 1920–1924.
Tilea, V. V.: Actiunea diplomatica a Romaniei. Sibiu 1925.
Vadász Sándor: Vix és Károlyi. Hadtörténelmi Közlemények, 1969. (XVI) 2. sz. 239–262. old.
Victor, M.: Slovenska Sovietska Republika v god 1919. Bratislava 1955.
Vinaver, V.: Jugoslavia i Madarska 1918–1933. Belgrád 1971.
Zsigmond László: A német imperializmus és militarizmus újjáéledésének gazdasági és nemzetközi tényezői (1919–1923). Budapest 1961.

Kéziratok:

Arday Lajos: Magyarország és Nagy-Britannia diplomáciai kapcsolatai 1918–1919. A magyar kérdés a párizsi békekonferencián. (Kandidátusi disszertáció. Budapest, MTA Könyvtára.)
Durand, Claude: La politique française en Hongrie de l'Armistice à la chute de Bela Kun. (Maitrise d'histoire préparée sous la direction de M. J. B. Duroselle. Párizs, Service historique.)

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

Dokumentumok

Documents concernant l'exécution de l'armistice en Hongrie (novembre 1918–mars 1919). Budapest 1919.

Documents diplomatiques relatifs aux conventions d'alliance conclues par la République tchécoslovaque avec le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes et le Royaume de Roumanie (août 1919–août 1921) Prague

Dokumenti i materiali do historii stosunkow polsko-radzieckih, T. II. Listopad 1918–kwieczien 1920. Warszawa 1961.

Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rendezte, magyarázó szöveggel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szücs László. Budapest 1962.

Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. I. köt. Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921. Szerk. Nemes Dezső. 2. kiadás. Budapest 1956.

Károlyi Mihály: Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek 1908–1919. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket készítette Litván György. Budapest 1968.

Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. V. köt. Budapest 1971.

Generalfeldmarschall Mackensen. Briefe und Aufzeichnungen. Bearb. von W. Foerster. Berlin 1918.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. VI. köt. 1. rész: 1919. március 21–június 11. és 2. rész: 1919. június 11–augusztus 1. Szerk. Gábor Sándorné. Budapest 1959–1960.

A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről. Neuilly s/S-ben 1920. január–március havában, I–III. Budapest 1920–1921.

Martens, G. F.: Nouveau receuil général des traités, 3e série, vol XI. Leipzig.

Miller, D. H.: My Diary at the Conference of Paris with Documents, I–XVII. köt. New York 1929.

Selection from the Smuts Papers. Vol. IV. Ed. by W. K. Hancock and J. Van Der Pole. Cambrigde 1966.

The Treaty of Saint Germain. A Documentary History of the Territorial and Political Clauses. With a Survey of the Documents of the Supreme Council of the Paris Peace Conference. Selected and ed. by N. Almond and R. H. Lutz, Stanford Univ. Press 1935.
Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919–1920. Hgg. von. H. Raschhoffer. Berlin 1937.

Emlékiratok

Batthyány Tivadar gróf: Beszámolóm. 2. kiad. é. n.
Bauer, Otto: Acht Monate auswärtiger. Wien 1919.
Bauer, Otto: Die österreichische Revolution. Wien 1923.
Cuninghame, Col. Sir Th. Montgomery: Dusty Measure. London 1939.
Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Leipzig–Wien 1922.
Harrer Ferenc: Egy magyar polgár élete. Budapest 1968.
Headlam-Morley, Sir J.: Memoirs of the Paris Peace Conference 1919. London 1972.
Horthy Miklós: Emlékirataim. Buenos Aires 1953.
Ionescu, T.: Souvenirs. Paris 1919.
Kelemen Béla: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. Szeged 1923.
Kratochwil Károly: A székely hadosztály 1918–1919. évi bolsevikellenes és ellenforradalmi harcai a székely dicsőségért, Magyarország területi épségéért és Európáért. Budapest 1938.
Landler Jenő: A Vörös Hadsereg diadalmas útja és bomlása, in: Új Március, 1926. március–április.
Laroche, J.: Au Quai D'Orsay avec Briand et Poincaré. Paris 1957.
Lansing, R. L.: The Peace Negotiations. Boston 1921.
L'Hopital, Commandant: Foch, l'Armistice et la Paix. Paris 1928.
Marie, Queen of Roumania: My Mission, in: The Cornhill Magazine, 1939 (160) 2.
Masaryk, T. G.: Die Weltrevolution. Erinnerungen und Betrachtungen 1914–1918. Berlin 1925.
Masaryk, T. G.: Les slaves après la guerre. Prague é. n.
Mordaq, J. H.: Le ministère Clemenceau. Journal d'un témoin. Vol. IV. Paris 1931.
Nyékhegyi Lajos: A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés (a páduai fegyverszünet). Személyes tapasztalatok és hiteles okmányok alapján. Budapest 1922.
Photiades, C.: La victoire des Alliés en Orient. Paris 1920.
Poincaré, R.: Au service de la France. Vol. X. Victoire et l'armistice 1918. Paris 1933.

Prónay Pál: A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Szerk. Szabó Ágnes–Pamlényi Ervin. Budapest 1963.
Lord Riddel's Intimate Diary of the Peace Conference and after, 1918–1923. New York 1934.
Romanelli, G.: Nell'Ungheria di Bela Kun e durante l'occupazione romana. Udine 1963.
Wedgwood, J.: Memoirs of a Fighting Life. London 1941.
Wickham Steed, H.: Throught Thirty Years. London 1924.
Páter Zadravetz titkos naplója. Szerk. Borsányi György. Budapest 1967.

Feldolgozások

Ádám Magda: A kisantant. Kossuth Könyvkiadó 1980.
Albrecht-Carrié, R.: Italy at the Paris Peace Conference. New York 1936.
Ashmed-Bartlett, E.: The Tragedy of Central Europe. London 1923.
Balázs József: Négy év vasban és vérben. Budapest 1966.
Balázs József: Salgótarján 1919. A Magyar Vörös Hadsereg északi arcvonalának eseményei. Március 21–május 29., in: Hadtörténelmi Közlemények, 1954/3–4.
Batowski, H.: Rozpad Austro-Węgier 1914–1918. Wrocław–Warszawa–Krakow 1965.
Benedikt, H.: Die Friedensaktion der Meinlgruppe, Graz–Köln 1962.
Benedikt H.: Die Monarchie des Hauses Österreich. München 1968.
Berend T. Iván–Ránki György: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19 20. században. Budapest 1969.
Boros Ferenc: Magyar–csehszlovák kapcsolatok 1918–1921. Budapest 1970.
Brach, R.: To the Origins and the Beginnings of Czechoslovak Foreign Policy, in: Problems of Contemporary History, Prague 1968.
Brown, P. M.: Foreign Relations of the Budapest Soviets in 1919., in: Hungarian Quarterly, 1937. (III) 1.
Cambon, Jules: Le diplomate. Paris 1926.
Candea, V.: Une pierre angulaire de la civilisation roumaine, in: Revue Roumaine, 77/2. (XXXI). 3–12.
Campbell-Stuart. Sir: Secrets of Crewe House. London 1920.
Charbonneau, J.: Franchet d'Espèrey, Maréchal de France. Paris 1956.
Deac, A.: Der plebiszitäre Charakter der Nationalversammlung von Alba Julia, in: Plaschka-Mack: Die Auflösung... 396–403. old.
Deák, F.: Hungary at the Paris Peace Conference. New York 1942.
Dolmányos István: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a marxista történetírás, in: Világtörténet 1966/9–10. 85–89. old.
Farkas Márton: A Monarchia megmentésének kísérletei és a páduai fegyverszünet, in: Századok 1969/2–3.

Fogarassy László: Az ismeretlen székely hadosztály, in: Déri Múzeum Évk. Debrecen 1971.
Fogarassy László: Kik vezették az 1919-es magyar Vörös Hadsereget? in: Borsodi Szemle, 1971/1.
Gajanova, A.: CSR a stredlevropská politika velmoci 1918–1938. Prága 1967.
Galántai József: Magyarország és az első világháború. Budapest 1974.
Geschichte der Republik Österreich. Hgg. von H. Benedikt. München 1954.
Gramsci, A.: A magyar tanácshatalom. A szakszervezetek és a diktatúra, in: Ordine nuovo, 1919. aug. 19. és okt. 11. Közzétette: Kiss Aladár, in: Párttörténeti Közlemények, 1962/3.
Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Budapest 1935.
Gál, Irén: Bela Kun, Roma 1969.
Hanak, H.: Great Britain and Austria-Hungary during the First World War. London 1962.
Hanak, H.: The Government, the Foreign Office and Austria-Hungary 1914–1918, in: The Slavonic Review, 1969. január
Hankey, Lord: The Suprem Council of the Paris Peace Conference. London 1963.
Hetés Tibor: Stromfeld Aurél. Budapest 1976.
Histoire de la Hongrie des origines à nos jours. Publié sous la direction de Ervin Pamlényi, Budapest 1974.
Iancovici, D.: Take Ionesco. Paris 1919.
Isztorija grazsdanszkoj vojnü v SZSZSZR. III–IV. köt. Moszkva 1957–1959.
Isztorija SZSZSZR. Vtoraja szérija. VII. köt. Moszkva 1967.
Jankovic, Dr.–Krizman, B.: Cradja o stvaranju jugoslavenske drzave 1. I – 20. XII. 1918. I–II. köt. Belgrád 1964.
Jankovic, Dr.: Jugoslavensko pitamje i krfsa deklaracija 1917 godine. Belgrád 1967.
Jazkova, A.: „Malaja Antanta" v jevropejszkoj politike 1918–1925. Moszkva 1974.
Jovanovic, S.: Moji Savremenici: Nikola Pasic. Windsor (Canada) 1962.
Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Budapest 1969.
Juhász-Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom története (1918. okt. 31–1919. márc. 21). Budapest 1945.
Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Budapest 1933.
Kabisev, N. V.: Bjelorusszkij narod v borbe za vlaszty Szovjetov. Minszk 1963.
Kennan, G. F.: Russia and the West. New York 1962.
Kerekes Lajos: Ausztria története 1918–1955. Budapest 1966.
Kerekes Lajos: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918–1922. Budapest 1979.
Kirschner Béla: A „szakszervezeti kormány" hat napja (1919). Budapest 1968.

Kleinwächer, Fr. F. G.: Von Schönbrunn bis Saint Germain. Die Entstehung der Republik Österreich. Graz 1964.
Kovács Endre: Magyar–lengyel kapcsolatok a két világháború között. Budapest 1971.
Kogan, A. G.: Genesis of the Anschluss Problem; Germany and the Germans of the Habsburg Monarchy in the Automn of 1918, in: Journal of Central European Review, 1979 (LXVIII), no. 110.
Lange, C.: Generalfeldmarschall Mackensen. Berlin 1937.
Levidov, M.: K isztorii szojuznoj intervencii v Rosszii. Leningrád 1925.
Lipscher, L.: Die Gestaltung der Aussenpolitik und die innenpolitischen Realitäten, in: Gleichgewicht – Revision – Restauration. Die Aussenpolitik der Ersten Tschechoslowakischen Republik im Europasystem der Pariser Vertrage. Hgg. von Karl Bosl, Wien 1976.
Litván György: Még egyszer Károlyi Mihály lemondásáról, in: Népszabadság, 1969. okt. 5.
Litz, H.: Eyre Crowe, der böse Geist des Foreign Office. Stuttgart–Berlin 1931.
L. Nagy Zsuzsa: Az „orosz kérdés" a párizsi békekonferencián, in: Ötven év. A Nagy Októberi és a magyarországi forradalmak. Szerk. L. Nagy Zsuzsa és Zsilák András, Budapest 1967.
Low, A. D.: The Anschluss Movement and the Paris Peace Conference. Philadelphia 1974.
Lukacs, J. A.: The Greatpowers and Eastern Europe. New York 1953.
Macartney, C. A.–Palmer, A. W.: Independent Eastern Europe. A History. New York 1966. (2. kiadás.)
Macartney, C. A.: The Habsburg Empire. London 1969.
A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Szerk. Nemes Dezső. Budapest 1972.
A Magyarországi Tanácsköztársaság 50. évfordulója. Szerk. Gábor Sándorné, Mucsi Ferenc. Budapest 1970.
Magyarország története. I–II. köt. Főszerk. Molnár Erik. Budapest 1967. (2. kiadás.)
Magyarország története. VII. kot. 1890–1918. Szerk. biz. eln. Pach Zsigmond Pál, főszerk. Hanák Péter. 2. rész. Budapest 1978.
Magyarország története. VIII. köt. 1918–1919; 1919–1945. Szerk. biz. eln. Pach Zsigmond Pál, főszerk. Ránki György. 1–2. rész. Budapest 1978. C 2. kiadás)
A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége és nemzetközi hatása. Szerk. Gábor Sándorné. Budapest 1960.
Marjanovic, M.: Londonski Ugovor iz godine 1915. Zagreb 1960.
Marston, F. S. : The Peace Conference of 1919; Organisation and Procedure. New York 1944.

Martet, J.: Monsieur Clemenceau peint par lui-même. Paris
May, A. J.: The Passing of the Habsburg Monarchy 1914–1918. Philadelphia 1966.
Mermeix: Le combat des trois. Paris 1922.
Miszko, M. V.: Oktobrjszkaja Revolucija i vossztanovlényije nyezaviszimoszty Polsi. Moszkva 1957.
Mód Aladár: Válaszutak 1918–1919. Budapest 1970.
Mourin, M.: Les rélations franco-soviétiques (1917–1967). Paris 1967.
Nemes Dezső: A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége, in: Századok, 1959/1.
Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921. Budapest 1962.
Nutu, C.: Die rumänische Emigration im Jahre 1918. Die Zusammenarbeit mit der tschechoslowakischen und jugoslawischen Emigration, in: Plaschka–Mack: Die Auflösung... 107–118. old.
Ormos Mária: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának néhány kérdéséről, in: Az 1918–19-es magyarországi forradalmak. Fel. szerk. Vadász Sándor és Dombrády Lóránd. Budapest 1978. 7–25. old.
Ormos Mária: Az ukrajnai francia intervencióról és hatásairól Közép-Európában 1918. október–1919. április, in: Történelmi Szemle, '77/3–4, 401–439. old.
Ormos, Maria: Das Zustandekommen des französischen Gedankens von einer selbständigen Österreich, in: Austriaca, novembre 1979, no. spécial. 193–215. old.
Ormos M.: La convention militaire de Belgrade en 1918, in: Acta Historica, 1979 (XXV) 1–2. 27–60. old.
Ormos Mária: Még egyszer a Vix-jegyzékről, in: Századok, 1979. 2. sz. 314–332. old.
Pascu, S.: Die Revolution im Oktober–November 1918 in Transylvanien, in: Plaschka–Mack: Die Auflösung... 390–395. old.
Pastor, P.: The Vix Mission in Hungary 1918–1919. A Reexamination, in: Slavic Review, 1970 (XXIX), no. 3.
Pisarev, J. A.: Die Befreiungsbewegung der südslavischen Völker Österreich-Ungarns in den Jahren 1917 und 1918 und die Entwürfe einer Reform der Donaumonarchie, in: Plaschka–Mack: Die Auflösung... 186–194. old.
Pichlik, K.: L'Activité anti-autrichienne des tchèques, in: Revue d'histoire moderne et contemporaine, T. XVI. janvier–mars 1916. 87–89. old.
Pataki István: Az ellenforradalom hadserege 1919–1921. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakulásában és megszilárdulásában Magyarországon (1919. augusztus–1921. július). Budapest 1973.

Plaschka–Mack: Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum. Hgg. von R. G. Plaschka und K. Mack, Wien 1970.
Plaschka, R. G.–Haselsteiner, H.–Suppan, A.: Innere Front. I–II. köt. Wien 1974.
Plaschka, R. G.: Cattaro–Prag. Revolte und Revolution. Kriegsmarine und Heer Österreich-Ungarns im Feuer des Aufstandsbewegungen vom 1. Februar und 28. Oktober 1918. Graz–Köln 1973.
Prahovan, A.: Take Ionesco, anecdotique et intime in: La Revue 1918 (CXXVII) (Paris)
Reimann, V.: Zu groß für Österreich, II. Teil: Otto Bauer, Wien 1968.
Rubinstein, E. I.: Krusenyiji Avsztro-Vengerszkoj Monarchii. Moszkva 1963.
Shotwell, J. T.–Lasserson, M. M.: Poland and Russia 1919–1945. New York 1945.
Siklós, A.: Ungarn im Oktober 1918, in: Acta Historica, 1977. (XXIII) 1–2. 1–40. old.
Stadler, K–R.: Hypothek auf die Zukunft. Die Entstehung der Österreichischen Republik 1918–1919. Wien–Frankfurt–Zürich 1970.
Stein, B. E.: Die „russische Frage" auf der Pariser Friedenskonferenz 1919–1920. Leipzig 1953.
Sulyok Dezső: Magyar tragédia. New York 1954.
Supka Géza: A nagy dráma. Miskolc 1924.
Supka Géza: Az összeomlás. in: Századunk, 1931. jún–júl.
Szende Zoltán: A magyar katasztrófa 1918–1919. Budapest 1937.
Szovjetszkaja Rosszija i kapitalisztyicseszkij mir v 1917–1923 gg. Moszkva 1957.
Szuprinyenko, N. L.: Ocserki isztorii grazsdanszkoj vojnü i inosztrannoj intervencii na Ukraine. Moszkva 1966.
Taylor, A. J. P.: The War Aims and the Allies in the First World War. Essays Presented to Sir L. Namier. London 1956.
Taylor, A. J. P.: The First World War. An Illustrated History. London 1963.
Toscano, M.: La Serbia e l'intervento in guerra dell'Italia, Milano 1939.
Toscano, M.: L'accordo revisionista franco-ungherese del 1920, in: Politica, 1942. (XX).
Toscano, M.: Il patto di Londra. Bologna 1934.
Valiani, L.: La dissoluzione dell'Austria-Ungherese. Milano 1966.
Valiani, L.: La désagrégation de l'Autriche-Hongrie. La fin de l'Autriche-Hongrie, in: Revue d'histoire moderne et contemporaine, janvier–mars 1969. (XVI). 78–82. old.
Vinnicsenko, V. K.: Vidrozsennaja nacii. Kijev–Wien 1920.
Walter, Fr.: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955. Wien–Köln–Graz 1972.

Wandycz, P. S.: Soviet-Polish Relations 1917–1921. Cambridge, Mass. 1969.
Werth, R. D.: Soviet Russia in World Politic. New York 1954.
Zeman, Z. A. B.: The Break-up of the Habsburg Empire 1914–1918. London 1961.
Zeman, Z. A. B.: A Habsburg-birodalom felbomlásának általános diplomáciai háttere, in: Történelmi Szemle, 1970/1.
Zwitter, F.: La Formation de l'Etat yougoslave, in: Revue d'histoire moderne et contemporaine, janvier–mars 1969. (XVI). 114–124. old.

JEGYZETEK

BEVEZETŐ

[1] Lásd erről *Girault*
[2] *Low*
[3] Lásd pl. *Cambon*, Jules

A FEGYVERSZÜNETEK IDŐSZAKA

[1] Paix 1914–1920, vol. 69. ff. 85–88.; *Temperley*, IV. köt. 216–217. old.; *Dascovici*, 9–11. old. – Lásd még: *Spector*
[2] Paix, vol. 69. f. 84. Saint-Aulaire, 1916. aug. 22.
[3] A. Paix, vol. 199. ff. 7–11., „Réponse dès Gouvernements alliés à la note des puissances ennemies rélative à la proposition d'ouverture de négociation de paix", 1916. dec. 30. – Lásd még: *Tardieu*, 89. old.; *Temperley*, I. köt. 172–173., 428. old.
[4] PRFRUS, 1916. Supplement, 97–99. old.
[5] A. Paix, vol. 199. ff. 12–17. – Lásd még: *Tardieu*, 90. old.; PRFRUS, 1917. Supplement I. 6–9. old.; *Renouvin* II.
[6] *Halmosy*, 29–35. old.; – Lásd még: *Jankovici*
[7] Angol vonatkozásban lásd: *Arday*
[8] Journal Officiel, Débats du Sénat, 1917. jún. 6. és Débats de la Chambre des députés 1917. jún.
[9] A beszéd szövegét lásd: PRFRUS, 1918. Supplement 1. The World War, 1918. (In two Volumes) I. köt. – Lásd még: *Lloyd George*, I. köt. 31–70. old.; *Jeszenszky*
[10] PRFRUS, 1918. I. köt. 12–16. old. – A szerb fogadtatásról lásd ugyanott, 791–792. old.
[11] Az utóbbi két nyilatkozat szövege: A. Paix, vol. 199. doss. 2. ff.16–17. old.; Wilson négy feltétele, 1918. febr. 11. (angolul: PRFRUS, 1918. I. köt. 108–113. old.) és ff. 17–18., Wilson öt feltétele, 1918. szept. 27. (angolul: PRFRUS, 1918. I. köt. 316–321. old.).
[12] A római határozat szövege: PRFRUS, 1918. I. köt. 796–797. old.
[13] Y. vol. 44. ff. 66–100. old. Összefoglaló a jugoszláv kérdésről.
[14] Lásd *Fischer* I., 836. old.; *Fischer* II. Hivatkozik az egyezményre *Bernachot* II., 65. old.
[15] Lásd PRFRUS, 1918. I. köt. 802–803., 807–808. old.

[16] A Conseil Supérieur de Guerre-t 1917-ben hozták létre azzal a céllal, hogy a legfontosabb szövetségesközi katonai kérdéseket felső szinten egyeztesse.
[17] PRFRUS, 1918. I. köt. 809–810. old.
[18] Lásd: *Lederer*, 33–35. old. – Nyilatkozat szövege: PRFRUS, 1918. I. 815–816. old.
[19] *Temperley*, IV. köt. 261–262. old.; PRFRUS, 1918. I. köt. 816. old.
[20] *Renouvin*, I.
[21] A feltételek ultimátumjellegűek voltak, de ez nem azonos a feltétel nélküli megadással.
[22] 7 N 6.
[23] *Clemenceau*, 86–100. old.
[24] A béketervezetekről lásd A. Paix. vol. 67.
[25] H. vol. 44. f. 60, feljegyzés 1918. okt. 22.
[26] Lásd *Renouvin*, III. 10. old.
[27] *Clemenceau*, 91. old.
[28] Ugyanott.
[29] A. Paix. vol. 201. doss. 8., ff. 24–28. „Troisième note au sujet d'une action de l'Entente en Russie Méridionale", 1918. okt. 30.
[30] R. vol. 31. f. 57. Jusserand, 1918. júl. 28.; ff. 59–60. Pichon, júl. 30.
[31] PRFRUS, 1918. I. köt. 778. old.
[32] R. vol. 31. f. 104. Pichon, 1918. szept. 27.
[33] Lásd az egész kérdésről: *Saint-Aulaire*, 335–336., 463–493. old.
[34] 4. N. 53. doss. 2. „Instruction personelle et secrète pour M. Général Franchet d'Espèrey et M. le Général Berthelot, chargé de mission en Roumaine." – Ugyanott Franchet d'Espèrey okt. 6-i előterjesztése. Lásd még: *Azan*, 213–216. old.
[35] Szeptember 23-án Lansing megtáviratozta Iaşiba, hogy az USA álláspontja a román kérdésben nem változott. (PRFRUS, 1918. I. köt. 782. old.) Okt. 26-án azonban Vopicka román követ jelezte, hogy a románok mégis nagyon nyugtalanok amiatt, hogy megkaphatják-e Erdélyt (ugyanott, 784. old.). Erre volt válasz Lansing újabb, nov. 5-i üzenete.
[36] 4. N. 43. doss. 2. Franchet d'Espèrey, 1918. okt. 18.
[37] 4. N. 58. doss. 10. A vezérkar három levele 1918. okt. 28. és *Bernachot*, II. 65. old.
[38] *Azan*, 223. old.
[39] Ugyanott, 240–241. old.
[40] A kapcsolatot Iaşival október 22-én sikerült megteremtenie Antonescu, később pedig de Flers hadnagy útján. *Saint-Aulaire*, 463–470. old.
[41] 4. N. 58. doss. 10. Berthelot, 1918. okt. 30.
[42] Paix, vol. 201. doss. 9. ff. 10–15.; 7. N. 6. doss. 135.
[43] Lengyelországot utólag, ceruzával írták bele annak a példánynak a szövegébe, mely a külügyminisztériumban található.
[44] Ez volt a véleménye többek között Jusserand washingtoni nagykövetnek, amit az amerikaiak aggályaival szemben hangoztatott. A. vol. 61. ff. 29–30., Jusserand, 1918. szept. 11. és Paix, vol. 58. doss. 1. Jusserand, 1918. okt. 31.
[45] *Rumpler*, 65–91. old.
[46] A. Paix, vol. 203. doss. 12. Feljegyzés, 1918. okt. 2. – E kérdésről még: *Mikoletzky*, 41–43. old.; *Neck*, 64–68. old; Magyarország története 1890–1918. II. köt. 1209–1211. old.

[47] A vonatkozó iratok a H. vol. 44-ben találhatók. – Lásd még a magyar függetlenségi tendenciákról: 6 N. 124. Service de renseignement, 1918. okt. 24.
[48] Ugyanott. Service de renseignement, 1918. okt. 23.
[49] A határozat szövegét lásd *Neck*, 76–78. old.
[50] Paix, vol. 67. ff. 245–246. de Caix feljegyzése, 1918. okt. (d. n.)
[51] H. vol. 44. f. 60. feljegyzés, 1918. okt. 22.
[52] A. Paix, vol. 203. doss. 12. ff. 49–50., de Caix feljegyzése, 1918. okt. (d. n.)
[53] PRFRUS, 1918. I. köt. 368. old.
[54] A. Paix, vol. 203. doss. 12. ff. 24–26. Pichon, 1918. okt. 21. Ugyanott az elnök üzenetének szövege is (ff. 14–15).
[55] Így de Caix több feljegyzésében, különösen: A. Paix, vol. 203. doss. 12. f. 33. okt. 25., valamint a svájci nagykövet, Dutasta.
[56] Paix, vol. 67. ff. 220–229. feljegyzés, 1918. okt. 25.
[57] Ugyanott, ff. 230–244. „Deuxième note", (d. n.)
[58] PRFRUS, 1918. I. köt. 368. old.
[59] A. Paix, vol. 203. doss. 12. ff. 24–26. Pichon, 1918. okt. 21.
[60] A. Paix, vol. 203. doss. 2. ff. 34–35. utasítástervezet és utasítás 1918. okt. 21.
[61] Az amerikai–német jegyzékváltás gyűjteménye: A. Paix, vol. 199. doss. 2. ff. 21–31. – Ugyanott ff. 37–38. Jusserand jelentése e kérdésről 1918. okt. 28. és ff. 42–43. Lansing kísérőlevelének francia fordítása. – A jegyzékeket közli PRFRUS, 1918. I. köt. 338., 343., 357–358., 380–381. és 381–383. old.
[62] A. Paix, vol 199. doss. 2. f. 41. kézzel írt feljegyzés a 14 pont és a fegyverszünet összefüggéséről; ugyanott ff. 32–33. Cambon londoni nagykövet 1918. okt. 25.
[63] A. Paix, vol. 199. doss. 2. ff. 50–51. utasítástervezet Wilson elnöknek szánt válaszról, 1918. okt. 29.
[64] A. Paix, vol. 199. ff. 50–52. távirat-fogalmazvány Jusserand-nak, 1918. okt. 29.
[65] Lloyd George választervezetét lásd: PRFRUS, 1918. I. köt. 425. old.
[66] Ugyanott, ff. 53–55. Clemenceau feljegyzése és Pichon ezen alapuló utasítástervezete, 1918. okt. 30.
[67] Ugyanott, ff. 56. A Clemenceau, House és Lloyd George által aláírt válasz szövege Wilson elnöknek, 1918. okt. 30.
[68] V. ö. *Seymour*, IV. köt. 148–187. old. és PRFRUS, 1918. I. köt. 421–423. old.
[69] R. vol. 31. f. 138 és ugyanaz az irat: 4. N. 58. doss. 10. Berthelot, 1918. okt. 31. – Berthelot a döntő fordulatot a bukaresti, pillanatnyilag iaşi francia kultúrattasé, de Flers küldetéséhez fűzte.
[70] R. vol. 31. f. 148. Jusserand, 1918. nov. 1.; f. 145., Pichon, 1918. nov. 1.
[71] A. Paix, vol. 197. doss. 3. ff. 8–11. Guillaumat, 1918. okt. 28.
[72] Y. vol. 44. ff. 40–41. Pichon, 1918. szept. 8.
[73] A. Paix, vol. 200. doss. 5. ff. 51–53. Berthelot-Trumbić-beszélgetés, 1918. okt. 31.
[74] Ugyanott, ff. 58–60., feljegyzés a jugoszláv kérdésről, fogalmazvány; ff. 61–65. gépelt tisztázat (d. n.) [kelte okt. 31. vagy nov. 1. lehet].
[75] 6. N. 71. „Note au sujet de la situation créée par la capitulation de l'Autriche", 1918. okt. 30.
[76] 6. N. 71. Poincaré levele, 1918. okt. 29.
[77] A. Paix, vol. 203. doss. 12. ff. 49–50. de Caix, 1918. okt. 30.
[78] A. Paix, vol. 203. doss. 12. ff. 49–50. de Caix, 1918. okt. 30.

[79] A. Paix, vol. 203. doss. 12. ff. 12–13. A monarchiával kötendő fegyverszünet tervezete, 1918. okt. 30.

[80] Lásd *Cambon*, Paul, 297–303. old.

[81] *Mermeix*, id. mű. 208. old. V. ö. PRFRUS, 1918. I. köt. 430–431. old.

[82] V. ö. *Krizman*

[83] Trumbić ezt úgy adta elő, mint amivel Pašić miniszterelnök zsarolta meg a horvát és a szlovén politikusokat.

[84] A vitára lásd *Mermeix*, id. mű. 206–214. old.; a fegyverszünet szövege: 345–347. old.

[85] A. Paix, vol. 201. doss. 9. ff. 8–13., berni jel. 1918. okt. 26.

[86] A. Paix, vol. 201. doss. 9. ff. 109–110., a csehszlovák deklaráció szövege, aláírói: Kramarž, Klofáč, Stanek, Habrman, Kalina.

[87] A. Paix, vol. 201. doss. 9. ff. 31–41. Legarde, 1918. nov. 1.; 4. N. 55, doss. 1. Tchecoslovaquie, Dutasta táv. Haguenin részéről 1918. nov. 2. – Lásd még: *Beneš*, II. 126–140. old.

[88] 6. N. 71. Beneš levele, 1918. nov. 2. – Nov. 3-i memoranduma megtalálható még: A. Paix, vol. 201. doss. 9. ff. 43–47. Beneš jegyzéke, 1918. nov. 3.; ff. 56–66. Beneš levele, memoár és térkép, 1918. nov. 7.

[89] Paix, vol. 69. ff. 28–64. „Les limites au point de vue ethnique de l'Etat tchécoslovaque", 1918. nov. 20.

[90] Az olasz katonai vezetőségnek a fegyverszünethez fűzött katonai protokoll kidolgozásában volt szerepe.

[91] 6. N. 71. Weber táviratainak gyűjteménye. – E táviratot idézi mind *Kerchnawe*, 150–151. old., mind *Rubint* tábornok, 206. old.

[92] Ír e feltételekről *L. Nagy*, I. 9. old.; *Siklós*, I. 90. old. Megemlékezik róla *Horváth*, II. 9. old. – Horváth nem talál magyarázatot a két magyar küldött fegyverszüneti kérelmére, mert a helyzetet úgy értelmezi, hogy a magyar kormány november 3-án elfogadta a padovai feltételeket. A valóságban azonban a magyar kormány ezen a napon még csak Weber tábornoknak adott „kényszer alatt" ideiglenes felhatalmazást Magyarország képviseletére (lásd *Kerchnawe*, 151. old.), de a fegyverszünet aláírásához még nem járult hozzá.

[93] 6. N. 71. Rádión leadott német nyelvű szöveg francia fordítása, Weber táviratainak gyűjteményében.

[94] A katonai konvenció szövegét lásd: Documents concernant l'exécution de l'Armistice en Hongrie (novembre 1918–mars 1919), Bp. 1919., *Temperley*, vol. IV. 351–352. old.; újabban közli: *Bernachot*, I. 235–237. old. – Megtalálható egy példánya a 6. N. 71. sz. dobozban.

[95] Ennek szövege: *Mermeix*, id. mű. 345–347. old.

[96] *Böhm*, 96 104. old.; *Jászi* 67–69. old.; *Károlyi* Mihály utolsó munkájában (II).

[97] *L. Nagy*, I. 9–12. és 73–75. old.; *Siklós*, I. 187–188. old.; *Pastor*, II. 120–122. old. és uő. I.; *Vadász* hangsúlyozza emellett, hogy a terület sorsa már előbb meg volt pecsételve.

[98] Ez a nézet az 1918 november utolsó napjaiban kialakult hivatalos francia álláspontón nyugodott. Fenntartja legutóbb Claude *Durand* La politique française en Hongrie de l' Armistice à la chute de Bela Kun c. kéziratos munkájában.

[99] Lásd erről különösképpen: *Siklós*, I. 90–91. old.

[100] 4. N. 58. doss. 10. Clemenceau, 1918. nov. 6.

[101] 4 N. 58. doss. 10. Franchet d'Espèrey, 1918. nov. 5.; uő. nov. 7. 20. N. 234. doss. 2.

[102] Az irodalom nagy részében a találkozó időpontját november 7-re teszik, de november 5. és 8. között mindenféle dátum található. Franchet d'Espèrey irataiból az állapítható meg, hogy Károlyiék 6-án utaztak Belgrádba, a tábornok a találkozót 8-ra tervezte, de végül sikerült 7-én késő délután Belgrádba megérkeznie. A tanácskozásról leadott táviratát azonban, amely a memorandumot és a magyar kéréseket is tartalmazta, Szalonikiből csak 8-án este továbbították. Ez egybevág Karolyi leírásával (II. 171. és 176. old). 4. N. 58. doss. 10. Franchet d'Espèrey, 1918. nov. 8.; 20. N. 528. doss. 3., uő., 1918. nov. 12.

[103] Ugyanott.

[104] A. Paix, vol. 203. doss. 12. ff. 83–84. és 4. N. 58. doss. 10. Franchet d'Espèrey, 1918. nov. 8. Az iratot közli *Litván Gy.*, I.

[105] R. vol. 32. ff. 116–117. Clemenceau, 1919. jan. 16.

[106] Horvath, II. 12–13. old. Ebben az összefüggésben Tardieu-re hivatkozik. (*Tardieu*, 465–466. old.)

[107] A szerző ellentmondásba keveredik önmagával, amikor egyfelől érvényesnek tekinti a padovai szerződést Magyarországra, másfelől Belgrád értelmét az átvonulási szabadságban jelöli meg.

[108] A. vol. 61. ff. 107–111. „De l'utilisation politique de l'occupation française en Autriche-Hongrie." d. n. 1918. nov. eleje, 7-e után.

[109] *Seymour*. 107–109. old., valamint PRFRUS, 1918. I. köt. 460–462. old.

[110] Közli *Tardieu*, 466. old.

[111] *Seymour*, 107–109. old., PRFRUS, 1918. I. köt. 460. old.

[112] 6. N. 71. „Etude sur les conditions d'armistice avec l'Autriche-Hongrie arretées par le Conseil Suprême de la Guerre à Versailles, le 31 octobre 1918", 1918. nov. 3.

[113] PRFRUS, 1918. I. köt. 785. old. – A kérdésről jelent Jusserand nov. 6. és nov. 9. Lásd: A. Paix, vol. 201. doss. 7. f. 2. és f. 8. A jegyzék szövege még: R. vol. 31. ff. 181–182.

[114] A. Paix, vol. 201. doss. 8. ff. 77–80., feljegyzés a német fegyverszünetről, 1918. nov. 5.

[115] 4. N. 58. doss. 10. külügyminisztérium Franchet d'Espèreynek, 1918. nov. 7.

[116] *Károlyi*, I. 255. old.

[117] V. ö. *Litván*, I. 191–192. old.

[118] R. vol. 31. ff. 154–157.

[119] A. Paix, vol. 201. doss. 7. f. 2. és ff. 7–8. Jusserand, 1918. nov. 6. és 9.

[120] Ugyanott, f. 6–7. Saint-Aulaire, 1918. nov. 8.

[121] 4. N. 58. doss. 10. Franchet d'Espèrey, 1918. nov. 10.; Berthelot nov. 11.; R. vol. 31. ff. 204–205. táv. nov. 10. – *Spector*, 63. old.

[122] 20. N. 528. doss. 2. telefonbeszélgetés szövege.

[123] Más forrás alapján hivatkozik a beszélgetésre *Vadász*.

[124] 20. N. 528. doss. 2. Henrys két levele, 1918. nov. 20.

[125] *Bernachot*, I. 25. old. közli az instrukció általános és az ellenőrzésre vonatkozó részét.

[126] 20. N. 528. doss. 2. Henrys, 1918. nov. 19.; 20. N. 497. doss. 2. Uő. 1918. nov. 24. – Mišić feladata volt, hogy Újvidéken a vonat összeállításáról és elindításáról, Linderé, hogy a fogadásról és a bizottság elszállásolásáról gondoskodjék.

[127] Az előkészítéssel Vix számos jelentése foglalkozik. Ezek gyűjteménye a 20. N. 528. sz. dobozban, a kópiák a 17. N. 514 sz. dobozban találhatók. (A két gyűjtemény kiegészíti egymást.)

[128] H. vol. 44. A fond tartalmaz egy kisebb gyűjteményt Schwimmer Róza iratainak másolataiból. A hivatkozott táviratváltás szövegei itt találhatók.

[129] T. vol. 44. ff. 1–2. Pichon, 1918. nov. 22. és 23.

[130] 4. N. 51. doss. 1. Clemenceau, 1918. nov. 26.

[131] R. vol. 31. ff. 122–123. Diamandy jegyzéke, 1918. okt. 29.

[132] A. Paix, vol. 201. doss. 7. ff. 9–10. Saint-Aulaire táv. 1918. nov. 10.

[133] 4. N. 58. doss. 10. Iliescu tábornok tervezetéről (1918. okt. 31.) készített analízis, 1918. nov. 14.

[134] R. vol. 31. ff. 208–209. Lacombe, 1918. nov. 9.

[135] R. vol. 31. ff. 208–209. Saint-Aulaire, 1918. nov. 10.

[136] Az irat teljes terjedelmében: 4. N. 58. doss. 10. Franchet d'Espèrey, 1918. nov. 17. Rövidített változata: R. vol. 31. ff. 223–224. – Az utóbbi félreérthető, mert a kivágás miatt olyan értelmet is nyerhet, mintha fordítva: a francia megszállásban való román részvétel engedélyezéséről lenne szó.

[137] 20. N. 497. doss. 2. Henrys, 1918. dec. 6.

[138] *Bernachot*, II. 69–70. old.

[139] 4. N. 58. doss. 10. Franchet d'Espèrey igazoló jelentése, 1918. nov. 19. – A budapesti akcióval kapcsolatos tervéről: 20. N. 528. doss. 2.

[140] *Arday*

[141] DDI 264., 279., 334., 342., 359., 372., 397., 416., 423., 431. sz. irat.

[142] 6. N. 71. Károlyi Lansinghoz intézett levelének francia fordítása több példányban

[143] 4. N. 58. doss. 10. Clemenceau, 1918. nov. 26.

[144] Idézi: *Arday*

[145] 4. N. 58. doss. 11. A vezérkar tájékoztató jelentése, nov. 26. és Clemenceau Franchet d'Espèreynek nov. 26.

[146] 4. N. 58. doss. 10. D Franchet d'Espèrey, 1918. nov. 19.

[147] 20. N. 528. doss. 2. Henrys, 1918. nov. 20. – Magyar javaslat a megszállandó stratégiai pontokról: ugyanott, doss. 3. Vix felterjesztése, nov. 30.

[148] 20. N. 497. doss. 2. Henrys, 1918. nov. 29.

[149] 4. N. 57. doss. 11. Franchet d'Espèrey, 1918. dec. 4.

[150] DDI, 373. sz.

[151] Az iratot közli *Litván*, 192–193. old. 7. N. 1357. doss. 6 jelzettel. Megtalálható még: 4. N. 57. doss. 11., valamint 20. N. 528. doss, 3.

[152] Az iratot közli *Litván*, 192–193. old. Megtalálható még: H. vol. 44. ff. 165–167. Pichon, 1918. nov. 29.

[153] Lásd: *Lange* és *Poerster*

[154] 4. N. 58. doss. 10. Clemenceau, 1918. nov. 18.

[155] Ugyanott, Berthelot, 1918. nov. 18.

[156] 20. N. 528. doss. 2. Henrys, 1918. nov. 19.

[157] Ugyanott, doss. 3. Franchet d'Espèrey, táv. két részben, 1918. nov. 20.

[158] 4. N. 58. doss. 10. Alby tábornok Franchet d'Espèreynek, 1918. nov. 20.
[159] 17 N. 514. doss. 1. Vix, 1918. nov. 27.
[160] Ugyanott, Vix, 1918. nov. 29. Vix Mackensennek is jelezte Ameil kiküldetését.
[161] Ugyanott, Vix Károlyinak, 1918. dec. 1.
[162] 20. N. 497. doss. 2. Károlyi levele, 1918. dec. 1.
[163] 17. N. 514. Vix, 1918. dec. 2.
[164] Az utóbbi jelentést Henrys dec. 7-én terjesztette Franchet d'Espèrey elé. – 20. N. 497. doss. 2. Henrys, 1918. dec. 7. – Ugyanott, Henrys, 1918. dec. 7.
[165] 20. N. 497. doss. 2. Henrys, 1918. dec. 11., két táv.
[166] Mindkettő: 20. N. 497. doss. 2. Mackensen, 1918. dec. 11.
[167] 17. N. 514. doss. 1. Vix, 1918. dec. 12. és 20. N. 497. doss. 3. Henrys, dec. 10. és 14.
[168] 20. N. 497. doss. 3. Henrys, 1918. dec. 13. – 17. N. 514. doss. 1. Landrot, 1918. dec. 13. és Vix, dec. 14.
[169] 17. N. 514. doss. 1. Vix, 1918. dec. 14. és ugyanott, Vix, 1918. dec. 14.
[170] Ugyanott, doss. 2. Vix, 1918. dec. 16.
[171] 17. N. 514. doss. 1. Vix, 1918. dec. 16.
[172] 20. N. 498. doss. 1. feljegyzés, 1919. jan. 10.
[173] 17. N. 514. doss. 1. Vix, 1919. dec. 17.
[174] Ugyanott. A táviratot Vix terjeszti fel, 1919. dec. 24-én
[175] 20. N. 498. doss. 2. Mackensen, 1919. jan. 6.
[176] Ugyanott. Jelentés Mackensen panaszai ügyében, 1919. jan. 13.
[177] Ugyanott. Henrys távirata 1918. dec. 17. – Franchet d'Espèrey ezt valóban megtette december 19-én, s erről Henryst is értesítette. (Ugyanott, doss. 3.)
[178] 17. N. 514. doss. 2. Vix, 1918. dec. 19.
[179] Ugyanott, Vix, 1918. dec. 19.
[180] Ugyanott, Landrot, 1918. dec. 19.
[181] 20. N. 497. doss. 3. Henrys, 1918. dec. 23.
[182] 17. N. 514. doss. 1. Vix, 1918. dec. 18.
[183] Ugyanott, uő., 1918. dec. 19.
[184] 20. N. 497. doss. 3. Henrys, 1918. dec. 23.
[185] Ugyanott, Vix, 1918. dec. 27. és 20. N. 497. doss. 3. Henrys, 1918. dec. 25.
[186] 4. N. 57. doss. 11. Franchet d'Espèrey, 1919. jan. 7.
[187] Ugyanott. Két távirati jelentés, 1918. nov. 30.
[188] 20. N. 497. doss. 2. Henrys, 1918. dec. 1.
[189] Közli: *Litván.* A levél kelte 1918. dec. 5.
[190] 20. N. 514. doss. 1. – December 5-én Henrysnek azt írta, hogy Károlyit felkérte a tiltakozás szövegének átadására. (20. N. 497. doss. 2. Vix, 1918. dec. 5.)
[191] Ugyanott, Vix, 1918. dec. 5.
[192] 20. N. 497(?) doss. 2. Henrys, 1918. dec. 4.
[193] *Beneš*, II. 231. old. – Azt állítja, hogy már a december 3-i jegyzék tartalmazta a határt. Ez nem felel meg a tényeknek.
[194] E tárgyalásokról *Choloupecky* (127. old.), valamint *Houdek* (52. old.) mint Hodža egyéni akciójáról emlékezik meg. A demarkációs vonalról történt megállapodást Hodža saját kezdeményezésére vezetik vissza. (*Peroutka*, 373. old. is.)
[195] 20. N. 497. doss. 2. Henrys, 1918. dec. 7.
[196] Ugyanott, Henrys, 1918. dec. 5.

[197] Ugyanott, Henrys, 1918. dec. 7.
[198] Ugyanott, Henrys, 1918. dec 8.
[199] Ugyanott, Henrys, 1918. dec. 9.
[200] 4. N. 57. doss. 11. Franchet d'Espèrey, 1918. dec. 13.
[201] 20. N. 497. doss. 2. Franchet d'Espèrey, 1918. dec. 13.
[202] Ugyanott, Henrys, 1918. dec. 13.
[203] Lásd *Král*, 40. old ; *Hajdu*, I. 159. old
[204] *Beneš*, II. 219 220. old. – Azt állítja, hogy a vonalat maga jelolte ki egy „kéznél levő" propagandatérképen. Tény, hogy Laroche később csehszlovák közreműködéssel, egyuttesen kialakított vonalról beszélt.
[205] T. vol. 44. f. 4. Clemenceau, 1918. dec. 15.
[206] 4. N. 51. doss. 1. Clemenceau, 1918 dec. 19. – Az irat megtalálható még: 4. N. 57. doss. 11.
[207] Pichon szintén ismerteti a vonalat, majd ezt írja: „Ez az a vonal, amely mogé visszavonulasra Franchet d'Espèrey felszolította a magyar kormányt, amely deferált e bejelentés előtt. Ténylegesen tehát ezt már tiszteletben tartják." (T. vol. 44 ff 6–7) – Ezzel a misztifikálással Pichonnak más szándéka aligha lehetett, mint hogy a vitát elkerulje, s a dolgot úgy állítsa be, mint ami ellen a magyar kormány még csak kifogást sem emelt.
[208] 17. N. 514 doss. 3. Vix, 1918. dec. 20. és 21.
[209] *Beneš*, II. 229. old. – Azt állítja, hogy Hodža tevékenységét ő dezavuáltatta a prágai kormánnyal
[210] 4. N. 51. doss. 1. Clemenceau, 1918. dec. 22
[211] Hodža ugyanis azt állította – úgy tűnik, nem sok alappal – , hogy a vonalat a Conseil Supérieur de Guerre fogadta el
[212] Az irat két helyen található: 2 N 57. doss. 11. és 17. N 514 doss. 3. Vix, 1918 dec. 23.
[213] V. ö. *Spector*, 67–69 , 96–97. old.
[214] R. vol. 32. ff. 17–18., feljegyzes Brătianu uzenetéről, 1918. dec 8 , ugyanott ff 19 20., a román követség jegyzéke, dec. 8.
[215] R. vol. 32. f. 16. Pichon feljegyzése, 1918 dec. 8.
[216] R vol. 31. f. 230 , 1918. nov.
[217] *Cambon*, Paul, 316–317. old.
[218] 4. N. 58. doss. 10. Berthelot, 1918. nov. 28.
[219] 20. N. 497. doss. 2. Franchet d'Espèrey, 1918. d. n. (dec. eleje).
[220] 5 N 202 Roumanie, 1918. dec. 15. – Az erdélyi román előnyomulás magyar oldaláról lásd *Hajdu*, I. 162. old.
[221] 17. N. 514. doss. 1. Vix, 1918. dec. 16.
[222] Ugyanott. Vix két további jelentése, 1918. dec. 16.
[223] E részhez Vix lábjegyzetet fűzött: „Nem a konvenció olyan flagráns megsértéseire gondolok itt, mint amit a csehek inváziója jelentett Magyarországon, majd pedig Erdély elözönlése a románok által. Ezek olyan sérelmek, amelyek inkább a versailles-i kongresszusra tartoznak."
[224] 17 N. 514 doss 1. Vix, 1918. dec. 17., valamint a Henryshez érkezett példány a magyar jegyzékekből összeállított dossziéval: 20. N. 527. doss. 4
[225] 17 N. 514 doss. 1. Vix, 1918 dec. 18

[226] 17. N. 514. Vix több távirata, 1918. dec. 20.

[227] Ugyanott. Vix, 1918. dec. 21. – Landrot ezredesnek Berthelot december 1-én adott megbízást a magyar kormánnyal folytatandó tárgyalásokra. December 22-én visszahívta, s helyette Mabilais parancsnokot küldte Budapestre, ezúttal már azzal az instrukcióval, hogy a fegyverszünettel kapcsolatos kérdésekben Vixszel egyetértésben lépjen fel, s a nehézségekről, amelyek akár a magyar kormánnyal, akár Vixszel felmerülnének, közvetlenül neki jelentsen. Ugyanott. Vix, 1918. dec. 22.

[228] 4. N. 57. doss. 11. Clemenceau, 1918. dec. 20.

[229] Ugyanott. Landrot, 1918. dec. 23. – A kolozsvári demonstrációról lásd *Hajdu*, I. 162. old.

[230] 20. N. 497. doss. 3. Berthelot, 1918. dec. 22. és dec. 23.

[231] Ugyanott. Franchet d'Espèrey, 1918. dec. 23. és Henrys Vixnek, dec. 23.

[232] R. vol. 32. ff. 32–33. Lacombe 1918. dec. 22. és ff. 34–38. feljegyzés, 1918. dec. 22.

[233] Journal Officiel, Debats de la Chambre des députés, 1918. dec.

[234] R. vol. 132. ff. 67–68. Pichon, 1918. dec. 30. – A francia álláspontot az olasz kormány 1919. jan. 1-én (f. 72.), a brit jan. 4-én (f. 74.) elfogadta.

[235] Brătianu későbbi párizsi és londoni útja személyisége megítélésén nem változtatott. Lásd *Cambon*, Paul, 316. old.

[236] A. Paix, vol. 200. doss. 5. ff. 100–101. Legarde jelentése, 1918. nov. 7. és Paix, vol. 67. ff. 247 248. Bernből származó másolat a jugoszláv követelésekről, 1919. jan. 8.

[237] Y. vol. 44. f. 107. feljegyzés, 1918. nov. 27.

[238] Y. vol. 44. f. 110. Franchet d'Espèrey, 1918. dec. 5. – Saint-Aulaire e kérdésben megpróbált beavatkozni.A vezérkar és a hadügyminisztérium azonban a főparancsnok javaslatát hagyta helyben.

[239] A. Paix, vol. 201. doss. 7. f. 25. Fontenay, 1919. jan. 13. és f. 26. Ugyanott.; Jan. 13.; R. vol. 32. f. 110. Fontenay, jan. 13.; ff. 113–114. Uő. jan. 14. – Lásd még: R. vol. 32. f. 108. Saint-Aulaire, 1919. jan. 12.

[240] R. vol. 32. ff. 76–78. Saint-Aulaire, 1919. jan. 5. ff. 80–83. Uő. jan. 6. ff. 84–87. Az amerikai, angol, francia és olasz követ kollektív távirata, jan. 8.

[241] Ugyanott, f. 79. Fleuriau, 1919. jan. 5.

[242] 4. N. 58. doss. 10. Pichon, 1919. jan. 6.

[243] R. vol. 32. ff. 88–91. „Note" 1919. jan. 6. – E feljegyzés értelmében ez idő szerint sem a román, sem a francia kormány nem tekintette rendezési alapnak a gyulafehérvári gyűlés határozatát.

[244] Az előbbire Vix később keletkezett jelentéseiből lehet következtetni. Az utóbbi ígéret viszont a magyar fegyverszüneti bizottság december 31-i előterjesztéséből nyilvánvaló. – 20. N. 528. doss. 3. A magyar fegyverszüneti bizottság Vixnek, 1918. dec. 31. · Lásd még ugyanott, doss. 2., Henrys Vixnek, 1918. dec. 27.

[245] A fentieket a magyar fegyverszüneti bizottság jegyzéke állapítja meg. – 20. N. 528. doss. 3. Magyar fegyverszüneti bizottság, 1919. jan. 9.

[246] A misszió helyzetét Vix különös részletességgel elemezte dec. 23-i összefoglalójában. 17. N. 514. doss. 3.

[247] Sir Henry Wilson hozta e kérdést a konferencia elé. Conférence de la Paix, 1914–1920., vol. 3. Conseil Supérieur de Guerre, Réunion de Londre, 1918. dec. 3.

[248] DDI, 507. sz. és melléklete.

[249] 20. N. 497. doss. 3. Clemenceau táv., d. n.

[250] 20. N. 498. doss. 2. Henrys, 1919. jan. 2. és jan. 3.

[251] 17. N. doss. 4. Vix, 1919. jan. 6.; 20. N. 525. doss. 5. Vierne, jan. 6.; 17. N. 514. Vierne jel. jan. 6. és Vix hozzáfűzött megjegyzései, ugyanott.

[252] De Lobit Belgrádba érkezte után elsőként azt a kérést intézte Henrys tábornokhoz, hozza Berthelot tudomására, hogy neki Románián harmadosztályú, fűtetlen és ablaktalan kupéban kellett átutaznia. – 20. N. 498. doss. 2. Henrys, 1919. jan. 9.

[253] 20. N. 498. doss. 2. Henrys, 1919. jan. 12.

[254] 20. N. 498. doss. 2. Henrys, jan. 13.

[255] R. vol. 32. ff. 94–101. Berthelot, 1919. jan. 8.

[256] 4. N. 57. doss. 11. Franchet d'Espèrey, 1919. jan. 15-i kivonat: R. vol. 47. ff. 1–3.

[257] Ugyanott, feljegyzés, 1919. jan. 14.

[258] R. vol. 32. ff. 116–117. Clemenceau, 1919. jan. 16.

[259] 20. N. 525. doss. 3. Két jegyzőkönyv az Ameil–Apáthy-beszélgetésről, 1919. jan. 22. és 23., valamint feljegyzés a jan. 22-i Ameil–Vix-telefonbeszélgetésről. – Ugyanott még erről Ameil jel, jan. 23.

[260] Jankovics nyilatkozata és Vix javaslata: 17. N. 514. doss. 5. Vix, 1919. jan. 23.

[261] Nem látszik érdemesnek az állandóan visszatérő érvek ismétlése, így globálisan jelzem csupán, hogy a vita e szakaszára elsősorban két helyen, a 20. N. 498. doss. 3. és a 20. N. 525. doss. 3-ban találhatók az iratok, január közepétől kezdve a végéig.

[262] 17. N. 514. doss. 5. Vix, 1919. jan. 21.

[263] 20. N. 498. doss. 3. Franchet d'Espèrey de Lobit-nak, 1919. jan. 27. (utólag értesíti 21-i parancsáról).

[264] R. vol. 32. ff. 129–130. Clemenceau, 1919. jan. 24.

[265] 20. N. 498. doss. 3. Franchet d'Espèrey, 1919. jan. 27.

[266] 20. N. 525. doss. 5. Patey összefoglaló jelentése 1919. febr. 8. Lásd még: a doss. 3-ban és a 20. N. 498. doss. 3-ban több iratot, jan. 29–30-án

[267] *Bernachot*, II. A megadott jelzet alatt (7. N. 1395.) az iratot nem találtam meg.

[268] 20. N. 525. doss. 3. Vix, 1919. febr. 7.

[269] Ez a vita a román katonai lépéseken kívül kiterjedt Patey-nak a magyar fegyverkezéssel, katonai műveletekkel kapcsolatos vádjaira.

[270] 20. N. 525. doss. 5. Patey, 1919. febr. 8.

[271] Ugyanott. Vix, 1919. márc. 10.

[272] Ebben a fejezetben az antantmisszió legfontosabb politikai tevékenységét kísértük figyelemmel. Vix azonban számos más problémával is foglalkozott, mind a konvenció szabta keretekben, mind azokon kívül. Mindez, vagyis a Vix-misszió története, még megírásra vár.

[273] 6. N. 124. de Sugny, 1919. jan. 8.

[274] Autriche, vol. 39. ff. 15–33. Haguenin, 1919. jan. 22.

[275] H. vol. 117. ff. 281–284. feljegyzés, 1919. jan. 29.

[1] *Cabot Lodge*; Henry, The Senate and the League of Nations. New York 1925; *Zsigmond*, 13–14. old.
[2] *Diószegi*, 22–25. old.
[3] *Hajdu*, I. 118. old.
[4] *Renouvin*, II. 6–8. old.
[5] PPC, III. köt.
[6] Ugyanott, 818–830. old.
[7] Ugyanott, 849. old. – Lásd még: *Tilea*, 14–23. old.
[8] PPC, IV. köt. 45–54. old.
[9] Paix, vol. 67. ff. 247–248.
[10] *Low*, 24. old.
[11] Documents concernant l'exécution de l'Armistice en Hongrie (novembre 1918–mars 1919). Bp. 1919. Újabban közli: *Bernachot*, I.
[12] Ez a nézet az 1918. november végén kialakított hivatalos francia külügyi interpretáción alapult – *Durand* fenntartja, hogy a konvencióban a csehszlovák és román érdekek Franchet d'Espèrey tájékozatlansága miatt nem kaptak helyet. *Bernachot* (I. 23. old.) viszont az utóbbiak jelentkezését és a kielégítésükért tett lépéseket a francia politikától mintegy függetlenül kezeli.
[13] Az intervenciós érdeket döntőnek látja *L. Nagy* (I. 74–75. old.). Kifejezetten ezt az összefüggést vizsgálja *Pastor I.*, *Vadász* szerint e terület sorsa lényegében véve már jó ideje meg volt pecsételve, az intervenciós érdekeket azonban maga is döntőnek gondolja.
[14] *Durand*
[15] *Spector*, 113. old.
[16] Archives diplomatiques, Conférence de la Paix, Commission des affaires roumaines et yougoslaves (továbbiakban Comm. roumaine), első ülés jegyzőkönyve, 1919. febr. 8.
[17] R. vol. 47. ff. 31–33. és PPC, IV. köt. 61. old.
[18] Comm. roumaine, 1919. febr. 19. Alby előterjesztése. R. vol. 47. ff. 34–36.
[19] *L. Nagy*, I. azonos álláspontot képvisel, amikor megállapítja, hogy a Vix-jegyzék funkciója Románia hátának fedezését szolgálta.
[20] Az amerikai értesülésekről *R. S. Baker*, 95–100. old.
[21] 5. N. 202. Roumanie, Berthelot, 1919. jan. 24. és 4. N. 58. doss. 10., összefoglaló az előbbiről.
[22] V. ö. *Spector*, 108. old. és az általa hivatkozott: PPC, IV. köt. 104–107. old.
[23] 17. N. 514. doss. 5. Vix, 1919. jan. 27.; 20. N. 498. doss. 2. de Lobit, 1919. jan. 29.; 20. N. 525. doss. 5. Vix 1919. jan. 30.
[24] 20. N. 498. doss. 3. de Lobit, 1919. febr. 3. és febr. 5.; 4. N. 58. Saint-Aulaire a jan. 6-i román jegyzékről.
[25] R. vol. 32. f. 149. Saint-Aulaire, 1919. febr. 5.
[26] 5. N. 202. Roumanie, Berthelot, 1919. febr. 5.; 20. N. 498. doss. 5. de Lobit, 1919. febr. 12.; 20. N. 525. doss. 5. de Lobit, 1919. febr. 15.
[27] R. vol. 47. f. 29. Franchet d'Espèrey, 1919. febr. 14.; ugyanott, f. 47. 1919. febr. 15.

[28] *Baker*, 110–116. old. Bliss tábornok két memoranduma és levele Wilson elnökhöz.
[29] Comm. roumaine, 1919. febr. 17.
[30] R. vol. 47. ff. 31–35. old. és PPC, IV köt. 59–61. old.
[31] PPC, IV. köt. 145–146., 157–518. old. és R. vol. 47. ff. 42–43.
[32] *Baker*, 110–116. old.
[33] Comm. roumaine, márc. 2., márc. 18.
[34] 20. N. 528. doss. 3. Mišić, 1919. febr. 10.
[35] Ugyanott, Henrys, 1919. febr. 20.
[36] Lásd *Gergely–Kőhegyi*
[37] 20. N. 498. de Lobit, 1919. jan. 22.; T. vol. 50. ff. 91–92. Beneš–Laroche, 1919. jan. 26.
[38] 20. N. 527. doss. 4. és T. vol. 51. ff. 68–67., csehszlovák jegyzék, márc. 7. (első helyen Vix kommentárja).
[39] PPC, IV. köt. 317–320. old. Archives diplomatiques, Paix, Commission des affaires tchécoslovaques (tovább: Comm. tchécoslovaque) febr. 28–márc. 14.
[40] 20. N. 527. Franchet d'Espèrey, 1919. márc. 5.
[41] 20. N. 498. doss. 4. de Lobit, 1919. márc. 6., márc. 9. (ez 20 N. 527. doss. 2. is), valamint márc. 13. (ez márc. 15-i dátummal a 20. N. 527. doss. 2-ben is). 20. N. 527. doss. 2. – De Lobit, márc. 16. A tervezet katonai részét közli: *Bernachot*, I. 84–91. old.
[42] 59. sz. jegyzet mellett ugyanott de Lobit, 1919. márc. 16.
[43] 20. N. 528. doss. 3. Vix, 1919. márc. 1.
[44] Pellé missziójáról: 5. N. 190. Tchécoslovaquie. – Lásd még: *Rainer*
[45] 20. N. 525. doss. 5. Vix, 1919. márc. 6.; 20. N. 498. doss. 4. de Lobit márc. 5.; 20. N. 527. doss. 2. de Lobit, márc. 7.; 20. N. 498. doss. 4. de Lobit, márc. 17,; Franchet d'Espèrey utasítása: 20. N. 527. doss. 2. márc. 19. (még egyszer márc. 20.).
[46] 20. N. 498. doss. 14. de Lobit, 1919. márc. 13. ua. és 20. N. 527. doss. 2. Franchet d'Espèrey, márc. 15. – Lásd még: *Bernachot*, I. 91–94. old.
[47] Comm. tchécoslovaque, 1919. febr. 27.
[48] Ugyanott.
[49] 5. N. 202. Roumanie, Berthelot, 1919. febr. 23.
[50] PPC, IV. köt. 11., 13–21. old.
[51] PPC, IV. köt. 104–107., 119–127. és 120–127. old.
[52] 20. N. 226. Franchet d'Espèrey, 1919. márc. 3. és 4.
[53] Ugyanott, Franchet d'Espèrey, márc. 11. és márc. 15
[54] 20. N. 273. doss. 1. Berthelot, 1919. márc. 12.
[55] V. ö. *Pastor*, I. 134. old.
[56] R. vol. 47. f. 56. Alby, márc. 14.
[57] PPC, IV. köt. 379–380., 380 385. old.
[58] Részletesen ismerteti *Pastor*, II. 134. old.
[59] 20. N. 273. doss. 2. Clemenceau, 1919. márc. 14.; R. vol. 47. Clemenceau, márc. 14.
[60] 20. N. 273. doss. 2. de Lobit, 1919. márc. 16.
[61] 20. N. 556. Franchet d'Espèrey, 1919. márc. 17. és 20. N. 527. doss. 2. de Lobit több rendelete 17. és 19. között. Franchet d'Espèrey rendeletét ismerteti: *Bernachot*, I. 97–99. old.
[62] 20. N. 528. doss. 3. Vix, 1919. márc. 1.

[63] 20. N. 498. doss. 1., hírszerzői feljegyzés, 1919. márc 13.; 20. N. 527. doss. 2. Gondrecourt, 1919. márc. 14.; 17. N. 514. doss. 6. Vix, 1919. márc. 16.; 20. N. 498. doss. 4. de Lobit, 1919. márc. 19.; 20. N. 527. doss. 2. Gondrecourt, 1919. márc. 14. és márc. 20., Yates budapesti tartózkodásáról részletesen: *Pastor*, II. 131–132. old.

[64] 20. N. 498. doss. 4. feljegyzés 1919. márc. 19. – Március 23-án egyébként Vix közleményt adott ki, és tagadta, hogy a konferencia határozatával kapcsolatban a politikai határ kifejezést használta volna. Lásd Doberdói *Breit*, 5. old.

[65] 7. N. 514. doss. 5. Vix, 1919. márc. 20.

[66] Comm. roumaine, 1919. febr. 19.

[67] PPC, III. köt. 853. old.

[68] Miután az ülés száma vagy dátuma alapján az anyag könnyen követhető és visszakereshető, a továbbiakban ebből az anyagból nem adunk közelebbi jelzeteket.

[69] A bizottsági anyagon kívül ez a vita megtalálható még: R. vol. 47. ff. 19–24.

[70] Utalás Besszarábiára.

[71] Az április 6-án kinyomtatott jelentés statisztikát is tartalmaz a román igényekről és a végrehajtott területi változtatások etnikai kihatásairól. A fontosabb adatok:

	Terület	Lakosság	Ebből román	Idegen
Románia				
1914-ben	138 983	7 508 900	6 941 900	567 000
Követelés	176 185	9 917 451	4 911 481	5 005 970
Javaslat	156 388	8 542 793	4 809 384	3 733 409

Erdély és a hozzá kapcsolódó megyék

Lakossága	Román	Magyar	Német	Szláv	Egyéb	Idegen együtt
2 678 367	1 472 021	918 217	234 085	5 107	48 937	1 206 346
1 592 832	838 040	634 638	69 266	41 181	9 707	754 792
Ha az összesítést elvégezzük, a következő számokat kapjuk:						
4 271 199	2 310 061	1 552 855	303 351	66 288	58 644	1 951 138
Bánát 997 787	516 371	122 552	256 393	64 840	37 631	481 416

A Bánát Romániának juttatott részén a lakosság nem román százaléka is csaknem elérte az összlakosság felét, Bukovinában (689 907 lakóból 416 955 idegen) alaposan meg is haladta, s ebből az ukrán lakók alkották az abszolút többséget. Végül körülbelül egyharmadnyi nem román lakos élt Besszarábiában, zömében ukránok és oroszok, valamint közelebbről nehezen meghatározható zsidók, akiket a statisztika külön nemzetiségként tüntet fel.

[72] E lépésekről lásd *Kral*, 79. old.

[73] 4. N. 51. doss. 1., 1919. márc. 18.

[74] T. vol. 51. ff. 146–147. Beneš, 1919. márc. 21.

[75] 5. N. 190. Tchecoslovaquie, Pellé, 1919. márc. 28.

[76] H. vol. 44. ff. 261–268. Csehszlovák beadvány Beneš és Kramarž aláírásával, 1919. márc. 26. – Az iratot más forrásból márc. 25-i dátummal mint Beneš Clemenceau-hoz intézett levelét idézi *Kral*, 79–81. old.

[77] A két tanács magyar határvitáiról: PPC, IV. köt. 502–505., 665–667., 672–676. old.

[78] Ebben az értelemben egyetértek *Mayer* felfogásával, aki szerint a „négy nagyot" a Tanácsköztársaság léte győzte meg arról, hogy a bizottsági ajánlásokat elfogadja (522. old).

[79] Amerikai változatáról lásd *L. Nagy*, I. 84–86. old.; angol nézetekről: *Arday*

[80] H. vol. 44. ff. 250–252. Fontenay, 1919. márc. 22. Közli: *Litván*, I. 199–200. old.

[81] Y. vol. 62. ff. 6–7. Fontenay, 1919. márc. 27.

[82] *Károlyi*, II. 200–201. old.

[83] *Károlyi*, II. 198. old; Bethlen nyilatkozata: 6. N. 123.

[84] 20. N. 527. doss. 1. Kun táv., 1919. márc. 21.

[85] Magyarul először: *L. Nagy*, I. 103. old.

[86] *Litván*, I. 203. old. 20. N. 527. doss. 1. de Lobit, márc. 28.; 20. N. 498. doss. 4. de Lobit, 1919. márc. 23. (Roosevelt amerikai százados híreiről.); 20. N. 498, doss. 4. de Lobit, 1919. márc. 24.; ugyanott, Kun Béla válasza márc. 25.; 20. N. 498. doss. 4. Vix, 1919. márc. 30.

[87] 20. N. 525. doss. 1.; 20. N. 527. doss. 1.; 20. N. 498. doss. 4. de Lobit több távirata márc. 21. és 25. között. – A két monitort vissza kellett vonni. Lásd *Hajdu*, III. 213. old.

[88] *Hajdu*, II. megírja, hogy Roth ellenezte a szociáldemokrata párt egyesülését a kommunistákkal.

[89] Azt állította, hogy Károlyi a zóna nyugati határát vélte végleges határnak.

[90] 20. N. 498. doss. 4. de Lobit táv. márc. 26. és márc. 28.; 20. N. 527. doss. 1. de Lobit márc. 28. – Itt hangsúlyozza, hogy a magyar kormány kész lenne a tárgyalásokra. H. vol. 44. ff. 302–303. Fontenay, 1919. márc. 30.

[91] 20. N. 499. doss. 3. de Lobit, 1919. ápr. 1. H. vol. 45. ff. 1–2. Fontenay, ápr. 1.

[92] 20. N. 528. doss. 1., 2e Bureau helyzetelemzés, 1919. márc. 21.

[93] PPC, IV. köt. 472–473. old. – A hadsereg áprilisban tért haza és májusban elkezdődött a lengyel offenzíva Kelet-Galíciában. – Lásd *Temperley*, VI. köt. 318. old.

[94] 4. N. 53. doss. 1. 1919. márc. 24.

[95] Az ülés anyagából idéz *L. Nagy*, I. 90. old.

[96] *Mantoux*, I. köt. 18–23. old.

[97] *Baker*, 110–116. old. – A delegáció ülését leírja: *L. Nagy*, I. 91. old.

[98] *Mantoux*, I. 52–57. old.

[99] Y. vol. 45. ff. 36–38. Franchet d'Espèrey, 1919. márc. 29.

[100] Lásd *Hajdu*, I. 64.old. és hozzá tartozó jegyzet; *Breit* (21. old.) közli Presan tábornok márc. 21-i parancsát. Ez a magyar csapatok „teljes tönkretételét" írta elő. *Liptai* (I. 98. old.) ebből levonja a következtetést, hogy a parancs implicite magában foglalta az előnyomulást a Tiszáig. – Lásd még: 5. N. 190. Autriche, Saint-Aulaire táv. Voitoianu román külügyminiszter nevében, 1919. márc. 24.; H. vol. 32. f. 167. de Flers, 1919. márc. 28.

[101] 5. N. 190. Tchécoslovaquie, Pellé, 1919. márc. 27.

[102] 5. N. 190. Tchécoslovaquie, Pellé, márc. 27. és márc. 28.

[103] 5. N. 190. Tchécoslovaquie, Pellé, 1919. márc. 28.

[104] *Vinaver*, 77–78. old.
[105] 4. N. 53. doss. 1. Clemenceau, 1919. márc. 29.
[106] Magyar fordítás: *L. Nagy*, I. 103. old.; angol szöveg: PPC, V. köt.; francia szöveg: 6. N. 75. Hongrie
[107] *Mantoux*, I. 80–82. és 98–108. old., valamint PPC, V. köt. 16. old.
[108] H. vol. 44. ff. 311. Pichon, 1919. márc. 31.; közli: *Litván*, I. 204. old.
[109] A blokád visszaállítására Magyarország esetében Robert Cecil tett javaslatot. – PPC, IV. köt. 522–532. old.
[110] Y. vol. 45. ff. 40–41. feljegyzés, 1919. márc. 29.
[111] Ugyanott, ff. 10–11. Fontenay, 1919. márc. 30.; ugyanott ff. 12–13.; uő. 1919. márc. 31. és f. 14. ápr. 1.
[112] Allizé már márc. 31-én Bécs megszállását kérte. (A. vol. 61. ff. 198–199.), ápr. 2-án azt írta, hogy Ausztria léte vagy nemléte múlik a beavatkozáson (ugyanott, vol. 39. f. 102. ff. 107–108).
[113] 20. N. 527. doss. 1. ápr. 11-én de Lobit értesítette Rothot a kitérő francia válaszról, ápr. 12-én pedig Farret tábornoknak megtiltotta, hogy Kun Béla küldöttével a végrehajtás részleteiről tárgyaljon.
[114] Lásd *Arday*; *Liptai*, II. 103–104. old. és uő., I. 260–261. old.; *Hajdu*, III. 215. old. és uő., II. 23–26. old.
[115] H. vol. 45. ff. 18–19 és 6. N. 71. Clemenceau, 1919. ápr. 2.
[116] 4 N. 53. doss. 1. Clemenceau, 1919. ápr. 9.
[117] Ápr. 9-i jelentésében Smuts megírta, hogy ajánlatát az általa is ismert határjavaslathoz szabta. E körülményre felfigyel *Hajdu*, II. 74. old.
[118] H. vol. 45. ff. 37–42. Hallier, 1919. ápr. 8. és ff. 50–55. l'Hopital, ápr. 9.
[119] Lásd bővebben: *Arday*, továbbá: H. vol. 45. f. 26. titkos feljegyzés, 1919. ápr. 4.; *Nicolson*, 292–306. old.
[120] *Breit*, 70–71. old. közli Smuts jegyzékét (24. old.)
[121] V. ö. PPC, V. köt. 61–62. old. és *Karsai*
[122] Némileg eltérő szempontok alapján hasonló nézetet fogalmaz meg *Liptai*, II. 260–261. old. – Így ítélte meg a helyzetet Freeman angol százados. – 20. N. 499. doss. 3. Freeman felfogását több brit jelentés alapján részletezi *Arday*.
[123] *Hajdu*
[124] 20. N. 527. doss. 1. de Lobit, 1919. ápr. 12.; 20. N. 525. doss. 2. de Lobit, 1919. ápr. 12.
[125] *Mantoux*, I. köt. 166–167. old.
[126] PPC, IV. köt. 669. old. – *Kral* művében citálja a beszélgetésről Masaryk által készített feljegyzést. Ez egy lényeges ponton tér el Smuts beszámolójától. Ott, hogy az elnök a cserét nem magában a békeszerződésben akarta rögzíteni, hanem csak azt követően végrehajtani. – Y. vol. 45. f. 49. Clemenceau, 1919. ápr. 4.
[127] Lásd *Liptai*, III. 75–76. old.; *Hajdu*, V. 102–104. old.
[128] Y. vol. 62. ff. 17–19. feljegyzés, 1919. ápr. 4.
[129] 20. N. 499. doss. 3.
[130] 5. N. 202. Roumanie, Franchet d'Espèrey, 1919. ápr. 6.
[131] Y. vol. 65. f. 27. Franchet d'Espèrey, 1919. ápr. 6., valamint 5. N. 202. Roumanie.
[132] 5. N. 190. Tchécoslovaquie, Pellé, 1919. ápr. 7. (két táv.); *Liptai*, II.
[133] H. vol. 45. f. 36. Clemenceau, 1919. ápr. 8.

[134] Y. vol. 62. f. 20. Berthelot a hadügyminiszterhez, 1919. ápr. 11.
[135] Y. vol. 62. ff. 22–24. Alby feljegyzése, 1919. ápr. 17. Közli: *Litván*, 206. old.
[136] R. vol. 46. ff. 83–84. Franchet d'Espèrey, 1919. ápr. 23.
[137] R. vol. 47. f. 86. Clemenceau, 1919. ápr. 14.
[138] 20. N. 525. doss. 2. Clemenceau, 1919. ápr. 17.
[139] R. vol. 47. f. 82. Saint-Aulaire, 1919. ápr. 13.
[140] Ugyanott, f. 80. Saint-Aulaire, 1919. ápr. 14.
[141] Ugyanott, f. 87–88. Franchet d'Espèrey táv., 1919. ápr. 20.
[142] Clemenceau ápr. 14-i utasítása. Két helyen: 20. N. 525. doss. 2. és R. vol. 47. f. 86.
[143] A román támadásról lásd különösen: *Liptai*, II. 118–178. old., uő. III. 79–81. old. és *Hajdu*, V. 104–114. old. – Mindketten nagy szerepet tulajdonítanak ebben Grigorjev hadosztályparancsnok átállásának a besszarábiai fronton.
[144] 20. N. 499. doss. 3. de Lobit, 1919. ápr. 19. (két távirat) és ápr. 20.; 20. N. 527. doss. 1. de Lobit, 1919. ápr. 20.; 20. N. 525. doss. 2. Berthelot, 1919. ápr. 23.
[145] R. vol. 47. ff. 93–94. Franchet d'Espèrey, 1919. ápr. 25.
[146] Ugyanott, f. 95.
[147] 14. N. 23. Jouart személyes levele Joffre tábornoknak, 1919. ápr. 11.
[148] 5. N. 190. Tchécoslovaquie. Pellé, 1919. ápr. 23. ápr. 24., ápr. 27., máj. 1., máj. 2.; máj. 4.; 20. N. 499. doss. 3. Pellé, 1919. ápr. 28.; 5. N. 202. Roumanie, Graziani, máj. 4.; T. vol. 44. f. 28. Clément-Simon, máj. 13., ugyanott Saint-Aulaire, ff. 30–31. máj. 13.
[149] T. vol. 44. ff. 22–23. Levéltervezet, 1919. máj. 7.
[150] Fontosabb iratok a kérdésről: T. vol. 44. és 5. N. 202. Roumanie fondokban.
[151] 5. N. 202. Roumanie, Prágai katonai misszió, 1919. máj. 16.; Pellé, máj. 20.
[152] 6. N. 173. Graziani, 1919. jún. 4.; 4. N. 51. doss. 1. Clemenceau, 1919. jún. 20.
[153] H. vol. 45. ff. 87–89., rutén tiltakozás és Clemenceau Pichonhoz intézett levele, 1919. máj. 20.; PPC, IV. köt. 758–760. old.
[154] R. vol. 47. f. 100. Saint-Aulaire, 1919. ápr. 30.; 20. N. 525. doss. 2. Franchet d'Espèrey, 1919. máj. 2.
[155] *Mantoux*, I. köt. 384–385 és PPF, V. köt. 291–292. old.
[156] R. vol. 47. f. 100. Saint-Aulaire, 1919. ápr. 30.
[157] 4. N. 53. doss. 1. „Etude sur la situation militaire en Hongrie et en Bulgarie et sur l'emploi des Forces Françaises d'Orient" 1919. ápr. 30.; ugyanott, Clemenceau, máj. 3. és máj. 17. Júl. 28-án Clemenceau elrendelte az egész hadseregcsoport feloszlatását. „La mission de l'Armée de Hongrie est terminée" – írta a miniszterelnök. – Ugyanott, júl. 28.
[158] 20. N. 498. doss. 4. de Lobit, 1919. ápr. 8. (két távirat).
[159] H. vol. 45. ff. 48–49. Pichon Fontenay belgrádi követnek, 1919. ápr. 10.
[160] H. vol. 45. f. 58. Clemenceau, 1919. ápr. 14.
[161] A. vol. 39. ff. 201–202. Clemenceau a külügyminiszternek, 1919. ápr. 27.
[162] 20. N. 528. doss. 1. de Lobit, 1919. ápr. 28.
[163] 20. N. 527. doss. 1. Jegyzőkönyv a párt megalakulásáról, 1919. ápr. 25.
[164] Lásd erről részletesen *Arday*
[165] *Mantoux*, I. 429–430., 439–440 és 447–448. old.
[166] Lásd *Arday*
[167] Lásd *Hajdu*, III. 267. old.

[168] 6 N. 124. Allizé, 1919 maj 1
[169] 5. N 190. Autriche, Hallier, 1919 máj 2
[170] A május eleji válságról lásd: *Hajdu*, III 280-284 old , uő. II. 175-183 old
[171] Lásd: *Hajdu*, III. 287. old és részletezve a szovjet-oroszországi katonai helyzetet: uő , V. 108-110. old
[172] 20 N. 499. doss. 4. A magyar kormány ápr. 30-i, Kun Béla által alaírt jegyzéke
[173] T. vol. 44. f. 13 Clément-Simon, 1919. máj.
[174] 20 N 499 doss 4
[175] Részletesen *L Nagy*, I 122-156 old
[176] 21. N. 499. doss. 4. de Lobit, máj. 6. és 20 N. 527 doss 1
[177] 6 N 173 „Expose générale de la situation politique en Autriche-Hongrie depuis l'armistice", 1919. máj. 7.
[178] R vol 47 ff 122-124 Pétin tábornok, katonai attasé, 1919. máj. 6. Máj 5-én leadta ezt a hírt Graziani tábornok is.: 5. N. 202. Roumanie, Graziani,1919 máj.3.; máj.5 ; máj 6 , R vol 47 ff 122-124 Pétin, 1919. máj 6 ; ugyanott, ff. 102-104. A román kormány jegyzéke, 1919. máj. 5.; ugyanott, ff. 126-127. Saint-Aulaire, 1919 maj 9
[179] Lásd *Liptai*, III 80-84 old ; *Hajdu*, V 111-115. old
[180] *Mantoux*, I. 501., 507-508. old.
[181] DDI, 255-256 316 , 353-354 old
[182] *Kerekes*, IV 431-453 old
[183] *Miller*, 15-28. old. és *Haas*. A hivatkozás vonatkozik az Anschluss és a gazdasági érdek egész összefuggesének gondolatára *Haas* hangsúlyozza, hogy a német politikai korok az Anschluss-politikától mindenekelőtt azért tartózkodtak, mert feltek, hogy a kérdés részeve valik az általánosabb kompenzációs politikának, s ez Ausztria és a Birodalom egyesülése esetén nyugaton a Rajna-határt eredményezheti – A magam reszeről ehhez azt fűzhetem hozzá, hogy a francia politikai vonalvezetes e kérdésben a német feltételezést igazolta
[184] PPC, IV kot 197-199. old.
[185] Ugyanott, 255-263. old
[186] Ugyanott, 522-524 , 532-534 old
[187] Kozlı: *Stourzh*
[188] A. Paix, vol. 100. ff. 43-52 ; keletkezési időpontjának interpretálása: *Stourzh*
[189] *Mantoux*, I köt 44 old
[190] A vol 39 ff 15-33 Haguenin, 1919 jan. 22. Részletesen ismerteti *Haas*
[191] A. vol. 61. f. 157. Pernot, 1919. márc 13.
[192] A. vol. 61. ff. 173-178 – Ausztria gazdasági helyzetéről *Kerekes*, I. – Gazdasági összehasonlító vizsgálat Ausztria, Csehszlovákia es Magyarország helyzetérol, adottsagairól· *Berend* and *Ranki*, 350-365 old.
[193] PPC. V. kot. 332-334. old. – Ez az ugy napirendre hozta a háborús bűnosseg kerdesét Lloyd George a leghatározottabban amellett volt, hogy a háborús bűnosoket, elukon Vilmos császarral, bíróság ele kell állítani, s meg kell buntetni. Clemenceau ezt eleinte határozottan ellenezte. A háborús bűnösök perét a konferencia végul elejtette Károly excsaszar neve e vitaban márc 12. után többé nem merult fel
[194] Az Allizénak adott feladatról *Haas* idézi Pichon tajékoztató levelet, amelyet tobb francia nagykovetsegnek es kovetségnek megkuldott A központi feladat eszerint abban állt, hogy az Anschluss kérdésében a fait accomplit elkeruljék.

[195] Erre vonatkozóan számos irat található márc. végéről és ápr. elejéről az A. vol. 39. és 61-ben.
[196] *Gábor*, 32–46. és 61–116. old.
[197] 6. N. 75., összefoglaló Hallier jelentéseiből, 1919. ápr. 10–11.; A. vol. 39. ff.139–144. Pernot, 1919. ápr. 11.
[198] A. vol. 39. ff. 139–144. Pernot, ápr. 11.
[199] *Gábor*, 108–116. old. – A francia anyagok között A. vol. 39. ff. 189–191. Allizé, 1919. ápr. 22.
[200] A. vol. 39. f. 187–191. Allizé jel., 1919. ápr. 22.
[201] 6. N. 124. Allizé, 1919. ápr. 11.; A. vol. 39. ff. 139–141. Pernot, ápr. 11.
[202] Lásd: A vol. 61. f. 235. Allizé, 1919. ápr. 4.
[203] A. vol. 61. ff. 224–229. „Note officielle" (feltehetően a külügyminisztériumban készített értékelés), 1919. ápr. 5.; ugyanott, ff. 231–234. Allizé, 1919. ápr. 6.; A. vol. 39. ff. 122–126. Pernot, 1919. ápr. 7.
[204] A. vol. 39. ff. 139–144. Pernot, 1919. ápr. 11.
[205] A. Paix, vol. 99. ff. 25–34. Allizé, 1919. ápr. 17.; ugyanott, ff. 35–36.; ugyanott, ff 38–61. jegyzék ápr. 17. Allizé jegyzékét ismerteti és elemzi *Haas*.
[206] A. Paix, vol. 99. ff. 82–84. Feljegyzés, 1919. ápr. Az irat első része, amely valószínűleg a politikai kérdésekkel foglalkozik, itt nem található.
[207] A. vol 99. ff 35–36. Allizé, 1919. ápr. 16.
[208] A. vol. 39. ff. 211–214. 1919. ápr. 23.
[209] A. vol 99. ff. 92–96. Allizé, 1919. ápr. 28.
[210] A. vol. 99. ff. 86–91. Allizé, 1919. ápr. 28.
[211] A. Paix, vol. 100. ff. 24–38. Clément-Simon, 1919. máj. 14.
[212] A. vol. 61. ff. 264–266. Allizé, 1919. máj. 20.
[213] Szövegét lásd: *Lloyd George*, 404–412. old.
[214] Ehhez: *Tardieu*, 162–215. old. és *Clemenceau*, 171–212. old.
[215] A kiindulás 1918 novemberében a Rajna mint stratégiai határ volt. Ezt követte az önálló rajnai állam gondolata. 1919 márciusában már nem volt szó sem egyik, sem másik megoldásról; a vita a Rajna-balpart ideiglenes megszállásáról, a megszállás rendszeréről, időtartamáról, ill. a garanciákról folyt.
[216] A. Paix, vol. 99. ff. 15–16. „L'Autriche, le Rhin et Danzig. Note de M. Laroche" 1919. ápr. 9
[217] Ugyanott, ff. 19 20. „Autriche-Allemande et question de Rhin", 1919. ápr. 12.
[218] Lásd: *Soós*
[219] Lásd: *Low*
[220] Lásd: *Haas*
[221] Lásd: PPC, IV. kot. 502–505. old.
[222] *Mantoux*, II. 218–220. old. és PPC, VI. köt. 46–47. old.
[223] *Mantoux*, II. 235–236. old. és PPC, VI. kot. 72. old.
[224] PPC, VI. köt. 102, 131. és 134–135. old.
[225] Máj. 1-én ebben a szellemben jelentett Hallier. A Paix, vol. 99. ff. 97–102. – 3-án Allizé a kozvélemény érezhető megfordulásáról jelentett a függetlenség javára. Ugyanott, ff. 119–120.; hasonlóan nyilatkozott Lammasch, A vol. 61. ff. 248–252.
[226] Ugyanott, Allizé, máj. 3.; A. vol. 61. ff. 258–259. Allizé, máj. 7.; f. 260.; uő., máj. 7.
[227] A. Paix, vol. 99. ff. 69–70.

[228] PPC, V. köt. 114., 118., 421. és 425. old.; *Mantoux*, I. köt. 461–462. old.
[229] *Mantoux*, II. köt. 168–178. old. és PPC, V. köt. 830–835. old. A javasolt szöveg: PPC, V. köt. 836–857. old.
[230] PPC, V. köt. 864. old.
[231] Lásd *Mantoux*, II. köt. 214. és 231–232. old., PPC, VI. köt. 43 44. és 65–66. old.
[232] *Mantoux*, I. köt. 183–186. old. és PPC, V. köt. 877–888. old.
[233] Május 28-i anyag: *Mantoux*, II. köt. 237. old. és PPC, VI. köt. 82. old. – Máj. 29-i vita: *Mantoux*, II. köt. 251–252. old. és PPC, VI. köt. 103–104. old.
[234] *Mantoux*, II. köt. 205–209. old.
[235] PPC, III. köt. 391 393. old.
[236] PPC, III. köt. 395–401. old.; idézet a 401. oldalon.
[237] PPC, III. köt. 395–410. old.
[238] PPC, III. köt. 426–430. old.; a beszéd szövegét közli: *Hannak*, 376–378. old.
[239] A. vol. 10. ff. 4–7. Allizé, 1919. jún. 3.
[240] Ugyanott, 89. Allizé, 1919. jún. 5.
[241] Ugyanott, ff. 17–19. Hallier, 1919. jún. 5. és lásd ugyanott, ff. 50–53.; uő., jún. 22.
[242] A. Paix, vol. 100. ff. 96–98. Allizé, 1919. jún. 30.
[243] A. Paix, vol. 100. Feljegyzés Renner kancellár nyilatkozatáról, 1919. júl. 11.
[244] Vesnić előadása: PPC, VII. köt. 173 177. old. és *Mantoux*, II. köt. 296–299. old.
[245] PPC, VI. köt. 177 180. old. és *Mantoux*, II. köt. 299–302. old. – Jugoszláv ellenjavaslat: PPC, VI. köt. 234. old. és *Mantoux*, II. köt. 335–336. old.
[246] Ugyanott.
[247] 6. N. 123. Lenoble alezredes, 1919. jún. 9.
[248] 6. N. 123. Mallissy-Melun, 1919. júl. 31. Lásd erről a kérdésről általában a francia katonai misszió jelentéseit az 5. N. 190. Autriche, ill. a 6. N. 123. fondokban. A kiürítésről: Mallissy-Melun, júl. 26., júl. 29.; Hallier, júl. 31.
[249] PPC, VII. köt. 842., 948–950. old.
[250] PPC, VIII. köt. 2–3. old.
[251] 7. N. 7. Autriche, Renner, 1919. jún. 18. – A kérdést részletesen lásd *Soós*
[252] A. vol. 40. ff. 141–142. Allizé, 1919. júl. 26; Ugyanott, ff. 146–147. Allizé, júl. 26., f. 254., Romieu, 1919. okt. 15.
[253] Lásd erről részletesen: *Gábor*, 154–167. old.
[254] A. vol. 62. ff. 27–29. Renner, 1919. júl. 31.
[255] Megelőzően, júl. 3-án Kramarž emlékiratot nyújtott át, melyben annak a reményének adott kifejezést, hogy Burgenland nem lesz sem Magyarországé, sem Ausztriáé. Lásd *Soós*, 24. old.
[256] Ugyanott, 24–25. old.
[257] PPC, VII. köt. 94–96. old.
[258] PPC, VII. köt. 97.–100. old.
[259] PPC, VII. köt. 942–944. old.
[260] *Mantoux*, II. köt. 438–441. old. és PPC, VI. köt. 510–511. old.
[261] PPC, VI. köt. 716–718. old. és *Mantoux*, II. köt. 541–543. old.
[262] *Mantoux*, II. köt. 550–551. old.; PPC, VI. köt. 731. és 746 750. old.
[263] 7. N. 7. Autriche, osztrák jegyzék, 1919. jún. 25.
[264] PPC, VII. köt. 934–936. old.
[265] PPC, IV. köt. 671–672. old.

[266] Szó szerint: La République d'Autriche „s'engage à reconnaitre la décision du Conseil de la Société des Nations devant qui le cas devrait être porté". PPC, VIII. köt. 7. old.

[267] A. vol. 62. ff. 41–43. Allizé, 1919. aug. 7.

[268] A. vol. 62. ff. 76–77. Allizé, 1919. szept. 4. és 79–80., uő., szept. 5.

[269] Ugyanott, ff. 81–82. Allizé, szept. 5.

[270] Kivételt a kérdés előadója, Hauser képezett, aki nagy Anschluss beszédet mondott, de kijelentette, hogy reszkető kézzel bár, a békét alá kell írni. Ugyanott, ff. 83–90. Allizé, 1919. szept. 6. A parlamenti vitáról és szavazásról még: ugyanott, ff. 91–92., uő., szept. 7. és ff. 99–101. uő., szept. 9.

[271] A. vol. 40. ff. 228–230. Allizé, 1919. szept. 11.

[272] Ugyanott.

[273] 20. N. 273. doss. 2. Dragomirov, Gyenyikin adjutánsa a francia katonai misszió vezetőjének, 1919. máj. 20. és ugyanott Gyenyikin nézetéről az egyezmény értelmezését illetően.

[274] Szovjetszkaja Roszszija i kapitaliszticseszkij mir v 1917–1923 gg. Moszkva, 1957. 313–324. old.; *Liptai*, III. 82–86. old.; *Hajdu*, V. 113–117. old.

[275] 5. N. 190. Tchécoslovaquie, Pellé, 1919. máj. 24.; 20. N. 499. doss. 4. de Lobit, 1919. máj. 6.

[276] Ezek sorába tartozott a presszió, amit a bécsi francia misszió az osztrák kormányra gyakorolt fegyverek és katonai felszerelések szállítása érdekében. – 5. N. 190. Autriche, Hallier, 1919. máj. 28.

[277] 5. N. 190. Tchécoslovaquie, Pellé. 1919. máj. 25.

[278] T. vol. 44. ff. 36–40. és 20. N. 525. doss. 2. Franchet d'Espèrey, 1919. máj. 28.

[279] R. vol. 47. f. 155. Clemenceau, 1919. máj. 30. és 20. N. 525. doss. 2., uő., máj. 31.

[280] 5. N. 202. Roumanie, és R. vol. 4. f. 152., Pichon, 1919. máj. 26. Clemenceau másnap, 27-én Pichont újból beavatkozásra kérte: ugyanott, f. 153.

[281] Lásd ezeket: 5. N. 190. Tchécoslovaquie, máj. 25-től.

[282] T. vol. 44. f. 52. Pellé személyes levele ismeretlenhez, 1919. jún. 5. és 5. N. 202. Roumanie, Pellé levele Grazianinak, jún. 11.

[283] Lásd *Arday*

[284] 4. N. 51. doss. 1. Pellé, Franchet d'Espèrey és Allizé, 1919. jún. 6.

[285] PPC, VI. köt. 240–251. és 246–247. old.; *Mantoux*, II. 338–339. old.

[286] A. N. 51. doss. 1. Clemenceau, 1919. jún. 7.

[287] Ugyanott, Clemenceau, 1919. jún. 7. Értesítést küldött a miniszterelnök e határozatokról Pellének is: T. vol. 44. ff. 62–63. jún. 7.

[288] T. vol. 44. ff. 70–71. Clément-Simon, 1919. jún. 8. – E levélre válaszolva a külügyminisztérium felszólította a követet, hogy a francia katonai tervekről kérjen információt Pellétől. Ugyanott, f. 72. jún. 9. – A demarkációs vonalra tett javaslatokról: ugyanott, ff. 75–76. Clément-Simon, 1919. jún. 10.

[289] 5. N. 190. Autriche, Fenyő Béla távirati szövege, jún. 10., valamint: 20. N. 499. doss. 5. Kun távirata jún. 10-i dátummal. A két szöveg között kisebb, nem lényeges eltérések vannak.

[290] Lásd *Mantoux*, II. köt. 349–351., 359. old.; PPC, VI. köt. 254–258., 272. old.

[291] A Legfelsőbb Tanács felszólította a Külügyminiszterek Tanácsát, hogy jún. 11-én tegyen nyilatkozatot a két érdekelt állam képviselőinek a határról, mert a Leg-

felsőbb Tanács nem látja szükségesnek új fegyverszüneti vonal kijelölését, s ehelyett a magyar–csehszlovák, illetve magyar–roman ellenségeskedés beszuntetese végett a *végleges határok* alapján akar eljárni – PPC, IV kot 803 old. – A vita: *Mantoux*, II. kot. 368–375. old.

292 Lásd PPC, IV. kot. 803-814 old es T vol. 44. ff. 81-83, Feljegyzés a csehszlovák – magyar hatarról, 1919. jún. 11.

293 PPC, VI. köt 318-319. és *Mantoux*, II kot. 387 388 old

294 PPC, IV. kót. 821–826. old

295 PPC, VI kot 351–352 old és *Mantoux*, II kot 396–398 old, valamint: T. vol. 44 f 90 Hankey levele Dutastának, 1919 jún – A távíratokat 13-i datummal 15-en expediáltak. Szovegeik: PPC, VI. kot 411-412 old

296 20 N. 499. doss 5 Kun Béla, 1919. jún 16

297 A vita anyaga a T. vol. 44-ben, 1919. jún.

298 T vol 44 ff 139–141 Svehla id min eln 1919. jún 16 és ugyanott, ff. 110–112. Beneš, jun 20.

299 A vol 40 f. 30. Hallier, 1919 jún 12. – Lásd még: *Gábor*, 154-174. old

300 Lasd erről reszletesen: *Victor*

301 5. N. 202. Roumanie, Graziani, 1919. jún. 7.

302 R vol 32 ff 191-199 Petin, 1919. jun 23

303 R vol 47 ff 179–186 Franchet d'Espèrey, 1919. jún. 14

304 6. N. 75. feljegyzés, 1919, jún. 13–19.

305 4 N 51 doss 1 Foch, 1919. jún 21.; ugyanott a Legfelsőbb Tanács táviratának szovege, jún. 21. – E határozatokról jún. 23-án Clemenceau részletesen értesítette Franchet d'Espèrey tabornokot: T. vol. 44. ff. 127–128 Clemenceau 1919 jún 23

306 R vol 47 f 190 Saint-Aulaire, 1919. jún 19 és f. 196. Pichon, jún. 23.

307 Bohm jegyzeke: 4. N. 51. doss. 1. Bohm, 1919. jún 23.

308 Ugyanott és T. vol 44 f. 130 Clément-Simon, 1919. jún. 26. – A prágai követ ebben az eseményben saját igazolását látta

309 PCC, VI. köt. 513. old.

310 PCC, VI kot 701, 706–707 és 758. old – Bliss a csehszlovák–magyar ügy targyalasat is arra egyszerűsitette, hogy Beneš kulugyminiszterrel tárgyalt – Ugyanott, 550. és 552–556. old.

311 Ugyanott, 706–707. old.

312 4 N 51 doss 1 Pelle tav, jun 27 és 28

313 Ugyanott, Kun Bela távirata, 1919. jún. 29., ugyanez az irat még. 20 N 499. doss. 5. (itt 30-i dátummal).

314 4. N. 51. doss. 1. Clemenceau, 1919. jún. 29.

315 Így pl Tournadre tábornok: 20. N. 525. doss. 2. 1919. máj 7.

316 20 N 499 doss 4 De Lobit Hallier-nek, 1919. máj. 9.

317 20. N. 527. doss. 1. Charpy, 1919. máj. 9.

318 20 N 527 doss 1 Charpy, 1919. máj 23.

319 H vol. 55. ff. 27–31. Hallier, 1919. máj. 22.

320 20 N. 499. doss. 4. Instrukció, 1919. máj. 27.

321 20. N 499. doss. 4. De Lobit értesítése Szegedre, 1919. máj 28

322 Lásd. *Arday* – De Lobit jún 13-án megküldi Clemenceau-nak, itt egy francia nyelvu szoveg is – 20 N. 527.

[323] 21. N. 527. doss. 1. Charpy három távirata, jún. 1-én és 2-án.
[324] 20. N. 527. doss. 1. Feljegyzés, 1919. jún. 4.
[325] 20. N. 527. doss. 1. Károlyi Gyula és Charpy levele, 1919. jún. 7.
[326] 20. N. 499. doss. 5. Instrukció, 1919. jún. 11.
[327] Ugyanott, Károlyi 1919. jún. 13.
[328] 20. N. 525. doss. 2. Franchet d'Espèrey, 1919. jún. 12.
[329] 20. N. 527. doss. 1. Horthy levele 1919. jún. 13. és a kedvező véleményezés.
[330] Ugyanott, Horthy 1919. jún. 20. és Dossé válasza, jún. 24. – Dossé kijelentette, hogy ez soha nem is volt megtiltva.
[331] 6. N. 173. Feljegyzés d. n. 1919. jún.-ban.
[332] 20. N. 527. doss. 1. Több irat 1919. jún. 18. és júl. 15. között. Idézve: de Lobit, 1919. júl. 11.
[333] 20. N. 527. doss. 1. Charpy, 1919. júl. 22.
[334] 20. N. 527. doss. 1. Teleki 1919. júl. 3. és a két melléklet.
[335] Ugyanott, Presan levele, 1919. júl. 24.
[336] 20. N. 500. doss. 1. Böhm táv., 1919. júl. 2.
[337] Ugyanott, Böhm, júl. 5.
[338] Ettől kezdve a jegyzőkönyveket már nem Henkey vezette, s bár Mantoux továbbra is tolmácsolt, feljegyzéseit erről a korszakról nem publikálta.
[339] 5. N. 190. Autriche, Hallier 1919. júl. 7. (aláíró Lenoble).
[340] Az ötlet tulajdonképpen nem Cuninghame-tól származott. Előtte, mint az ezredes írta, egy magyar politikus, a Károlyi-kormány volt külügyminisztere, Bornemissza Géza vetette fel. – DBFP, I. széria, VI. köt. 4–6. old.
[341] Hoover szerint a szegedi reakciós csoporttól nem volt mit remélni, azt gondolta, hogy inkább a nem bolsevik szakszervezeti csoportokra lehetne támaszkodni.
[342] PPC, VII. köt. 20–28. old.
[343] PPC, VII. köt. 59–61., 71. old. A Conseil Supérieur de Guerre tervezete még: 6. N. 75. Hongrie, Belin táb. 1919. júl. 9. (a tervezet dátuma júl. 8.).
[344] PPC, VII. köt. 103–108. old.
[345] *Kral*, 268–269. old.
[346] PPC, VII. köt. 120–121. old.; Kun levele: 125–127. old.
[347] DBFP, I. széria, VI. köt. 76–77. old.
[348] PPC, VII. köt. 129., 131. és 139–140. old.
[349] Comm. roumaine, 1919. júl. 9. és 22.
[350] PPC, VII. köt. 177. és 187–190. old.
[351] Ugyanott, 178–179. old.
[352] Az egész vitát lásd ugyanott, 177–183. old.
[353] Ugyanott, 198–200. old. és DBFP, I. széria, VI. köt. 86–87. old.
[354] Ugyanezen a napon a szegedi kormány új vezetője, Ábrahám Dezső értesítette de Lobit tábornokot a 25-re tervezett támadásról. Bejelentette egyúttal egy magyar hadosztály átállását, és kérte, hogy a francia vonalon e hadosztályt engedjék át fegyvereivel együtt. 20. N. 527. doss. 1.
[355] H. vol. 55. f. 162. Allizé táv., 1919. júl. 2.; f. 180. Barrère táv., 1919. júl. 10.; f. 186. Barrère táv., 1919. júl. 14.
[356] DBFP, I. széria, VI. köt. 85–86. és 90. old. – Lásd még: *Arday*.

[357] 7. N. 7. Autriche, Allizé, 1919. júl. 28.; H. vol. 45. ff. 167–169. Allizé táv., 1919. júl. 25.; DBFP, I. széria, VI. köt. 107–111. old. és *Arday*

[358] PPC, VII. köt. 254–257. old.

[359] PPC, VII. köt. 304–308. old.

[360] H. vol. 45. A júl. 26-i üzenet francia szövege; ua. angolul: PPC, VII. köt. 321–322. old. – Az üzenet ellen Ábrahám Dezső és Teleki Pál júl. 19-én a konferenciához intézett levélben tiltakozott; 20. N. 527. doss. 5.

[361] PPC, VII. köt. 319. old.

[362] PPC, VII. köt. 317–322. old.

[363] Ezt mutatta Mária román királynőhöz párizsi látogatása alatt intézett levele is, amelyben elutasította a királynő előterjesztéseit. R. vol. 33. f. 40. Clemenceau, 1919. júl. 21.

[364] 5. N. 202. Hongrie, jel. 1919. júl. 21. (érk. 24-én).

[365] H. vol. 45. ff. 180–183. Fontenay, 1919. júl. 31.

[366] Y. vol. 62. f. 241. Fontenay jel., 1919. júl. 23.

[367] 20. N. 525. doss. 2. Franchet d'Espèrey, 1919. júl. 31.

[368] T. vol. 44. f. 156. Eisemann követ küldi meg a levelet Benešnek, 1919. júl. 31.

[369] 6. N. 75. Hongrie. Foch megküldi e levelet Clemenceau-nak, 1919. aug. 1. (a levél dátuma júl. 31.).

[370] DBFP, I. széria, VI. köt. 115. old. Cuninghame, 1919. júl. 31.

[371] Ugyanott, 116. old. Cuninghame, 1919. aug. 1. – Ezúttal egyébként Weltner kijelentette, hogy koalíciós kormány alakítására nem tesz kísérletet.

Trianonig

[1] PPC, VII. köt. 489–490. old. Leadta a szöveget aug. 1-én Allizé Bécsből. k.: 6. N. 134. és R. vol. 48. f. 3.

[2] 5. N. 202. Hongrie. Távirat Nagykikindáról, 1919. aug. 2., R. vol. 45. ff. 195–196. Két táv. Nagykikindáról, aug. 2.

[3] Elsőként Hallier adott le ilyen híreket aug. 2-án; távirata 3-án érkezett Párizsba. Lásd 5. N. 190. Autriche. – Továbbá többek között: Karsai anyagából: National Archives, Record Section by Hungary, Colby amerikai belgrádi követ, 1919. aug. 2. és ugyanott, aug. 4.

[4] H. vol. 45. f. 145. Allizé Csáky romániai missziójáról, 1919. júl. 12. ff. 172–173., ugyanott, Erdélyi bécsi tárgyalásairól.

[5] PPC, VII. köt.; a vita: 480–483. old. Távirat Romanellinek: 490–491. old.; R. vol. 45. ff. 192–193. Külügyminisztérium körtávirata, 1919. aug. 2.

[6] R. vol. 48. f. 4. Pichon, 1919. aug. 3. A táviratot este 20 óra 15 perckor expediálták.

[7] Karsai Elek anyagából: National Archives, Record Section by Rumania, jel. 1919. aug. 9.; hasonló bécsi sajtóhírekről jelentett Hallier, lásd 6. N. 123. 1919. aug. 3.

[8] 5. N. 190. Autriche, Hallier, 1919. aug. 5.

[9] R. vol. 49. f. 26-tól, Saint-Aulaire, 1919. okt. 7., mellette egy dosszié 1919. április–májusi amerikai iratokból készített másolatokról.

[10] Lásd *Spector*, 190., 294., 301–302., 305. old.

[11] Lásd erről *Arday*

[12] 20. N. 527. doss. 1., 6. N. 173.
[13] 6. N. 124, Allizé 1919. aug. 3.
[14] 20. N. 526. doss. 6. Horthy kiáltványa (eredeti és francia fordítás), aug. 4-i dátummal; a kormány memoranduma, aug. 4. – Utóbbi újabb üzenetet küld a szövetségeseknek aug. 7-én, s bejelenti, hogy a rend helyreállítását a Duna-Tisza közén megkezdte, Budapestre pedig képviselőket küld tárgyalni.
[15] Charpy nem írja meg a megállapodás dátumát. A fent hivatkozott magyar közlemények alapján feltehető, hogy ez aug. 4. és 7. között, valószínűleg 6-án vagy 7-én létesült. – 20. N. 527. doss. 1. Charpy szolgálati feljegyzése, 1919. aug. 12.
[16] 5. N. 202. Roumanie, Pétin, 1919. aug. 3.
[17] PPC, VII. köt. 505–511. old., a román kormánynak küldendő távirat Balfour fogalmazásában: 517–518. old.; R. vol. 48. ff. 23–30. Pichon, 1919. aug. 5.
[18] 6. N. 123. Feljegyzés egy budapesti speciális misszió következtetéseiről, amely aug. 3 16. között bonyolódott le, 1919. aug. 19. (aláírás nélk.).
[19] 5. N. 202. Hongrie, táv. Nagykikindáról, 1919. aug. 4.
[20] R. vol. 48. f. 17. Cambon, 1919. aug. 5. és vol. 33. f. 56; uő., 1919. aug. 7.
[21] Az utóbbiak közül nagy port vert fel, bár a Legfelsőbb Tanács elé senki sem hozta, a júl. 24-i hódmezővásárhelyi eset. Deleigne brit parancsnok, Colby belgrádi amerikai követ és Fontenay belgrádi francia követ jelentései szerint a városba újra bevonuló román csapatok túszokat szedtek és közülük 100 embert meggyilkoltak, olyanokat, akiknek a bolsevik rezsimhez nem volt közük. – Karsai anyagából: National Archivs, Record Section by Hungary, Deleigne jel. 1919. aug. 2. és Colby, aug. 4.; R. vol. 48. f. 31. Fontenay, aug. 5.
[22] PPC, VII. köt. 528–529. old.
[23] PPC, VII. köt. 522–528. és instrukció: 542–543. old. Lásd még: 4. N. 53. Foch, 1919. aug. 5.
[24] Lásd PPC, VII. köt. 566–569. old.; R. vol. 48. ff. 56–60, Pétin, 1919. aug. 10.; *Ránki* György, A Clerk-misszió történetéhez, Klny. Bp. 1967. 158. old.; *Arday*
[25] PCC, VII. köt. 548–555. old.; a román kormánynak küldött táviratot: ugyanott, 555. old. Utóbbi még: R. vol. 48. f. 33. Clemenceau, 1919. aug.
[26] PCC, VII. köt. 603–605. old. – Az államcsíny külföldi támogatásának kérdésével nem foglalkozom, mert a már ismert jeleken túl lényeges új adatokat nem találtam. A franciák meg voltak győződve a román közreműködésről és az olasz egyetértésről.
[27] 20. N. 527. doss. 1. Clemenceau, 1919. aug. 6.
[28] H. vol. 45. f. 203. Pichon, 1919. aug. 6.
[29] 20. N. 526. doss. 6. A 76. hadosztály parancsnoka (Tournadre tábornok) Ábrahám Dezsőnek, 1919. aug. 7.
[30] H. vol. 45. ff. 197–201. Clinchant jelentése, 1919. aug. 6. és ugyanott, f. 204. jel. Garami memorandumáról, aug. 7.
[31] T. vol. 44. f. 157. Clément-Simon, 1919. aug. 6.
[32] A vita: PPC, VII. köt. 605–607. old.; a jegyzék: ugyanott, 615–617. old. és R. vol. 33. ff. 58–60. Clemenceau, 1919. aug. 7.
[33] T. vol. 44. ff. 159. bis. Beneš levele Clemenceau-nak, 1919. aug. 8.
[34] R. vol. 48. ff. 5–6. A román delegáció jegyzéke a konferenciához, 1919. aug. 3.
[35] Y. vol. 45. Fontenay több jelentése, aug. második fele.

[36] R. vol. 33. f. 71. H. Cambon, 1919. aug. 11.
[37] R. vol. 33. f. 75-79. Cambon, 1919. aug. 12.
[38] R. vol. 48. f. 85. A budapesti misszió táv., 1919. aug. 12.
[39] Az utóbbit vád érte, hogy késlekedése tudatos volt, s a magyar ügy negligálásából fakadt. – Graziani a táviratot, amelyben elrendelték, hogy 12-re érkezzen Budapestre, késve kapta meg. Még az éjszaka folyamán sem tudott volna megérkezni, ha Franchet d'Espèreyvel nem találkozik és a tábornok nem adja át neki az üzenetet.
[40] Ehhez utóbb Clemenceau hozzájárult. – A tábornoki misszió tevékenységéről lásd a PPC, VIII. kötetén kívül főként *Bandholtz*.
[41] A már idézett francia speciális misszió jelentése magától értetődően beszélt a kormánnyal kapcsolatban „a külföldi befolyásokról, amelyek létesítését előmozdították...". 6. N. 123.; Graziani szerint József főherceg hajlott arra, hogy a román nyomásnak engedjen. – 6. N. 173. Graziani, 1919. aug. 18. Több anyag erről: 20. N. 527. doss. 1. Továbbá: H. vol. 55. ff. 90-91. Franchet d'Espèrey, 1919. aug. 5.
[42] Az aug. 13-i ülés: PPC, VII. köt. 679–682. old.
[43] Aug. 9-i kelettel, lásd PPC, VII. köt. 689–691. old., aug. 14-i kelettel franciául: R. vol. 48. f. 90–94.
[44] A vita: PPC, VII. köt. 683-686. A jegyzék ugyanott, 691-692. old.
[45] Lásd erről PPC, VII. köt. 678–679. old. Gorton tábornok, 1919. aug. 2., valamint *Arday*, ugyancsak Gorton egy későbbi jelentéséről.
[46] A. vol. 40. ff. 218-221. Graziani, 1919. szept. 4.
[47] R. vol. 48. f. 149. Allizé, 1919. aug. 29. és ff. 150–151., uő., aug. 28.
[48] R. vol. 33. ff. 11-13. Saint-Aulaire, 1919. szept. 13.
[49] Többek között: Y. vol. 62. ff. 47–48. Allizé, 1919. szept. 16.
[50] Lásd *Ránkt*, 161. old.
[51] Teleki és Bethlen tárgyalásairól jelent Cuninghame aug. 21-én, s itt hangsúlyozza, hogy a központi kérdés Erdély autonómiája. DBFP, I. széria, VI. köt. 193–195. old.
[52] Y. vol. 62. ff. 41–43. Fontenay, 1919. aug. 30. és Lovászy jegyzéke, aug. 20. – Kevésbé részletesen jelentett erről Graz belgrádi angol követ is. – DBFP, I. széria, 193. old. Lásd még: Y. vol. 62. ff. 47–48. Allizé, szept. 16.; H. vol. 46. ff. 5–6. külügyi távirat, 1919. okt. 2. és *Bandholtz*, 48-49. old.
[53] 6. N. 173. Graziani, 1919. szept. 15.
[54] Pašič jegyzéke a konferenciához, lásd *Arday*. Továbbá: Y vol. 45. ff. 227–228. Fontenay, 1919. aug. 27.
[55] Az üzenetek többségét Balfour fogalmazta, és azt a francia szervek minden változtatás nélkül továbbították.
[56] PPC, VII. köt. 709–710. old. és franciául: H. vol. 45. f. 206. Pichon által szignált távirat, 1919. aug. 19. – A vita: PPC, ugyanott, 694–698. old.
[57] 6. N. 123. Jelentés az 1919. aug. 3–19. között végzett magyarországi felderítésről.
[58] A misszió tevékenységéről lásd 17. N. 520. doss. 1. Az ülések jegyzőkönyvei.
[59] PPC, VII. köt. 774–776. old. – Romániában egyébként Hoovert tekintették az egyik legnagyobb ellenfélnek. A királynő aug. 30-án levelet intézett hozzá, s megkísérelte jobb belátásra bírni. (Karsai gyűjtése, Yale Univ.)
[60] PPC, VII. köt. 792. és 803. old.
[61] PPC, VII. köt. 811 813., 819–822. old. és R. vol. 48. ff. 115–118.

[62] Ugyanott, 836–838. és 855–1857. old.; erről a határozat: R. vol. 58. f. 125., mellette újabb figyelmeztetés a román kormánynak.
[63] H. vol. 45. ff. 208–209. Allizé, 1919. aug. 28.
[64] Lovászy kormányalakítási készségéről a budapesti misszió aug. 23-án jelentetett. T. vol. 45. f. 28.; Graziani ebben az időben többször foglalkozott ezzel a lehetőséggel. 17. N. 520. N. doss. 1. Három távirat aug. 25-én.
[65] Lásd *Bandholtz*, 44. old.; *Arday*
[66] 5. N. 202. Hongrie, Graziani, 1919. szept. 2.; 6. N. 173. uő., szept. 4.; H. vol. 45. f. 210. uő., szept. 4. – Graziani „titkos jelentésének" egy példánya. A. vol. 40. ff. 218–221.
[67] R. vol. 48. ff. 143–146. Pellé felterjeszti Mittelhauser jelentését, 1919. aug. 29.
[68] R. vol. 48. ff. 152–153. Saint-Aulaire, 1919. aug. 30.
[69] 6. N. 76. Psycha távirata Politis-nak Párizsba, 1919. aug. 30.
[70] R. vol. 33. ff. 2–4.
[71] Az aug. 23-i táviratot Párizsban azonnal expediálták, majd szept. 5-én újra leadták, másfelől viszont úgy tűnik, hogy szept. 6-án még mindig nem érkezett rendeltetési helyére.
[72] R. vol. 48. ff. 161–166. Pétin, 1919. szept. 1.
[73] A vitát lásd PPC, VIII. köt. 57–61. old.
[74] R. vol. 48. f. 174. és PPC, VIII. köt. 110. old.
[75] R. vol. 48. ff. 183–187. A Legfelsőbb Tanács levele a román kormányhoz, 1919. szept. 5. (az ülés, amely elfogadta szept. 4-én volt). – PPC, VIII. köt. 111–114. old.
[76] 6. N. 173. Graziani, 1919. szept. 3.
[77] Szeged tervezett román megszállásáról Tournade tábornok jelentett először aug. 22-én. Lásd 20. N. 527. doss. 1. Aug. 24-én de Lobit javasolja, hogy egy francia egység maradjon Szegeden. Graziani osztotta e véleményt. Lásd 20. N. 526. doss. 6. – Aug. 20-án Franchet d'Espèrey hozzájárult; ugyanott – Párizsnak az ügyről szept. 7-én jelentett; ugyanott, és 5. N. 202. Hongrie.
[78] Ezek a gyűjtemények: R. vol. 48. ff. 181–200.
[79] PPC, VIII. köt. 133–137., 152–153. és 167. old., valamint: R. vol. 33. ff. 6–7. Saint-Aulaire, 1919. szept. 10.
[80] Karsai gyűjtése, Yale Univ. – Bizalmas memorandum a tárgyalásról. Brătianu elvben elfogadja a csapatok kivonását, azzal a feltétellel, hogy az új kormány szö, vetséges ellenőrzés alá kerül, és Románia „garanciákat" kap. Lásd még: PPC-XII. köt. 674–675. old. és *Bandholtz*.
[81] R. vol. 33. f. 15. Brătianu, 1919. szept. 12., publikálva szept. 16.
[82] R. vol. 33. ff. 7 10. Pichon, 1919. szept. 12. (Bukarestnek).
[83] Ugyanott, ff. 11–13. Saint-Aulaire, 1919. szept. 12.
[84] 17. N. 520. doss. 1. A misszió távirata, 1919. szept. 13.
[85] 6. N. 173. Graziani, 1919. okt. 1.
[86] 6. N. 173. Clerk, 1919. szept. 16. Román feltételekről: R. vol. 48. ff. 228–230, Clerk, 1919. szept. 16.; ff. 231–234. uő., szept. 16.; ff. 255–258, uő., szept. 20.
[87] PPC, VIII. köt. 198–199., 201–202., 216., 226–228. old.
[88] PPC, VIII. köt. 328–330. Clerk jelentései: ugyanott, 333–336. old. – Polk levele: R. vol. 33. ff. 26–27. szept. 24. – Pichon 30-án a levelet kommentár nélkül elküldte Saint-Aulaire-nek.

[89] DBFP, I. széria, VI. köt. 271–279. old.

[90] 6. N. 173. Graziani, 1919. szept. 13. és 17. N. 520. doss. 1. A bizottság táv. ugyanerről szept. 13. Ez a jelentés nem került a konferencia nyilvánossága elé.

[91] Többek között: 6. N. 173. Graziani, 1919. szept. 15.

[92] Graziani 19-én jelentette a bizottság kiküldését a magyar hadügyminiszternek, kérte egyúttal, hogy Horthyt erről értesítse. Lásd 17. N. 520. doss. 1. – A jelentésről: R. vol. 48. f. 272. szegedi albizottság jel.-ről távirat, szept. 26.

[93] Az eddigiek mellett még R. vol. 48. f. 251. Saint-Aulaire, szept. 20. – Clerk bukaresti működésének gúnyolása: R. vol. 49. ff. 3–4. Saint-Aulaire, okt. 5.

[94] R. vol. 48. ff. 237–238, a szegedi albizottság jel. 1919. szept. 17. f. 273.; a budapesti misszió jel. szept. 26. – E jelentések adatai sokkal magasabbak a *Ránki* által idézett műben megadott számnál (v. ö. 170. old.).

[95] Karsai gyűjteményéből, Yale Univ. Recor. Sect. by Hungary.

[96] 17. N. 520. doss. 2. Graziani, 1919. okt. 2.

[97] Ugyanott, Graziani, okt. 8.

[98] R. vol. 49. ff. 33–52. Clerk, 1919. okt. 7. és ugyanez az irat: PPC,VIII. köt. 550–561. old.; Clerk okt. 7-i jelentésének melléklete a budapesti misszióval folytatott tanácskozásról. (Karsai gyűjtése, Yale Univ.); PPC, VIII. köt. 539–542. és 562–574. old.

[99] A román kormánynak szóló levél: PPC, VIII. köt. 583–586. old. – A Friedrichnek szóló, el nem küldött üzenet: ugyanott, 586–587. old. – A konferencia ekkor elfogadott álláspontjáról lásd még: H. vol. 46. f. 10. Berthelot, 1919. okt. 19.

[100] PPC, VIII. köt. 678–681. old.

[101] Ugyanott, 669–675. old.

[102] T. vol. 44. ff. 179–181. Beneš, 1919. okt. 17. – E tárgyalásról Clément-Simon is jelentett, s a csehszlovák kormány törekvéseit helyeselte. 5. N. 190. Autriche, Clément-Simon, okt. 16.

[103] E hivatalos levélen kívül (H. vol. 46. ff. 8–9. okt. 18.) Pellé magánlevelet írt bizalmasának, Berthelot-nak (T.vol. 44. ff. 182–183. old.), amelyben a mondottakon kívül főként az angol manővereket részletezi. – Tervét Garami memorandum formájában több kormányhoz eljuttatta. Lásd erről: *Arday*

[104] H. vol. 46. Pétin, 1919. okt. 24.

[105] H. vol. 46. ff. 26–45. Saint-Aulaire, 1919. okt. 28.

[106] PPC, VIII. köt. 918–920. old.; 7. N. 6. Pichon, 1919. nov. 3.

[107] PPC, VIII. köt. 908–913. old. – Clerk véleménye szerint a francia terv Magyarország francia megszállását jelentené. Clerk ekkor már elkötelezte magát a Horthy felé vezető útra. – DBFP, I. széria, VI. köt. 339–341. old.

[108] PPC, VIII. köt. 936–941., 959–961. old.; 7. N. 6. Legfelsőbb Tanács, 1919. nov. 5.; PPC, IX. köt. 9–10. old.

[109] T. vol. 44. ff. 197–199. Berthelot értesítése erről a csehszlovák és a jugoszláv kormány számára.

[110] 17. N. 520. doss. 2. Graziani, 1919. nov. 3. és Barthou, nov. 1.

[111] 6. N. 173. Graziani, 1919. nov. 7.

[112] PPC, IX. köt. 136–139., 124–128., 154–157. old. és az ultimátum szövege még: R. vol. 33. ff. 74–77.

[113] PPC, IX. köt. 159., valamint 167–179. old.

[114] Clerk jelentései kormányalakítási tárgyalásairól a francia anyagban: 7. N. 6. nov. 17. és ugyanott, valamint titkárának, Campbellnek feljegyzése, nov. 19.

[115] Erről szóló nagy jelentését lásd: PPC, IX. köt. 394–404. old. és A. Paix, vol. 119. ff. 57–75. Clerk, 1919. nov. 29.

[116] Clerk szóbeli előterjesztésében felvetett néhány személyi problémát, így József főherceg, továbbá Apponyi kérdését.

[117] PPC, IX. köt. 385–388. old.

[118] R. vol. 33. ff. 94–95. Cambon, 1919. nov. 25.

[119] Az angol követ, Rattingan előzetesen figyelmeztette a román miniszterelnököt, hogy a nyílt válasz elől már nem lehet kitérni: DBFP, I. széria, VI. köt. 405–406. old. – Voitoianu fenntartotta a román követelést Békéscsaba, valamint a Nagyvárad–Szatmárnémeti térségben. – Ugyanott, 106. old. Híre járt, hogy a királyi pár az ultimátum elutasítására hajlik. – Ugyanott, 434. old.

[120] PPC, IX. köt. 376–377. old.; R. vol. 33. ff. 111–113. Berthelot körtávirata több követségnek, 1919. nov. 29.

[121] A levelet Ferdinánd elküldte az olasz és az angol királynak is, az amerikai elnököt azonban mellőzte.

[122] PPC, IX. köt. 369–370. old.

[123] R. vol. 33. ff. 117–118. Poincaré, 1919. nov. 30.

[124] A választervezet szövege: DBFP, I. széria, VI. köt. 445–450. old. A kormányválságról: ugyanott, 439. old. Erről még: R. vol. 33. ff. 114–115. Cambon, d. n., érk. dec. 2.

[125] BDFP, I. széria, VI. köt. 406. old.; R. vol. 33. ff. 120–121, Cambon, 1919. dec. 2., ff. 122–123.; uő., dec. 3. f. 125. uő., dec. 6.; f. 126. uő., dec. 9.; PPC, IV. köt. 910–915. old.

[126] 6. N. 173. Graziani, 1920. máj. 6. Ez a tábornok utolsó jelentése budapesti misszójáról, amelyben egyébként szeretetteljes búcsúztatásáról számol be.

[127] V. ö. *Áddm.* Az itt olvasható feltevéssel szemben, hogy ti. Fouchet megelőzően következként Budapesten tartózkodott volna, a főmegbízott előzetesen nem járt Magyarországon, s követ már csak a diplomáciai kapcsolatok hiánya miatt sem lehetett. Lásd 17. N. 520. doss. 5. Graziani, 1920. márc. 29.

[128] 7. N. 520. doss. 5. Graziani táviratai 1919. nov.–dec.; 6. N. 173., uő., nov. 22. és nov. 29.; 6. N. 124. uő., dec. 8.

[129] A. Paix, vol. 119. f. 105. Graziani, 1919. dec. 31.; hasonló kérdéseket vetett fel Fatou admirális. (Az admirális a Duna Bizottság francia tagja volt.) Lásd H. vol. 46. f. 91. összefoglaló Fatou jelentéséről, 1920. febr. 5.

[130] A. Paix, vol. 119. ff. 154–155. Graziani, 1920. jan. 22.

[131] 20. N. 527. doss. 3. d. n.

[132] Többek között: A. vol. 62. ff. 259–260. Allizé felterjeszti Charron (a Jóvátételi Bizottság francia tagja) jelentését, 1919. dec. 26. (A jelentés dátuma: dec. 19.); A. vol. 62. Hallier, 1919. nov. 25.; H. vol. 46. f. 66. Feljegyzés 1919. dec. 12.

[133] Utóbbiról lásd: *Kerekes*, II. és III.

[134] Y. vol. 46. ff. 81–90. Pozzi, 1919. dec. 16.; ff. 70–75. Grenard, 1919. dec. 19.

[135] Mind a négy iratot lásd: 7. N. 6. A csehszlovák jegyzék 1919. dec. 20., a jugoszláv dec. 27., a Conseil Supérieur de Guerre határozata és a Conseil Suprême határozata, 1920. jan. 7.

[136] Comm. roumaine, 1919. dec. 1., dec. 8. és 1920. jan. 8. A bizottság angol tagjai kisebb határkorrekciót is szerettek volna Jugoszlávia javára elérni a Dráva és a Mura torkolatánál. A vita kompromisszumos korrekcióhoz vezetett Gyékényes és Miholjac Dolnji között úgy, hogy a Barcs-Gyékényes vasútvonal magyar kézben maradt. Lásd még PPC, IX. köt. 541., 554-556. old. Az olasz delegáció különvéleménye 556. old.

[137] H. vol. 46. ff. 84–85. Grenard, 1920. jan. 5.

[138] A határozat szövege: PDFRH, vol. I. 139–140. old. Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia delegátusai közös levélben megelégedésüket fejezték ki e határozattal, de egyúttal kérték, hogy a nagykövetek tanácsa terjessze ki a vétót valamennyi dinasztiára, amely a volt ellenséges államokban uralkodott. A. Paix, vol. 119. ff. 179–180., 1920. febr. 12.

[139] PPC, IX. köt. 547. old.

[140] A. vol. 62. ff. 246–247. Feljegyzés Laroche és Beneš beszélgetéséről, 1919. dec. 15.; T. vol. 44. ff. 224–226. Beneš, 1920. jan. 9. és A. vol. 63. f. 13. Feljegyzés Laroche és Eichhof beszélgetéséről, 1920. jan. 24.; H. vol. 46. f. 83. Berthelot, 1920. jan. 2.

[141] *Lloyd George*, I. köt. 962–966. old. – Lásd még: *Horváth*, II. 134-139. old.

[142] PDFRH, I. köt. 120., 142., 149 150. old.

[143] H. vol. 46. ff. 84–85. Grenard, 1920. jan. 5. és különösen: ugyanott, f. 91. Fatou admirális, febr. 5. - Piłsudski a jövőre nézve hasonló nézetet nyilvánított. PDFRH, 163. old.

[144] 6. N. 175. Graziani, 1920. febr. 27. (a felterjesztés dátuma).

[145] Előzetesen erre két hét haladékot kért és kapott.

[146] H. vol. 46. ff. 120–124. Millerand, 1920. márc. 6.

[147] A londoni konferencia anyaga: Y Internationale, vol. 661 és 662, francia feljegyzések; ugyanott vol. 665, angol jegyzőkönyv. – Millerand utasítása: A. Paix, vol. 119. f. 228. Millerand, 1920. márc. 4.

[148] A. Paix, vol. 120. ff. 4–6. Berthelot, 1920. márc. 18.; ff. 7–9. Cambon, márc. 18.; f. 23. feljegyzés, márc. 25.

[149] Ennek oka az volt, hogy az USA megfigyelői minőségben Wallace-t delegálta a nagykövetek tanácsába, az angol külügyminisztérium a londoni konferenciára nem őt, hanem a londoni nagykövetet hívta meg. Az utóbbi nem jelent meg.

[150] A. Paix, vol. 120. ff. 28–29. Paléologue, 1920. márc. 30.

[151] A. Paix, vol. 120. ff. 32–33. Millerand, 1920. márc. 31.

[152] Utóbbiról lásd *Ádám*, II. 456. old. 60. sz. jegyzet.

[153] H. vol. 58. ff. 4–9. La question hongroise et l'intéret français, 1920. márc. (d. n.).

[154] V. ö. *Ádám*.

Albrecht-Carrié, R. – 397
Alby tábornok – 90, 167, 169, 181–182, 195, 216, 236, 239, 243, 300, 409, 413–414, 418
Allizé, Henri – 226, 251, 264–272, 275, 279, 283–284, 294–296, 300, 313, 324, 339, 344, 348, 373, 391, 417, 419–422, 424–428, 430
Almond, N. – 396
Ameil százados – 76, 95–96, 127–128, 130–131, 409, 412
Andrássy Gyula 38, 92
Anselme tábornok – 114
Antonescu, Ion – 32, 183, 366, 404
Apáthy István – 106, 118, 123–124, 127–130, 170, 172, 412
Apponyi Albert – 377, 380, 430
Arday Lajos – 394, 403, 408, 416–418, 422–429
Ashmead-Bartlett, Ellis – 312, 397
Azan, P. – 390, 404
Ádám Magda – 390, 397, 430–431

Baker, R. S. – 390, 413–414, 416
Balázs József – 397
Balfour, Arthur James – 53, 67, 143–144, 177, 224, 260, 286–287, 289, 293–294, 317–322, 325–326, 334–335, 337, 339–340, 342, 346–347, 351–352, 381, 426–427
Balla Aladár – 315
Bandholtz, Harry Hill tábornok – 341, 353, 355, 358, 390, 427–428
Barrère – 424
Bartha Albert – 106, 109–111, 127
Barthou – 429
Batowski, H. – 397
Batthyányi Tivadar – 396
Bauer, Otto – 259, 266–267, 286–287, 324, 373, 392, 396, 401, 416
Belin tábornok – 173, 300, 424
Belitska Sándor – 315
Benedikt, H. – 397–398
Beneš, Eduard – 20, 23, 56–58, 70, 78, 109, 133, 148, 155–156, 175–176, 199–202, 242, 260, 279, 287–288, 319, 321, 327, 342, 360–363, 374, 376, 390, 406, 409–410, 414–415, 423, 425–426, 429, 431
Berend T. Iván – 390, 397, 419
Beresteanu alezredes – 115
Berinkey Dénes – 132, 134, 160–161, 173–174, 176, 183–184
Bernachot – 390, 403–404, 406–408, 412–414
Berthelot, Henri Mathias tábornok – 33–35, 46–48, 50, 53, 74, 78, 82–83, 89–90, 93–98, 100–102, 106, 108, 112–119, 122–130, 161, 164–167, 169–172, 179, 181–183, 226, 233, 236, 238, 256, 293, 299, 355–356, 358, 360, 363–364, 376, 378–384,

404–405, 407–408, 410–414, 418, 429–431
Bethlen István – 208–209, 247, 311, 332, 344, 386, 416, 427
Betrix ezredes – 213
Bédy-Schwimmer Róza – 408
Bliss, Howard tábornok – 173, 207, 217, 219, 222–223, 228, 250, 280, 308–309, 322, 414, 423
Bolgár Elek – 251
Borghese, Livio herceg – 212–214, 222, 249, 324, 328, 333
Bornemissza Géza – 312, 424
Boros Ferenc – 397
Borsányi György – 397
Bosl, Karl – 399
Böhm Vilmos – 184–185, 252, 308, 316, 323–326, 328, 331–332, 390, 406, 423–424
Brach, R. – 397
Brătianu, Ion (Ionel) Constantin – 14, 20, 37, 80–81, 112, 118, 120–121, 128, 134, 149, 156–157, 192, 207, 241, 243, 281–282, 302–304, 306, 327, 333, 340, 343–344, 349–357, 364–365, 371, 394, 410–411, 428
Breit József (Doberdói) tábornok – 390, 415–417
Briand, Aristide – 396
Brown, Philip Marsall prof. – 251, 254, 256, 397
Butler, Rohan – 389

Cabot Lodge, Henry – 390, 413
Caix, de – 405
Cambon, Henri – 336, 370–371, 427
Cambon, Jules – 397, 403
Cambon, Paul – 141, 199, 201, 304, 382, 390, 405–406, 410–411, 426, 430–431
Cambpell-Stuart – 397, 430
Candea, V. – 397
Cavallero, Ugo tábornok – 301–302, 305
Cecil, Robert – 260, 417
Charbonneau, J. – 397
Charpy, Antoine tábornok – 171, 228, 239, 248, 311, 313–314, 316, 335, 423–424, 426
Charron – 430
Cheysson – 133–134
Choloupecky, V. – 390, 409
Churchill, Winston – 143–144, 154
Clemenceau, Georges Benjamin – 7–8, 10, 23, 26, 28, 33–34, 36, 44–45, 49–51, 53, 57, 65, 68–69, 74, 76–78, 83–90, 94–96, 102, 104, 109–111, 113–114, 117–118, 123–126, 128–131, 138, 164–166, 168, 170, 172, 177–178, 183, 187, 201, 216, 220, 222–223, 225–227, 230–231, 233–238, 242–244, 246–247, 250, 257, 260–262, 273–274, 276–282, 285, 290–291, 293–298, 305, 310, 317–320, 322–323, 325–326, 331–332, 334–336, 338–340, 342–343, 347–348, 351, 355–356, 365–366, 370, 378, 390, 396, 400, 404–405, 407–408, 410–412, 414, 416–420, 422–423, 425–427
Clerk, Georg tábornok – 353–359, 361–367, 369, 393, 426, 428–430
Clémentel, Etienne – 291–292
Clément-Simon – 271, 301, 305, 339, 418–420, 422–423, 426, 429
Clinchant – 426
Coandă, Constantinu – 74, 82, 112, 239, 243, 366, 371
Colby – 425–426
Cook – 199, 201
Coolidge, Archibald Cary – 251, 258–259, 275–276, 325
Crespi, Silvio – 291

Crowe, Eyre – 188–190, 195, 197, 199, 202, 399
Cuninghame, Montgomery ezredes – 175, 251, 275, 317–318, 324, 328, 396, 424–425, 427
Curzon, George Nathaniel – 379, 381–383
Csáky Imre – 332, 386, 425
Cservenka Miklós – 251

Dascovici, N. – 390, 403
Deac, A. – 397
Deak, Francis ld. Deák Ferenc
Deák Ferenc – 389, 397
Deleigne – 426
Deschanel, Paul – 378
De Sugny százados – 132, 412
Deutsch, Julius – 232, 264–265. 275
Dey – 190, 193
Dezső Ujvary ld. Ujváry Dezső
Diamandy – 79, 341–342, 408
Diaz, Armando Vittorio tábornok – 46, 48–49, 52, 58 59, 396
Diószegi István – 12, 391, 413
Dolmányos István – 398
Dombrády Lóránd – 400
Dormándy Géza alezredes – 60
Dossé vezérkari tiszt – 185, 213–214, 424
Doulcet – 371, 379, 384
Dragomirov – 422
Durand, Claude – 394, 406, 413
Duroselle, J. B. – 394
Dutasta – 405–406, 423

Eichhof – 376, 431
Eisemann – 425
Erdélyi János – 123, 332, 343 344, 425

Farkas Márton – 391, 397
Farret tábornok – 213, 417
Fatou admirális – 430–431
Fenyő Béla – 422
Ferdinánd I, Hohenzollern román király – 37, 74, 79–81, 94, 112–113, 237, 257, 350, 356, 370, 430
Fichtenau, H. – 393
Fischer, L. – 391
Flers, de hadnagy – 404–405, 416
Fleuriau – 411
Foch, Ferdinand marsall – 26–28, 33, 35, 49, 57, 78, 84, 87, 89, 95–96, 102, 126, 158, 168–169, 176, 179–182, 200–201, 215, 217–219, 226, 236, 250, 287, 296, 299, 307, 313, 317–322, 325–327, 332, 335, 337, 357, 396, 423, 425–426
Foerster, W. – 395
Fogarassy László – 398
Fontenay – 121, 206–207, 212–214, 411, 416–418, 425–427
Fouchet – 371, 386, 430
Franchet d'Espèrey, François – 32–35, 46, 49, 60, 64–70, 72, 75–76, 78, 82–85, 87–90, 93–96, 98–100, 102, 104–105, 108–109, 114–115, 117, 120, 122–130, 132, 161, 165, 170–171, 177–183, 186, 218–222, 226–228, 231, 233–239, 242, 244, 254, 297, 300, 307, 314, 317–318, 327, 339, 353, 360, 390, 397, 404, 407–414, 416–418, 422–425, 427 428
Freeman százados – 417
Friedrich István – 341–342, 345–348, 354–355, 357–358, 360, 363, 429
Fürstenberg – 95

Gajanova, A. – 398
Galántai József – 398
Garami Ernő – 251, 315, 324, 348, 360–362, 396, 426, 529
Garbai Sándor – 212

Gábor Sándorné – 391, 395, 399, 420–421, 423
Gál, Irén – 398
Georges, Joseph tábornok – 50–51, 71
Gergely Ferenc – 391, 414
Girault, R. – 391, 403
Gondrecourt tábornok – 183–184, 186, 213 214, 238, 246, 415
Gorton, George tábornok – 338, 340–341, 358, 427
Gömbös Gyula – 247–248
Gramsci, Antonio – 398
Gratz Gusztáv – 398
Graz – 427
Graziani, Jean César tábornok – 256, 299, 306, 341, 343, 345–346, 348, 352 353, 355, 357–358, 360–361, 363, 365, 371–372, 418–419, 422–423, 427–431
Grenard 430–431
Grigorjev, N. A. – 298, 418
Guillaumat, Marie Louis tábornok – 46, 50, 405
Gyenyikin, Anton Ivanovics – 217, 257, 296–297, 422

Haas, Hans – 391, 419–420
Habrman, Gustav – 54–58, 406
Habsburg-dinasztia – 38–39, 41, 54–55, 150, 346, 367, 375
Haguenin, Emile – 133–134, 174, 262 263, 406, 412, 419
Hajdu Tibor – 150, 391, 410–411, 413, 416–419, 422
Haller de Hallenburg, Józef tábornok – 168–169, 181, 215–216, 232
Hallier tábornok – 226, 252, 254, 264–265, 269, 275, 283–284, 306, 311, 313, 417, 419–425, 430
Halmos Károly – 385–386
Halmosy Dénes – 393, 403
Hamelin tábornok – 371
Hanak, H. – 398
Hanák Péter – 399
Hancock, W. K. – 395
Hankey – 398, 423–424
Hannak, J. – 391, 421
Harrer Ferenc – 333, 396
Haselsteiner, H. – 401
Haubrich József – 333
Hauser – 422
Headlam-Morley, J. – 396
Heinrich Ferenc – 348–349, 360
Hennoque tábornok – 221, 234, 240, 297
Henrys, Paul-Prosper tábornok – 60, 66, 74, 76–77, 87–90, 93–109, 115–117, 122, 124–125, 132, 165, 167, 170–171, 174, 407–412, 414
Hetés Tibor – 398
Hindenburg, Paul von – 99
Hodža, Milan – 98, 103–104, 106, 109–111, 127, 409–410
Holban tábornok – 341
Hoover, Herbert – 317, 325, 334, 339, 347, 424, 427
Horthy Miklós – 162, 314–316, 334, 339, 357–358, 360, 362–368, 372, 375, 378, 386, 395–396, 424, 426, 429
Horváth – 251–252
Horváth Jenő – 68, 391, 406–407, 431
Houdek, F. – 391, 409
House, Edward M. – 27, 44–45, 260, 405
Houston, Thomas – 269
Huszár Károly – 366–367, 372

Iliescu tábornok – 79–80, 408
Ionescu, Take – 20, 81, 118, 120–122, 396, 398, 401
Jankovic, Dr. – 398
Jankovich Arisztid ezredes – 95, 127, 412

Jankovici, D. – 391, 398, 403
Jazkova, A. – 398
Jászi Oszkár – 92, 360–362, 391, 406
Jeszenszky Géza – 391, 403
Joffre, Joseph Jacques Césaire tábornok – 418
Jouart – 239, 418
Jovanovic, S. – 398
József Ágost, Habsburg főherceg – 338, 340–343, 345–347, 427, 430
Jugyenyics, N. N. – 296
Juhász Gyula – 398
Juhász-Nagy Sándor – 398
Julier Ferenc – 398
Jusserand – 31, 40, 43–44, 404–405, 407

Kabisev, N. V. – 398
Kalina – 406
Karadjordjević szerb királyi dinasztia – 19
Karsai Elek – 392, 417, 425 429
Károly IV. Habsburg – 18, 38–39, 263–264, 375, 393, 419
Károlyi Gyula – 311–315, 424
Károlyi Mihály – 8, 38, 58, 61–67, 72–79, 85, 87, 89–96, 98–102, 104–105, 107–108, 110–111, 116, 119, 123–124, 132–133, 142, 160–162, 164, 174, 184–186, 206–210, 212–214, 255, 270, 303, 329, 368, 391, 394–395, 399, 406–409, 416
Kelemen Béla – 313, 396
Kemény G. Gábor – 395
Kennan, G. F. – 398
Kerchnawe, H. – 392, 406
Kerekes Lajos – 12, 392, 298, 419, 430
Kerenszkij, Alekszandr Fjodorovics – 18–19
Kirschner Béla –398
Kisch ezredes – 217
Kleinwächer, Fr. G. G. – 399
Klofáč, Jaroslaw – 54–58, 200, 234, 302, 406
Kogan, A. G. – 399
Kolcsak, A. V. – 296
Korošec, Anton –38
Koszmovszky József alezredes –60
Kovács Endre – 399
Kőhegyi Mihály – 391, 414
Král, V. – 392, 410, 415–417, 424
Kramář, Karel – 54–58, 78, 201
Kramarž – 109, 287, 304, 319, 406, 416, 421
Kratochwil Károly ezredes – 238, 252, 396
Krizman, B. – 392, 398, 406
Kun Béla – 210–214, 222–224, 227–228, 231, 245, 250–252, 254, 301, 304–306, 309–310, 314, 317, 319–321, 324–326, 328–329, 368, 394, 397–398, 406, 416–417, 419, 422–424

Lacombe – 80–81, 118, 408, 411
Lammasch, Heinrich – 420
Landler Jenő – 396
Landrot százados – 100, 115, 409, 411
Lange, C. – 399, 408
Lansing, Robert – 24, 34, 72, 87, 176, 202–203, 207, 224, 275, 288, 293, 319, 333, 396, 404–405, 408
Laroche, Jules – 41, 167, 172, 175, 188, 190–193, 199, 202, 239, 261, 273–274, 376, 396, 410, 414, 431
Lasserson, M. M. – 401
Lederer, I. – 392, 404
Leeper, Alexander Wigram – 188–189, 191, 195, 228, 356, 382
Legarde – 306, 411
Lenin, Vlagyimir Iljics – 29, 210, 224, 393
Lenoble alezredes – 421, 424
Le Rond tábornok – 191, 197–198, 200

Levidov, M. – 399
L'Hopital – 396, 417
Linder Béla – 60, 74, 76, 93, 95, 408
Lipscher, L. – 399
Liptai Ervin – 392, 416–419, 422
Litván György – 392, 395, 399, 407–409, 416–418
Litz, H. – 399
L. Nagy Zsuzsa – 392, 399, 406, 413, 416–417, 419
Longare, Bonin – 89
Locheur, Louis – 289–291
Lloyd George, David – 21, 44, 53, 70, 84, 143–145, 157 158, 216 217, 220, 228, 230, 243, 250, 257, 263, 273–274, 281, 284, 289–291, 296, 301–304, 317, 320, 322, 377, 379–382, 392, 403, 405, 419–420, 431
Lobit, Paul de tábornok 87, 90, 124 125, 127–130, 132, 170–171, 177–180, 183–185, 207, 212–214, 226, 228, 238, 240, 242, 244, 246–248, 251, 254, 311, 313–316, 412–419, 423–424, 428
Lovászy Márton 132, 344, 348, 360, 427–428
Low, Alfred D. – 7, 159, 392, 399, 403, 413, 420
Lukacs, J. A. – 399
Lutz, R. H. – 396

Mabilais – 123, 411
Macartney, Carlile Aylmer – 399
Mackensen, August von – 65, 73–74, 88, 93–103, 107, 125, 395, 399, 409
Mack, K. – 390, 397, 400–401
Mallissye-Melun századparancsnok – 285, 421
Maniu, Iuliu – 134, 370
Mantoux, Paul – 392, 416–424
Mardarescu, Gheorghe tábornok – 336, 341
Marghiloman, Alexandru – 34, 74
Marie, román királynő – 396, 425, 427, 430
Marjanović, M. – 399
Marston, F. S. – 399
Martens, G. F. – 395
Martet, J. – 400
Martino – 189–190
Martonne – 191
Masaryk, Tomáš Garrigue – 20, 56, 148, 202, 220–221, 230, 234, 287, 319, 327, 396, 417
May, A. J. – 400
Mayer, A. J. – 392, 416
Meister tábornok – 285
Mermeix – 392, 400, 406
Mérei Gyula – 12
Miklós II, Romanov – 17, 19
Mikoletzky, H. J. – 392, 404
Miller, D. H. – 395, 419
Miller, S. – 393
Millerand, Alexandre – 378–380, 382–383, 431
Milne, George Francis – 83
Mišić, Živojin – 60, 74, 174, 226, 238, 408, 414
Mişu – 319, 338
Miszko, M. V. – 400
Mittelhauser, Eugéne tábornok – 349, 428
Molnár Erik – 399
Mombelli – 341, 358
Mordaq, J. H. – 396
Morgan, J. P. – 269
Mourin, M. – 400
Mód Aladár – 400
Mucsi Ferenc – 399

Naimer, L. – 401
Napóleon, Bonaparte I. – 51, 68, 145, 318
Neck, R. – 393, 404–405

Neculcea – 123
Nemes Dezső – 395, 399–400
Nicolson, Harold – 199, 202, 228, 393, 417
Nitti, Francesco Saverio – 323, 379–382
Nutu, C. – 400
Nyékhegyi Lajos – 396 .

Orlando, Vittorio Emmanuelle – 24, 187, 214, 222–223, 249, 277, 281, 323
Ormos Mária – 393, 400
Pach Zsigmond Pál – 391, 399
Paléologue, Maurice Georges – 379, 382 386, 431
Pallavicini György – 247
Palmer, A. W. – 399
Pamlényi Ervin – 397–398
Pascu, S. – 400
Pašić, Nikola – 19, 23, 47–48, 53, 120, 156, 398, 406, 427
Pastor, P. – 393, 400, 406, 413–415
Pataki István – 400
Patek, Stanislaw – 377
Patey tábornok – 128–131, 412
P. Ábrahám Dezső – 315, 334, 424–426
Pálffy-Daun – 314
Peidl Gyula – 328, 331, 333–334, 338–339, 345
Pellé, Maurice César Joseph tábornok – 176, 179, 200–201, 220–221, 233–235, 240, 242, 297, 299, 301, 303–305, 307–310, 317, 360–361, 414–418, 422–423, 428–429
Pernot, Maurice – 262, 265–266, 419–420
Peroutka, F. – 393, 409
Petljura, Szimon Vasziljevics – 23
Pétin – 256, 350, 361, 419, 423, 426, 428–429
Photiades, C. – 396
Piccione, Luigi tábornok – 179, 221, 234, 240
Pichlik, K. – 400
Pichon, Stephen Jean Marie – 31–32, 34, 40–41, 43, 47, 78, 90–91, 104, 109–110, 112–113, 118–121, 158, 172, 175, 177, 201, 223–224, 246, 251, 260, 287, 293, 299, 302–304, 327, 335, 339, 351, 354, 358, 360–361, 363–364, 404–405, 408, 410–411, 417–419, 422–423, 425–429
Piłsudski, Józef – 431
Pisarev, J. A. – 400
Plaschka, R. G. – 390, 397, 400–401
Poerster – 408
Pogány József – 251
Poincaré, Raymond – 26–27, 50, 370, 396, 405, 430
Politis – 428
Polk, Frank Lyon – 335–337, 339, 342, 346–347, 351, 355–356, 358, 360, 428
Pozzi Jean – 374, 430
Prahovan, A. – 401
Presan, Constantin tábornok – 82, 233, 242, 256, 297, 306, 316, 416, 424
Prónay Pál – 397
Pruneau tábornok – 213
Psycha – 428

Rainer, J. – 393, 414
Raschoffer, H. – 396
Rattingan – 430
Ránki György – 12, 390–391, 393, 397, 399, 419, 426–427, 429
Reimann, V. – 401
Renner, Karl – 257, 262–264, 266, 269–270, 276, 281–284, 286–287, 294–295, 360, 373, 391, 421
Renouvin, P. – 393, 403–404, 413

Rey, Vannutelli – 188, 190, 192, 194, 382
Riddel – 397
Roggi, Salvago – 197
Romanelli, Guido ezredes – 324, 331–334, 336, 397, 425
Romieu – 421
Roosevelt százados – 416
Róth Ottó – 213–214, 245, 416–417
Rubinstein, E. I. – 401
Rubint (General Rubint) – 393, 406
Rumpler, H. – 393, 404

Saint-Aulaire – 79, 82, 90, 112, 121, 237, 242, 352, 354, 357, 362–363, 393, 403–404, 407–408, 411, 413, 416, 418–419, 423, 425, 427–429
Salgó László – 12
Sándor, Karadjordjević régensherceg – 121, 221
Schnetzer Ferenc – 344
Schwarzkoppen ezredes – 99
Segrè, Roberto tábornok – 249, 254
Seipel, Ignaz – 134
Seitz, Karl – 287, 295
Seymour, Charles S. – 166, 188–189, 191–192, 194–196, 394, 405, 407
Shotwell, J. T. – 401
Siklós András – 394, 401, 406
Smuts, Ian Christian tábornok – 163, 202, 222 223, 225, 227 231, 233–234, 237, 251, 287, 323, 329, 392, 395, 417
Sonnino, Sidney – 203, 260,
Soós Katalin – 394, 420–421
Spector, Sh. D. – 394, 403, 407, 410, 413, 425
Stadler, K. R. – 401
Stanek – 406
Štefánik, Milan – 54 58
Stein, B. E. – 401
Stourzh, Gerald – 394, 419
Stromfeld Aurél – 398
Sulyok Dezső – 401
Supka Géza – 401
Suppan, A. – 401
Svehla – 423

Szabó Ágnes – 397
Szamuely Tibor – 251
Szembek – 378
Szende Zoltán – 401
Szinai Miklós – 395
Szuprinyenko, N. L. – 401
Szűcs László – 395

Tardieu, André – 172, 186, 189–195, 202, 261, 286, 288, 294, 303–305, 339–340, 394, 403, 407, 420
Taylor, A. J. P. – 401
Teleki Pál – 247, 311, 315–316, 327, 334, 344, 424–425, 427
Temperley – 394, 403–404, 406, 416
Thomson tábornok – 228
Thwaites tábornok – 217
Tilea, V. V. – 394, 413
Tisza Kálmán, ifj. – 54, 224
Tittoni, Tommaso – 286, 324, 331, 333, 335, 351
Toscano, M. – 401
Tournade tábornok – 214, 353, 423, 426, 428
Troismont százados – 313
Troubridge, Ernst Charles – 213, 358
Trousson ezredes – 184
Trumbić, Ante – 47–48, 53, 157, 282, 405–406
Tyrell, William – 228
Ugron Gábor – 208
Ujváry Dezső – 389

Vadász Sándor – 394, 400, 406–407, 413
Vaida-Voevod, Alexandru – 321, 338, 370–371

Văitoianu – 356–357, 370, 416, 430
Valiani, L. – 401
Varjassy Lajos – 247–248
Vágó Béla – 251
Vesnić, Milenko – 53, 158, 192, 284–285, 319, 421
Victor, M. – 394, 432
Vierne százados – 124, 412
Vilmos, II. Hohenzollern – 419
Vinaver, V. – 221, 394, 417
Vinnicsenko, V. K. – 401
Vix, Fernand – 77, 87–88, 90, 93, 95–105, 107–111, 115–117, 123–124, 127–132, 160–165, 170–171, 175, 178–179, 184–186, 206–210, 212–214, 223, 228–229, 238, 243, 251, 255, 302, 341, 361, 393–394, 400, 408 416
Vopicka – 404

Wallace, Henry – 382–383, 431
Walter, Fr. – 401
Wandycz, P. S. – 402
Weber, Viktor – 13, 59–60, 406
Wedgwood, J. – 397
Weltner Jakab – 251, 324, 328, 425
Werth, R. D. – 402
Weygand, Maxime tábornok – 347, 365
Wickham-Steed, H. – 397
Wilson, Henry – 411
Wilson, Woodrow Thomas – 16, 21–22, 26–27, 40, 43–45, 48, 61, 135–136, 138–139, 142–143, 153, 158, 203, 216–217, 220, 223, 243, 250, 256–257, 273–274, 276–278, 281–282, 284–285, 289, 300–303, 317, 342, 350, 390, 393, 403, 405, 414, 430
Woodward, E. L. – 389

Yates, Halsey E. – 184, 415

Zadravetz István – 313, 397
Zeman, Z. A. B. – 402
Zita Mária Adelgunda, Bourbon királyné – 264
Živković tábornok – 134
Zöllner, E. – 393
Zwitter, F. – 402

Zsigmond László – 394, 413
Zsilák András – 399

FÖLDRAJZI NEVEK MUTATÓJA

Abrudbánya (Abrud) – 198
Adriai-tenger – 25, 47
Albánia – 25, 36, 47, 226
Alföld – 15, 203
Alsó-Ausztria – 271
Amerikai Egyesült Államok (USA) – 14, 16, 18–19, 24, 31, 34, 42–44, 46, 48, 71–72, 74, 120, 138–139, 143, 145, 154, 166, 187, 189, 193–194, 203, 207, 219, 221, 223, 250, 333, 342, 349, 354, 356, 376, 382, 385, 404, 416, 425
Anglia – 24, 42, 48, 152, 154, 158, 199, 203, 216, 250, 322, 325–326, 361, 367–368, 373, 376, 385
Arad (Arad) – 75, 106, 115, 120, 125, 163, 165–166, 171–173, 177, 184–185, 189, 192, 198, 200, 213, 228, 239, 247–248, 255, 297–298, 311–312
Arad megye – 188
Arhangelszk – 354
Ausztria – 5, 7, 9–10, 13, 19, 27, 36–43, 45, 49–50, 52, 55, 59, 63, 67–69, 79–80, 104, 126, 133–134, 136–137, 144, 146, 148–150, 155, 158–159, 174, 187, 193–194, 200, 203–205, 210–212, 219, 225, 257–281, 283–292, 294–295, 300, 306, 308, 360, 362, 367, 369, 376, 380, 384, 391–393, 398, 400, 405, 407, 417, 419–422, 424, 429
Baja – 73, 106, 158, 177, 193, 198, 213, 255, 316, 327, 391
Balassagyarmat – 103
Balaton – 158
Balkán-félsziget – 5, 14, 18, 23, 25–26, 32, 35, 46–47, 49–51, 55, 59–60, 69, 75–76, 78, 82, 85–86, 88, 90, 117, 120, 129, 144, 179, 182–183, 220, 287, 390
Balti-tenger – 182, 219
„Baranyai háromszög" – 159, 174, 193–194, 202, 320, 391
Barcs – 73, 106, 431
Bácsalmás – 193
Bácska (Bačka) – 120, 192–194, 197
Bácsmadaras –197
Bánát (Banatul) 15, 36, 68, 83, 93, 120–122, 125, 156–157, 177–178, 180, 183, 189–193, 213, 223–224, 238, 244–245, 307, 327, 339, 343, 415
Bánság ld. Bánát
Bártfa (Bardejov) – 298
Bátaszék ld. Erdély
Bázel (Basel) 236
Báziás (Baziaş) – 106
Belényes (Beiuş) 198
Belgium – 26, 274
Belgrád (Beograd) – 13, 25, 47, 59–60, 63, 65–67, 69–75, 83, 85, 87, 89, 93–94, 99, 102–103, 106, 121–124, 171, 180, 206, 210, 213–214, 221,

227, 229, 233–235, 247–248, 254–255, 277, 298, 310, 320, 327, 340, 344, 368, 374–375, 383, 392, 400, 407, 418, 425–427
Belorusszija – 23, 168
Berat (Berati) – 25
Berettyó (Beretău) – 198
Berettyószentmárton – 163
Berlin – 29, 94–95, 97, 259, 289
Bern – 406, 411
Besszarábia (Basarabia) – 37, 83, 114, 118, 120, 168, 188, 190, 205, 222, 227, 231, 233, 253, 256–257, 296, 415, 418
Beszterce (Bistriţa) – 73, 106, 255
Besztercebánya (Banská Bystrica) – 298
Bezdán (Bezdan) – 193, 197
Bécs (Wien) – 32, 37–39, 47, 51, 54, 70, 75–76, 78, 86, 106, 111, 123, 150, 175, 178, 198, 219, 223, 226, 228, 232, 247–249, 251–252, 254–255, 257, 259–260, 262–267, 271–272, 275, 278–279, 281, 283, 286–287, 289–290, 294–295, 298, 300–301, 306, 308, 311–314, 317, 323–324, 328, 331–332, 339, 344, 365, 372 375, 384, 417, 422, 425
Békés – 163
Békéscsaba – 97, 106, 115, 163, 189, 198, 332, 355, 430
Békés megye – 188
Bihar megye (Bihor) – 188
Bohumin (Oderberg) – 57
Bordeaux – 80
Boryslav (Borislav) – 241, 297
Bosznia-Hercegovina – 25, 36, 53, 223
Braila 298
Brassó (Braşov) 95, 298
Braunau – 70
Brád (Brad) – 198
Brodi (Brody) – 298
Budapest – 32, 49, 51, 54, 59, 61, 70, 73–79, 82–89, 94–97, 99–100, 102–103, 105–108, 111, 115–116, 123, 125, 127, 131–132, 160, 170, 174–175, 178, 183–184, 186, 198, 203, 205, 212–214, 219–220, 222, 224, 226–228, 231–234, 237, 242, 244–247, 249, 251, 254–257, 265–266, 290, 298, 300, 302–303, 305, 307, 309–311, 314, 316–318, 322–325, 327–328, 331–336, 338–339, 341–342, 346–351, 353–355, 357–359, 361–367, 369, 371–375, 378, 386, 411, 415, 426–430
Bukarest (Bucureşti) – 14, 18, 20, 24, 30, 36–37, 72, 79, 112, 114, 118–121, 126, 147, 171, 183, 186, 220, 233–234, 237, 242, 256, 298–299, 302, 335, 340, 347, 349, 353–355, 357–358, 362–363, 368, 370–371, 391, 405, 428–429
Bukovina – 15, 17, 36, 83, 114, 157, 169, 188, 253, 297, 415
Bulgária – 25–26, 32, 34, 50, 86, 243–244, 296, 298, 418
Burgenland (Grádisće) – 120, 149, 156, 159, 174, 176, 198–199, 204–205, 263, 275–278, 286–288, 380, 394, 421
Buziás (Buziaş) – 47, 121
Bükk-hegység – 200

Cattaro (Kotor) – 25, 401
Cegléd – 97, 106, 255
Chantilly – 251
Cigánd – 127
Colomea ld. Kolomea
Constanţa – 298
Craiova – 25, 298

Csallóköz (Žitný Ostrov) – 197–199, 202, 230, 288, 382
Csanád megye ld. Erdély
Csap (Csop) – 57, 106, 163, 195, 198–199, 239–241, 254–255, 298
Csata – 303
Csehszlovákia – 39–40, 51, 54–58, 68, 70, 78 80, 89, 95, 98, 107–109, 111, 133, 136-137, 144, 149, 156, 158, 175–176, 179–180, 197-199, 201–202, 216, 230–232, 235, 239, 241–242, 244, 255, 262, 270–272, 276, 284, 288–291, 294, 298, 301–303, 305, 311, 319, 321, 339, 349, 360, 368, 374, 377, 381, 384, 414–415, 417, 419, 422, 431
Csepel-sziget – 386
Cserkasszi – 298
Csongrád – 254
Csucsa (Ciucea) – 127-129, 131, 170–171, 198
Csurgó – 255

Dalmácia – 17, 120, 226
Danzig (Gdańsk) – 215, 273–274, 292, 420
Debrecen – 15, 97, 106, 125, 128, 157, 163, 165–166, 170, 173, 189, 198, 255, 298
Dél-Ausztria – 120, 276
Dél-Dunántúl – 158
Dél-Oroszország – 23, 34, 51, 55, 101, 110, 113, 129, 144, 167, 180–181, 244
Dél-Tirol – 17, 149, 278, 294
Dél-Ukrajna – 78, 169, 253
Délkelet-Ausztria – 287
Délkelet-Európa – 374
Délvidék – 100
Dés (Dej) – 106, 115
Déva (Deva) – 106, 123, 127, 172, 198
Dnyeszter – 215, 231, 233, 253, 256–257, 296–298
Dobropolje – 25
Dobrudzsa (Dobrogea) – 125, 129, 232, 256
Don – 298
Donyec-medence – 50, 114
Dráva (Drava) – 25, 73, 106, 194, 197, 298, 431
Drin – 25
Drina – 25, 60
Duna – 15, 25, 46, 54–55, 57, 60, 74, 79–80, 83, 106, 109, 111, 120–121, 156, 158, 176–177, 192, 197–198, 200, 202, 230, 240, 287–288, 303–304, 335, 338–339, 366, 372, 385
Duna-medence – 6, 390, 401
Duna–Tisza-csatorna – 386
Duna–Tisza-köz – 252, 426
Dunántúl – 252, 338, 357–358

Elba (Elbe, Labe) – 54–55
Elzász-Lotaringia – 26, 185
Eperjes (Prešov) – 198, 306
Erdély (Ardeal) – 15, 36, 45–46, 69, 71–72, 75, 78–79, 81–83, 86–89, 94, 102, 112–119, 122–130, 157, 164–165, 169–170, 179, 183, 188, 190–191, 194, 196, 223, 233, 243, 246, 311, 316, 333, 344, 365, 381–382, 393, 400, 404, 410, 415
Eszék (Osijek) – 198
Esztergom – 57
Európa – 14, 16–17, 20–22, 30, 43–45, 48, 133, 138–140, 142, 145, 150–155, 210, 216, 249, 252, 264, 280, 286, 381, 396
Észak-Franciaország – 26
Észak-Magyarország – 57, 110
Észtország (Észt SZSZK) – 260

Fehér-Körös (Criș Alb) – 15

Fekete-tenger – 35, 182, 219, 298, 373
Feldsberg – 276, 288
Felső-Ausztria – 271
Ferenc-csatorna – 192–193
Fertő-tó – 54, 120, 158
Finnország – 36
Fiume (Rijeka) – 51, 55, 75–76, 78, 86, 178, 288, 290
Fogaras (Făgăraş) – 106, 255
Fontainebleau – 273
Fót – 99–102
Franciaország – 5–8, 10, 13, 21, 23–24, 26, 28–30, 32, 38, 40, 42, 48, 50, 56, 58, 77, 80–81, 84, 89, 101, 103, 105, 111–112, 116, 119, 133, 145, 148–149, 152, 158–159, 205, 207, 216, 226, 235, 273–274, 278, 283, 294, 326–327, 362–363, 369, 371–373, 376, 379, 385–386
Futak (Futog) – 100, 102

Galícia – 15, 70, 169, 188, 215, 241
Garam (Hron) – 57, 198
Genf – 48, 54–56, 120, 392, 398
Gmünd – 276, 288
Gomel – 298
Görögország – 25, 120
Gradska (Gradsko) – 25
Graz – 123

Gyeszna – 298
Gyékényes – 198, 255, 431
Gyoma – 106, 163
Győr – 198, 255, 258
Gyula – 106, 163, 255
Gyulafehérvár (Alba Julia) – 106, 397

Harkov – 114, 298
Hatvan – 97
Herszon – 114, 182, 298
Hódmezővásárhely – 163, 426
Horvátország – 47–48, 53, 61, 71, 91–92, 149, 225
Huszt (Huszt) – 106, 195

Iaşi – 35, 74, 113, 298, 404–405
India – 373
Innsbruck – 290
Ipek – 25
Ipoly (Ipel) – 57, 109, 111, 176, 197, 199, 201, 311
Ipolyság (Šahy) – 304
Isztria (Istria) – 17, 120, 158
Izmail – 298

Jablonica – 195
Jasi ld. Iaşi
Japán – 138
Jászberény – 106, 255
Jekatyerinoszlav (Dnyepropetrovszk) – 298
Jugoszlávia – 47–48, 54, 56, 69, 80, 86, 95, 133, 136–137, 146–147, 156, 158–159, 174, 191–193, 215–216, 220, 225, 232–233, 235–236, 238, 247, 255, 258, 268, 277, 284–285, 287, 289–290, 311, 327, 340, 347, 376, 380, 392, 394, 398, 431

Kalocsa – 335
Kalonda – 303
Kaposvár – 106, 255
Karinthia – 159, 194, 258, 274, 276, 282, 285
Kassa (Košice) – 57, 106, 109, 111, 189, 198, 300
Kaukázus – 36, 89
Kárpát-hegység – 71, 297
Kárpát-Ukrajna – 156, 176, 178–180, 195, 197, 201, 221, 234, 239–242, 249, 296–297, 300
Kecskemét – 198, 255, 314

Kelet-Európa – 41, 51, 55, 105, 280, 384, 390, 396, 399
Kelet-Galícia – 168, 186, 215, 232, 241, 257, 296, 416
Kelet-Szlovákia – 308
Kígyós – 197
Kijev – 114, 181, 298
Kiskőrös – 254
Kiskőszeg (Batina) – 194
Kiskunhalas – 335
Kiskunmajsa – 335
Kis-Küküllő (Tîrnava Mică) – 198
Kistelek – 335
Királyháza – 240
Klagenfurt – 120, 123, 149, 158, 194, 196, 258, 268, 275–278, 284–285, 288
Kolomea (Kolomyja) – 106, 195, 297
Kolozsvár (Cluj-Napoca) – 106, 115–118, 123, 127, 171–172, 198, 255, 298, 411
Komárom (Komarno) – 57, 197–198
Korfu – 47
Kőrös (Criş) – 15, 163
Körösmező (Jaszinja) – 106, 297
Kőszeg – 106, 255
Közel-Kelet – 84
Közép-Európa – 5–8, 18–19, 21–22, 24, 41, 51–52, 54–56, 79–80, 84, 89, 133–135, 140, 144, 146, 148, 151, 153, 155–156, 159–160, 178, 210, 249, 260, 262, 271, 273, 280, 292, 294, 304, 326, 354, 367–368, 373, 378, 381, 384, 386, 397, 400
Közép-Kelet – 84
Közép-Kelet-Európa – 8, 397
Krakkó (Kraków) – 298
Kremencsug – 298
Krím-félsziget – 50, 114
Kubin – 47
Kumanovo – 25
Kurszk – 298
Küstendil – 25

Laborc (Laborec) – 111
Lemberg ld. Lwów
Lengyelország – 17, 19, 23–24, 36, 55–57, 70, 80, 124, 136, 144, 168, 181–182, 215–216, 219, 232, 273, 289–290, 292, 277–278, 285, 401, 404
Léva (Levice) – 106, 111, 255, 298
Lippa (Lipova) – 163
Liptó (Liptov) – 57
Litvánia (Litván SzSzK) – 23, 168
Ljubljana – 80, 263
London – 14, 19, 35, 52, 83–84, 121, 140–141, 147, 158, 210, 251, 257, 274, 334, 379, 382, 385, 399, 401, 431
Losonc (Levice) – 57, 106, 111, 198–201, 255, 303
Lugos (Lugoj) – 106, 255
Luxemburg – 26
Lwów (Lvov) – 137, 168–169, 172, 181–182, 195, 217, 219, 232, 298
Lyon – 80

Macedónia – 226
Magyarország – 5, 7–10, 13, 15, 17, 19, 25, 27, 36–41, 43, 45–46, 49, 52, 55, 59, 61–62, 64–70, 74, 75, 77–82, 87–89, 91–98, 100–104, 106–108, 115, 117, 119, 124, 126, 129, 131–134, 136–137, 140, 144, 146, 148–150, 155, 158–163, 166, 168, 171, 174, 180–183, 185–187, 189–191, 193–195, 197, 199–200, 203–206, 208, 210–213, 215–216, 218–220, 222–227, 230–231, 233–236, 238, 241, 243–246, 250, 253, 255–256, 258, 260, 263, 265–266, 269–272, 277, 280, 284, 286–291, 294, 297, 300–305, 309, 312–313, 318–323,

325–326, 328, 331–332, 335–346, 348–365, 367–369, 372–377, 379–386, 391–401, 404–405, 407, 410, 413, 417–419, 421, 425–430
Makó – 163, 166, 188–192, 239, 297, 332
Marburg (Maribor) – 194, 196, 268, 285–286, 294
Maros (Mureş) – 73, 158, 163, 190, 192, 198, 213, 237, 316, 344, 354
Máramarossziget (Sighetul Marmaţiei) – 57, 106, 115, 128, 170–171, 195, 240–241, 297
Máriaradna (Radna) – 238
Márvány-tenger – 373
Mátészalka – 255
Mátra-hegység – 240
Mecsek-hegység – 158
Medgyes (Mediaş) – 106
Mezőhegyes – 311
Miholjac Dolnji – 431
Milánó – 80
Miskolc – 103, 106, 156, 163, 176, 198–201, 234, 240, 255, 298
Mohol (Mol) – 190
Montenegro – 21, 25, 36, 47–48, 53, 60, 226
Morava (Morva) – 25, 57, 198
Moszkva – 246
Munkács (Munkacsevo) – 106, 163, 169, 182, 198, 240
Mura (Mura) – 106, 194, 197, 277, 286, 431
Mureck – 194
München – 49, 70

Nagybánya (Baia Mare) – 36, 75, 106, 112, 115, 118, 123, 127–128, 166, 170–172, 198
Nagy-Britannia – 32, 140, 226, 273, 318, 367, 372, 375–376, 381, 394, 398
Nagyecsed (Aiud) – 163
Nagykároly (Carei) – 106, 115, 163, 166, 189, 191, 195–196, 255, 303
Nagykikinda (Kikinda) – 213, 336, 425–426
Nagy-Küküllő (Tîrnava Mare) – 198
Nagyszalonta (Salonta) – 106, 163, 191
Nagyszeben (Sibiu) – 71, 116, 255
Nagyvárad (Oradea) – 36, 75, 97, 106, 112, 115, 125, 127–128, 163, 165–166, 170–172, 184–185, 188–189, 191, 198, 200, 255, 303, 355, 430
Neuilly – 367, 369, 377, 395
Német-Ausztria – 38, 260, 266, 286, 420
Német Birodalom – 273, 393, 419
Németország – 5, 8–9, 16, 18, 20–22, 26–27, 29–33, 35, 37, 40–42, 44–45, 49–50, 53, 56, 58, 65, 69–70, 75, 80, 91, 94–95, 100, 126, 142, 148, 151–152, 180, 204, 259, 261, 263, 266, 268, 272, 274, 278–281, 285, 295, 313, 362, 384, 399
Niš – 25, 65
Novi Pazár – 25

Nyikolajev – 182
Nyíregyháza – 97, 106, 163, 198, 255
Nyitra folyó (Nitra) – 57, 106, 198
Nyitra (Nitra) – 255, 298
Nyugat-Buda – 366
Nyugat-Európa – 6, 80, 230, 233, 398
Nyugat-Magyarország – 286
Nyugat-Szlovákia – 308

Odessza – 35, 112, 114, 180, 182–183, 186, 215–218, 220, 222, 232–233, 253, 296, 298
Ohridi-tó – 25
Olaszország – 8, 14, 17, 23–24, 32, 48, 56, 84, 103, 105, 111, 117, 148–149, 152, 158, 193, 203, 219, 225,

233, 250, 276, 281, 290–292, 324–326, 356, 376, 393
Olteánu kül. – 198
Orosháza – 106, 163, 166, 189, 343
Oroszország – 5–6, 17–21, 23, 27, 31, 34, 50–51, 55–57, 79–80, 101, 125, 144, 148, 153–154, 182, 210, 212, 218, 235, 250, 323, 378, 391, 393, 398–399, 401
Orsova (Orşova) – 106, 298
Osztrák Köztársaság – 280, 392, 399, 422
Osztrák–Magyar Monarchia – 5, 10, 13–14, 17–22, 26–27, 31–33, 36–39, 41–43, 45–47, 49–50, 53, 56, 58–59, 64, 68, 70, 79–81, 84, 133, 139–140, 147–148, 150, 156, 175, 223–224, 263, 269, 271–272, 279–283, 289–292, 348, 360, 362, 375, 390, 392, 397–402
Osztyor – 298

Padova (Padua) – 13–14, 26, 52, 59–60, 65–67, 70, 73–74, 90, 94, 274, 396–397, 406
Palazzo Chigi – 23
Palánka (Palanka) – 46
Pancsova (Pančevo) – 46
Parndorf – 230
Partium ld. Erdély
Párizs (Paris) 5, 7, 23–24, 26–28, 31–32, 34–37, 42, 46, 49, 59, 65–66, 75, 77–78, 82–84, 88, 93–94, 96, 98, 104–105, 109–114, 118–121, 124, 127, 134–135, 138, 140–141, 147–148, 153, 155, 158, 161, 165–166, 170–171, 180, 182–183, 201, 210, 212, 214–215, 218, 220–221, 231, 233–234, 236, 239–243, 245, 247, 250, 257, 262, 264–265, 269–270, 274–275, 284, 286, 293, 299, 301, 304, 307–308, 314, 322, 332–335, 337–338, 340–341, 343–345, 347, 350–351, 361–362, 365–367, 370–371, 374, 376–379, 383–384, 392, 394–399, 401, 425, 428
Petrográd (Leningrád) – 19, 297
Petrovác – 36
Pécs – 73, 106, 158–159, 174, 193–194, 198, 235, 247, 255, 320, 374–375, 391
Piemont – 23
Polska Ostrava – 57
Poprád (Poprad) – 198
Poroszország – 23, 42, 263
Portugália – 361
Pozsony (Bratislava) – 55, 57–58, 73, 88, 97, 103, 106–107, 111, 198, 230, 255, 287, 298, 300, 303, 307, 382
Prága (Praha) – 54–55, 70, 78, 109, 119, 148, 176, 201, 230, 239, 241, 253, 270–271, 305, 308, 311, 319, 327, 339–340, 362, 368, 372, 374–375, 382–384, 401, 418, 423
Prekomurje – 197
Prespa-tó – 25
Proszkurov – 298
Prut – 298
Püspökladány – 106
Quai D'Orsay – 23, 41, 44, 120, 241, 342, 376, 378, 384, 396
Radkersburg – 194, 286, 288
Radomir – 25
Radomisl (Radomišl) – 298
Raguza (Dubrovnik) 76
Rajna – 26, 42–43, 51, 261, 263, 272–274, 373, 419–420
Rába – 158
Rima – 240
Rimaszombat (Rimavská Sobota) 57, 106, 109, 111, 198
Róma – 22, 84, 404
Románia – 15, 17–19, 21, 24–25, 27,

30–37, 46, 50–51, 56, 63–64, 69–72, 74, 78–82, 86–87, 93–94, 98, 100–101, 112–114, 117–123, 125–126, 128–129, 131, 134, 136–137, 146–147, 157, 161, 163–169, 171, 174, 181–183, 186–192, 195, 198, 202–203, 215–220, 222–224, 232–233, 235–238, 241, 244, 246, 250, 255–256, 282, 289–290, 296, 298, 302, 304, 306, 309, 319–320, 322, 327, 332–336, 338, 340, 342–344, 347, 350–356, 359, 365–366, 368, 370, 390, 394, 404, 412–415, 417–418, 422–423, 425–428, 431
Rosztov na Donu – 114
Rovna (Rovno) – 298
Rozsnyó (Rožňava) – 57
Ruhr-vidék – 51
Rusze – 74

Saint Germain-en-Laye – 5, 7–8, 159, 251, 257, 272, 274, 295, 379, 394, 396, 398–399
Sajó – 198, 240
Salgótarján – 137, 156, 176, 198, 200, 253, 397
Salzburg – 70
Sárospatak – 163
Sátoraljaújhely – 57, 156, 176, 198–199, 240, 301
Schönbrunn – 399
Sebes-Körös (Crîş Repede) – 15
Selmecbánya (Bánská Štiavnica) – 106, 255
Sepetovka – 298
Shkodrai-tó (Skadari-tó) – 25
Skopje – 25
Skumbi – 25
Somogy megye – 194
Stanislaw (Sztanyiszlav) – 241
Steyer – 159, 194
Strassbourg – 285
Struma – 25
Svájc – 54, 91, 134, 263, 271, 292–293, 324, 405

Szabadka (Subotica) – 76, 95, 102, 106, 193, 198, 213, 226, 255
Szaloniki (Thessalonikē) – 25, 32–33, 87, 114, 210, 235, 407
Szamos (Someş) – 163
Szatmár megye ld. Erdély
Szatmárnémeti (Satu Mare) – 106, 115, 128, 163, 165–166, 169–172, 182, 184–185, 189, 191, 195–196, 198, 200, 355, 430
Száva (Sava) – 25, 60, 106, 198, 298
Szeged – 15, 121, 128, 163, 166, 170, 173, 177, 189, 193, 198, 213, 238, 243, 247–248, 254, 297–298, 303, 311–316, 321, 327, 331, 334, 339, 353, 358, 396, 423–424, 428–429
Szentes – 97
Szentgotthárd – 194, 255
Szerbia – 14, 19–21, 23, 25, 32, 36, 47–48, 65, 71, 74, 122, 158, 175, 189, 192, 225, 232, 244, 319, 401
Szerb Királyság – 136
Szerémség (Srem') – 36
Szevasztopol – 114, 298
Székelyföld ld. Erdély
Székelyhida (Sacuieni) – 191, 195
Székesfehérvár – 106, 255, 358
Szicilia – 292
Szilágycseh (Cehul-Silvaniei) – 163
Szilágysomlyó (Simleul-Silvaniei) – 163
Szilézia – 54, 70, 109, 137, 156
Szimferopol – 298
Szinyérváralja (Seini) – 163
Szlovákia – 45, 54, 56–58, 75, 78–79, 86–88, 90–91, 103–105, 107, 109–112, 118–119, 156, 200–201, 223, 240, 253, 300, 302, 308–310, 320,

357, 360, 362, 374, 376, 390
Szlovénia – 53, 225–226
Szófia – 25
Szolnok – 97, 163, 254, 298, 328
Szombathely – 106, 255
Szovjet-Oroszország – 29–31, 33–34, 46, 49–50, 83, 103, 122, 125, 137, 144, 154, 167, 182, 209–212, 218–220, 222, 227, 231, 253, 255, 296, 299, 391–392, 402, 419
Szovjetunió – 377–378, 391
Sztrij – 195
Szudéta-vidék – 45, 54, 68, 144, 149, 156, 268
Szvisztov – 74

Tarasz – 195
Tarvis (Tarvisio) – 285
Tatabánya – 358
Temes (Timiş) – 198
Temesvár (Timişoara) – 36, 71, 102, 106, 112, 121, 190, 198, 213, 226, 238, 255, 298
Teśin (Teschen) – 57, 69, 86, 176, 201, 240

Técső (Tyacsev) – 163, 198
Tirana – 25
Tirol – 271, 294, 392
Tisza – 15, 83, 106, 121, 158, 163, 173, 190, 192, 198, 204, 238–239, 241–243, 245, 249, 253–254, 256, 296–297, 302, 308, 314, 316, 320, 323, 329, 331, 335–336, 339, 344, 350, 354, 365–366, 416
Tiszacsege – 254
Tiszafüred – 254
Tiszaluc – 316
Tiszapolgár – 254
Tisza-völgy – 169
Tiszántúl – 252, 376
Tokaj – 156, 241, 254
Torontál megye ld. Bánság
Tótkomlós – 163
Törökország – 32, 85
Trebuza (Trebisŏv) – 297
Trencsén (Trenčin) – 57
Trianon – 5, 7, 159, 272, 331, 386, 391, 394, 425
Trieszt (Trieste) – 80, 158, 290
Túrócszentmárton (Martin) – 58, 106

Új-Arad ld. Arad
Újpest – 99
Újszeged – 193
Újvidék (Novi Sad) – 36, 46, 71, 76, 100, 102, 106, 208
Ukrajna – 23, 33, 35–36, 50–56, 65, 70, 81–82, 93, 114, 168–169, 179, 181, 188, 232, 401
Ung – 57, 109, 111, 198
Ungvár (Uzsgorod) – 103, 106, 198

Valona (Vlore) 25
Valpovo – 194
Varasd (Varaždin) – 106
Vardar – 25
Vaskoh (Vaşcău) – 163
Vaskút – 198
Vác – 57, 156, 200, 240
Vág (Váh) – 197–198
Vásárosnamény – 15, 106, 128, 163, 173, 343
Vereckei-szoros – 106
Versailles – 27, 58, 111, 135, 152, 283–284, 392, 394, 407, 410
Versec (Vrşac) – 106, 255
Vidin – 83–84, 86
Villa Giusti – 13, 59, 65
Visztula – 54–55
Vorarlberg – 271, 292–293, 392
Voronyezs – 298

Wales – 381

Wartegg – 264
Washington – 31, 40, 43–44, 405
Weimar – 142

Zala – 158
Zalaegerszeg – 106, 255
Zágráb (Zagreb) – 51, 53, 75, 78, 86, 106, 178, 198, 213
Zámoly – 106, 128, 170–171
Zilah (Zalău) – 127–128, 163, 170–171, 198
Zólyom (Zvolen) – 57
Zombor (Sombor) 193

Zsitomir – 298
Zsmerinka – 298
Zsolna (Žilina) – 198

TARTALOM

BEVEZETŐ 5

A FEGYVERSZÜNETEK IDŐSZAKA 13

Előzmények 13
A padovai fegyverszüneti feltételek kialakulása 26
Padovától Belgrádig 59
A francia megszállás terve és annak kudarca 75
Mackensen hadserege és a „Mackensen-ügy" 93
Szlovákia 103
Erdély 112

A BÉKEKONFERENCIA ÉS A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 135

A békekonferencia eljárási kérdései és indoklásai 135
Igények Ausztriával és Magyarországgal szemben 155
A Vix-jegyzék 160
Határproblémák a konferencián 187
A Tanácsköztársaság kikiáltása és az első reakciók 205
Smuts tábornok Budapesten 227
Román és csehszlovák támadás Magyarország ellen 238
Ausztria és Magyarország 258
A Tanácsköztársaság sikerei és leverése 295

TRIANONIG 331

Budapest román megszállása 331
A tábornoki bizottság Budapesten 341
Clerk missziója 353
A magyar békeszerződés 369

MELLÉKLETEK 387

A rövidítések jegyzéke 389
Hivatkozott irodalom 390
További felhasznált irodalom 395
Jegyzetek 403
Mutatók 433

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

82/1371 Franklin Nyomda, Budapest
Felelős vezető Mátyás Miklós igazgató

A kötetet Réz Miklósné szerkesztette
A borító és a kötésterv Székffy Gyula munkája
Műszaki vezető Bereczki Gábor
Műszaki szerkesztő Kun Gábor
Terjedelme 28,5 (A/5) ív